Prijs : 20 Frank

Brabantsche Folklore
BIJZONDER NUMMER

THOLLEMBEEK

Landkunde Geschiedenis Volkskunde

DOOR

MAURITS PEREMANS

Dienst voor Geschiedkundige en Folkloristische Navorschingen der Provincie Brabant.

OUD-KOORNHUIS, 12, Brussel.

MIJN VADER
EN MOEDER
OPGEDRAGEN

Dit werk werd met den **tweeden prijs** *bekroond*
in den wedstrijd uitgeschreven in 1925
door de Provincie Brabant.

Deze uitgave maakt deel van de verzameling *Brabantsche Folklore* en vervangt, voor de abonnenten, de afleveringen 31 en 32, Augustus-October 1926 (6e jaargang).

Voorbericht.

Ken uw dorp!

Bekoorlijk land, hoe tooverzoet
Doorsuist uw adem brein en bloed
En drijft de zorg van daar!
Een ruimer hart, een ruimer zin,
Vloeit mijn verjongend aanzijn in,
Terwijl ik rondom staar.
Tollens.

THOLLEMBEEK, nederig dorp gelegen in den Zuid-Westelijken hoek van Brabant, verborgen en vergeten in het Markdal, heeft geen bijzondere vermaardheid. Het is niet de bakermat geweest van beroemde mannen en is zonder aantrekkende eigenaardigheid; zijn naam is aan geen geschiedkundige feiten verbonden.

Desnietemin ligt mijn geboortedorp mij nauw aan het hart, want naast de kinderliefde bestaat het gevoel van verknochtheid aan de ouderlijke woning en aan het vaderoord. Het is voor mij steeds een innig genoegen mijn gemeente terug te zien, daar telkens in mij tal van zoete herinneringen opdagen. Wat ben ik ook gelukkig mij heden nog onder het dak te bevinden, dat eens mijn wieg beschutte, waar moeder mij met de teederste en meest toegewijde zorgen omringde, waar vader mij de beginselen van onderwijs gaf en mij de prachtige natuur deed liefhebben! Wat

vind ik het heerlijk, bij zomertijd, rond te slenteren langs de sappige weiden, de gouden velden, waar ik als kind heb gespeeld en waar ik in mijn jeugd zoo vaak heb gekuierd! Want

> Wat in de kinderjaren,
> Het harte boeit en tooit
> Blijft eeuwig in 't geheugen
> En men vergeet het nooit (1).

Welke voldoening vervult mij het hart bij het terugzien der bevallige kerk, der oude school, der lachende boerenhuisjes, der ruime dorpsplaats! En hoe aangenaam, hoe aantrekkelijk zijn voor mij de wandelingen langs de schilderachtige, lommerige Markboorden en door de wijde vruchtbare kouters! Wat is het toch goddelijk te leven te midden der weelderige natuur!

De liefde voor den geboortegrond heeft in mij den drang doen ontstaan hem beter te willen kennen. Hoe dieper ik in het verleden onzer voorouders snuisterde, hoe meer ik ouderwetsche eigenaardige hoekjes ontdekte en hoe nauwkeuriger ik de oude gebruiken opzocht, des te sterker voelde ik de banden groeien die mij aan den vadergrond hechten.

Door deze bladzijden neer te schrijven, wil ik aan mijn dorpsgenooten het groot genot mededeelen dat ik heb gesmaakt, toen ik den donkeren sluier eenigszins zag wegvallen, welke het verleden onzer gemeente omhult. Enge geesten zullen misschien dezen nederigen arbeid met onverschilligheid bejegenen; doch ik durf hopen dat de meeste lezers mijn werk met welwillendheid zullen onthalen.

Noch moeite, noch tijd heb ik gespaard om archief te doorsnuffelen, boeken te raadplegen, oude geschriften te ontcijferen, herinneringen uit vervlogen tijden op te teekenen. Dit werk is de vrucht van langdurigen, ijverigen en geduldigen arbeid. In mijn onvermoeibare navorschingen, werd ik vaak teleurgesteld door het feit dat ons dorp arm is aan geschiedkundige bronnen. Edoch, het gevoel van toenemende verkleefdheid aan het oude Thollembeek was gestadig een voldoende prikkel voor mij, bij het volbrengen dezer lastige en ondankbare taak.

---

(1) Virginie Loveling.

Wat het geschiedkundig gedeelte betreft, heb ik enkele lokale feiten in verband willen brengen met de vaderlandsche geschiedenis. Op die wijze zullen mijn dorpsgenooten, en bijzonder de schooljeugd, zich gemaklijk zekere algemeene feiten eigen maken en tevens vaststellen, dat ons nederig afgelegen dorp niet gansch vreemd is gebleven aan 's lands historische gebeurtenissen. De geschiedenis van de stad Edingen door ERNEST MATTHIEU was daarvoor een bron van menige inlichting.

Het is mij ook een behoefte mijn besten dank te richten tot al de personen op wier hulpvaardigheid niet te vergeefs beroep werd gedaan. Eenige namen moeten hier echter worden vermeld : E. H. VANDEVELDE, pastoor der parochie, de h. h. M. VAN DEN WEGHE, schoolopziener, V. MODRIE, burgemeester, en O. VAN CAMPENHOUT, gemeentesecretaris. Bij deze gelegenheid dient daarbij hulde gebracht aan de nagedachtenis van den E. H. VAN ROY, gewezen pastoor der parochie ; enkele van zijn nagelaten nota's zijn mij uiterst nuttig geweest. Bovendien hebben de navorschingen en herinneringen mijns vaders dit werk doelmatig geschraagd. Den h. P. DEPESTER, rustend onderwijzer, ben ik bijzonder erkentelijk voor zijn nuttige wenken.

Moge hiermede het aankweeken van den onwankelbaren trouw aan het Brabantsch plekje grond bij den Thollembekenaar worden bevorderd ! Moge daarbij dit werk tot verheerlijking van ons duurbaar geboortedorp strekken, en tevens een spoorslag voor de jongeren en het nageslacht wezen om het beter, grooter, schooner en meer welvarend te maken ! Dat deze pogingen ten slotte ook bijdragen tot het handhaven van onzen Vlaamschen landaard en het opwekken van nationale fierheid !

DE SCHRIJVER.

I^e DEEL — LANDKUNDE

I. — Natuurlijke gesteldheid.

Algemeen uitzicht. — De vreemdeling, die aan het spoorwegstation afstapt om de gemeente Thollembeek te bezoeken, neemt een smalle (1) straat, welke in bochtige lijn naar de dorpskom slingert. Alras krijgt hij den indruk in een vallei te zijn aangeland. Geweldige loovermassa's breken de eentonigheid van het vlakke landschap, terwijl de thans kale heuveltoppen van *Vollezeele* aan den gezichteinder opdoemen. Vóór den oorlog waren zij bekleed door een dicht uitgestrekt beukenbosch (o. a. het *Molenbosch*, 95 meter boven den zeespiegel), en op *Zavelberg* stond een bekende windmolen, welke heel het Markdal beheerschte.

Eenige passen voorwaarts, en daar verrijzen de machtig zwaaiende, donkerroode wieken van den steenen witgekalkten en aan den voet met struik bewassen *Flietermolen*. Wat verder, aan een kruispunt van twee straten, staat het eeuwenoude *Wit Kapelleken* (1682).

Weldra komt men op de dorpsplaats ; de fraaie *Sint-Martenskerk* met haar slanke torenspits beheerscht het ruime plein. Dit gebouw, in neo-gothischen stijl opgetrokken, dagteekent van 1870, en mag als een der schoonste moderne dorpskerken van ons land aanzien worden. Het is dan ook te begrijpen, dat elke Thollembekenaar met een zekere fierheid over zijn parochiekerk spreekt.

Te vergeefs zal men in de dorpskom zoeken naar ouderwetsche huizen met leemen muren en groen bemoste stroodaken ; overal verheffen zich moderne steenen huizen.

(1) Na het schrijven van dit werk werd deze straat vernieuwd en verbreed.

De laatste sporen van het oude Thollembeek zijn in 1905 verdwenen, toen het eigenaardige hoekhuis *Den Ieperken* onder de slagen van het houweel wegviel.

Een Thollembekenaar, die na een afwezigheid van ruim een halve eeuw, naar zijn geboortedorp zou terugkeeren, zou nogal verbaasd staan kijken naar het tegenwoordige uitzicht der gemeenteplaats, welke bijna geheel haar vroeger karakter heeft verloren, sedert de oude kerk en het omringend kerkhof verdwenen zijn. Hij zou zich afvragen of hier ook de groote oorlog heeft gewoed. Het van oudsher bekende *Kommunenhuis* (1716) bleef alleen gespaard.

Toch oefent Thollembeek, door zijn bevallige ligging, een aangrijpende bekoring uit op den bezoeker. Enkele schreden van de dorpsplaats, wringt zich tusschen de meerschen de grillige *Mark*, die de gemeente in twee groote deelen scheidt. Door een kunstmatigen waterval, wordt de *Molen Wielant* in beweging gebracht. Het bruisende water stort op het groote rad en komt schuimend terecht in de wijde molenkom, waarin zich knoestige boomstammen weerspiegelen.

Een mooi landschap vormt, in de Lente, het onmetelijke bonte grastapijt van de uitgestrekte *Thollebeekmeersch*, omzoomd door de blanke welriekende bloesems van den hagedoorn.

Wie een verrukkelijk vergezicht op een deel van het Markdal en op de dorpskom wil genieten, begeve zich, bij helder weêr, op den *Kleienberg*. Plotseling ontrolt zich, in een omlijsting van boomen, een heel huizenkomplex. De ontelbare, bijeengepakte roode pannendaken, waartusschen de slanke kerktoren uitsteekt, doen denken aan een kleine stad. Links, tusschen de hooge boomen, baant de glinsterende Mark, als een zilveren slang, een weg door de groene meerschen.

Op de « uitkanten » treft men alleraardige en bekoorlijke hoekjes aan. Het landschap vertoont scherpe golvingen op de gehuchten *Herhout* en *St-Lenaarts*.

Liefhebbers van natuurschoon, vrienden van het landleven, komt de schilderachtige boorden van de Mark bezichtigen ! Komt rustig en vreedzaam ronddwalen door de rijke velden, welke zich in zachte glooiing uitstrekken ! Hier is de natuur nog niet besmet door leelijke, sombere

fabrieken. Moegetobde geestesarbeiders, wat is het zalig zich ver te voelen van het schel rumoer, het koortsige leven der wufte stad ! Welk genot een stil plaatsje te hebben aangetroffen om in volle vrijheid uit te rusten en ongestoord de frissche reine buitenlucht te kunnen inademen !

Ligging. — De gemeente Thollembeek is gelegen in den Zuid-Westelijken hoek der provincie Brabant. Zij bevindt zich op de taalgrens, tusschen de steden Edingen, Lessen, Geeraardsbergen, Ninove en Halle, en behoort tot de streek, welke men het *Payottenland* (2) noemt.

Grenzen. — Thollembeek grenst ten N.-W. aan de provincie Oost-Vlaanderen (Waarbeek en Viane) en ten Z.-W. aan de provincie Henegouw (St-Pieters-Kapelle en Bever). Als aanpalende gemeenten heeft men verder ten Z.-O. Herne, ten N.-W. Galmaarden, en ten N.-O. Vollezeele, die in Brabant liggen.

Afstanden. — Afstand van grensgemeenten : Het centrum van Thollembeek ligt 6.5 Km. van Bever ; 3.5 Km. van Galmaarden ; 3 Km. van Herne ; 5 Km. van St Pieters-Kapelle ; 6.5 Km, van Viane ; 3 Km. van Vollezeele ; 5.5 Km. van Waarbeek.

Afstand van naburige steden : Edingen, 6.5 Km ; Geeraardsbergen, 11 Km ; Halle, 20 Km ; Lessen, 13 Km ; Ninove, 12 Km.

Afstand van Sint-Kwintens-Lennik ; 16 Km ; van Brussel : 31.5 Km.

Uitgestrektheid. — Het kadastraal plan van P. C. Popp vermeldt :

		H.	A.	C.
Inhoudsgrootte	Belastbaar . . .	1327	99	85
	Onbelastbaar . .	34	89	90
	Totaal.	1362	89	75

De eerste kadastrale legger werd opgemaakt in het jaar X der Fransche Republiek (1801), door J. M. Gerard, beëedigd landmeter, woonachtig te Edingen.

(2) Zie 't *Payottenland* door De Gronkel.

De lengte van de twee verste uiteinden der gemeente, 't is te zeggen vanaf de grenzen van Bever en die van Vollezeele, bedraagt bijna 7 Km.

Hoogten. — De gemeente Thollembeek is in Midden-België gelegen. De hoogten van de Markvallei zijn van 25 tot 35 meter boven den zeespiegel. Langs den rechteroever der Mark stijgt de bodem vrij snel en bereikt op 800 meter meter afstand, aan de grens van Vollezeele, hoogten van 50 tot 57 meter.

Langs den linkeroever is de helling zachter en op 2 Km. 550 van de Mark, krijgt men hoogten van 80 meter (*Steevelberg*). Voorbij den Geeraardsbergschen steenweg daalt de bodem opnieuw tot het dorp Bever.

Hoogten van enkele punten (3) :

Benedendrempel der kerk	31,24 meter
Tweeden drempel van de herberg *St Kristoffel* (Herhout), nabij het samenloopen van den weg op Bever en den steenweg Geeraardsbergen-Edingen	65,95 meter

Hoogten van enkele naburige dorpen :

Herne, drempel der kerk	41,95	meter
Vollezeele, id.	56,32	»
Galmaarden, id.	33,42	»
Bever, id.	38,77	»
St Pieters-Kapelle id.	74,96	»
Kester (*IJzeren Man*)	111,59	»

Waterloopen. — De MARK, een bijrivier van den *Dender,* bespoelt de gemeente op een lengte van bijna 4,5 Km. Het grondgebied Thollembeek behoort dus tot de Scheldekom

De Mark (*Marka* in 1219) (4) beteekent grens, grensstreek. De Mark zou ten tijde van het verdrag van *Meersen* (870) de grens gemaakt hebben tusschen *Waalsch Brabant* (dekenijen van Chièvres, Lessen, St Brixius) *en de dekenij Halle* (5).

---

(3) Nivellement du royaume de Belgique (1879).

(4) *Chartes du Chapitre de Ste Waudru de Mons* door L. DEVILLERS.

(5) *La Formation territoriale des principautés belges au moyen âge* door LÉON VANDERKINDERE, blz. 104.

De *Groote Mark* neemt haren oorsprong in het *Edingenbosch* en ontvangt, nevens de dorpskom van de gemeente Marcq, de waters van de *Kleine Mark* die in het Park van Edingen ontspringt. Verder bespoelt de Mark de gemeenten St. Pieters-Kapelle, Herne, Thollembeek, Galmaarden, Viane, en werpt zich te Aker in den *Dender*.

In ons land hebben de volgende plaatsnamen verband met Mark (grens) : *Marcq* (Henegouw), *Marken, Cortemark, Langemark, Markegem* (W. Vl.), *Maarke-Kerkhem*.

* * *

's Winters, gezwollen door de aanhoudende regens of het smelten der sneeuw, loopt de Mark soms buiten hare oevers en overstroomt de omliggende weilanden.

De klei- en moerasgronden langs de Mark worden gebruikt als weiden (groengronden).

Op bijna heel het grondgebied der gemeente loopt een voetpad langs de beide oevers. Gedurende het schoone jaargetijde worden de lommerrijke en schilderachtige Markboorden bezocht door tal van visschers die, met den hengel, bliek, baars. karpel, geuf, molenaar of paling vangen. In den zomer worden er snoeken met het net buitgemaakt. De visschers komen vooral uit het Walenland ('s Gravenbrakel, Zinnik, Ecaussines, Quenast, Rebecq, enz.). Het is oprecht jammer dat sedert het oprichten van zekere nijverheidsinrichtingen, de waters jaarlijks besmet en de visschen vergiftigd worden.

De *Hollestraat,* N.-O. en de *Plaatsstraat,* Z.-W. volgen, op een honderdtal meter, den loop der Mark van Herne tot Galmaarden. Gansch de vallei der rivier is door weiden ingenomen, wier boorden met talrijke boomen beplant zijn en, in de verte, het uitzicht van een uitgestrekt bosch hebben.

Langs beide straten zijn de bouwlanden ook zeer vruchtbaar ; men ontmoet er menigvuldige gunstig gelegen pachthoeven, die door hun goed onderhouden toestand laten vermoeden dat er welstand heerscht aan de Markboorden.

LOOP DER BEKEN DIE THOLLEMBEEK BESPOELEN. — De Mark ontvangt de waters van de volgende voorname beken op het gebied van Thollembeek (6) :

Op 12 Km. 7	van	den	oorsprong	de Scheebeek ;
„ 12 Km. 7	„	„	„	Hernebeek ;
„ 14 Km. 1	„	„	„	Hielebeek ;
„ 15 Km. 8	„	„	„	Mottingebeek ;
„ 17 Km. 1	„	„	„	Beverbeek of Hollebeek.

De SCHEEBEEK (beek die scheidt of *scheedt*) neemt haren oorsprong te Herfelingen en vormt gedeeltelijk de natuurlijke grens tusschen Herne en Vollezeele, alsook tusschen Herne en Thollembeek. Zij ontvangt de waters van de *Ketelbergbeek* en de *Waterblokbeek* (Herfelingen), alsook van de *Bakkersgracht* (Vollezeele).

De HERNEBEEK ontspringt te Herne, op het gehucht *Kwatem*, maakt de scheiding tusschen Herne en Thollembeek en loopt door de *Boesmeerschen*.

De HIELEBEEK begint op het gehucht *Pausteen*, besproeit den *Hielebeekkauter*, loopt langs de *Molenstraat* en werpt zich in de molenkom.

De ASSCHEBEEK loopt door de *Asschemeersch* en langs den *Molendries ;* zij werpt zich in de molenkom.

De HEEREBEEK ontstaat in Vollezeele, besproeit den *Heerebeekkauter* en neemt den naam van *Waterhanendriesbeek ;* deze werpt zich in de *Asschebeek* (7).

De THOLLEBEEKMEERSCHBEEK loopt door de *Thollebeekmeersch*.

De CORREBEEK ontwelt in Vollezeele en loopt nabij 't Hof Correbeek.

De MOTTINGEMEERSCHBEEK vormt zich in de *Mottingemeerschen*.

De NEMERKENDRIES neemt haren oorsprong te Vollezeele, loopt door den *Nemerkendries* en werpt zich in de *Mottingemeerschbeek*.

---

(6) Volgens *Monographie des cours d'eau* door LUCIEN HOCHSTEIN.

(7) Vóór het aanleggen van de kassei naar Galmaarden liep de Heerebeek in de richting van de Thollebeekmeersch.

De HEETVELDEMEERSCHBEEK neemt haren oorsprong in de *Heetveldemeerschen* en werpt zich, nabij de Molenkom van den Heetveldemolen, in de Mark.

De ELFKENSMEERSCHBEEK begint in de omgeving van *Steevelberg* en loopt langs de wijk *Muilebeek* en de *Elfkensmeersch*.

De BEVERBEEK of HOLLEBEEK neemt haren oorsprong te Nieuwenhove, ontvangt de waters van de *Hovenraad* en de *Vlaanderbeek*. Zij vormt de natuurlijke grens tusschen Vollezeele en Nieuwenhove-Waarbeek, alsook tusschen Thollembeek en Waarbeek, Galmaarden en Thollembeek.

De HEMBEEK, BEVERBEEK of WERFBEEK, ontwelt te *Plasbroek-Bever* en vormt de natuurlijke grens tusschen Bever en Thollembeek, en Viane en Thollembeek. Zij ontvangt de waters van de *IJsbroekbeek* die op den IJsbroek (St Pieters-Kapelle) ontspringt, en de grenslijn maakt tusschen Thollembeek en St Pieters-Kapelle.

Bruggen. — Over de Mark liggen de volgende *openbare* bruggen : een steenen brug, de *Molenbrug* en twee houten bruggetjes of « planken » : de *Mottingeplank* en de *Wittingeplank*.

Vroeger was de Molenbrug in hout. « Gedurende het dienstjaar 1517-1518 heeft Aart van Heetvelde, landbouwer wonende op 't *Hof ten Berg* te Vollezeele, vijf eiken geleverd tegen 20 stuivers Tournois het stuk, ten einde ze aan de brug te verwerken ». Aangaande haar bouwen in steen is ons niets bekend. Rond 1865 werden er twee steenen leuningen aangebracht.

De *Mottingeplank* is in hout. Er bestaat een ontwerp om de *Plaatsstraat* met de *Hollestraat* (Dries) door een straat en een brug, in plaats van een plank, te verbinden.

De *Wittingeplank* verbindt den *Losbroek* met den *Kleienberg*.

Als belangrijke brug heeft men nog de *Scheebeekbrug*. Vroeger was zij insgelijks in hout. Gedurende het dienstjaar 1517-1518 (8) hebben de Karthuizers te Herne, voor levering van drie eiken, 264 voet eiken planken van 2 duim dikte, en van spijkers, de som van 33 pond Tournois

(8) *Rijksarchief*. Schepengriffie. Arrondissement Brussel, nr 9472.

2 stuivers getrokken van *Jehan Laverdeys,* ontvanger van de posteiten Herne en Kester. In 1838 hebben de gemeenten Thollembeek en Herne de brug hermaakt en verbreed.

*
* *

Eertijds bestond er over de Mark een doortocht om de *Hollekeitse,* langs de Asscheweide, met den *Losbroek* in gemeenschap te stellen. Een deel van dezen ongebruikten weg werd, in 1925, als gemeentegoed verkocht. Waarschijnlijk is de doortocht onmogelijk geworden, sedert het oprichten van den watermolen Thollembeek (dorp).

Waterputten. — In de vroegere eeuwen werden putten gedolven om de overtollige waters van de natte kouters te ontvangen en deze droog te leggen. Aldus hebben wij in de gemeente verschillende dier putten, o. a. : *Floerput, Boschput, Dhanensput, Witteput* (gedempt), *Hoefput, Stijnput.*

De *Stijnput* (9), die eertijds vijver van de heerlijkheid *Woortmortel* was, zou zijn naam te danken hebben aan zekeren pachter *Stijn* die het omliggende land in gebruik had.

Het water der gewone drinkwaterputten in het Markdal is van het beste niet. Rond de Plaats hebben zij gewoonlijk drie à vier meter diepte en ontvangen meestal hun water uit de laag drijfzand.

De artesische putten der brouwerij P. Robijns en der melkerij (dorp) hebben 35 meter diepte. Het water dat tusschen de lagen leisteen opwelt, is overvloedig en van goede hoedanigheid.

Bronnen. — Het regenwater dringt gedeeltelijk in den grond tot het een ondoordringbare grondlaag ontmoet. Daar vormt zich een soort onderaardsche watervlakte die in sommige gevallen uit den grond welt en bronnen doet ontstaan.

Op den Herhout, heeft men de *Schitspoel,* de *Kraaienpoel* en de *Regnierborre.*

---

(9) Men heeft lang beweerd dat het een verlaten koolput was. Een twintigtal jaren geleden heeft een onderzoek der grondlagen vastgesteld dat het een verzinsel was.

Twee bronnen worden aangetroffen op de hoogte der Vollezeelstraat en éene nevens de weide van het oude hof Pee Mertens.

De *Geylenborre* bevindt zich in de *Geylenborrekeitse* te St Lenaarts.

Bosschen. — Vroegertijd was onze streek veel meer bebóscht dan nu ; zulks blijkt uit verschillende plaatsnamen.

In de 12e eeuw was er veel bosch in Kester en in de posteit Herne (*potestate de Herines*), dat moest ontgonnen worden. Het Kapittel van Ste Waltrudis te Bergen en Engelbert van Edingen sloten een akkoord om de inkomsten van de bosschen dier gebieden te deelen : die van Kester op Allerheiligen en die van Herne op St Martinus. Alles te betalen in Nijvelsche munt (10).

Op de kaart van Ferraris (1777) merkt men dat de bosschen, zoo in Thollembeek als in 't omliggende, in de 18e eeuw belangrijker waren dan heden.

In 1833 bestond er in de gemeente een beboschte oppervlakte van 16 Ha. 47.

Tegenwoordig heeft men nog als bosschen : *Tinseleerbosch*, 1/2 Ha. ; *Kraaienbosch*, 1 Ha. ; *Winterkeerbosch*, 1/2 Ha. ; *Mottingebosch*, 1/2 Ha. ; *Thollebeekmeerschbosch* 20 a ; *Losbroekbosch*, 1 Ha. ; *Boesmeerschbosch*, 1 1/2 Ha.

Algemeen uitzicht van den bodem. — Het grondgebied Thollembeek vertoont twee heuvelreeksen, waartusschen de *Mark* van Zuid-Oost naar Noord-West heenvloeit. De Noord-Oostelijke helling verheft zich vrij steil tot Vollezeele en is zeer geschikt voor het aanleggen van boomgaarden. De meest vruchtbare grond draagt er den naam van *Hemelsberg*.

De Zuid-Westelijke helling strekt zich uit in zachte glooiing tot aan den steenweg Edingen-Geeraardsbergen. Op den Herhout bespeurt men sterke golvingen.

Aardkunde. — De aardkundigen hebben den bodem verdeeld in vier groote tijdvakken, welke zij nog onderverdeelen volgens de verschillende bestanddeelen (overblijfselen van organische wezens) in de aardlagen.

---

(10) Chartes du Chapitre de Ste Waudru de Mons door L. Devillers.

Deze tijdvakken zijn de eerste of *primaire* tijd, de tweede of *secundaire* tijd, de derde of *tertiaire* tijd, de vierde of *kwartaire* tijd. Het is in het begin van dezen laatsten tijd dat de mensch in onze streken verscheen.

Op sommige drassige plaatsen vindt men langs de Mark, op een kleine diepte, een laag zwarten turf die er vroeger gedolven werd. In de nabijheid van de *Wittingeplank* staan nog enkele verlaten turfputten vol water (11).

In April 1911 werd door den h. H. Behiels uit Ninove, een artesische put geboord voor de Gebr. Modrie, in de nabijheid van het spoorwegstation. De verschillende aangetroffen lagen waren (12):

Aangetroffen Gronden		Diepte	Dikte
Kwartaire grond, 10 m 00	Gele kleiachtige slib .	0 m 00	4 m 00
	Gele kleiachtige slib met kleine keisteenen .	4,00	6,00
Ieperverdiep, 21 m 00	Grijze, fijne, zandachtige klei	10, —	21,00
	Grijsdonkere leisteen met witten kwarts . .	31, —	2,00
Silurische grond, 25 m 00	Zeer zachte zwarte leisteen	33, —	1,50
	Id. een weinig kiezelachtig	34,50	21,50
	Totaal	56, —	

In het Markdal liggen de kleiachtige aanslibbingen op een dikke laag Iepersche klei (13), welke tot den tertiairen grond behoort. Daaronder bevindt zich een dikke laag silurische leisteen van het primaire tijdvak. Er valt op te merken, dat er geene secundaire lagen worden aangetroffen.

---

(11) In een verhuring van gemeentegoederen op 28 December 1731, lezen wij dat de huurling van 5 dagwand meersch in den Losbroek verplicht was « van laeten torf te steecken ende te laeten drooghen à l'ordinaire ».

(12) Gegevens medegedeeld door den *Aardkundigen dienst van België*.

(13) Zie Aardkundige kaart van België.

II. - Ekonomische studie.

Landbouw. — Thollembeek is van oudtijds een landbouwgemeente. Een honderdtal jaren geleden bestond er nog het groot landbouwbedrijf. In 1801 waren er 24 bedrijven van meer dan 10 Ha, waaronder 12 van meer dan 20 Ha (1). Thans zijn de groote boerderijen met 8 of 10 paarden verdwenen om plaats te maken voor de kleine bedrijven met een gemiddelde uitgestrektheid van ongeveer 2 tot 10 hectaren. Door deze groote verbrokkeling, is de koop- en huurwaarde van de akkergronden merkelijk vermeerderd. Het toenemend gebruik van kunstmeststoffen heeft de opbrengst meer en meer doen stijgen.

Door het feit dat de mijnwerkers en andere arbeiders een lapje grond gedurende hun vrijen tijd willen bewerken, klimt de prijs aanhoudend.

De bodem is over 't algemeen zeer vruchtbaar. Sedert het droog leggen van de natte terreinen treft men geen woeste gronden meer aan. Het kleinste perceel wordt om zoo te zeggen bebouwd.

Onder de landbouwgewassen, die thans verbouwd worden, dienen vooral vermeld : *rogge, tarwe, haver, gerst, klaver, aardappelen, bieten, rapen, paardeboonen, tabak.*

In de vroegere jaren en tot rond 1870, leverde de teelt van *koolzaad* en *vlas* een aanzienlijken oogst op ; deze teelt verdween langzamerhand door de ontdekking van het petroleum en de uitbreiding der katoenspinnerijen.

Deze gewassen werden vervangen door de *biet*, die als veevoeder verbruikt of in de suikerfabriek te Edingen verwerkt wordt. Tegenwoordig is de teelt der suikerbiet in onze gemeente bijna gansch verdwenen.

De *chicoreiteelt*, welke vroeger nogal belangrijk was, is sterk afgenomen.

Eertijds toen de boeren de grondstoffen leverden om bier te laten brouwen, trof men rond vele hofsteden een *hoplochting* aan.

---

(1) Kadastrale legger (1801).

Sedert een vijftigtal jaren, nam de veeteelt meer en meer toe en werden vele akkergronden in *weilanden* herschapen en met ijzerdraad omsloten.

In het Markdal liggen uitgestrekte weilanden, meestal omringd met kanadaboomen, welke er weelderig groeien.

* * *

Over 't algemeen, hebben de boeren één of twee trekpaarden en twee à acht melkkoeien. Bijna al de *paarden* behooren tot het Brabantsche ras en zijn door hun sterke spierkracht gekenmerkt.

Het *rundvee* is de kern van den veestapel. In verschillende stallen treft men prachtige specimens van Vlaamsch rundvee aan, die dikwijls in prijskampen vooraan kwamen.

Daar de melkkoe sedert den oorlog zeer winstgevend is geworden, wordt ze thans min als trekdier gebruikt en vroegere koeboeren bezitten een klein trekpaard dat beter geschikt is tot het vervoer en den veldarbeid.

Wegens het gebrek aan werkkrachten, werden vele kunstmatige weiden aangelegd, daar men zich meer en meer tot de teelt van het slachtvee heeft toegelegd.

De *varkensteelt* en de *hoenderteelt* zijn voor de boeren en andere menschen een niet te verwaarloozen bron van inkomen.

* * *

De kleine landbouwers die een twaalftal jaren geleden moeite hadden om de twee einden van het jaar aaneen te knoopen door te zwoegen, eenvoudig en spaarzaam te leven, hebben hun toestand merkelijk zien verbeteren sedert den oorlog. Het klein kapitaal dat zij vergaard hebben door hun taaien arbeid, heeft gediend om hun bedrijf vrij en onbelast te maken. Van huurders zijn er velen eigenaars geworden die gedurig hun boerderij uitbreiden door het koopen van gronden tegen hooge prijzen. Hun inrichtingen zijn insgelijks verbeterd ; wanneer men het veld doorwandelt, ziet men woningen, stallen, schuren onlangs vergroot, uitgebreid of gansch vernieuwd.

Hun eenvoudige en oorspronkelijke gewoonten wijzigen zich en de meesten wenschen van het hedendaagsche comfort te genieten.

Landbouwstatistieken. — De onderstaande landbouwstatistiek werd den 2 Februari 1834 opgemaakt.

AARD DER TEELTEN	UITGESTREKTH.			GEMIDDELDE OPBRENGST PER HA.
	HA.	A.	CA.	
Bosschen . . .	16	47	—	40 f.
Weilanden . . .	186	84	30	70 f.
Moestuinen . . .	22	91	60	150 f.
Tarwe	165	—	—	15 Hl.
Rogge	165	—	—	17 Hl.
Gerst	40	—	—	25 Hl.
Haver	160	—	—	28 Hl.
Koolzaad	150	—	—	17 Hl.
Vlas	40	—	—	450 f.
Boonen	50	—	—	15 Hl.
Aardappelen . .	75	—	—	210 Hl.
Andere gewassen .	160	—	—	60 f.
Boomgaarden . .	40	61	90	75 f.
Braakland . . .	50	—	—	—

Getal dieren der hoeve :

Paarden, 165 ; ossen, 11 ; koeien, 225 ; schapen, 80.

* * *

Aan de algemeene landbouwtelling van 1910 ontleenen wij de volgende gegevens (2) :

Kadastrale oppervlakte : 1362,90 Ha.. Belastbare : 1324,14 Ha.

		HA.	A.
Uitgestrektheid van den verbouwden grond.	eigendom . . .	555	73
	huurgrond . .	675	70
	Totaal	1231	43

(2) Uitgave van het Ministerie van Landbouw, 1920.

Graangewassen en meelvruchten.

	HA.	A.
Wintertarwe en zomertarwe	223	71
Spelt	1	61
Masteluin	11	74
Rogge	109	85
Wintergerst	13	91
Zomergerst	0	70
Haver	122	97
Boekweit	0	60
Totaal	485	09

Nijverheidsplanten.

Vlas	2	75
Koolzaad, raapzaad	1	82
Tabak	2	67
Hop	0	08
Chicorei	0	13
Suikerbieten	6	57
Totaal	14	02

Wortelplanten.

Voederbieten	49	82
Voederwortels	0	63
Rapen (als hoofdvrucht)	20	09
Raapkoolen (als hoofdvrucht)	0	20
Aardappelen	115	51
Totaal	186	25

Voedergewassen.

Klavers	roode of gewone klaver . . .	96	12
	inkarnaat	21	77
Weiden (zonder boomgaarden)	gemaaide (1ᵉ en 2ᵉ snede)	74	87
	gemaaide (1ᵉ snede) .	98	44
	afgegraasde	169	79
	Totaal	460	99

Getal dieren der hoeve.

Paarden		141
Hoornvee		1.051
Varkens		1.343
Wolvee		174
Konijnen		370
Hennen		10.720
Eenden en ganzen		70
Kalkoenen en parelhoenderen		24
Bijenkorven	met ramen	6
	andere	10

Oude gebruikte landmaten. — De volgende landmaten waren vroeger in onze gemeente in zwang :
1 roede = 18 Henegouwsche voeten of 5 m. 274 ;
1 vierkante roede = 324 voeten of 27 a. 81.50 ;
1 dagwand = 100 roeden of 27 a. 81.50 ;
1 bunder = 4 dagwand of 1 Ha. 11.26.

Boschbouw. — Hoewel de bosschen weinig uitgestrekt zijn, is de gemeente echter rijk aan boomen ; vooral de kanadaboom groeit weelderig langs de oevers van de Mark, de beken, alsook rond de weiden. Als andere boomsoorten heeft men nog de wilg, esch, olm, beuk, berk, without, eik, populier of abeel.

Vele boomen worden door de meübelfabrikanten van Geeraardsbergen en ook door de schrijnwerkers, wagenmakers en klompenmakers van de gemeente en van de omgeving gekocht. De kanada's worden meestal door de lucifers-fabrikanten van Geeraardsbergen, Ninove en Lessen opgezocht. Wegens de tegenwoordige duurte dezer houtsoort, neemt het planten van deze boomen meer en meer toe.

Oude pachthoeven. — HOF OUDENDRIES (Herhout) tegenover « De Valaf ». Hetgeen overblijft van de gebouwen laat vermoeden dat het zeer oud is. De trapgevel langs den steenweg behoort waarschijnlijk tot de 16e eeuw.

Eigenaar in 1801, M. Plovis. Gebruiker, Charles Decuyper. Bedrijf 37 Ha. 67 (3).

---

(3) Buiten het bedrijf verbonden aan de pachthoeve, huurden de pachters gewoonlijk nog andere landen en weiden.

HOF DAMINET (HOF MUILEBEEK), langs de Zeuningenstraat, behoorde in 1923 toe aan Felix Vanderroost-Daminet. Was in het jaar X (1801) het eigendom van Cornelius Van Broeckem, bewoond door Karel Daminet. Bedrijf: 29 Ha. 82.

De voorgevel van het woonhuis draagt het jaartal 1613. Het hoofdgebouw met zijn schaliëndak, zijn trapgevels, zijn eigenaardige ingangsdeur en vensters, behoort tot het Spaansche tijdvak In de ruime huiskamer bevindt zich een groote Vlaamsche schouw in arduin. In 1840 was het hof met water omringd (4).

Volgens wijlen E. H. Van Roy zou het een overblijfsel zijn van een klein kasteel, waar *Adriaan De Bock* in 1614 verbleef. Bij het doopsel van een zijner zonen, geboren den 18 Februari 1644, diende de graaf van Galmaarden, *Claude de Richardot*, als peter.

Het woonhuis werd in 1923 onder de oudheidkundige gebouwen van derde klas gerangschikt (5).

HOF KAMERIJK of *Hof Comeryck* (1776), langs de *Kamerijkstraat*, behoort toe aan de familie Desmecht. Boven de schuurpoort bemerkt men de letters D. C., d. w. z. *Domini Cartusiana.*

Het was in 1575 door de Karthuizers in pacht gegeven, en bestond toen uit woonhuis, pachthof, schuur, tuin, elzenbosch, akkergronden. Bedrijf: 63 bunder (6).

Vroeger stond het op zekeren afstand van de straat. Het werd in 1666 door den brand vernield en daarna op de huidige plaats weder opgebouwd.

Het werd, even als het *Hof Correbeek (ten Jole),* als nationaal goed verkocht onder het Fransch bewind.

Bedrijf in 1801 : 32 Ha 60.

De gebouwen met de binnenplaats beslaan een oppervlakte van ongeveer 25 aren.

HOF CORREBEEK bestond reeds in 1691 en werd in 1773 vergroot. In 1912, werd het hoofdgebouw door een brand vernield en daarna weder opgebouwd. Het staat langs

---

(4) Zie kadastraal plan Popp.

(5) Zie « Bulletin des Commissions Royales d'Art et d'Archéologie », LXIIe jaar, Juli-December, blz. 362.

(6) *Staatsarchief Bergen*, Fonds des Etats du Hainaut, nr 1999.

de *Hollestraat* en behoort toe aan den h. Alf. Desmecht-Vanderhoudelingen. Het heeft zijn naam ontleend aan de *Correbeek* die in de nabijheid loopt.

't Is een oud kloosterhof der Karthuizers van Herne. Het heette vroeger *Hof ten Jole* en was in 1696 bewoond door *Nicolaas Devroede,* toen burgemeester, en in 1722, door *Philip Van Lathem.*

Het hof met de landerijen en weiden werd verkocht aan Petrus Vanderhoudelingen. Bedrijf in 1801 : 55 Ha. 49 a.

HOF PATRIES (1641), te St-Lenaarts, was eertijds bewoond door *Patries Leuckx.* Vroeger, een brouwerij.

HOF HOOGE POORT gelegen op de *Kleine Plaats,* wordt reeds vermeld in 1575. Men noemt het heden het Hof *Vandenborre.*

HOF SCHALIËNSCHUUR, op het einde van de *Mattekeitse* (Herhout). Oude heerlijkheid *Boussart* (7) ; vermeld in 1665.

KAPUCIENENHOF (1717), in de *Processiestraat,* wordt heden *Joeskens* geheeten. Men beweert dat het vroeger door een kapucien bewoond werd.

HOF LUMEN, gelegen in de *Hollestraat ;* bestond reeds in 1753, en was toen bewoond door *Nicaise Lumen-Desmecht* afkomstig van Bever. In 't jaar 1801, beliep het bedrijf 33 Ha 51 a. Werd, een dertigtal jaren geleden, in verscheidene woonhuizen veranderd.

Belangrijke verdwenen pachthoeven of gebouwen (1). — HOF MOTTINGEN stond op het *Mottingeveld.* Eigenaar in 1575, *Louis d'Ittre ;* gebruiker, *Jehan De Vroe.* Bedrijf : 6 bunder. Was eertijds bewoond door de familie *Ravetz* en in 1722 door *Hendrik Daminet.*

In 1605 en 1623 hoorde toe aan PHILIP VANDER ROOST. Het staat toen vermeld als verwoest door de Beroerten (*ruynée par les troubles*), en was belast met een rente ten voordeele van het Kapittel van Ste Waltrudis te Bergen.

---

(7) *Staatsarchief Bergen,* Fonds des Etats du Hainaut, nr 1999. Zie ook verder Geschiedkundig deel, rubriek *Heerlijkheden.*

HOF VAN DEN NEUCKER, in de *Vollezeelestraat,* tegenover de losbaan naar den *Heerebeekkouter.* Men bemerkte er de jaartallen 1416 en 1419. In 1906 werden de laatste overblijfsels door een brand vernield.

De familie Van den Neucker was destijds een der meest welstellende van het dorp ; zij bezat de heerlijkheid *Pluimaart* (8). Jan is burgemeester geweest in 1737, en Adriaan, schepen in 1700. Deze familie was met andere voorname van het dorp en den omtrek verwant.

Links der kerk ligt de grafsteen van Livinus Van den Nocker, overleden in 1640. Te midden is een wapenschild afgebeeld dat onduidelijk is geworden.

HOF HOUTSOCHT behoorde in 1675 aan VALENTIJN PLETINCX. Was gelegen op de wijk Scheebeek. In 1623, eigendom van WILLEM VAN DEN NEUCKER (9). Bestond uit pachthof (*cour et cense*), weilanden, elzenbosch en akkergrond ; groot 7 bunder.

HOF te GANZENBROEK behoorde toe, in 1623, aan ADRIAAN DE DOBBELEER. Huis met erf, 6 dagwand groot.

HOF DIELBEEK had als eigenaar, in 1575, NICOLAS VAN DE LEEN en was bewoond door NICOLAS ROOBAERT. In 1623, behoorde het toe aan JEHENNE SWERTS uit Brussel en werd gebruikt door PEETER ROOBAERT.

De ROZELAAR, op den Herhout gelegen, had in 1601 als bezitter JAN COOMAN ; huis met erf, vijf bunder groot.

Het HOOGE HUIS was op den *Blijkeer* gelegen ; behoorde in 1576 toe aan Wed. GERARD CLEYMAN. Bestond uit een woonhuis en tuin van een half dagwand. Staat in 1605 vermeld als verwoest door de Beroerten (*ruynée par les troubles*).

---

(8) Een oude huurder, de h. Fr. Dero, heeft ons het volgende eigenaardige voorval verteld : Een lid van het gezin Van den Neucker had zich op zekeren dag met zijn gespan, begeleid door een knecht, naar het Walenland begeven om steenkolen te halen. Bij het terugkeeren, zagen zij onderweg een ploeg op een pas omgewoeld veld. De knecht zegde tot zijn meester : Het is ons onmogelijk zoo goed een veld om te ploegen. — Ja, zeker, antwoordde Van den Neucker, indien wij dergelijken ploeg hadden. — Als het maar dat is, wedervoer de knecht, en hij laadde den ploeg op den kolenwagen om hem huiswaarts te brengen. De diefstal werd ontdekt en Van den Neucker rechterlijk vervolgd. De kosten van het proces hebben hem volkomen geruïneerd.

(9) Bij de geboorte van zijn zoon CLAUDIUS, was Jonkheer CLAUDIUS VAN OPHEM peter.

Hof ter Hellen met drie bunder weiland hoorde in 1605 toe aan de gebroeders Jonkheeren Marten en Claudius van Ophem.

Onzes inziens zou dit hof in de *Helleweide,* nevens de Kwadestraat en nabij den linker Markoever, zich bevonden hebben. Men bemerkt er heden nog eenige heuvels met biezen omringd. Volgens de volkslegende zou daar een kasteel « verzonken » zijn. Meermalen heeft men er opgravingen gedaan en telkens heeft men er steengruis ontdekt, zooals groote stukken kareelsteen, schilfersteen, leisteen, roode tegels, pottenscherven. De groote uitgestrektheid van die heuvels en hun ligging laten vermoeden dat er eertijds belangrijke gebouwen met water omgeven, gestaan hebben.

* * *

De van Ophem's vormden een belangrijke edele familie, verwant met de familiën van Heetvelde, van Etten en Halmale (10). Zij voerden voor wapen : *cinq losanges accolés en bande.*

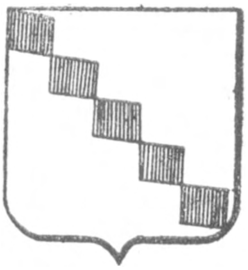

Hierna volgen eenige andere inlichtingen nopens de van Ophem's die te Thollembeek of in de omgeving verbleven :

Jonkheer Philip van Ophem, zoon van Michiel, was de echtgenoot van Maria van Heetvelde, kleindochter van Joost.

Jonkheer Jan van Ophem overleed te Thollembeek den 16 December 1609.

Jonkheer Claudius van Ophem, meier van Hernegewout, was de zoon van Philip. Hij overleed te Thollembeek den 13 November 1626.

Jonkheer Nicolaas van Ophem was meier van Hernegewout, en stierf den 14 December 1664, te St-Pieters-Kapelle waar zijn grafsteen nog bewaard is (12).

---

(10) Er is wellicht een verwantschap te zoeken tusschen het geslacht van Ophem waarover L. Galesloot een korte studie heeft gemaakt. *Koninklijke Bibliotheek,* II, 45564.

(12) Het opschrift van dezen grafsteen luidt als volgt :
Hier leydt — begraven dedele — heere ioncker — Nicolas van Ophem *die sterst — den* XIII[en] *— december 1664 — Bidt Ghodt — vor de ziele.*
Op den steen bevinden zich nog deze wapens :

Woningen. —Luidens een verslag over Thollembeek, opgemaakt in 1829 door B. Nechelput, gemeentesekretaris, trof men meer woningen in hout en klei aan dan in baksteen. De meeste huizen waren met stroo gedekt ; weinige hadden leien of pannendaken ; ze waren ook zeer verspreid.

Buiten een gering getal leemen hutten, die stilaan verdwijnen, zijn al de woningen thans in baksteen gebouwd. De stroodaken worden meer en meer zeldzaam ; de aarden vloeren, die men een dertigtal jaren geleden nog veel ontmoette, zijn nog weinig te vinden.

De nieuwe arbeiderswoningen bezitten een halve verdieping en bestaan, op de gelijkvloers, uit keuken, waschhuis, kamer en slaapkamertje. Onder dit laatste is dikwijls

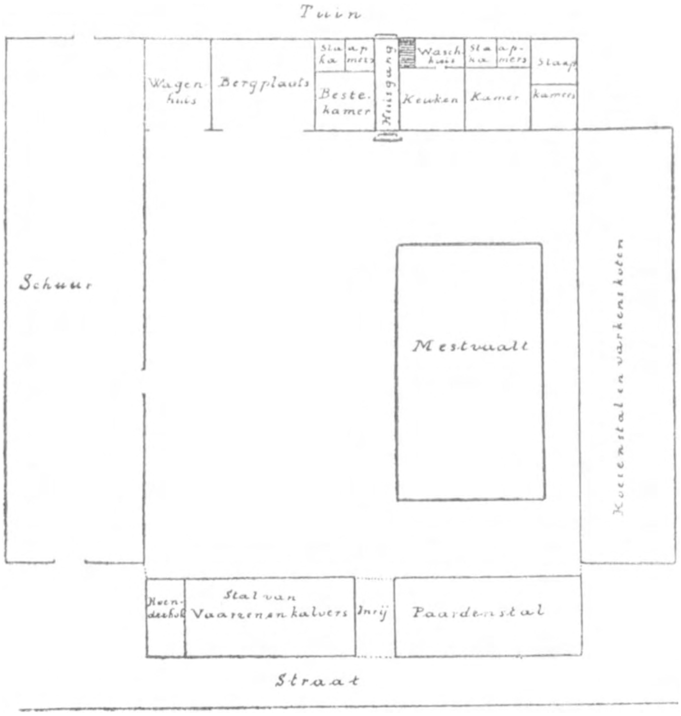

Plattegrond eener oude groote pachthoeve.

VAN OPHEM : cinq losanges accolés en bande.
CIMIER : un buste de mou ?

Quartiers :
- OPHEM les armes ci-dessus
- HEETVELDE : une bande chargée de trois maillets
- VAN ETTEN : trois tours, posee 2, 1.
- HALMALE : un lion accompagné de...

de kelder gedolven. Sedert er meer welstand onder de arbeiders is gekomen, zijn hun woningen van binnen netjes opgeschikt en goed gemeubileerd; de deuren en vensterramen worden geregeld geschilderd; voor de ruiten hangen sneeuwwitte gordijnen ; de muren zijn meestal met behangpapier versierd ; de vloer is geplaveid met tegels in gebakken aarde, cement of ceramiek.

De nieuwe burgerwoningen bezitten een verdieping en zijn uit de volgende vertrekken samengesteld : gang, keuken of huiskamer, waschhuis, salon (beste kamer). Op de verdieping zijn de slaapkamers. De kelder heeft meestal een oppervlakte van de helft der woning.

De pachthoeven bestaan uit een woonhuis, een paardenstal, een koestal, een varkenshok, een schuur, een wagenhuis, een bakoven en een hoenderhok.

Vele daken zijn met roode dakpannen, cementpannen of « eternit » gedekt.

De ouderwetsche huizen hebben hun voorgevel naar het Oosten gericht. De nieuwe worden bijna alle met den voorgevel langs de straat gebouwd.

Van het kalken der buitenmuren, dat aan de gebouwen een levendig, lief en zindelijk uitzicht geeft, wordt meer en meer afgezien.

Handel en Nijverheid.

Weekmarkt. — Een weekmarkt werd ingericht bij beslissing van den gemeenteraad, op 22 Mei 1901. Zij werd elken Donderdag gehouden op de gemeenteplaats. De eerste marktdag had plaats Donderdag, 4 Juli 1901. De toeloop van bezoekers en nieuwsgierigen, op dezen prachtigen zomerdag, was geweldig groot, en de bijval had de stoutste verwachtingen overtroffen.

De navolgende landbouwvoortbrengselen werden op de markt verkocht : boter, eieren, fruit, pluimgedierte, konijnen. Er stonden kramen met ellegoed, witgoed, schoenen, ijzerkramerij, zaad, kaas, spek, suikerbollen, enz.

Wegens de onverschilligheid van het meerendeel der inwoners, verslapte de markt van jaar tot jaar en de koopers bleven langzamerhand weg. Zij kreeg haren genadeslag in

1916, door het oprichten van een weekmarkt te Herne, welke door al de inwoners dezer gemeente aangemoedigd werd.

Jaarmarkt. — Bij gemeenteraadszitting van 2 Oktober 1835, werd een paardenmarkt ingericht op den eersten Maandag, welke op den 11 November volgt. Den Zondag te voren is het « kermis St-Marten ».

Den eersten Zondag na 15 Augustus, heeft de groote kermis of zomerkermis plaats. Den 14 Juni 1850, richtte het kollege van Burgemeester en Schepenen een aanvraag tot den provincieraad om een veemarkt te mogen houden 's maandags van de Zomerkermis.

Graanmolens. — WINDMOLENS. — De windmolens worden thans stilaan verdrongen door inrichtingen met stoom en electriciteit bewogen. Het is wel jammer, want die statige reuzen met hun grijze kap, hun roode wieken, hebben eeuwen getrotseerd en geven aan het landschap een stemmig uitzicht.

De windmolen staat gewoonlijk op een hoog punt, op een bergtop, van waar men een mooi vergezicht geniet. Hierdoor bezit de « molenberg » een krijgskundig belang en hebben de molens het in oorlogstijd erg te verduren.

De FLIETERMOLEN werd, omstreeks het jaar 1788, op den *Flieterkouter* in steen gebouwd door *Jan de Walkiers*, Heer van Galmaarden (13). De grond hoorde toe aan de Armen van Thollembeek en werd, den 29 Februari 1788, in erfpacht toegestaan (14). In het jaar X der Fransche Republiek (1801), was hij in bedrijf gesteld door *Judo Vanopdenbosch*. In 1843, heette de eigenaar *Judocus Clerebaut*. Tegenwoordig hoort de molen toe aan den h. *Louis Vangijte*.

De HERHOUTMOLEN werd in steen opgericht door *Jan Franciscus Debilde* uit Viane. De toelating werd verleend onder de Fransche Republiek, in het jaar 1795.

---

(13) Zie Gedenkschriften van den Geschied- en Oudheidkundigen Kring van Halle, nr 2, blz. 65.

(14) *Staatsarchief Bergen*. Conseil souverain de Hainaut, Register 212, f° 296.

In 1842, hoorde hij toe aan *Theodore Orins*. Thans is de h. O. Druot er de eigenaar van.

De Heetveldemolen werd, omstreeks het jaar 1792 in hout opgetrokken door de W[e] *Henri Herpignie*. In het jaar 1843, behoorde hij toe aan *Paul Nechelput,* en tegenwoordig is hij het eigendom van den h. *Amedeus Durant.*

Er dient opgemerkt dat deze drie windmolens van het einde der 18[e] eeuw dagteekenen.

De Ketelmolen (15) — In 1800 bestond op het *Nemerkenveld,* een windmolen, die met het naburig huis toebehoorde aan *J. B. Van Bellingen.* Het was zeer waarschijnlijk de oudste windmolen der gemeente en hij verdween na het oprichten van den Heetveldemolen.

* * *

Op de hoogten van Steevelberg, grondgebied St Pieters-Kapelle, staat de bekende windmolen, *Oude Molen* genaamd. Hij werd, naar alle waarschijnlijkheid, korten tijd na 1629 opgericht, vermits in dit jaar Adriaan Vanderswalmen, mulder te Geeraardsbergen, de toelating had gevraagd, op de plaats *Steevurenberg* onder Thollembeek of St Pieters-Kapelle, een windmolen te mogen oprichten (16).

WATERMOLENS. — In de vroegere eeuwen verwekte men op vele rivieren een kunstmatigen waterval door het aanleggen van een dam of dijk. De molens, op die wijze in beweging gebracht, werden aan een zekere wetgeving onderworpen die thans nog in zwang is.

In geval van « vloed », is de eigenaar verplicht de spuigaten te openen om te beletten dat het water buiten de oevers zou loopen en de aanpalende eigendommen overstroomen. Het water mag den *pegel* niet overschrijden ; het is een zichtbaar vastgemetseld stuk ijzer, dat in de aanwezigheid van de vertegenwoordigers der wet wordt geplaatst.

Eertijds was aan bijna elke heerlijkheid een banmolen (17) verbonden ; de boeren van het gebied waren verplicht er hun koren te laten malen. Deze molens werden dan ook *dwangmolens* genoemd.

---

(15) Kadastrale legger van Thollembeek, jaar X der Fransche Republiek.

(16) *Rijksarchief*, Brussel, Schepengriffie, n° 3972, f° XXXIII).

(17) Deze benaming vloeit voort van het latijn *bannum* dat zooveel zegt als gebod of openbaar bevel.

Er bestaan nog heden in onze gemeente twee watermolens :

I. — De Molen Wielant is gelegen in de *Molenstraat*. In 1474 hoorde hij toe aan de erfgenamen *Engelbert de Dielbeke* ; in 1575 en in 1623 aan de erfgenamen *Jehan Laverdeys*. Werd verwoest tijdens de Beroerten (*a este ruynet durant les troubles*), volgens een rekening van het jaar 1601 (18).

Den 14 Juli 1760, werd de molen gekocht door *Paul de Walkiers*, Heer van Galmaarden ; deze stond hem aan zijn zoon *Jan* af, den 10 Mei 1768.

De molen werd den 11 April 1812 door *Louis Wielant*, gekocht van de Prefectuur der Dijle (19). Thans hoort hij toe aan Mevr. W^e *Fideel Wielant.*

Vroeger bestond de molen uit twee voorname deelen : een graanmolen en een oliemolen, die elk door een houten rad in beweging werden gebracht.

De oliemolen, stampmolen of oliestamperij (*estordoir*) die het jaartal 1774 draagt, is sedert 1880 voor goed stop gezet ; hij wordt reeds vermeld in 1575. Het oliezaad (koolzaad of lijnzaad) werd geplet en daarna gestampt. Op dezelfde wijze, trok men ook uit de beukenootjes olie, die tot verlichting of keukengebruik diende.

II. — De Heetveldemolen die in 1575 aan Jonkheer *Adriaan van Etten* toebehoorde, bevindt zich op de Mark, nabij de grens van Thollembeek en Galmaarden. Vroeger maakte hij deel uit van de aanhoorigheden van het kasteel Heetvelde. In 1623 was hij het eigendom van Jonkheer *Nicolaas van Etten* die hem had verpacht aan *Laureis de Bruyne*. Aan dezen molen is thans een stoommolen toegevoegd. (20)

* * *

---

(18) *Rijksarchief*, Rekenkamer (19744-19445) en schepengriffie n^r 9472, en *Staatsarchief Bergen*, Fonds des Etats du Hainaut, n^r 1999.

(19) De molen stond onder n^r 12 van den aanplakbrief (734) vermeld en hoorde toe aan de Fransche Regeering (*Gemeentearchief*).

(20) In de « Historie van een stuck van het Heyligh Cruys te Galmaerden » (1745) wordt gesproken van Dierick de Bruyne « meulder in den meulen genaemt *ten Eedtvelde* binnen de Parochie *Tollebeke* », die in den waterkom gevallen, gered werd door het aanroepen van het H. Kruis. Dit gebeurde in 1602.

De Mark buiten haar oevers. (Blz. 18).

De Molenbrug. (Blz. 15).

II

Hof Oudendries. (Blz. 23).

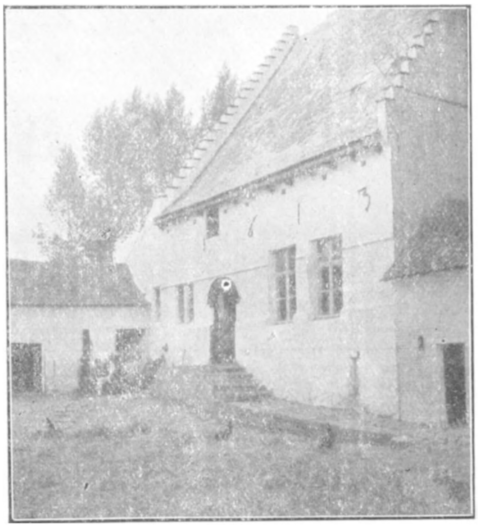

Hof Daminet. (Blz. 24).

Een landelijk tafereel.
(Hof Daminet)

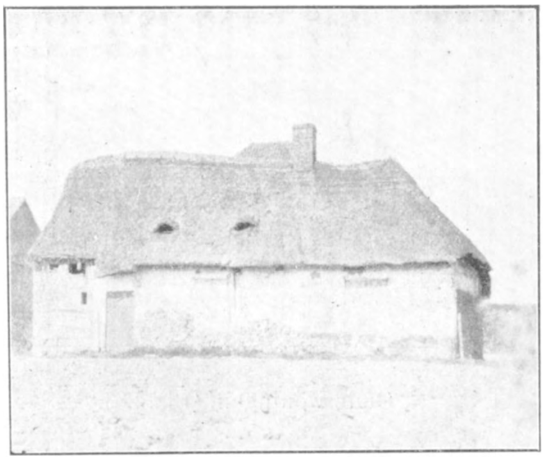

Oude woning. (Blz. 28).

IV

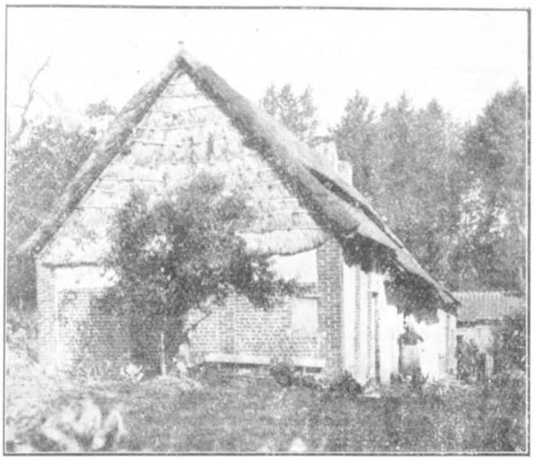

Oude woningen. (Blz. 28).

Op den Herhout staat sedert een twintigtal jaren een stoommolen welke toebehoort aan den h. O. Druot.

Verdwenen Watermolens. — De Scheebeekmolen. — Volgens een akte gedagteekend van 13 Juni 1259, was de Scheebeekmolen een banmolen voor de inwoners van Herne, Thollembeek, Vollezeele en Hertelingen (21).

In 1580, op den Zondag van 't Octaaf O.-L.-V. Visitatie, werd bijna geheel het Karthuizerklooster van Herne door de geuzen van Ninove in asch gelegd, mitsgaders den Scheebeekmolen en het pachthof *Ezelenberg* (Vollezeele) (22).

De molen, alsook het nabijgelegen *Hof Scheebeek* (23), behoorden langen tijd toe aan het Karthuizerklooster van Herne.

In 1884, werd de molen de prooi der vlammen en is niet meer opgebouwd.

Bij gebrek aan water, lag hij meestal stil gedurende vijf à zes maanden van het goede jaargetijde.

Het gebouw, dat thans bewoond is door de kinderen *Peremans*, heeft met den waterval een schilderachtig uitzicht.

De Mottingemolen wordt vermeld in rekeningen dagteekenende van de jaren 1474 (24) en 1517 ; hij hoorde alsdan toe aan de erfgenamen van *Joost van Heetvelde* (25) ; in 1575 aan *Adriaan van Etten*. Deze molen bestond aan de *Mottingeplank*, waar men bij laag water nog groote steenen bemerkt. Vroeger heette de nabijgelegen *Kwadestraat*, nevens de hoeve Robijns, *Molenkeitse* (26). De oude molenbaan naar den *Dries* bestaat nog gedeeltelijk.

---

(21) Recueil des Bulletins de la Commission royale d'histoire de Belgique, 4e Reeks, tome VII, blz. 164.

(22) *Eigen Schoon*, Ie jaargang, blz. 68.

(23) Het *Hof Scheebeek* is gelegen te Herne, nabij de grens van Thollembeek ; het was in 1576 verpacht aan Joost Nockermans. Bedrijf : 25 bunder. Wordt in 1605 vermeld als verwoest door de Beroerten.

(24) *Rijksarchief*, Rekenkamer nr 19744.

(25) *Rijksarchief*, Schepengriffie nr 9472.

(26) Kadastrale legger van Thollembeek, jaar X, (1801).

Melkerijen. — Vroeger bewerkten al de boeren zelf de melk. Het botervat werd in beweging gebracht door de hand of door een hond die een rosmolen deed draaien. Thans wordt bijna al de melk naar de samenwerkende melkerijen gebracht. In de gemeente bestaan er heden drie : *Plaats, Hollestraat, Muilebeek.*

De boter wordt meestal aan Brusselsche en Waalsche handelaars verkocht.

Brouwerijen. — Reeds in 1575 bestond er op de plaats waar tegenwoordig het huis der Gezusters Vastesaeger staat, een brouwerij (*de Kamme*) met een groote hofstede, welke beiden toehoorden aan de erfgenamen *Jan de Vroe.* Een eeuw geleden was zij het eigendom van de familie *Carlier.*

Men brouwde ook bier op het kasteel Heetvelde, en te Sint-Lenaarts, in het oude huis van Patries Leuckx.

Eertijds leverden de boeren het graan en de hop en deden een voorraad bier maken bij de brouwers.

De gemeente bezit tegenwoordig drie bierbrouwerijen : Gebroeders Carlier, Statiestraat ; P. Robijns, Plaats ; W[e] V. Dero, Kasteel Heetvelde.

Meubelfabriek. — In 1911 werd, nabij het spoorwegstation, een meubelfabriek door de Gebr. Modrie opgericht. Voor 't oogenblik (1925), zijn er een vijftigtal arbeiders werkzaam. De gebouwen beslaan een oppervlakte van ongeveer 2000 vierkante meter. De machines worden in beweging gebracht door een gasmotor. De meubelen zooals voor eetplaatsen en slaapkamers worden in serie vervaardigd en aan meubelmagazijnen der groote steden geleverd.

Gedurende den oorlog diende een deel der gebouwen als bergplaats voor het opgeëischte graan van den omtrek.

Kantnijverheid. — Van 1870 tot 1880, was de kantnijverheid hier in vollen bloei. Bijna al de jonge meisjes der werkende klasse maakten « bloemekens » of kant. In de bevolkte wijken arbeidden zij te zamen. 's Zomers, in de lommer, zongen zij met volle stem volksliederen, welke hier en daar de eentonigheid braken van den stillen buiten.

Behalve fijne kant, worden er nog puntjes- en lintjeswerk gemaakt. Het is veel gemeener, wordt sneller vervaardigd en eischt geen langen leertijd.

In 1910 telde men 187 kantwerksters in onze gemeente.

Drukkerij. — In 1903 richtte de h. Edw. Vanderhoudelingen een drukkerij voor gewoon drukwerk op.

Klompenfabriek. — Door de W[e] Devos, Hollestraat, werd in 1925 een klompenfabriek gebouwd.

Verdwenen nijverheden. — In 1818 werd er een *jeneverstokerij* opgericht bij Philip Vanderhoudelingen *(Hof Juskens)*. Zij is sedert vele jaren stop gezet.

Op den Kleienberg werden vroeger *draaineerbuizen en dakpannen* in potaarde vervaardigd. De toelating voor het oprichten der fabriek en het plaatsen van een molen voor het malen van klei werd in 1853 verleend.

Tusschen de jaren 1860 en 1880, vervaardigde men hier aan huis fijne lederen *handschoenen* voor fabrikanten van Ninove. Sedert de opkomst der naaimachines is deze nijverheid langzamerhand verdwenen.

Van de jaren 1850 tot 1870, bloeide hier de *zwarte kantnijverheid*. Er bestond zelfs een kantschool ingericht door P. Nechelput, toenmaligen onderwijzer.

Linnenweverij. — In het begin der 19[e] eeuw waren de Vlaamsche provinciën een zeer bevolkte en welvarende landstreek. Een voorbeeldige akkerbouw verzekerde er het bestaan aan een talrijke en vlijtige bevolking. Bovendien vormde de vlasnijverheid een belangrijke bron van rijkdom (27). De linnenweverij was er gedurende langen tijd de voornaamste bedrijfstak.

Onder de vereeniging van België met Frankrijk kwam de Belgische nijverheid, vooral de textielnijverheid, tot grooten bloei. Door het afkondigen van het Continentale Stelsel (1806), waarbij Napoleon al de havens van het Vasteteland voor de Engelsche scheepvaart blokkeerde, werd de Engelsche mededinging uitgeschakeld, terwijl de markten van het Napoleonische keizerrijk opengesteld werden voor onze voortbrengselen.

De linnennijverheid was in het begin der voorgaande eeuw in het Vlaamsche land, alsook in onze gemeente, tot groote uitbreiding gekomen ; tal van personen vonden hun broodwinning in deze verdwenen nijverheid en daarom achten wij het nuttig er eenigszins over uit te wijden.

---

(27) LODEWIJK DE RAET. Vlaanderen's economische ontwikkeling.

Rond 1840 telde Thollembeek ongeveer 400 weefgetouwen, waarvan er reeds een goed deel stillagen. Men gebruikte toen in ons dorp, sedert 20 à 25 jaren, weefgetouwen met schietspoel. De schietspoel in vergelijking met de handspoel, leverde een veel snelleren arbeid op.

Daar te dien tijde het verbouwen van vlas zeer winstgevend was, vormde voor vele boeren de vlasgaard het hoofdbedrijf; met een goeden vlasoogst was het broodje gewonnen voor gansch het jaar.

Bijna van huis tot huis werd dus 's Winters gesponnen en geweven. Van 's morgens tot in den avond, zaten de mannen aan het weefgetouw, terwijl de vrouwen aan den spinstoel bezig waren. Een aantal spinsters en wevers werkten 's Zomers op het veld en leefden gedeeltelijk van den landbouw. Nam de aftrek « van lakens » toe, dan verdubbelde de werkzaamheid der wevers ; verflauwde het bedrijf, dan behield de landman eenig bestaan uit den grond. Deze onderlinge betrekking van nijverheid en landbouw is een treffend voorbeeld van goede staathuishouding.

Later verschaften zich de wevers het garen (28) bij fabrikanten en deze kochten het geweven garen terug. De stukken lijnwaad werden ter plaats afgehaald of door tusschenpersonen op de markten van Gent, Aalst, Ronse, Oudenaarde, Geeraardsbergen, enz. gebracht ; daar werd het door kooplieden gekocht om naar Frankrijk, Italië, Spanje en Nederlandsch-Indië te worden verzonden.

Tijdens de vereeniging van België met Holland (1814-1830), beleefde de textielnijverheid een nieuwe vlucht. Als afzetgebied had zij, buiten een belangrijk binnenland, de Hollandsche koloniën. De Hollandsche scheepvaart kwam ook zeer ten goede, daar zij onze voortbrengselen naar verre gewesten verzond.

De opleving was echter van korten duur. De afscheiding van België met Holland was zeer noodlottig voor onze bloeiende textielnijverheid. Bovendien werd deze Vlaamsche bedrijfstak nogal verwaarloosd, daar alle aandacht geschonken werd aan de opkomende kolen- en metaalnijverheid in het Walenland.

---

(28) *Mekaniek* genoemd.

Weinige jaren daarna kwamen de toepassing der stoom in de nijverheid en de invoering van de techniek den ouden staat van zaken omwerpen en een gansche ekonomische omwenteling teweegbrengen.

Sedert in 1820 de spinmachine in Engeland werd uitgevonden, kwamen de Engelsche fabrikanten aan de oude linnennijverheid een felle konkurrentie doen op onze markten.

Door de opkomst der mechanische weverij vielen duizenden arbeiders in ons land werkloos en werden zij in de diepste ellende gedompeld. Bovendien had het gebruik van katoenen stoffen, sedert de invoering van de *Mull Jenny* (29), groote uitbreiding genomen ; zulks verminderde nog den afzet van linnen.

De ondernemingsgeest om nieuw afzetgebied te vinden was meer gericht op de katoennijverheid, waarvoor men een groote toekomst voorzag.

De gevolgen van de krisis deden zich het meest verschrikkelijk voelen gedurende de jaren 1845, 1846, 1847. In 1845 mislukte het vlas, en het koren leverde een halven oogst op. Tot overmaat van ramp heerschte de aardappelziekte. Gedurende verschillende opeenvolgende jaren was de graanoogst ontoereikend tot de voeding der inwoners.

Voor onze bevolking zijn de jaren van 1845-1847 tijden geweest van onbeschrijfelijke ellende en wreede ontberingen. Een vreeselijke hongersnood teisterde het land en vele menschen stierven van honger en gebrek. De bevolking ging sterk achteruit daar het sterftecijfer dit der geboorten overschreed. In 1847 boekte men 63 sterfgevallen tegen 42 geboorten ; in 1848, 75 sterfgevallen tegen 52 geboorten.

Na deze krisis verdween eenigen tijd nadien de handspinnerij, alsook de weverij, uit België, en er werden groote fabrieken in sommige steden, vooral te Gent, opgericht. In de laatste jaren bleven te Thollembeek nog enkele getouwen in werking ; thans zijn er geen meer te vinden.

---

(29) Spingetouw van het laatste model.

Arbeiderstoestanden.

De arbeiderstoestanden hebben zich in den loop van deze laatste vijftig jaren belangrijk gewijzigd. De meeste arbeiders die geen vak kenden, waren vroeger werkzaam bij de boeren, waarvan zij dan ook heel en al afhankelijk waren. De landbewerkers verdienden, gedurende het tijdvak 1870-1880, 63 centiem per dag in den Zomer, en 45 centiem in den Winter, plus het voedsel. Daarna bedroeg hun dagloon 1 fr. en 0.75 fr. Voor de vrouwen beliep het loon 50 centiem.

In de boerderijen van zeker belang werden nog steeds de pikkers in natura vergoed, 't is te zeggen, zij hadden recht op den 25sten schoof. Het dorschen « per vat », dat eertijds algemeen was, kwam zeldzamer voor en bracht toen 1/14 à 1/16 op. Onder de vroegere gebruiken zooals kolen halen naar de mijnen, eenige roeden vlas zaaien voor rekening van de gezinnen der hoevearbeiders, bleef nog slechts het planten van een perceel aardappelen bestaan.

Een vrij aanzienlijk aantal arbeiders begaven zich in den Zomer, voor enkele maanden, naar het Walenland of naar Frankrijk om er den lastigen veldarbeid te gaan verrichten, zooals het hooien, den oogst afpikken, de bieten uitroeien. Na eenige maanden hard zwoegen, keerden de zoogenaamde *Franschmans* terug in hun gezin met een welgevulde beurs.

Door het instellen der weekabonnementen en, aangetrokken door de hooge loonen der grootnijverheid, begeven zich dagelijks per spoor een belangrijk aantal werklieden der gemeente (ongeveer 350 in 1924) naar de nijverheidscentra van het Walenland. De meesten gaan er den zwaren en afmattenden arbeid verrichten in de steenkolenmijnen, de konstruktiewerkhuizen, de glasblazerijen en de steengroeven van Quenast.

In 1896 telde men in de gemeente 29 mijnwerkers. In 1910 : 204 mijnwerkers, 32 groefwerkers, 15 arbeiders in konstruktiewerkhuizen.

Hoewel zulks voor gevolg heeft gehad het lot der arbeidersgezinnen eenigszins te verbeteren, was de toestand der nijverheidswerklieden niet benijdenswaardig. De steengroefwerkers vertrokken 's morgens vroeg om 4 ure en

kwamen 's avonds om 9 ure terug. Voor een arbeidsduur van 10 of 11 uur per dag trokken zij 's Winters 2,60 fr. en 's Zomers 3 frank.

Bijna al de koolmijnwerkers arbeiden bij nacht. Zij verdienden vóór den oorlog 40 à 80 frank per 14 dagen ofwel 4 à 6 frank daags. Sommigen verrichten in den Zomer veldarbeid en gaan 's Winters in de kolenmijnen werken.

De sociale wetgeving en de vakbeweging hebben het lot der arbeiders merkelijk verbeterd. Door het instellen van den achturendag vinden de meesten thans den tijd om binnen hun vrije uren een hoekje grond te bewerken, ten einde alzoo hun inkomen te vergrooten. Gedurende hun afwezigheid wordt de lichte veldarbeid door vrouw en kinderen verricht.

Na den oorlog zijn de loonen merkelijk gestegen. In 1924 verdienden de werklieden van 20 tot 35 frank daags. Het leven is daartegen ook bijna vijfmaal duurder geworden.

Vele nijverheidswerklieden hebben, dank de hooge loonen, wat spaargeld vergaard. Zij willen op hun beurt kleine boeren worden, meer en meer het land bewerken dat hun familie een beter, vaster, onafhankelijker en gezonder bestaan verschaft.

* * *

Een tiental jaren vóór den oorlog, was het zedelijk peil van de arbeidersbevolking onzer streek zeer gezonken. Het verdiende geld werd aan drank en kansspelen verteerd ; door de bloedige vechtpartijen, die er vaak voorvielen, had onze gemeente een slechte faam verkregen. Thans schijnt een gelukkige kentering gekomen ; het alkoolverbod heeft onbetwistbaar een heilzame verbetering in de levenswijze van ons volk gebracht.

Door de tegenwoordige ongekende hooge loonen, heeft, zooals overal, de geest van vermaak, genot en weelde zich van een groot deel der jeugd meester gemaakt. Het is te hopen dat deze na-oorlogsche toestand slechts tijdelijk zal zijn en dat onze arbeidersbevolking tot haar oude Vlaamsche deugden van werklust, gezond vermaak en spaarzin zal terugkomen.

Verkeerswegen.

Straatwegen. — Het is moeilijk ons een denkbeeld te vormen van den ellendigen toestand waarin, een eeuw geleden, zich onze buurtwegen bevonden. Geen enkele straat, zelfs deze van het centrum van het dorp, was gekasseid of van « gravier » voorzien. Langs de voornaamste diepe buurtwegen liep een voetpad. De Molenstraat, welke altijd een van de meest drukke is geweest ten gevolge van den overtocht aan de Mark, geleek in den Winter aan een waren poel, onbegaanbaar voor voetgangers.

Om de zijwegen toegankelijk te maken, plaatste men hier en daar mutsaards of bussels stroo, welke men van tijd tot tijd moest vernieuwen. In het midden van den weg zonken de paarden, op sommige plaatsen in de modder tot bijna aan de borst. Om zulks te beletten, plaatste men dwars en tegen elkander stukken hout van 3 à 4 meter lengte, welke op eenigen tijd door het gewicht van de gespannen verzonken. Alsdan was men verplicht nieuwe stukken op elkander te plaatsen (30).

* * *

Den 10 Mei 1819, besloot de gemeenteraad een voetpad te kasseien langs de Molenstraat, vanaf de kerk tot aan de Molenbrug, en een ander, vanaf de kerk langs de Kleine Plaats, tot aan den voetweg naar den Flieter. Deze weg werd bij prestaties in natura gemaakt.

In 1840, was er in de gemeente nog geen enkele straat gekasseid.

De straat van den Winterkeer welke naar den steenweg Edingen-Geeraardsbergen loopt, werd door de gemeente Galmaarden gekasseid. In 1842, stemde de gemeente Thollembeek voor dit werk een toelage van 1000 frank.

---

(30) Toen men in Maart-April 1925, een gracht groef op de Plaats en in de Molenstraat, ten einde den loop van de Hielebeek te verleggen en te overwelven, heeft men op 1.30 m. diepte verscheidene lagen stukken hout aan het daglicht gebracht, die zoo hard waren geworden als steen. Men heeft er insgelijks menig oud hoefijzer, stuk ketting en leder gevonden.

De *Asschestraat* werd in 1847 afgeschaft en vervangen door een nieuwe straat die heden de verlenging der Molenstraat is.

In 1848, werd besloten de straten te kasseien die het centrum van het dorp met Galmaarden en Herne verbinden ; kredieten werden door den gemeenteraad gestemd in 1850, 1851, 1852, 1853, 1854, 1855, 1856, 1857, 1858 en 1859.

Daarna werden de overige voorname buurtwegen, de een na de andere, met « gravier » belegd. De straten van Thollembeek werden goed gemaakt en wel onderhouden. Andere dorpen die op dat gebied achteruit waren, hebben naderhand het beter gevonden de straten te kasseien.

Rond 1890, werd besloten de *Statiestraat* te kasseien, en tegelijkertijd te verbreeden. Plannen werden gemaakt en hermaakt, tot eindelijk in 1912 alles klaar was om tot de aanbesteding over te gaan. Door het veranderen der meerderheid in den gemeenteraad en door het uitbreken van den oorlog, bleef alles in steek.

Onder het burgemeesterschap van den h. V. Modrie, werd de studie hervat en snel doorgedreven. Eindelijk werden de werken op 16 Maart 1925 aangevangen door de aannemers Dewael uit Nederbrakel ; in October van hetzelfde jaar werden zij voltrokken.

Het plan voorziet een verbinding van *Muilebeek* met de Statiestraat, de gedeeltelijke overwelving der *Hielebeek*, een brug over de Mark en het verbreeden der *Molenstraat* tot aan den *Kleienberg*.

Buurtwegen. — De atlas van buurtwegen der gemeente werd opgemaakt in 1842 door Henri Heuschling, inspecteur van het kadaster der provincie Brabant, volgens gegevens ter plaatse opgenomen door den h. Meyers, landmeter van eerste klas aan het kadaster te Halle. De atlas bestaat uit 14 uitgebreide plans, 40 tabellen en staten.

Hier volgen de namen der tegenwoordige buurtwegen :

Dronkaartstraat	Gobsakstraat,	Hollestraat,
Froonstraat,	Groenstraat,	Hollekeitse (31),
Geertsbergsche stw	Haagstraat,	Kamerijkstraat,

(31) *Keitse* = Smalle straat ; *cache* in het Waalsch.

Karnemelkstraat,	Muilebeekstraat,	Scheebeekstraat,
Ketelbaan,	Nemerkenstraat,	St-Lenaartskeitse,
Kromstraat,	Pausleenstraat,	Statiestraat,
Kwadestraat,	Pijpstraat,	Steenlandbaan,
Mattekeitse,	Plaatsstraat,	Vollezeelestraat,
Molenstraat,	Processiestraat,	Zeuningenstraat,
Molenveldbaan,	Regnierkeitse,	Zwaanstraat.

Bareelrechten. — Vroeger stelden de gemeenten en steden bareelrechten in, bestemd voor het onderhoud der straten. De bareelrechten werden jaarlijks door de gemeente verpacht.

Den 29 Augustus 1853, werd door den gemeenteraad een bareelrecht ingesteld voor een termijn van 6 jaar op de straat Herne-Thollembeek-Galmaarden.

In zitting van 8 Maart 1865, vraagt de gemeenteraad de toelating de volgende rechten te mogen heffen :

Voor elk paar rijtuigwielen, drie wielen, twee paar wielen, ...	fr. 0.03
Voor elk paard of muilezel bespannen of niet tot hoogstens vier koppen, . .	fr. 0.06
Voor elk vijfde trekdier	0.09
» » zesde »	0.12
» » zevende »	0.24
» » achtste »	0.36
Voor elk trekdier boven de acht	0.36
Voor elk bespannen os of ezel	0.03
Voor elk bespannen os of ezel met meer dan vier paarden (?)	0.06

De bareelen, ingesteld op den straatweg Herne-Thollembeek-Galmaarden, werden den 22 Maart 1867 afgeschaft. Zij brachten slechts 184 fr. per jaar op.

Bij wet van 15 November 1866, werd de afschaffing van het bareelrecht op de Rijkssteenwegen besloten.

Steenwegen. — Onnoodig te zeggen dat goede verkeerswegen uiterst belangrijk zijn voor een dorp. Hoevele gemeenten hebben hun bloei niet te danken aan het aanleggen van een spoorweglijn, een tramlijn, een grooten steenweg ?

Hadden wij destijds gemeentebesturen gehad, bezield met een geest van wijs doorzicht, alsdan zou thans ons dorp een der gunstigst gelegen zijn van geheel het omliggende.

Inderdaad, ik verbeeld mij heden het centrum van Thollembeek gelegen aan den steenweg Edingen-Thollembeek met vertakkingen naar Geeraardsbergen en Ninove, en daarbij doorsneden door den spoorweg 's Gravenbrakel-Gent, alsook door de tramlijn Lessen-Lennik. Kon men een gunstiger ligging indenken voor den bloei van handel, nijverheid en landbouw onzer gemeente ?

Onder het wijs bestuur van Prins Karel van Lorreinen (32), is er een plan gemaakt geweest om een steenweg aan te leggen van Edingen op Geeraardsbergen met een vertakking langs het centrum van Thollembeek naar Ninove.

In den loop van de eerste helft der vorige eeuw, werden nog andere belangrijke ontwerpen aan den gemeenteraad voorgelegd. Bij het kennisnemen der getroffen beslissingen, krijgt men telkens den indruk dat de toenmalige gemeentebesturen niet opgewassen waren om uit de voorstellen al het mogelijke voordeel ten behoeve der gemeente te halen. Steeds zullen wij de misslagen onzer voorouders moeten boeten.

Men was vooral gekant tegen de groote steenwegen uit vrees van de troepenbewegingen. De inwoners zouden vaak nachtverblijf aan de soldaten moeten verstrekken. Er zouden te veel vreemde landloopers en allerhande zwervers naar het dorp gelokt worden ! !

Den 19 Oktober 1832 weigert de gemeenteraad alle toelage voor het kasseien van de Romeinsche baan Brunehault met drie vertakkingen. Men was van oordeel dat deze straten niet het minste nut zouden opleveren voor de streek.

Steenweg Edingen-Geeraardsbergen. — In zitting van 16 Februari 1835 en in die van 20 Januari 1836, hield de gemeenteraad zich bezig met de kwestie van het verleenen van subsidies voor den ontworpen steenweg Edingen-Geeraardsbergen.

---

(32) Karel van Lorreinen, schoonbroeder van Maria Theresia, was gedurende 25 jaar, gouverneur der Oostenrijksche Nederlanden. Zijn dood in 1780 werd door de Belgen zeer betreurd.

De gemeenteraad besliste de gevraagde toelagen niet te kunnen verleenen en gaf de volgende reden op : « De steenweg loopt langs de grenzen der gemeente waar de wegen het beste zijn (Herhout) en de twee derden der inwoners kunnen er geen gebruik van maken ». De voornaamste eigenaars en pachters der gemeente die over de zaak geraadpleegd werden, hadden bijna allen een weigerend antwoord gegeven.

De gemeenten Thollembeek, Herne, Galmaarden, Vollezeele, de stad Ninove en verschillende andere gemeenten hadden verzoekschriften tot de bevoegde overheid gericht om een wijziging aan het ontworpen plan te bekomen en om de aanneming van het ontwerp gemaakt onder de Oostenrijksche regeering te verkrijgen, hetwelk een vertakking voorzag over Thollembeek naar Geeraardsbergen en naar Ninove.

Steenweg Herfelingen-Geeraardsbergen. — In zitting van 8 Februari 1837, werd de gemeenteraad bijeengeroepen om te beraadslagen over het toekennen van een toelage voor het aanleggen van een steenweg van Herfelingen op Geeraardsbergen.

Deze stad zou op die wijze verbonden zijn geweest met den steenweg van Assche op Edingen.

« Overwegende dat dit embranchement geene het minste voordeel kon bijbrengen aan onze gemeente, zoo beslist de gemeenteraad met eenparige stemmen van geenen onderstand te kunnen doen ».

Steenweg Edingen-Ninove. — Op 27 Juni 1837 en 26 Februari 1838, werd de gemeenteraad bijeengeroepen om te beraadslagen over het toekennen van een toelage voor het aanleggen van den ontworpen steenweg Edingen-Ninove. Het plan voorzag een steenweg door Thollembeek over de gemeenteplaats naar den *Hangkerselaar* (steenweg Edingen Geeraardsbergen).

De gemeente wilde toelagen stemmen onder zekere voorwaarden, o. a. dat de steenweg binnen de vijf jaren moest aangelegd worden tusschen Thollembeek en Edingen en dat de werken niet langer dan één jaar mochten onderbroken worden.

Den 4 April 1841, waren aan den gemeenteraad de twee ontwerpen voorgelegd ; het eene voorzag den steenweg over Thollembeek, het andere over Herne. De raad gaf een gunstig advies betreffende het eerste ontwerp.

De onverschilligheid vanwege de gemeente en het stellen van onaanneembare eischen waren de oorzaken dat de steenweg Edingen-Ninove in de huidige richting werd aangelegd.

De spoorweg. — Op 1250 meter van de dorpsplaats ligt het station van de spoorweglijn *'s Gravenbrakel-Gent.* Het aanleggen dezer lijn door een vennootschap werd toegestaan bij wet van 22 Juni 1861. Weldra werden de werken aangevangen, zoodat deze spoorweglijn van 55 km. lengte in 1866 voltrokken was, en in Januari 1867, aan het vervoer van personen en goederen geopend werd. Een tunnel van 500 meter werd onder den Ouden-Berg (Geeraardsbergen) gegraven. De lijn is van groote beteekenis, daar zij Vlaanderen met het Waalsche nijverheidsbekken verbindt.

Rond 1882 was de studie betreffende het aanleggen van een spoorweglijn Brussel-Lessen, via Schepdaal, Vollezeele, Thollembeek, Galmaarden (statie), Bever, voltrokken. Na een bespreking in de Wetgevende Kamers, werd van dit ontwerp afgezien.

Het spoorwegstation. — Op het plan was Thollembeek als eenig station, tusschen Edingen en Geeraardsbergen aangeduid. Nooit is men te weten gekomen op welke wijze het station aan onze gemeente ontnomen werd en te Galmaarden werd gebouwd.

Rond 1870 was er spraak, op het grondgebied Herne (Haagstraat), een station aan te leggen, dat de gemeenten Herne en Thollembeek zou bedienen.

Onder den druk van machtige invloeden, werd het station te Herne gebouwd op een toen onbewoonden kouter (33).

In Mei 1888 werd, op aanvraag der inwoners, door Minister van den Peereboom, een *stopplaats* toegestaan in de Kamerijkstraat. Er werden reiskaartjes afgeleverd voor tien verschillende plaatsen.

---

(33) Men heette het station spottenderwijze « statie der leeuwerikken ».

Het hoog bedrag der inkomsten inroepende, vraagt het Gemeentebestuur de oprichting van een station of van een *halte*; deze laatste werd in 1895 toegestaan en in October, onder groote geestdrift, door de bevolking ingehuldigd.

Vergeten wij niet hier terloops aan de Senatoren de Brouckère en Baron de Steenhault een dankbare hulde te brengen. Zij hebben hun invloed gebruikt en zich geen moeite gespaard tot dat onze gemeente een station verkreeg.

Sedert het instellen der weekabonnementen is de halte van Thollembeek van groot belang geworden. Buiten talrijke reizigers en beambten uit Thollembeek, Vollezeele en omliggende, bedienen meer dan drie honderd werklieden zich dagelijks van den trein. Het vervoer van allerhande goederen, bouwmateriaal, landbouwvoortbrengselen heeft insgelijks groote uitbreiding genomen.

Dagelijks stopten er in 1924, 28 reizigerstreinen.

Statieoversten : Emiel Otte, 1895-1911 ; Petrus Huygh, 1911-1920 ; Joannes-Baptist de Loore, 1920 —.

Postkantoor. — Vóór 1867 was Thollembeek aan het postkantoor Edingen verbonden. Een enkel postbode verzekerde den dienst voor de gemeenten Thollembeek, Vollezeele en Galmaarden.

Na het openen van de spoorweglijn 's Gravenbrakel-Gent, werd een postkantoor te Galmaarden ingericht voor de gemeenten Galmaarden, Thollembeek, Vollezeele en Viane. Lange jaren bediende de postbode de gemeenten Thollembeek en Vollezeele ; 's middags waren de brieven en het drukwerk besteld.

In 1898, werd in onze gemeente een postkantoor opgericht, dat onder toezicht stond van den postmeester van Edingen. Thans hangt het af van dat van Herne. De brieven worden dagelijks tweemaal besteld en vertrekken viermaal.

Vollezeele werd, voor wat den postdienst betreft, in 1907 van Thollembeek gescheiden.

In 1925 telde men in Thollembeek 549 abonnenten op Vlaamsche nieuwsbladen en tijdschriften, en 87 op Fransche ; er waren 6 lezers van het Beknopt Kamerverslag : 5 Vlaamsche en 1 Fransche.

Onderpostontvangers : Lodewijk Vanderroost, 1898-1918 ; Mevrouw Leonie Janssen-Vanderroost, 1920 —

Telefoon. — Sedert 20 April 1926 bestaat er te Galmaarden een Centraal Telefoonkantoor waaraan de gemeenten Bever, Galmaarden, Moerbeke, Thollembeek, Viane en Vollezeele verbonden zijn. In onze gemeente telt men tien aansluitingen.

De tramlijn. — In 1894 had de kwestie van het aanleggen eener tramlijn Lennik-Lessen groote beroering in de gemeente verwekt. De baron de Steenhault uit Vollezeele had de opdracht in onderhandeling te treden met het gemeentebestuur.

De tegenstanders voerden vooral aan dat de kinderen niet meer veilig op de straat zouden kunnen spelen, dat koeien en paarden zouden verschrikken en overreden worden, dat er dagelijks ongelukken zouden te betreuren zijn, enz., enz. (34)

Deze argumenten sloegen in en het voorstel van de tramlijn werd in den gemeenteraad met 5 stemmen tegen 4 verworpen.

In 1906 werd de tramlijn Ninove-Vollezeele-Leerbeek aangelegd om daar aan te sluiten met de tramlijn Brussel-Edingen (35).

Eenige jaren daarna bestond er een nieuw ontwerp om tusschen Vollezeele en Lessen een buurtspoorweg aan te leggen. Even als het eerste ontwerp, werd de uitvoering ervan verijdeld door enggeestige dorpspolitiek.

---

(34) Er valt op te merken, dat de tramlijnen toen meestal langs de straten werden aangelegd.

(35) Gedurende den oorlog 1914-1918, werden de rails van deze lijn door de Duitschers weggenomen.

III. - Politieke studie.

Bevolking. — De bevolking van Thollembeek was eertijds zoo belangrijk niet als tegenwoordig.

Vroeger werd de belasting, welke de steden en dorpen moesten betalen, gedeeltelijk op het aantal haarden en schoorsteenen berekend (1). In het graafschap Henegouw werd, in April en Mei 1669, een telling gemaakt van het getal haardsteden en schoorsteenen.

Voor het Baljuwschap Edingen heeft men de volgende cijfers (2) :

DORPEN	HAARDEN	SCHOORSTEENEN
Edingen	—	2072
Herines	237	292
Tolebecq	*188*	*172*
St-Pierre	146	152
Castres	110	166
Herfling	135	162
Ootinghe	86	136
Gouy	115	230
Vollezelles	80	180
Bierghes (S^{rie} de)	12	50
Bierghes (Edingen)	82	176
Pepinghe	100	240
Bellinghen	31	46
Haucroix	104	126
Marcq	180	288
Bassily	140	288
Hoves	192	358
Petit-Enghien et Seigneurie Warelle	152	186

(1) In 1637 werd aan het dorp Thollembeek door de Staten van Henegouw een taks van 376 pond op de schoorsteenen en haarden gelegd, tegen 40 stuivers op ieder vuur.

(2) RIJKSARCHIEF. Administration du Hainaut.Généralités et affaires d'Etat de cette province (1661-1690).

Oude woningen.

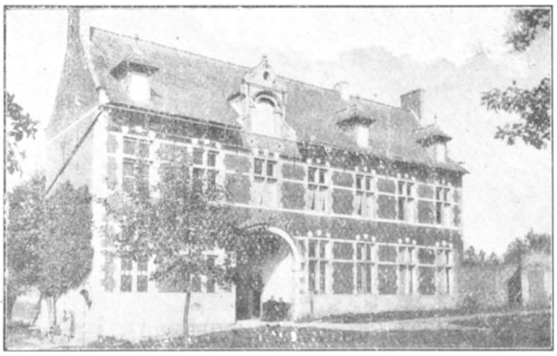

Het Karthuizersklooster te Herne. (Blz. 66).

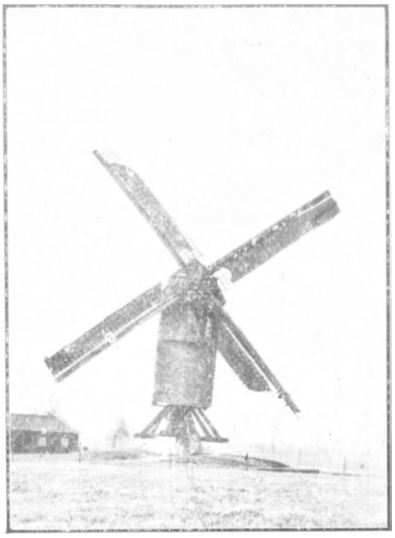

Heetveldemolen. (Blz. 31).

Flietermolen. (Blz. 30).

Herhoutmolen. (Blz. 30).

Oude Molen (St Pieters-Kapelle). (Blz. 31).

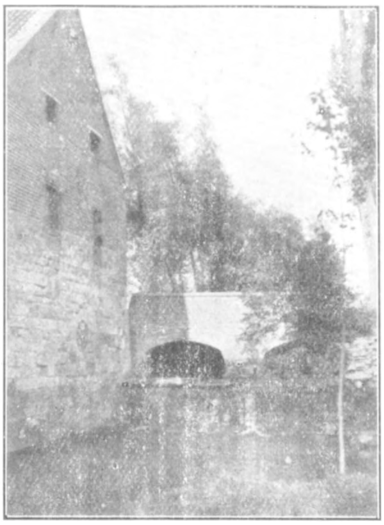

De Scheebeekmolen. (Blz. 33).

Molen Wielant. (Blz. 32).

Als men zes personen per woning rekent, dan komt men voor Thollembeek tot een bevolking van 1128 zielen in het jaar 1669.

In 1781 bedroeg de taks op de haarden en schoorsteenen L 969-9-9 tegen L 3 per schoorsteen. Er waren dus 323 vuren (3). Tegen 6 personen per vuur, mag de bevolking op 1938 zielen geraamd worden.

In 1786 waren er 2042 inwoners en in 1799 (jaar VIII), 1849. De achteruitgang der bevolking is te wijten aan den oorlog en de politieke gebeurtenissen (4).

***

Aan twee parochiale registers (5) welke van het jaar 1600 dagteekenen, ontleenen wij de volgende cijfers omtrent den loop der bevolking :

JAAR.	GETAL HUWELIJKEN:	GETAL GEBOORTEN :	GETAL STERFTEN :
1608	1	26	6
1609	4	18	14
1610	1	24	10
1611	6	22	10
1612	2	28	8
1613	6	22	3
1614	5	28	4
1615	0	25	5
1616	9	27	20
1617	10	32	14
1618	7	28	18
1619	11	29	14
1620	5	25	17

(3) RIJKSARCHIEF. Chambre des comptes. Bilans des comptes des villages.

(4) Extrait du mémoire statistique du Département de la Dyle adressé par le préfet au Ministre de l'Intérieur à l'an X.

(5) Gemeentearchief.

In het jaar 1725, boekte men 11 overlijdens. Voor de volgende jaren hebben wij de volgende sterftecijfers :

1726, 19	1734, 15	1742, 42	1750, 25
1727, 18	1735, 10	1743, 28	1751, 24
1728, 21	1736, 16	1744, 36	1752, 20
1729, 14	1737, 22	1745, 32	1753, 16
1730, 17	1738, 27	1746, 30	1754, 36
1731, 22	1739, 28	1747, 50	1755, 40
1732, 17	1740, 19	1748, 47	
1733, 22	1741, 50	1749, 48	

Model : a) van geboorteakt (jaar 1618) (6). — Den 27 Septembris was kersten ghedaen t kint van mons[r] Penan genuet Henricus, de peter Jonck[r] Hendrick van Etten, de meter Joufrou Catherine Happart.

b) van overlijdensakt (jaar 1609). — Den XIII Decembris was begraven Joncker Jan van Ophem.

c) van huwelijksakt (jaar 1605). — Den X Mey syn ghetrout Peer Lanthon, Welemyne Masenere.

Bevolkingscijfers. — Op 31 December 1804, bedroeg de bevolking 1850 inwoners. Voor de volgende jaren, heeft men :

1835,	2511 inw.	1880,	2543 inw.
1841,	2523	1890,	2385
1850,	2420	1900,	2519
1860,	2421	1910,	2565
1866,	2439	1920,	2600
1870,	2551	1922,	2616
1875,	2555	1925,	2655 (7)

* * *

De vermeerdering welke men bestatigt van 1804 tot 1835 is vooral te danken aan den bloei der linnennijverheid.

De merkelijke daling, welke bespeurd wordt in de jaren 1880 tot 1890, is grootendeels toe te schrijven aan een belangrijke uitwijking van de arbeidersgezinnen naar de Waalsche nijverheidscentra en aan het afnemen van het geboortecijfer.

Sedert het instellen der weekabonnementen, waardoor de werklieden zich dagelijks naar de Waalsche kolenmijnen, steengroeven en werkhuizen kunnen begeven, is

(6) Volgens de kerkregisters.

(7) Bevolkingscijfers op 31 December 1925 van enkele omliggende gemeenten, Herne 3560 inw ; Galmaarden 2576 inw. ; Bever 2293 inw. ; Vollezeele 1819 inw. ; Viane 1779 inw. ; St-Pieters-Kapel, 1461 inw. Waarbeek, 349 inw. (Moniteur Belge, 20 Mei 1926.)

deze uitwijking stop gezet. De inwijking neemt daarentegen toe, daar vele arbeiders uit Denderwindeke, Oetingen, Vollezeele, enz. zich in de gemeente komen vestigen, om dichter bij het spoorwegstation te wonen.

Aan een telling gedaan op 31 December 1920, ontleenen wij de volgende gegevens (8) :

Inwoners in de gemeente geboren :			Inwoners geboren in een andere Belgische gemeente :			Algemeen totaal :
Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal	
896	890	1786	407	400	807	2593

De meest bevolkte wijken zijn : het Dorp, de Kleienberg, de Herhout, St-Lenaarts, Muilebeek, Nemerkendries.

* * *

Staat van de bevolking op 31 December 1834.

Wijken.	Getal huizen.	Getal gezinnen.	GETAL INWONERS								Algemeen Totaal
			MANNEN				VROUWEN				
			Ongehuwd.	Gehuwd.	Wed.	Totaal.	Ongehuwd.	Gehuwd.	Wed.	Totaal.	
Kleienberg	8	8	14	8	4	**26**	13	8	—	**21**	
Waterhaandries	11	13	36	17	—	**53**	30	17	1	**48**	
Hollestraat	12	13	35	9	1	**45**	45	26	9	**38**	
Nemerkendries	52	59	116	47	8	**171**	116	46	12	**174**	
St-Lenaarts	39	49	60	47	4	**111**	89	47	8	**144**	
Pausleen	13	15	45	12	1	**58**	44	12	5	**61**	
Steevelberg	4	6	15	5	1	**21**	13	5	1	**19**	
Herhout	63	69	137	61	9	**207**	130	61	9	**200**	
Winterkeer	17	18	51	15	6	**72**	34	15	3	**52**	
Hazendries	5	5	15	5	—	**20**	18	5	1	**24**	
Heetvelde	3	3	9	3	—	**12**	12	3	—	**15**	
Blijkeer	8	10	27	6	1	**24**	16	6	4	**26**	
Muilebeek	41	50	91	38	9	**138**	105	38	6	**149**	
Plaats	86	101	212	76	13	**301**	160	76	21	**257**	
	362	419	863	349	57	**1259**	806	348	74	**1228**	**2487**

Uit deze cijfers blijkt dat elk gezin gemiddeld 6 personen telde.

(8) Recensement Général du 31 décembre 1920, tome II. — Uitgave van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken.

Huizen. — In 1834 telde men in de gemeente 362 huizen ; in 1846, 446 ; in 1875, 517 ; in 1910, 571 ; in 1920, 586 ; in 1925, 596.

Bestuurlijk en rechterlijk beheer. — Thollembeek maakt deel uit van de provincie *Brabant*, van het bestuurlijk en rechterlijk arrondissement *Brussel* en van het rechterlijk kanton *Sint-Kwintens-Lennik*.

De gemeente behoorde, vóór de Fransche omwenteling, tot het Baljuwschap *Edingen* en tot het Graafschap *Henegouw*.

Bij besluit van het « Comité de Salut public » van 14 fructidor, jaar III (1 September 1795), werd België in negen *departementen* verdeeld. Deze departementen waren onderverdeeld in *arrondissementen*, welke op hun beurt, uit *kantons* bestonden. Thollembeek was in het Departement der *Dijle*, arrondissement *Nijvel*, kanton *Herne* gelegen.

Het kanton Herne bestond uit de gemeenten Herne, Galmaarden, Heikruis, Herfelingen, Oetingen, Thollembeek en Vollezeele.

Onder de Hollandsche regeering, werd bij besluit van 3 Januari 1818, « het platteland der provincie Zuid-Braband in drie omtrekken verdeeld, welke hun namen ontleenden aan de steden Brussel, Leuven, Nijvel » (1). Thollembeek maakte deel uit van den omtrek *Nijvel*.

(1) Bulletin administratif du Brabant méridional. — Tome 2e.

Bij Koninklijk besluit van 5 Juli 1828, werd het vredegerecht Herne afgeschaft en de gemeenten waaruit het bestond, werden bij het rechterlijk kanton Sint-Martens-Lennik gevoegd.

Op 24 Juni 1847, brengt de gemeente Thollembeek een gunstig advies uit betreffende het overplaatsen der hoofdplaats van het kanton naar Sint-Kwintens-Lennik. De gemeenteraad stelt echter Goyk voor als hoofdplaats, vermits deze gemeente meer in het centrum van het kanton ligt. Daar er ook kwestie was het kanton Herne weder op te richten, werd dit voorstel door de gemeente gesteund.

Bij wet van 8 Maart 1848, werd het vredegerecht overgebracht naar Sint-Kwintens-Lennik.

Het kanton Sint-Kwintens-Lennik bestaat uit 20 gemeenten : Audenaken, Borgt-Lombeek, Gaasbeek, Galmaarden, Goyk, Heikruis, Herfelingen, Herne, St-Martens-

Lennik, St-Kwintens-Lennik, O -L.-V.-Lombeek, Oetingen, St-Laurens-Berchem, Pamel, Schepdaal, Strijtem, Thollembeek, Vlesembeek, Vollezeele en Wambeek.

Militair beheer. — Onze gemeente hangt af van het militair distrikt *Brussel* en het militiekanton *Herne* (14e militiekanton). Het militiekanton bestaat uit de gemeenten Galmaarden, Heikruis, Herfelingen, Herne, Thollembeek en Vollezeele.

Thollembeek behoort tot het gendarmeriedistrikt *Vollezeele*, waar een brigade te voet gelegerd is.

Taal. — De algemeen gebruikte taal is het Vlaamsch. De bewoners van Thollembeek, alsook die der gemeenten Herne, St-Pieters-Kapelle, Marcq, Bever en van een klein gedeelte van Lettelingen, hebben bijna denzelfden tongval en denzelfden woordenschat ; zij behooren tot de Brabantsche taalgroep. In deze gemeenten bespeurt men een zekere taaleenheid ; de klanken, de klemtoon en de gebruikelijke woorden verschillen haast niet. De uitspraak is er weinig vloeiend en de klank ruw. Door de nabijheid van de taalgrens is het dialekt met Waalsche woorden doorspekt.

Zekere inwoners kunnen zich van de Fransche taal bedienen en de ouders doen groote opofferingen om hun kinderen deze taal aan te leeren.

De telling van 1920 geeft den volgenden toestand (9).

Spreken uitsluitend Vlaamsch : 2.209 inwoners.

» » Fransch : 7 »

Er zijn 263 inwoners die, buiten hun moedertaal, Fransch kunnen spreken.

Wijken. — Sint-Lenaarts, Nemerkendries, Pipeloo, Hazendries, Waterhanendries, Heetvelde, Blijkeer, Kleienberg, Dorp, Losbroek, Pausleen, Muilebeek, Zeuningen, Winterkeer, Herhout, Steevelberg.

Tegenwoordige plaatsnamen. — Het kadaster heeft het grondgebied der gemeente in vijf secties ingedeeld (10).

---

(9) Recensement Général du 31 décembre 1920, tome II. — Uitgave van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken en Volksgezondheid.

(10) De kadastrale indeeling dagteekent van 1834.

SECTIE A. — ST-LENAARTS.

Kleine Hollebeek, Molenweg, Beverveld, St-Lenaarts, Karnemelkstraat, Steenveld, Beneden de Rooyweide, Jongenbosch, Vijvermeersch, Zwartebroek, Bovenste-Kouter (11), Ketel, Nemerkenkouter (12), Nemerkendries, Heetveld, Heetveldmeersch, Zeven-Bunders, Dijkmeersch.

SECTIE B. — DE KERK.

Gossenkouter, Neukerkouter, Correbeek, Heerbeek, Waterhanendries, Thollebeekmeersch, Paardeweide, Smeedries, Mottingeweide, Mottingeveld, Steenberg, Dorp, Boesmeersch, Kromstraat, Borreblok, Vijverveld, Chompaart (13), Scheebeekkouter, Klaverhenneveld, Kleienberg, Aspelaar.

SECTIE C. — FLIETERMOLEN.

Froonveld, de Gemeente, Hooge-Thollebeekkouter, Processieweg, Borneblok, Borreweide, Dronkaartstraat, Boschkouter, Pauseleenstraat, Boschveld, Dielbeek (14), Neer-Thollembeekkouter, Froonstraat, Dorp, Begijnhof, Flietermolen, Witteput, Zeuningenstraat, Muilebeek, Veldmuis, Kamerijkstraat, Veldeken, Terhof (15), Boschput, Mortelken, Negenbunder, Elfkens, Molenveld, Ceuterikxveld.

SECTIE D. — KAMERIJK-WINTERKEER.

Muilebeek, de Polder, de Rijst, Kamerijk, de Poef, de Bosschen, Lissendaal, Herhout, Geeraardbergsche Baan, Dubbenskouter, Zwanekouter, Stertkouter, Keizersberg, Tienseleer, Herhout, Clebosch, Schitspoelbosch, Molenkouter, Windmolen, Puttensveld, Molenveld.

SECTIE E. — HERHOUT.

Geeraardbergsche Baan, Roodput, Vierbunder, Armenblok, Beverbeemd, Pijpstraat, Bonterik, Grootstuk, Asbeekkouter, Mattekeitse, Schalieschuur, Vianebeemd.

***

---

(11) Wordt dikwijls Bavecauter geschreven.

(12) Nemerken, Neer-Merk (*Marcq inférieure*).

(13) Het woord is waarschijnlijk een vervorming van het fransch woord *champart*. « Le droit de champart » was het recht van den heer den 3^{en}, 4^{en}, 5^{en}, 6^{en} en 7^{en} schoof op den oogst van den lijfeigene te ontvangen.

(14) Of Hielebeek.

(15) Lefèbre- de ten Hoven had daar vroeger eigendommen.

Verder bestaan nog in de gemeente de volgende plaatsnamen :

Asschebeek, Achtbunder, Austelaar, Biezenweide, Froonveld, Hemelsberg, Hazendries, Helleweide, Kakhoek, Kapelleweide (16), Kattendries, Kleine-Plaats, Kwa-Drijdagwand, Melloe, Peuleweide, Piepeloo, Pluimaart, Turfputten, Schapenweide, Schildekens, Schokaart (17), Statie, Stinker, Vierschoof, Vijfhoek.

Verdwenen plaatsnamen. — Bellebosch (18) (1576); Beverblocken, Beverveldeken, Biesmersch, Block voor Smout (1575) ; Boeterweyde (1753) ; Boschverken (1748) ; Breembosch (1753) ; Broecmersch (1575).

Camaert (19), (1575) ; Capelle van Onse-Lieve-Vrouwe (1748) ; Capelle van H. Martinus (1787) ; Clerenbosch, Cloosterblocq (20) (1623) ; Clippelveld, Cortebecq (21) Cortebexken, Groote Cortembecq (1575) ; Craynem (1567) ; Craquielgoet (1755) ; Cromstuck (1575).

Dagwandblock (1748) ; Damanscoutere (1575) ; Hof te Diebecq (1748) ; op de Dielbecq (1575) ; Diepemeersch (1755) ; Douwehof (1575) ; Dronkaert (22) (1605).

Groote Eeck en Cleyne Eeck, Block ten Eeckhoulte, Eenenmersch (1575) ; Emelincxberg, Fontein Emaelborre (1567).

Huys de Fluyte (1718).

Galgenblock (23), Geylenborre (24), Goetsem (1575) ; het Goisken (1748) ; Groote Boschcauter (1575).

Haye de Bont, Hof de Hautsocht, Herdre, Herdrevelt, Holeweg, Houcvelt (1578).

Jammanscauter (1606) ; Jammercauter (1753).

Ketelcauter (1748) ; de Kluyse (1770).

ter Lucht (25) (1578) ; Lutsendael (1575).

---

(16) Behoorde vroeger toe aan de Kapellanie O.-L.-V.

(17) Komt voort van een familienaam.

(18) Elzenbosch gelegen op den Herhout.

(19) Gelegen op wijk Scheebeekkouter.

(20) Drie dagwand land gelegen op de Heerebeek, toebehoorende aan de Karthuizers te Herne.

(21) Waarschijnlijk de tegenwoordige *Correbeek.*

(22) Huis en tuin den *Dronkaert* genoemd.

(23) Gelegen op den Herhout.

(24) Het tegenwoordige gehucht St-Lenaarts.

(25) Gelegen te Neermark (Nemerkendries).

Manboeghe (1575) ; Hof te Melloe (1793) ; Melloestraetken (1575) ; Merckecauter (1575) ; Molenweyde (1575) ; Mottingecaitse, Mottinghencauter (1575).

Neermarke (1436); Nermarke (1575).

Papenvelt (26) (1575) ; Popelierenblock (1623).

Quaekenmeersch (1575).

Regnierbosch (1576) ; Rietmeersch (1605); Roomstraete, Roemstraete (27) (1575).

Samascouter (1438) ; Smemeersch (1575) ; de Smesse (1575) ; Steevoorde (1576) ; Stinkenblock (28) (1575) ; Sticquart (1575) ; Strijthoult (29) (1575) ; Swertenbroucq (1604).

Valkenbosschen (1753) ; Voetsem (1575) ; Vroencauter (1576) ; Vynecauter (1575).

Weverbergveldeken (1576) ; Wittebroodmeersch (1736) ; Wittincboom (1576) ; Wittenboom (1605).

Zeunendries (1575) ; Zwanenvelt (1576).

De meeste dezer plaatsnamen werden aangetroffen in rekeningen van den XX^en^ en XL^en^ penning. (*Staatsarchief Bergen,* Fonds des Etats du Hainaut, n^r^ 1999).

---

(26) Vier bunder weiland, hoorde toe aan de Pastorij.

(27) De tegenwoordige Molenstraat.

(28) Plaats op den Herhout, waar vroeger het Leprozenhuis stond.

(29) Jan van Strijthout woonde op Neermarke in 1438.

Kaart

der

GEMEENTE THOLLEMBEEK.

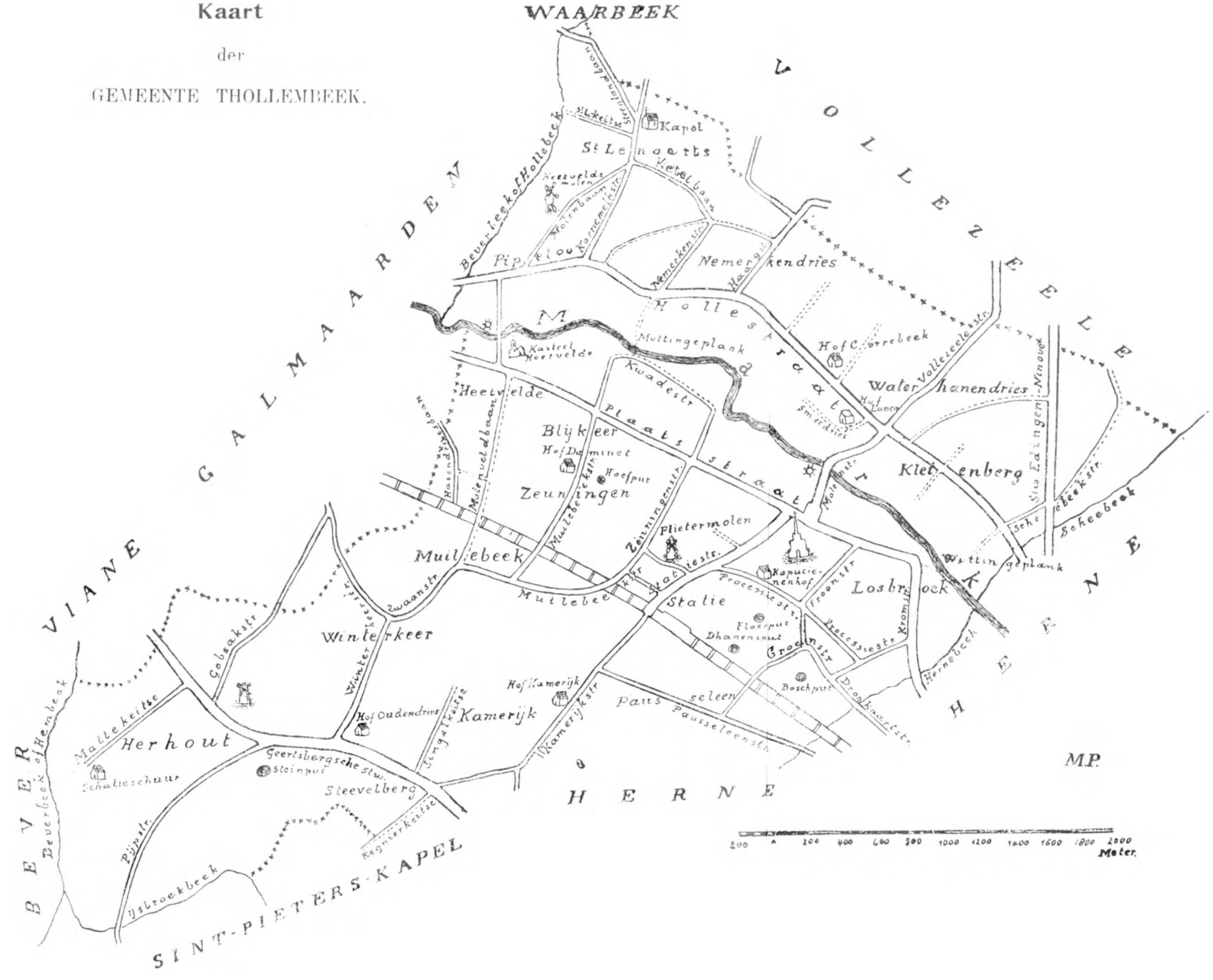

IIe DEEL. — GESCHIEDENIS

Benaming Thollembeek.

Schrijfwijze. — Er bestond vroeger geen vaste schrijfwijze voor de plaatsnamen. In een zelfde stuk komen vaak verschillende spellingen voor. Enkel vanaf het begin der vorige eeuw (1820), schrijft men steeds *Thollembeek* ; zulks houdt waarschijnlijk verband met het vervaardigen van het gemeentezegel.

Wij laten hierna verschillende vroegere schrijfwijzen volgen, welke wij in oude akten hebben aangetroffen :

Tholobecca (1148) (1) ; *Tolembeke* (1211) ; *Tolenbeque* (1259) ; *Tolenbeke* (1302) ; *Tolembeque* (1472) ; *Tolebecque* (1474) ; *Tollenbeke* (1489) ; *Tolembeke* (1612) ; *Tolebecq* (1669) ; *Tolbeek* (1691) (2) ; *Tholembecq* (1692) ; *Tollembecq* (1700) ; *Tolenbeek, Tolenbeke, Thollembeeq, Tollembecq* (1755); *Tollenbecq* (1758); *Tollembeeck, Thollembeke* (1759) ; *Tholembeeck, Tollembeke* (1760) ; *Thollebeeck, Tollebeeck, Tollebeke* (1795) ; *Thollembeeq* (1808) ; *Thollembecq* (1809).

De Kommissie aangesteld bij Koninklijk besluit van 10 Mei 1886 om de spelling van de gemeentenamen vast te stellen, heeft de schrijfwijze TOLLENBEEK aangenomen.

Naamafleiding. — Omtrent de mogelijke verklaring van den plaatsnaam « *Thollembeek* » worden vier stellingen vooruitgezet.

Volgens een volksetymologie zou de *Mark* vroeger *Lembeek* geheeten hebben ; en daar men aan zekeren overgang tolgeld moest betalen, werd het omliggend gebied *Tollembeek* genoemd.

(1) Annales du Cercle archéologique d'Enghien, tome VI.

(2) Carte des camps de Soignies et de Gammarache door Beaurain (1691).

Er wordt beweerd dat er een tolbrug of doorgang zou geweest zijn aan de *Hollekeitse,* waardoor de wijken *Kleienberg* en *Losbroek* in gemeenschap waren. In onze opsporingen hebben wij aangaande een tolbrug niets aangetroffen, wat echter niet wegneemt dat zij toch kan bestaan hebben, vermits te Galmaarden, in de 18e eeuw, nog geld werd gevorderd bij het overgaan der Wagenbrug (3).

I. — Chotin (4) vermeldt : Tholembeek, jaar 1452 (Meyeri, Annales); Tholembeca, jaar 1560 (Miraei, Opera diplomatica, etc.).

Deze gemeente is aan de *Mark* (grens) gelegen en haar naam is gevormd van de stamwoorden *thol* en *beek.* Men veronderstelt dat op de Mark vroeger een houten brug of een pontveer zou geweest zijn, waar men bij het oversteken, *tolgeld* of *tollen* moest betalen. Ernst Foerstemann (5) is insgelijks deze zienswijze toegedaan.

II. — G. Bernaerts (6) wijst te recht op de menigvuldige dorps- en plaatsnamen, waarvan de oorsprong te vinden is in den naam van een ouden kasteelheer of eigenaar.

Hij schijnt echter in die richting te overdrijven ; aldus leidt hij het woord *Thollembeek* af van *Tallo,* persoonsnaam vermeld door *Förstemann* (Altdeutsches Namesbuch, I, 330).

Deze naamafleiding blijkt uit de lucht gegrepen, vermits geen enkel oude schrijfwijze of uitspraak toelaat aan *Tallo* te denken.

III. — De naamafleiding van Thollembeek wordt ook op de volgende wijze verklaard.

Op een halven kilometer van Galmaarden loopt een vliet de *Beverbeek* of *Hollebeek* genaamd, welke gedeeltelijk de grenslijn trekt tusschen de gemeenten Galmaarden en Thollembeek.

De Hollebeek zou haar naam aan de nabijgelegen wijk en bij uitbreiding aan een ruimere streek hebben gegeven. Overigens heeft men heden nog in de nabijheid

---

(3) Zie *De Brabander*, 3e jaargang, blz. 202.

(4) Etudes étymologiques sur les noms des villes, bourgs, villages de la province de Brabant, 1859.

(5) Altdeutsches Namesbuch (Ortsnamen, blz. 998).

(6) Etudes étymologiques et linguistiques sur les noms de lieux romains et bas allemands en Belgique (1880-1885).

dier beek, te Galmaarden, de *Hollebeekmeerschen* en te Thollembeek, het *Hollebeekveld*. Daar men in de volkstaal nooit de *h* laat hooren en dat men eenvoudig uitspreekt d'Hollebeek, d'Hollebeekmeerschen, 't Hollebeekveld, zou de naam van ons dorp van de Hollebeek kunnen afgeleid worden en oorspronkelijk *Dhollebeek* of *Thollebeek* luiden. Trouwens zegt men in de gewesttaal Thollebeek, Thollebekenaar, Thollebeeksch. De familienaam, aan ons dorp ontleend, wordt ook gewoonlijk *Thollebeek, Thollebeke* geschreven.

In de gemeente zelf treffen wij verscheidene stamverwante namen aan zooals : *Hollestraat, Hollekeitse, Thollebeekmeersch, Thollebeekkouter*.

De letter *m* of *n* werd waarschijnlijk tusschen gelascht.

Verder hebben wij de verwante gemeentenamen *Hollebeke* (W.-Vl.) en *Hoelbeke* (Limburg). In West-Vlaanderen bestaat de *Heulebeek* waarvan de gemeentenaam *Heule* voortvloeit.

IV. — Volgens Dr J. Lindemans is *Tollen* een oude waternaam van Keltischen oorsprong, welke in het Vlaamsch als *Dolene* of iets dergelijks zou moeten voorkomen. Dat T bewaard bleef zou te wijten zijn aan Romaanschen invloed, door de nabijheid der taalgrens. Men vergelijke voor dit verschijnsel *Tornacum* (Tournai, Doornik), *Tourinnes* (Deurne), *Thy* (vroeger Thil) op de Dijle, *Thierry* (Diederik).

Dol als riviernaam is te vergelijken met *Deule* (1146 Doula) te Rijsel en andere.

Uit de eerste schrijfwijze *Tholobecca* (1148) zou regelmatig *Tolebeek* of liever *Dolebeek* zich moeten ontwikkeld hebben. Naar Dr Lindemans, zou een bijvorm met suffix *ina* bestaan hebben, *Tholina*, waaruit *Tolne* (verkorte o) en later opnieuw *Tollen* is voortgevloeid.

Deze verklaring zou de moderne spelling *Tollenbeek* rechtvaardigen.

I. - Geschiedkundige Feiten
en
Toestanden.

Er zijn betrekkelijk weinig bijzonderheden bekend betreffende de geschiedenis van de gemeente Thollembeek. Zulks is vooral te wijten aan het feit dat onze streek, gelegen aan de grenzen van Vlaanderen, Brabant en Henegouw, eertijds, vaak aan brand en plundering werd overgeleverd, daar deze Staten dikwijls met elkander in oorlog waren.

Bovendien zijn meer dan op andere plaatsen tal van dokumenten door onwetendheid, zorgloosheid of onverschilligheid zoek geraakt, des te meer daar het gemeentearchief op onzen buiten gewoonlijk vroeger in een herbergkamer berustte. Belangrijke stukken zijn aldus verdwenen of vernietigd, en onze bevolking heeft er ook vele laten verloren gaan, omdat ze het oude schrift niet kon ontcijferen, ofwel omdat zij in het Fransch waren opgesteld, vermits ons gewest langen tijd van het Graafschap Henegouw deel heeft uitgemaakt. Buiten te Brussel, te Bergen en te Rijsel, wordt het weinig archief op het gemeentehuis en op de pastorij bewaard. Onze geschiedkundige schets zal bijgevolg niet zonder leemten zijn.

Vóór het leenstelsel.

Eeuwen geleden, waren onze gewesten onbewoond ; men ontmoette er uitgestrekte bosschen, woeste gronden en vele moerassen. Men neemt over 't algemeen aan, dat de eerste bewoners van een streek zich gewoonlijk in de nabijheid van stroomen en rivieren hebben neergezet.

De eerste inlanders leefden hoofdzakelijk van de voortbrengst van jacht en vischvangst en naderhand van den landbouw. Wanneer zij op een geschikt oord verblijf hadden gekozen, bouwden zij er uit hout en klei hutten, welke met riet of stroo gedekt werden. Het duurde niet lang of de oevers van den waterloop werden door middel van boomstammen of houten bruggen verbonden en de plaatsen, waar een vaste overgang was, namen in belang toe.

Naast de oorspronkelijke bevolking, die immer aangroeide en zich meer en meer op den landbouw toelegde, vestigden zich van lieverlede handwerklieden en neringdoeners. Alzoo vormde zich, in den loop der tijden, een agglomeratie die door de aankomst van nieuwe inwijkelingen zich meer en meer uitbreidde, en na de inplanting van het christendom, in parochie veranderde door het oprichten eener kapel of kerk. De oudste agglomeraties van het Markdal, waaronder Thollembeek, zijn op zulke wijze te verklaren.

* * *

In den loop der eeuwen heen, hebben de bewoners onzer streek de politieke wisselvalligheden en de opvolgende gebeurtenissen onzer vaderlandsche geschiedenis bijgewoond. Deze teekent zich met min duisterheid af sedert het jaar 57 vóór Jezus-Christus.

Toen was België door verschillende volkstammen van het *Keltische* ras bewoond. Onze voorouders van het Markdal behoorden volgens alle waarschijnlijkheid tot den stam der *Nerviërs*. Zooals de geschiedenis van België het breedvoerig vermeldt, werd ons land door de Romeinen veroverd. Om het gemaklijker te kunnen onderwerpen en besturen, legden de Romeinen groote heirbanen aan. Een van die banen liep van Bavai, (Noord Frankrijk,) naar Utrecht, (Holland) over de huidige plaatsen : Bergen, Edingen, Herne, Herfelingen, Kester, Leerbeek, Goyk, St-Martens-Lennik, Ternath, Assche, Mechelen, Hoogstraten, Utrecht. De steenweg Bergen-Assche werd later de steenweg *Brunehaut* (1) geheeten.

« Meer dan vier eeuwen bleef onze streek onder de Romeinsche heerschappij. Dank zij den vrede kwam er weldra handel en nijverheid in onze weinig beploegde gouwen. Doch deze Gallo-Romeinsche beschaving zou weldra verdwijnen voor den inval der *Salische Franken* of Germaansche volkjes van de Rijnboorden afkomstig... In groepen verdeeld verspreidden de woeste Frankische krijgers zich over het tegenwoordige Vlaamsche land. In de Denderstreek,

(1) De Romeinsche banen waren grootendeels na den val van het Romeinsch keizerrijk verwaarloosd of gansch vernield. De koningin Brunehaut ('t jaar 600 onzer tijdrekening) heeft ze doen herstellen en goed onderhouden.

als overal, koos iedere bende zich een verblijfplaats op de vlek die haar het best geschikt scheen voor den landbouw en de jacht ; aan de uiteinden van het kolenwoud gekomen, op de oevers der *Marcq,* maakten de laatste invallers halt en drongen niet verder door tot de streek, waar zich de *Gallo-Romeinen* of Walen schuil hielden.

« Een of meer Frankische geslachten, rondom hunnen aanvoerder geschaard, bouwden nu in 't midden der akkers hun hoeven met bosch en gemeen-weiden omringd en gaven alzoo het ontstaan aan die talrijke Vlaamsche dorpen, met namen uitgaande op germaansche achtervoegsels... Om hun eigendom aan te duiden voegde men bij den naam van sommige grondbezitters den germaanschen uitgang *ing, ingen,* die later op de afstammelingen wees, zooals Liefferingen, Grimmingen (2) ». (Fris, Geschiedenis van Geeraardsbergen.)

Oudheidkundige vondsten aangaande dien tijd werden tot hiertoe in de gemeente niet gedaan, maar wel in 't omliggende.

Kester (3), aan de Romeinsche baan gelegen, was waarschijnlijk een *Castrum* of krijgskamp (camp militaire). De talrijke Romeinsche geldstukken, het pottengoed en de vazen die men in de nabijheid gevonden heeft, laten vermoeden dat de Romeinen zich daar hebben neergezet rond het einde der eerste eeuw of in het begin der 2e eeuw. Zij bewijzen verder dat zij er nog rond het midden der 3e eeuw vertoefden (4).

Toen den 25 September 1906, arbeiders bezig waren aan aardwerken van den buurtspoorweg Halle-Ninove, brachten zij in de gemeente *Denderwindeke* (Kerkveld) (5), op een meter diepte, een groote vaas aan het licht die den vorm had van *dolium.* Daarin bevond zich een bronzen voorwerp versierd met een borstbeeld van Minerva (6). Men is van gevoelen, dat het Gallo-Romeinsch werk is van rond het einde der IIe eeuw (7).

---

(2) Ook *Herfelingen, Oetingen,* enz.

(3) Gelegen op ongeveer 10 Km. afstand van Thollembeek.

(4) G. Cumont. Quelques observations sur les poteries trouvées à Castre.

(5) Gelegen op 5 Km. afstand van Thollembeek.

(6) Bevindt zich in het Muzeum van het Jubelpark.

(7) Ann. de la Sté d'Archéol. de Bruxelles, tome XXI, 1907, blz. 292.

Rond het midden der 5e eeuw, werden de Romeinen voor goed uit ons land gedreven door de Franken, die er hun zeden, gebruiken, wetten en politieke inrichtingen invoerden.

De overheersching der Franken deed het feodaal stelsel ontstaan, en de inplanting van het christendom gaf aanleiding tot de kerkregeling en het oprijzen van talrijke kloosters en abdijen. Onder de leenroerigheid waren de kasteelheeren oppermachtig in hun domeinen ; de bewoners van het platteland waren in de grootste onwetendheid gedompeld en aan de droeve slavernij onderworpen.

Leenroerig tijdvak.

Onder het leenstelsel. — Tijdens het leenstelsel waren de arbeiders van het platteland geheel en al afhankelijk van de kasteelheeren. Hoewel de slafelijke verplichtingen vrij spoedig verdwenen, bleven zij langen tijd aan de doode hand (8) onderworpen en waren zij steeds schat- en dienstplichtig naar willekeur ; zij gingen gebukt onder allerlei belastingen welke geheven werden onder verschillende benamingen ; geestelijke en feodale tienden, renten in natura (koren, haver, kapuinen, hennen, enz.), cijns, meetrecht, banrecht, belijdrecht, enz.

De lijfeigenen waren in de 13e eeuw verdwenen, doch het aanzicht van het platteland bleef zeer erbarmelijk. Onze arme landarbeiders bewoonden met hun gezin ellendige hutten, eenigszins te vergelijken met de leemen huisjes die in onze streek langzamerhand verdwijnen.

Buiten eenige groote leenhoeven of andere, eigendommen van kloosters of abdijen, waren de meeste slecht gebouwd en met stroo gedekt. De branden kwamen dan ook vaak voor. De verkeerswegen waren niet gekasseid ; bovendien waren zij uiterst onveilig uit oorzaak van de struikroovers.

---

(8) Door *doode hand* verstaat men het recht van den heer de meubelen van zijn laat te erven. Deze kon dus niets achterlaten, vermits de grond in vollen eigendom den leenheer toehoorde. Later mocht de heer nog slechts een deel der meubelen nemen bij het afsterven van zijn lijfeigene. Onder het gemeente-tijdvak had hij enkel nog recht op het *beste katteel*, 't is te zeggen, op het beste meubel, de beste koe, het beste landbouwgerief.

Zeer dikwijls kwamen vreeselijke rampen onze streek teisteren ; hongersnood en pest ontvolkten onzen buiten en de gedurige oorlogen brachten vele plunderingen en verwoestingen mede.

Om aan hun droef lot te ontsnappen, gingen tal van landlieden en vakmannen hun armen aanbieden bij de gilden der steden of gemeenten ; deze waren door den arbeid, den handel, den vrijheidsgeest der inwoners, en dank de voorrechten toegestaan door de prinsen (hooge edellieden), rijke en voorspoedige plaatsen geworden.

Langzamerhand waaide de geest van onafhankelijkheid en lotsverbetering naar de dorpen over en de plaatselijke landheeren, om hun onderdanen terug te houden, verleenden op hun beurt vrijheidskeuren.

Vanaf de 13e eeuw, toen de gevolgen van de kruistochten zich in gansch het land deden voelen, kwam er een belangrijke verbetering in het lot der buitenmenschen van onze streek, doch hun toestand was onzeker want de inlandsche oorlogen waarvan onze gewesten het tooneel waren, beletteden alle veiligheid en ontrukten hun dikwijls de vruchten van den arbeid.

* * *

De inwoners van de posteiten Kester en Herne (9) waren nog, in het begin der XIIe eeuw, aan het ***verblijfrecht,*** (droit de gîte) jegens den graaf van Henegouw onderworpen. Dit recht legde hun de verplichting op den soeverein en zijn gevolg van woning en levensmiddelen te voorzien, wanneer hij zijn Staten doorreisde. Het werd vervangen door zekere prestaties in naturà, karweien van vervoer, en belastte sommige eigendommen die daardoor van waarde verminderden.

Na de toenadering met zijn moeder, Margaretha van Konstantinopel, werd Jan d'Avesnes bezitter van de verblijfrechten en karweien van Kester en Herne, welke zijn moeder hem in leen had afgestaan.

Onder den invloed der gedachten van vrijheid die in de steden ontstonden en tot de dorpen overwaaiden, schafte Jan d'Avesnes niet rechtstreeks deze karweien af, maar hij

---

(9) De posteit Herne of *Hernegewout* omvatte Herne, Thollembeek en St-Pieters-Kapelle.

schonk ze als leen aan Siger van Edingen, in Juli 1250. Er werd besloten dat op de belaste gronden een jaarlijksche rente van 4 penningen zou worden gesteld om tot een eeuwigdurende aalmoes te dienen. Margaretha, gravin van Vlaanderen en Henegouw, bekrachtigde deze gift. De bisschop van Kamerijk gaf insgelijks zijn goedkeuring en verplichtte de pastoors van Herne en van Kester op de verdeeling dezer aalmoezen te waken. (10)

Thollembeek deel uitmakende van Herne. — In het begin van het leenroerig stelsel, maakte het grondgebied Thollembeek deel uit van de parochie *Herne,* waarvan het rond het midden der 13e eeuw gescheiden werd. Tot dit tijdstip is onze geschiedenis dus dezelfde als die van het moederdorp, waarvan op het einde der 7e eeuw reeds spraak is. Ste Waldetrudis, abdis van Bergen (11) had belangrijke goederen aan haar klooster nagelaten, waarvan een deel in het land van Herne, van Halle, van Kester gelegen waren (12).

Herne was zeer uitgestrekt en had vroeg een zeker belang. In het begin der XIIIe eeuw bezat het dorp reeds een bestuur, vermits in een akte van 1196, de erfmeier *Gislardus* vermeld wordt. Tusschen de jaren 1211 en 1214, (de juiste datum is onbekend), kreeg Herne de eerste landelijke keure waarvan in het graafschap Henegouw spraak is (13). De kerk van Herne blijkt van het begin der XIIe en zelfs van de XIe eeuw te dagteekenen.

Deze keure geteekend door *Engelbert,* heer van Edingen, ontsloeg, behalve de lijfeigenen, de onderdanen die het grondgebied Herne bewoonden, van het recht van doode hand en van de belastingen ; zij regelde tevens de renten welke eigenaars moesten betalen.

---

(10) Annales du Cercle Archéologique d'Enghien, tome VII, blz. 1.

(11) L. Devillers. *Chartes du chapitre Ste Waudru de Mons.*

(12) Rijksarchief, Rekenkamer, n° 19744.

Het Kapittel van Ste Waldetrudis van Bergen was een machtige en rijke kloosterorde van edele vrouwen, gesticht door Ste Waldetrudis ; zij stierf in 686.

In 1472, lagen op den Herhout 280 bunder land, welke belast waren met renten ten voordeele van het Kapittel van Ste Waldetrudis te Bergen. Het bezat in 1623, 8 bunder land op den Losbroek.

(13) Annales du Cercle archéologique d'Enghien, tome VIII, blz. 35.

Ontstaan van Thollembeek als dorp. — De eerste oorkonde die melding van Thollembeek maakt, dagteekent van 1148 (14). Hierdoor vernemen wij dat Niklaas, bisschop van Kamerijk, ditzelfde jaar aan de Abdij van Sint Aubert dier stad, het eigendom van het altaar van Herne afstond, alsmede zijn aanhoorigheden : Thollembeek en de kapellen van O.-L.-V., St Pieter, St Amandus en St^e^ Aldegondis (15).

Thollembeek en de kapel van St Pieter, later St-Pieters-Kapelle geworden, werden van de moederparochie gescheiden en als afzonderlijke parochies opgericht. De oprichtingsakte van de parochie St-Pieters-Kapelle dagteekent van Oktober 1266.

Ons dorp ontstond echter vroeger, want in deze laatste akte maakte bisschop Niklaas melding dat eenige jaren te voren, Thollembeek van Herne onafhankelijk was geworden.

In een akte van 1211, is er spraak van *Walter*, kapelaan te Thollembeek. Door deze vermelding kan men vaststellen dat ons grondgebied nog van de parochie Herne afhing.

De datum van scheiding moet na 1223 gebeurd zijn, want in Januari van dit jaar, werden door een scheidsrechterlijke beslissing de grenzen tusschen Herne en Galmaarden vastgesteld, ten gevolge van een geschil ontstaan tusschen de abdij van Kamerijk en die van Vorst. Welnu na de splitsing van de oude parochie Herne, paalde deze niet meer aan Galmaarden (16).

Het Karthuizersklooster te Herne (17). — De kapelle O.-L.-V., vermeld in de akte van 1148, werd in 1314 de zetel van het Karthuizersklooster te Herne, dat werd gesticht door *Walter*, heer van Edingen, die de toelating had verkregen van den bisschop van Kamerijk (18).

---

(14) Charles Duvivier, Actes et documents anciens intéressant la Belgique, blz. 315.

(15) St^e^ Aldegonde is misschien Overboelare, vermits in dit dorp reeds vanaf de 7e eeuw St^e^ Aldegondis werd vereerd. St Amandus zou ook kunnen Schendelbeke zijn.

(16) Annales du Cercle archéologique d'Enghien.

(17) K.-L. Wayenberg geeft in *Eigen Schoon* (1e jaargang N^r^ 5) een kort overzicht van het klooster.

(18) De stempel van het klooster verbeeldt O.-L.-V. met het Kind Jezus op den arm.

Het klooster van Herne, gelegen in de nabijheid van Thollembeek, heeft langen tijd op ons dorp een zekeren invloed uitgeoefend die vooral heilzaam was voor het landbouwbedrijf. Het was een midden van verlichte mannen die zich achter de muren van hun klooster aan het gebed en de studie overleverden. Zij bezaten een rijke bibliotheek en kostbare kunstschatten waarvan bijna alle sporen verdwenen zijn. Zij waren in betrekking met edellieden en prinsen die hun gunsten verleenden.

Gedurende de oorlogen welke onze streek hebben verwoest, stonden zij een bereidwillige gastvrijheid toe aan hun huurboeren van 't omliggende, die in het Karthuizers klooster, met hun meubelen en vee een veilige schuilplaats kwamen zoeken. Een goed deel van hun landgoederen waren in Thollembeek gelegen, waar zij twee groote pachthoeven hebben gebouwd, die van *Comeryck* en die van *Ten Jole*. Zij bezaten er ook den *Scheebeekmolen* (19). Zie blz. 24 en 33.

Bij bevelschrift van Jozef II, in date 17 Maart 1783, werd de orde afgeschaft. Gebouwen en goederen werden eenigen tijd daarna verkocht.

Thollembekenaars in het Klooster. — In de Karthuizersorde zijn Thollembekenaren getreden, waarvan er drie bekend zijn (20).

1. — « *P. Egidius van Tollebeke,* monnik in dees klooster geprofest, stierf op 30 Maart 1414, na 60 jaren in de orde geleefd te hebben.

2. — *P. Arnoldus Beeltrisen* (21), Thollembekenaar, monnik geprofest in dees klooster, wierd omtrent 1456, door *Prior Henrikus de Loe* aanvaard en het volgende jaar

---

(19) Rijksarchief. Inventaire des Cartes et Plans, n^rs^ 1023 en 1024. Zie vormteekening der landerijen, vijvers, bosschen, weilanden opgemaakt in 1760 en het « Caertboek competeerende aen het clooster der Chartroosen tot Herne ». (Voor onze gemeente ontbreken de gegevens).

Inventaire des archives du Comité de la Caisse de religion, n^rs^ 202-203.

(20) Volgens de Vlaamsche vertaling door K.-L. Wayenberg van een latijnsch handschrift door Pater Pede.

(21) Arnoldus Beeltsens volgens J. Van den Gheyn. Zie verslag « Congrès Archéologique et Historique » te Edingen, 1898, blz. 353-368.

geprofest onder het priorschap van *P. Arnoldus Haerman*. Hij begiftigde het klooster met 17 dagwand land nabij *Cromrycke*.

Hij is de schrijver en opsteller der eerste kronijk van dees klooster, de *kapelle* genaamd (1314-1489), en is trouw te gelooven in hetgene hij verhaalt van zaken tijdens zijn kloosterleven gebeurd. Doch hij miste in de beschrijving van hetgeen vóór zijn leeftijd voorviel....

Onbeduidende feiten daargelaten, zeggen wij van hem wat meldenswaardig is. In het jaar 1483, oefende hij de bediening van corrector en koorzanger uit. Pater *Jaak van Borsele*, alhier vicaris, naar ons klooster nabij Brugge verplaatst zijnde, verving Beeltrisen hem in dezen post. Arnoldus was een flink redenaar. Zijn leven lang was hij een oppassende monnik. Hij toondichtte drie antiplonaria en twee gradualia. Hij stierf op de wijze welke hij binst zijn leven verlangd had. Op hem passen gewis deze woorden : De rechtvaardige, met de gedachte van den dood bewust, zal verkwikking erlangen. Hij overleed op 18 Februari 1489. »

3. — *Judocus Erbaut*, (zie verder Eeredienst).

Heerlijkheid Edingen. — De Edingsche samenwoning heeft zich ongetwijfeld langzamerhand in den loop der XIe eeuw gevormd.

De eerste Heer die als stam van de familie van Edingen mag beschouwd worden, heette *Engelbert*, wiens naam voor de eerste maal vermeld wordt in het jaar 1092.

In 1107 schonk hij zijn land, waarvan Herne met Thollembeek en St-Pieters-Kapelle deel uitmaakten, in leen aan *Godfried met den Baard*, graaf van Leuven.

Het grondgebied van Godfried hing af van het graafschap *Burbant* en was te dien titel leenplichtig van het hertogdom *Brabant*. Enkele jaren vóór 1167, ging het land van Edingen over aan *Boudewijn*, graaf van Henegouw ; *Hugo*, zoon van Engelbert, schonk het hem in leen met den gewonen eed, op het kasteel te Bergen, in aanwezigheid van de heeren van Henegouw.

Het is enkel van af de vereeniging van het graafschap Burbant met Henegouw, dat het dorp (villa) Edingen belang begon te krijgen.

Gelegen op de grenzen van Henegouw, werd het een krijgskundige stelling van groote beteekenis in de tijden van voortdurenden strijd tusschen de vorsten onzer provinciën. Hugo van Edingen, wachtte dan ook niet lang er rond 1167 een burgt op te trekken.

Keure van Edingen. — De stad Edingen genoot uitgebreide vrijheden, toegestaan door de keure waarvan voor het eerst in 1418 melding werd gemaakt. (22)

In 1611 werden de bestaande gebruiken en voorrechten, verleend door de oude keure, vereenigd onder den naam van *Recueil ende Concept van Costuimen ende Usantien der Stadt ende Poorte van Edinghe enz.* (23).

Tal van schikkingen, in deze verzameling vervat, waren insgelijks van toepassing op de plattelandsche bevolking der heerlijkheid ; ons dorp genoot dus van oudtijds tamelijk uitgebreide vrijheden.

* * *

In zijn *Histoire de la ville d'Enghien,* begint E. Matthieu aldus zijn voorbericht : « De geschiedenis van de stad Edingen is niet alleenlijk van groot belang voor de stad zelf, maar ook voor gansch Henegouw. Beroemde familiën opvolgentlijk in het bezit dezer heerlijkheid, de titel van pairschap van Henegouw die er aan verbonden werd, de menige belegeringen welke deze stad heeft moeten ondergaan, haar handelswelvaart, de oude vermaardheid van haar belangrijke tapijtfabrieken, de godsdienstige beroerten van de XVIe eeuw welke ze verwoestten en haar handel ten gronde brachten, de geschillen tusschen de raden van Vlaanderen en Henegouw, al deze gebeurtenissen dragen bij om aan de geschiedenis van Edingen een vrij groote beteekenis en een levendige belangstelling te geven. »

Wij zouden er kunnen aan toevoegen, dat onze plaatselijke geschiedenis nauw verbonden is aan die van de stad Edingen, waaraan wij gedurende zeven eeuwen door feodale

---

(22) Volgens Matthieu zou deze keure van de eerste helft der 13e eeuw dagteekenen.

(23) Stadsarchief Edingen. — Verschenen in *Recueil des Anciennes coutumes de la Belgique* door M. Ch. Faider, tome III, bladz. 745.

banden gehecht waren. Als leenmannen hebben onze voorouders hulp in manschappen en geld moeten leveren aan hun heeren, wanneer deze oorlog voerden of hun belegerde stad verdedigden. Als bewoners van de omgeving hebben zij de moorderijen en verwoestingen gekend, welke de legers achterlieten.

Edingen was voor ons de meest nabij gelegen stad; het was daar dat onze boeren hun voortbrengselen verkochten, alle artikelen en waren aanschaften welke niet in het dorp te vinden waren; het was daar dat onze welstellende jongelingen een meer uitgebreid onderwijs ontvingen.

Daarbij door hun betrekkingen met de inwoners en door de bezoeken welke onze dorpsgenooten voor hun plezier of hun zaken aan de stad brachten, waren zij getuigen van het verstandelijk leven van dit meer ontwikkeld midden, waar bovendien handel en nijverheid bloeiden.

Feodale indeeling. — Na hun afscheiding van Herne, vormden Thollembeek en St-Pieters-Kapelle, met het eerstgenoemde dorp een rechtsgebied bekend onder den naam van *posteit van Herne* of *Hernegewout* (24) (Hernegewault). Zoo ook had men *Kestergewout,* (25) dat uit de dorpen Kester, Herfelingen en Oetingen bestond.

Hernegewout, Kestergewout en enkele omliggende dorpen maakten deel uit van de *heerlijkheid Edingen* die nog immer tot het graafschap Henegouw behoorde.

Dit graafschap was ingedeeld in verschillende gebieden, die volgens hun belang, den naam van *proosdij, kastelnij* of *baljuwschap* droegen. Het waren tevens bestuurlijke, politieke en rechterlijke indeelingen die zich gedurende de Middeleeuwen hebben gehandhaafd.

In 1535, bestond het baljuwschap of de heerlijkheid Edingen, buiten de stad, uit de zestien navolgende dorpen: Bassilly, Bellingen, Bierk, Goy, Heikruis, Herfelingen, Herne, Hove, Kester, Marcq, Lettelingen, St-Pieters-Kapelle, Oetingen, Pepingen, Thollembeek, Vollezeele. Heel het gebied werd ook het *Land van Edingen* genoemd. In deze

(24) In het Fransch *postée* of *poëstée* = pouvoir, domination, district.

(25) *Gewout of gewoult* is een middelnederlandsch woord dat verwant is met *geweld* en de beteekenis heeft van heerschappij, beheer.

gemeenten bestonden leengoederen, welke van het Leenhof van Edingen afhingen en waarvan de meeste tot de Fransche omwenteling bleven bestaan.

***

Van af de X^{e} eeuw tot het einde van het oude stelsel, waren er in ons land drie soorten van landgoederen : de *leenvrije goederen* (allodiën), de *leengoederen* en de *cijnsgronden*.

De leenvrije goederen behoorden in vollen eigendom aan den hoogen adel.

De leengoederen waren erven door den heer ten eeuwigen dage aan den leenhouder afgestaan, mits wederzijdsche verplichtingen. Bij sterfgeval van den leenhouder ging het leen geheel onverdeeld over tot zijn erfgenaam. Deze moest, ten titel van nieuwen bezitter, binnen een bepaalden termijn, de formaliteiten van verhef *(relief)* of overzetting van leen vervullen, en bovendien zekere rechten betalen. Vóór het bevoegde leenhof verklaarde hij het leengoed van zijn leenman te houden en hij deed er hem de opdracht van. Daarna gebeurde het binnen den gestelden tijd de opsomming (dénombrement) van al de onroerende goederen, rechten en inkomsten, welke uit het leen voortvloeiden.

Men onderscheidde twee voorname soorten van leenen : het eenvoudig of simpel leen *(fief ample* of *fief simple)* en het dienstplichtig leen of leen liege (*fief lige*).

De bezitter van een eenvoudig leen was hulde en trouw aan zijn leenheer schuldig. Voor een dienstplichtig leen was hij bovendien nog aan den persoonlijken krijgsdienst onderworpen.

De bezitters van cijnsgronden waren tot verschillende verplichtingen gehouden ; zij moesten jaarlijks een deel van hun voortbrengselen leveren of cijnsen in munt ('s heeren ceyns of heerlijke rente) betalen. Te Thollembeek was men voor sommige goederen een cijns schuldig aan den Heer van Edingen. Op het gehucht St Lenaarts lagen cijnsgronden afhangende van de abdij van Vorst. Bij overerving waren de cijnsgronden, even als de leengronden, aan het betalen van een relief onderworpen. De bezitters van cijnsgronden heette men *laten*.

***

In 1475, waren er in ons dorp vijf leenen afhangende van het Leenhof van Edingen en welke als leenmannen hadden : *Jean de Mottinghien, Jean le Costre, Pierre Quatpoert, Josse van den Heetvelde en Martin de Wed,* gezegd *de la Croix.*

Het achterleen *Melloe* had als leenmannen in ons dorp : *Jean de Oudenaghe, Jean Mauroit, Jean de le Warde, Willame le Smet, Hubert le Harde, Jean Grucheman, Pierre Rebbe, Jean le Grone, Bernard de le Lieve* (26).

Heerlijkheden. — Leengoederen welke heerlijke rechten bezaten noemde men *heerlijkheden.* Volgens opsommingen gedaan in den loop der XVIIIe eeuw, strekten de feodale rechten van het Leenhof van Edingen zich uit over 27 leenen gelegen te Thollembeek ; deze bestonden uit 114 bunder land en weide, 11 huizen en 3 hoeven. Onderhet getal leenen waren drie leenhoeven (*censes seigneuriales*) en drie grondheerlijkheden (*seigneuries foncières*).

Heerlijkheid Gaepsacq (27) (fief ample) — Volgens een denombrement in 1742, bestond uit een schuur, stallen, woning (*motte*), grachten, vijver, tuin, meerschen, weilanden, elzenbosch en akkergronden, te zamen groot 11 bunder, gelegen op den Herhout, wijk *Gaepsacq* of *Gobsacq,* langs de baan van dien naam.

Reliefs. — In 1575 hoorde dit leen toe aan de erfgenamen *Christoffel du Jardin* (28).

30 April 1631. *Georges Bourgeois,* procureur van Mejuf. *Marguerite de Longueval,* door het overlijden van Messire *Charles de Longueval.*

24 Januari 1647. Mevrouw *Françoise de Longueval,* weduwe van Messire *Dominique de Brouville,* door het overlijden der vorige, hare zuster.

19 Maart 1661. Messire *Philippe-Servais de Brouville,* door het overlijden der vorige.

---

(26) Comte Joseph de St-Genois, Droits primitifs des anciennes terres et seigneuries du pays et comté de Hainaut Parijs, 1782, tome II. Rijksarchief, Rekenkamer, Registre des fiefs du Hainaut, n° 1116.

(27) Zie *Annales du Cercle archéologique d'Enghien,* tome I, blz. 329.

(28) Staatsarchief Bergen, Fonds des Etats Hainaut, n° 1999.

24 Mei 1662. Messire *Charles-Florent de Brouville,* Heer van Espye.

27 November 1704. Jonkheer *Liévin-Charles-Florent de Brouville,* heer van Gaepsacq, zoon van den vorige.

29 Juli 1705. Jonkheer *Pierre-Ignace-Eugène de Vierlincx,* door aankoop van den vorige.

18 Mei 1742. Jonkheer *Florentin Bollart,* woonachtig te Brussel, door overlijden van den vorige, zijn oom.

Deze hoeve bestond nog in 1750.

HEERLIJKHEID WOORTMORTEL. (29) (fief lige) — Volgens een denombrement in 1754, bestond ze uit een schoone hoeve, huis, keuken, kamers, stallen, schuur, duivenhok (*vloghe*), bakoven, tuin, boomgaard, hoplochting, vijver, boomkweekerij en verschillende partijen akkergrond met hagen omringd, alles in één stuk, groot 18 bunder (30), gelegen op den Herhout, palende ten Zuiden aan dreven met withouten beplant, ten Westen en ten Noorden aan 's Heerenstraat (31). — Jaarlijksche waarde, 400 Pond.

RELIEFS. — In 1575 hoorde deze heerlijkheid toe aan de erfgenamen *Hugues de la Barre* uit Bergen en zij was toen 48 bunder groot.

25 Mei 1593. *Jan Le Grand,* koopman, woonachtig te Keulen, door aankoop van *Adrien de la Barre.*

18 Mei 1630. *Pierre Le Grand,* zoon van den vorige.

24 Augustus 1650. De heer *Jean Le Grand,* zoon van den vorige.

6 Mei 1652. De heer *Charles Le Grand,* door aankoop.

31 Augustus 1654. *Anne Inghels,* weduwe van den vorige, voogdes van *Jean-Charles Le Grand,* haar minderjarigen zoon.

13 Juli 1658. *Jean-Charles Le Grand* die den leenleeftijd bereikt had.

---

(29) In 1474 woonde op den Herhout Henry de Wormortelle. RIJKSARCHIEF, chambre de comptes 19746, f° LXXV.

(30) In 1925 werden de 18 bunder akkergrond verkocht door den eigenaar, den h. Desmet, onderzoeksrechter te Brussel.

(31) De *Heerenstraten* waren vroeger de breedste straten van het dorp en de meest geschikte voor den doortocht der legers.

9 Januari 1668. De heer *Jacques-François Husmans,* rechtsgeleerde, aangesteld door Messire *Jean-François de Massiet,* colonel bij een regiment van Hoog-Duitschers, die het van den vorige verworven had.

22 Augustus 1668. De kolonel *Jean-François de Massiet.*

12 Mei 1677. De heer *Charles de Lannoyt,* procureur van Mevrouw *Isabella Blondel,* weduwe van den vorige, voogdes en lijfwacht van *François-Joseph de Massiet,* haar minderjarigen zoon.

28 December 1686. Jonkheer *François-Joseph de Massiet.*

24 Januari 1694. Jonkheer *Jean-François de Massiet* (1), Heer van Bever, luitenant-kolonel van een regiment ruiterij in dienst van Z. M., broeder van den vorige.

17 Juni 1700. De heer *Hubert Cuvelier,* door aankoop van den vorige.

19 Januari 1709. De heer *Martin Cuvelier,* voor hem en zijn zusters, kinderen van den vorige.

22 Mei 1734. De heer *Michel-Joseph Cuvelier,* advocaat aan den Opperraad van Henegouw, wonende te Sint-Pieters-Kapelle.

27 Maart 1759. *Jean de Rycke* uit Bever.

8 Maart 1776. *Jean de Rycke,* zoon van *Gerard,* wonende te Marcq, door aankoop van den vorige, tegen den prijs van 15.100 fl.

10 Juni 1776. *Pierre-Charles Delespesse,* procureur van Messire *Simon-Charles Robert,* Heer van Choisis, enz., woonachtig te Bergen, door het afstaan vanwege den vorige.

In 1711 was de hoeve bewoond door F. Limbourg.

De hoeve Woortmortel is sedert lang verdwenen ; zelfs onder de bejaarde personen van het gehucht is de naam onbekend. In den omtrek van den *Steinput,* een ouden vijver, hebben de huurders steenen opgegraven die van de grondvesten voortkwamen. De plaats waar deze heerlijkheid stond heet thans nog *Kolonel.*

HEERLIJKHEID BOUSSART (fief ample). — Denombrement in 1757 : negen bunder, drie dagwand in verscheidene deelen, gelegen op den *Assembeekkauter,* en waaronder :

---

(1) D. DELVIN, Histoire de la commune de Biévène, blz. 64.

1° Een woonhuis, kamers, schuur, bakoven, grachten, hof, tuin, weide met fruitboomen beplant, groot vijf dagwand palende aan een straatje of keitse.

2° Een half bunder meersch « in motte ». — Jaarlijksche waarde, 350 Pond.

Reliefs. — In 1623 : heer *Philippe de Massiet,* Heer van Bever. — Bedrijf : zeventien bunder.

4 Juli 1709. De Heer *Jean-François de Massiet.*

18 September 1724. Mevr. *Jeanne-Thérèse-Josèphe de Massiet,* zuster van den vorige.

24 Maart 1746. *Jean-Joseph Vanderstocken,* procureur van Messire *Philippe-Joseph,* graaf van *Leeminghe,* uit Leuven, zoon van den vorige.

2 Juni 1757. *J.-B. Desmecht,* door aankoop van den vorige.

Heerlijkheid Pluimaart (fief lige). — Volgens een denombrement in 1727, bestond ze uit vijf bunder akkergrond in één stuk, palende aan de Hollekeitse en aan de straat van Scheebeek naar Thollembeek. — Jaarlijksche waarde : 35 Fl.

Reliefs. — 24 November 1612. *Guillaume Vandeneucker.*

15 Juli 1617. Meester *Augustin Baccaert,* door het overlijden van *Cornil Baccaert,* zijn vader.

17 December 1687. *François de Cat* die dit leen in beslag hield op verhaal van mevrouw weduwe van den heer pensionaris *Le Duc,* dame van Masnuy-Saint-Pierre. Dit leen behoorde alsdan toe aan de erfgenamen van weduwe *Jean Vandeneucker,* zoon van *Guillaume.*

16 Juli 1727, *Jacques de Reyst,* uit Bever, door het overlijden van *Jeanne Vandeneucker,* zijn moeder.

Heerlijkheid van den Kring van het Venerabel of Verderue (fief ample). — Denombrement in 1768 : verschillende kleine renten op huizen, namelijk een brouwerij (1), gebouwen, erven, gelegen in den kring van het Heilig Sacrament.

(1) Oud Gemeentehuis.

Jean Vanderhoudelingen, bijgenaamd Machtelden, bezat deze heerlijkheid rond het einde der XVe eeuw. In 1536 ging zij over tot zijn zoon Arnould, die ze het zelfde jaar verkocht aan *Jean Laverdijs.*

De Vanderhoudelingen hebben insgelijks de heerlijkheid van Fayt te Steenkerque in bezit gehad. Deze was toen een leen van de heerlijkheid Galmaarden. Zij waren ook verwant met verscheidene families van het patriciaat van Brussel.

HEERLIJKHEID SCHEEBEEK (fief lige). — In 1772, bestond deze heerlijkheid uit drie witte ponden, negen stuivers tournois, een kapuin en een pint haver, gesteld en eischbaar op eenige erven gelegen te Thollembeek.

RELIEFS : 1715, *J. B. Devroede* ; 1745, *Martin Devroede* ; 1751, *Jeanne-Marie Devroede* ; 1755, echtgenoote van *Joseph Nechelput,* als voogd harer kinderen ; 1772 *Pierre-Joseph Nechelput,* door het overlijden zijner moeder.

KASTEEL HEETVELDE. — Het kasteel wiens oorsprong ons onbekend is, was in 1472, een achterleen van het Land van Edingen. *Joost van den Heetvelde,* zoon van *Jan* en van *Margareta Happart,* en kleinzoon van Walter, burgemeester van Brussel in 1422, had het toen in bezit. Hij behoorde tot den tak der familie *van den Heetvelde,* die zich te Edingen in de 15e eeuw heeft gevestigd.

Men vindt in een oorkondenregister van het Leenhof van Henegouw (1):

« Arrière fief de la terre d'Enghien en 1472, Thollembeecq : Josse de le Heetvelde tient ung fief contenant VJ bonniers de terre ou environ parmy maison, entrepresure, moulin, prez, riviere, gisant à Thollembecq et poet valloir chacun an environ LXX livres ».

Het is Joost van den Heetvelde die zijn naam aan het kasteel en de omliggende wijk heeft gegeven.

De familie van den Heetvelde was zeer voornaam en bezat uitgestrekte landgoederen ; Malensyn te Goyk, Breeyck te Sint-Kwintens-Lennik, Trontingen te St-Martens-Lennik, het Kasteel Heetvelde te Eppeghem, de heerlijkheid Corbais, het kasteel van Dilbeek, enz.

---

(1) Staatsarchief *Bergen,* boekdeel II, f° IJCXXXII.

Van af de XIV[e] eeuw bekleedden de Heetvelden belangrijke bedieningen in het stadsbestuur van Brussel o. a. ammans, burgemeesters, politiemeesters, schatbewaarders, schepenen ; andere waren schepenen te Mechelen, Leuven, Gent, Edingen ; verder waren er nog die de ambten van boschmeester, raadsman en ontvanger van Zeeland, baljuw van Wetteren, meier van Campenhout, officieren, notarissen, enz. waar namen.

De leden dezer familie hebben steeds blijk gegeven van vurige vaderlandsliefde ; enkele hebben hun leven en goederen geofferd (1).

---

(1) Annales du Cercle archéologique d'Enghien, tome IV.

In onze historische nasporingen nopens de verschillende heeren die het kasteel bewoond hebben van 1472 tot 1800, hebben wij geen enkel bijzonder feit of daad aangetroffen.

De heeren Dupont, die het Kasteel van 1650 tot 1755 in bezit hadden, droegen voor titel « Heeren van Heetvelde en Erfmeiers van het graafschap Galmaarden (2) ».

Hunne nazaten eigenden zich denzelfden titel toe en maakten aanspraak op dezelfde leenrechten. De laatste bezitter van het kasteel, *Paul Nechelput,* spruitte voort uit een nederige landbouwersfamilie van het dorp en had *Catharina Herpignie* gehuwd, die de laatste eigenares van edelen oorsprong was.

Zij stierf zonder kinderen, in 1837, en liet per testament het domein Heetvelde na aan haren echtgenoot. Deze overleed in 1854 na, als eenige erfgename van het kasteel met de omliggende goederen erkend te hebben, zijn nicht *Catharina Seghers* die later *J. B. Herring,* ontvanger te Galmaarden, huwde.

* * *

Het kasteel Heetvelde is gelegen aan den linkeroever van een bocht der Mark, nabij de grens van Galmaarden. Van het oorspronkelijke gebouw, dat vóór 1472 moet dagteekenen, blijft er buiten de kapel, maar weinig meer over. Het kasteel werd in 1865, na den dood van W^e Herring, aangekocht door den veearts *B. Dero,* die den voorgevel gansch moderniseerde en de omringende grachten en vijvers deed dempen. In den voorgevel bemerkt men een steen, waarop de wapens van de familie van den Heetvelde afgebeeld zijn. Deze wapens zijn : *D'or à la bande de gueules chargées de trois maillets d'argent, portant en chef un écu de sable au lion d'argent armé et lampassé de gueules qui est de „ Gaesbeek ".*

---

(2) Zie Gildeboek O.-L.-V. Handteeken van Adriaan Dupont : J. E. A. Dupont, heer van Hedtvelde en de herfmeyer van het grefschape van Galmaerden (1736).

Bezitters van het Kasteel Heetvelde

(vanaf 1473 tot 1854).

Van Heetvelde.

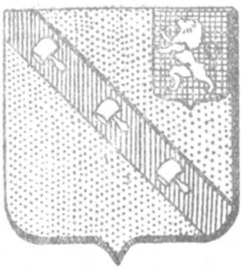

1° *Joost,* zoon van *Jan van den Heetvelde* en van *Margareta Happart,* bezitter van het leengoed van Thollembeek, huwt *Catharina van Halmale,* dochter van Jan en van Catharina van Amstel.

2° *Jan-Baptist,* zoon van Joost, geboren den 12 December 1490, huwt *Catharina van Assche de Grimberghe,* dochter van Antoine.

3° *Franciscus,* zoon van Jan-Baptist, huwt *Josine du Bosquiel,* dochter van Hugues, heer de Jardins, en van Marie Le Melun.

4° *Honorine* (1), dochter van Franciscus, huwt Jonkheer *Adriaan van Etten.* Zij sterft in 1598.

Van Etten.

Jonkheer *Nicolaas van Etten,* zoon van Adriaan, huwt *Anna Tseraerts.* Hij sterft in 1616.

Joanna van Etten, dochter van Nicolaas, huwt : 1° Jonkheer *Hendrik Pennant ;* 2° Jonkheer *Xavier de Vremde.* Zij sterft in 1655.

---

(1) In de parochiale kerk van O.-L.-V. te Mechelen ligt een grafsteen met het volgende opschrift :

Hier leet begraeven Jouffrouw
Honorine van Heetvelde, Francois dochter,
huysvrouwe van Joncker Adriaen van Etten
sterft anno 1559 den 16 dach van Mey.

Leroy — Le Grand Théatre Sacré du Brabant, Livre I, blz. 51.

PENNANT.

Jonkheer *Hendrik Pennant*, zoon, geboren te Thollembeek, den 27 September 1618, huwt *Clara Agnes Dupont*.

Anna-Charlotte Pennant trouwt met *Franciscus Dupont*.

DUPONT.

Heer *Franciscus-Ferdinand Dupont* huwt *Maria Deneyer*. Hij sterft in 1727, en zijn echtgenoote in 1744.

Heer *Adriaan-Jozef Dupont*, zoon van Franciscus-Ferdinand, huwt *Catharina Rijgaert* van Galmaarden, die sterft in 1767.

Maria-Angelina Dupont, dochter van Adriaan-Jozef, huwt in 1755, *Hendrik-Jozef Herpigny* uit Waver. Deze sterft in 1792, en zijn vrouw in 1809.

HERPIGNY.

Catharina Herpigny dochter van Hendrik-Jozef, huwt in 1800 *Paul Nechelput* van Thollembeek. Zij sterft in 1837, en haar echtgenoot in 1854.

* * *

Op het kerkhof te Thollembeek, tegen den achtermuur, staat een goed bewaarde grafsteen, herkomstig van het oude kerkhof; hij draagt het volgende opschrift :

HIER LEET BEGRAVEN ION
CHEER ADRIAEN VAN ETTEN
DIE STIRF IND IAER ONS HEER
1598 DEN 24 AUGUSTI ENDE ION
CHEER NICOLAES VAN ETTE DIE
STIRF IN DIAER 1616 DEN 10 APRIL
ENDE IONFROUWE ANNA TSERAERS
SIN HUISVROUWE DIE
STIRF IN DIAER ONS HEEREN 1601
DEN V^{en} OCTOBER.

Op het bovenste deel staan twee schilden het eerste : *à trois tours* (2-1) ; *cimier : une tour ;* het tweede : *parti A : trois tours* (2-1) ; B : *un lion couronné ; cimier : une tour.*

* * *

Rechts het groot portaal der kerk van Galmaarden, is in den muur een kunstig afgewerkte grafsteen gemetseld waarop de wapens der familie Dupont zijn afgebeeld :

Ecartelé au 1er et 4e, à trois étoiles à six raies (qui est Du Pont), aux 2e et 3e, trois anilles antiques, sans barre horizontale (1) *(qui est de van Etten). Casque figurant une tête de mort, sans bourlet ni couronne ; cimier : une étoile à six raies.*

De steen draagt het volgende opschrift :

D. O. M.
HIC JACET DNA MARIA
DE NYER CONJUX DNI
FERNANDI DU PON
OBIIT 22 MAY 1744
ÆTATIS SUÆ 78
REQUI ESCAT
IN PACE.

Burgondisch tijdvak.

Thollembeek en omstreken door de Gentenaars verwoest in 1453. — In de eerste helft der 15e eeuw, waren de meeste Nederlandsche vorstendommen, alsook het graafschap Henegouw, onder den scepter van het Burgondische huis vereenigd. De hertogen, vooral Philips de Goede, streefden er naar het centraal gezag uit te breiden en te versterken, ten einde een grootere staatkundige eenheid te bereiken. Met dit doel werden allerlei ingrijpende maatregelen voor het binnenland genomen, waardoor het zelfbestuur der steden sterk werd beperkt. Twee machtige Vlaamsche steden, Brugge (1436) en Gent (1451), kwamen in opstand tot het behoud van hun oude voorrechten.

(1) Deze molenijzers stellen torens voor.

Philips de Goede, zonder zich om het advies der stad Gent te bekommeren, had een hooge belasting op het zout en het gemaal geheven ; zulks verwekte voor deze waren van allereerste behoefte een geweldige prijsstijging, hetgeen groote ontevredenheid onder het volk veroorzaakte. De Gentenaars weigerden deze belasting te betalen en verzetteden zich tegen den hertog. De opstandige beweging werd door drie Hoofdmannen geleid. Deze vroegen aan de steden der Gentsche kastelnij hun hulp te verleenen. Aan Dendermonde, Aalst, Ninove, Oudenaarde, Kortrijk en Geeraardsbergen werd een verzoek gericht. Ninove alleen had den moed zich aan de zijde der Gentenaars te verklaren. Het antwoord der andere steden was een min of meer bepaalde weigering met Gent samen te spannen en de Hoofdmannen te gehoorzamen.

Op 31 Maart 1452, richtte Philips de Goede een omzendbrief aan al de edelen, vassalen en onderdanen om zich onder zijn banier te komen scharen en met hem tegen de Gentenaars te velde te trekken.

De Gentenaars behaalden eerst verschillende zegepralen en onderhielden met den hertog een langdurigen oorlog. Zij bezetteden Geeraardsbergen. De hertog zond Jan de Croy, baljuw van Henegouw, 300 edellieden en een groot getal Pikaarden naar deze stad. De Henegouwers werden door de Gentenaars te *Planken* (gehucht Overboelare en Sarlardingen) verslagen.

Vandaar trokken de Gentenaars in Henegouw en brandden tal van dorpen plat, o. a. *Lesserbosch, Bever, Galmaarden, Vollezeele.*

Op 17 Februari 1453, kwam alweer de Gentsche hoofdman, *Jan Streemeersch,* met een bende « Groententers » (1) en andere « gezellen van avonturen » tot voor de poorten der stad Edingen, plunderden de streek en legden Herne, Thollembeek en Herfelingen in asch.

De Gentsche militiën, alleen bijgestaan door die van Ninove, leden een beslissende nederlaag te *Gavere* (23 Juni 1453). Eenige dagen later, kwamen 2000 Gentsche burgers

---

(1) In de bosschen van Floesberg, Ellezelles, Raspaille, op de grenzen van Henegouw en Oost-Vlaanderen, had zich een bende vrijbuiters schuil gehouden, de *Groententers* genaamd, omdat zij in velden en hagen legerden.

in hun hemd, barvoets en blootshoofd, genade bij den Hertog afsmeeken. De stad verloor een groot deel van haar voorrechten en moest een zware belasting betalen.

* * *

De grensstreek van Oost-Vlaanderen en Henegouw, waaronder onze gewesten, was na dezen oorlog diep geteisterd. De meeste dorpen lagen geplunderd en plat gebrand. Nagenoeg waren alle menschen geruïneerd, vele bewoners omgekomen door het zwaard of de armoede. Geen hoeve van 't platteland was aan de brandtoorts der Gentenaars of der Henegouwers ontsnapt (1).

Spaansch tijdvak.

De Beeldstormers. — Op het einde der 15ᵉ eeuw heerschte er een algemeene verslapping in den godsdienst, grootelijks veroorzaakt door zekere misbruiken en door de verzwakking van tucht onder de geestelijkheid der Katholieke Kerk. Onder de bevolking was er bovendien groote ontevredenheid.

Marten Luther verkondigde een nieuwe leer die onmiddellijk veel bijval vond. Enkele priesters en monniken maakten zich verkondigers van het nieuwe geloof. Pater *Joannes Ammonius de Harena* van het Karthuizersklooster te Herne kleefde ook de nieuwe leer aan (2).

Ten einde de ketterij te onderdrukken, vaardigde Keizer Karel en daarna zijn zoon en opvolger Philips II, die onze provinciën regeerden, strenge straffen uit tegen de aanhangers van den nieuwen godsdienst, 't is te zeggen de *Protestanten,* de *Hervormden* of de *Ketters.*

In 1566, werden de vervolgingen met meer hevigheid hervat ; het *Eedverbond der Edelen* — daarna *Geuzen* genoemd — kwam tot stand, verzette zich tegen allerlei verdrukkende maatregelen door de Spaansche regeering genomen en zond een smeekschrift naar den koning van Spanje. Intusschen liepen in Vlaanderen en Brabant benden Hervormden rond en verwoestten kerken en kloosters.

---

(1) V. Fris. *Geschiedenis der stad Geeraardsbergen.*

(2) Zie Eigen Schoon, Nʳ 3, Jaargang 1913, blz. 33.

Op 27 Augustus 1566 had te Thollembeek, op het gehucht *Herhout,* de eerste preek plaats in het land van Edingen. Een protestantsche priester, begeleid van ongeveer 300 à 400 personen uit Oudenaarde en omstreken, waarvan de meesten gewapend waren, voerde er het woord. Een honderdtal Edingenaren zijn dezen troep gaan vervoegen.

Deze bende opstandelingen begaf zich naar het Karthuizersklooster te Herne. De kerk van het dorp en die van het klooster, alsook de bibliotheek der monniken, werden erg beschadigd.

In den voormiddag trokken de *Beeldstormers* naar Edingen, waar zij insgelijks de kerken plunderden.

De beelden van heiligen werden verbrijzeld, de schilderijen en missels gescheurd, de kunstvoorwerpen beschadigd of vernietigd, het tabernakel geschonden (1).

's Anderdaags en de volgende dagen, gingen zij voort met in de omgeving te prediken en hun vandalenwerk voort te zetten. De kerk van Thollembeek zou te dien tijde ook verwoest zijn (2).

« Doch de ketters bleven niet ongestraft, vermits den 28 September, op bevel van Hoogw. Hertogin van Parma, landvoogdes, verscheidene onder hen gevangen gezet werden ; andere werden gedood nabij de weide Bello (Herne). Onder de gevangenen werden er, op 30sten derzelfde maand, 22 gehangen te Geertsbergen en 31 aldaar op de Markt, aan de sporten van een kar gebonden en met roeden geslagen » (Naar Pater Pede).

Inwoners ter dood gebracht. — De buitensporigheden der Beeldstormers verwekten de woede van den Spaanschen Koning en dienden als voorwendsel tot de veroordeelingen en onthoofdingen, welke op bevel van den bloeddorstigen Alva geschiedden. Zij waren een jammerlijke episode van de omwenteling der XVIe eeuw, toen ons land een van de meest onrustbare en ruïneuse gebeurtenissen van zijn geschiedenis beleefde. Thollembeek had zijn aandeel in de gruwelen van dezen ongelukkigen tijd.

In een rekeningenboek nopens den 20en penning over het jaar 1605, hebben wij voor ons dorp, en evenveel voor

(1) Matthieu, Histoire de la ville d'Enghien, blz. 207.

(2) Naar een handschrift van Benoit Nechelput, gemeentesecretaris.

Herne, een vijftigtal huizen aangetroffen, welke « door de *Beroerten* verwoest waren » (1).

De inwoners wier namen volgen werden rond 1573 te Bergen ter dood gebracht : *Joost Robijn, Jerome Devalkeneer, Jacob Tsuche, Nicolaas Ghijselinck, Geert Deblaecq, Jehan de Cousener* (2). In 1575 heeft men hun goederen verbeurd verklaard.

Andere die voortvluchtig waren of het land verlaten hadden, ontsnapten den dood ; doch men beroofde ze insgelijks van hun goederen.

Spaansche soldaten bezetteden herhaaldelijk onze streek en begingen er allerhande wreedheden, welke den angst onder de bevolking deden ontstaan. Aldus legerde, van 22 Januari tot 27 Februari 1579, te Thollembeek, de compagnie van kapitein *Boudrenghien,* die in garnizoen te Bergen lag.

Den 3 Maart daaropvolgend, werden zij vervangen door een kompagnie soldaten onder het bevel van kapitein *Vermeille*. Deze kompagnie behoorde tot het regiment van Graaf van Egmont, die te Edingen garnizoen hield. De voornaamste ingezetenen van het dorp hadden hun haardsteden verlaten en hun meubelen, vee en andere goederen naar Galmaarden (3) overgebracht om aan de huiszoekingen, afpersingen en slechte behandeling der soldaterij te ontsnappen.

Ten einde de onkosten der bezetting te dekken, werd door den Grooten Baljuw van Henegouw aan de magistraat van Thollembeek toegelaten, een hoofdschatting van 4000 pond Tournois op de aanwezige inwoners te leggen.

Grootelijks ontevreden zonden de thuisgeblevenen, die al den last van de bezetting gedragen hadden, een verzoekschrift naar den Grooten Baljuw om de afwezigen hun aandeel der schatting te doen betalen. Deze billijke vraag werd ingewilligd (4).

---

(1) Staatsarchief Bergen, Fonds des Etats du Hainaut, nr 1999.

(2) Jehan de Cousener wordt als schoolmeester te Edingen vermeld. Zie *Matthieu,* Histoire de la ville d'Enghien, blz. 644.

(3) Te Galmaarden stonden zij onder de bescherming van den Graaf van Boussu, Heer van Galmaarden.

(4) Staatsarchief Bergen, Conseil souverain de Hainaut, register 151, f° 21.

Fransche moorderijen in 1645. — In 1645 kon men reeds in onze streek de aanwezigheid bemerken van Fransche soldaten die er nogal wreedheden begingen. « Den 18 November werd begraven *Martinus Peremans,* vermoord door de Lorreinen (Fransche soldaten), tusschen Waarbeke en Galmaarden ». Denzelfden dag werden insgelijks begraven *Jan Merx, Paschasius de Maseneer,* en den volgenden dag, *Peeter Vanderplanken.* Allen waren omgebracht door de Lorreinen (1).

De oorlogen van Lodewijk XIV. — Gedurende de 2e helft der 17e eeuw, was ons land het tooneel der herhaalde oorlogen gevoerd tegen Spanje en Holland, door den hoogmoedigen Lodewijk XIV, koning van Frankrijk. Onze streek werd opnieuw vreeselijk beproefd.

« In 1658 beleefde men hier anders niet dan oorlog, rampen en verdelging... » (2)

Hetzelfde jaar rukten de Franschen *Geeraardsbergen* binnen en verbleven er gedurende verschillende weken. Na de gansche stad verwoest te hebben, plunderden zij de abdij te *Grimmingen,* alsook *Ninove, Galmaarden* en andere naburige dorpen » (3).

« In het jaar 1666, woedde hier weer oorlog. Wij waren opnieuw verplicht onze kostbaarheden naar Brussel te vervoeren en de naburige dorpelingen in ons klooster te aanvaarden. De door de vlammen vernielde stapelplaats en nog meer in *Cromrycke* (zie blz. 24) begonnen hersteld te worden » (4).

« Gansch den tijd van het Priorschap van P. Melchior Pletinckx (1677-1691), heerschte hier oorlog. Alle jaren rooverijen, ontvolking der dorpen, plundering der pachthoeven, afpersing bij de dorpelingen. Deze vluchtten met paarden, vee en inboedel naar ons klooster om het al onder de hoede te stellen van de *sauvegarde* of schutswacht (5),

---

(1) Kerkregisters.

(2) Volgens een latijnsch handschrift van Pater Pede, karthuizer te Herne, vertaald door K.-L. Wayemberg.

(3) Annales du Cercle archéologique d'Enghien, tome IV, blz. 438.

(4) Volgens Pater Pede.

(5) Sauvegarde, afzonderlijke wacht door een generaal in een vijandelijke plaats ten dienste gesteld van zekere particulieren of gemeenten om ze tegen alle slechte behandeling, plundering, enz. te beschermen.

welke wij bestendig onderhielden. Wij en de boeren moesten dit samen bekostigen » (1).

Den 10 Januari 1682 overnachtten te Thollembeek 235 soldaten, 5 officieren en 1 majoor, die tot het regiment van kolonel *Wanghenzeel* behoorden (2).

« Op 15 December 1690, quaemen de Fransche tot *Geersberge* met 7000 ruiterije, meenende heel Brabant af te loopen en af te branden. Maar men vergaederde ontrent 4000 cavalerije ende daermede hield men de Fransche staen tot *Borgom* ende *Ternat*.

Soodat de Fransche siende dat het niet wel mogelick en was dieper in het land te commen, begonsten sij te branden den 16 December 1690, naer den noen, te dry uren veel dorpen, eerst : *Lombeke, Wambeke, Streytom, Paemele, Mierbeke, Erffelingen, Oytingen, Windicke* ende des avonts ten acht uren, *Volleseel* ende ons pachthof van *Rynsberge,* een deel van *Tollenbeke,* een groot deel van *Herringen*. De andere trocken soo al *Geersberge* thuis, ende dit alles tot betaeling van die contributie... »

(Cronicke van desen Clooster van Vorst sedert het jaer 1682) (3).

* * *

(1) Zie Eigen Schoon, IIe jaargang, blz. 10.

(2) *Uittreksel eener rekening van 27 Augustus 1682 :* A. *Jean Pitteurs* (Hof Kamerijk) pour avoir logé chez lui le X Janvier, le maior et un Baron du regiment Wanghenzeel luy at convenu de donner au dit maior la somme de vingt quatre livres et au dit Baron nœuf livres, douze sols.

Item pour chair de mouton et bœuf III L ; pour jambon III L.

Item deux razières avoine pour emporter IIII L XIII S.

Item pour deux pouilles XXIIII sols, pour fromage XX sols.

Item une servette emporté XX sols.

Item pour œufs et beure X L VIII S, pour biere III L.

Item pour un jambon mangé et pain blanc XXXVI sols.

Item pour avoine et foings pour six chevaulx et le traitement de huit valletz IIII L.

Item pour cent cinquante bottes de pail pour leur paillasse VII L et pour deux mons de bois VIII L.

Ensemble LXXIII Livres XII sols.

(Rijksarchief, Schepengreffie, Brussel, nr 9809).

(3) Zie Compte rendu des séances de la commission royale d'histoire ou recueil de ses bulletins (4e série, tome VIII, 1880, blz. 64).

De inpalmingsgeest, de plunderijen en geweldenarijen van Lodewijk XIV deden een deel van Europa hem weerstand bieden. De vijandelijkheden begonnen door het Verbond van *Augsburg* (Engeland, Spanje, Holland, Zweden, Savoye). De Fransche legers boden zegevierend de bondgenooten tegenstand te *Fleurus* (1690), te *Steenkerke* (1692) en te *Neerwinden* (1693).

Tijdens den veldslag te Steenkerke, legerden de Franschen te Herne (1). Den 8 September 1691, trokken hun troepen door de stad Edingen om naar Galmaarden te gaan kampeeren (2).

« Den 12 Augustus 1695 viel het Fransche leger hier en in 't omliggende, als met een brandende woede binnen, en roofden de meubelen bij de boeren ». (P. PEDE) De kerk van Thollembeek werd alsdan insgelijks geplunderd.

De twee volgende dagen deed Maarschalk Villeroi Brussel beschieten ; 4000 woningen, waaronder de huizen der neringen, werden in asch gelegd.

* * *

De oorlogen van het einde der 17e eeuw zijn voor ons land, en bijzonder voor onze streek zeer rampzalig geweest. Talrijke dorpen, pachthoeven, kloosters en kerken werden door de Fransche legers geplunderd en afgebrand. Op verschillende plaatsen, werden de velden door de troepen plat geloopen en bleven ze braak liggen. Dikwijls moesten de bewoners hun haardsteden ontvluchten en voor elke gemeente legde men zware krijgslasten op. Overal had de overweldiger puinen achtergelaten. Kortom alle welvaart was vernietigd en de bevolking in de diepste ellende gedompeld.

Toen door het vredesverdrag van *Rijswijk* (1697) aan deze beroerde tijden een einde kwam, was er onder het volk een algemeene verluchting.

---

(1) Zie *Eigen Schoon* 1911, blz. 69.

(2) MATTHIEU, Histoire de la ville d'Enghien.

Oostenrijksch tijdvak.

Door den vrede van *Rastadt* (1714), ging ons land aan Oostenrijk over ; zooals men weet, zijn de namen Karel VI, Maria-Theresia, Karel van Loreinen, Jozef II, Leopold II en Frans II, aan het Oostenrijksch tijdperk verbonden.

In het begin der regeering van Maria-Theresia, wilden de Franschen ons land inpalmen en bezetteden het gedurende drie jaar (1745-1748). Uit een verzoekschrift van 7 Januari 1752, blijkt dat Thollembeek verplicht werd zijn aandeel te betalen voor oorlogskosten, verblijf van Fransche troepen, vervoer, leveringen en vergoedingen (1).

Brabantsche omwenteling. — De godsdienstige en staatkundige hervormingen van Jozef II hadden de bevolking zoodanig ontstemd, dat zij in opstand kwam. Er vormde zich een partij, de *Patriotten*, tegenover de *Jozefisten* of de *Keizerlijken*.

De Patriotten vormden een leger onder de leiding van *Van der Mersch* en versloegen de regeeringstroepen bij *Turnhout* (26 Oktober 1789). Door de onderlinge verdeeldheid der Belgen werd het Oostenrijksch gezag hersteld.

Onder de Patriotten bevond zich een Thollembekenaar *Petrus Peremans*. (2)

Fransche overheersching.

Inlijving van België bij Frankrijk. — Ten gevolge der Fransche Revolutie van 1789, brak de oorlog uit tusschen het Republikeinsche Frankrijk en het Keizerlijke Oostenrijk. De Fransche legers rukten de Oostenrijksche Nederlanden binnen en na de veldslagen van *Jemappes*

---

(1) *Staatsarchief Bergen* — Conseil souverain de Hainaut, register 203, f° 116.

(2) Zoon van Sacré en vader van Amandus. Zijn verlofpas, onderteekend door Generaal Schoenfeld, is langen tijd door zijn kleinzoon Bernardus bewaard gebleven.

(1792), *Neerwinden* (1793) en *Fleurus* (1794), ging ons land voor goed aan Frankrijk over. Onze provinciën werden militair bezet en als een veroverd gebied behandeld.

De officieele inlijving werd eerst door de Conventie uitgeroepen den 1 Oktober 1795 (9 vendemiaire, jaar IV). Tot in 1814 maakte ons land deel uit van de Fransche Republiek, en daarna van het Keizerrijk.

Begin van weerstand. — De gemeenten *Herfelingen* en *Oetingen* waren de eerste der streek om het voorbeeld te geven van weerstand aan de republikeinsche wetten. Den 5 November 1794 zond het Directorium van het distrikt Ath een gewapende afdeeling in die dorpen, ten einde de inwoners te dwingen de hoeveelheid koren te leveren, waartoe zij belast waren (1). Zij kwamen te zamen in opstand, weigerden de opeisching in te willigen en dreigden de mannen van de openbare macht om te brengen (2).

Zware oorlogschattingen en allerlei opvorderingen drukten op de bevolking.

Het distrikt Ath werd den 6 Januari 1795 door de vertegenwoordigers van het Fransche volk tot een belasting van 1.500.000 pond in geld veroordeeld. Voor het kanton Herne was het bedrag als volgt vastgesteld :

Herne	4000	Oetingen	2500
Kester	3000	*Thollembeek*	*3000*
Heikruis	2000	Vollezeele	1500
Herfelingen	3000		

Bestuur. — Door de verovering der Franschen begon voor ons land een nieuwe tijd. De Fransche wetten werden toegepast, alle oude voorrechten opgeheven en alle burgers gelijkgesteld ; de adel werd afgeschaft, de gilden, neringen en broederschappen ontbonden. Alle feodale teekens, zooals blazoenen, alle traditioneele gebruiken waren verboden. De oude vorstendommen hielden op te bestaan en onze provinciën werden bestuurlijk heringericht om,evenals

(1) Gedurende de eerste jaren der Fransche Republiek, maakte het kanton Herne deel uit van het distrikt Ath, departement Jemappes. (Dekreet van 2 Maart 1793).

(2) Bulletin des séances du Cercle archéologique de Mons, 4e reeks, 1879-1882, blz. 255.

Frankrijk, ingedeeld te worden in departementen, arrondissementen en kantons.

Het gerecht werd op democratischen voet ingericht. Overal moest de schandpaal verdwijnen.

In elke gemeente plantte men van overheidswege een vrijheidsboom. Te Herne (1) had deze plechtigheid op 23 ventose, jaar IV (1796), plaats. De gemoederen waren zoodanig opgehitst, dat in den nacht van 10 en 11 germinal daaropvolgend, de boom werd afgezaagd en de Fransche driekleur gescheurd. De Franschen beschouwden dit feit als een der grootste wandaden en openden een streng onderzoek om den dader te ontdekken.

Twee dagen daarna kwamen, rond 6 uur 's avonds, 5 ruiters van het Fransche leger aan met een bevel van Lefebre, plaatselijken kommandant te Edingen, om een nieuwen vrijheidsboom te planten. Zulks geschiedde 's anderdaags namiddag in de aanwezigheid van kommandant Lefebre, van den voorzitter en de leden van het plaatselijk bestuur.

Godsdienstige vervolging. — De katholieke godsdienst had het vooral te ontgelden onder de Fransche overheersching. De priesters werden op allerlei wijze getergd ; de dracht van het geestelijke kleed werd hun ontzegd ; men dwong hen, evenals de openbare ambtenaren, haat aan het koningdom te zweren (2) ; op weinig uitzonderingen na, weigerden de priesters dezen eed af te leggen, omdat hij in strijd was met hun goddelijke roeping welke allen haat uitsluit. Zij werden vervolgd, afgesteld, in het gevang geworpen of naar Fransche bezittingen (Rochefort, Guyane) gedeporteerd.

Volgens een besluit van 14 brumaire, jaar VII (1798), moesten de volgende priesters van het kanton Herne verbannen worden, omdat zij geweigerd hadden den opgelegden eed af te leggen :

---

(1) Rijksarchief. Département de la Dyle.

(2) Eed welke moest afgelegd worden : « Ik sweire haet aen het Koninkxdom ende adelregeringe en ik belove getrouwigheyd aen de fransche republiek ende aen de Constitutie van 't jaar Dry ».

NAMEN	Leeftijd	WOONPLAATS	BEROEP
Bernard Berghman (1)	80	Herne	pastoor
Jean Baptiste Jansens	39	Herne	onderpastoor
Charles Fourbisseur	45	Herne	onderpastoor
Luc Bovet	63	Thollembeek	pastoor
François Clerebaut	43	Thollembeek	onderpastoor
Pierre Deblander	53	Thollembeek	—
Theodoor Langendries	64	Galmaarden	pastoor
Jean Joseph Geerts	47	Galmaarden	onderpastoor
François Deneyer	62	Vollezeele	pastoor
François Middeleer	40	Vollezeele	onderpastoor
Jean Baptiste Coppens	70	Oetingen	pastoor
Jacques De Ro	40	Oetingen	onderpastoor
Schuyteneer	—	Oetingen	—
Jean Baptiste van Haelen	32	Herfelingen	pastoor
Pierre Bertrant	70	Herfelingen	onderpastoor
N. Bertrant	67	Herfelingen	karmeliet Halle
Jean Baptiste Langendries	62	Heikruis	pastoor
Albert Bouvet	73	Heikruis	coadjutor

De pastoors van Galmaarden en Oetingen stonden aangeschreven als de ziel van het verzet in onze streek (2). De meeste priesters hielden zich schuil bij de inwoners en gelukten er in aan de vervolging te ontsnappen.

Sluiten der kerken. — De kerken, door niet beëedigde priesters bediend, werden gesloten en onder dwangbeheer gesteld. De godsdienstplechtigheden hadden in het geheim plaats. In onze gemeente celebreerde men de mis in de schuur van Jozef Vanderhoudelingen (Juskens) en in die van Matheas Peremans (tegenover de Pastorij).

Daar alle samenscholingen verboden waren, mochten er noch processieën noch bedevaarten geschieden. Deze ongelukkige tijd werd door onze voorouders den « besloten tijd » geheeten, omdat de kerken gesloten waren (3).

(1) Geboren te Ledegem (W.-Vl.).

(2) RIJKSARCHIEF. Département de la Dyle, nrs. 315 en 923.

(3) Zoo zegt men nog sprekende van 1801, *'t jaar één toen de uilen predikten ;* hierdoor wilde men zeggen dat de uilen alleen binnen de kerk konden geraken.

Afdoen der kruisen. — De godsdienstige zinnebeelden, zooals de kruisen op de torens, werden weggenomen. In het kanton Herne weigerden de municipale agenten eenparig de wet van 7 vendemiaire, jaar IV, uit te voeren. In zitting van 26 floreal jaar VI, besloten zij de kruisen niet af te doen.

Den 21 prairial, jaar VI, werd naar aanleiding eens bevelbriefs van den Kommissaris van het uitvoerend Directorium, het navolgende kranig besluit gezonden naar het centraal bestuur van de Dijle te Brussel :

Liberté Fraternité

Séance du 21 prairial, an VI.

Les officiers municipaux du canton d'Hérinnes,

Vu la lettre du commissaire du 19 prairial, an six, tendant 1° a ce qu'il soit satisfait a son réquisitoire fait dans la séance du 4 courant mois relatif aux signes extérieurs du culte ; 2° A ce qu'il soit promptement procedé à sceler les églises séquestrées conformément à la loi et les Instructions compris dans la lettre de l'administration centrale de ce Département du 8 courant mois ici vue et lue ;

Les agens déclarent qu'il n'y a pas lieu de délibérer sur les deux articles qui précèdent.

Les membres composant l'administration municipale du canton d'Hérinnes :

Etoit signé : J. Van den Herreweghen, F. Pardaens, J. B. Pardaens, J.-B. Nechelput, Eg. Decoster, commissaire.

Pour extrait conforme : A. Vannuffel, secrétaire-greffier.

Andere maatregelen. — De inventaris van kerken, kloosters, pastorijen, musea werd opgemaakt en tal van kunstschatten, schilderijen, zilverwerk en andere kostbaarheden namen den weg naar Frankrijk.

De kloosterorden werden ontbonden, hun bezittingen als nationale goederen verbeurd verklaard en openbaar verkocht.

Al deze maatregelen, al deze vervolgingen verwekten groote verbittering, vooral onder de plattelandsche bevolking, gehecht aan haren godsdienst, aan haar oude gebruiken, gewoonten en overleveringen.

Boerenkrijg (1). — De toepassing van de gehate wet van 19 fructidor, VIe jaar (5 September 1798), betreffende de conscriptie en volgens dewelke al de jonge mannen van 20 tot 25 jaar tot den republikeinschen krijgs-

---

(1) Zie *Orts*, La guerre des Paysans.

dienst opgeroepen werden, deed in vele dorpen het lang verkropt opstandig gemoed losbarsten. De onderworpenheid had palen en onze voorvaderen konden niet langer hun woede bedwingen.

Het sein van opstand werd gegeven. Op menige plaatsen velde men den vrijheidsboom neer en vernietigde men de republikeinsche zinnebeelden. De stormklok luidde bijna overal. Te wapen ! klonk het allerwegen op onzen buiten.

De boeren van het Land van Waas, van Brabant, van de Kempen, stonden in groot getal op ; gewapend met geweren, pistolen, gaffels, zeisen, bijlen, enz. liepen zij in benden van dorp tot dorp rond, plunderden de gemeentehuizen en de woningen van de aanhangers der Fransche regeering. Hoeven en huizen van personen, die met den verdrukker heulden, werden in brand gestoken.

* * *

Bij het uitbreken van den opstand, trachtte men niet alleenlijk de gemeenschap der Franschen af te snijden, tusschen Brussel en Antwerpen eenerzijds, maar insgelijks tusschen Brussel en Frankrijk. Dit laatste was de taak der opstandelingen uit het Zuiden van Brabant en het Noorden van Henegouw. Den 22 Oktober 1798 bezetteden zij met dat inzicht *Edingen* en *Halle.*

Uit Brussel rukten den 25 Oktober 400 Fransche soldaten op naar Edingen, onder bevel van den officier Tugnot. Manhaftig wachtten « onze jongens » op de Groote-Markt den vijand af. De aanval had plaats den 26 en de Franschen moesten terugtrekken op Halle. De opstandelingen die dit stadje bezetteden en bezig waren het archief te verbranden, werden verrast en op de vlucht gedreven (1).

In Halle kreeg kapitein Tugnot versterking en den 27 trok hij wederom naar Edingen. Denzelfden dag rukte uit Bergen een afdeeling Fransche ruiterij op en een sterke afdeeling voetvolk ijlde uit Doornik naar Edingen en omstreken. Verschillende gevechten werden geleverd en telkens werden de Boeren op de vlucht gedreven.

---

(1) De opstandelingen hadden het vooral gemunt op de geboorteregisters om op die wijze alle opsporingen van dienstplichtigen onmogelijk te maken.

Op het punt omsingeld te worden, verlieten zij de stad en verschansten zich ten getalle van ongeveer 300 op den *Karthuizersberg* te Herne. Daar werden zij door een sterke kolom, komende uit Brussel, langs drie kanten tegelijk aangevallen.

Niettegenstaande de grootste blijken van dapperheid moesten de Boeren, onder een geweldig musket- en kanonvuur, achteruit wijken op Geeraardsbergen en Ninove. Zij lieten een zeker aantal dooden achter, waaronder verscheidene priesters.

Aan het hoofd der Boeren of *Brigands,* zooals de Franschen ze noemden, stond *J.-B. Van den Eeckhoudt* (1), hulpvrederechter te Halle ; hij sneuvelde op den Karthuizersberg. Als overste wordt ook vermeld *Paul Nechelput* (2) die voortvluchtig was. *J.-B. Lumen* werd aangehouden. Deze twee laatsten waren Thollembekenaars.

* * *

Onder de Boeren bevond zich nog een dorpsgenoot, *Philip Reygaert,* wonende op het gehucht St Lenaarts. Hij werd te Edingen door de Franschen verrast; achtervolgd door de soldaten, wilde hij een woning op de Oude-Markt binnenvluchten. Toen hij de deur achter zich wilde sluiten, werd zijn arm door een sabelslag getroffen. Reygaert viel in handen van den vijand die hem vroeg voor wien hij vocht. *Voor God en Keizer!* klonk fier het antwoord. Op staanden voet werd hij doodgeschoten (3).

* * *

De gebrekkige bewapening, het gemis aan samenhang en verstandhouding, de onverschilligheid en minachting der steden waren oorzaak dat de opstandige beweging tot machteloosheid was gedoemd. De oproerlingen werden dus gemaklijk verslagen. Maar hun vaderlandsche heldenmoed kan niet anders dan eerbied en bewondering afdwingen.

---

(1) Men beweert dat J.-B. Van den Eeckhoudt ook een Thollembekenaar was. Te Halle bestaat de Van den Eeckhoudtstraat.

(2) Deze hield zich eenigen tijd schuil op het kasteel Heetvelde, en huwde in 1800 juffrouw Catharina Herpignie, die er toen de eigenaarster van was. Gedurende 23 jaar was hij achtereenvolgens meier en burgemeester der gemeente.

(3) Verteld door een 86 jarige vrouw, familie lidvan Philip Reygaert.

Ons land onder Napoleon I. — Ons land deelde tot in 1814, de lotgevallen van Frankrijk. In 1804 werd Napoleon Bonaparte keizer van Frankrijk. Door zijn militair genie veroverde hij bijna gansch Europa.

In onze gemeente hadden wij drie Napoleonisten : *Judocus Clerebaut, J.-B. Gooricx, Judocus Delager.*

Viering van Napoleon's feest. — Het feest van Napoleon werd overal op bevel gevierd. Ziehier een opgeschroefd verslag van het feest van 15 Augustus 1808 :

Ce jourd'hui 15 août dix-huit cent huit, le maire de la commune Thollembeek a fait annoncer la ditte fête au public la veille et il a été chez le desservant et vicquaire de la commune et leur a donné un détail du décret impérial du 19 février 1806, lesquels ont célébré le service divin avec la plus grande pompe possible et conformément au vœu de la loi, et à l'issue de la grande messe les confréries celles de la Vierge et de Saint-Martin ont fait des tournées de la Place, tambour battant et drapeau déployé suivis d'une foule de monde ou le cri se faisait entendre de vive l'Empereur ! et vive Napoléon le Grand ! et ensuite à l'issue des vêpres on s'est adonné à différents divertissements, tels qu'au jeu de boule, au tirage à l'arc à la main, jeu de paume et tout cela sous les sons de la cloche et tambour et des cris réitérés de vive l'Empereur ! et vers neuf heures du soir on a fait différents charges de fusils en buvant à la santé de notre empereur et ensuite chaquetun s'est retiré chez soi.

La faite aurait eu plus de lustre et le monde plus satisfait si on avait eu une somme de dépenses comme les années précédentes pour donner quelques prix à gagner (1).

Jacht op onwillige dienstplichtigen. — Den 13 April 1809, rond acht uur 's avonds, zijn te Thollembeek vijf Fransche gendarmen van de brigade Halle in stilte aangekomen. Na er te hebben vernacht maakten zij 's anderdaags, in den vroegen morgen, jacht op onwillige dienstplichtigen (conscrits réfractaires). Niemand werd opgespoord.

Denzelfden dag zijn andere gendarmen van de brigade Geeraardsbergen, met hetzelfde doel, in de gemeente gekomen. De genaamde *Jan Coomans* en *Willem Vandenabeele,* vaders van onwillige dienstplichtigen, werden aangehouden, evenals de zestigjarige vrouw *Adriaan Peremans,* wier zoon ook als « réfractaire » aangeschreven stond. Zij

(1) *Gemeentearchief.*

werden allen geboeid en onder gekerm en geween, als gijzelaars, naar de gevangenis van Geeraardsbergen meegevoerd.

Meier P. Nechelput teekende protest aan bij den onderprefect te Nijvel, en beschouwde dit optreden als strijdig met de wet (1).

Het Konkordaat. — De Roomsch-Katholieke Kerk en de Staat werden verzoend door het sluiten van het Konkordaat (1801). Door deze overeenkomst verwierf de regeering een groote medezeggingschap in godsdienstige aangelegenheden. Bovendien vulde Napoleon, op eigen hand en zonder den H. Stoel te verwittigen, het Konkordaat aan door 77 organische artikelen, waarbij de Staatsinmenging nog meer werd uitgebreid.

Krachtens het Konkordaat werd de uitoefening van den katholieken godsdienst hersteld ; de priesters kregen hun vrijheid terug en de kerken werden opnieuw geopend.

Stevenisten. — Het Konkordaat werd in ons land hevig bekampt door een deel der geestelijken, vooral door *Cornelius Stevens* (2), oud kanunnik te Namen. In geschriften viel hij de houding der regeering van Napoleon heftig aan.

De aanhangers van Stevens, *Stevenisten* genoemd, scheurden zich af van de Roomsch-Katholieke Kerk. De Stevenisten waren vrij talrijk in de dorpen der kantons Lennik en Halle, o. a. te Leerbeek, Kester, Halle, Bogaarden, Herfelingen, Oetingen, Heikruis, Pepingen.

Te Thollembeek had pastoor Bernardus Bol veel moeilijkheden met de afvalligen, die er nogal machtig waren. Hij verliet om die reden de parochie in 1818 Pastoor Livinus Beekmans, zijn opvolger, gelukte er in de Stevenisten terug naar de kerk te doen komen (3).

In het Augustijnenklooster te Edingen waren ook verschillende volgelingen van Stevens, o. a. Jean-Francois Ravets (4) en Robijns (5).

---

(1) Zie *Gemeentearchief.*

(2) Geboren te Waver, den 26 December 1747.

(3) Naar pastoor Van Roy.

(4) Geboren te Thollembeek den 4 November 1757.

(5) Geboren te Galmaarden, den 8 Januari 1766, overleden te Edingen, den 30 April 1821.

Slag van Waterloo. — Rond 1810 had Napoleon het toppunt zijner macht bereikt. In 1812 begon zijn rijk te wankelen en in 1814 moest hij afstand doen en werd hij verbannen. Hij gelukte er in weldra naar Frankrijk terug te keeren om er een nieuw leger samen te stellen. De vereenigde legers (Engeland, Pruisen, Holland) brachten Napoleon, te Waterloo (1815), een verpletterende en beslissende nederlaag toe. Vóór den veldslag hebben hier Engelsche soldaten gelegerd. In 1840 diende onze gemeente een rekening in van 35.761 fr. om vergoeding te bekomen « voor leveringen gedaan aan geallieerde legers ».

Omwenteling van 1830.

België werd vervolgens met Holland vereenigd en deze landen waren bestemd een zeer welvarenden staat te vormen. Het onderwijs in al de graden werd heringericht en tal van nieuwe scholen werden gebouwd. Groote steenwegen werden aangelegd en vaarten gegraven ; handel en nijverheid ontwikkelden zich en ons land kwam op korten tijd tot grooten bloei. Grieven van politieken, godsdienstigen aard, of betrekking hebbende op het gebruik der Nederlandsche taal, verwekten de omwenteling van 1830 die te Brussel einde September losbrak.

In de gemeente zijn geen helden geweest van de omwenteling ; vermelden wij nochtans dat *Marcellinus Nechelput*, Thollembekenaar, die voor doktoor studeerde, de gekwetsten in de hospitalen van Brussel hielp verzorgen.

* * *

Wij hebben het volgend grappig verhaal opgeteekend, dat wij uit den mond van ouderen hebben gehoord. Zoodra het nieuws van den opstand in ons dorp gekend was, kon zekere P. J., bewoner van den Herhout, zich niet bedwingen ook naar Brussel op te trekken om het vaderland te gaan bevrijden. Vol geestdrift begaf hij zich op weg naar Edingen om daar de strijders dier stad te gaan vervoegen en met hen naar Brussel op te rukken.

Bijna aan de poorten der stad gekomen, voelde P. J. hem meer en meer den moed in de schoenen zinken. Allerlei vragen rezen in zijn geest op. Waarom ga ik alleen van 't dorp de algemeene vrijheid verdedigen ? Een persoon meer

of min wat kan dat toch baten ? En verder, zou mijn broer de paarden niet vergeten eten te geven gedurende mijn afwezigheid ? P. J. begon zijn stap te vertragen tot hij zich beslist omkeerde en huiswaarts ging. Toen men hem vroeg waarom hij zoo spoedig terugkwam, antwoordde hij in vollen ernst : Ik ga naar huis, want ik vrees dat mijn broer de paarden zou vergeten te voeden binst mijn afwezigheid !

* * *

De afvalligheid van P. J. had de omwenteling niet belet te lukken, en na een heldhaftigen strijd van 4 dagen — 23, 24, 25 en 26 September, — waren de Hollanders tot den aftocht verplicht.

Het Voorloopig Bestuur nam het bewind in handen, riep de onafhankelijkheid van België uit en trof verscheidene besluiten van openbare orde.

Vernieuwing van het gemeentebestuur (1). — Volgens besluit van het Voorloopig Bestuur (8 oktober 1830) moesten de plaatselijke besturen hervormd worden. Voor de eerste maal werden de leden door de inwoners gekozen, die een zekeren cijns betaalden. Omtrent onze gemeente schrijven wij een deel van het verslag der verkiezing over :

In het jaer duizend acht honderd dertig, den twee en twintigsten October, ten 2 ure namiddag, de notabelen der gemeente Thollembeek hebben, op het luiden der klok en op mondelings verzoek aen hun gedaen zich te vereenigen in de herberg genaemd den *Mortier*, zijnde de plaats aengewezen voor onze vergadering, soo hebben wij ons samengesteld onder voorzitterschap van de heer Franciscus Deblander, deken van ouderdom, vergezelschapt van de heeren Paulus Nechelput, Carolus Vandenborre, Martinus Vanderhoudelingen en Petrus Luemens, de meest belastbare der gemeente ».

Verkiezing van een burgemeester : 129 kiezers.

Guillaume Diericx werd burgemeester gekozen met 100 stemmen

De verkiezing werd geschorst en 's anderdaags hervat. 96 kiezers waren aanwezig.

Werden gekozen als assessoren en leden van het bestuur :

Judocus Clerebaut : 95 stemmen, 1e assessor of bijzitter.

Ludovicus Wielant : 89 » , 2e » » »

Getal kiezers : 95

Petrus Joannes Van Opdenbosch, (89 st.) lid van het bestuur.

J.- Bt Goorickx, , (92 ») » » » »

Judocus Peremans, , (90 ») » » » »

Martinus Vanderhoudelingen , (89 ») » » » »

(1) *Gemeentearchief.*

De politieke omstandigheden van den dag hadden een grooten invloed op dezen uitslag. De aftredende burgemeester Nechelput, aanzien als Hollandsgezind, werd niet herkozen.

Verscheidene jaren daarna bestonden er in onze gemeente twee politieke partijen : de *blauw kazakken* of de aanhangers der omwenteling en de *geel kazakken* of de zoogenaamde *orangisten*.

Jaren nadien werden er nog orangisten of partijgangers van Holland aangetroffen en men stelde alles te werk om ze te bekampen.

1830-1914. — Na de erkenning van zijn onafhankelijkheid door de groote mogendheden, werd ons land niet meer in gewapende Europeesche geschillen gemengd en het beleefde een tijd van vrede en vrijheid. Twee plaatselijke gebeurtenissen van belang dienen hier vermeld : de hongersnoodjaren 1845-1848 en het aanleggen van de spoorweglijn Gent-'s Gravenbrakel, welke onze gemeente doorsnijdt.

Dank den werklust zijner bewoners, de vele nieuwe uitvindingen, de uitbreiding van het onderwijs en den vooruitgang op alle gebied verwezenlijkt ; dank ook de maatschappelijke en politieke hervormingen, ontwikkelden zich handel en nijverheid, bloeiden wetenschappen en kunsten, verbeterde de landbouw en de levenswijze der inwoners onderging diepe veranderingen. Ons dorp werd, soms tegen wil en dank, meegestuwd door den algemeenen hernieuwingsdrang en wijzigde zich geheel en al gedurende dit bijna eeuwlang tijdsverloop.

Evenals alle Belgen, hadden de Thollembekenaars vertrouwen in het gegeven woord van hun machtige naburen. Zij dachten dat België bestemd was een duurzame welvaart te genieten ; zij meenden beschut te zijn tegen elke overweldiging en zij waren overtuigd nimmer de gruwelen van den oorlog te moeten verduren. Helaas ! welke wreede ontgoocheling ! welke vreeselijke ontwaking, toen gedurende den nacht van 1 Augustus 1914, de groote klok alarm luidde en de soldaten van het dorp wekte om ze ter hulp van het vaderland op te roepen !

Oorlog 1914-1918 (1).

Bijzonderheden. — Einde Juli 1914, na den moordaanslag op Aartshertog Frans Ferdinand van Oostenrijk en zijn gemalin, te Serajevo (Serviё), was de internationale politieke gezichteinder somber geworden. De gebeurtenissen volgden elkander snel op en maakten weldra den grooten oorlog onafwendbaar. En toch wilde niemand aan het gevaar, dat ons land bedreigde, aan het onvermijdelijke gelooven. Was de onschendbaarheid van België's grondgebied door de Europeesche mogendheden niet plechtig gewaarborgd ?

Onze regeering wilde echter op alle gebeurtenissen gereed wezen, en den 29 Juli werden drie jaarklassen (1910, 1911, 1912) onder de wapens geroepen, ten einde het leger op versterkten vredesvoet te brengen. Intusschen wikkelde zich de internationale toestand van uur tot uur meer in, en den avond van 31 Juli besloot men de algemeene mobilisatie. In den nacht van 1 Augustus werd geheel het dorp plots gewekt door het akelig gebrom der groote klok. Aan het losbreken van den oorlog bleek thans geen twijfel meer.

's Anderdaags morgens, zag men onze jongens in soldatenpak, diep ontroerd, afscheid nemen van vrouw, kinderen, ouders en bloedverwanten. Kranig stapten zij naar het station om hun korps te vervoegen. De meesten waren opgewekt, daar zij dachten dat België, evenals in 1870, buiten het geschil ging blijven. Enkelen gaven zich rekenschap van den toestand, en vroegen zich af of ze ooit hun geliefd geboortedorp gingen terugzien.

Onder voorwendsel « Nood kent geen gebod », vielen de machtige Duitsche legers den 4 Augustus onze gewesten binnen. Op den doortocht boden de Belgen hun een heldhaftigen tegenstand welke, in gansch de wereld, de grootste bewondering afdwong. Helaas Luik viel, Brussel werd bezet !

Vóór het vertrek der troepen naar het front, richtte Onze Vorst de volgende afkondiging tot zijn leger :

---

(1) Daar de schrijver deel uitmaakte van het leger, werden hem de meeste inlichtingen door zijn vader verstrekt.

AAN HET LEGER VAN DE NATIE.

Soldaten !

Zonder de minste uitdaging onzerzijds heeft een nabuur, verwaand op zijn kracht, de verdragen verscheurd welke zijn handteekening dragen, en het grondgebied onzer Vaderen geschonden.

Omdat wij ons zelve waardig waren, omdat wij geweigerd hebben ons eergevoel geweld aan te doen, valt hij ons aan. Maar gansch de wereld kijkt opgetogen naar onze loyale houding : moge haar achting en eerbied U kracht geven in deze gewichtige oogenblikken !

Haar onafhankelijkheid bedreigd ziende, heeft een siddering de Natie aangegrepen en haar kinderen zijn naar de grens geijld. Dappere strijders voor een heilige zaak, ik vertrouw in uw standvastigen moed, en ik groet U in naam van België ; uw medeburgers zijn trotsch op U. Gij zult overwinnen, want gij zijt de Kracht in dienst der Gerechtigheid.

Cæsar heeft van uw voorouders gezegd : Van alle Gallische volkeren zijn de Belgen het dapperste !

Eere aan U, leger van het Belgische Volk !

Wees tegenover den vijand indachtig, dat gij strijdt voor de vrijheid en voor uw bedreigde haardsteden. Gedenkt, Vlamingen, den slag der Gulden Sporen, en gij, Luiker Walen, die thans op den eerepost zijt, gedenkt de 600 Franchimonteezen !

Soldaten !

Ik vertrek uit Brussel om mij aan uw hoofd te stellen.

Gedaan ten Paleize, te Brussel op 5 Augustus 1914.

ALBERT.

* * *

Den 22 Augustus, 's voormiddags, verschenen als verkenners, in de *Hollestraat,* de eerste patrouille Uhlanen wier aankomst onder de inwoners een algemeenen schrik verwekte. De moeders ijlden angstig naar de scholen om hun kinderen veilig naar huis te brengen. De lessen werden voor onbepaalden tijd geschorst.

's Anderdaags trokken de eerste vijandige legerbenden door ons dorp. Van 's morgens tot in den namiddag was de steenweg Ninove-Edingen grijs van Duitsche soldaten;

flink toegerust en voorzien van een uitstekend oorlogsmateriaal, trokken zij in dichte gelederen naar Lessen en omgeving om aldaar te gaan overnachten. Al zingende « Gloria Victoria » en andere strijdliederen, marcheerden zij onophoudend voorbij. In hun verwaandheid beweerden zij na eenige dagen Parijs te bereiken.

* * *

Het verhaal van de wreedheden, die door de Duitsche soldaterij te Leuven en elders werden gepleegd, had de bevolking onzer streek zoodanig met angst bevangen, dat het minste alarm de bewoners tot onbezonnen daden moest drijven.

Den 24 Augustus, rond twee uur namiddag, kwamen vluchtende benden van den Herhout, van St-Pieters-Kapelle, van Bever, langs straten en veldwegen, door de gemeente voorbijgesneld en zaaiden op hun doortocht een ontzettenden schrik. « De Duitschers steken alles in brand en voeren al de mannen tot 50 jaar mede ! » was de akelige mare welke zich als een loopend vuur verspreidde.

Een algemeene paniek maakte zich van de bevolking meester. Mannen van allen stand, zelfs vrouwen en kinderen, gingen op den loop en vermeerderden het getal vluchtelingen. Weinigen behielden hun koelbloedigheid en wachtten kalm de gebeurtenissen af. De meesten verloren het hoofd en lieten alles in steek : men verborg zich in kelders, in schuren, in bakovens, op den kerktoren, in de bosschen, in het struikgewas, onder bruggen, in boomgeholten of men legde zich neer in droge grachten en beken. Iedereen zocht een schuilhoekje. Vooruitzienden droegen levensmiddelen en kleedingstukken. Gansche benden menschen die zich nergens veil achtten, spoedden zich, als onbewuste wezens, in de richting Lennik-Brussel en dreven onderweg nieuwe verdwaalden op de vlucht. Vrienden en kennissen kwamen op de baan toevallig bijeen, keken elkander radeloos aan en trokken voort op goed geluk af.

Verkenners per rijwiel, die niets buitengewoons hadden bemerkt, konden met moeite doen gelooven dat geen enkele vijand uren in het rond te bespeuren was. Langzamerhand bedaarde de paniek ; het gezond verstand kreeg de bovenhand en, tot laat in den avond, ja zelfs 's anderdaags, keerden de afgematte vluchtelingen beteuterd naar

hun haardsteden terug. Het oogenblik was slecht gekozen om te schertsen, doch nooit werd er zoo hartelijk gelachen, als wanneer eenieder de lotgevallen van zijn onverwacht uitstapje vertelde.

Er wordt beweerd dat de volgende gebeurtenis aanleiding gaf tot het valsch gerucht. Een hoeveknecht uit Bever, die met paarden op het veld werkte, werd door de Duitschers gedwongen met zijn gespan het vervoerkorps van het leger te vervoegen. Dit feit lichtvaardig beoordeeld veroorzaakte deze paniek, en zette duizenden personen op de been. De herinnering zal nog lange jaren onder de inwoners onzer streek bewaard blijven.

* * *

Begin September kwamen hier in den voormiddag twee Belgische soldaten op de Molenbrug per rijwiel aangereden. De toeloop der nieuwsgierigen deed ze terugkeeren. Zij waren met het opblazen van den tunnel te *Hennuyères* belast, maar ongelukkiglijk mislukte hun stoute onderneming.

De eerste aanplakbrief der Duitschers verplichtte de landbouwers onzer streek tot het monsteren hunner paarden te Halle. Vele boeren weigerden dit order uit te voeren.

Den 27 September werd, vanwege de Duitsche overheid van Halle, het volgende bevel aangeplakt; het verwekte de grootste beroering onder de bevolking : « De burgemeesters van mijn distrikt zijn verplicht de namen van de dienstplichtigen van de jaren 1914, 1915 en 1916 te laten kennen. De ouders zullen verantwoordelijk gesteld worden voor de afwezigheid hunner zonen. »

Nog denzelfden dag spoedden zich de jongelingen van het dorp, die tot de bedoelde jaarklassen behoorden, in de richting der stad Gent. De meeste kwamen na enkele dagen terug, andere werden ingelijfd. Gedurende een tiental dagen trokken duizenden jonge mannen uit Wallonië door Thollembeek, om het Belgische leger te gaan vervoegen.

Tijdens de aanvallen der Belgen van uit de Antwerpsche vesting (25 en 26 Augustus, 11 en 12 September), alsook gedurende het beleg der stad (26 September-10 Oktober), hoorde men alhier duidelijk het kanongebulder.

Na den val van Antwerpen, werd ons land bestuurlijk ingericht en in kommandaturen verdeeld. Thollembeek, alsook Herne, Galmaarden, Vollezeele, Heikruis, Herfelingen, behoorden tot de kommandatuur Herne.

Onze gemeente werd gedurende 21 dagen (van 11 Oktober tot 1 November 1914), bezet door de 52e Cie Landsturm, Hall (Wurtemberg), om de spoorweglijn te bewaken. Bij haar vertrek nam zij de wapens mede welke de inwoners op het gemeentehuis hadden ingeleverd. In December 1914, werd zij vervangen door de Kie I, Landsturm, Infanterie Ersatz, Bataillons Strassburg, 15 Armee-Korps.

In 1916 en 1917, verbleven hier soldaten van de 4e Kompagnie, Landst. infant., Batl. Mulheim, Ruhr VII, 59.

Zooals overal, hebben hier opvorderingen plaats gehad. Koper, wol, wijn, dikke notelaars, ijzerdraad, kanadaboomen werden door den vijand aangeslagen. De inwoners werden gedurig door huiszoekingen lastig gevallen.

Monsteringen der paarden hadden plaats te Halle ; de beste werden opgeëischt en de andere met letters geteekend.

* * *

Geheel den duur van den oorlog moesten de jongelingen, tusschen 17 en 35 jaar, maandelijks naar Herne trekken om zich bij de Duitsche overheid aan te melden.

Alhoewel de vaderlandsche teekens, feesten of betoogingen door den vijand geenszins geduld werden, verwekte het streng verbod de nationale vlag uit te steken en de lessen in de scholen te staken op den 21 Juli 1915, groote teleurstelling en vernedering onder het volk. Het spelen der *Brabançonne* in sommige kerken deed onder de geloovigen diepe ontroering ontstaan.

De oorlog had het ekonomisch raderwerk van het land erg in de war gestuurd ; er heerschte weldra algemeene werkloosheid en schaarschte aan levensmiddelen. Einde December 1914, kwam het *Komiteit voor Hulp en Voeding* tot stand. Thollembeek behoorde tot het gewestelijk Komiteit van Lennik, onder voorzitterschap van Baron de Steenhault.

Het plaatselijk komiteit had als voorzitter den E. H. Meurrens, pastoor der parochie. Deze instelling, die tot het einde van den oorlog werkzaam was, had het

huis, thans bewoond door den h. P. Nechelput (Plaats), als lokaal gekozen. Het gemeentemagazijn was ingericht in de oude school.

Het werk der zuigelingen en dat der volkssoep werden ingesteld.

Wegens den langdurigen oorlog deed het gebrek aan voedingsmiddelen zich nijpend voelen, en men moest van overheidswege tot rantsoeneering overgaan (1).

Ten einde het mager rantsoen aan te vullen, kocht men in den sluikhandel graan, dat bij middel van alle soorten toestellen gemalen en gezift werd. Koffie werd vervangen door gebrande gerst of tarwe.

Op vele plaatsen werd aan huis wol gesponnen om kousen te breien. De petroleumlampen had men vervangen door carbuur- en benzoltoestellen ; voor de verlichting gebruikte men ook nog vette stoffen.

Smokkelaars kochten alle levensmiddelen bij de boeren op om ze met groote winst aan de bewoners der steden en van Wallonië te verkoopen.

Uit oorzaak der hooge prijzen werden de veldvruchten gestolen. Om het toenemend plunderen, vooral van aardappelen en graangewassen te beletten, richtten de belanghebbende landbouwers van een zelfden kouter, in 1918, nachtwachten van twee of meer personen in. Deze waren gewapend met stokken en voorzien van een hoorn om, in geval van nood, sein te geven aan de naburige posten en hulp in te roepen.

Gansch den oorlog door waren de boeren verplicht een bepaalde hoeveelheid graan en aardappelen aan het voedingskomiteit te leveren.

Het verkeer per spoor was zeer gebrekkig door de Duitschers ingericht. Twee of drie reizigerstreinen stopten dagelijks te Thollembeek. De stations Herne en Galmaarden waren gesloten. In den loop van het jaar 1918, werd de tramlijn te Vollezeele opgebroken ; enkel de buurtspoorweg Edingen-Brussel bediende nog onze streek.

Op het einde van den oorlog was het zeer moeilijk geworden zich van steenkolen te voorzien, daar de bestellin-

---

(1) 125 gr. meel, zemelen inbegrepen, per dag en per persoon (1918). Zijn *grammen* halen, van zijn *grammen* leven, waren gewone uitdrukkingen geworden.

gen moesten overgebracht worden aan de « Kohlenzentrale » die er zelden gevolg aan gaf. Dagelijks zag men op de steenwegen welke de gemeente doorloopen, karren bespannen met vermagerde mannen, vrouwen en jongelingen uit de volksklas van Vlaanderen, die zich naar het Walenland begaven en met ladingen kolen terug kwamen. Uitgeput beklommen zij hijgend en bezweet de hellingen. De meesten waren barvoets en haveloos ; het was hartverscheurend om zien.

Den 30 Juni en den 8 Juli 1917, werden hier een honderdtal Franschen, uit *Neuville en Ferrain*, bij de inwoners gehuisvest. Den 16 October daaropvolgend, verleende men onderdak aan inwoners van *Ledegem* en *Dadizeele* (W.-Vl.).

Onnoodig te zeggen dat de aankomst dier ongelukkige vluchtelingen, die verplicht werden hun haardsteden te verlaten, onder de bevolking een algemeen gevoel van weemoed en meedoogen veroorzaakte.

Thollembeek telde in December 1917, 2804 inwoners waaronder 190 vreemdelingen. Op 15 Juli 1918 zijn een deel der Fransche vluchtelingen uit onze gemeente, langs Zwitserland, naar hun land vertrokken.

De kommandaturen van Edingen en Geeraardsbergen waren in 1917 getuigen van de wreedste tooneelen van wegvoering. Die van Herne bleef gelukkig gespaard van deze en andere gruwelen.

Hoewel het streng verboden was, heeft onze nationale driekleur hier gedurende één dag gewapperd. Met processiedag (1917), had wijlen pastoor Meurrens de Belgische vlag aan de pastorij geheschen tot groote vreugde en verwondering der inwoners. Doch, rond den avond, kreeg hij bevel haar in te trekken.

Het laatste oorlogsjaar bestond te Vollezeele, in de weide van Franciscus Pardaens, een vliegplein dat met telefoondraden aan Thollembeek verbonden was. Dagelijks zagen wij de vliegoefeningen in de verte.

Begin Oktober 1918 moesten al de weerbare mannen van 17 tot 55-jarigen leeftijd de Belgische plaatsen ontruimen, gelegen in de nabijheid van het front. Als gemeen vee werden zij door Duitsche soldaten opgeleid. Verscheidene groepen uit het Doorniksche zijn met pak en zak door Thollembeek getrokken om in het centrum van het dorp te kampeeren.

De verschillende standen waren versmolten : priesters, burgers, bedienden, werklieden, boeren, veldwachters hadden onder elkander de beste betrekkingen, daar het ongeluk het klassenverschil doet vergeten. Allerlei voertuigen, die dienden om hun reisgoed op te laden, waren op de Plaats ten toon gesteld : wagens, karren, sleden, kruiwagens, hondenkarretjes, kinderwagens, rijtuigen met velowielen vervaardigd en meer andere eigenaardige vervoermiddelen. De armzalige toestand dier gedwongen uitwijkelingen boezemde het medelijden der inwoners in en gaf een voorgevoel van hetgeen deze ook te wachten stond.

Na door de zorgen van het Komiteit te zijn gevoed, zetteden de arme ontruimden hun droeven zwerversweg voort ; zij schenen nochtans niet al te zeer ontmoedigd daar ze de Duitschers hun aftocht zagen voorbereiden en bijgevolg de oorlog niet lang meer kon duren.

* * *

Einde Oktober kreeg onze gemeente het volgende bevel vanwege de Duitsche militaire overheid :

AAN DE GEMEENTE TOLLENBEEK.

Het legerbestuur zal de gansche tot arbeiden bekwame mannelijke bevolking tusschen 17 en 55 (zeventien en vijf-en-vijftig) jaren, ook de nog verblevene vrije uitwijkelingen, nemen om te arbeiden.

Eenige duizend man moeten voor altijd in de gemeenten, Meerbeke, Vollezeele, Oetingen en Goyck aan het werk gesteld worden.

De mannen, ook de weerplichtigen tusschen 17 en 35 (zeventien en vijf- en dertig) jaar welke gaarne in het distrikt verblijven, kunnen zich op Woensdag, den 30 Oktober voormiddag, in het Meldeamt, op den beneden aangegeven tijd aanbieden.

Ze zullen een entsprekend bewijs ontvangen en nog denzelfden dag naar hunne gemeente terug gaan, waar zij zich voor den afroep gereed te houden hebben.

De kontrolplichtigen tot arbeiden bekwaam, tusschen 17 en 35 jaren, die van dit aanbod, op Woensdag voormiddag, geen gebruik maken, worden door talrijke dikwijls komende patrouillen gepakt om uit het kommandatuur distrikt weggestuurd te worden.

Meldetijd voor vluchtelingen aller gemeenten, Woensdag den 30 Oktober, om 8 uren 's morgens.

Meldetijd voor de mannen tusschen 17 en 35 jaren om 9 uren 's morgens

Meldetijd voor de mannen tusschen 35 en 55 jaren van de gemeenten Moerbeke, Viane, Zantbergen en Grimmingen om 10 uren.

Andere gemeenten om 11 uren.

(Get.) KESSLER,
Oberstleutenant und Kommandant.
Meerbeke, den 28 Oktober 1918.

Daar aan dit bevel in onze gemeente geen gevolg gegeven werd, verscheen den 1 November rond 8 ure, een patrouille Uhlanen om een klopjacht op de weerspannigen te maken. Geweerschoten knalden en dreven de jonge mannen op de vlucht. Een tiental jongelingen van de Plaats werden onder geleide naar het kasteel te Meerbeek opgebracht. In den nacht gelukten zij allen te ontsnappen en huiswaarts te keeren.

*
* *

Enkele dagen vóór den wapenstilstand, deed de Duitsche legeroverheid de onderstaande belangrijke bekendmaking aan de gemeente. Uit dat stuk blijkt dat onze streek op het punt was in de gevechtslijn te komen en dat de bewoners de oorlogsgruwelen van nabij gingen kennen.

Het gebied Oostelijk der lijn Hertinghove, Nederhasselt, Eichem, Santbergen, Nieuwenhove, Vollezeele, Thollembeek, Herne, Edingen, Hennuyères en Westelijk der lijn Ternath, Wambeek, Lennik, Audenaken, Halle, Keldergat, Wautier, Brakel wordt nu gevechtsgebied. Het Duitsch legerbestuur raadt de bevolking dringend aan te ontruimen, en moet ieder verantwoordelijkheid voor het leven der terugblijvende inwoners van de hand wijzen, bijzonderlijk als de koning der Belgen vijandelijke legers tegen zijn eigen land aanvoert. Daar door het talrijk vertrekken der burgerlijke bevolking in Oostelijke richting reeds een sterke overbevolking der omstreken van Brussel en Oostelijk Brussel veroorzaakt is, zullen de inwoners de Noorden-Westelijke lijn Opperstraat, Ledeberg, Gooik, Leerbeek, Bogarden, Stehoux, Nederrond, Leo Culius, naar Westen toe dezer oorden, in de verder Oostelijk liggende oorden naar Oosten toe, ontruimen. De ontruiming is volgenlijk vrijwillig.

(Get.) Von Gyssling,
General der artillerie und Etappeninspecteur.

Brussel, 6-11-1918.

*
* *

Begin November 1918, bereidden de Duitschers volop den aftocht. De bruggen van de spoorweglijn waren gemijnd om ze bij het eerste sein te kunnen opblazen. Een net van telefoondraden lag over geheel de streek gespannen. Gansche kudden vee uit het Doorniksche werden door vijandige soldaten voortgedreven.

Den 8, 9, 10 en 11 November wemelde het hier van in aftocht zijnde Duitschers, die 's nachts op de wijken allerlei plunderingen begingen.

Toen den 11 November, rond 10 uur 's voormiddags, het blijde nieuws van den wapenstilstand zich plots verspreidde, steeg er een kreet van onbeschrijfelijke vreugde uit alle borsten. Weerom vrij en veilig zijn in het geliefd

vaderland, nadat men gedurende vier lange jaren, de wreedste verdrukking, de grootste onrust, de verschrikkelijkste ontberingen had doorstaan! Zou zulks wel mogelijk zijn? Zou het geen droom, geen valsche tijding wezen? Maar neen, het bericht werd door den vijand zelf, onder uitbundige vreugde afgekondigd. Onnoodig te zeggen, dat de eerste gedachte ging tot onze duurbare afwezigen, tot onze moedige strijders die wij weldra zouden terugzien en in de armen drukken.

Gansch den namiddag en tot laat in den avond, gaven de Duitschers hun dolle blijdschap vrijen teugel; zij zongen, sprongen, dronken om het meest, want de tucht was reeds zeer verslapt. 's Avonds verlichtten vuurpijlen als bliksemschichten de lucht. Den 12den, in den voormiddag, blies de vijand den eindaftocht.

Nauwelijks hadden de laatste gehate Duitschers het dorp rond den middag van 12 November verlaten, of de Belgische vlaggen werden uit den hoek gehaald. De leden van de harmonie « Ware Vrienden » grepen naar hun verborgen speeltuigen en waren in een oogwenk vergaderd om de verlossing te vieren; zij doorkruisten het dorp en bliezen dat het een aard had.

Elf en 12 November 1918, o heugelijke dagen! Hoevele tranen van diep geluk, van innige aandoening hebt gij niet doen storten!

* * *

Een vijftigtal Engelsche krijgsgevangenen uit Halle trokken den 12en 's namiddags door ons dorp. Bij het zien van die havelooze, vermagerde en afgematte soldaten, die voor de gemeenschappelijke zaak hadden gestreden, veranderde de uitgelaten vreugde in een gevoel van innig medelijden. Op hun doortocht werden hun kleederen, schoeisel en eetwaren toegereikt.

* * *

Na den wapenstilstand lagen, gedurende eenige maanden, soldaten van het Britsche leger, 10 th Buffs (Kolonel Clonsonby) bij de inwoners ingekwartierd, die van hun verblijf de beste herinnering bewaren.

Den 30 en 31 December, hebben de Engelschen, in de zaal van het klooster, voor de inwoners en soldaten, een kostelooze tooneelvoorstelling gegeven van *Ali Blotto*.

Zij gebruikten daartoe de tooneelversieringen der « Ware Vrienden ».

Op het Eereveld gevallen.

Om de namen van de Thollembeeksche helden aan het nageslacht te herinneren, heeft het gemeentebestuur aan weerszijden van den ingang der kerk, in den muur een gedenksteen doen plaatsen. Op deze steenen is een vrouw in bedrukte houding afgebeeld. Zij stelt België voor dat zijn zonen beweent. De opschriften luiden als volgt :

Die geeft zijn bloed Voor 't Recht, Heeft recht Op 't Hoogste Goed.	Ferdinand D'Hoerane. Nestor D'Hoerane. Leon Peremans. Albert Vandenborre. August Vandercammen. Alfons Wauterickx. Joannes Vanderroost.

Den 11 Juli 1922 werden deze gedenksteenen onthuld en onze roemwaardige helden op indrukwekkende wijze herdacht. Al de overheden en maatschappijen der gemeente namen aan de plechtigheid deel en de verschillende wijken hadden gewedijverd om den prachtigen stoet door zinnebeeldige wagens en eigenaardige groepen op te luisteren.

Onze eerbiedwaardige verminkten en onze dappere strijders bekleedden de eereplaats. Verschillende vaderlandsche toespraken werden gehouden en verwekten diepe ontroering onder de talrijke menigte. Gansch Thollembeek was op dien onvergetelijken dag met hart en ziel vereenigd om zijn waardige zonen een dankbare en aandoenlijke hulde te brengen.

Lijst van soldaten der gemeente die den oorlog 1914-1918 hebben meegemaakt.

Bellemans Ernest
Bellemans Victor
Bilterijst Petrus
Bruylant Emiel
Carlier August
Carlier Victor
Croeckaert Remi
Debleser Louis
Debruyne Jozef
Declerck Alfons
Decooman Jozef
Decooman Theofiel
Decoster Jozef-Amedee
Decoster Omer
Dhoerane Ferdinand
Dhoerane Nestor
Deneyer Louis
Denis Ernest
Derouck Omer
Dehandschutter Jozef
Deneyer Petrus
De Troyer Gustaaf
Devos Jozef
Devos François
Dewagenier Vital
Druot Gustaaf
Dubois Adhémar
Dooms Victor
D'hoekers Emiel
Eeckhoudt Charles-Louis
Eligius Gustaaf
Felix Jozef
Faut Alfons
Gierts Jules
Godderie Gustaaf
Godderie Romain
Janquart Theofiel
Langendries Jules
Lekim Nestor
Lostermans Leopold
Mertens Petrus
Musch Aurel
Mathijs Charles-Louis
Neuckermans Leon-Charles
Nieuwbourg Charles-Louis
Pauwels Dominicus
Peremans Gaston
Peremans Leon
Peremans Maurits
Plasschaert Hippolyte
Plasschaert Oscar
Somers Petrus-Gustaaf
Stroobant Dominicus
Stroobant Petrus
Thibaut Gustaaf
Thibaut Louis
Thiels Petrus
Van Belle Jan-Baptist
Vanbellingen Julien-Petrus
Vanbellingen Alfons
Vanbellingen Victor
Van den Borre Albert
Vandendaele Nestor
Vander Cammen August
Vanderpijpen Gustaaf
Vanderroost Joannes
Vanderschueren Emiel
Van Geyte Kamiel
Van Geyte Viktor
Vanhove Oscar
Van Lierde Jan-Baptist
Vanderroost Severin-Gust.
Vanderroost François
Vanderroost Joannes
Vekens Richard
Verhaegen Louis
Verhulst Albert
Wantens Alfons
Wayteck Gustaaf
Wauterickx Omer
Wauterickx Alfons
Wielant Ernest
Wielant Omer
Wielant Theophile

N. B. — De namen in cursief zijn die van gesneuvelden.

Losse geschiedkundige feiten

De Heer van Edingen, Lodewijk van Luxemburg, had het leger van den hertog van Burgondië in de gevechten tegen de Gentenaren bijgestaan. Gedurende dezen veldtocht (1452-1453), moesten de dorpen van de heerlijkheid Edingen gewapende mannen leveren om de vestingen der stad te bewaken. Talrijke Gentenaren kwamen de omstreken verwoesten, zelfs tot aan de poorten der stad, waar de bevolking der naburige dorpen een schuilplaats was komen zoeken. (E. MATTHIEU, blz. 196).

Den 2 Juli 1497, vernielde een vreeselijke brand een deel der stad Edingen. De kerktoren, een deel der kerk, het stadhuis, de slachterij, het hospitaal, een deel van het Augustijnenklooster, meer dan 500 huizen en 40 schuren werden de prooi der vlammen ; 60 personen kwamen in den brand om. Het herstel van deze ramp veroorzaakte groote onkosten aan de stad ; de groote baljuw van Henegouw stond toe, bij vergunning van 18 Februari 1498, de taks op het bier tot de dorpen van het land van Edingen uit te breiden. (E. MATTHIEU).

Daar er rond 1567 meer en meer preeken van Hervormden in de omstreken van Edingen plaats hadden, verbood de baljuw van Henegouw zulke vergaderingen met de grootste strengheid.

In het begin van 1568 werden, na maanden gevangenis, de baljuw en een aantal andere inwoners (te zamen 93), op bevel van Hertog Alva, omgebracht. (MATTHIEU).

Vanaf 1578, omtrent Paschen, hadden hier de plechtige kerkdiensten geen plaats om rede van de woede der ketters ; van dit jaar af tot 1593, bleef het Karthuizersklooster onbewoond. (P. D.).

Op den Zondag van 't Oktaaf O.-L.-V. (1580), werd het klooster te Herne afgebrand door de ketters, die te Ninove aan het bewind waren. (P. D.).

In 1580 werd gansch het dorp Herne door de ketters aan de vlammen overgeleverd. In den Vasten van 1581, twee dagen vóór Palmzondag, brandde de parochiekerk af. (P. D.).

Jammerlijke toestand te Edingen en omstreken rond 1587. Dit land, zegt COLINS, was als een woestijn en in plaats van graan te dragen, bleven de gronden braak liggen ; het hout was bijna zonder waarde. « Degene die rijk waren vóór de Beroerten, werden in armoede gedompeld en de vroeger bekende armen hebben zich rijk gemaakt ».

In den Zomer van 't jaar 1587, gold de sister graan of tarwe 6 florijnen. Het was erbarmelijk de menschen van honger te zien verkwijnen. Het jaar nadien werd de sister 9 stuivers verkocht. (P. D.).

Rond 1593, hielden tuchtelooze troepen niet op onze streken te verwoesten. Om dit te beletten deed men de lijsten opmaken der inwoners van Henegouw, die de wapens moesten dragen om het land te verdedigen. Het baljuwschap Edingen moest 913 manschappen, aangevoerd door 14 oversten, leveren. (MATTHIEU).

In het jaar 1600, heerschte een zeer hevige vorst, vanaf St^{e} Agnes tot de Paaschoktaaf (9 April) ; zoodat op den Vigiliedag van Paschen en op Paschen zelf, een voetdikke laag sneeuw den grond bedekte. Gedurende dien tijd bleef de vorst zoo geweldig dat vele boomen bevrozen. (P. D.).

Het volgende jaar duurde de vorst, den Vasten lang tot Palmzondag (15 April), wanneer de sneeuw nog altijd den grond bedekte. (P. D.).

In 1607 hoorde de heerlijkheid Edingen toe aan Hendrik IV, Koning van Frankrijk, die ze toen verkocht, voor de som van 270.000 pond, aan de familie Arenberg, een der edelste en rijkste van ons land. De stad Edingen en de dorpen der heerlijkheid deden hun nieuwe heeren een gift van 20.500 pond Tournois. (Zie E. MATTHIEU).

Vele menschen stierven te Thollembeek in 1667 ten gevolge van de pest. (*Kerkregisters*).

In 1693 en 1694 bleven hier en in den omtrek de velden onbewerkt liggen, daar de soldaten gedurig den oogst vernielden (P. D.).

Den 4 Januari 1709, begon de strengste vorst waarvan de Nederlandsche jaarboeken gewagen. Hij ging gepaard met een groote duurte van levensmiddelen, zoodat men allen uitvoer van graan verbieden moest.

Gedurende verschillende jaren na den vrede van Utrecht (1713) moesten de bewoners van het platteland, uit het graafschap Henegouw, dagelijks de wacht doen en patrouillen inrichten, ten einde de diefstallen en baanstrooperij te beteugelen, welke door afgedankte soldaten werden begaan. De gemeente Thollembeek was verplicht 10 manschappen te leveren en een barak op te richten.

Uitgeput door de bestendige oorlogen, werd ons land in 1794 nog geteisterd door een der strengste winters. De Schelde was voor Antwerpen toegevrozen, de granen werden op onze markten tegen buitenmatige prijzen verkocht en de zwartste armoede heerschte overal.

Vele huizen waren nog in 1823 uit hout en leem gemaakt en met stroo bedekt. Het gemeentebestuur deed 4 ijzeren haken vervaardigen, op lange sparren gesteld, om de stroodaken af te trekken in geval van brand. (*Gemeente-archief*).

In den vóórmiddag van 15 Juni 1839 brak er over onze streek een groot onweder los. De schade, door den hagel aan de veldvruchten onzer gemeente veroorzaakt, werd op 35.000 fr. geschat en door de regeering vergoed. (*Gemeentearchief*).

De storm van 12 Maart 1876 kwam onze streek vreeselijk beproeven. Gebroken en ontwortelde boomen waren ontelbaar. In het park te Edingen lagen meer dan 500 boomen neergeveld.

In 1879 begon de Winter met de eerste dagen van December. Gedurende den nacht van 8-9, was de koude zoo geweldig dat vele appelaars, notelaars en taxishagen bevrozen waren. De Schelde werd gedurende 47 dagen wegens ijsgang gesloten.

In 1886 vernielde een hevige brand acht arbeiderswoningen in de St Lenaartskeitse. Men had twee slachtoffers te betreuren.

Een vreeselijk onweder barstte in den nacht van 4-5 Juli 1905 over onze streek los. Talrijke boomen lagen ten gronde ; in 't omliggende waren verscheidene windmolens en schuren omgeworpen.

Op het einde van den oorlog (1918) noteerde men in de gemeente de volgende prijzen :

Tarwe kostte	800 fr. de 100 kgr.
Rogge »	500 fr. »
Aardappelen	300 fr. »
Boter »	40 fr. het kgr.
Vleesch »	30 fr. »
Koffie »	60 à 80 het kgr.
Tarwemeel	12 fr. het kgr.
Buistkaas of plattekaas	5 fr. het kgr.
Petroleum	15 tot 20 fr. de liter
Eiers »	1.50 fr. het stuk

II. - Bestuurlijke inrichting.

Het bestuur der posteit Herne (blz. 70) bestond uit een *meier*, meestal bijgestaan door zes *schepenen*, die samen de *schepenbank* uitmaakten.

Als Graaf van Henegouw, benoemde Koning Philip II in 1596 CLAUDIUS VAN OPHEM (blz. 27) tot meier van de posteit Herne. Deze moest den eed afleggen in handen van den Heer *de Sassegnies*, gouverneur en baljuw van de stad en het land Edingen (1). De volgende bevoegdheden werden aan den meier der posteit Herne toegekend :

1. Uitoefening van het volle gezag en handhaven van de rechten des konings ;
2. Het sluiten van allerhande overeenkomsten, namelijk verkoopen, afstaan of koopen van erfgoederen, die in de posteit Herne gelegen waren ;
3. Het bijeenroepen van de schepenen in alle noodige gevallen ;
4. Het uitvoeren van de beslissingen der schepenbank betreffende gerechtszaken ;
5. Het vaststellen van de te betalen taksen bij eigenaarsverandering van goederen ;
6. Het vonnissen met de schepenen telkens de bemiddeling van den meier wordt ingeroepen ;
7. Eerlijke en juiste verslagen opmaken ;
8. Benoeming van een *luitenant* om hem in geval van verhindering of afwezigheid te vervangen ;
9. Zijn ondergeschikten vergoeden volgens de bestaande georuiken ;
10. Juiste rekeningen opmaken en de batige overschotten vermelden, mits borgstelling zijner goederen ;

Bij het uitoefenen zijner bediening moest de meier zich gedragen naar de wetten en gebruiken van het land van Henegouw.

In sommige gevallen vervulde de Baljuw Generaal (*Bailli général*) van Edingen (stad en land) de functie van meier.

(1) RIJKSARCHIEF, Arrondissement Brussel, nr 9125.

Wij vermelden hier enkele « meiers van Hernegewout » : JEAN DE LE MARKE (1469), CLAUDE VAN OPHEM (1596), NICOLAS VAN OPHEM (1649), JEAN DE MOL (1682), JAN DEVROEDE (1700), J.-B. DEMIDDELEER (1728), JAN JOZEF SUISSE (1731), JACQUES PAPELEU (1763), SIMON STEEHOUT (1788).

* * *

De dorpen van het land van Edingen werden door een meier en schepenen bestuurd. In den beginne noemde de Heer de meiers levenslang, later was hun ambt erfelijk en men heette ze daarom *erfmeiers*. Naderhand werden zij voor een onbepaalden tijd aangesteld.

De schepenen waren door den « Baljuw generaal der stad ende lande van Edinghe ghecreëert ende ghesermenteert » ; zij werden onder de aanzienlijke burgers van goede zeden gekozen. De duur van hun mandaat was eerst één jaar, doch van af de 17e eeuw, bleven zij gewoonlijk in functie gedurende drie jaar. Te Thollembeek waren twee schepenen, waarvan reeds in stukken van de zestiende eeuw melding wordt gemaakt.

Meier en schepenen vormden, onder den naam van *magistraat, wethouders* of *mannen van de wet,* een korps wiens bevoegdheid vooral van bestuurlijken aard was.

De schepenen waren insgelijks aangesteld om zekere burgerlijke zaken te regelen en in sommige gevallen als notarissen op te treden. (1)

Gezien het moeilijk verkeer werd desnoods de briefwisseling overgebracht door *envoyés*. Deze trokken op naar Edingen of naar Bergen om er *instructies* te vragen of te overhandigen, ten einde de bestuurszaken te regelen. Volgens een rekening van 1710, was het salaris 6 pond voor een reis naar Bergen ; voor een verplaatsing tot Edingen werd 2 pond betaald.

* * *

Onder de Fransche Republiek bestond het bestuur van Thollembeek uit een *maire* (meier), een *adjoint* en een *municipalen raad,* samengesteld uit vijf *municipalen*, die

(1) In verdeelingsakten hebben wij gevonden dat de belanghebbenden verschenen vóór de in de dorpen aangewezen personen, die handelden als « Leenmannen van Henegouw ende Hove van Bergen ». — In het jaar 1795 worden als leenmannen van Thollembeek vermeld : HENRI-JOSEPH DAMINET, fermier ; MARTIN DERDELINCKX, boutiquier ; ARNOULT MERTENS, censier ; HERMAN PENNINCKX, garde-champêtre.

jaarlijks een enkelen zittijd hielden. De maire was alleen met het eigenlijk bestuur gelast. De adjoint had slechts raadgevende stem. De municipale raad moest de rekening der uitgaven opmaken en over belangrijke zaken der gemeente beslissen.

Tijdens de Hollandsche regeering maakten de *burgemeester*, de *schepenen* en de zes *raadsleden* den *gemeenteraad* uit. Een koninklijk besluit benoemde de burgemeesters. De *assessoren* of schepenen werden door de Gedeputeerde Staten aangesteld. Viel een mandaat van raadslid open, dan droeg de gemeenteraad aan de overheid twee kandidaten voor.

De sekretaris en de ontvanger waren de bijgevoegde ambtenaren.

Meiers en burgemeesters. — In archiefstukken worden als meiers of burgemeesters vermeld :

Janssens, Peeter	(1661)	Nechelput, Paul	(1808-1830)
Ravets, Nicolaas	(1681)	Diericx, Guillermus	(1830-1848)
Devroede, Jan	(1699)	Diericx, Franciscus	(1848-1853)
Pitteurs, Jan	(1681)	V. d. borre, Carolus	(1853-1857)
Brijnart, Jan	(1682)	Lumen, Jan-Baptist	(1857-1861)
Devroede, Nic.	(1696)	Dero, Guillermus	(1861-1866)
V. d. cammen, S.	(1701)	Nechelput, Paul	(1866-1870)
Nechelput, Petrus	(1717)	Laughendries, P.	(1870-1876)
V. d. Neucker, J.	(1737)	Van Gijte, Nic.-Joz.	(1877-1890)
V. d. borre, Am.	(1739)	Robijns, Petrus	(1891-1903)
Diericx, Jan	(1748)	V. d. houdelingen C.	(1904-1911)
Deneyer, J.-B.	(1789)	Derdelinckx, Fr.	(1912-1921)
Nechelput, B. (1)	(1808)	Modrie, Victor	(1922-

Inkomsten. — De geldmiddelen waarover een gemeente in de vorige eeuwen beschikte, waren ongetwijfeld weinig aanzienlijk. Wij hebben geen oude gemeenterekeningen kunnen vinden om den aard en het belang van de inkomsten en uitgaven na te gaan. Op het Staatsarchief te Bergen berusten enkele stukken over den *twintigsten penning*.

In buitengewone gevallen bekwam de dorpsoverheid van den Grooten Baljuw van Henegouw de toelating een *hoofdschatting* te heffen.

(1) Door Kon. besluit van 11 Augustus 1825, werd B. Nechelput sekretaris der gemeenten Galmaerden, Hey-Cruis, Tollenbeek, Vollezeele benoemd.

In 1579 werd aan de magistraat van Thollembeek toegestaan een hoofdschatting van 4000 pond Tournois op de inwoners te leggen, ten einde de inkwartieringskosten van Spaansche soldaten te dekken (1).

Uittreksel eener rekening van het jaar 1781.

Belasting op de goederen en erven :

1140 bunder, een dagwand, 19 roeden akkergrond, weiden en bosschen . . .	L. 1987.14-3
Tienden	123.14-3
3 molens	94. 9-0
3 laathoven (censes)	82. 3-6
Belastingen op haarden en schoorsteenen .	669.99
	3225.12-6
Bedrag in Brabantsch courant geld . .	1629.16-3

Gemeentegoederen in 1731 — De gemeente beschikte nog als inkomsten over den huurprijs van haar onroerende goederen. Op 28 December 1731 werden, voor een termijn van zes jaren, de volgende partijen land en weide der gemeente verhuurd :

1 « Den *Meulendries* groodt een dachwant en halve achter den meulen meerende aan de caitse, aen de beke xxx gulden x st.

2 Den *Grooten Dries* groodt een half bunder meerende aen straete (2), aen weyde ende aen riviere xxxvi g.

3 Den *Cleynen Dries* groodt een half dachwant meerende aen den *Meulecom* en aen *Ravendael* iii g.

4 Vyf dachwant in den *Losbroucq* xiii g.

5 Een half bunder meersch meerende aen voorgenoemde partye ende aen het *Froongoet* xxv g.

6 Een dachwant en half meersch meerende aen voorgaende partye en aen het *Froongoet* xiii g.

7 Een dachwant teghenover den *Losbroucq* op d'andere syde van straete xii g.

8 Dry lynen ghenoemt de *Wrande schoele* memorie

9 Twee wyckens commende van Gheerdt Ravyts bleven bij decret aen het Ghemeynte met den Ghemeynen dries groodt een half bunder gheleghen te *Schibbeke* viii g.

(1) Staatsarchief Bergen, Conseil souverain de Hainaut, registre 151, f° 2111°.

(2) Deze straat was de oude Asschestraat.

Het Kasteel Heetvelde. (Blz. 76).

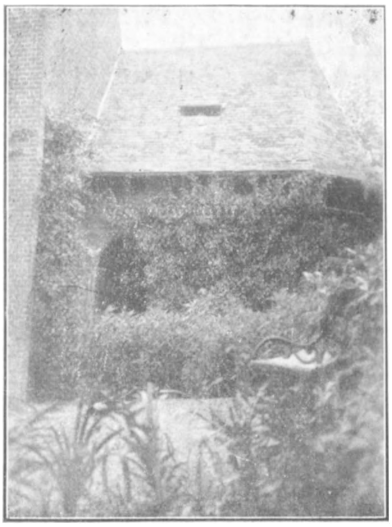

De oude kapel van het kasteel.

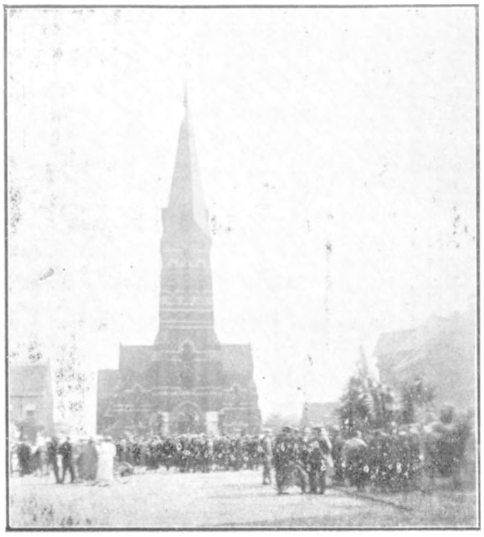

De kerk (voorzijde). (Blz. 136).

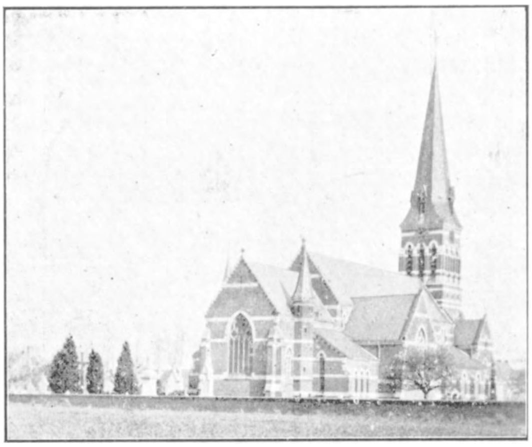

De kerk (achterzijde).

De kerk (binnenzicht).

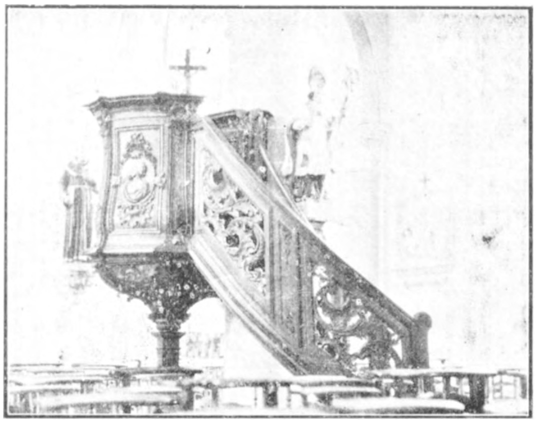

De preekstoel. (Blz. 139).

Twee paneelen van den preekstoel.

10 Vyf lynen landts in het ghelaeghe van Frans Ghistens tot *Schibbeke*, prochie Thol. meerende aen straete, aen Nicolas Dedobbeleer hier voren ghelegateert by Neuckermans ten profyte van Cappellanaye van Thollembeek ». VIII g.

Onder de Fransche regeering werden een deel van deze goederen als nationaal domein verkocht voor een som van 985 gulden. Later heeft de gemeente ze teruggekocht voor 857 gulden.

Wapenschild. — De gemeente Thollembeek heeft de eer en het voorrecht een wapenblazoen te bezitten. Het werd onder het Hollandsch bewind, door een besluit van den Hoogen Raad van Adel, op 7 April 1819, toegestaan. Het wapen voert in « ***een blauw gevierendeeld schild, op het eerste en vierde gedeel, een jonge staande Leeuw en, op het tweede en derde, een achtpuntige ster, alles van goud*** ».

Vergunningsakte. —

Van wege den Koning.

De Hopge Raad van Adel gebruik makende van de magt aan denzelven toegestaan bij besluit van den 31 October 1818 n° 60, verleent bij dezen de gemeente Tollenbeke (prov. Zuid-Braband) het navolgende wapen :

zijnde een blauw gevierendeeld schild, op het eerste en vierde, een jonge staande Leeuw ; op het tweede en derde deel, een ster, alles in goud.

Gedaan te 's Gravenhage, den 7 April 1819
(geteekend) Max L. D. Epoy
Van Strybrecht, Presideerende,
Ter ordonnantie van den Hoogen Raad.
De secretaris,
(geteekend) C. Chais.

Geregistreerd den 10 April 1819,
bij mij secretaris van den Hoogen
Raad van Adel.
(Geteekend) C. Chais.

Erkenning. —

LÉOPOLD, ROI DES BELGES,

A tous présents et à venir, Salut :

Notre Ministre de l'Intérieur Nous ayant exposé, dans son rapport du 9 de ce mois que par délibération en date du 22 Juin 1838, le Conseil communal de Thollembeek, Province de Brabant, a émis le vœu d'obtenir la vérification et la maintenue des Armoiries octroyées antérieurement à cette commune ;

Vu le diplôme daté du 7 Avril 1819 par lequel le Conseil suprême de Noblesse a concédé des armoiries à la commune requérante ;

Vu notre Arrêté en date du 6 Février 1837, réglant la forme des sceaux des communes ;

Nous avons accordé et accordons : à la commune de Thollembeek les présentes lettres confirmatives avec autorisation de continuer à avoir et à porter les Armoiries dont elle a usé jusqu'à ce jour, telles qu'elles sont figurées et coloriées au milieu d'icelles, et qui sont *écartelées, d'azur, au premier et quatrième à un Lion d'or, au deuxième et tiers, à une étoile à huit raies de même.*

Chargeons Notre Ministre de l'Intérieur de l'exécution des présentes qui seront insérées au Bulletin officiel.

Par le Roi, Donné à Bruxelles, le 16 Août 1844.
Le Ministre de l'Intérieur, (s) LEOPOLD.
(s) NOTHOMB.

* * *

Uit brieven gewisseld in 1841 en 1843 tusschen het Ministerie van Binnenlandsche Zaken en het schepencollege van Thollembeek, blijkt dat onze gemeente de erkenning had gevraagd van de wapens die haar in 1819 werden toegestaan door den Hoogen Raad van Adel.

In een eerste verslag voor advies, liet de h. Marchal, bewaarder der handschriften aan de Rijksbibliotheek, weten dat hij den oorsprong der wapens van Thollembeek niet had kunnen opsporen. Hij liet opmerken dat ***het gevierendeeld schild met vier metalen alles in goud,*** nogal zeldzaam voorkomt, en klaarblijkelijk de toevoeging is van twee heerlijkheden, waarvan de eene die van Galmaarden kan zijn. Wat ***de gouden achtpuntige ster op blauw veld*** betreft, beweert de h. Marchal dat zij, hoewel regelmatig (de sterren zijn gewoonlijk zes- of vijfpuntig), insgelijks zeer zeldzaam is in de wapenkunde.

Daar de gemeente niet kon opgeven : 1° de reden van het gevierendeeld schild ; 2° den oorsprong van de twee verschillende wapens, stelde de h. Marchal, in zijn tweede verslag, de volgende voor, ontleend aan den naam der

der gemeente en aan haar landbouwtoestand : *d'azur au ruisseau d'argent courant en fasce accompagné de 3 épis, 2 en chef et un en pointe.*

Dit ontwerp heeft geen gevolg gehad en onze gemeente heeft haar wapens mogen behouden ; deze staan, naar ons gevoelen, in verband met die van *Galmaarden* en die van de familie *Dupont.*

Bij open brief van 31 October 1818, worden de wapens van Galmaarden beschreven als zijnde van *lazuur en met gouden leeuw.*

De familie Dupont voert *op een blauw schild drie zespuntige gouden sterren* (1) (zie blz. 81).

De gemeentewapens van Thollembeek werden aangevraagd door Paul Nechelput, burgemeester ; hij was Heer van het kasteel Heetvelde en opvolger van de Herpignies en de Dupont's, waarvan hij den titel en de rechten had geërfd. De Dupont's teekenden « *Heere van Heetvelde en Erfmeyer van Galmaerde* ».

Zegel. — Het zegel is in koper, draagt de wapens der gemeente en als randschrift : *Plaatselijk Bestuur van Thollembeek (Zuid Br^{t})* ; het werd gegraveerd in 1823 en kostte 18 gulden, negentig cents.

Onder de Fransche overheersching droeg het zegel het teeken der Republiek en als randschrift *Maire de la C^{ne} de Thollembeck, Dép^{t} de la Dyle.*

Gemeentehuis. — In 1808 werd een kamer van Matheas Peremans, wonende tegenover de pastorij, gehuurd om er de registers en andere stukken te bewaren.

Sedert 1810 hield men de zittingen van den gemeenteraad in de groote kamer van Karel Vandercammen, bierhandelaar, wonende op de Plaats. Dezelfde kamer diende later tot sekretariaat.

Het gemeente- en schoolhuis dagteekenen van 1865. De bouwwerken werden in regie uitgevoerd, volgens plan van den h. Spaak. Zij kostten 12.230 fr. Het schoolhuis werd dadelijk bewoond ; het gemeentehuis kreeg slechts zijn volledige bestemming rond 1892.

---

(1) Er valt op te merken, dat in den open brief des Hoogen Raads van Adel, van het getal punten der ster geen melding wordt gemaakt.

III. - Gerecht.

Gedurende het leenroerig tijdvak was de Heer van Edingen voornamelijk vertegenwoordigd door den *baljuw*. Deze was eerst met de rechtspleging belast en hield zich later ook met bestuurszaken bezig.

De baljuw vonniste alleen of wel bij tusschenkomst van de leenmannen der heerlijkheid, die onder zijn voorzitterschap, het *Leenhof van Edingen* uitmaakten. Hij beoordeelde alle misdrijven die binnen het grondgebied van het-baljuwschap gebeurden. Later werd hij bijgestaan door *assessoren*, 't zij leenmannen of ondergeschikten, zooals boschbaljuw of ontvanger van domeinen.

De gewone straffen voor misdadigers waren de *onthoofding* of de *opknooping ;* soms paste men ook de *verbanning* toe. Brandstichters werden levend verbrand. De andere straffen waren de *geeseling,* de *verbeurdverklaring,* de *boete,* het *gevang.* De tot opknooping veroordeelden werden aan de galg gehangen. Deze stond te Herne op de wijk, die heden nog *Galgendries* heet (1).

Van af de XVIIIe eeuw geschiedde de strafuitvoering op de Groote Markt te Edingen. Terwijl men de lijfstraf toepaste, luidde een van de klokken der kerk, welke men om die reden de *gerechtsklok* noemde. (2)

In de dorpen, waar de Heer het Hooggerecht uitoefende, stond op de gemeenteplaats een *schandpaal ;* degenen, die zich aan zekere misdrijven hadden plichtig gemaakt, werden er gedurende een bepaalden tijd te pronk gesteld.

Kleine geschillen werden aan de Schepenbank van Herne onderworpen ; deze bezat een merkwaardig zegel.

Het wordt op de volgende wijze verklaard : Een neergezeten man, blootshoofd, barvoets, de beenen gekruist, den rechterarm uitgestrekt en in de linkerhand een stok (het gerechtsteeken) houdende. De man, die den

---

(1) Te Galmaarden bestond insgelijks een galg ; zij heeft aanleiding gegeven tot de plaatsnamen *Galge, Galgegracht.* — *Galgenblock* is een verdwenen plaatsnaam te Thollembeek (Herhout).

(2) Volgens E. Matthieu.

meier verbeeldt, zit op een steenen bank (justiciebank), tusschen de zon en de maan ; zulks beteekent dat het gerecht zitting hield tusschen zons op- en ondergang.

Een lijfstraf in het jaar 1578. — Den 8 December 1578, ontstond er in de herberg het *Hooge Huis* een hevige twist tusschen *Bartholomeus Luyloeps* en *Ludovicus d'Hoerane*. Deze was ernstig aan het been gekwetst door een ijzeren schup en overleed het jaar nadien ten gevolge van zijn wonde. Rechterlijk vervolgd, werd Luyloeps door het leenhof te Bergen,tot de volgende straf veroordeeld. Op 17 Februari 1579, omtrent het uur der Hoogmis, moest hij in zijn hemd, barvoets en blootshoofd, een kruisbeeld in de hand houdende, op het kerkhof en in de kerk nederknielen om Gods genade af te smeeken. Jan-Gillis d'Hoerane en Jaspar d'Hoerane, onderscheidenlijk vader en broeder van het slachtoffer, moesten op hun beurt vergiffenis schenken.

Peeter en Adriaan Luyloeps, vader en zoon, werden bovendien verplicht te betalen :

1. — 36 pond Tournois voor de onkosten van den lijkdienst en de begrafenis, alsook voor mondbehoeften ter dier gelegenheid verstrekt aan den vader, den broeder, de bloedverwanten en vrienden van den afgestorvene ;

2. — 16 pond Tournois boete ;

3. — Al de onkosten en schadevergoeding voortvloeiende uit het geding ;

4. — 40 stuivers Tournois voor al de kleine uitgaven door de familie d'Hoerane gedaan.

In geval van tekortkoming moesten de tegenwoordige en toekomende goederen van den vader, den broeder of de erfgenamen van Ludovicus d'Hoerane in pand gesteld worden (1).

* * *

Onder de Oostenrijksche en vooral onder de Fransche overheersching, werd het gerecht gansch heringericht. Daar de afzonderlijke rechtbanken door een volledige en algemeene organisatie van rechtspleging werden vervangen, verdwenen vele misbruiken.

* * *

In 1834 bestond er tusschen J.-B. Beeckmans, pachter te Galmaarden en P. Nechelput, oud-burgemeester te Thollembeek, een geschil omtrent het eigendom van een kelder gelegen te Galmaarden en die vroeger als gevangenis diende. In een stuk (2) omtrent het geding en van de hand van Beeckmans, lezen wij :

« Eertijds tot Gallemaerde was er eenen kelder onder het huys van mijne ouders die van buyten menschens gedaghe altijd gedient en gebruykt is geweest tot een gevangenisse kot gelyck plaetse heeft ten jaere 1758 ten welken tijde eenen brandstigter heeft ingeseten en op de plaetse van Gallemaerde is verbrand geweest ; eenige jaeren daernaer nog eenen die moest gegeeselt worden maer die 't ontsnapt is, dit is den laetsen geweest ; met het inkomen van de Fransche hebben mijne ouders dit kot gebruykt om steenkolen en patatten in te verbergen. Nu d'heer Nechelput heeft willen recht pretenderen op den voorseyden kelder-kot, sich fondeerende dat syne voorsaeten erfmeyer syn geweest van Gallemaerde welk regt geafferteerd was op een bunder land.... »

Alle rechten van het oude regiem vervallen zijnde door de Fransche omwenteling, werd aan de eischen van den h. Nechelput geen gevolg gegeven.

---

(1) RIJKSARCHIEF, Schepengriffie, Arrondissement Brussel, liasse 9020.

(2) Archief van schrijver.

IV. - Weldadigheid.

Armenzorg. — In het gildeboek van O.-L.-V., dat eenige bladzijden van het kerkarchief bevat, staat vermeld dat er in de 17e eeuw *mamboers der armen* (1) en *mamboers der kerk* bestonden, die opvolgentlijk belast waren met het innen der ontvangsten en het betalen der uitgaven van deze instellingen.

De eerste werden elk jaar, en de tweede, om de twee jaar herkozen.

De schepenen waren te gelijkertijd mamboers der armen. De pastoor, de burgemeester en de twee schepenen vormden den *armenraad* die met het beheer der armengoederen was belast; hun vergadering noemde men *assemblee.*

* * *

Reeds op het einde der XIIIe eeuw, bezaten de vijftien toenmalige dorpen van de heerlijkheid Edingen een bestuur om de armen te helpen.

Maria de Rethel, dame van Edingen, vond genoegen door haar milde giften de godsdienstige en liefdadige instellingen van de stad en het land van Edingen te begunstigen (2).

Tegen het afstaan van dertien en half bunder van het Raspaillebosch (3) verplichtten zich de abt en de kloosterlingen van Sint Aubert te Kamerijk jaarlijks renten te betalen voor een som van 22 witte ponden, aan verschillende godsdienstige en liefdadige instellingen van de stad en heerlijkheid Edingen.

De dorpen van de heerlijkheid ontvingen elk een jaarlijksche rente die voor Thollembeek 10 stuivers bedroeg.

* * *

De armen van ons dorp *(ghemeene armen)* bezaten vroeger, evenals tegenwoordig, landgoederen welke verpacht werden. Bovendien waren sommige eigendommen van particulieren met een jaarlijksche rente in natura of geld belast ten voordeele van kerk en armen.

---

(1) In de oude kerk was aan de mamboers der armen een bijzondere plaats voorbehouden.

(2) Annales du cercle archéologique de Enghien, tome IV blz. 454.

(3) Bosch gelegen te Onkerzeel en te Moerbeke.

In een « pachtereel der goederen end incompsten toebehoorende aen den ghemeene arme van Thollembecq, door Baltazar Robijn, ontvanger der selve voor den Jaere 1748 », vinden wij de volgende inkomsten vermeld :

Van onvrije renten, 69 pond, 10 grooten en 6 penningen ;
Van vrije renten, 179 pond, 12 grooten ;
Van pachtingen, 315 pond, 5 grooten ;
De pachtingen, bij de helft toegekend aan armen en aan kerk, bedroegen 259 pond ;
Rentgraan : 45 razieren ; pachtgraan : 47 razieren, 2 pinten.

* * *

Zekere inwoners waren ook aan *karweien* of heerendiensten onderworpen, die in landbouwwerken en vervoer bestonden. Te Herne, Thollembeek en St-Pieters-Kapelle werden deze karweien in 1338 afgeschaft en door de betaling van een jaarlijksche som geld vervangen (zie blz. 64).

Acht en twintig bunder, één dagwand, 25 roeden moesten, in 1748, 5 stuivers per dagwand *karweigeld* betalen.

De totale som bedroeg 56 pond, 12 grooten, 6 penningen.

* * *

Later hebben nog immer milddadige personen de armen geholpen door geldelijke giften en het afstaan of nalaten van onroerende goederen (1). Wij hebben dienaangaande maar weinig gevonden in het gemeentearchief.

Het volgende legaat dient nochtans vermeld te worden. Bij uiterste wilsbeschikking van 9 September 1834, vermaakte *Jan-Jozef Vanderhoudelingen*, in leven pachter woonachtig te Thollembeek, aan het armbureel en aan het kerkbestuur van deze gemeente, ieder de juiste onverdeelde helft van al zijn onroerende goederen bestaande uit 17 hektaren, veertien aren, zestig centiaren tuin, weiland en akkergrond, en bovendien uit twee huizen.

Na 1834 werden er geen giften van belang aan de armen geschonken.

* * *

Ten gevolge van de krisis in de lakennijverheid, was het armbureel verplicht, in 1842, een deel van zijn reservefonds te besteden om de arme spinsters en wevers met hun

---

(1) De armengoederen en de goederen van godvruchtige instellingen waren vrij van belasting.

talrijke gezinnen te helpen. Tot overmaat van rampspoed, kwam de hongersnood onze beproefde bevolking gedurende vier jaren teisteren,

In 1845 mislukten de aardappelen ; de granen en het vlas waren duur en de lijnwaden stonden aan lagen prijs. Het armbestuur was gedwongen drie duizend fr. uit de spaarkas te halen om in den dringenden nood te voorzien en aan de armen brood, kleederen en geld uit te deelen.

De toestand werd meer en meer nijpend en de navolgende jaren 1846-1847-1848, werden voor dezelfde reden nog gelden uit de spaarbank teruggevorderd.

In 1846 werden er 880 personen geholpen ; in 1847 : 905 ; in 1848 : 905 ; in 1849 : 979.

De hongersnood en de typhusziekte, die onder de bevolking heerschten en er vele slachtoffers maakten, hadden de geldmiddelen van het armbureel zoodanig uitgeput, dat het onmogelijk was nog de minste toelage ten behoeve van het kosteloos onderwijs te verleenen.

Verscheidene jaren nadien deden de gevolgen dier kwalen zich nog altijd voelen en al de inkomsten van het armbestuur werden bestemd om de ongelukkige landwerklieden te helpen.

Gedurende dien tijd van ellende oordeelde het weldadigheidsbureel noodig de terugbetaling toe te laten van het meerendeel zijner renten in geld of in natura.

* * *

In 1851 stelde de Hertog van Arenberg ter beschikking van het bureel een som van 4.048 fr., om een geldrente af te lossen van 3 pond, 6 stuivers, 7 penningen, alsook een rente in natura bekend onder den naam van *het Moreel* (1). Dit bestond in de wekelijksche uitdeeling van een zekere hoeveelheid brooden en haringen gedurende den Vasten(2). Deze rente werd vroeger vastgesteld ter vervanging der heerenrechten van jacht, van vischvangst, waarvan uitsluitend het huis van Arenberg te Thollembeek genoot (3).

* * *

(1) Komt van *Memoreel*, memoire,

(2) Sedert jaren werd aan de verplichtingen dezer renten niet meer voldaan.

(3) Zie boek van beraadslagingen van het weldadigheidsbureel, alsook Matthieu, blz. 56.

Opbrengst der armengoederen :	1923	1925
Huurpr. der landgoederen (39 Ha. 95.58)	5.850,80	17.177
Verhuring van het jachtrecht . . .	50	50
Renten	61,68	61,68
Voorbehoudene sommen (op spaarboekje)	18,22	16,80
Intrest van schuldbrieven van het Gemeentekrediet	60,28	60,28
Intrest van Staatsrenten en van Schatkistbons	1.875,74	1.875,74
fr.	7.916,72	19.241,48

Armengeneesheeren (1825-1925) : M. Nechelput, Ph. Robijns, J. Roossens, A. Carlier.

Leprozenhuis. — In de Middeleeuwen heerschte er een verschrikkelijke en besmettelijke ziekte, de *leproosheid* genoemd. De *leprozen* (of personen er door aangetast), waren gedwongen afzonderlijk te leven in hutten, op de kosten der gemeenschap gebouwd, ten minste op 24 passen van de openbare baan. Buiten het onderdak, werden hun het voedsel en al wat noodig was voor het onderhoud verstrekt.

Het was hun streng verboden met de inwoners eenige betrekking te hebben. Zekere dagen van de week mochten zij nochtans gaan bedelen, op voorwaarde hun tegenwoordigheid door een ratel (schorre) aan te kondigen om andere personen op afstand te houden. Tegenover deze ongelukkige beproefden was de openbare liefdadigheid meestal op de hoogte van haar taak.

In de XVe eeuw bestond er naar alle waarschijnlijkheid in ons dorp een *leprozenhuis*. In « Le Fonds des Etats de Hainaut » (1) leest men o. a. dat er in 1575 op den Herhout een omheining, (*closin*), van een klein bunder en een half dagwand gelegen was, waar vroeger het leprozenhuis stond *(Au devant la mallardrie appelée)*. Een stuk land op den Herhout draagt nog den naam van *Stinker*.

Te Bever (2) en te Herne waren rond dien tijd ook leprozenhuizen ingericht.

Voorzorgsinstellingen. — Pensioenkas (1902 ; ziekenkas der mijnwerkers « Help u zelve » (1906) ; ziekenkas der werklieden « Ieders Welzijn » (1908).

(1) Staatsarchief Bergen, n^r 1999.

(2) D. Delvin, *Histoire de la Commune de Biévène.*

V. - Eeredienst.

Kerkelijk beheer — De parochie Thollembeek maakte, tot het jaar 1802, deel uit van het bisdom *Kamerijk,* dekenij *Halle.* Sedert dien behoort zij tot het Aartsbisdom *Mechelen,* dekenij *Herne.* Aan deze dekenij zijn de volgende parochiën verbonden : Herne (St Pieter), Kokiane (O.-L.-V.), Galmaarden (St Pieter), Heikruis (O.-L.-V.) Herfelingen (St Niklaas), Oetingen (St Ursmaar), Thollembeek (St Martinus), Vollezeele (St Paulus).

Op godsdienstig, evenals op burgerlijk gebied, heeft Thollembeek, tot in de XIIIe eeuw, afgehangen van Herne ; de afscheiding geschiedde tusschen 1223 en 1266 (zie blz. 66).

Oude kerk. — Op de tegenwoordige dorpsplaats verhief zich eertijds de oude kerk wier oorsprong van de XIII[e] eeuw dagteekende, toen Thollembeek als afzonderlijke parochie ontstaan is (1). De toren had een oud uitzicht en was in schilfersteen gebouwd, die waarschijnlijk te Marcq getrokken werd.

Aanvankelijk bestond er maar een enkele beuk, vermits men in 1821 de kerk vergrootte door het bijvoegen van twee zijbeuken ; haar oppervlakte bedroeg alsdan nagenoeg 300 vierkante meter ; zij kon slechts 875 personen bevatten. De hoogte van den middenbeuk was acht meter en die der zijbeuken vijf.

De zijaltaren waren aan O.-L.-V. en aan St Niklaas toegewijd. Eiken lambriseering in stijl Louis XV bekleedde de zijwanden. De arduinen doopvont, die een ouderwetsch karakter heeft, wordt niet meer gebruikt.

Volgens den staat der geestelijkheid (pouillé) van 't bisdom Kamerijk (XIVe eeuw), is Thollembeek vermeld als parochie belast met een taks van XV pond 's jaars (2).

Gedurende de binnenlandsche beroeringen der 16e eeuw, werd de kerk afgebrand (3) en daarna hersteld.

---

(1) Te voren bestond er een kapel, daar Walter als kapelaan in 1211 vermeld wordt.

(2) Reusens, *Annalectes,* 2e série 1900, tome 12e, p. 119.

(3) Naar nota's van Benoit Nechelput.

In Augustus 1695 werd zij geplunderd door 75 Fransche soldaten « dew. veel schade gedaen hebben in het brecken van de poorten, sloeten en den muer boven de poort. Het geldt van de schael van de kercke ende armen is genoemen gheweest en oock den baerecleet van de Kercke » (1).

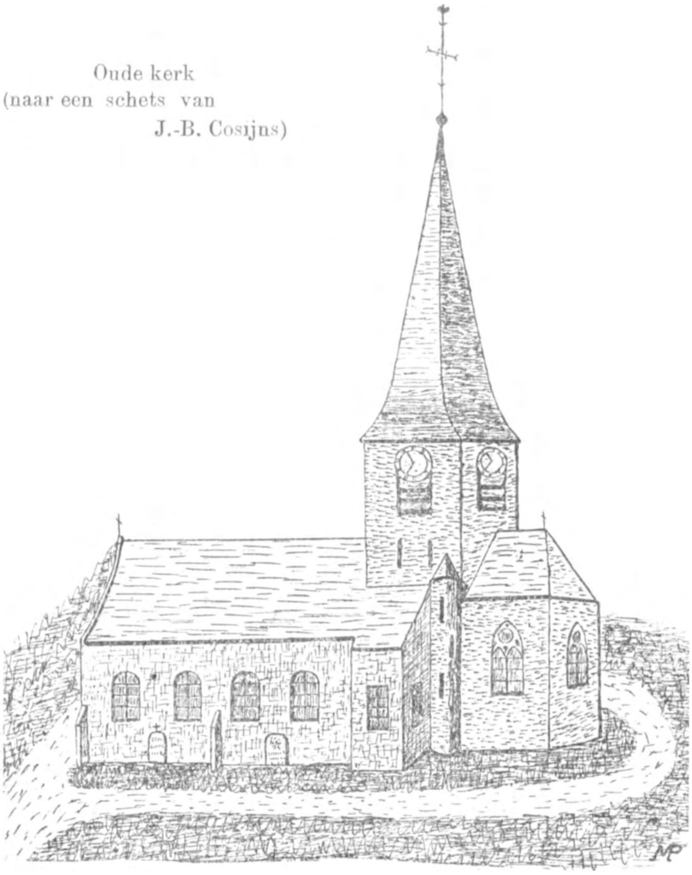

Oude kerk
(naar een schets van
J.-B. Cosijns)

Het gerucht verspreidde zich in 1804, dat men voornemens was de parochie Thollembeek af te schaffen en de geloovigen te verplichten de goddelijke diensten in de naburige kerken bij te wonen. De Municipale Raad en de

(1) Gildeboek van O-L-V. (Aanteekeningen door E. H. L. Tersein).

inwoners richtten een verzoekschrift tot den Prefect van de Dijle ten einde hun kerk te mogen behouden. De onderprefect willigde die aanvraag in (1).

In den nacht van 9-10 September 1808, is er een diefstal met inbraak gepleegd. Het tabernakel werd geopend en de ciborie weggenomen. De dieven legden insgelijks de hand op twee kelken met patenen en lepeltjes, twee ampullen, de reliek van H. Martinus (*reliquaire-ostensoir*) en twee potjes met de H. Olie. De ontvreemde voorwerpen waren in zilver en hadden 2.500 gulden waarde (2).

De kerk was toegewijd aan St. Martinus.

* * *

Behalve verschillende pastoors, werden in de kerk begraven :

Livinus Van den Nockere, † den 26 Augustus 1640 ;

Heer *Fernandus Dupont*, † den 29 Maart 1717 ;

Van den Nocker, 1681 ;

J.-B. Dupont, † den 12 Juni 1723, leeftijd 30 jaar ;

J.-B. Devroede, † den 23 Oktober 1730, leeftijd 82 jaar ;

Nicolaas Devroede, † den 4 April 1733, leeftijd 86 jaar ;

Philip Vanderhoudelingen, zoon van Adriaan, † den 15 Januari 1742, leeftijd 83 jaar ;

Amandus Van den Borre, † den 12 Juni 1752 ;

Lodewijk Abram, † den 26 September 1758, 63 jaar ;

Franciscus Vanderhoudelingen, † den 19 Januari 1759, 8 jaar ;

Jozef-Frans Herpigny, zoon van Hendrik en Maria-Angelina Dupont, † den 14 Maart 1759, 22 maand ;

Judocus Vanderhoudelingen, † den 10 Juni 1762, 73 jaar ;

Catharina Reygaert, echtgenoote van Adriaan Dupont, † den 14 Juli 1767, 74 jaar.

Tienden. — Het tiende was oorspronkelijk het tiende deel van den oogst dat aan de kerken moest afgestaan worden om in het onderhoud der geestelijkheid te voorzien. Naderhand veranderde de hoeveelheid volgens de plaats. Het groote tiende was een recht geheven op de voornaamste vruchten van den landbouw, o. a. tarwe, rogge, haver, boonen, vlas, enz. Het kleine tiende werd geheven op groenten, fruit, tabak.

Sedert de XIIe eeuw hoorden de tienden van de posteit Herne toe aan de St Aubert-Abdij te Kamerijk. Later gingen zij in handen van wereldlijken over ; aldus was

(1) *Rijksarchief*, Département de la Dyle, nr 928.

(2) *Gemeentearchief*, Register van beraadslagingen (1808-1840).

Englebert II, heer van Edingen, in het begin der XIIIe eeuw, in het bezit geraakt van de tienden der posteit Herne. In 1217 schonk hij deze als aalmoes aan de St Aubert-Abdij terug (1).

Te Thollembeek bezat deze abdij het *Groote Tiende,* het *Neermarktiende* en het *Herhouttiende,* welke alle drie om de 12 jaar verpacht werden. De eerste was jaarlijks voor 248 pond Tournois, 12 stuivers verpacht, de tweede voor 250 en de derde voor 125 (jaar 1575) (2).

Het *Kleine Tiende* bestond in vlas, « rondzaad », tabak, en was geschat op 230 gulden (1787) ; het derde deel hoorde den pastoor toe (3).

De tienden werden door besluit van 14 brunaire, jaar IV, afgeschaft.

Verplaatsing van het kerkhof. — Daar het gebleken was dat het oude kerkhof een gevaar opleverde voor de openbare gezondheid, stelde de Arrondissements-kommissaris, bij brief van 1 Juni 1865, den gemeenteraad voor een nieuwe begraafplaats aan te leggen. De meerderheid was heftig gekant tegen dit voorstel en besliste het kerkhof te draineeren.

Naar aanleiding van het verslag, opgemaakt door den Hoogen Raad van Volksgezondheid, besluitende dat het onmogelijk was door draaineering aan den ongezonden toestand te verhelpen, werd de gemeenteraad opnieuw verzocht het kerkhof te verplaatsen.

De meerderheid wilde het oude kerkhof behouden en gebruikte daartoe alle mogelijke bestuursmiddelen. Het vraagstuk der opheffing van het kerkhof had onder de inwoners groote oneenigheid veroorzaakt. In de herbergen werd vinnig geredetwist door partijgangers en tegenstanders, tot eindelijk een Koninklijk besluit van 18 November 1866 de gemeente verplichtte zich naar de voorschriften der overheid te gedragen en een beter geschikte begraafplaats aan te duiden.

---

(1) Annales du Cercle archéologique d'Enghien, tome VI, blz. 156.

(2) Staatsarchief Bergen. Fonds des Etats de Hainaut, n° 1999.

(3) Rijksarchief. Chambre des comptes. Etat des biens du clergé, n° 46 804.

Door een tweede Koninklijk besluit (28 Februari 1868) moest het kerkhof binnen zes maanden gesloten worden ; deze tijd werd verlengd ten einde de genomen beslissingen ten uitvoer te kunnen brengen.

Het nieuwe kerkhof werd gezegend begin Maart 1870.

Guilelmus Vandendaele (1) was de eerste die op den nieuwen doodenakker ter aarde werd besteld.

De omheiningsmuren hebben 5.210 frank gekost. Het oude kerkhof was 12 a. 50 groot, terwijl het nieuwe 16 a. 36 oppervlakte heeft.

Denkbeeld eener nieuwe kerk —Weldra ontstonden er nieuwe gedachten. Thollembeek bezat om zoo te zeggen geen dorpsplein. De kerk was te klein en in slechten

Plattegrond der Plaats

(1) Geboren te Marcq en overleden den 26 Maart 1870, op den leeftijd van 80 jaar.

staat; zij kon moeilijk vergroot worden en beantwoordde onvoldoende aan de eischen eener gemeente met 2500 inwoners. De kwestie van het bouwen eener nieuwe kerk, waarvan reeds zes jaren te voren sprake was (1858), kwam weer te berde en bracht verzoening onder de gemoederen. De boomgaard Carlier, gedeeltelijk aangeduid voor het nieuwe kerkhof, was de daartoe aangewezen plaats.

De kerkfabriek stelde voor bij buitengewone vergadering op 2 Maart 1868, de kerk te bouwen op het eigendom Carlier dat een oppervlakte had van 21 a. 20; denzelfden dag heeft de gemeenteraad zich bij dit voorstel aangesloten. Den 12 April 1870 had de openbare aanbesteding der werken plaats voor de som van 101.000 frank.

De kerkelijke en daarna de burgerlijke overheden spraken zich gunstig uit over de aanvraag van de kerkfabriek voor 58.500 frank onroerende goederen te mogen verkoopen. 22 Ha. 55.20 grond werden te koop gesteld; de verkoopprijs der toegewezen loten bedroeg 58.325 frank.

Bouwen der kerk. — Twee ontwerpen werden opgemaakt: het een door den h. Spaak, provinciaal bouwkundige, en het ander door den h. Carpentier uit Beloeil.

De Koninklijke Raad voor Kunstgebouwen gaf de voorkeur aan het ontwerp Carpentier dat een meer kunstig karakter bezat; het bestek voorzag een som van 100.000 frank.

De leden van de kerkfabriek, E. H. Hendrickx, P. Nechelput, C. Robijns, N.-J. Van Gijte, J.-B. Goorickx en F. Lippens brachten in zitting van 5 Februari 1869 een gunstig advies uit.

Den 10 Februari 1869 namen de gemeenteraadsleden: P. Nechelput, Ch. Desmecht, Van Opdenbosch, P. Mersch, M. Peremans, S. Wielant, N.-J. Van Gijte en P.-J. Diericx het plan aan.

Door deze namen over te schrijven willen wij hulde brengen aan voorgaande mannen van durf en bestuurlijk vooruitzicht; zij hebben de uitvoering mogelijk gemaakt van een stoute en mooie gedachte, waardoor de dorpsplaats merkelijk vergroot werd en later een nieuwerwetsch uitzicht kreeg (1).

(1) Een rij huizen werd in 1906 gebouwd.

De monstrans. (Blz. 139).

De ciborie. (Blz. 139).

H. Martinus.
(Oude kerk).

Een houten beeld van O.-L.-V.
(Pachthoeve Robijns).

Het beeld van O.-L.-V. in de processie. (Blz. 138).

Het beeld van Ste Anna in de processie.

S[t] Lenaartskapel. (Blz. 149).

Kapelleken (Molenbaan). (Blz. 153).

De plannen werden bij Koninklijk besluit van 12 Juni 1870 (*Moniteur* nrs 171 en 172) goedgekeurd. Leopold Devreux, aannemer te Waterloo, voerde de bouwwerken uit.

De eerste steen werd den 6 Juli 1870 gelegd door Z. E. H. *Jozef-Antoon Mertens*, kanunnik, hiervoor gemachtigd door zijn Hoogw. den Aartsbisschop.

Gedurende den Fransch-Duitschen oorlog moesten de werken eenigen tijd worden stopgezet wegens gebrek aan witten steen, die te Caen (Frankrijk) werd getrokken.

In 1873 was de nieuwe kerk voltooid en de wijding geschiedde den 19 Augustus.

De onkosten beliepen 102,325 frank waarvan 58,325 frank door de kerkfabriek, 12,000 frank door de gemeente, 16,000 frank door de provincie en 16,000 frank door den Staat werden gedragen.

In Gotischen stralenden bouwtrant opgevat, bestaat het gebouw uit rooden baksteen en witten Franschen steen ; de grondmuur is in ruwen arduin. De slanke toren met zijn achthoekige pyramidale naald is 54 m. hoog en rijst sierlijk op het ruime gemeenteplein. Gansch het gebouw vormt een harmonisch geheel dat door kunstliefhebbers zeer gewaardeerd wordt.

* * *

De nieuwe tempel beslaat een oppervlakte van 905 vierkante meter, waarvan 550 voor de geloovigen bestemd zijn ; ongeveer 1375 personen kunnen er plaats vinden.

De afsluitingsmuren van beide zijden van het kerkhof hebben 2704 frank gekost (1875).

De ijzeren hekken en aanhoorigheden werden in 1876 geplaatst voor de som van 2140 fr.

De kerk bezit drie altaren ; aan het hoogaltaar bemerkt men een bas-relief in witten steen, dat het Laatste Avondmaal voorstelt (Peeters, beeldhouwer, Borgerhout, 1873). Prijs 4650 frank.

Het zijaltaar links is toegewijd aan O.-L.-V. ; het verbeeldt de Boodschap des Engels en de Kroning van de H. Maagd Maria. Het zijaltaar rechts is toegewijd aan St. Jozef ; men onderscheidt er het houten beeld van St. Jozef en dit van de H. H. Hubertus, Rochus en Leonardus in witten steen. De zijaltaren hebben samen 5800 frank gekost.

De kruisweg is het werk van den Antwerpschen beeldhouwer F. De Vriendt. Prijs 1400 fr. Gift van Jozef Dierícx.

Het raam van het hoogaltaar is voorzien van gebrandschilderd glas volgens teekening van Carpentier.

De herstelde stallen zijn herkomstig van de oude kerk.

Het uurwerk werd geleverd door J.-B. Premereur uit Ninove. Het wijst de uren en de minuten aan. Op twee verschillende klokken slaat het de uren en halve uren ten volle uit. Een drietonig klokkenspel klept het *Angelus*. De uurplaten hebben 2 m. 10 diameter en komen voort van den ouden toren.

De tempel is toegewijd aan den H. Martinus (1), patroon der parochie.

Volgens J. Caluwaerts, lid des Koninklijken Raads van Kunstgebouwen, is de kerk van Thollembeek een der schoonste moderne kerken van het platteland ; zij kenmerkt zich vooral door haar eenvoud (2).

Bij gebrek aan geldmiddelen bleef zij van binnen langen tijd onvoltrokken. In 1913 werd een plan van voltooiïng en verandering opgemaakt waarvan het bestek 40.000 frank beliep. De Koninklijke Raad verwierp het ontwerp, omdat het niet strookte met het algemeen karakter van het gebouw en met de opvattingen van bouwmeester Carpentier.

Op initiatief en aanwijzingen van E. H. Vandevelde, pastoor der parochie, werd in 1923 de kerk van binnen geschilderd. De onkosten bedroegen 12.875 frank.

Kunstwerken. — In de kerk bevinden zich de volgende kunstwerken :

Het tabernakel van het groot altaar in verguld koper, met geëmailleerde deur, werd vervaardigd door Lambert Van Rijswijck, Antwerpen 1878.

---

(1) Sint Marten. — Op 11 November wordt het feest van St Marten gevierd. Deze heilige was eerst soldaat en later bisschop en belijder. De godsdienstige traditie wil dat hij zekeren dag zijn soldatenmantel in tweeën verdeelde om een schier naakten behoeftige te dekken en tegen koude te vrijwaren.

(2) Zie Bulletin de la Commission royale des monuments. Provincie Brabant, 1913, blz. 116 en 117.

Een koperen KRUISBEELD in Gotischen stijl tot het tabernakel behoorende (L. Van Rijswijck).

Een PROCESSIETROON van O.-L.-V. die aan het Karthuizersklooster te Herne zou hebben toegehoord.

Een COMMUNIEBANK in gesmeed ijzer, gedeeltelijk verguld (volgens teekening van CARPENTIER en OLIVIER).

Een eiken PREEKSTOEL met vier paneelen die de borstbeelden van kerkleeraars (1) voorstellen. De bovenste omlijsting is met de zinnebeelden der evangelisten versierd. Vroeger was de preekstoel geschilderd; aan den voet waren twee gebeeldhouwde engelen.

Een eiken BIECHTSTOEL met H. Maria Magdalena op de achterzijde, in rond half verheven beeldwerk. Op de voorzijde staan twee engeltjes, het eene verbeeld het Berouw, het andere de Hoop.

Een eiken BIECHTSTOEL als tegenstuk van voorgaande. De H. Petrus is er in rond verheven beeldwerk op de achterzijde voorgesteld. De zinnebeelden van het Geloof en van de Liefde zijn op dezelfde wijze als hiervoren weergegeven.

Twee BIECHTSTOELEN (2) in eiken hout, stijl Louis XV.

Een koperen GODSLAMP (2) met het opschrift : *Ego sum lux mundi.*

Een zilveren CIBORIE, waarvan de cupa, het deksel en eenige andere deelen verguld zijn. Op den voet leest men het volgende : *Usui ecclesiæ augustino anghiensis* — 1761. Hoogte, 56 cm.

Een zilveren MONSTRANS of ostensorium met eenige vergulde deelen. Het onderste van den voet is in verguld koper en draagt het volgende opschrift : « Eglise de Tolembecq — 1742 ». Hoogte, 73 cm.

Een KOORKAP (2) in violette zijde.

Klokken. — Onder de plaatselijke bijzonderheden dienen insgelijks de klokken vermeld, daar hun stem innig verbonden is aan de meeste godsdienstige uitingen en bijeenkomsten, aan belangrijke gebeurtenissen van het leven der geloovigen, alsook aan zekere vaderlandsche plechtigheden.

* * *

(1) HH. Augustinus, Gregorius, Ambrosius en Bernardus.

(2) Herkomstig van de oude kerk.

Den 20 Oktober **1681** heeft pachter Jan Carlier met zijn gespan de oude klokken naar *Silly* vervoerd om ze daar te laten hergieten. Zij werden gedoopt in de aanwezigheid van Hare Excellentie de Hertogin van Arenberg en Arschot, den 11 November 1681 (1). Ter gelegenheid van deze plechtigheid, had er een groot feestmaal plaats bij *Jan Pitteurs,* burgemeester (2). De hertogin is vermoedelijk de meter der klokken geweest (3).

* * *

In het Gildeboek van O.-L.-V. lezen wij : « Den ... Oktober **1710** is de kleyn kloecke van Thollembecq, die ghescheurt was, afgedaen ende door S[r] Fernandus Dupont ghevoert naer Liere in Brabant, bij Alexis Julien, kloeckgieter ende aldaer gheweghen gheweest dew. bevonden is swaer te syn 597 pont waervan is een ghemaeckt gheweest een meeder kloecke van bij de 13 hondert pont ende inghehaelt gheweest den ... Januari 1711 waarop is beteylt gheweest door den heer Tersein, pastoor van Tholembecq, 1350 pont metael a 14 stuyvers ieder pont waarin is inne begrepen 71 pont locagie ende van het fatsoen a 11 ortens ieder pont 8 guldens en 8 stuyvers soodat er nog 90 guldens blijft waer voor den heer pastoor met Peeter Droogenbroucq syn borghe ghebleven....

De kloecke is gheweydt gheweest door dheer G. Renson, deecke van Enghien, den ... Februari 1711 ende is gehanghen gheweest met dander kloecke den ... febr. 1711 door Adam Bergmans met consoorten, meulemackers van Tholembecq....

De heer pastoor met Philips Ravets ende Peeter Droogenbroucq, schepenen van Tholembecq, mitsgaeders het consentement van de pachters ende ghemeyntenaeren,

---

(1) Rijksarchief. Schepengreffie, Arrondissement Brussel, n[r] 9809.

(2) Bewoonde het *Hof Kamerijk.*

(3) De volgende rekening heeft betrekking op de uitgaven van dit feestmaal :

Jambon III L — Mouton XIII L — Farine III L — Avoine et foings pour huit chevaulx III L — Biere X L — Beure VII L — Œufs LIII s. — Fromage, mattons, ryz IIII L X s. — Cuisenir pour sa journee et debvoirs II s. — A une femme XX s. — Pour lavage de verres et estain XXIII s. — Nappes et servettes III L — Bois XL s.

Ensemble LIX L.

hebben eenen tex omghesedt van 18 stuyvers op ieder bunder ghestelt om de penninghen te vergaederen welcke pachters en ghemeyntenaeren hebben hun beste ghedaen om dese almoesse te doen...

***

Onder het herderschap van den E. H. Heer Beeckmans, werd er in **1833** een klok, wegende 1500 Nederlandsche ponden, ter plaatse gegoten door James Bastien, wonende te Domblain, departement van de Vogezen (Frankrijk).De uitvoering van het werk geschiedde tegen 18 centiem of 2 stuivers Brabantsch courant geld per pond gewogen op het oogenblik dat het metaal in den oven werd geplaatst.

***

In **1861** heeft Severijn van Aerschodt, klokgieter te Leuven, een nieuwe klok gegoten die 2994 fr. 63 kostte. Zij woog 2200 Kgr. THEODOOR JOES was de peter en JOHANNA CATHARINA CLEREBAUT, de meter. Deze klok werd later in den toren der nieuwe kerk gehangen.

***

In **1883** werden in den toren drie klokken geplaatst, ter vervanging van de klok van 2200 Kgr. welke geborsten was. Zij kwamen uit de gieterijen van Adrien Causard te Tellin (Luxemburg) en kostten 12.832 fr.

De klokken dragen de volgende randschriften :

Groote klok. — ANNUENTE SUMMO NUMINE, IN HONOREM BEATÆ MARIÆ VIRGINIS IMMACULATÆ, ANNO SALUTIS 1883 IN THOLLEMBEEK, CONSECROR, PETRO JOSEPHO DIERICKX ET JOSEPHINA ANTONIA DE SMECHT, PATRINIS. HENRICO CONSTANTINO VAN ROY PASTORE ET NICOLAO JOSEPHO VAN GYTE PRŒTORE.

Zij weegt 1546 Kgr. en geeft den toon *mi.*

Midden klok. — FAVENTE DEO OPTIMO MAXIMO IN HONOREM SANCTI JOSEPH ANNO SALUTIS 1883 IN THOLLEMBEEK CONSECROR, CAROLO PHILOGENO ROBYNS ET EULALIA CLEREBAUT PATRINIS.

HENRICO CONSTANTINO VAN ROY PASTORE ET NICOLAO JOSEPHO VAN GYTE PRÆTORE.

Zij weegt 1074 Kgr. en geeft den toon *fa* dièse.

Kleine klok. — AD MAJOREM DEI GLORIAM ET IN HONOREM SANCTI MARTINI PATRONI ECCLESIÆ DE THOLLEMBEEK, ANNO SALUTIS 1883, CONSECROR, JOANNE BAPTISTA LUMEN ET THERESIA CATHARINA CLEREBAUT PATRINIS.

HENRICO CONSTANTINO VAN ROY PASTORE ET NICOLAO JOSEPHO VAN GYTE PRÆTORE.

Zij weegt 771 Kgr. en geeft den toon *sol* dièse.

Schelleken. — Behalve de drie klokken hangt nog het « schelleken » in den toren ; het draagt het volgende randschrift : *Peter Petrus Carlier, coster in dese procaie, meter Catharina De Frere, anno 1740.*

In de oude kerk diende het om het *Angelus* te luiden en de missen in de week aan te kondigen. Onder het Schrikbewind werd het klokje in de Molenkom neergelaten en tijdens den oorlog 1914-18, heeft men het onder de aarde op het kerkhof verborgen.

Naamlijst van bekende pastoors. —

HENRICUS VAN DER OUDELINGEN, pastoor rond 1323. Zijn nalatenschap gaf aanleiding tot een geschil met het Karthuizersklooster, dat tot 1338 duurde.

JOANNES ERBAULT wordt als pastoor te Thollembeek vermeld in 1539, 1548. Vooraleer den priesterlijken staat aan te gaan, is hij gehuwd geweest. Zijn zoon *Judocus* was monnik in het Karthuizersklooster te Herne. Deze kreeg van zijn vader, als gift, een groot halfbunder land nevens het pachthof « Cromrycke » (1).

Gedurende de drie laatste eeuwen hebben elkander opgevolgd : (2)

PEETER DE MULDER. Zijn grafsteen ligt buiten, vóór de zijdeur der kerk, langs den kant des Epistels en draagt voor opschrift : Hier leydt begraven Heer Peeter De Mulder, pastor van Tolenbecque yn synen tyde den termyn van XXV jaeren die stierf in 't jaer ons Heeren sestien hondert elfve den lesten septembris.

---

(1) Handschrift van *Pater Pede* reeds vermeld.

(2) Naar inlichtingen van wijlen *E. H. Van Roy.*

ANTONIUS DE PESTER. Men ziet zijn grafsteen vóór het deurtje van het torentje langs den Epistel. Het opschrift luidt : Ci gist le corps de Meitre Anthonne De Pestre prettre de Tolembeke qui décéda le 8 novembre 1612 pour lors eagie de 71 ans.

ADRIANUS BRYNAERT, begraven den 4 Augustus 1622.

PETRUS COUSYN, begraven den 1 December 1638.

PAUL DE LE FONTAINE, pastoor in 1642.

SOPHY. Zijn naam wordt vermeld in de « Sentence de Laurent Tersein, curé à Tholembecq, contre les Srs Abbés et Religieux de Saint Aubert de Cambray ».

ANTONIUS WINDENS, pastoor in 1653, deed belangrijke verbeteringen aan de pastorij.

LUDOVICUS WACHELGEM, pastoor in 1685, daarna te Vollezeele 1690-1693. Stierf als pastoor van Hove. Hij deed verscheidene malen 's jaars mis in de St Lenaartskapel en den 25 Augustus 1682 zegende hij er een huwelijk in, alsook een op 7 Mei 1686 in de kapel bij den Hangkerseleer, onder Sint-Peeters Kapelle.

LAURENTIUS TERSEIN, pastoor in 1693. Hij won een proces tegen de Abdij van St Aubert te Kamerijk, die veroordeeld werd tot het herstellen der pastorij, deerlijk beschadigd door de Franschen. Hij stierf te Edingen, den 6 Oktober 1727, en werd in de kapel van het kerkhof begraven.

GREGORIUS EVERAERTS, eerst onderpastoor dezer parochie ; overleed als pastoor in 1744, na omtrent 25 jaren herderschap ; was afkomstig van Gheel.

JACOBUS ORLAINT, eerst onderpastoor in Thollembeek, Pastoor van 1746-1759. Zijn grafsteen ligt vóór de deur aan de zijde van het Evangelie. Men leest er op : « D. O. M. Hier leydt begraven den zeer eerweerdighen Heer Jacobus Orlaint, basselier formeel in de H. Godsheydt, pastoor van Thollembeek, ten tyde van XIII jaeren den welcken hij zoo door giften aen kercke en aermen deser parochie, goede exempelen als vaste leeringen seer deughdelijck hebbende volbraeght, heeft syne ziele bevolen in de handen van synen almoghenden schepper den XXIX september MDCCLVIIII. Requiescat in Pace ».

HENRICUS HOEBANCX. Zijn grafsteen aan de zijde van het Evangelie, vermeldt : « D. O. M. ac memoriæ Rev. adm. D[ni] Henrici Hoebancx hougardiensis S. T. B. F. pastoris hujus parochiæ IV annis et VI mensibus obiit 1° Decembris anno 1764 ætatis anno 37 ».

JOANNES DARTEVELLE, eerst onderpastoor te Herne en te Sint-Peeters. Men bemerkt zijn grafsteen vóór het ijzeren hek bij den toren aan de Epistelzijde. Het opschrift luidt : « Hier light begraeven den eerwerdighen Heer Joannes Dartevelle, geboortigh van Galmaerden in syn leven pastoor van Thollembeek ten tyde van 2 jaeren gestorven den 26 Meert 1790 in den ouderdom van 75 jaeren. Bidt voor syne ziele. R. I. P. »

LUCAS BOVET was afkomstig van Lettelingen ; eerst pastoor te Heikruis, daarna te Thollembeek ; overleed te Edingen den 1 Juli 1810 in den ouderdom van 79 jaar.

JOZEF ROBIJN, eerst onderpastoor ; pastoor 1809-1811 ; daarna pastoor te Nieuwenhove tot in 1844 ; stierf te Galmaarden, van waar hij afkomstig was.

BERNARDUS BOL was religiosus Abbatiae Vlierbacensis Ordinis S. Benedicti prope Lovanium ; eerst onderpastoor te Halle ; pastoor in 1811. Hij had veel moeilijkheden met de Stevenisten en vertrok te dier oorzake in 1818.

LIVINUS BEECKMANS was afkomstig van Galmaarden ; onderpastoor te Everbeek (1786), te Lembeek (1788) ; pastoor te Breendonck (1805), te Londerzeel (1817) en te Thollembeek (1818). Aldaar overleden, den 2 Januari 1841, in den ouderdom van 81 jaar. Door zijn toedoen zijn de Stevenisten, die hier talrijk waren, weder naar de kerk gekomen.

JOANNES-GREGORIUS DUWAERTS was van Thienen. Onderpastoor te Sint-Genesius-Rhode (1821), te S[te]-Catharina-Lombeek (1826) ; pastoor te S[te]-Agatha-Berchem (1834) en daarna te Thollembeek (1841-1858).

JOSEPHUS-GREGORIUS HENDRICKX, geboren te Liedekerke, onderpastoor in de Miniemen (1838) en in S[te] Catharina te Brussel (1845) ; pastoor 7 December 1858 ; overleden den 8 Augustus 1876 ; leeftijd 64 jaar.

Henricus-Constantinus Van Roy (1), geboren te Ternath; eerst onderpastoor te Herne (1855); pastoor, 22 September 1876; overleden den 3 Maart 1899; oud 69 jaar.

Joannes-Baptista-Franciscus Van Ghert, geboren te Antwerpen; coadjutor te Jandernouille (1877), onderpastoor te Zout-Leeuw (1880), pastoor (1899); nam zijn ontslag wegens gezondheidsreden (1912). Stierf te Lier, den 22 Juli 1919, in den ouderdom van 66 jaar.

Fernandus-Julius Meurrens, geboren te Leuven; leeraar in het St Bonifacius gesticht (1888); onderpastoor te Nijvel, te Ruisbroek en in de Miniemen te Brussel (1902); pastoor (1912-1921). Verbleef als rustend pastoor te Relst. Hij stierf er den 23 Juni 1922; leeftijd 58 jaar.

Felix Vandevelde, geboren te Goyk, den 27 Oktober 1874. Leeraar benoemd aan het O.-L.-Vrouw-gesticht te Vilvoorde, den 27 Januari 1899. Priester gewijd te Mechelen den 3 April 1899. Onderpastoor te Scherpenheuvel (1909); pastoor benoemd te Thollembeek, den 7 Oktober 1921.

Bekende kapelanen, onderpastoors, coadjutors, deservitors. —

Walter vermeld in 1211.

Meester Jan Priels vermeld in 1610

Meester Gillis Picheys (1610).

Heer Libert (1611).

Heer Callo (1615).

Meester Charles Rebs (1616).

Meester Jan Willems (1623).

Meester Peeter Van der Meulen (1630)

Heer Jacques Barbuve « den 30 meert 1638 fortuguelyck doodgeschoeten te Nedermerke van eenen soldaet » (2).

Meester Adrianus Van der Roost (1640).

Meester Adriaan Windens, kapelaan (1685).

Meester Laurent Tersein, eerst kapelaan en daarna pastoor.

---

(1) Zie Annales du Cercle archéologique d'Enghien, Tome VI, blz. 201.

(2) Kerkregister. Nedermerke = Neermerkendries.

Hieronimus Laurent, onderpastoor en kapelaan (1700)

Joachim-Albertus Bertrand, (1) herkomstig van Halle, onderpastoor (1721-1732).

Martinus Van den Putte, herkomstig van Herentals, kapelaan in 1732 ; overleden te Marcq in 1755.

Philippus Van Nais, onderpastoor (1739-1742), daarna pastoor te Marcq († 1758).

Jacobus Orlaint, onderpastoor (1739) en daarna pastoor.

Joannes-Bapt De Mol, herkomstig van Herne, onderpastoor († 1742).

A. De Regnaucourt, onderpastoor (1773).

P.-D. Ravets, onderpastoor (1744-1746).

Egidius-Albertus Lenoir, herkomstig van Heikruis, onderpastoor en deservitor (1744-1765), pastoor te Ste Renelde en te Wysbeek († 1770).

Adrianus Van der Eecken, coadjutor (1758) ; onderpastoor te Galmaarden (1760).

Petrus-Carolus Vanderhoudelingen, coadjutor (1739-1760).

Leopoldus Pitteurs, herkomstig van Marcq, coadjutor (1765), onderpastoor (1765) ; pastoor te Galmaarden (1783-1787).

F. Langendries, onderpastoor en kapelaan (1783-1789).

J. De Middeleer, onderpastoor (1789).

François Clerebaut, deservitor (1790-1791), onderpastoor (1794-1803) ; pastoor te Galmaarden.

L. Desmet, coadjutor (1797).

Jozef Robijn, onderpastoor (1803-1809), daarna pastoor.

J.-B. Vanderhoudelingen, onderpastoor (1809-1811)

Judocus De Doncker, geboren te Kester, onderpastoor 1815, daarna pastoor te Huissingen († 1870).

Franciscus Plasman, geboren te Galmaarden, coadjutor te Peuthy (1821) ; onderpastoor te Thollembeek 1825 ; pastoor te Bekkerzeel (1844-1869).

(1) Was de broeder van *Antonius Bertrand*, pastoor te Pepinghen.

Joannes-Franciscus Dero, geboren te Herne ; onderpastoor te Ste-Catharina-Lombeek (1844), en te Thollembeek (1845-1863) ; pastoor te Liedekerke (1863-1873).

Joannes-Franciscus Van Orshoven, geboren te Nieuwrhode, onderpastoor (1863-1882) ; pastoor te Herfelingen (1882-1897) ; † 1902 te Edingen.

Joannes-Franciscus Van Dijck, geboren te Reeth, onderpastoor (1882-1901) ; pastoor te Langdorp (1901-†1905)

Germanus Raspoet, geboren te Wambeek, onderpastoor (1901-1922) ; pastoor te Borgt-Lombeek (1922) ;

Antonius-Dominicus-Julianus Matheve, geboren te Gheel, aalmoezenier tijdens den oorlog (1914-1918), onderpastoor (1922-1924) ; onderpastoor te Antwerpen (St Jozef) (1924).

Henricus-Cornelius Gillis, geboren te Zondereijgen, (Baarle-Hertog), onderpastoor (1924-1926) ; onderpastoor te Deurne (St Fredegandus) (1926).

Franciscus De Bremaeker, geboren te Alsemberg den 2 Maart 1901 ; onderpastoor te Thollembeek (5 Juni 1926).

Kapelrij van O.-L.-V. — Vroeger bestouden er in vele dorpen vrome instellingen : *kapelaniën, kapelrijen, cantuaries* of *beneficiën* geheeten. Benevens de kerk, waren er een of verscheidene kapellen waar een geestelijke, *kapelaan* genoemd, afzonderlijk of met de kerk vereenigd, de goddelijke diensten celebreerde. Soms werd er ook een altaar in de kerk zelve gesticht, waar de beneficiant eener gift ter intentie van den gever de gebeden opdroeg.

Te Thollembeek was eertijds een kapelrij of kapelanie waarvan reeds vóór 1211 spraak is ; zij bestond uit een cantuarie en het huis van den kapelaan (1). Het was een leemen gebouw met stroodak en in zeer slechten toestand (1755). De meeste goederen kwamen voort van giften en stonden onder hetzelfde beheer als die der kerk.

De woning van den cantuarist of kapelaan was door de gemeenschap (gemeente) onderhouden en diende gedeeltelijk om er onderwijs aan de kinderen der parochie te geven.

---

(1) Huis en erf, groot een dagwand, waren gelegen waar thans het gemeentehuis, de oude en de nieuwe school staan.

Volgens den staat der geestelijkheid van 't Bisdom Kamerijk (XVIe eeuw) was de kapelanie geschat op X pond Tournois 's jaars (1). Zij was toegewijd aan O.-L.-V.

Cantuariegoederen. — Op 28 December 1731, werden de gemeentegoederen en tevens de volgende cantuarie-goederen verhuurd :

1. Dry dachwant meersch gheleghen in den *Mottinghemeersch*	huurprijs XXVI gulden
2. Item een half bunder meersch neffens de voorgaende partye	XVII g. X stuivers
3. Item een dachwant meersch in den *Hiestveldekensmeersch*	VII g. X st.
4. Item een dachwant meersch in den *Asschenmeersch*	VIII g.
5. Item dry lynen meersch in den *Mottinghenmeersch*	X g. X st.
6. Item dry dachwant meersch by de *Mollekensbrugghe*	XVIII g.
7. Item een half bunder landts in de *Dielbeke*	XXI g. X st.

Pastorij. — De pastorij is langs de Plaatsstraat gelegen ; de woning met tuin en boomgaard beslaan 64.20a. Op dit goed stond vroeger de *Tiendenschuur* welke men omstreeks 1840 heeft afgebroken.

Onder het herderschap van pastoor A. Windens werd de pastorij in steen herbouwd (1664). In 1693 won pastoor L. Tersein een proces tegen de Abdij van St Aubert te Kamerijk welke veroordeeld werd tot het vernieuwen der pastorij « deerlyk door de Franschen verwoest ».

Zij onderging nog belangrijke herstellingswerken rond 1862 en in 1908. Heden is het een mooi gebouw, dat met zijn grijsachtige muren te midden van het groen loover een levendig uitzicht heeft.

Na den wapenstilstand diende de groote zaal gedurende eenige weken als « mess » voor de officieren van het Engelsche leger.

---

(1) REUSENS, Annalectes, 2e série, tome 12e, p. 119.

Kapel van Sint Leonardus.

De kapel. — Op het gehucht Sint-Lenaarts staat langs de Karnemelkstraat, een kapel opgericht in 1761 tot vereering van H. Leonardus (1). De opbouw is te danken aan *Gillis Leuckx*, pachter op het gehucht, en aan *Coppens*, die op 't Hof Tasseniers te Galmaarden verbleef. Kapel met weg en omheining hooren thans de gemeente toe.

Het gebouw 7 m. 80 lang en 5 m. 80 breed is van een helderluidend klokje voorzien. In den voorgevel bemerkt men het volgende jaarschrift : LeonarDUs — enCoMIo — extoLLa — tUr.

Aan deze woorden wordt de volgende beteekenis gegeven : *Verheffen wij Leonardus in onze gezangen.*

Het binnenste der kapel, dat aan een klein heiligdom gelijkt, heeft een eenvoudig en ouderwetsch uitzicht. De versmalde achterzijde is ingenomen door een gewoon altaar ; tusschen houten kandelaars bevindt zich het oude H. Leonardusbeeld. Rechts het altaar staat een bidbank waarop de reliek berust.

Aan de wanden hangt een geëtste kruisweg ; deze is herkomstig van de oude kerk te Thollembeek (1873) en hoorde eertijds toe aan het gasthuis te Assche. Verder staan in de kapel enkele stoelen en banken.

Op den zolder is een balk met 't volgende opschrift : « Philip Reygaert (2) was de timmerman van de kapel ».

Aan de kapel hooren (3) toe :

1) *Missale Romanum* etc. — *Antwerpiæ ex officina Plantiniano* — MDXCVIII ;

2) *Missae defunctorum* etc. *Antwerpiæ ex archi typographia Plantiniana* M D CCXXXIII.

Het missaal is versierd met prachtige kunstplaten, welke verscheidene tooneelen uit het leven van O. H. Jezus-Christus voorstellen.

---

(1) H. Leonardus wordt vooral aanroepen tegen de lamheid, de rhumathiek en de zwakte der jonge kinderen. Daar hij vroeger de gevangenen uit de onderaardsche kerkers verloste, is het gemaklijk te begrijpen dat de mijnwerkers een bijzondere devotie voor dien heilige hebben.

(2) *Philip Reygaert* sneuvelde te Edingen tijdens den Boerenoorlog.

(3) Gift van den E. H. Langhendries, onderpastoor te Galmaarden, (1735).

Jaarlijksche bedevaart. — Den 1en Paaschdag wordt de kapel door talrijke bedevaarders bezocht (1). Gansch den namiddag komen landlieden langs alle kanten toegestroomd. Op de smalle veldwegen van den omtrek ziet men onophoudend slieren voetgangers de richting van het gehucht nemen. Hoe dichter men de kapel nadert, des te drukker is de toeloop.

Biddende en blootshoofd gaan de bedevaarders er driemaal rond, na binnen de reliek van H. Leonardus gekust en hun offerande gebracht te hebben. Op den boord van het voetpad rond het heiligdom, smeeken arme ongelukkigen een aalmoes af.

Terzelvertijd heeft de enge straat een kermisuitzicht, met haar kramen, kansspelen, karabietjesmolens en al wat het volk gewoonlijk naar de dorpsfeesten lokt. Bij het vallen van den avond verlaat de menigte stilaan het gehucht, dat weldra zijn gewoon rustig uitzicht terug neemt.

Processie. — Het oude St Leonardusbeeld hoorde vroeger toe aan *Florentijn Nevens,* genaamd Florren den Kluizenaar. Eertijds werd het in de jaarlijksche processie der parochie gedragen en was begeleid door het Gild St Leonardus, den standaard (2), drie ruiters, een fijfelaar en een groep « maagdekens ». Alvorens het beeld op zijn gewone plaats te zetten, droeg men het driemaal rond de kapel, terwijl het klokje luidde.

Tegenwoordig wordt er in de processie een « baste » gedragen die in de parochiekerk berust.

Bij den terugkeer naar het gehucht werden de deelnemers in het Hof Lumen (Hollestraat) op bier getrakteerd. Na de processie was het de gewoonte uit « den offer» een kroon (3) als vergoeding te geven aan de dragers van het St Leonardusbeeld.

Vroeger jaren droegen de jongelingen die aan de processie deelnamen, witte broeken ; vandaar heette men de bewoners van het gehucht de « witte broeken van St Lenaarts (4) ».

---

(1) Men beweert dat vroeger op dien dag brood werd gewijd.

(2) Deze werd in 1830 gewijd.

(3) Oude munt.

(4) J.-Th. De Raadt. Les sobriquets des communes belges.

Godsdienstige gebruiken. — Geheel het jaar door wordt de H. Leonardus door de vrome landlieden van het omliggende bezocht. Zekere dagen van het jaar en bij sterfgeval bidt men den Rozenkrans in de kapel.

Het klokje luidt op den 2den Kruisdag, alsook bij ieder sterfgeval ; het laat zich insgelijks hooren, wanneer een afgestorvene voor immer de wijk verlaat. De Rozenkrans wordt door geklep aangekondigd.

Voor 1771 moet er een ander groote kapel bestaan hebben, vermits den 25 Augustus 1682, de E. H. *Wachelgem* er een huwelijk inzegende. Hij celebreerde er verscheidene malen 's jaars de mis, namelijk op den 2en Kruisdag. Dit gebruik werd in de nieuwe kapel voortgezet en door den E H. *Beeckmans* afgeschaft. E. H. *Vandevelde,* huidige pastoor, heeft het opnieuw ingesteld (1).

Er bestaat een litanie ter eere van H. Leonardus « Kluyzenaer en beleyder welcker H. H. reliquiën berusten ter Capelle van St Leonardus onder Thollembeek, alwaer denzelven Heylige gheerd en aenroepen wordt als bijzondere patroon der lamme, kreupele, geraekte, blinde en zwakke menschen, alsook der slaeven en ghevanghenen en vrouwen in baerensnood enz. ».

Volksoverlevering en legende. — Onder het Schrikbewind, toen de kerken, kloosters en abdijen gesloten en geplunderd werden, toen men de kapellen en bidplaatsen verkocht en afbrak, werd de kapel van St Lenaarts vol mutsaards geplaatst om de Fransche gendarmen te doen gelooven dat zij als godsdienstgebouw niet meer bestond.

* * *

Aan de kapel is een sage verbonden : er wordt verteld dat, vele jaren geleden, aan den overkant der straat een kluis stond en dat er elken morgen, tusschen deze kluis en de haag tegenover, een zijden draad was gespannen. Men kon het wegblijven van dezen draad niet beletten, tot dat besloten werd, op de plaats waar zich de haag bevond, een andere kapel te bouwen, die de tegenwoordige is.

* * *

(1) Dank de bemoeiingen van den E. H. VANDEVELDE werd het verwaarloosde gebouw in 1924 hersteld.

De bewoners van het gehucht S[t] Lenaarts, hetwelk op 3 Kilom- van de dorpskom gelegen is, houden zeer aan hun kapel. Het klare en trage geluid van het klokje is voor hen vol gevoel en beteekenis. Gedurende eenige stonden onderbreekt het de vreedzame stilte van het eenzaam oord en schijnt deel te nemen aan vreugde en leed. In dit soort heiligdom komen de vrome buren zekere godsdienstoefeningen bijwonen. Het is in zijn schaduw dat de jolige jeugd bijeenkomt om zich te vermaken; het is in de nabijheid dat de ouderen elkander ontmoeten om het plaatselijk nieuws te bespreken. Voor allen is het de kern, het zinnebeeld van het gehucht, waaraan zij met hart en ziel verkleefd zijn.

Oude kapellekens.

Op onzen Vlaamschen buiten ontmoet men hier en daar langs straten en veldwegen, eenvoudige steenen kapellekens; aan een kruisstraat staan soms kalvariën met een eeuwiggroene taxishaag omgeven. Deze vrome teekens herinneren aan het geloof onzer voorvaderen, die ze hebben opgericht ter intentie van een afgestorven bloedverwant of om aan hun godsdienstig gevoel uiting te geven.

De oude kapellekens en kalvariën, die verscheidene geslachten hebben overleefd, dienen onderhouden en geërbiedigd, daar zij vergroeid zijn met het landschap waaraan zij een rustige en gemoedelijke stemming geven. In onze gemeente treffen wij eenige eigenaardige oude kapellekens aan.

't Wit Kapelleken (1) staat aan het kruispunt van Statie- en Processiestraat en draagt het volgende opschrift: DESE STATIE IS GEMAECK — TER ERE — VAN ONSE L. VRAU. — 1682.

't Kapelleken van den Dries staat langs een veldbaan op den Nemerkendries. Opschrift: DESE CAPELLE IS GESTICHT DOOR — NICOLAAS DEVROEDE (2) DESEN (jaere ?) 1716.

(1) Aldus genoemd omdat het gekalkt is.

(2) Bewoonde het Hof ten Jole.

Kapelleken (Dries). (Blz. 152).

Wit Kapelleken. (Blz.152).

Sinter-Wijen-kapel. (Blz. 153).

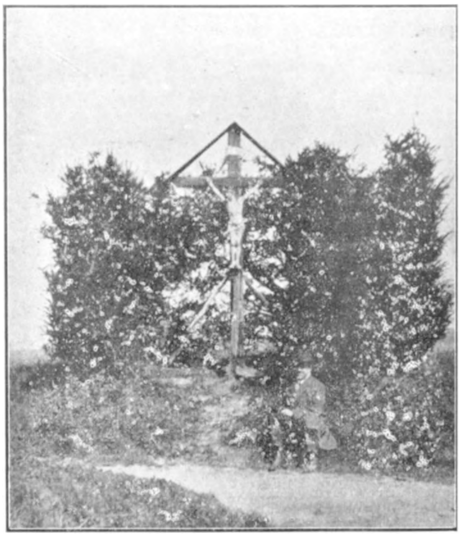

Een Kalvarie. (Blz. 152).
(Haagstraat)

't Kapelleken aan de Molenbaan (St Lenaarts) dagteekent van het jaar 1792. Het draagt het volgende opschrift : MARIA ONBEVLECKT — O GRATIE SUIJVER RIJN — WIL IN DEN LAETSTEN — STRIJT ONS — VOORSPRAKERSE SIJN.

't Kapelleken van Sinter Wijen. — Op het Klaverhenneveld staat langs de veldbaan, tusschen twee hooge tronklinden, een kapelleken toegewijd aan *H. Guido* (Sinter Wijen) (1). Boerinnen gaan er beewegen voor hennen die ziek zijn of schelplooze eieren (2) leggen. Volgens het gebruik moet men drie achtereenvolgende Vrijdagen de kapel bezoeken (3).

Aan de oprichting is een legende verbonden.

Een rijke pachter had uitgestrekte landerijen op het Klaverhenneveld. De paardenknecht of « knaap » die het land bewerkte, had de gewoonte zijn knapzak met brood te vullen en beweerde dat het was om de paarden te voeden.

Toen de boer vernam dat de « knaap » het brood aan arme menschen gaf, kon hij zulks moeilijk gelooven daar zijn paarden er wel te pas uitzagen. Toch wou hij zich eindelijk overtuigen aangaande de echtheid dezer gezegden en, op zekeren dag, bespiedde hij zijn « knaap ». Inderdaad, hij zag hem het brood aan de armen uitdeelen. Woedend ging de meester tot hem en gebood zijn akkerstok in den grond te planten. In weinige jaren groeide uit dezen stok een reusachtige eik dien iedereen kwam bewonderen.

De boom werd neergehakt en op dezelfde plaats bouwde men een kapelleken ter eere van « Sinter Wijen ».

---

(1) Sint Wijen is de patroon van de paardenknechten. Hij wordt te Anderlecht, waar hij naar algemeen gevoelen geboren werd, op den 2den Sinxendag vereerd.

Het *Sagenboek* van DECOCK EN TEIRLINCK vermeldt dat H. Wijen als jongeling paardenknecht was en wonderen wrocht door Gods genade. Hij bracht later zijn leven in armoede en liefdadigheid door.

(2) Windeieren.

(3) Vroeger was het de gewoonte een ei te offeren ; men liet het langs een opening in de kapel glijden.

VI — Onderwijs.

Het volksonderwijs. — Wij vinden het overbodig het belang van een degelijk ingericht onderwijs te doen uitschijnen, vermits het genoeg bewezen is dat 's lands welvaart en toekomst afhangen van het peil en de strekking der scholen.

De opvoeders der jeugd moeten dus tot hun gewichtige taak zorgvuldig zijn voorbereid, hun verheven zending goed begrijpen en er zich gansch aan toewijden Op hun beurt zullen de gemeentebesturen de pogingen der onderwijzers aanmoedigen, in plaats van ze door onverschilligheid of tegenkanting te ontzenuwen. Zij hoeven daarenboven te zorgen voor gezonde en welingerichte gebouwen, behoorlijke schoolmeubelen en voldoende bezoldiging der leerkrachten. De ouders hebben tot plicht de bestendige toewijding van den schoolmeester te waardeeren en zijn gezag te helpen versterken.

Kortom, er kan niet genoeg steun en belangstelling verleend worden aan de lagere school, waar bijna al de dorpskinderen hun eenig onderwijs ontvangen alvorens een beroep te kiezen.

***

Uit oude stukken blijkt dat het onderwijs te Thollembeek vroeg ingericht was. De eerste sporen van volksontwikkeling zouden er van begin 1400 dagteekenen. (1)

In 1649 is er reeds spraak van een school, verbonden aan de cantuarie of kapelanie, waar de kinderen het eerste onderricht ontvingen en de godsdienstbegrippen aanleerden.

Men bemerkt in het gildeboek van O.-L.-V. (1700) dat elke akte van lidaanvaarding goed opgesteld en duidelijk geteekend is.

Een beraadslaging van den gemeenteraad (29 Oktober 1825) betreffende het bouwen der gemeenteschool, vermeldt dat in ons dorp « ten allenteyde hebben bestaen en nog bestaen dry scholen dewelke niet bygewoond worden als door zeer jonge leerlingen alleenlyk by wintertyd, alwaer men leert de eerste beginselen van lezen, schryven

---

(1) Matthieu, blz. 636.

en den catechismus en zoo wat geleerd zynde, de geringe kinderen en woonen geen scholen meer by en de bemiddelden gaen in pensionaten oft colleges ».

Gemeenteschool (Dorp). — Waar het gemeentehuis en de onderwijzerswoning staan, bevond zich rond 1810 een oude, vervallen hut met leemen muren, stroodak, kleine vensters en ongeplaveiden vloer. De gevel gaf op straat en de voormuur stond Zuid-Oostwaarts. Het voorste deel was de schoolkamer, en het achterste, het onderpastooreelhuis.

In het begin der 19e eeuw was reeds de oude cantuarie met schoolkamer het eigendom der gemeente ; te voren was zij met haar goederen enkel door de gemeente beheerd.

Daar het verwaarloosde schoollokaal te eng geworden was voor het getal leerlingen, besloot de gemeenteraad in 1828 het gebouw behoorlijk te herstellen en een derde te vergrooten. Dit werk was nauwelijks voltooid, of de hooge overheid vond dat de school aan haar bestemming niet beantwoordde.

De raad wilde de kwestie steeds verdagen en riep het geldgebrek in, doch op gedurig aandringen van de Hollandsche overheid, besliste de gemeente een nieuwe school achter het pastoreelhuis te bouwen. Het bestek beliep 5000 gulden. De werken, in 1829 begonnen, waren in 1831 voltrokken.

Onderwijzer *Paul Nechelput* betrok het gebouw in 1831, zooals trouwens het volgende jaarschrift het vermeldt : De Intree Dezer paroChIaLe sChooL Is geWeest Den XXI febrUarI.

De schoolkamer had 14 meter lengte, 7 m. breedte en 4 m. hoogte. Zij bevatte twee zwarte borden, een volkokomen stel maten en gewichten, een telraam, 12 bankenlessenaars voor leerlingen-schrijvers en 12 enkele banken voor leerlingen-lezers.

Als leesboeken gebruikte men destijds die van *Pieterz* (1), den *Agathon,* den *Albinus,* den *Vriend van Maria, Jezus zijne Kindsheid,* den *Deugdzamen Leerling.* Voor het leeren-lezen werd ook de *letterkas* aangewend.

* * *

(1) Deze hadden het Kruisken A. B. C. vervangen.

Het nieuwe woonhuis bestemd voor den onderwijzer werd in 1832 door den onderpastoor Plasman betrokken en bleef als onderpastorij dienen tot in 1882. Wat het oude bouwvallige onderpastoreelhuis (cantuarie) betreft, men stelde het ter beschikking van den onderwijzer die weigerde het te bewonen.

Daar men van hoogerhand aandrong vóór een behoorlijk schoolhuis te zorgen, herstelde de gemeente in 1863 het bewuste onderpastoreelhuis, maar de provincie-bouwkundige vond het mooie huisje, bouwvallig, vochtig, ongezond en enkel goed om afgebroken te worden. Op zijn voorstel besloot de gemeente : 1e de eeuwenoude cantuarie te slechten en langs de straat een gemeentehuis en een onderwijzerswoning te bouwen ; 2e het schoollokaal te vergrooten door het bijvoegen eener kamer van de onderpastorij ; 3e twee afzonderlijke klassen in te richten en ze door een houten schut te scheiden (1). In 1866 werden deze werken aangevangen.

Wegens het toenemen der schoolbevolking — men telde 208 leerlingen en er was slechts plaats voor 144 — werd de gemeente door de overheid verplicht een derde klas in te richten. Voorloopig kon een kamer van de gewezen onderpastorij daartoe bestemd worden (1888).

Een bezoek van schooloverheden (13 December 1898) leidde tot het besluit dat de oude school bouwvallig, ongezond en ongeschikt was om er nog langer onderwijs in te geven. Hierop besliste het plaatselijk bestuur drie klassen te bouwen op den gemeentegrond als tuin door den onderwijzer gebruikt (1899).

Bouwkundige G. Dhayer (Brussel) maakte het plan op, en aannemer P. Neyberg (Overboelare) voerde de werken uit. Deze hebben 30.784 fr. gekost.

Er zijn drie ruime, goed verlichte en verluchte klassen, volgens de laatste vereischten der gezondheid ingericht.

In het begin van 't jaar 1908 betrokken meesters en leerlingen de nieuwe lokalen, die weldra van moderne schoolmeubelen en van een behoorlijk didaktisch materieel werden voorzien.

---

(1) Vóór deze verandering was er maar een schoollokaal, alhoewel er twee onderwijzers dienst deden.

Welke opvallende tegenstelling wanneer men de eeuwoude school daarnevens, met haar sombere, vunzige klassen, haar enge speelplaats voor jongens en meisjes, vergelijkt met de tegenwoordige schoolinrichtingen, die aan hedendaagsche behoeften beantwoorden !

Onderwijzers. — Eertijds werd het onderwijs door een kapelaan gegeven (zie blz. 145).

Van 1808 tot 1820 was *Judocus Peremans,* zoon van Matheas, schoolmeester.

Hij werd opgevolgd door *Paul Nechelput,* zoon van Benedictus, (1820-1863). Gedurende een loopbaan van 43 jaren, was deze moedige onderwijzer, vol plichtbesef en ondanks al het goede dat hij stichtte, het onderwerp van plagerijen, vervolging en laster. Op het einde zijns levens had hij echter het genoegen te bestatigen dat zijn medeburgers hun dwaling inzagen.

In 1863 verkozen zij hem als gemeenteraadslid ; in 1864 werd hij schepen benoemd en in 1867, burgemeester. Hij overleed in het jaar 1870 en werd door al de inwoners als een weldoener betreurd. Bij bejaarde personen is hij heden nog steeds in aanzien gebleven. Het bouwen der huidige kerk is mede aan hem te danken.

Wegens het goed onderwijs van « Meester Pauwel » was het aantal leerlingen sterk geklommen : 250 in den Winter, 160 in den Zomer. De gemeenteraad benoemde in 1850 *Bernardus Peremans* hulponderwijzer.

Onderwijzerspersoneel (1863-1923).

Louis Philippé, geb. te Lier, schoolhoofd (1863-1887) ;

Theofiel Peremans, { onderwijzer (1887-1893) ; schoolhoofd (1893-1923) ;

Cyriel Peremans, onderwijzer (1893-1919) ;

Ch.-L. Peremans, { onderwijzer (1893-1923) ; schoolhoofd (1923 —) ;

Remi Derdelinckx, onderwijzer (1923 —) ;

Irma Devos, onderwijzeres (1923 —) ;

Scholen op den Herhout. — Sedert tal van jaren bestaat er een school op het gehucht Herhout. In 1839 was er een vrije school gehouden door Jan-Frans Vanderpeijpen

en zijn zuster Angeline, die later door de gemeente aangenomen werden. In 1845 overleed J.-F. Vanderpeijpen en had als opvolger Ch.-L. Vanderpeijpen. Angelina stierf in 1877 en werd niet vervangen. Ch.-L. Vanderpeijpen werd in 1852 opgevolgd door Felix Bombaert, geadopteerden onderwijzer (1852-1872).

In 1872 besloot men een gemeenteschool met woonhuis te bouwen. De daartoe bestemde grond (19 a. 20) kostte 2167 fr. De werken werden voor de som van 24.250 fr. uitgevoerd door Aloïs Dehandschutter, aannemer te Oetingen.

Onderwijzerspersoneel (1875-1925).

K.-L. Wayemberg, geb. te St-P.-Kapelle, (1875-1910) ;
Victor Deboeck, geb. te Herne, (1910-1922) ;
Victor Vandenabeele, geb. te Herne, (1922 —) ;
Maria Tienpont, geb. te Galmaarden, (1925 —).

Vrije scholen (St-Lenaarts en Dries). — In de jaren 1830 was Patrice Reygaerts schoolmeester in het huis Schols (St-Lenaarts). Rond denzelfden tijd hield Petrus-Jozef Luchtens school in de kamer Jozef Mertens (Dries).

Klooster. — Het klooster, toegewijd aan St Jozef, werd in 1905 gesticht door E. H. Van Ghert, alsdan pastoor der parochie. Er zijn zes ruime klassen : 2 voor het froebel-, en 4 voor het lager onderwijs.

De Zusters behooren tot de orde van den H. Jozef Goeden Herder.

Fransche school. — In 1870 kwam een Franschman, genaamd *Rochard*, zich te Thollembeek vestigen en opende op eigen kosten een Fransche school toegankelijk voor jongens en meisjes. Hij huurde daartoe een van de huizen Vandenborre (*Zevenster).*

De lessen hadden zooveel bijval, dat na enkele weken het lokaal te klein was geworden en hij verplicht werd een tweede huis te huren, om er een nieuwe klas bij te voegen. Het getal leerlingen was zoodanig toegenomen — zelfs van uit de omliggende dorpen kwam men de lessen volgen — dat de h. Rochard genoodzaakt was zich te laten helpen door twee onderwijzers.

Zijn instelling was nogmaals te klein geworden en hij huurde het groote huis van Julien Dessy (Molenstraat) waar hij een kostschool opende. Eenige jaren nadien verliet hij onze gemeente om opnieuw een pensionaat te Oetingen in te richten.

Het behoort ons niet het onderwijs van den h. Rochard te beoordeelen, doch het is een feit dat zekere personen uit Thollembeek en omliggende, hun kennis der Fransche taal aan hem grootelijks te danken hebben. Verschillende van zijn leerlingen hebben de toegangsexamens aan normaalscholen geslaagd of hebben aan het Belgische spoor of aan de openbare besturen betrekkingen verworven, waarvoor de toenmalige wedstrijden uitsluitend in het Fransch plaats hadden.

Vroegere onderwijstoestanden. — Van kosteloos onderwijs voor behoeftige kinderen was eertijds weinig spraak in de gemeente. Bijna al de leerlingen betaalden schoolgeld ; de *lezers,* 5 stuivers (45 centiemen) per maand, en de *schrijvers,* 7 stuivers (63 centiemen). Het schoolgerief was insgelijks ten laste van de leerlingen. De onderwijzer mocht kosteloos de schoolgebouwen gebruiken en kreeg een kleine toelage van het armbureel om de behoeftige kinderen te leeren.

De opbrengst van het schoolgeld was gering ; meester Nechelput trok nauwelijks 500 fr. per jaar, want de meeste leerlingen woonden enkel 's Winters de lessen bij. Hij was dus verplicht een bijverdienste in landmeten te zoeken.

In 1843 na de toepassing der eerste wet op het lager onderwijs (1842), bepaalde men het getal leerlingen die recht hadden op kosteloos onderricht en waarvoor een zekere som ten behoeve van den onderwijzer werd vastgesteld. In 1847 bedroeg ze 120 frank voor 55 jongens en 30 meisjes ; in 1863, 300 frank voor 83 jongens en 60 meisjes.

Volgens dezelfde wet moesten gemeente en geadopteerde onderwijzers zekere waarborgen van bekwaamheid bezitten. Langzamerhand verbeterden insgelijks de leermethode, de schoollokalen en -meubelen ; de toestand van den onderwijzer werd min onzeker en zijn diensten werden beter vergoed.

Jammer dat zekere plaatselijke besturen langen tijd de werking der overheid gedwarsboomd of zich openlijk vijandig getoond hebben tegenover het volksonderwijs, waarvan zij een deel der kosten moesten dragen.

Het ligt niet in onze bedoeling in zekere bijzonderheden te treden betreffende de toepassing en den geest der verschillende schoolwetten die tot dusver het lager onderwijs geregeld hebben.

De leerplicht, de vaststelling van een loonrooster, de betaling door het Rijk, het instellen van boekerijen, het inrichten van den 4^{en} graad, zijn al jonge hervormingen welke door de onderwijsvrienden gunstig onthaald werden.

Gewis zijn andere veranderingen nopens de volksontwikkeling nog noodig om ze in verband te brengen met de behoeften van het hedendaagsche leven en 's lands noodwendigheden.

IIIe DEEL — VOLKSKUNDE.

I. — Volksvereenigingen.

Een der kenmerken van ons volk is zijn sterke vereenigingsgeest. Onze voorouders hebben steeds van spel, vermaak en ommegangen gehouden. Heden nog bestaat er bijna geen dorp in onze streek of het bezit een muziek-, zangmaatschappij of een tooneelkring.

Verder treffen wij tal van vereenigingen aan die de oude volkspelen beoefenen, doch stilaan verdwijnen onder den invloed van moderne vermaken, als sport, kinema, duivenwedstrijden, enz.

Onder deze oude genootschappen dienen vooral de boogschuttersgilden vermeld. Door hun werkzaamheid werd vroeger de eentonigheid van het stille leven onzer buitenmenschen op aangename wijze onderbroken.

Hoogst verdienstelijk zijn daarbij de gezelschappen die door muziek, zang of tooneel het verstandelijk peil verhoogen, den kunstzin van den dorpeling begunstigen en hem tevens een gezonde ontspanning verschaffen. Dat onze volksvereenigingen bloeien : zij bevorderen immers den geest van vriendschappelijken omgang en ontwikkelen broederlijkheid.

* * *

Vroeger ontmoette men in vele gemeenten *Rederijkerskamers*, welke meestal godsdienstige stukken opvoerden. Lange jaren verschaften zij, om zoo te zeggen, de eenige geestelijke uitspanning aan de buitenbevolking.

Te Thollembeek bestond, in de 2e helft der XVIIIe eeuw, een vereeniging van Rederijkers, bekend onder den titel van *De rym-minnende iveraars van Thollembeek*. Zij speelden in 1768 : « Den strijdt van den boosaerdigen ANTECRIST tegen het Christen Geloof, ende wederstaen door... Enoch en Elias, droefeyndig treurspel » (1).

De tooneelvoorstellingen te Thollembeek, te Marcq, te Graty en te Steenkerke, beleefden zulken bijval, rond 1775-1788, dat ze de nieuwsgierigen van de naburige dor-

(1) *De Brabander*, 1 jaargang, blz. 33.

pen deden toestroomen. Onder den invloed der nieuwe geaachten van Keizer Jozef II, waarvan de strekkingen beslist vijandig waren tegen de openbare vermaken, werden de vertooningen in deze dorpen door de hooge overheid verboden en de baljuw van Edingen was met de uitvoering van dit order belast (1).

Koninklijke Harmonie « Ware Vrienden ».

Stichting. — Men mag het een stoute poging heeten de oprichting eener muziekvereeniging, ongeveer een eeuw geleden, in een buitengemeente met 2.300 inwoners. Doktoor *Marcelinus Nechelput,* een Thollembekenaar van daad en breeden blik, heeft zulks aangedurfd, en zijn gewaagde denkbeelden met veel bijval verwezenlijkt. In het uitwerken van zijn plan werd hij krachtig ter zijde gestaan door zijn broer *Paul,* onderwijzer, en door *Felix Lippens* die zich van jongsaf op de muziek had toegelegd.

Op de stichtingsvergadering van 19 November 1837, waren aanwezig : Marcelinus Nechelput, Absolon Carlier, Felix Lippens, Christiaan Roobaert, Severinus Wielant, Franciscus Lumen, Jozef Dierickx, Peeter-Karel Goorickx, Fideel Bombaert, Romanus De Taye, Jan-Baptist De Taye, J.-B^t^ Nechelput, Benedictus Simmilon, Elias Platteau, Jozef Darbé, Bernardus Peremans, Felix Seghers, And. Deneyer, Joannes Dehandschutter, Felix Gierts.

Eerste bestuur. — Op Ste Ceciliadag 1837 werd het eerste bestuur gekozen : Dr M. Nechelput, voorzitter ; Felix Lippens, ondervoorzitter ; Severinus Wielant, penningmeester ; Absolon Carlier, kommissaris van politie, en Paul Nechelput, sekretaris.

De eerste speeltuigen werden door jaarlijksche stortingen van 30, 20, 15 en 10 frank aangekocht.

Bloei der W. V. — Dank de bekwame en toegewijde leiding van Felix Lippens, maakten de jonge muzikanten snelle vorderingen. Na enkele jaren vlijtige oefening, namen zij deel aan muziekfeesten in 't omliggende, namelijk te Geeraardsbergen, Ninove, Edingen.

---

(1) *Annales du Cercle archéologique d'Enghien,* tome VI, blz. 310.

Geen feest of gebeurtenis van beteekenis ging in de gemeente en in 't omliggende voorbij, of de Harmonie luisterde ze op. In den beginne verwekten de W. V. bij hun uitstappen zoodanig de nieuwsgierigheid, dat de buitenmenschen door de velden kwamen toegeloopen om hen te zien en beter te hooren.

In 1840 telde de Harmonie 22 spelende leden en 16 eereleden ; in 1914, 55 werkende en 155 beschermende leden.

Het eerste jubelfeest en het 25-jarig voorzitterschap van Dr Nechelput werden luisterlijk in 1862 gevierd. Een prachtig banket vereenigde al de leden : toespraken, heildronken, kantate, bloemen, jaarschriften, verlichting, niets ontbrak aan de plechtigheid.

In 1887 herdachten de W. V. met groote geestdrift, hun 50-jarig bestaan. Gansch Thollembeek was op dien heugelijken dag te been. De helden van den dag, h. h. Nechelput en Lippens, de eenige overlevende stichters, werd ieder een kostbaar omlijst portret aangeboden.

Politieke oneenigheid heeft in 1912 belet aan het 75- jarig jubelfeest den gewenschten luister te geven.

Vaandels. — Het eerste vaandel werd in 1843 geschonken door Paul Nechelput (1) ; het tweede, aangekocht met de opbrengst van inteekeningen onder de leden, werd in 1876 ingewijd.

Voorzitters : Dr Nechelput, 1837-1894 ; Louis Vangijte, 1894-1903 ; Victor Dero, 1903-1920 ; Dr A. Carlier, 1920 —.

Eerevoorzitters : François Clerebaut ; Paul Nechelput, Felix Van Herrewegen, Nicolaas-Jozef Van Gyte, Petrus Robijns, P.-Ch. Vanderhoudelingen, V. Modrie.

Bestuurders : Baudelet, Aller, Herremans, Vandemaele, Keuterickx, Delsine (vader en zoon), C. Declercq, A. Goossens, R. Wayteck, P.-J. Ledieu, C. Dufond.

Na den oorlog. — Binnen den oorlog hadden de W. V. alle werking geschorst. Zoodra de vijand onze gemeente had verlaten, lieten verschillende muzikanten van het centrum de *Brabançonne* hooren en brachten de geestdrift ten top.

---

(1) Bewoonde het kasteel Heetvelde,

De gewone repetitiën werden enkele weken daarna hervat.

Een koninklijk besluit van 10 November 1921 verleende aan de Harmonie den titel van *Koninklijke.*

Tooneelafdeeling. — Ten einde ons volk door kunst nog meer op te leiden, besloten de W. V., rond 1855, tooneelvoorstellingen te geven. Sedert dien ging er geen Winter voorbij, of een « concert » werd op touw gezet.

In 1867 verleende Mevrouw *Marie Bataille,* de volksgeliefde tooneelspeelster te Brussel, voor de eerste maal, haar medewerking. Gedurende ruim dertig jaren oefende zij een heilzamen invloed uit op de leiding der tooneelliefhebbers ; door haar kundig spel wist zij het hart en de belangstelling der toeschouwers te winnen. Een voorstelling was toen niet alleen voor de gemeente, maar ook voor 't omliggende, een gebeurtenis van belang.

* * *

De *Ware Vrienden* wezen trotsch op hun verleden. Mogen zij steeds het verheven doel hunner voorouders gedenken en eendrachtig de kunst blijven beoefenen tot eer, vermaak en opbeuring der Thollembekenaars !

Handboogschuttersgild van O.- L.- V

Ontstaan der gilden. — In de middeleeuwen waren de verkeerswegen zeer gebrekkig en bovendien meestal onveilig. De kooplieden die de steden bewoonden, werden vaak op het platteland door vrijbuiters aangevallen. Ten einde elkander gemakkelijk te helpen en te verdedigen, vormden deze kooplieden, onder het gemeentetijdvak, vereenigingen of *gilden,* die langzamerhand voorname instellingen zijn geworden. Door de *keuren* welke de heeren hun schonken, kwamen zij in het bezit van talrijke voorrechten.

Een andere soort gilden hebben zich gedurende de eerste eeuwen van het leenroerig tijdvak op de volgende wijze ontwikkeld. Bij de opkomst der steden, ontstonden er militaire genootschappen waarvan de leden onder de ambachtslieden werden aangeworven. Om zich te vermaken oefenden zij zich regelmatig in het schieten met hand- of met kruisboog.

In oorlogstijd of wanneer de stad aangevallen werd, vormden deze genootschappen — *gilden* of *gulden* (1) genoemd — een goed ingerichte landweer, aangevoerd door een *kapitein*. Aldus waren de leden van het kruisboogschuttersgild St Jan-Baptist te Edingen verplicht op wacht te staan om de stad te verdedigen en, in geval van oorlog, onder de banier van den heer te strijden (2).

Ieder *serment* (3) of gezworen gild had zijn statuten, zijn banier, zijn heraut, zijn lokaal, soms in de kerk zijn bijzondere kapel. Het bezat veelal ook een zegel. Het gild stond onder de bescherming van een heilige en jaarlijks met het patroonfeest, werd een mis gecelebreerd welke al de « contrers » moesten bijwonen.

Wederoprichting. — Van 1555 tot 1713 vormde ons land een der belangrijke bezittingen van het Spaansche vorstenhuis. In de 16e eeuw hadden onze provinciën veel te lijden door de omwenteling en, op het einde der 17e eeuw, waren zij het tooneel der rampspoedige oorlogen van Lodewijk XIV, koning van Frankrijk (zie blz. 86).

Toen door het verdrag van Rijswijk (1697) de vrede en de rust hersteld waren, begon men overal aan spel en vermaak te denken. De meier, schepenen en inwoners van Thollembeek richtten, in Juni 1700, tot H. Hoogheid de Hertogin van Arenberg, te Edingen, onderstaande verzoekschrift om de Contrerie van den *Heiligen Rozenkrans* (4) te mogen wederoprichten. Wegens « den langen gecontinueerden oorloege hadden zij hun scieten genegligeert dertig jaren en meer ».

---

(1) Naar het woord geld, omdat elk lid zijn aandeel in de gemeenschappelijke uitgaven moest betalen.

(2) E. Matthieu.

(3) In het Fransch heette men het gild *serment*, wegens den eed dien elk lid moest afleggen.

(4) Het gild, vroeger *Sancta Rosario* genoemd, heeft nagenoeg geheel haar archief bewaard, waar in 't Vlaamsch of in 't Fransch gestelde stukken voorkomen. Het gildeboek, dat dagteekent van het jaar 1700, werd door pastoor Tersbin geschonken. Op de eerste bladzijden staan verschillende belangwekkende aanteekeningen nopens kerkaangelegenheden.

In de Constitutie ofte Grondwet van 1809, lezen wij : « Het Broederschap onder de Denominatie van *Onze-Lieve-Vrouwe* van Thollembeek heeft geexisteert van een theydt ongedenckbaar ».

« A Son Altesse Madame
la Duchesse d'Arenbergh d'Arschot &a .

Remontrent très humblement à Vre Altesse les Mayeur, Eschevins et habitans de Tollembecq qu'ayant cydevant eu et composes une Confrerie au dit Lieu de Nre Dame du Saint Rosaire dont les Confrers tiroient chaque année L'oyseau avec les Arbalettes le Jour de Sainte Marie Magdeleine et ce sur une perche qu'ils dressèrent à une fenestre du cloche de leur Eglise, mais comme Ils ont apperceus que par le dit Tirage avec semblables Arbalestes furent causées grands Interets aux Vitres et Ardoises d'Icelle Eglise qu'autrement Ils avoient en vue des dis Interests et des continuelles guerres négligés le dit Tirage depuis Trente ans et plus et comme par cette paix Tranquille et durable comme l'on espère les Remontrants ont repris un nouveau zêle pour l'entretement d'une exercice si louable et l'augmention de la devotion a honorer les processions, Ils viennent supplier Vre Altesse leur accorder autant que de besoin la permission d'y restablir la dite Confrerie de Nre Dame du Rosaire et de pouvoir tirer L'oiseau à l'Arcq a la main ainsy que tirent les Confrers du village de St Pierre membres d'une même posté (1) et aux mêmes privilèges, suppliants aussy Vre Altesse leur vouloir accorder quelques arbres necessaires pour construire le pied de la perche à dresser et tirer le dit oyseau, tout quoy ne peu tendre qu'à l'augmentation de l'honneur qu'ils doivent à Vre Altesse et a Monseigneur le Ducq et à entretenir l'amour et bonne Intelligence entre leurs dis habitants. Quoy faisant ». (Juin 1700).

Bij kantteekening aan dit verzoekschrift werd door H. H. de Hertogin van Arenberg, op 3 Juli 1700, aan het gild de toelating verleend den vogel met den handboog te schieten in dezelfde voorwaarden als de gildebroeders van de gemeente St-Pieters-Kapelle. Twee withoutboomen werden te zelfder tijd geschonken voor het oprichten der wip.

Vergunningsbrief. — Het was slechts den 17 September 1736, dat de oprichtingsbrieven verstrekt en de standregelen goedgekeurd werden te Bergen, door den Grooten Baljuw van het Graafschap Henegouw, Voorzitter en lid van den Raad Harer Keizerlijke en Katholieke Majesteit (2).

---

(1) St Pieters-Kapelle en Thollembeek maakten deel uit van de posteit Herne.

(2) Staatsarchief *Bergen*, Conseil souverain de Hainaut, Register 199, fo 45.

« Les Grands Bailly, président et gent du dit Conseil de sa Majesté impériale et cath^e^ ayant vue cette avec les lettres de confrerie jointes ont enteriner et enterinent les dittes lettres à l'exception néanmoins du pouvoir d'emprisonner et de la déffence d'aller à la guerre avec les autres que les confrers. Ainsi prononcé le 24 Septembre 1736. (L. Recq, 1736). »

Eerste schieting (1700). — « Van den twee en twintigsten July, duysen seven hondert, hebben de Guldebroeders van Onse Lieve Vrouwe broederscap van den H. Roosencranshe, binnen de prochie Tholembeecq, by verlof en authorityt van den heer van Edinghen Hertoghe van Aremberghe d'Arschot etc., het vernieuwen hunder confrerie met den edelen hantboge den vogel gescoeten op den gewoonlycken jaerlyxen daege van H. Maria Magdalena welke confreers hun hantelyck doen inschryven in voors. confrerie van H. Roosenkranse met ope van te voldoen aen de W. E. H^e^ tot vermeerderinge van lof van de H. Moeder Gods Maria en syn dees navolgende ».

Eerste leden :

Jan Devroede, meyer van Hernegewaut, 1^e^ Koninck ;
Nicolaes Devroede, borgemeester, 4^e^ en 5^e^ Koninck ;
Adriaen Vandeneucker, scepen derselve parochie ;
Saccarius Van der Cammen, pachter, 2^e^ Koninck ;
Adriaen Dedobbeleer, 3^e^ Koninck ;
Peeter van Droogenbroucq, pachter ;
Jan-Bap^t^ Devroede, pachter, alferus ;
Jan Carlier, coster en pachter van Thollembeecq ;
Joos Vanneucker, pachter ;
Arent Van Wilder, mulder van den Boesmolen ;
Andries Notaert, kleeremaecker ;
Gillis Dauwe, brouwer ;
Jan Neirinckx, veltwachter ;
Jan Roobaert, jonckman, niet getrout ;
Jan van Rossem, jonckman ;
Nicolaes Devroede, smet ;
Adriaen Lux, jonckman, niet getrout ;
Philip Ravets, pachter ;
Deneys Leucx, brouwer en pachter ;
Jan Rygaert, pachter.

Gildekamer. — Bij akte verleden ten huize van Adriaan Seghers, den 27 Mei 1704, voor meyer en schepenen van Hernegewout, bekende Sr Jan Devroede « gege-

ven, gejoint en gecedeert te hebben ten eeuwelycken daeghe ten profyte ende behoeve van de selve gulde eene hooghe keldercamer te nemen in de *Hoogheporte* gelegen op de *Clyne plaetse*, prochie Thollembecq, aldernaest den moelen, meerende aen de voors. Hooghepoorte, aen Pauwel Peremans, aen Adriaen Derdelinx ende aen de voors. Clyne Plaetse ».

Van de Hoogepoort is de Gildekamer achtereenvolgens overgebracht geweest in de herbergen van Petrus Devalkeneer (heden bewoond door Wᵉ Felix Detaye ; daarna bij Christiaan Roobaert, Hip. Mertens, Theofiel Van Hove (huis thans bewoond door den h. René Decoster) ; Wᵉ E. Devos (Molenstraat).

Nieuwe standregelen. — Daar de oude statuten verloren zijn geraakt, werd in 1809 een nieuw reglement opgesteld dat « zooveel het mogelyck is op de houde statuten is gegrondt waervan de confrers eenige kennissen hebben ».

Het nieuwe reglement dat den titel draagt « Constitutie oft Grondwet voor de geswoerene gulde oft Confrerie van Onse-Lieve-Vrouwe tot Thollembecq », werd opgesteld door Paul Nechelput (1).

Schietingen. — De jaarlijksche *Koningschieting* heeft plaats den eersten Zondag vóór den feestdag van H. Maria Magdalena ; volgens de oude statuten was het op den dag zelf.

Binnen de eerste maand na het schieten van den koningsvogel, is het *prijsschieting*. « « De preysen sullen moeten bestaen in thin en in vyf differente wegende ten minste saemen elf pond, waervan er sullen dry te winnen syn voor de confrers en twee voor de confrateressen ». (Art. 18).

Op straat stapten de gildebroeders met tweeën in rang en in goede orde. Voorop ging de *vaandrig* en daarna volgden trommelaar en fijfelaar die beiden een hoogen hoed droegen met een rooden vederbos versierd. Achteraan kwam de *Koning*, omstuwd door den *connetabel* (rechts) en den *ceremoniemeester* (links).

---

(1) Was burgemeester (1808-1830) ; bewoonde het kasteel Heetvelde.

Harmonie « Ware Vrienden ». (Blz. 162).

Gild van O.-L.-V. in de processie. (Blz. 164).

Het « voeren van den standaard ». (Blz. 172).

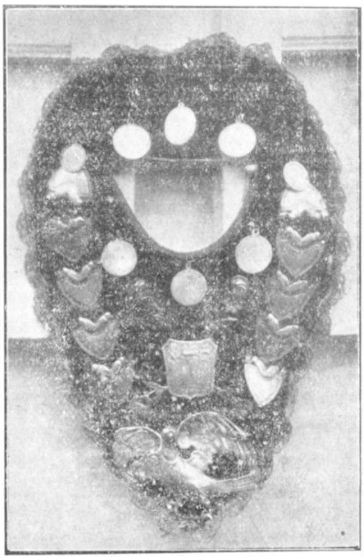

Braak (St Maartensgilde). (Blz. 174).

Gildebroeders. — De leden van het gild behoorden tot den burgerstand en moesten van goed gedrag zijn.

« Alvorens als lid te worden aangenomen, sal den geagreerden zich onder het vaendel begeven, naer drymael den trommel geslagen geweest te hebben en sal aldus den eedt doen : ik sweere en beloeve getrouwigheydt ende gehoorsaemheydt aen deze tegenwoordighe Constitutie dewelck ik beloeve stiptelyck te onderhouden geduerende den theyd ik sal in deze confrerie wezen ». (Art. 49).

Formule voor aanvaarding. — « Op heden den 12 Augusty 1809, hebben wy, onderschrevene confrers der Confrerie van Santa Rosario tot Thollembecq, aengenomen voor confreer derselve gulde ofte conformentelyck aen den art. 47 onser Constitutie, den genomden Paulus Nechelput, maire der gemynte Thollembecq, ende naer dat hy heeft volkomen aen de art. 48 en 49, hebben wy hem aenveert ende aengeteekent als confreer derselve gulde ende heeft benevens al de andere confreers de constitutie onderteekent.

Gedaen in onse guldekamer tot Thollembecq, den 12 Augusty 1809 ».

De Koning. — « Hy wordt Koninck door het afschieten van den Koninckvoegel ». (Art. 6).

« Soohaest als den Koninckvoegel sal afgeschoeten syn, sal uyt naem van de geheele confrerie door den grooten Meester der Ceremonie den wyn van eere aen den Koninck gepresenteert woorden en sal door den kapitaine geordonneert worden drymael den trommel te slaegen en de confrers drymael te roepen : *Den Koninck drinckt en vivat den Koninck !* het hoofd ontdekt, op pyne twee schellinck boete ». (Art. 13).

« Al de confrers sullen verplicht wesen van den selfsten dagh als den koninckvoegel sal geschoeten syn, hem te versellen naer syne woenste in een goet order met vendel en trommel, en alwaer hy sal moeten de confrers tracteeren ten minste met eene salade, eyeren, boeter en terven broodt, goet bier te drinken, welck tractement en sal maer moegen dueren ten langsten een ure ». (Art. 15).

Later werd dit gerecht vervangen door een hesp wegende ten minste 14 pond, alsmede door een schoonen « herten kaes ».

Zoodra de koningsvogel is afgeschoten, kondigt men de gebeurtenis door klokgelui aan. Daarna wordt een lof gezongen in de kerk en luidt men nog twee poozen.

De Keizer — « Indien het gebeurde alsdat een selven confrer dry jaeren vervolgens den koninckvoegel kwamt af schieten, hy sal alsdan den titel van Keyser draegen, sullen de confrers saemen verplicht wezen van aen hun Keyser present te doen van een teeken van eere, 't welcke sal moeten bestaen in dry silvere voegels angende aen een schoon lindt in forme van kraege, welkers weerde sal ten minstens bestaen in ses permisse pistollen, waerin elcken confrer sal moeten gelyckelyk contribueeren, en sal hy keyser dees eerteeken moeten draegen in alle ceremoniën als het gulde sal vergaedert syn en sal hetselve hem toebehooren ». (Art. 12).

In het gildeboek wordt geen Keizer vermeld.

De connetabel. — « Den voorgaenden Koninck sal altheydt met recht *connetable* syn, welchers functie sal bestaen in het accompagneeren van den Koninck in de ceremoniën, te gaen aen syne rechte handt en de Braecke gesaementlyck met den Grooten Meester en den Koninck aen en af te doen, en sal oock dienen als raedtsman van den Koninck ». (Art. 21).

De kapitein. — « Den *capitaine* sal de confrers commendeeren in de processiën of de andere ceremoniën en sal se doen op hun plaetse en order marcheeren, volgens de orders van den grooten policemeester aen hem gegeven ». (Art. 31).

Hij sal alteydt aen het hoofd der confrerie syn met eenen rietstok in de handt en eene pluim of lint op den hoedt om het goede order te houden ».

Tot vóór den oorlog, droeg de kapitein een stok met zilveren appel, een van Benoît Nechelput (15 Augustus 1805).

Braak. — De braak dagteekent van het jaar 1700. Op een der zilveren platen staat gegraveerd : *Jan Devroede, mayer van Hernegewault, eerste Koninck deser gulde tot Tollebeek 1700.*

De plechtigheid van aan- en afdoen der braak heeft plaats met den grootsten eerbied ; op straf van boete is het verboden te rooken, zoolang de koning er mede bekleed is.

De vogeldrager. — Vóór den koning stapt een schoolknaap die een vergulden vogel op een pijl draagt. Na elken uitgang van het gild ontvangt hij van den koning snoepgeld. De jongens beschouwen dit postje als een groote eer.

Vaandels. — In 't jaar 1773, werd voor 75 gulden een nieuw vaandel vervaardigd. De andere dagteekenen van 1812 en 1840 ; allen zijn verdwenen.

Het laatste vaandel werd « gemaekt en geschilderd door Paul Nechelput, schoolmeester. De staet van kosten beliep tot de somme van hondert thien guldens, 17 stuyvers, Brabantsch courant geld.... »

Vaandelspel. — Onmiddellijk na het afschieten van den koningsvogel en het uitvoeren van een gewoon aria door fijfelaar en trommelaar, werd de nieuwe koning met de braak bekleed. De gildebroeders omringden vervolgens den vaandrig, die het aangezicht tot den koning keerde. Op behendige wijze beschreef hij met het vaandel een reeks sierlijke bewegingen, welke door de aanwezigen met belangstelling gevolgd werden. (Zie *Brabantsche Folklore*, 3e jaargang, nr 15).

Wip. — De wip werd in 1700 op den Kleinen Molendries geplaatst. Tot het oprichten kreeg het gild van de Hertogin van Arenberg twee withouten. Daarna stond ze achtereenvolgens op de weiden van Petrus Vanderhoudelingen, Jan Carlier, We Petrus Lumen, Fr. Carlier, C. Vandenborre, F. Wielant.

De tegenwoordige wip dagteekent van 1874. Een schoone lariksboom werd toen door den Hertog van Arenberg aan de gilden geschonken.

Gildezusters. — « Elcken confrer sal vermoegen mede te brengen syne vrouw oft een ander vrouwpersoon, den dag van het schieten der preysen, waervan er zullen te winnen syn twee voor dese vrouwpersoonen en het sal in het vermoegen van den Koninck wezen van te ordonneeren door wat spel sy sullen gewonnen worden, welke vrouwepersoonen, de vrouwe oft bloedverwanten sullen moeten syn van den confrer » (Art. 20).

Als spel verkozen meestal de gildezusters mik- of vogelbollen. De speelster die den koningsvogel afbolde werd *Koningin* uitgeroepen. Daarna begaven zich de gildezusters naar de wipweide om de gildebroeders af te halen.

Processie. — Het gild vereert door zijn tegenwoordigheid de jaarlijksche processiën op H. Sacramentsdag en op Zondag der kermis. Elk lid is verplicht, op straf van boete, met flambeeuw aan de plechtigheid deel te nemen.

Standaard. — « Den stanaert van Onze Lieve Vrouwe sal alteydt in de processiën ofte ceremoniën moeten gevoerd worden door eenen member van de confrerie ».

De standaard wordt gedragen door een ruiter met een donkerrooden sluier omgord. Twee knapen, eveneens te paard en met een rooden sluier, « voeren de toepen », 't is te zeggen, houden de toppen in de hand.

Onmiddellijk daarna volgen stoetsgewijs de gildebroeders.

« De standaert van O.-L.-V. is ingehaeldt geweest door al de confrers te peerde tot Gallemaerden ende met sollemniteydt aen Onse-Lieve-Vrouwe ende kerk geoffert geweest op den dach van de groote kermisse 1817, ende de confrers alsdan al gesaementleyck te peerde mede in de processie hebben gereden ».

Straffen. — « Wordt gecondamneert P. V. voor gecompareert te hebben in korte veste in het scieten van den koninckvoegel en de alsoo in het lof geweest, tot de boete van tien stuyvers, volgens den art. 57 onser statuten.

De onderschreven groote meester condamneert J. V. L. over touback gesmoort te hebben terwylent den Koninck in syne waepens was, tot de boete van thien stuyvers.

De ondergeteekende groote meester condamneert Fr. W. aen eene boete van thien stuyvers, over hem in staet van dronkenschap gevonden te hebben als den koninckvoegel heeft geschoeten geweest in 1812, tot Thollembecq, 26 Juli 1812 ».

Uitschrabbing. — Den genaemden Ch. S., brauwer ende herbergier, confrer geworden den 19 Jullius 1812, werd als onweerdig gevonden van onder de confrers gerekent te worden, den welcken door syne

ongehoorsaemheyt aen onse grondwet ofte constitutie ende syn onsedigh gedrach, hem sigh bevindende in de vergaedering en in eenen staet van dronkenschap, meinighe mael alsdan schandaelen gaf aen de geheele confrerie en het gemeynte ».

Viering van « Verloren Maandag ». — « In het jaar 1855 is met meerderheid van stemmen besloten dat in het toekomende de gilde jaerlyks zal vergaederen in de guldekamer op Verloeren Maendag en een misse zal doen celebreren ten negen uren tot laefenisse der afgestorvene confraters en confrateressen, middagpoesie gezamentleyk nemen waer voor zal moeten gekocht worden een pond runder vleesch voor ieder, de helft bollie en de helft kabernaeren. Den wert moet voorzien zyn van tarwe brood, boeter, aerdappelen en wortelen en alles gereedmaeken op rekeninge der gulde, niet begrepen den drank die is voor ieders rekeninge.

De confraters zullen moeten vergaederen een half ure vóór de misse in de guldenkamer, alles op peine van een boete van tien stuyvers ».

Een jubelfeest. — « Ten jare 1862, den 21 Augusty zijnde den donderdag der groote kermis, heeft men plechtiglijk gevierd den vijftigjarigen jubilee van onzen confrater J.-B. Van Belle (1) die, sedert den 19 July 1812 bestendig deel maakte dezer gulde.

Ter dezer gelegenheid hebben de Maatschappijen van St-Martinus en van St-Nicolaas, voorgegaan van de maatschappij van muziek, de gulde van O.-L.-V. komen vergezellen tot in de kerk alwaer eene plechtige mis is geschied om 9 uren, na dewelke men hem wederom heeft begeleid op dezelve wijze tot in de guldekamer O.-L.-V. en daarna den voormiddag in vroolijkheid overgebracht.

Op zelven dag hebben al de confraters der gulde O. L. V. ten getalle van 22, geweest deel nemen, op verzoek van onzen hierboven confrater, te zijnen huize aan een prachtig opgedischt middagmaal, na hetwelk men het overige van den dag in alle slach van vroolijkheid heeft overgebracht ».

---

(1) Hij was een behendige vaandelspeler.

Tegenwoordige gild. — Langzamerhand zijn in den laatsten tijd, en vooral sedert den oorlog, meestal hoogervermelde gebruiken weggevallen ; het gild vergadert nog jaarlijks in zijn lokaal om « voor koning en prijzen » te schieten en aan de processiën deel te nemen.

Het Sint Maartensgild.

Het *Sint Maartensgild* werd opgericht in 1804, zooals het blijkt uit de « ordonnanciën of verordeningen » opgesteld door Absalon Carlier. Aangaande de werkzaamheden gedurende de eerste jaren van het bestaan, wordt er in het archief niets vermeld.

In 1822 treffen wij de eerste ledenlijst aan : Absalon Carlier, Theodorus, P. Joes, Nicolas Nerinckx, J. Franciscus Janssens, Judocus-Philibertus Peremans, Joseph Mertens, Franciscus Vandenherreweghen, J.-J. Vanderhoudelingen, Dominicus Goorickx, Joseph Alexander, M. Daminet. Onder deze leden zullen zich meestal de stichters bevinden.

Daar de bepalingen van het reglement grootendeels aan de statuten van het O.-L.-V.-gild ontleend zijn, zullen wij er slechts eenige bijzondere aanhalen.

Het bestuur is samengesteld uit vijf meesters : de Koning, de Onderkoning, de Hoofdman, de Kapitein en de Greffier. « Dengene die zig zal dry achtereenvolgende reyzen *Koning* schieten, zal den eeretitel bekomen van *Keyzer ;* dan zal hem ter dier eynde eene zilvere medaille of gedenkstuk van eere gekogt worden door de societeyt ter weerde van 25 guldens court, dewelke hy aan den hals zal draegen op alle vergaederen en zal vry zyn van de koningschietingen ». (Art. 7).

Als keizers worden vermeld : J.-B. Janssens (1850-51-52) en Victor Devos (1913-14-19).

« Er zal jaerlykx eene zilvre medaille of gedenkstuk van Eere gekocht worden uit de kasse der societeit ter weerde van dry guldens tien stuivers dienende tot vercieringe van het Koninklyke halscieraed waerop de naemen der Koninghen zullen gegraveert worden ». (Art. 15).

De braak van dit gild heeft een zekere oudheidkundige waarde. Op de banier is H. Martinus te paard afgebeeld.

Het lokaal is steeds in dezelfde herberg geweest, welke onderscheidenlijk gehouden werd door Elias Vandercammen, J.-B. Orins, P. Vastesaeger en Gezusters Vastesaeger.

Het Sint Niklaasgild.

Het *St-Niklaasgild,* in 1840 gesticht, bezit geen archief. Daar deze vereeniging van jongeren datum dagteekent, worden er weinig oude gebruiken en traditiën nageleefd.

Sedert haar stichting heeft zij een vlag.

Victor Merkaert is als keizer opgegeven. (1882-83-84).

Lokaal : Kindn Pieret, We Lumen, Leander Massaer.

De Eendracht.

De duivenmelkers zijn sedert 1900 vereenigd in den bond *De Eendracht.* Gedurende het goede jaargetijde richten zij wedvluchten in.

Oud-Soldatenbond.

De bond van oud-wapenbroeders werd den 11 Maart 1901 opgericht onder de kenspreuk : « *Eendracht maakt macht* ». Emiel Otte, statieoverste, Louis Bombaert en Petrus Desmecht waren de stichters.

Den 17 Mei 1903 werd met groote plechtigheid, op de gemeenteplaats, een prachtige driekleur, namens Z. M. den Koning, door Generaal Timmermans overhandigd. Deze vaandelinhuldiging was een belangrijke gebeurtenis voor onze gemeente. Achttien bonden van oud-soldaten uit verafgelegen plaatsen van het land namen aan de feestelijkheden deel. Hoewel het den ganschen dag regende, kwam het volk langs alle kanten naar ons dorp toegestroomd. Nooit werd Thollembeek door zulke massa nieuwsgierigen bezocht.

In 1902 was de bond 72 leden sterk ; in 1925, 48 leden. Voorzitter sedert de stichting : Emiel Otte.

Oud-Strijdersbond.

De oud-strijders van den Grooten Oorlog zijn gegroepeerd in den *Vlaamschen Oudstrijdersbond.* Jaarlijks, op 11 November, herdenken zij plechtig met de overheden den wapenstilstand en huldigen hun gesneuvelde makkers.

De Lustige Balspelers.

De *Lustige Balspelers* bestaan sedert 1919, en geven jaarlijks prijskampen in het dorp.

Boerengild Sint Martinus.

Een boerengild, aangesloten bij den *Belgischen Boerenbond,* werd in 1921 gesticht. Het heeft tot doel het verstandelijk, maatschappelijk en stoffelijk welzijn der landbouwers te betrachten. In 1923 telde de vereeniging 86 leden. De vlag werd ingewijd den 7 September 1924.

Voorzitter : Victorin Derdelinkx.

Fanfare « Vlaamsch en Vrij ».

De socialistische fanfare *Vlaamsch en Vrij* dagteekent van 1923 en werd door Remi Stroobant gesticht. In 1925 heeft men de vlag ingehuldigd. Bestuurder : O. Roels.

Nut en Vermaak.

Den 10 Januari 1926 gaf de tooneelkring *Nut en Vermaak* zijn eerste voorstelling.

Eere-voorzitter : Camille Modrie ; tooneelleider : Om. Vanderhoudelingen.

Werkliedenbonden.

Tot verdediging van hun stoffelijke belangen zijn de werklieden in twee verschillende bonden vereenigd : de eene bij de socialisten en de andere bij de kristenen.

Verdwenen vereenigingen.

De balspelers. Het spel met den kleinen of met den dikken bal (kaatsspel) is steeds een geliefkoosd vermaak geweest van de Thollembeeksche jeugd. Meermalen heeft zij zich in wedstrijden van 't omliggende onderscheiden.

Reeds in 1860, behaalden onze liefhebbers den eersten prijs te Geeraardsbergen. Zij kregen er een zilveren bal dien ze aan het processiebeeld van O.-L.-V. geofferd hebben. De overwinnaars werden door al de maatschappijen

der gemeente tot in de stad afgehaald. Ouderen van dagen herinneren zich nog den prachtigen stoet welke naar Geeraardsbergen optrok.

Vooral gedurende het tijdperk 1900-1903 verwierven de spelers met den dikken bal den grootsten bijval. De ploeg bestond uit : Jules Dewandel (groot midden), Arthur Desmecht (achtermidden), Omer Vanderhoudelingen (klein midden), Isidore Fonteyne en Adolf Dubois (voormannen of « koorden »).

Vier jaren achtereen namen zij deel aan alle belangrijke prijskampen van het land en slechts tweemaal werden zij verslagen.

Boldersvereeniging. — De Boldersvereeniging, onder H. Jozef's bescherming, werd in 1875 gesticht door Jozef Clerebaut, die ook de eerste voorzitter is geweest. Zij heeft bestaan tot 1914. Andere voorzitters : Ch. Dewaele, Victor Salens.

Lokaal : Joannes Berckmans (Oomken), Philip Modrie, W^e^ René Vastesaeger.

De Markzonen. — In het jaar 1892, werd een vereeniging van lijnvisschers opgericht onder den naam van « De Markzonen ». Zij heeft slechts enkele jaren bestaan. Haar lokaal was bij Petrus Roobaert, Molenstraat.

Bestuur : Charles Dewaele (voorzitter), Cyriel Peremans (secretaris), Jan Dero (schatbewaarder) ; leden : François Derdelinkx, Victor Dero, Ch. Detaye, Em. Devos, Fr. Pardaens, P. Roobaert, Oct. Van Campenhout, Em. Vanderkelen Ch. Vanderhoudelingen, Osc. Vanderhoudelingen.

Karnavalvereeniging. — De karnavalvereeniging « Hoop in de Toekomst » kwam tot stand rond 1904 en nam deel aan tal van optochten, welke, in Wallonië en het Brusselsche ingericht werden. Gedurende een tiental jaren hebben de Vastenavondjongens meer leven en vroolijkheid in onze gemeente gebracht. Door hun bevallige verkleeding (zij verbeeldden Napolitanen) en door hun uitstekende fanfare, wekten zij in hun uitstappen de nieuwsgierigheid op.

Voorzitter : Victor Dero.

II. — Volksleven.

Enkele eigenaardige gebruiken.

Inhalen van den « mei ». — Een vijftigtal jaren geleden was hier het landbouwbedrijf vooral door groote pachthoeven met uitgestrekte landerijen vertegenwoordigd. Op de hofstede werden toen vele arbeidskrachten gebezigd. Bij het binnenhalen van elke belangrijke veldvrucht (o. a koolzaad, vlas en graan), vond een eigenaardig gebruik plaats. Op het laatste « voer » dat van den akker naar de hoeve aanrolde, zaten eenige lustige werkmeisjes ; een van hen hield een grooten ruiker in de hand. De paarden waren met bloemen en loover gesmukt. Het akkergereedschap op den schouder, stapten de mannen en de overige werksters achter den wagen ; terwijl men in de verte het klokje der hofstede hoorde luiden, zongen zij luidkeels :

Het laatste voer is op de baan.
Wat heeft onzen « knaap » verdiend ?
Een halve pint (1),
Jouw ! Jouw !

Op de hoeve werd de « mei » onder algemeen gejubel den boer aangeboden, die zich uiterst gelukkig voelde dat zijn oogst binnen was. In de ruime keuken stonden op de lange tafel volle teilen lekkere rijstpap, welke de pachteresse had bereid en waaraan het hoevepersoneel zich deugd deed. Hoewel dit gebruik haast volkomen is verdwenen, bestaat echter de uitdrukking nog : « Boer X heeft zijnen « mei », 't is te zeggen zijn oogst is ingehaald.

Wafels of „flasjen" (pannekoeken) bakken. — Voor enkele jaren was het de gewoonte, toen een volkshuwelijk op een wijk plaats had, wafels of « flasjen » te bakken. Daags vóór de gebeurtenis, werden er melk, meel, eieren en hout omgehaald.

---

(1) Een halve pint jenever.

Wanneer, 's anderdaags avond, de nieuw getrouwden van hun reis terugkwamen, was men volop aan het bakken op den straatrand. Een kok, met witte voorschoot en kapje, was druk aan het werk en deelde zijn gebak aan de liefhebbers uit. Er werd leut gemaakt en gedanst dat het een lust was. Bij de aankomst werd het bruidspaar met geestdrift onthaald. Wat een gejuich, toen beiden de wafels proefden! Als de deeg verbakken was, trakteerden de jonge echtelingen het gansche gezelschap, dat daarna vroolijk uiteenging.

Een steen voeren. — Wanneer een jongeling sedert ruimen tijd verloofd is, en het meisje hem in den steek laat om... met iemand anders in het huwelijksbootje te stappen, wordt het liefdeslachtoffer door zijn makkers op een bijzondere wijze gehuldigd. Zij voeren hem een steen.

Een Zondagnamiddag komen de deelnemers bijeen. De gekapte arduinsteen, waarop het een of ander opschrift gebeiteld is, wordt vervoerd op een met bloemen versierde slede of hondenkar. Achteraan stappen stoetsgewijs de jongelieden, die volksdeuntjes zingen op de muziek van een akkordeonist.

Het gezelschap staat onder bevel van een boersch uitgedosten hoofdman; gewoonlijk draagt hij groote klompen, een hoogen hoed, een blauwen kiel en rond den hals een rooden zakdoek.

Aan de woning van den feestheld wordt de steen door den hoofdman, namens de jonggezellen, geschonken. Deze verheerlijkt in een leuke toespraak den ongehuwden staat en spreekt den beproefden makker woorden van troost en moed toe. Hij wenscht dat dit droef avontuur hem voldoende weze om steeds voor de Eva's dochters een hart zoo koud en gevoelloos te hebben als de aangeboden steen.

* * *

Als oude gebruiken hebben wij nog: ***eenen tram leggen, de kwâ beest jagen of een hond branden.*** Daar deze spotternijen gewoonlijk twist en wraak onder de inwoners verwekken, zijn zij goed verdwenen.

Verdwenen herberggebruiken.

De Meikermis. — Een dertigtal jaren geleden bestond er op de voorname wijken der gemeente, namelijk op *Den Dries,* het gebruik een « mei » te planten en meikermis te vieren. Einde April werd de « mei » gekocht en op Meiavond in het gehucht gerecht. In den top wapperde een vlaggetje te midden van een bloemenkroon.

Den eersten Zondag, werd de boom onder de herbergiers van den omtrek per opbod verkocht voor een zeker getal mattetaarten en flesschen bier. Acht of veertien dagen daarna, moest de « mei » bij den kooper gevoerd en geleverd worden. Daar had, den laatsten Zondag van de maand, de meikermis plaats. De gelagkamer was voor de gelegenheid aardig gesmukt.

De vergadering der « meigasten », die elk door een vriendin begeleid waren, vond plaats rond vier ure bij den laatsten bieder. Vandaar gingen ze gepaard en vol plezier naar de kermis.

Een kommandant in soldatenpak ging vooraan. De baas verwelkomde zijn gasten op den drempel en bracht ze naar de tafels met de overeengekomen flesschen bier en mattetaarten beladen.

Den geheelen namiddag was de jeugd opgewekt en maakte veel pret. Volksliederen weergalmden door het gehucht. In het vroege avonduur ging het gezelschap uiteen en de « meibroeders » vergezelden hun vriendin huiswaarts.

Meilied

Stemme : Ik groet u koningin.

Hoe schoon en liefelijk,
Wanneer het hemelrijk,
Zoo wonderlijk,
Overal de krone spant,
In de zoete Meimaand,
Wanneer bloesem en groen
D' oogen voldoen !

De Meiboom heeft gegrond
Onz' broederlijken bond,
Hier in het rond.
Zijn takken al belâan,
Met groene lenteblâan,
Werden schoon gepaleerd
En g'arrangeerd.

Zijn verkooping was vrij,
Zondag, achttienden Mei.
Van uit de wei,
Voerden wij blij van zin
Hem te Sint-Peeters in.
Daar stond Fransoo Deroe
Ons kermis toe.

Weest allen willekom,
Jonkheid en ouderdom,
Weest willekom !
De tafel staat beplant
Met taarten niet verbrand.
Te Sint-Peeters alhier,
Is veel plezier,

De moeder van den drank,
De groene wijngaardrank,
Zeggen wij dank.
Faro en Peeterman,
Meibroeders, proeft daarvan.
Lovens, Uitzet, naar wensch,
Herstelt den mensch !

Na dit zoo is geschied,
Zingt dan ons kermislied.
Weg met 't verdriet !
G'heel onze meiskenstrein
Wil hier aan tafel zijn,
Elk met zijn liev' vriendin
Naar zijnen zin.

Hoort godin Euterpa,
Roomsche godin Flora,
Godin Muza,
De stemme van ons lied,
Wij vergeten u niet.
Wij roepen allen blij :
Vivat de Mei !

KAROEL.

Den blauwen voorschoot uithangen. — Het gebeurt soms dat de bazin 's Zondags verplicht is een ruimen tijd afwezig te zijn. Daar de baas alsdan « huiswachter » is, neemt hij deze zeldzame gelegenheid te baat, boven de huisdeur, den blauwen voorschoot van zijn vrouw te hijschen.

De vrienden of kennissen die in het voorbijgaan dit zinnebeeldig teeken zien wapperen, zullen niet nalaten de herberg te bezoeken ; zij raden dat het er vroolijk toegaat.

Voor elken verbruiker wordt een kopje koffie kosteloos geschonken en de baas, door zijn goede luim en zijn geestige uitvallen, verlustigt het gezelschap dat vrijen teugel viert.

« Den blauwen voorschoot uithangen » is een uitdrukking welke gebruikt wordt wanneer iemand, bij afwezigheid van zijn vrouw, een vriend of kennis op iets buitengewoon lekkers onthaalt.

Bescheid doen. — Vroeger merkte men vaak dat, in de herbergen der streek, gewone klanten den baas of liever de bazin verzochten meê te proeven « of bescheid te doen », alvorens zij hun drank aanvaardden. De bazin bracht er zachtjes de lippen aan, dronk een teugje en zegde glimlachend : Op uw gezondheid ! Het glas werd den bezoeker terug aangeboden met een vriendelijk : Als 't u belieft ! en de beleefdheidsvormen waren vervuld.

Faro met mastellen. — Wanneer eenige vrienden zich 's avonds goed vermaakten in een herberg, en het uur van uiteengaan naderde, viel het voor dat iemand als afscheid, op « faro met mastellen » trakteerde.

Een aarden teil bevattende eenige liters gekookten faro met suiker en gebrokte mastellen, werd op tafel gebracht. Ieder proefde den drank met een grooten houten lepel welke van mond tot mond rondging tot de teil ledig was.

Een slaapmuts nemen. — Destijds bezochten pachter of pachteres met de kermisgenoodigden 's avonds een aantal herbergen der dorpsplaats. Alvorens huiswaarts te keeren verraste soms de gastheer het gezelschap met een « slaapmuts ». Hij bestelde een dubbele maat (20 cl.) jenever in een breed tinnen kommetje. Tot het ledig was, werd het verscheidene malen aan de leden van het gezelschap aangeboden om er beurtelings een slokje van te drinken.

Volksgrap.

Trapganzen vangen. — Trapganzen vangen is een eigenaardige grap, welke aan den eenen of den anderen lichtgeloovige wordt gespeeld.

Bij hondenweder en als het 's avonds helledonker is, begeven zich drie of vier vrienden naar een afgelegen weide of kouter. De eene draagt een lantaarn, de andere eenige

bussels stroo, een derde een mand om de trapganzen te vangen. Ieder heeft zich bovendien van een stok voorzien.

Te midden van 't open veld, op de geschikte plaats gekomen, wordt de sul aangewezen om bij het stroovuur te waken, dat de trapganzen moet aantrekken.

Zijn armen worden wijd open aan een stok gebonden, waarop de verjaagde vogels zullen komen neerzitten.

De rest van het gezelschap verwijdert zich en beweert dat het wild uit het struikgewas moet opgejaagd worden. Na korten tijd, sterft het vuur uit en niemand komt nog terug. Het slachtoffer, dat immer naar de ganzen wacht, blijft alleen in het donker, de armen vast gebonden. De ongelukkige die eindelijk geduld verliest, kan met de grootste moeite zijn woning terugvinden. Of er op zijn kap gelachen wordt, kan men licht begrijpen.

Verdwenen kinderfeesten en -vermaken.

Het Sint-Gregoriusfeest. — Het Sint-Gregoriusfeest (Sintergoerekensdag, 12 Maart) was eertijds een heugelijke gebeurtenis voor onze schoolkinderen en reeds lang te voren, bespraken zij de vermaken onder elkander. De « makkers » werden gekozen en herkozen tot eindelijk de blijde dag was aangebroken! Rein gewasschen, het haar netjes gekamd en op hun paaschbest gekleed, begaven zich, knapen en meisjes, het hart popelend van vreugde, naar het schoolgebouw. De enkele centen welke zij thuis voor het feest hadden ontvangen, werden onderwege geteld en herteld. En op de enge speelplaats, welk gejoel! welk geroezemoes!

Om 9 uur begaven zich de leerlingen, twee met twee of « gemakkerd », begeleid door den schoolmeester, in lange jas, naar de kerk om de Sint-Gregoriusmis te hooren, waar de dorpsoverheden en bijna al de ouders ook aanwezig waren. Na de mis trokken kinderen, ouders, geestelijke en wereldlijke overheden naar het schoollokaal. Zij wierpen een blik op de mooiste schriften die volgens verdienste aan de wanden waren ten toon gesteld. Vervolgens werden er « kluchten » of kindertooneelstukjes opgevoerd en schoolliederen gezongen.

Ten laatste ging men over tot de plechtige prijsuitreiking door de dorpsoverheid en de geestelijken, die op een voor de omstandigheid opgetimmerd verhoog hadden plaats genomen. De prijzen bestonden in gebedenboeken, « schilderijen » of groote heiligenprinten (1).

's Middags werden er « mastellen » gesmuld en menig glas schuimend « Leuvensch bier » geledigd. In den namiddag was het stekbolling voor de oudste leerlingen. Als prijzen gaf men insgelijks gebedenboeken. De onkosten van dit schoolfeest werden door een bijdrage onder de scholieren gedekt. Menigmaal heeft de harmonie « Ware Vrienden » haar medewerking verleend.

Vele jaren vierde men St-Gregorius op dergelijke wijze in ons dorp. O gelukkige dag voor de kleuters ! Met welk genoegen herinnerden zij zich steeds de vermaken en de plechtigheden van dit schoolfeest !

Oudejaarsdag. — Op Oudejaarsdag gaan de meeste dorpskinderen een « nieuwjaar » vragen. Aan elke deur roepen zij « Godsdeel ! » tot er open gedaan wordt om hen een cent, een appel of een handvol noten te geven. Weleens klonk het schertsend antwoord : « Trekt de koe bij 't zeel ! »

* * *

In den valavond trekken kleine groepen, knapen en meisjes, meestal verkleed of vermomd, de huizen binnen om er liedjes te zingen o. a. :

Nieuwjaarke zoetjes,
Ons verken heeft vier voetjes,
Vier voetjes en eenen steert,
Is dat nog geen wafel weerd ?

Is die wafel nog niet gebakken,
Geef ons dan een kom petakken.

Zijn die petakken nog niet gereed,
Geef ons dan een splinternieuw kleed.

---

(1) Den 22 December 1831, heeft het gemeentebestuur de som van 12 gulden 46 centen betaald aan Mevr. Dechamps te Edingen, voor prijzen uit te reiken aan de leerlingen, als aanmoediging voor het onderwijs, op St-Gregoriusdag van het schooljaar 1828-1829 (*Gemeente-archief*).

Is dat kleed nog niet genaaid,
Geef ons dan een haantje dat kraait.

Is dat haantje nog niet geboren,
Geef ons dan een schupken kolen.

Zijn die kolen nog niet gebrand,
Geef ons dan een dikken vleeschkant. (1)

Walmen branden. — Op Groot-Vastenavond, vooraleer het donker wordt, brengen de aankomende jongens stroobussels en mutsaards op een weide of veld bijeen. Als de duisternis gevallen is stoken ze in brand. Rond dit vreugdevuur wordt gedanst, gesprongen en gezongen :

Ninov' brand !
Pop uit 't land !
Zeven zakken op 't dagwand !
Walmen brand !
Is dat tonneken pek nog niet verbrand !
Jouw ! Jouw ! Jouw !!!

Dit gebeurde vóór den oorlog op vele wijken der gemeente. Thans is dit gebruik bijna verdwenen (2).

---

(1) Kant = Boterham.

(2) Het feest der brandstokken of stroofakels dat men nu nog in vele dorpen viert, op den Zondag van Groot-Vastenavond, is niets anders dan een eeuwenoud overblijfsel eener heidensche ceremonie der Kelten. (V. Fris).

III — Allerlei.

Zedelijk portret. — *Wij laten hier een zedelijk portret onzer gemeente volgen, waarin de hoedanigheden harer inwoners worden verheerlijkt* (1).

De Thollembekenaar, onder een nogal ruw en koud voorkomen, is over 't algemeen rondborstig en gastvrij. Komt een vreemdeling zich in de gemeente vestigen, weldra heeft hij er burgerrecht verkregen. De Rijksambtenaar die door zijne funktie geroepen is een vrij lang verblijf of herhaalde bezoeken in het dorp te doen, heeft alras toegang tot de begoede familiën, wier vertrouwen hij op korten tijd verworven heeft. Vraag aan bedienden van het postkantoor, van het spoorwegstation, van de accijnsen of belastingen, aan geestelijken en onderwijzers, hun indruk over de Thollembekenaars, en onmiddellijk zullen zij antwoorden dat men zelden met zulke spontane gulhartigheid wordt onthaald.

Velen beschouwen het als een eer den nieuw-aangekomene, van tijd tot tijd, als gast uit te noodigen. Indien hij binnen zijn loopbaan overgeplaatst wordt en verplicht is de gemeente te verlaten, zal hij niet verzuimen op de groote dagen van 't jaar, zooals met de dorpskermis, er terug te keeren om de oude vrienden en kennissen op te zoeken. Hebben na den oorlog verscheidene vluchtelingen uit de verwoeste gewesten, o. a. uit Dadizeele, Ledeghem en Neuville en Ferrain (2), zich hier niet voor goed gehuisvest, in plaats van naar hun geboortestreek terug te keeren ? De Engelsche officieren en soldaten die na den wapenstilstilstand in onze gemeente legerden, hebben van het genoten onthaal insgelijks een dankbaar aandenken bewaard. Verschillende inwoners ontvangen elk jaar met « Christmas » bericht van Engelsche « Tommies ».

(1) Dit stuk werd in 1923 door den schrijver aan de « Indépendance Belge » gezonden.

(2) Noord-Frankrijk.

De geest van onafhankelijkheid en vrijheid is bij elken Thollembekenaar sterk ingeankerd ; geen dwingeland kan hem doen bukken. Hij eerbiedigt zijn overheid, maar duldt geen slaafsche onderwerping. Opvallend ook de groote verdraagzaamheid welke onder de inwoners heerscht.

Van oudsher is het vereenigingsleven zeer ontwikkeld. Weinige gemeenten van de streek bezitten zooveel oude maatschappijen voor vermaak. Vermelden wij enkel de voornaamste : drie handboogschuttersgilden, waarvan dit van O.-L.-V. « van ongedenkbare teyden » dagteekent ; de maatschappijen van Oud-soldaten, van Oud-strijders. De Thollembeeksche kunstliefhebbers stichtten in 1837 een Harmonie, die thans onder de bloeiendste in 't rond mag gerekend worden.

Een van de lievelingsvermaken der jeugd is steeds het balspel geweest. Gedurende het tijdperk 1890-1893 was de naam onzer gemeente alom bekend ; in deze jaren namen onze balspelers zegevierend deel aan al de belangrijke wedstrijden, en leden enkel twee nederlagen. Bij den terugkeer der overwinnaars, wat een uitgelaten vreugde onder hun trotsche dorpsgenooten !

Hoeft er gezegd te worden, dat men nergens, beter het geheim bezit stoeten en feesten op touw te zetten. Gedurende het jaar zijn de inwoners, zooals bijna overal, verdeeld in twee kampen ; doch wanneer er spraak is van een feest, vallen alle veten als bij tooverslag weg. Alsdan heerscht de grootste eendracht en iedereen wedijvert om het feest of den stoet te doen lukken. Men heeft nog in het geheugen de prachtige optochten ingericht ter gelegenheid der inhuldiging van de vaandels der Harmonie (1843 en 1876), van het vaandel der Oud-soldaten (1903), den stoet bij de inhuldiging van den burgemeester Modrie (1920) en dien bij de onthulling van het gedenkteeken der gesneuvelden (1922).

Bij den Thollembekenaar bespeurt men de bekrompen en belachelijke klein-steedschheid niet ; hij leeft met de grensgemeenten en naburige dorpen mee. Indien er een volksfeest in 't omliggende plaats heeft, mag men zeker zijn er een sterke ploeg nieuwsgierigen van de gemeente te ontmoeten.

Hij houdt van vermaak, zonder echter in overdrevenheid te vallen. Gebeurt het soms dat een boerenjongen

's Zondags laat thuis komt, hij zal zich wel wachten 's anderdaags een gat in den dag te slapen ; op het gewone uur is hij 's ochtends aan het werk.

Daar de inwoners zuinig leven en werklustig zijn, mag men beweren dat zij over 't algemeen in welstand verkeeren. De zeden zijn eenvoudig ; men treft er geen opzichtige weelde aan. De kastegeest is er haast onbekend ; de rijke boer zal zich niet schamen met den nederigsten werkman om te gaan en bij gelegenheid een kaartpartij te spelen.

Moge de Thollembekenaar zijn eeuwenouden zelfstandigen aard ongeschonden bewaren ! Moge hij ook die deugden als een kostbaar erfdeel zijner voorvaderen aan de nakomelingen overleveren !

Kermissen. — De kermis was vroegertijd de jaarlijksche mis (kerkmis) tot viering van de stichtings- of wijdingsdag der kerk. Weldra mengden zich kramers en kooplieden tusschen de vrome menigte, en de jaarmarkten en kermissen ontstonden.

De *zomerkermis* onzer gemeente heeft plaats den Zondag na O.-L.-V. Hemelvaart (15 Augustus). Vóór den oorlog duurde zij drie achtereenvolgende dagen ; bovendien vierden de « Plaatsmusschen » den Donderdag of het *katuit*. De harmonie « Ware Vrienden » bracht een bezoek aan haar leden herbergiers van het Centrum. Volkspelen zooals bal- en bolspel, wipschieting, vermaakten de liefhebbers.

Het woord *katuit* wordt volgenderwijze verklaard : om geen last te hebben met de katten die in de kermisdrukte dikwijls met fijne brokken gingen loopen, werden ze eertijds heel den kermisduur opgesloten. Den laatsten dag, als alles opgesmuld was, liet men de *katten* los of *uit ;* vandaar het woord *katuit.*

* * *

De winterkermis of *kermis St Marten* valt 's Zondags vóór de jaarmarkt, die den eersten Maandag na den 11 November plaats heeft.

Wijkkermissen : St Leenaarts, 1en Paaschdag. — Dries, 2en Zondag van Juni. — Herhout, 's Zondags na St Kristoffel (25 Juni). — Statie, 2en Zondag van Oktober.

Om de nieuwsgierigen aan te trekken, richt men op de wijken volkspelen en prijskampen in : o. a. mikbolling, naar 't bomgat werpen, mastklimming, ringsteking, naar den waterbak steken, in zakken loopen.

* * *

Een bijzonderheid onzer streek, die sedert eeuwen bestaat (zie blz. 140, voetnota), is het bakken van *mattetaarten* welke den vorm van een « maankwartier » hebben.

Bij middel van bijna kokende melk, waarin men een zekere hoeveelheid karnemelk giet, bekomt men een neerslag, « matten » genoemd. Als deze verlekt zijn, mengt men ze met geklopte eieren, suiker, gestampte amandelen en een geutje rhum. Dit mengsel wordt tusschen twee lagen deeg gebakken. De vreemdelingen vinden de mattetaarten zeer lekker en ontvangen ze gaarne als geschenk.

Uithangborden — De meeste onderstaande eigenaardige uithangborden zijn verdwenen. Zij hebben plaats gemaakt voor de onbenullige opschriften « Estaminet », « Café ». Waarom ze niet terug vervangen door Vlaamsche, die tot de volksziel spreken en een zekere bekoring op den vreemden bezoeker uitoefenen ?

Het Hooge Huis — In den Mortier — In den Korten Duur — In de Kantien — In 't Wit Paard — In den Dragonder — In den Blauwen Hond — In de Pipeloo — De Welkom — In de Wachtzaal — In den Vijfhoek — In de Witte Pijp (Herhout) — In den Valaf (H.) — De Zon staat op voor elkeen (H.) — In St Kristoffel (H.) — De Kroon (H.) — De Zwaan (H).

Een verdwenen herberg in de Vollezeelstraat droeg het volgende sappig opschrift :

In dezen kleinen hotel is het goed om zijn.
Men verkoopt hier goed bier en brandewijn.
Die hier wil vloeken, vechten, kijven,
Moet hier buiten blijven.
Die zich op een ander heeft zat gedronken,
Voor die wordt er niet geschonken.

Wielerbaan. — In 1926 werd, op het gehucht St Leenaarts, door Hip. Mertens, een wielerbaan aangelegd die door de sportmannen druk bezocht wordt.

Jan-Baptist Peremans.

In de eerste helft der 19e eeuw leefde te Thollembeek, de volksdichter J.-B. Peremans, beter bekend onder den naam *Karoel*. Hij werd in onze gemeente geboren den 27 Augustus 1815, en overleed te Herne den 21 April 1866. Hij was de zoon van Carolus en van Joanna-Maria Roobaert.

Hoewel hij nauwelijks lezen en schrijven kon, vermaakte hij het volk onzer streek door tal van liedjes waarop hij zelf een wijs zette. Hij is ook de opsteller van kleine tooneelproeven of « kluchten », die hier of daar in een herbergkamer, werden opgevoerd.

De meeste van zijn «gedichten» zijn verloren geraakt. Enkele zijn nog blijven voortleven onder bejaarde lieden van het dorp. Wij hebben er verscheidene kunnen verzamelen, waarvan wij er drie hierna overdrukken.

Liedeken van de Boerenmeid.

En 'k was er lestmaal, over tijd,
Waar 'k vond een jonge boerenmeid,
Langs een rivier of waterplas,
Die bij haar koeien was.

« Hebt gij plezier waar 't water drijft
Dat gij hier zoolang stille blijft.
Kom hier, jongvrouw, bij mij in 't gras ;
Verlaat dien lommerplas. »

Zij die was daar aan dezen stroom,
Onder eenen kornuiljenboom,
Waar dat de vogels aan haar zij,
Daar zongen in de wei.

« Hoe zijt gij, liefste creatuur,
En zijt gij uit het zonnevuur,
Zonder te maken groot gerucht,
In het lommer gevlucht » ?

— Zou ik mijn moeder haar gebod
Gaan overtreden tegen God,
Die mij op d'aarde zoo bemint.
Neen, mijnen liefsten vrind.

Want als ik in de wiege lag,
Eer dat ik hier de aarde zag,
Bevreed ze mij als een zoet lam,
Van water, vuur en vlam.

En als ze mij de koeien bracht,
Sprak zij : Roza houd wel de wacht
En laat geen schelm door vleierij
U brengen in het lij. »

— Roza, tot u is mijnen wensch.
Aanzie mij hier als eenen mensch,
Die aan niemand geen kwaad en doet,
Roza, mijn liefste zoet ».

Kom, zanger, neem een stuk met ons,
Liefhebber van de minnekonst,
Zie hoe dees teere schoon jongvrouw
Haar moeder blijft getrouw.

Zij zoekt liever de eenigheid,
Hetgeen haar moeder heeft gezeid.
Zij acht de wereld eenen niet,
Een rustplaats van verdriet.

Jagerslied.

't Was in het diepste van den nacht,
Zoo roerde mijn gedacht,
Te trekken op de jacht.
Ik nam mijn kruit en lood bereid
En stak aan mijn jagershabijt.
Al met mijn honden nevens mij,
Trok ik door bosch en wei,
Het geweer aan mijn zij.

't Was volle maan of daaromtrent,
Die haar klaar licht mij zendt
Van uit het firmament.
De hemel die was onbezeurd,
Daar was geen wolk die men bespeurd'.
Waarvoor ik deed mijn jagersrond,
Waar ik plezier in vond,
Tot op den morgenstond.

Als Aurora haar heldre vlam,
Die met den dag aankwam,
Den duistren nacht wegnam,
Zag ik voor mij een jonkvrouw staan,
Die dreef voor haar een witte zwaan.
Als zij mij zag, dan wierd zij rood ;
Ze nam met haaste groot
Haar zwaan in haren schoot.

Zij, die bezag mij even straf,
En mij geen woorden gaf,
Op mijnen jagerstaf.
Ik zei : Jonkvrouw, vreest gij den dood,
Omdat ik drage kruit en lood ?
En vrees van mij voor geen getraan,
Dat gij of uwe zwaan
Den dood zult onderstaan.

Zij sprak : Beminde jager zoet,
't Is uw lieflijk gemoed,
Dat mij hier spreken doet.
'k En vrees geen lijden of geen smert ;
Brand mij den kogel door het hert.
Hij die mijn zwaan snijdt 't leven af,
Die mijn vader mij gaf,
Zal gaan voor mij naar 't graf.

— Jonkvrouw, de klokke slaat vier ;
Bewaar uw edel dier,
'k Moet vertrekken van hier.
't En lust mij niet te blijven staan,
't Is mijnen tijd dat ik moet gaan,
En laat geenen jager met ter spoed
Ontrusten uw gemoed,
Beminde dochter zoet.

Het Vergiftig Poeder.

Kom hier bij mij, gij, lieve broeder,
Koop hier wat vergif of poeder,
Zoo dat dit wreed en vreemd gespuis,
Hier zal blijven uit uw huis.
En handel niet meer met katten,
Ik vergeef al uw ratten,
Ook de vlooien en de vliegen,
Zal ik samen al bedriegen,
Als mijn poeder zal zijn gekend.
Tien centiemen is een klein geld ;
Ik werp alles af ten gronde,
Ook de muggen, muizen, honden.
Daar bij Piere in 't Wolvenbrood,
Heb ik er wel vijf duizend gedood.
Lieven, die alleen kwam kluizen,
Was verbeten van de muizen.
'k Nam wat poeder uit mijn kas —
Ten was maar de derde klas —
Lieven zegt : Uw werk is klaar,
Gij zijt eenen tooveraar !
Kom, Thollembeek, op den Blijkeer,
Komt maar bij, madam en heer,
Morgen is mijn kraam geplant
Aan de herberg « De Witte Want ».
Zoo beminden, los en vrij,
Komt daar aan mijn tafel bij,
Koopt van Jozef uit de Klons,
Tien centiemen voor één ons !

IV — Gelegenheidsgedichten en Kluchtliederen.

De Nieuwe Klok — 1861.

Hoort ! daer galmt de blijde toon !
Wij gaen wêer herleven,
Onze klok zoo heerlijk schoon
Is ons weergegeven.
Ouderling en jongheid, komt,
Luistert eens hoe fier zij bromt ;
Zij zendt hare toonen
Tot de verste woonen.

2.

Achttien droeve maenden lang,
Zweeg zij. — Ouderlingen,
Die men bij haer eersten klank,
Zag van vreugde springen,
Hoe mistroostig was uw hert
Als zij zweeg ! Maar weg de smert ;
Zij zendt weer haer toonen
Tot de verste woonen.

3.

Print het wel in uw gedacht,
Jeugd, en kinderen allen,
En verhaelt aen 't nageslacht
Hare lotgevallen :
Bij haer bersten, onze spijt ;
Bij haer feesten, onze vlijt,
Als gij hoort haer toonen
In de verste woonen.

4.

Op ! zij roept ons tot 't gebed,
't Is de dag des Heeren —
't Angelus, hoort, wordt geklept,
Wilt uw God vereeren —.
Komt de dood in ons te slaen,
Dan meldt zij ons tranen aen,
Met bedroefde toonen,
In de verste woonen.

5.

Maer weest vrolijk, 't is een feest!
Ieder denkt, hoe zal men
Zich vermaken om het meest?
Ook de klok moet galmen —
Brabant, Vlaend'ren, Henegouw,
Hoort ons blijdschap en ons rouw.
In de verste woonen
Zendt de klok haer toonen.

6.

Zij 't bestuur hier van ons kerk
Voor zijn zorg geprezen;
Zij VAN AERSCHODT voor zijn werk
Roem en dank bewezen.
't Is een pronkstuk van metael
Wel gemaekt, met heldre tael.
Het zendt zijn toonen
Tot de verste woonen.

7.

In een rijk versierde kroon,
Draegt zij Sinte Merten,
Onzen Heiligen Patroon
Dierbaer aen ons herten.
Glorie, ja, aen Thollembeek!
't Is de schoonste klok der streek.
Zij zendt hare toonen
Tot de verste woonen.

De Thollembeeksche Beiaard

I

In 't Zuiden van 't Brabantsche land,
Ligt er een dorp, het puik der dorpen,
Door God den Vaders machtig' hand
Aan d'oever der Mark neergeworpen:
En in dat dorp, dat is gewis,
Staat er een kerk met eenen toren;
Maar iets dat van geen stroo en is,
Is van een beiaard daar op t' hooren!

REFREIN — Bimbom! Bimbom! Bimbom!!
Dit hemelsch lief gebrom,
Die honigzoet' akkoorden,
Weergalmen steeds allom,
Langs kust en Markeboorden!

II — Morgendlied.

Des morgens vroeg, zoo rond de vijf,
Als Sies zich nog eens graag zou rekken,
En droomen van zijn zwijn en wijf,
Komt hem de blijde beiaard wekken :
Met haast springt hij in zijne broek
En wekt zijn helft, zijn teeder Mietje :
« Op ! vrouwken, op ! vlug als een snoek !
De beiaard speelt zijn morgendliedje ! »
Refr. Bimbom ! enz.

III — Middaglied.

't Gebeurde nu, 'k weet niet wat dag,
Dat Do van Jef van Peer gepastig
Met zijne broek in 't lommer lag ;
('t Was heet, en 't werken viel hem lastig),
De jongen sliep gelijk een raap,
En vast had hij 't noenmaal vergeten ;
Maar 't beiaardspel wekt onzen knaap
En ras loopt hij petakken eten !
Refr. Bimbom ! enz.

IV — Avondlied.

Blaas Peer, och God ! is stijf geploegd,
Zijn knieën kraken lijk de noten,
En toch leeft hij zoo vergenoegd,
Alsof hij pas maar kwam te loten ;
Hij voelt noch moeite, noch verdriet ;
Zijn oude kwalen zijn gaan vliegen,
Sinds beiaards slepend avondlied
Hem, in zijn bed, in slaap komt wiegen !!
Refr. Bimbom ! enz.

V.

Hoog mogen wij, gelijk gij hoort,
Den lof van onzen beiaard voeren :
Veel dienst bewijst hij aan ons oord,
Veel vreugd' verschaft hij aan de boeren.
Van 's morgens vroeg tot 's avonds laat,
(Het zijn waarachtig schoone kansen)
Speelt hij zoo lief op toon en maat,
Dat scheef en mank van vreugde dansen !
Refr. Bimbom ! enz.

VI.

Verwonderd vraagt gij mij voorwaar
Hoe dat de Thollebeeksche boeren,
Een plan zoo groot als wonderbaar,
Zoo kunstig wisten uit te voeren ?
En 't antwoord zegt : Geen wonder is 't,
Want langs de groene Markeboorden,
Is iedereen zoo wat artist
En minnaar van de zoet' akkoorden !
Refr. Bimbom ! enz.

(1877)

De Thollebeeksche Knieën.

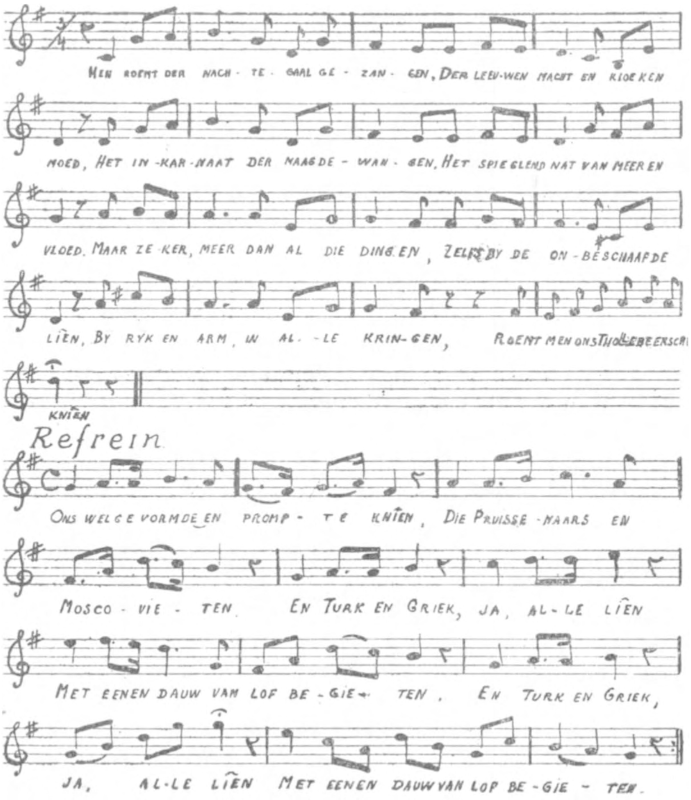

I

Men roemt des nachtegaals gezangen,
Der leeuwen macht en kloeken moed,
Het inkarnaat der maagdewangen,
Het spieglend nat van meer en vloed ;
Maar zeker, meer dan al die dingen,
Zelfs bij de onbeschaafde liên,
Bij rijk en arm, in alle kringen,
Roemt men onz' Thollebeeksche kniên !

REFREIN — Onz' welgevormde en pronte kniên,
Die Pruissenaars en Moskovieten,
En Turk en Griek, ja alle liên, } bis.
Met eenen vloed van lof begieten. }

II

Is 't waar wat d'oude boeken melden,
Zoo deed onz' eerste vaâr Adam
Zelf deze soort van knieën gelden,
Toen Abel hem ter wereld kwam, —.
Het kind lag daar zoo pas geboren, —
Toen Adams kreet klonk tot zijn gâa :
't Heeft Thollebeeksche kniên, jandoren ! »
O Vrouw ! Kom gauw, kom zie eens nâa ».

Die welgevormde, enz.

III

De kreet van onzen eersten vader
Klinkt heden nog de wereld door.
Ziet men een man, die ons komt nader,
Men onderzoekt zijn kniên, zijn spoor,
En aanstonds laat men schreeuwend hooren,
Verrukt door hunnen vorm en plan ;
H' heeft Thollebeeksche kniên, jandoren ! »
H' heeft Thollebeeksche kniên, die man !

Onz' welgevormde...

IV

Gelukkig hij die wordt gedragen
Door een paar Thollebeeksche kniên,
Want hij mag vele kansen wagen,
Waar andre moeten staan op zien !

Aan tafel is hij goede makker,
In d'herberg zit hij op de ton,
En in zijn bed ligt hij nooit wakker,
Maar ronkt daar als een baryton !

Met welgevormde enz...

V

Is er een flikker af te geven,
Een Polka, Vals of andre dans,
De Thollebeker zal niet beven,
Maar waagt gerust de schoone kans.
En waarom toch zou hij zich schroomen ?
Hij die het puik der knieën draagt,
Hij 't balsieraad, de held der vrouwen,
Die 't schoon geslacht zoo zeer behaagt.

Met welgevormde enz.

VI

Wilt gij oprechte helden vinden
In 't faro drinken, knap en koen,
Een waar geslacht van Bacchusvrienden,
Die voor geen stoop hun broek losdoen ?
Wel zoekt in geene verdere oorden,
Maar komt gerust met stil gemoed,
Langs de vermaarde Markeboorden,
Daar zeker is 't dat gij z' ontmoet.

Met welgevormde enz...

VII

Recht, altijd recht, dat is heel zeker,
Zijn onze welgevormde kniên.
En hebt gij eenen Thollebeker
Met parenthesen ooit gezien ?
Geloof mij, 'k wil niet achterklappen,
Maar 't is der domme naaister schuld,
Die al den man zijn broek te lappen,
Ze leelijk heeft gekromd, gebuld !

Want recht zijn onze pronte kniên,
Die Pruissenaars en Moskovieten...

(1875)

1837 Jubelzang 1887

ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan

der Harmonie WARE VRIENDEN.

I

Daar komt, na vijftig lange jaren,
Het bootje d'haven ingevaren,
Het bootje van onz' Maatschappij
Landt veilig aan met stille tij !
De stuurman heeft nog 't roer in handen.
Vrij van gevaar, (bis)
Brengt hij het schip met eer ten landen,
Na vijftig jaar ! (bis)

REFREIN. Komt, Ware Vrienden, heft in blijde scharen,
Een loflied aan
Ter eere van den kring die vijftig jaren
Lang heeft bestaan !

II

Die lange reis schonk vele dagen
Van eer en kunst, van welbehagen :
Muziek, tooneel-, Ceciliefeest
Verheugden vaak en hart en geest !...
Maar droevig klonken onze tonen,
Van rouwbeklag. (bis)
Als eene van de dapp're zonen
Daalde in het graf. (bis)

III

Zoowel in droeve als blijde dagen,
Werd 't vrome vaandel voorgedragen,
Het oude, trouwe, schoone vaan,
Met teekens van de vlijt belaân.
Het was genoeg den blik te richten
Op 't duurbre vaan, (bis)
Om het bewustzijn aller plichten
Te doen ontstaan ! (bis)

IV

En immer werd dan, in geweten,
De wet gevolgd, de plicht gekweten,
Gewerkt, gezwoegd, om meer en meer,
Vooruit te gaan in kunst en eer !
De schoone leus der Ware Vrienden
« De hand in hand » (bis)
Deed d'harten door de vriendschap binden
Met hechten band ! (bis)

V

Welaan ! o Thollembeeksche zonen,
Luid klinken onze blijde tonen !
Bezingen wij thans om het meest
Ons vijftigjarig jubelfeest !
De kring, dien wij altijd beminden,
Blijve bestaan ! (bis)
De maatschappij De Ware Vrienden,
Moog' nooit vergaan ! (bis)

VI

Bezingen wij nu ook te gader
De zorgen van den goeden vader,
Die vijftig jaar, door alle tij,
Het roer bestiert der Maatschappij !
Gij hebt voor de eendracht steeds gestreden,
Voor eer en nut, (bis)
Ontvang ons dank daarvoor op heden,
O ! Nechelput ! (bis)

VII

En moge God nog vele jaren,
Den held van 't huidig feest besparen !
Den waarden, toegenegen vriend,
Die ieders achting wel verdient,
Voor 't trouw vervullen zijner plichten,
Voor al het nut, (bis)
Dat in ons midden hij wou stichten.
Leev' Nechelput !! (bis)

J. Verhoeven.

75ste verjaring onzer onafhankelijkheid.

Redevoering

uitgesproken door M. Ch. Vanderhoudelingen, Burgemeester, ter gelegenheid van het Jubelfeest en de uitreiking van de Vaderlandsche vlag aan de leerlingen der gemeentescholen, den 23 Juli 1905.

Achtbare Medeburgers,

Ons Vaderland is in feest!

Al de Belgen vieren met geestdrift de 75ste verjaring van de onafhankelijkheid des Vaderlands!

Uw gemeentebestuur heeft het goed geoordeeld, aan de inwoners van Thollembeek de gelegenheid te geven, om zich bij de jubelfeesten aan te sluiten, en de vreugde te deelen welke alle Belg gevoelt bij het aandenken van een zoo lang, zoo vrij, zoo vredevol en zoo voorspoedig eigenbestaan.

Ziedaar waarom het huidig Vaderlandsche feest werd ingericht.

Uwe gemeente-overheid heeft het ook geschikt gevonden, deze schoone gelegenheid waar te nemen om de leerlingen onzer gemeentescholen de Vaderlandsche vlag te schenken, tot herinnering der vijf en zeventigste verjaring onzer onafhankelijkheid.

De kinderen mogen niet vergeten blijven in een Vaderlandsch feest: is het niet op de kinderen dat de familie, de gemeente en het Vaderland hunne hoop vestigen? En wat kan men schooner opdragen aan de leerzame schooljeugd, dan ons driekleurig vaandel, het zinnebeeld der vrome deugden en der heldendaden van onze voorouders!

Lieve Kinderen,

Heden is mij de zeer zoete plicht opgelegd u, in naam van de gemeente, onze Vaderlandsche vlag aan te bieden, tot herinnering van het jubelfeest dat wij vandaag vieren ter gelegenheid van de vijf en zeventigste verjaring onzer onafhankelijkheid.

Uwe heeren onderwijzers leeren u, dat, in 1830, de Belgen in eendracht zich schaarden rond onzen driekleurigen standaard, dat onze vaderen van 't jaar dertig sneuvelden in de bloedige gevechten van Brussel, Waelhem, Lier, Berchem en Antwerpen, voor de vrijheid van hun land, voor de vrijheid van hunne nakomelingen! Uwe meesters wakkeren u aan de edelmoedige voorbeelden onzer voorouders desnoods te volgen, en zij sparen niets om in uwe jeugdige harten de vrome deugden onzer voorvaderen, en de ware liefde voor ons duurbaar België te ontwikkelen.

Weest uwe ieverige meesters dankbaar voor die heilzame lessen, en onthoudt deze laatste wel! Vergeet niet dat, met goed te leeren en braaf te zijn, gij uw Vaderland reeds dient en bemint! Vergeet niet, dat gij uw Vaderland later zult dienen en beminnen, naarmate gij u zult goed gedragen en wel zult arbeiden! Vergeet niet dat, eens onder dit vaandel geroepen, gij de heilige plichten moet vervullen, welke het Vaderland, het erfdeel der dapperen van 1830, u oplegt! Vergeet niet dat gij goede zonen moet worden voor vader en moeder, nuttige medeburgers voor de gemeente en het Land!

Dit vaandel is het zinnebeeld van heldenmoed en eendrachtig strijden! Bewaart het als een heiligdom! Dat het u immer herinnere dat eendrachtig streven de zege schenkt en de welvaart bevordert! Schaart u altijd, als broeders, rond het zinnebeeld onzer duurbare vrijheid en past immer onze schoone Vaderlandsche zinspreuk toe: « EENDRACHT MAAKT MACHT! »

Lieve kinderen,

Ontvangt de vlag van ons lieve Vaderland u door de Gemeente aangeboden.

AANHANGSEL.

BIJLAGE I.

Nikolaas, bisschop van Kamerijk, schenkt aan de Sint-Aubert-Abdij van zijn bisschoppelijke stad, het altaar van Herne met zijn aanhoorigheden, Thollembeek, de Kapellen van O.-L.-V., Sint-Pieter, Sint-Amandus en Sinte-Aldegondis.

1148

In nomine sancte et individue Trinitas, Patris et Filii et Spiritus Sancti. — Nicholaus, divina miseratione, Cameracensis minister, tam futuris quam presentibus in perpetuum. Cum in divinis eloquiis sancitum sit : ubi te invenero ibi te iudicabo, vigilandum est ut, novissima nostra bono fine concludentes, militandibuz in operibus bonis que gratis accepimus gratis reddamus, ut ex dominico testimonio si quid sinistra fecerit dextera non inveniat. Igitur si omnium ecclesiarum que nobis commisse sunt curam generaliter gerimus, speciali tamen sollicitudine et affectu familiares nostros et relligiosos viros veneramur et amplectimur. Unde ecclesiam Sancti-Autberti, que specialiter ad os pertinet et in diebuz nostris virtute hospitalitatis et odore bone opionis pollet, optamus et volumus honorare et sublimare. Ea propter, dilecti fillii nostri Gualteri, prefate ecclesie abbatis, petitionem quo decuit amore suscipientes, altare de Herinis cum appenditiis suis Tholobecca, capella Sancte-Marie, capella Sancti-Petri, capella Sancti-Amandi, capella Sancte-Aldegundis, que omnia, tam prefatum de Herinis altare quam appenditia subtitulata, una sola sonegiarum solutione nobis et ministris nostris concluduntur ; iam dicte ecclesie Beati Autberti ad usus fratrum inibi Deo serventium, liberum et sine personatu concendimus. Ad arcendas igitur quorumlibet importunitates, data conservatoribuz pace, in prevaricatores autem quoad resipuerint excommimcationis sententiam exponimus, atque canonica sublignatione. Et sigilli nostri impressione huius decreti nostri paginam confirmamus et autenticarum personarum testimonio roboramus. S. Theoderici prepositi, eiusdem altaris archidiaconi. S. Johannis, Alardi, achidiaconorum. S. Hugonis, decani. S. Gualteri, Guerimboldi, Gerardi, Johannis, sacerdotum. S. Guillelmi, Gualteri, Olrici, levitarum. S. Roberti, Eustachii, Anselmi, Johannis, sublevitarum. S. Parvini abbatis Sancti-Sepulchri, S. Ade, abbatis Sancti-Andree de Castello. S. Fulconis, abbatis Sancti-Petri Hasnonensis. S. Godescalci, abattis de Monte-Sancti-Martini. Actum anno incarnati Verbi Mº Cº XLº VIIIº, indictione XJº, presulatus domini Nicholai XIIº. Ego Guerimboldus cancellarius scripsi et recensui. (1)

(1) Annales du Cercle archéologique d'Enghien, tome VI, blz. 158. *(Fonds de l'Abbaye de Saint-Aubert à Cambrai. Archives du Nord, Rijssel).*

BIJLAGE II.

Landelijke vrijheidskeure verleend aan de inwoners van het grondgebied Herne (met inbegrip Thollembeek en St-Pieters-Kapelle). Zie blz. 65.

6 Oktober 1211

In Nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Ego Ingelbertus dictus dominus de Ainghyen, omnibus hanc paginam inspecturis in perpetuum. Universa negocia que fiunt in tempore ne labantur cum lapsu temporis litterarum debent memoria perhennari. Sciant igitur presentes et posteri quod omnes homines meos in territorio de Herinez commorantes, excepta familia servilis conditionis, a mortua manu et talliis liberos feci et in perpetuum absolvi, salvo alio dominio meo et consuetudine, tali quidem conditione quod de singulis boneriis terre sue spectantis ad advocatiam meam, mihi et successoribus meis duos solidos Valencenensis monete singulis annis in festo beati Martini sub annuo censu solvere tenentur. Manoperorii vero, qui vulgo cots [at] e dicuntur, quia dicta gaudent libertate, similiter in predicto festo solvent duos solidos ejusdem monete ; si terram emerint, sicut alii de ea solvent et duos solidos, quos pro sua libertate dare consueverunt, solvent annuatim. In ipso autem festo nuncius meus, sub testimonia scabinarum, predictum censum recipiet. Et qui infra triduum non persolverit, pena trium solidarum punietur, A [dd] idi etiam quod si aliquis extraneus causa commorandi et non fraudulenter advenerit, modo consimili supradicta libertate potietur ; si terram emerit, censum de ipsa sicut alii dabit annuatim ; pro se ipso autem duos solidos persolvet. Unde ne qua in posterum per immutationem prepositi a me vel a successoribus meis possit oriri calumpnia, que tytulum libertatis istius infringat, ego et Sigerus, filius meus, jusjurandi religionem subivimus [ad con] servandam libertatem prenominatam inconcussam et inconvulsam. Idem juraverunt consanguinei et homines mei Hosto de Transiniis, Egidius et Stephanus de Hovez, Petrus de Saintes, Rukinus et Johannes de Marke, Henricus de Allodio, Walterus de Longo Rodo, Ingelbertus et Sigerus fratres, Gosuinus de Rist, Boinus, Scalkinus, Laurentius, Gerardus de Rancove. Ut autem hec omnia supradicta inviolata permaneant et perpetue firmitatis robur obtineneant (*sic*), dominus comes Flandrensis et Hannonie et Johanna comitissa, uxor ejus, assensum prebuerunt et prefatam libertatem, tanquam dominus et domina terre, warandire tenentur, presenti scripto sigilla sua cum meo apponentes et cum sigillis nobilium virorum Egidii de Gallitch, Leonii...... nii castelani de Bruxella, Hostonis de Trasiniis, qui hujus libertatis conservande tenentur esse coadjutores ; idem etiam abbas de Camberone, de Sancto Auberto, de Grimbergh et de Ninive testantur et confirmant, sigilla su [a appon] entes. Actum apud Herinez, in ecclesia beati Petri, anno dominice [in] carnationis millesimo ducentesimo undecimo, [mense octobri].

Annales du Cercle archéologique d'Enghien, tome VII, p. 41.

BIJLAGE III.

Vorige keure werd aangevuld door de onderstaande, die enkel betrekking heeft op de karweien (manschappen, paarden, wagens) en den volstrekten terugkoop door de drie belanghebbende dorpen omvat, mits 300 Pond Tournois in eens en voor altijd te betalen.

24 Augustus 1338

Nous Watiers sir [es] de [Ai] nghien faisons s [a] voir à tous que comme [de] lonc tamps passet nous et no ancisseur signeur d'Enghien ayeussent eus en nos villes de He [ri] nes de T [...] ebeque et de le Cappelle Saint Piere et ens poestés d'icelles corowées, si qu'ils [....nt] et appert par lettres saellees dou sael Monsigneur Jehan d'Avesnes ainsnet fil à Medame Margherite jadis contesse de Flandre et de Haynnau, du quel les dittes corewées par cause d'escange qu'il en fist à Monsigneur Sohier adont signeur d'Enghien, estoient venus à nous et à nos devantrains, si qu'il apparoit et appert par les lettres desudittes, nous pour l'acroissement et multipliance des dittes villes avons les dittes corewées, coument que nous par nous u par nos devantrains en aiens uset, tant de car, de carettes, de chevaus et labeur de gens, en tant que as villes devant dittes et as demorans à ycelles en puet et pora appiertenir, par le gré [et] assent de très haut et très noble prince no chier signeur le Conte de Haynau et de Hollande r [...] endut à y [au] s bien et souffissanment parmy le fuer de trois cens lib. tournois que nous en avons di [...] eus et recheus, pour coi nous pour nous, pour nos hoirs et pour tous nos successeurs, avons les dittes villes et chiaus qui y sont demorant et de chi en avant i demorront, quittet et quittons des corewées devant dittes et les en avons à tousjours afrankis et afrankissons y [aus] et leur hiretage et tous leur biens et les proumettons pour nous, [nos] hoirs et pour nos successeurs [les] faire tenir frans, quittes et paisiules à tousjours et nient venir ne faire venir encontre et [ad ce] nous avons obligiet et obligons nous, nos hoirs et nos successeurs et tous nos biens et les leurs, et prions et requérons no devant dit seigneur Monsigneur Guillaume conte de Haynau, de Hollande, de Zeellande et Seigneur de Frise, que il tout çou que devant est dit v [oelle gré] er, approuver et confirmer par l'appension de [sen] seel et nous, nos hoirs et nos successeurs constraindre à tenir et à aemplir toutes les coses dessus dictes, se nous u no hoir aliens à l'encontre. Et pour çou que toutes ces coses devant dictes et cascune d'elles soient fermes et estaules et bien tenues si en avons nous Wattiers sires d'Enghien dessus dis ces présentes lettres sayellées de no sayel, faictes et données en l'an de grace mil trois cens trente [huit], le jour de Saint Bietremiu.

(*Annales du Cercle arch. d'Enghien*, tome VII, blz. 42).

BIJLAGE IV.

Sohier of Siger, heer van Edingen, en zijn zoon Watier of Walter verpachten, aan Pieter de Hesenain, den Scheebeekmolen (zie blz. 33) mits zekere voorwaarden, waarin vermeld wordt dat hij als banmolen moet dienen voor de bewoners van Herne, Thollembeek, Vollezeele en Herfelingen.

13 Juin 1259

Jou Sohiers, sires d'Aingbien, et jou Watiers, ses fiux, faisons savoir à tous chiaulx qui ces presentes letres veront ou orront que nous avons Pieron de Hesenain aheriteit del moulin de le Scibbeque et dou journal de terre delès le molin, lui et sen hoir, por deus deniers par an a payer le jour Saint Jehan Baptiste, et par teil convenanche que Pieres devantdis doit les uasires et les cloes et le huge et le keueche et les ventailles faire et tenir et se doit acater toutte le stoffe a molin et mettre en œure sans nous coustaige et warder doit il le molin. Et nous li devons amener les mueles de Mons et de Binch ou de si lonch et le mairien de le Housire ou de Soigne ou de si lonch, sor le piece de terre, et che qu'il ne puet lui chuinquieme lever de mairien et de mueles et destakir, de celi devous nous force livrer et si li devons nous force livrer et si le devons le riu forbir tout com mestir est à molin et l'auewe Pieres vient, et se li devous nous lestake soustenir par ces convens, que Pieres doit avoir son œvre ki le deffende à se pele, ou à se hawe et à sebruette et si li enforce, nous li devons refaire. Par ces convens a Pieres devant dis, il et ses hooirs, le moitiet del moulin et des anguilles ki keront à molin, et nous y avons tous les autres pissons et l'autre moitiet. Et nous poons le vivier rompre dans quattre ans et autre a le Candeller et refaire le devons à le Saint Remy apriès suiwant, et se li devons faire le mouture venir de Herines, de Tolenbeque, de Volenselle et de Herflinghes, si come nous faisons à nous autres moulins, et se li devons livrer voies et passages pour venir à moulin et en cele manière lui devons que ne pora kun seule feme partir à molin devant dit ne estre franc kun suel par les convenanchez devant dictes, et par ces convenanches doit i estre Pieres frans il et ses hooirs qui le molin tenra apriès lui d'ost et de taille et de corvée, fors qui à no terre a défendre, et s'il avenist cose qu'il en volzist autrui ahireter par deus saus, en puet issir, et chi qu'il a cache par deus saus entrer de le monnoie de le terre, et che fu fait par no ottroi et par no volenté, et li avons en couvent à tenir et warandir si come signors, et si Pieres devant dis defalloit de faire ces convenances, nous porins dou moulin faire no pouet si comme del nouwe. Et pour che ke che soit cose ferme et estauble, si faisons nous ces lettres saieller de nos saiaux.

Che fu fait l'an del Incarnation Jhesu Crist mil et du cent et chincquante nuef, le vendredi après le Trinitet.

(Chartulariën van het Karthuizersklooster te Herne) (1).

(1) *Recueil des Bulletins de la Commission royale d'histoire de Belgique*, 4e serie, tome VII, blz. 164.

BIJLAGE V.

Verzoekschrift door de inwoners van Thollembeek tot den Grooten Baljuw van Henegouw gericht om de afwezigen hun aandeel der schatting te doen betalen, opgelegd ten gevolge van de bezetting der gemeente door Spaansche soldaten.

29 Maart 1579

Philippe, comte de Lalaing, doyen des paers de Haynnaut, Sire du pays Descornaix, Baron de Waurin, Seneschal de Flandres, seigneur de Sainct Albin, etc., lieutenant gouverneur, capitaine général et grand bailly du pays et comte de Haynnaut, à tous ceulx qui ces présentes lettres voiront ou oiront, de la part des mannans et habitans modernes de la ville de Thollembecq, terre d'Enghien, nous a esté présenté certaine requeste contenant en effect, comme à cause que les soldatz logeoient journellement audit lieu par cincq à syx semaines consécutivement et que en l'espace de huyt mois, dernièrement avoient estez seullement quinze jours exemptz, les principaulx et puissans tant laboureurs que aultres dudit lieu avoient abandonnez leur demeure, transporté leurs meubles, besteaulx et aultres biens sur Gameraige et aultre part pour éviter les foulles, insolences et exactions ex cessives et insuportables que y advenoient, tenans néantmoins par lesdits absens leurs biens et labeurs audit Thollembecq et en thirez le proffit librement, tellement que les dits supplyans avoient à ceste cause depuis supportez seulz la cherge à leurs très grand interrest et tottale ruyne, sy sur ce ni leur estoit par nous pourveu de remède convenable, parquoy supplyoient très humblement qu'il nous pleut les auctoriser ou du moins les magistratz dudict lieu de Thollembecq de en ce que dessus et touttes aultres cherges quy polroient survenir povoir et debvoir prendre assistence desdits absens, tant pour l'entreteinement et commoditez desdits soldatz logeans audit lieu, que d'estre remboursez de ce que portera leur contingent des fraix susdits revenant à la somme de trois milz livres despendues, tant aux hostelleries que aultres maisons, par la compaignie du capitaine Baudrenghien ayans esté en garnison en la ville de Mons, ou quelz avoient logez depuis le XXIIe janvier jusques le XXVIIe febvrier enssuivant, que d'aultres mil livres despenduez audit Thollembecq par deux escadres de la compagnie du capitaine Vermeille soulz le régiment du seigneur comte d'Egmond tenant garnison en la ville d'Enghien, lesquelz y avoient esté depuis le IIIe du présent mois de mars et estoient encore présentement, fuist par arrest de leurs personnes ou biens, ou de les povoir faire accomoder en quelque lieu à la charge desdits absens selon leur qualité, ou de telle aultre provision et remède qui nous trouverions convenir, aultrement lesdits supplyans seroient constrainctz de s'absenter samblablement et leissier ledit lieu vaghe en inhabité qui causeroit aussy la perdition des domaines de sa majesté, car impossible leur estoit d'y plus furnir sans l'assistence desdits absens. Sur laquelle requeste nous aurions le XXIIIe jour du présent mois de mars ordonné à Otte Deburges, nostre greffyer, de soy bien et deuement informer de

ce que dessus et de touttes circonstances, lequel furnissant à nostre ordonnance auroit oy et examinez en premier lieu les eschevins et aultres mannans résidens audit Thollembecq représentans la plus saine partie diceulx, sur le contenu de la présente requeste. Toutte fois pour plus grand et meilleur appaisement estant par les laboureurs et mannans dudit Thollembecq, absens adverti de ladite requeste avoient envoyé vers luy Charles Pelet demorant en la ville d'Ath, lequel en leur nom et pour leur absence detant qu'ilz estoient lors logiez des franchois, avoit proposé pluisieurs poinctz et raisons. En premier lieu qu'il nous pleut considerer le temps présent tant calamiteux aussy que aux laboureurs estoit impossible de plus endurer et supporter les logemens des gens de guerre, lesquelz ne se contentoient des biens qu'ilz trouvoient pour eux substenter aux maisons des paysans, mais les composoient pour argent et aultrement prendant et emportant ou bien faisant mener les besteaulx des mannans et les vendoient à leur plaisir et de par leur volunté et telz avoient cinq à syx chevaulx quy présentement n'en tenoient les deux, de manière que ayant assez bonne espace de temps soustenus les travaulx, espérant qu'il averoit ordre et ne le trouvant au contraire, le tout aller de mal en pir, s'estoient rethirez les aucuns depuis III à IIII mois du dit Thollembecq, terre d'Enghien et prins leur résidence audit Gameraiges pour estre plus supportez, ce que touttefois n'avoient tellement estet, que aussy ilz avoient heuz aucune fois des logemens et pour continner leur labeure audit Thollembecq comme ilz faisoient à la happée chacune fois qu'ilz n'estoient oppressez desdits soldatz, aultrement convenoit le soin de leur labeure leissier à trielz pour ne trouver personnes voeillant emprendre de le faire — surquoy non seullement les héritiers recepveront interrest, mais anssy la générallité de ce pays, confessant touttefois que lesdits absentz n'avoient supportez aucuns frais des logemens contenus en la requeste devant reprinse, aussy qu'ilz labouroient leurs heritaiges et avoient fait prouffit des despouilles engrangees audit Thollembecq, mais chacun avoit le meisme povoir tant par l'entreteinement de sa famille que payement de leurs censses et marchandises, s'y seroit de mauvaise conséquence de asservir touttes marchandises à fixe residence pour tous logemens de gens de guerre, d'aultant que les censseurs par ladite subjection ne povaient éviter telles exactions et compositions qu'y s'exécutoient présentement par ainsy d'asseoir sur les absentz partie des fraix mentionnez par la susdite requeste n'y averoit quelque apparence, considère que chacun avoit le meisme povoir s'absenter aussi le faict en question estoit des plus nouveaux, toutefois de grande importance car il ne regardoit seullement une particularité ains une générallité soustenant pour lesdits mannans absentz dudit Thollembecq s'y avant quiceulx seroient taxez et cottisiez en telz supportz que les requerans espéroient parvenir et dire plus avant par procez contradictoire ce que touttefois leur viendroit mal à point pour avoir supportez tant de fraix qu'il n'estoit besoing présentement en recepvoir des nouveaux, offrant néanmoins au nom d'iceulx de contribuer aux tailles ordinaires, envoyez de chevaulz et charyotz et tout ce que se ourdonnent par les placcartz et lettres ordinaires pour le

service de sa majesté et des estats, comme ilz avoient jusques ores continuez et continueront contre quoy et pour sollution lesdits supplyans avoient soustenuz premièrement que tous lesdits absentz estoient ceux tenant et occupans les principalles marchandises audit Thollembecq s'estans les aucuns rethirez, passet huyt mois, aultres syx, quattre ou trois mois hors dudit Thollembecq, adfin d'eulx exempter des logemens et fraix des gens de guerres et prins leur résidence à Gameraiges appartenant au seigneur comte de Boussu oú qu'ilz avoient estez exemptz de logement de quoy n'avoient considération des povres mannans demorez audit Thollembecq quy avoient supportez et estez traveillez de trente deux billetz principaulx logemens desdits absentz suplyant ne se voloir arrester ad ce que les dits absentz avoient vollu soustenir et n'estre trouvez subjectz à furnir un plain tierch desdits despens supportez et contenus en la susdite requeste, d'aultant qu'ilz estoient veriffyez par billez d'assieutes des tailles ordinaires qui ceulx sont cottisiez au tierch et plus contre la rest des mannans résidens audit Thollembecq. Scavoir faisons que les raisons susdites et aultres considerées désirer pour veoir aux choses légitimes et nécessaires encoire, tant favorable que la contentieuse après avoir sur le tout prins tous appaisements requis et pertinens meisme sur ce l'advis des gens du conseil du roy à Mons et aultres, advons au nom du roi et comme son grand bailly de Haynnaut octroyé, accordé, consenty et auctorisez et par ces présentes octroyons, accordons, consentons et auctorisons lesdits remonstrans, en considérations des choses premises et aultres à ce nous mouvans, de povoir asseoir sur eulx et générallement tous mannans et habitans de la dicte terre de Thollembecq absentz ou non la dicte somme de quatre milz livres tournois avec les fraix du présent octroy et la dicte assieulte, faire selon la qualité de chacun desdits mannans la faculté de ses biens et le plus égallement que sera possible sans supporter l'un pour aultres interresser, de laquelle assieulte lesdicts supplyans debveront et seront tenuz venir faire compte et estat pardevant nous ou nostre commis adfin de satisffaire et furnir à la dicte somme pour la descherge desdits mannans de ce faire, leur donnons plain povoir et auctorité, mandons et commandons à tous les mannans et habitans du dict Thollembecq tant présens comme absentz et autres qu'il appertiendra de en ce qui dessus rendre obéissance ausdicts suplyans, sy avant qu'est requis et payent au recepveur et collecteur qu'ils comecteront chacun sa quotte et portion, car tout ce que par la manière avant dicté en feront bien et deuement, nous lauerons pour agreable ferme et stable. En témoignage nous avons faict mettre et appendre le seel de nostre office du bailliage de Haynnaut à ces dictes présentes lettres. Donné á Mons le pénultyesme jour du mois de mars l'an mil cinq cens soixante dyx noef.

Le droict de monseigneur porte c livres tournois et pour sallaire des lettres octroyées vii livres, ensemble cvii livres.

Rijksarchief, *Borgen.* Conseil souverain de Hainaut, Register n° 151, folios 211v° à 218v°.

BIJLAGE VI.

Uittreksel van een verslag nopens het inrichten van tooneelvoorstellingen in het land van Edingen, o. a. te Marcq, Graty, Thollembeek en Steenkerke, opgemaakt den 23 Mei 1788, door L.-J. Papin, fiskalen advokaat van Henegouw.

« On a considéré les dépenses qu'entraînent ces représentations, on y fait payer ceux qui y interviennent, les acteurs, souvent au nombre de 25 à 30, y font des dépenses pour construire le théâtre dans une grange, pour les musiciens, pour les luminaires, pour leurs habillemens et pour la boisson qu'on n'épargne pas quand la pièce est finie et les jours de répétition.

« Le danger du feu donne des sujets de crainte à cause que les granges sont couvertes de paille, que les ornements du théâtre consistant en toilles de coton sont exposés à être enflammés par les chandelles mal placées, mal assurées et fort souvent négligemment soignées.

« Ces exercices détournent les gens de la campagne de leurs véritables occupations ; ils perdent leur tems à apprendre leurs rols, à s'exercer et à fuire la répétition.

Les jours de dimanche, ils négligent les instructions, ils passent tout le tems à s'ajuster, à se faire friser, n'assistent ni aux grandes messes, ni aux vêpres.

« Les païsans des villages circonvoisins pour se rendre à l'ouverture de la pièce, se mettent en marche pendant les vèpres, ceux qui sont plus éloignés partent du matin, vont fraïer les gens de leur connoissance qui doivent leur donner à boire et à manger ; ce qui réunit les inconvéniens des carmesses que V. M. a proscrit par son édit ; distraction, courses, visites, dépenses, dérangemens, assemblées, occasions de boissons, de procês, de querelles et de rixes.

« Plusieurs censiers se sont plaint secrètement de ces représentations qui leur amènent des étrangers qui se présentent en foule chez eux et qu'ils n'osent refuser.

« Les enfants de famille, même les domestiques, veuillent être du nombre des acteurs, les ouvrages ne se font pas ; les autres n'osent refuser à leurs valets et servantes la permission d'aller à la comédie ou tragédie, sans quoi ils menacent de les quitter et même les quittent; après la comédie on se divertit, on revient à la maison à onze heures, minuit ou une heure, le matin on ne trouve personne à l'ouvrage, les maîtres et dames sont obligés de faire tous les ouvrages pendant la comédie, le soir et le lendemain.

« Je ne parle pas encore des dérangements qui se commettent dans les cabarets et sur les routes, quand les gens de différens sexes excités par la boisson retournent chez eux pendant les tenèbres.

« On a vu à la suite de ces représentations des gens ruinés par quantité de procès ; quand il s'agit de compter et de liquider sur

les dépenses, sur les loïers des habillements, sur le produit de la recette pour l'entrée de la représentation, il y a de la mésintelligence.

. . . .

« C'est par ces considérations et surtout par l'inutilité de ces représentations pour les gens de la campagne, qui j'ai cru indispensable de me pourvoir pour les faire interdire, puisq'on les a proscrit et aboli dans les collèges d' humanités, il m'a paru qu'il n'était pas du bien public de les laisser introduire dans les villages où ces sortes de représentations se multiplioient et prennoient de la vogue cette année, entre autres au village de *Marc lez Enghien,* au hameau Lekernay sous ledit Marc et aux villages de *Thollembeek,* du *Graty* et d'*Attre.*

Si on les toleroit, il arriveroit, comme on l'a vu autrefois, des indécences dans des représentations, un mélange du sacré avec le profane, les absurdités les plus grossières et intolérables ; il y a trois ans que j'ai également fait interdire une représentation au village d'*Horrues,* intitulée la « Naissance de Jésus-Christ », dans laquelle des païsans figuroient sous le nom de Dieu le Pére, de Dieu le Fils et faisoient la conversation entre eux et avec la Vierge, St Joseph et les Anges, etc. »

(Annales du Cercle arch. d'Enghien, Tome VI. p. 308).

BIJLAGE VII.

Staat van inkomsten der kerk. (1787) — Onder de Oostenrijksche Nederlanden, gaf keizer Jozef II edikten uit waarbij de geestelijkheid verplicht was een staat van goederen, vrome instellingen, diensten, winsten enz. voor iedere kerk of geestelijke inrichting op te maken (Edikten van 22-27 Mei 1786 en 4-20 Januari 1787).

Door deze opgave kunnen wij de goederen en inkomsten der kerk te dien tijde vaststellen (1). Deze bedroegen toen in het geheel 978 gulden.

Tollembeek in Nederlandt. Dependentie van den Keyser, Bisdom van Cameryck onder de collatie van den Abt van S[t] Aubert tot Cameryck, District van Alle.

Een huys met of, bomgaert, hoeplochtinck, groot dry daghwant klein maete van sesthien voet, eenen soel in de roede, sonder last meerende aen 't Seerenstraet, aen de Erve van Carolus Vandercammen.

Aen de selve pastorye is geanexeert dienende voor competentie, het derde paert van de *kleyne tiende,* bestaende in vlas, rontsaet, tobback door geel het dorp beloopende jaerlyckx, als het geluckt, ten pryse van twee hondert dertigh guldens . . 230 g.

Noch dienende voor competitie aen de selve pastorye geannexeert den negensten schoef uyt de graentiende (2) van eenen cauter ghenoemt de *Nemarcken Tiende* oft negensten schoef beloopende jaerlyckx ten pryse van vijftig guldens . . . 50 g.

Aen de selve pastorye is geannexeert seven bunder labeurende landt klein maete, tegen sesthien voet en eenen soel de roede :

Ten eersten vier bunder labeurende landt in een stuck gelegen op den Herhout, prochie Tollembeek, meerende aen de straet, aen Joannes Vanderhoudelingen, verhurt a sesthien guldens het bunder 64 g.

---

(1) Rijksarchief. Etats des biens du clergé 1787, tome 105, Province de Hainaut, Chambre des comptes, n[r] 46804.

(2) De Tiendenschuur stond op het Pastorijgoed,

Item een bunder een alf daghwant meerende aen de Capelle van den H. Martinus (2) onder Tollembeek ; . . . . 24 —

Item een stuck van dry daghwant met noch twee daghwant en alf onder Tollembeek meerende aen het beneficie goet van St Peeters, aen Peeter Peremans ; . . . . 24 —

Item voor den stock alsoock de offeranden en andere oblaten ; . . . . 130 —

Item een benefice van St Nicolaes waer van dese collateur is :

M. Dalsman woenende tot Berghe in Enegauw, belast met twee missen ter weeke de welcke geschieden buyten het dorp, nochtans eertyds in het dorp, maer wie den beneficiant is, is my onbekendt alsoock de goederen.

In het selve dorp is een beneficie castral genomt, de ***beneficie van Mottinghen*** op een casteel met last van twee missen ter weeke dewelcke aldaer geschieden waer van de collateur is M. Herpeny, volgens hy my gheseyt heeft, beloept maer in rente ter somme van achtien guldens . . . . . . 18 —

Item een ***Cantuarie*** beseten door den onderpastoor van het selve dorp bestaende in een huys groot een daghwant meerende aen de straete, aen de weduwe Sacharias Peremans, met last van het selve te onderhouwen, als oock lesende een misse ter weke tot laefenisse van den fondateur

Item aen de selve cappelreye oft cantuarie is geannexeert vier bunder een alf daghwant labeurende landt gelegen onder Tollembeek, in negen differente partyen, met last van een misse ter weke te lesen tot laefenisse van den fondateur, verhuert te samen ten preyse van vierensestigh guldens en alf . . 64 g. 10

Item de selve cappelreye een rente van twelf guldens tsiaers mits te lesen vierentwintigh missen tot intentie van den fondateur in de Kercke van Tollembeek te saemen . . . . 12 g.

---

(2) Deze kapel stond aan het kruispunt van de Froon- en de Processiestraat.

Aen de kercke van Tollembeek is in het jaer 1676 by decreet door Pastoor en Schepenen, ter oorsacke dat sy op de selve goederen hadden een rente van 15 pont Tournois en negen rasieren cooren en dry veetels tsiaers, geanexeert elf bunder dry daghwant landt ten profeyte en onderhout van de selve, waer van de rekeninghe gheschiet alle twee jaeren in de greffe van Engien en den overschot resterende wort geemploeert tot ornamenten, wyn, licht, beloopende op de twee jaeren ter somme van dry hondert achtenviertigh guldens . . . . 348 g.

De selve kercke is belast aen Pastoor en koster op de voorschreven goederen over het singhen van sesthien jaergeteyden twelf guldens alle twee jaeren 12 g.

Je soussigné, J. Dartevelle, affirme que présente déclaration est vraie et exacte dans tous ses points et articles, que je l'ai redigée avec l'obéissance et la fidélité que je dois à l'Empereur mon souverain, je m'oblige à la justifier au besoin sur les comptes titres et documens que je suis en état de produire et au cas où je serais convaincu (ce qu'à Dieu ne plaise) d'une réticence ou inexactitude préméditée, je me soumets d'avance à toutes les peines d'un tel délit : enfin de quoi j'ai signé de ma main la présente affirmation et y ai apposé mon cachet à Tollembeek, le 13 de mars 1787.

J. Dartevelle, curé de Tollembeek.

BIJLAGE VIII.

Statuten van het gild van O.-L.-V. (1716)
De volgende tekst der statuten werd in het Fransch vertaald door A. Vandrooghenbroeck.

Aen alle Degenen die dese presente letteren sullen sien, salut, van wegens van onse welbeminde ondersaeten, de inwoenders en lieden van onsen dorpe ende Prochie van Tollembeque littemaet van onze Heerlyckeyt van Edinge is ons aengeduit en te kennen gegeven geweest dat, tot lof en meerder glorie van de H. Moeder Godts Maria, om met goeden Iver meer en meer indachtich te wesen den Heere Pasteur, Mayer ende scepenen oock het gemynte der voors. Prochie Tollembeque eenpaerelyck beloeft hadden 13 Juni 1700 te herkennen en continueren de confrerie van den Heyligen Roosen Kransse, mits aggreatie van den voors. Heer van Edinge om jaerlyckx de processie te verheeren in alle solemnele ommegangen te gescieden tot godtsdinst binnen ende buyten hun parochiale kercke ende namentlyk om vermoegen jaerlyckx in Jullet op Ste Maria Magdalenen feestdagh vermoegen te scieten koninkxvoegel op een wippe te rechten op den Clynen Moelendries met den Edelen hantboege versiert met scerpe hoerekenspeylen tot welcken effecte sy hadden Req^te^ gepresenteert aen syne voors. Excel^ce^ inhoudende dat in voorleden tyde hadden innegestelt geweest ende gecomposeert binnen dese prochie eene confrerie van den heyligen Roosenkransse daer de Gulde Broeders jaerlyckx den voegel scoeten met den staelen boege op den voors. dagh van Ste Maria Magdalena gedresseert op eene persse uytgesteken buyten dopperste kauvenster deser kercke ; maer siende dat doer het scieten met desen staelen boege gecauseert wirden notaebelen intrest soo aen de scaillen dacken van de kercke als andersins, sy hadden ten obsichte van dien, ende den langen gecontinueerden Oorloege, hun scieten genegligeert 30 jaren ende meer ende alsoock door den tegenwoordigen tyt van peys en vrede die men hopt langduerich te weesen, de vertoenders hadden eenen nieuwen ende gewensten Iver aengenoemen om te onderhouden een soo loffelycke exercitie ende hooghmentatie van devotie, sy hadden gebeden aen syn voors. Excel^sie^ van hun gelieven t' accordeeren de per-

missie van te moegen herstellen deze Confrerie van den H. Roosenkransse om vermoegen jaerlyckx den voegel te scieten met den edelen hantboege, alsoo syn doende de guldebroeders van Ste Peeters hunne members met versoek van alle hunne previligiën in forme van geswoeren gulde, dwelcke op den 3 Jullet naervolgende van de pnt Jaere 1700 by syn Excel. hun absollutelyck is geaccordeert geweest hebbende gegeven ende geiont alle alsulcken previlegiën ende statuten als syn genietende alle andere Gulde Broeders van Ste Peeters ofte de Stede van Edinge : met ordinantie dat den koninck die den voegel sal hebben gescoeten, sal authorityt hebben van te moegen maeken ende stellen Coninckstabel ende Meesters met de statuten ende ordinantien hier naer : te weten dat sy van nu af ende alle jaeren sullen moegen kiesen eenen Coninckstabel ende vier geswoeren meesters in de selve gulde aen welcke Coninckstabel ende geEede, alle guldebroeders ende confrers der selve gulde sullen moeten obbediren ende onderhauden alle ordinantien begrepen in desen ende ook raekende hun scietspel ende dat op de boete ende amende van 10 st. Henegauwsche munte, te misbeuren elcke Ryse by alle deffaillanten tot proffyte van de selve gulde welcke misbruyckers den voorst. Coninckstabel ofte knecgt die sy sullen ordonneren ende stellen in dese gulde sal vermoegen dese te stellen in gevangenisse, dat meer is soo sy daer inne persevereeren en niet en willen obbedieren, sullen de selve moegen separeren ende uytseggen met consentement van het meestendeel van de selve guldebroeders ende kiesen andere in hun plaetse mits van goet leven ende Renomez, stellende de costen van 't selve ten directie van den voors. Heer Bailly.

Item dat Niemant van alle d'Inwoonders der voors. prochie Tollembeque wie dat sy, en sal gaen, nochte vermoegen te gaen, nochte blyven in eenige andere gesermenteerde gulde tsy van den hantboege ofte voetboege als in dese.

Item alsoo dese prochie is op de frontures ofte uytterste paelen ende dat er Eenige Craqueelen ofte debatten arriveerden ofte geschieden, den voors. Coninckstabel ende Guldebroeders in dabsensie van onse sergeanten ende alferus, sullen vermoegen ende moeten arresteren ende vangenen alle transgresseurs ofte quaedtdoenders die

sy sullen bevinden in dese voorst. prochie Tollembecq, in alle saecke niet min ofte meer als onse officiers doen moegen, mits de livrerende terstont hunne gearresteerde ofte gevangene aen onse justitie ofte aen eersten sergeant die sy sullen vinden.

Item sullen de voors. guldebroeders in onse stadt, lande ende Heerlyckheyt vermoegen draegen alle alsulcken wapenen, stocken ende kleederen als aen alle andere gulden van den hantboege aencompt.

Item onze couleuren ende andersins naer hun beliefte ende gelyck andere Coninckstabels doen sonder berispt te konnen worden van Justitie nochte andersins.

Item dat sy malcanders sullen moegen doen betaellen ende contenteren van alle sculden ende onkosten gesproeten ter cause van dese gulde ende scieten van den boeghe ende den voors. Coninckstabel ende gheEede ofte door hun lieden knaepe.

Item soo wanneer onder de voors. Confrers eenigh despudt oft querelle quam te vallen ter cause van de selve confrerie, den voors. Coninckstabel ende Confrers sullen vermoegen tselve op te hauden ende te termineren, behalvens damende ende mesure die sullen blyven aen ons ende aen onse hoirs en successeurs.

Item sullen sy vermoegen te kiesen sulcken plaetse als sy vandoene of noodigh sullen moegen hebben om soo veel doelen te setten alst hun belieft maer met advys van onsen Bailly ende ontfanger, oock met consentement van de Justitie ende advys van het meestendeel der gemynteneers der voors. Prochie Tollembeque ende deselve plaetse sullen sy moegen grachten ende afsluiten, soo sy geraeden sullen vinden, ende behoort te geschieden sonder te connen misdoen.

Item sullen alle guldebroeders, Coninckstabel en meesters boegen hebbende gehauden weesen van vierthien daege ten andere in behoorlycken tyde ende op sulcken ure als sal gestelt worden te compareeren tusschen de voors. doelen, behalven die legitime oorsaeke hebben, op d'amende van 12 st. henegauwsche munte te misbeuren elcken reyse by de deffaillanten ten proffyte van de selve gulde.

Item sullen sy gehauden weesen ter maeninghe van den voors. coninckstabel ende meesters ofte van hun lieden

knaepe te gaen ende commen in alle schietspelen, bruyloften, uytvaerden ende vergaederingen in sulcken staet en ordony gelyck aen dusdaenige guldebroeders competeert specialyck bruyloften ende uytvaerden van hunne medeguldebroeders op damende van 10 st. munte voors. ten profyte als voeren.

Item gesommeert weesende van de voors. Coninckstabel ende meesters, sullen sy jaerlyckx moeten maecken sulcken livraye van guldebroeders als by hun geordinneert sal moegen weesen.

Item als er Imandt van de voors. guldebroeders ofte confraters sal commen te sterven dese voors. livraye tsy tabbart ofte andersins gemaekt den selven jaere van de afstervinge sal aencommen dese gulde met synen hantboege troph die sy hebben dwelck den Coninckstabel of hun lieden knaepe soo hast hy sal gestorven weesen, sal moegen haelen en lichten ten waere dat d'hoirs van den selven overledenen confrere voors. tselve betaelde de somme van 20 st. tourn. eens. (1) munte voors. ten proffyte van de selve gulde ende mits welcken sullen d hoirs al tselve moegen behauden.

Item alle degene die van nu af sullen willen commen in dese gulde sullen subiet wesen te geven tharlieder Intrede X st. ende tharlieder sterven XX st munte voors. als wettige scult.

Item omme te doen onderhauden ende te volbrengen alle tgene begrepen ende gescreven is by dese voors previlegien, sullen hun addres nemen dwers onsen voors. Bailly die hem sal behelpich weesen in het kiesen ende beleden stellen ende herstellen soo voors. is.

Item sullen alle guldebroeders ofte confrers moeten gewaepent ende versien syn gelyck scutters van den hantboege toebehoort, soo van boege troph als andersins, ten appaisement van onsen Bailly Coninckstabel ende Meesters ofte geEede sullen Ingeven ende tevreden weesen op damende voors.

Item dat sy niet en sullen gehauden wesen in den Oorloege oft crygh te gaene dan met de guldebroeders van

(1) Henegouwsche (?).

onse stadt en als sy sullen versocgt ende geordinneert worden van ons ofte van onse successeurs Heere van Edinge voors. ende alsdaen sullen sy moeten obbedieren ende gaen hun gevende ofte betaelende hunne costen ofwel zonder de kosten te geven maer gevende elcken dagh aen Ider iiii st. tourn. (1)

Ende generalyck hebben wy hun geaccordeert soo wy accorderen by desen dat sy onder hun sullen moegen lyden en doen onderhauden in dese confrerie ofte gulde alle hetgene datt men gewoen is te doen observeren ende tgene het Edelspel van den hantboege is versoekende ende toelaetende ende gelyck alle andere gulden van den selvden hantboege is versoekende ende toe latende ende gelyck alle andere gulden van selfden hantboege zyn ordonnerende ende observerende alle welcke vrayeheden libertyten ende saecken voors. ende elck van dien, wy soo voor ons als onse hoirs ende naercommelingen Heere van Edinge hebben geaccordeert ende geordonneert op desen aan den voors. Conninckstabel geswoerenne ende gesellen van de voors. gulde en broederschap van Tollembecq, ome te useren en doen te onderhauden ende volcommen wel ende suffisantelyck alle de poincten ende artikelen hier voeren sonder verdragh.

Indien daer Ighens gedaen waere ter contrarie ende waert dat in toecommende tyde wy ofte onse hoirs geraeden vonden die te veranderen, wy onthauden de machticheyt de selve te verminderen ofte verbeteren sulcx alst ons best believen sal naer onsen wille ende ordinantie ende daer en boeven uyt onse speciale gratie, ende in consideratie van de oncosten dewelcke dese guldebroeders souden connen te lyden ter cause van dese gulde ende confrerie, wy hebben hun lieden geaccordeert ende geoctroyeert accorderende en octroyeren by desen dat sy jaerlyckx sullen trecken ende proffiteren van ons lieden en tot ons ende laste van de penningen van onse domeyne ende dat doer de handt van onsen ontfanger van Edinge de somme van ses pont tourn. henegauwsche munte den welcken onsen ontfanger present ende toestemmende, wy ordonneren ende bevelen expresse-

(1) Hieruit blijkt dat de guldebroeders vroeger door den Heer van Edingen konden gedwongen worden aan den oorlog deel te nemen.

lyck by desen jaerlyckx aen de voors. gulde uyt te reycken ende betaelen ten daege als sy sullen schieten hun lieden papegaye (1) sonder eenige difficulteyt ende brengende quittance van denselvden Coninckstabel sal hem passeren in rekeninge oock gebieden ende bevelen wy aen onsen Bailly van Edingen, aen Mayer, scepenen van de voors. prochie Tollembeque ende aen alle onse officieren present en toecommende die desen sullen sien van onse presente gratie, oorlof, letteren en octroye doen gedoogen en laeten de voors. supplianten, Connickstabel, medegesellen ende confrers ofte guldebroeders geheelyck ende paysibel gebruyken inder maenieren voors. sonder eenigh tegenseggen ofte beledt, want ons alsoo beslist in kennisse der waerheyt wy doen angen aen dese presente onzen zeghel gesegelt in ons Casteel, den 22 daege van d Oostmaendt van den jaere 1716.

Het zegel ontbreekt.

---

(1) Koningsvogel.

BIJLAGE IX.

Verzoekschrift door den Maire, de leden van den Minicipalen Raad en de inwoners van Thollembeek, tot den Prefect van het Departement der Dijle gericht, om hun kerk en hun geestelijken te mogen behouden.

29 Augustus 1804.

Au Préfet du Département de la Dyle.

Monsieur le Préfet,

Les soussignés Maire, membres du Conseil Municipal et les habitants en général de la commune de Thollembecq, Arrondissement de Nivelles, informés que l'on travailloit déjà dans le Départemens de la Dyle à effectuer la nouvelle circonscription des succursales conformément ou décret impérial du 11 prairial, an 12, et un certain bruit court dans nos contrées que notre succursale va être supprimée, et notre commune divisée et ajoutée aux succursales voisines, bruit que nous croyons cependant faux et pour parvenir en temps utile qu'il ne glisse quelquefois des abus dans la dite besogne relativement à notre succursale, ce qui nous fait prendre, Monsieur le Préfet, la respectueuse liberté de vous représenter combien la suppression de notre succursale soit préjudiciable à l'exercice du culte, et comme il est dit au susdit décret impérial que le nombre de succursales ne peut excéder le besoin des fidèles, que notre succursale soit réservée pour que les fidèles de notre commune puissent acquitter les devoirs que la religion catholique leur impose.

Premièrement, notre Eglise paroissiale est éloignée d'à peu près d'une lieu de celle la plus voisine ;

2 le territoire de la commune est habité par environ 2000 fidèles ;

3 la commune est située en des vallées et endroits marécageux de la facon que pendant la saison de l'hiver les chemins sont impraticables pour se rendre à une succursale, et outre les mauvais chemins, il arrive la moitié du temps que l'on ne pourroit se rendre à aucune autre succursale, par des inondations et gros eaux qui y sont fréquents, ce qui empêche souvent la communication entre nous et les communes voisines, ce qui priverait souvent nos habitants, à l'heure de la mort, des dernières consolations d'un ministre du culte.

Nous aimons donc à croire, Monsieur le Préfet, que ces raisons sont suffisantes pour convaincre votre autorité qui ce changement ne peut avoir lieu sans être préjudiciable à la libre exercice du culte, et le gouvernement francais respecte trop la religion pour vouloir rendre son exercice presque impossible.

Voilà, Monsieur le Préfet, ce qui nous fait espérer que la suppression de notre succursale n'aura pas lieu ni aucun changement ou division de sa dépendance, c'est la souhaite de tout les habitants général.

Thollembecq, le 11 fructidor an 12.

Nous vous saluons
Respectueusement.

Volgen de handteekens :

B.-C. NECHELPUT (maire), Arnoldus CEUTRICKX (conseil-municipal), J. DE RIJST, J. DE NEYER, Arent MERTENS, Emanuel LIPPENS, Josephus DAMINET, André-Joseph BLONDIEAU, J.-B. DAMINET, Joannes DEVOS, Charel VAN DER CAMMEN, Petrus PEREMANS, Josephus ROBYNS, Leonardus PEREMANS, Philippus-Josephus LEROY, Petrus BOMBAERT, M. DERDELINCKX, J.-F. De RAYMAEKER, H. PENNINCK, Fernandus LIPPENS, B. PIERET, F. VANDERHOUDELINGEN, Guillam LANGENDRIES, J.-B. LUMEN, N. STROOBANT, Charles VAN DEN ABEELE, Jan-Baptist GISTENS, Adriaen WAUTERS, Joseph VAN GYTE, J.-B. VERDONCK, J.-B. STEENHOUT, J.-B. CARLIER, Petrus-Josephus DERDELINCKX, P.-Josephus DE NEYER, Joannes-Josephus ALBRECHT, Evaristus DE WANDEL, Petrus PEREMANS, Adriaen OST, P. DE RYCKE, Joannes PARDAENS, Joannes-Baptista ROOBAERT, Evaristus GYS, Petrus-Josephus BELLEMANS, J. VAN WILDER, Charles CARLIER, J.-C.-L. Van den HERREWEGHEN, J. Van den HERREWEGHEN, Absalon CARLIER, Joannes-Franciscus VAN DEN DAELE, Henri-Joseph PEREMANS, Joannes JOES, JOSEPHUS JOES, Antonius De SAGHER, Judocus BERGHMANS, J.-B. PENNINCK, R. VAN DER PYPEN, Gille VAN DER PYPEN, J.-B. HALLEBAUT, J.-F. CLEREBAUT, J, F. VAN DER HOUDELINGEN, J.-B. CEUTERICKX, Peeter COOLS, Philippus DIERICKX, Adrianus ALAERT, Charles DE RYST, Adriaen REYGAERT, Joseph MERTENS, Joannes VAN BELLINGEN, F. BERCHMANS, Josephus VAN BELLE, Pieter LEUCKX, Philippus DE VALCKENEER, Joannes-Antonius ALLAERT, J. DE NEYER, C. VAN DEN HERREWEGHEN, Jean-Baptist DE BECKER, R. BORREMANS, Joseph VAN DEN DAELE, J. GIERTS, A. PIERET, J. CLEREBAUT, J.-B. DE HANDSCHUTTER, Jan-Bapt. VAN GYTE, Peeter VAN GYTE, Jan-Bapt. LERROUX, Jan-Bapt. BOSMANS, Charles DE MIDDELEER, Franciscus GELYNS, Hendricus GELYNS, H.-J. MEULENBERGH, Adriaen EXTERDAEL, Judocus VAN BELLINGEN, Adriaen NERINCKX, J.-Bapt. VANDER MEULEN, Petrus ORINS, Judocus VAN OP DEN BOSCH, Antonius FONTYNE, P. A. VAN DER HOUDELINGEN, Judocus-Felix PEREMANS, Joseph PEREMANS, J.-B. DE DOBBELEER, P. NECHELPUT, Judocus VAN LULLE, J.-F. DE BLANDER, Andries DARBÉ, Louis-Joseph DELEROUX, Jean-Joseph VAN DER HOUDELINGEN, Jan VANDEROOST.

Dit verzoekschrift draagt als kantteekening :

Le sous-préfet estime que cette succursale doit subsister telle qu'elle se trouve. Get. BERLAIMONT.

In vendémaire, jaar 13, richtten de Maire Ignace de STEENHAULT en de Municipale Raad van Vollezeele een soortgelijk verzoekschrift tot den Prefet.

(RIJKSARCHIEF, Departement van de Dyle, nr 928).

BIJLAGE X.

Geslachtkundige inlichtingen over de familie Van Heetvelde (1) (1202-1559).

Siger le Vieux, Sr d'HEETVELD, épouse *Aléide* DE HERTOGHE, dont :

I. — *Guillaume* eut un fils,

Franco, dont le fils,

Rodolphe, épouse *Marie* de SLACHMOLEN, dont :

1° *Arthur* et

2° *Jean.*

II. — *Gérard* épouse *Sophie* de PERWEYS, dont :

1° *Jean,* chanoine d'Anderlecht, et

2° *Gérard,* moine à Affighem.

III. — *Philippe,* Sr d'HEETVELD, épouse *Marie* VAN DER RIJST, dont :

1° *Guillaume,* Sr d'HEETVELD, épouse *Marie* DE KOECKELBERGHE, dont :

A. *Françoise,* morte jeune fille ;

B. *Elisabeth,* dame d'HEETVELD, épouse *Jean* DE GAVRE, dit de Herimez ;

C. *Marie* épouse 1° Simon SERSANDERS, 2° Nicolas SWAEF ;

2° *Philippe* épouse *Cathérine* STOEFS,

3° *Aléide,*

4° *Gérard* épouse *Cathérine* DE NEVELE, fille de Guillaume,

5° *Jean* épouse *Elisabeth* VAN AMELGHEM, dont :

Philippe épouse *Elisabeth* DE GORLAKEN, fille de Jean, dont :

1° *Hugues* épouse *Elisabeth* COMAN, dont :

A. *Hugues II ;*

B. *Cathérine ;*

C. *Etienne,* religieux, puis élu 19e prieur de l'Abbaye de Rouge Cloître, le 8 Octobre 1521 ; il avait été antérieurement prieur à Cysoing et à Beaurepaire ; il devint plus tard prieur de l'Abbaye de Pré-Porchins où il décéda le 8 novembre 1543.

2° *Jean* épouse *Marguerite* VAN DE VOORDE, dont :

Jean épouse *Elisabeth* d'ASSCHE DE GRIMBERGHE, dont *Jean,* docteur en médecine, professeur à l'Université de Louvain, médecin de Marguerite d'Autriche, décédé à Louvain le 8 avril 1539.

Il avait épousé Marie KYPS, dont :

1° *Jean,* chanoine de Saint-Donat à Bruges ;

2° *Barbe* épouse *Corneille* VAN GRAVE, Sr de Louvenjoul ;

3° *Antoine,* chanoine de Saint-Bavon à Gand ;

4° *Barthélemy,* Sr de Tildonck, épouse *Gertrude* VAN WALHEYNS, dame de Weldamme, dont :

A. *Barbe* épouse *Melchior* VAN DER CRUYSSEN ;

B. *Gertrude* épouse *Corneille* BOONEN ;

C. *Antoine,* Sr de Tildonck, Bourgmestre de Louvain en 1590 ; doyen, échevin, conseiller. Il avait épousé *Adelaïde* DE PECQUES, alias

---

(1) Deze inlichtingen werden ons met de grootste bereidwilligheid verstrekt door den Heer *Charles* HEETVELD, vrederechter te Schaerbeek.

Alyta Pecquius, fille de Pierre, conseiller au grand Conseil de Malines, dont :

1° *Jean-Baptiste* ;

2° *Christophe*, chartreux, décédé à Anvers, le 4 juin 1702.

IV. — *Cathérine* épouse *Everard* DE MOL.

V. — *Jean* épouse *Marguerite* DE HARDEVYLT, fille de Gilles, veuve en 1384, dont :

A *Jean*,

B. *Philippe*,

C. *Walter*, bourgmestre de Bruxelles en 1422, échevin en 1400, 1401, 1402, 1408, 1423, épouse *Cathérine* VAN DER MOLEN, dont :

Jean épouse *Marguerite* HAPPAERT, fille de *Jean* et de *Marguerite* TAYE, dont :

1° *Jean*, religieux à Corsendonck,

2° **Josse**, possesseur du fief de Thollembeek, épouse *Cathérine* DE HALMALE, fille de *Jean* et de *Cathérine* VAN AMSTEL, dont :

A. *Josse*, né en 1492, Sr de Ginderbinnen, décédé le 10 février 1549, enterré au couvent des Augustins d'Enghien avec sa femme *Isabelle* VAN DEN LEENE, dite Van der Zande, fille de Guillaume, décédée le 10 decembre 1559, dont :

1° *Jean*, bourgmestre d'Enghien en 1567, 1568, 1669, 1584, 1586, Sr de Ginderbinnen ;

2° *Jacques*, Sr de Ginderbinnen, maître d'hôtel du comte de Culembourg, décédé le 6 octobre 1557, enterré au couvent des Augustins d'Enghien ;

3° *Pierre*, XXIIe prélat de l'Abbaye de Baudeloo ;

4° *Eléonore* ;

5° *Marie* épouse *Philippe* VAN OPHEM, fils de *Michel* et de *Marguerite* SLEEUWS.

B. *Jacques*, né le 27 janvier 1481, mort à la guerre en 1507, gît à Château-Thierry.

C. *Jean*, né en 1480, mort jeune.

D. *Jean*, né en 1482, à Enghien, carme, puis évêque in partibus d'Hieropolis, évêque de Grenoble, le 7 janvier 1523 ; décédé à Bruges, le 30 septembre 1528.

E. *Louis*, né en 1483.

F. *Constantin*, né le 23 juillet 1485.

G. *Marie*, née le 8 février 1486, épouse *Jean* VAN DER VICHTE, Sr de Nieuwenhove.

H. *Cathérine*, religieuse à Ste Ursule, à Schiedam.

I. *Jean-Baptiste*, né le 12 décembre 1490, épouse *Cathérine* d'ASSCHE DE GRIMBERGHE, fille d'Antoine, dont :

1° *Antoine* ;

2° *Jean* ;

3° *Philippine* épouse 1° Jean DU BLOUL, roy d'Armes, 2° *Nicolas* DE HAMMES (Toison d'Or), roy d'armes. Elle mourut en 1564 ;

4° *Maximilien*, religieux ;

5° *François* épouse 1° *Josine* DU BOSQUIEL, fille de *Hugues*, Sr de Jardins, et de *Marie* DE MELUN, 2° *Jeanne* d'OYENBRUGHE, veuve de *Simon* VAN DE WERVE. Il eut de la 1e : **Honorine**, décédée à Malines, le 16 Mai 1559, épouse de *Adrien* **van Etten**.

Geslachtkundige tabel aangaande de familie VAN HEETVELDE (1).

SIGER le Vieux

Guillaume   Gérard   Jean   Cathérine   Philippe

Franco   Jean   Gérard   Jean   Walter   Philippe   Aléide   Gérard   Guillaume   Jean   Philippe

Rodolphe   Jean   Françoise   Marie   Elisabeth   Philippe

Arthur   Jean   Josse   Jean   Hugues   Jean

Josse   Jacques   Louis   Constantin   Jean   Jean-Baptiste   Jean   Marie   Cathérine   Cathérine   Hugues II   Etienne   Jean

Jean   Jacques   Pierre   Eléonore   Marie   François   Antoine   Jean   Philippine   Maximilien   Jean

Honorine
épouse
Adrien Van Etten

Jean   Barbe   Antoine   Barthélémy

---

(1) Medegedeeld door den Heer Charles Heetvelde, vrederechter te Schaerbeek.

BIJLAGE XII.

Program van een tooneelvertooning gegeven door de Engelsche militairen, op 30 December 1918. (Zie blz. 110).

10 TH THE BUFFS.

Present on Monday Dec. 30 th 1918, at 6.30 p. m.

An Original Play entitled

ALI BLOTTO

or

A LITTLE BIT OF THIS AND THAT.

By Lieut. D. S. MARCUS.

CHARACTERS.

Chu-Chin-Chow (Robberchief).	L[t] E. S. DOWNS.
Ali Blotto	Sgt HAYES A. F.
Likesamp (Ali's Wife)	Pte BAGG H.
Will B. Blotto (Ali's Son)	Pte WISE R.
Osolemio (Cobbler).	Pte BRYANT W.
Sherabrama (Oso's doughter)	2/ Lt H. B. WATTS.
Cat	Cpl HAMILTON.
Lotus Blossum (c. c. c 's dans)	Pte STICKLES.
Her Nurse	2/ Lt PACKMAN.
Balthazar.	Pte STYLES A. C.
Hyacinth (c. c. c 's slave)	Pte ALEXANDER A.
Wistler	Pte GARDNER E. F.
Omar Khayham	Lt D. S. MARCUS
Robber Band	Cpl HIGGENS Ptes FORD CLOUT Alexander WOOD Cox, etc.

SYNOPSIS.

Act I.

Scene : Market place outside. — Ali Blotto's house.

Act II.

Scene I : Outside Magic Cave.
Scene II : Inside Cave.

Costumes by
Mdme De la Forge.
Scenery by
2/ Lieut. Harris & Cpl Byers
oided by Ptes Styles & See.
Music by
Every composer you can think of.
Musical Directions ;
Sgt Thomas and Lieut. Downs.
Tropical verses by
2/ Lt Wright, Sgt Hayes & Pte Bagg.
See & Gen. Stage Manager : Pte Burgers.
At the Piano Pte E. L. Tucker.
Book written & Play
produced by Lieut D. S. Marcus.

Het is mogelijk geweest dit werk te kunnen uitgeven dank een belangrijke inteekening van het gemeentebestuur van Thollembeek en een gift van den schrijver.

De Dienst voor Geschiedkundige en Folkloristische Navorschingen houdt er aan ze beiden oprecht te bedanken.

Drukfouten en Verbeteringen.

Op bladz. 10	regel 32	staat : *baande*, lees : *baande zich.*
» 23	» 15	» *27 a. 81.50*, lees : *27 ca 81.50.*
» 24	» 1	» *Zeuningenstraat,* lees : *Muilebeekstraat.*
» 40	» 10	» *plaatste*, lees : *legde.*
» 40	» 15	» *plaatste*, lees : *zette.*
» 44	» 11	moet wegvallen : *ontworpen.*
» 69	» 6	staat : *genoot* lees : *bezat.*
» 71	» 19	moet wegvallen : *het.*
» 100	» 3	staat : *Hollandsgezind*, lees : *Hollandschgezind.*
» 101	» 24	» *uitspanning*, lees : *ontspanning.*
» 104	» 13	» *begin*, lees : *einde.*
» 109	» 41	» *10 uur*, lees : *11 uur.*
» 134	» 7	» *de eerste*, lees : *het eerste.*
» 150	» 13	» *terzelvertijd*, lees : *terzelfdertijd.*
» 170	» 30	» *een van*, lees : *een geschenk van.*
» 184	» 19	» *hen*, lees : *hun.*

Aanvullingen.

Blz. 28. De schuur der oude pachthoeve is 40 m. lang.

Blz. 41. Buurtwegen : *Diepestraat, Winterkeerstraat.*

Blz. 80. De wapens van de familie Pennant zijn : *D'azur au chevron d'or accompagné de trois pommes de pin de même.*

Blz. 97. *Philip-Jozef Dierickx,* geboortig van Thollembeek, onderpastoor te *Pepingen* in 1818, was een Stevenist.

Blz. 111. *Het dankbare Thollembeek aan de dapperen* (rechts). *De Oud-strijders aan hunne gesneuvelde makkers* (links).

Blz. 176. Een afdeeling van den *Belgischen Boerinnenbond* werd in 1923 gesticht.

INHOUDSTAFEL.

Voorbericht 5

1e DEEL. — LANDKUNDE.

I. — NATUURLIJKE GESTELDHEID 9

Algemeen uitzicht 9
Ligging 11
Grenzen 11
Afstanden 11
Uitgestrektheid 11
Hoogten 12
Waterloopen 12
Bruggen 15
Waterputten 16
Bronnen 16
Bosschen 17
Algemeen uitzicht van den bodem 17
Aardkunde 17

II. — EKONOMISCHE STUDIE 19

Landbouw 19
Landbouwstatieken 21
Oude gebruikte landmaten. 23
Boschbouw 23
Oude pachthoeven 23
Belangrijke verdwenen pachthoeven of gebouwen . . . 25
Woningen 28

Handel en Nijverheid 29

Weekmarkt. 29
Jaarmarkt 30
Graanmolens, wind- en watermolens 30
Verdwenen watermolens 33
Melkerijen 34
Brouwerijen. 34
Meubelfabriek 34
Kantnijverheid 34

Drukkerij, klompenfabriek. 35
Verdwenen nijverheden 35
Linnenweverij en de krisis (1845) 35

ARBEIDERSTOESTANDEN 38

VERKEERSWEGEN. 40

Straatwegen. 40
Buurtwegen. 41
Bureelrechten. 42
Steenwegen. 42
Spoorweg 45
Spoorwegstation 45
Postkantoor 46
Telefoon 47
Tramlijn 47

III. — POLITIEKE STUDIE 48

Bevolking 48
Bevolkingscijfers. 50
Huizen 52
Bestuurlijk en rechterlijk beheer 52
Militair beheer 53
Taal 53
Wijken. 53
Tegenwoordige plaatsnamen 53
Verdwenen plaatsnamen 55

IIe DEEL. — GESCHIEDENIS

BENAMING THOLLEMBEEK 57

Schrijfwijze 57
Naamafleiding 57

I. — GESCHIEDKUNDIGE FEITEN EN TOESTANDEN . 60

VÓÓR HET LEENSTELSEL 60

LEENROERIG TIJDVAK 63

Onder het leenstelsel 63
Thollembeek deel uitmakende van Herne 65
Ontstaan van Thollembeek als dorp 68
Het Karthuizersklooster te Herne 68
Thollembekenaars in het klooster 67
Heerlijkheid Edingen. 68
Keure van Edingen 69

Feodale indeeling 70
Heerlijkheden 72
Kasteel Heetvelde 76
Bezitters van het Kasteel Heetvelde 79

BURGONDISCH TIJDVAK 81

Thollembeek en omstreken door de Gentenaars verwoest (1453). 81

SPAANSCH TIJDVAK 83

Beeldstormers 83
Inwoners ter dood gebracht 84
Fransche moorderijen in 1645 86
Oorlogen van Lodewijk XIV 86

OOSTENRIJKSCH TIJDVAK 89

Brabantsche omwenteling 89

FRANSCHE OVERHEERSCHING 89

Inlijving van België bij Frankrijk 89
Begin van weerstand 90
Krijgsschattingen 90
Bestuur 90
Godsdienstige vervolging 91
Sluiten der kerken 92
Afdoen der kruisen 93
Andere maatregelen 93
Boerenkrijg 93
Ons land onder Napoleon I 96
Viering van Napoleon's feest 96
Jacht op onwillige dienstplichtigen 96
Het Konkordaat 97
Stevenisten 97
Slag van Waterloo 98

OMWENTELING VAN 1830 98

Vernieuwing van het Gemeentebestuur 98
Tijdperk 1830-1914 100
OORLOG 1914-1918, bijzonderheden 101
Op het Eereveld gevallen 111
Lijst der soldaten 112

LOSSE GESCHIEDKUNDIGE FEITEN 113

II. – BESTUURLIJKE INRICHTING 117

Meiers en Burgemeesters 119
Inkomsten 119
Gemeentegoederen in 1731 120
Wapenschild 121
Zegel 123

Gemeentehuis 123

III. — GERECHT 124

Onder het leenroerig tijdvak 124
De Schepenbank van Herne ; het zegel 124
Een lijfstraf in het jaar 1578 125

IV. — WELDADIGHEID 127

Armenzorg 127
Armengeneesheeren 130
Leprozenhuis 130
Voorzorgsinstellingen 130

V. — EEREDIENST 131

Kerkelijk beheer 131
Oude kerk 131
Tienden 133
Verplaatsing van het kerkhof 134
Denkbeeld eener nieuwe kerk 135
Bouwen der kerk 136
Kunstwerken 138
Klokken 139
Schelleken 142
Naamlijst van bekende pastoors 141
Kapelanen, onderpastoors, coadjutors en deservitors . . 145
Kapelrij van O.-L.-V. 147
Cantuariegoederen 148
Pastorij 148

Kapel van Sint-Leonardus 149

De Kapel 149
Jaarlijksche bedevaart 150
Processie 150
Godsdienstige gebruiken 151
Volksoverlevering en legende 151

Oude Kapellekens 152

VI. — ONDERWIJS 154

Het volksonderwijs 154
Gemeenteschool (Dorp) 155
Onderwijzers 157
Scholen op den Herhout, onderwijzers 157
Vrije scholen (St-Lenaarts en Dries) 158
Klooster 158
Fransche school 158
Vroegere onderwijstoestanden 159

III[e] DEEL. — VOLKSKUNDE.

I. - VOLKSVEREENIGINGEN 161

KONINKLIJKE HARMONIE « WARE VRIENDEN » 162

Stichting 162
Eerste bestuur 162
Bloei 162
Vaandels, voorzitters, eerevoorzitters, bestuurders . . 163
Na den oorlog 163
Tooneelafdeeling 164

HANDBOOGSCHUTTERS-GILD VAN O.-L.-V. 164

Ontstaan der gilden 164
Wederoprichting van het gild O.-L.-V. 165
Vergunningsbrief 166
Eerste schieting 167
Eerste leden 167
Gildekamer 167
Nieuwe standregelen 168
Schietingen 168
Gildebroeders 169
De Koning 169
De Keizer 170
De connetabel 170
De kapitein 170
Braak 170
De vogeldrager 171
Vaandels, vaandelspel, wip 171
Gildezusters 171
Processie, standaard 172
Straffen 172
Viering van « Verloren Maandag » 173
Een jubelfeest 173
Tegenwoordig gild 174

HET SINT MAARTENSGILD 174

HET SINT NIKLAASGILD 175

ANDERE VEREENIGINGEN : De Eendracht, Oud-Soldatenbond, Oud-Strijdersbond, De Lustige Balspelers, Boerengild St-Martinus, Fanfare « Vlaamsch en Vrij », Nut en Vermaak, Werkliedenbonden 175

VERDWENEN VEREENIGINGEN : De Balspelers, Boldersvereeniging, De Markzonen, Karnavalvereeniging 176

II. — VOLKSLEVEN

ENKELE EIGENAARDIGE GEBRUIKEN 178
Inhalen van den « Mei » 178

Wafels bakken 178
Een steen voeren 179

VERDWENEN HERBERGGEBRUIKEN 180

De Meikermis, Meilied 180
Den blauwen voorschoot uithangen 181
Bescheid doen 182
Faro met mastellen 182
Een slaapmuts nemen 182
VOLKSGRAP 182
Trapganzen vangen 182

VERDWENEN KINDERFEESTEN EN -VERMAKEN 183

Het Sint-Gregoriusfeest 183
Oudejaarsavond 184
Walmenbranden 185

III. — ALLERLEI

Zedelijk portret 186
Kermissen 188
Uithangborden 189
Jan-Baptist Peremans. 190
Liedeken van de Boerenmeid 190
Jagerslied 191
Het Vergiftig Poeder 192

IV. — GELEGENHEIDSGEDICHTEN, KLUCHTLIEDEREN EN TOESPRAAK

De Nieuwe Klok 194
De Thollembeeksche Beiaard 195
De Thollebeeksche Knieën 197
Jubelzang der « Ware Vrienden » 200
75ste verjaring onzer onafhankelijkheid 202

AANHANGSEL 204
Verbeteringen en aanvullingen 227
Inhoudstafel 230

Figuren tusschen tekst geplaatst.

Wapens VAN OPHEM 27
Plattegrond eener oude groote pachthoeve. 28
Ligging van het Kasteel Heetvelde 77
Wapens VAN HEETVELDE 79
» VAN ETTEN 79
» PENNANT 80
» DUPONT 80
Gemeentewapen 121
Zegel der Schepenbank van Herne 125
De oude kerk 132
Plattegrond der Plaats (1869) 135

6de Jaar. Nr 33 34 Decem. 1926 Febr. 1927

De Brabantsche Folklore

INHOUD

De handweefnijverheid in een gewest van Brabant.

VOORREDE.

De studie die hierachter volgt over de handweefnijverheid te Piëtrain en te Heylissem, werd bekroond op den wedstrijd van 1925, uitgeschreven door den Dienst der Historische en Folkloristische opzoekingen van Brabant.

We geven ze uit zooals ze ons door den schrijver overhandigd werd : in allen eenvoud en zonder omhaal van woorden, daar we overtuigd zijn dat het niet anders kan of de indruk van oprechtheid en van gehechtheid aan den geboortegrond, die er uit spreekt, moet er door versterkt worden.

Dit stuk is een kostbaar document, omdat het zeer getrouw het sociaal midden van een hedendaags niet meer bestaande klas werklieden weergeeft. Het legt zeer goed uit hoe hun stiel verdween en hoe de lieden, die hem beoefenden zich aanpasten aan de nieuwe levensvoorwaarden. Men voelt dat de schrijver zijn kinderjaren te midden van wevers gesleten heeft en dat hij zijn herinneringen trouw bewaarde. Dankbaar moeten we hem zijn omdat hij, waar zijn geheugen faalde, niet getracht heeft een geheel te vormen met stoplappen der verbeelding, maar integendeel ootmoedig bekent, dat hij zich zekere zaken niet meer herinnert.

Talrijke teekeningen, door den schrijver zelf gemaakt, illustreeren het werk. Alzoo leeren we beter de werktuigen, de woning, het keukengerief en kostbare details over de kleederen kennen.

Deze monographie, opgesteld door een ooggetuige, behelst verscheidene sappige volksuitdrukkingen, alsmede

uitweidingen over de zeden der oude wevers van zijn dorp, waarvan hij met voorliefde spreekt. Ze mag gesteld worden als voorbeeld en we wenschen niet beter, dan dat men het voorbeeld van M. Pellegrin volge en monographieën over de talrijke stielen schrijve, niet alleen over deze van Brabant maar over die van het gansche land.

We zijn overtuigd, dat onze lezers ons zullen dankbaar zijn, omdat we dit werk in zijn geheel in ons tijdschrift overdrukken. Ze zullen gemakkelijk begrijpen, dat we groote moeilijkheden tegenkwamen, bij het in orde stellen der laatste nummers en zullen ons dan ook verontschuldigen over de onregelmatigheid hunner verschijning. Deze onregelmatigheid werd natuurlijk nog in de hand gewerkt door een buitengewone stijging der prijzen in de boeknijverheid. Alvorens een welkdanig nummer uit te geven is het noodzakelijk, dat we moeilijke en soms langdurige berekeningen moeten maken, te meer daar we niet graag onzen abonnementsprijs zouden verhoogen.

Ook vragen we aan de lezers, die onze krachtinspanning waardeeren, van ons nieuwe abonnenten aan te schaffen. Dit is het bewijs van dankbaarheid dat het ons aangenaamst zal zijn.

De Redactie.

De Handweefnijverheid in een gewest van Brabant. (1)

Met vreugde denk ik aan den grond
Alwaar weleer mijn wiegje stond.

Inleiding. — Talrijke, aangename en onuitwischbare herinneringen zijn mij bijgebleven uit mijne kinderjaren, welke ik te Piétrain, mijne geboorteplaats, heb doorgebracht.

De familie Bosman, à mon Ph'lep Djacques genaamd, waarvan de twee zonen wevers waren, woonde naast ons, daarom kwam ik zeer dikwijls bij hen en bracht er een groot gedeelte van mijnen vrijen tijd door, zoodat ik nu nog weet te spreken over het weversambacht door de menschen aan huis verricht, hetwelk alsdan zoo bloeiend was in het Waalsch gedeelte van Brabant, doch nu geheel en gansch uit deze streek verdwenen is. Wil iemand over deze nijverheid handelen, dan is hij genoodzaakt zich een tijdperk voor oogen te stellen, waarop het volksonderwijs en de onderlinge betrekkingen zeer gebrekkig waren, om zoo te zeggen bijna niet bestonden ; een echt folklorisch tijdperk « waarvan, zooals A. Marinus in het tijdschrift « Savoir et Beauté » van Januari 1923 zegt, de minste bijzonderheid of liever gezegd kleinigheid ons doet inzien al wat het volk in zijn eenvoud, ongedwongenheid, lichtgeloovigheid en oprechtheid gelooft, ondervindt en op de allereenvoudigste wijze uitdrukt, zonder rekenschap te houden noch met de wetenschappelijke kennissen, welke het heeft opgedaan, noch met de kunst- of letterkundige beginselen door de scholen voorgeschreven, noch met de regels van spraakleer of taalkunde, noch met de geloofspunten door de H. Kerk voorgehouden.

Deze redenen alleen zouden reeds volstaan, om mij aan te sporen het een en andere over de weefnijverheid aan

(1) Dit werkje dat voor leuze droeg « *En suivant le fil de la trame de la chaîne* » is aangeboden geweest op den wedstrijd van 1925-26, door den Brabantschen Folklore ingericht ; het werd er 3de gerangschikt en aan den schrijver heeft men een som van 400 fr. toegekend.

te teekenen, maar meer nog voel ik er mij toe getrokken, omdat ik met vreugde terugdenk aan dien gelukkigen tijd, dien feitelijk bestond in het tevreden zijn met zijn lot en ons

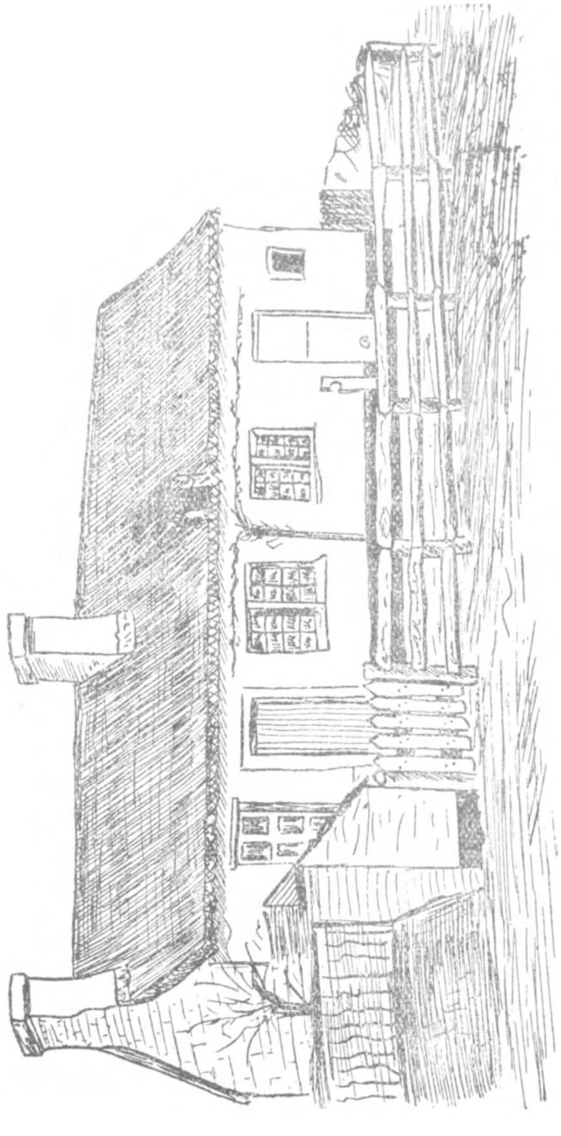

Fig. 1. — Weverswoning rond 1890.

als het ware een bewijs gaf, dat het geluk niet alleen bestaat in het bezit van rijkdommen. Ik voel er mij insgelijks toe aangezet, omdat ik op die wijze de maatschappelijke

ontwikkeling van een volk kan bespreken en aantoonen hoe het volk zich aan de tijdsomstandigheden aanpast, niet alleen voor wat zijn bezigheden betreft, doch ook voor wat zijne manier van leven en denken aangaat; ten laatste handel ik met genoegen over deze stof, omdat ik alzoo menigmaal gelegenheid vind, om tal van bijzonderheden te doen opmerken, welke op het punt zijn door het tegenwoordig geslacht vergeten te worden.

Woning en huiselijk leven der wevers — Het huis, dat de familie Bosman in 1890 bewoonde, is sedert dien geheel en al van uitzicht veranderd. De oorzaak hiervan is

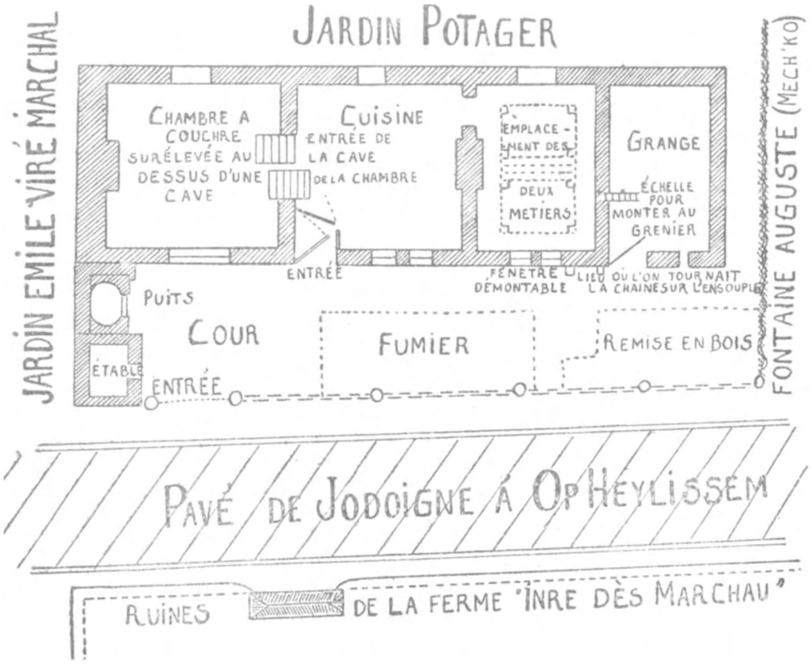

Fig. 2. — Grondplan van een weverswoning.

grootendeels te wijten aan eenen brand, waardoor dit huis veel geleden heeft, doch het feit dat de vroegere wevers nu landbouwers geworden zijn is er ook niet vreemd aan.

Alsdan bestond het huisgezin Bosman uit eene bejaarde moeder, de weduwe van Philippe Jacques Bosman, die men gewoonlijk *marrène* noemde. Zij had twee zonen, waarvan Charles, de oudste, gehuwd was met Hermance

Lekenne en vier kinderen had, te weten : Guillaume, Joseph, Sylvain en Catherine. Eugène, de jongste, is ongehuwd gebleven en heeft steeds van het huisgezin deelgemaakt. Bij hen kwam ik zeer dikwijls aan huis, ja zoo dikwijls dat hunne woning mij zoodanig in het geheugen staat, dat ik zonder de minste moeite niet alleen kan zeggen hoe dit huis er uitwendig uitzag doch ook hoe het van binnen ingedeeld en geordend was.

De twee schetsen (fig. 1 en 2) van hun woonhuis welke wij hier wedergeven, zullen, naar ik denk, volstaan ; zoodat wij niet op verdere beschrijving moeten ingaan.

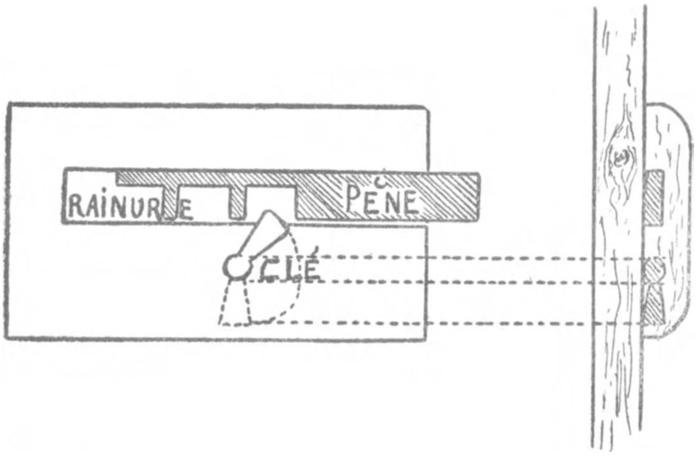

Fig. 3. — Houten slot met ijzeren stang, zonder veer.

Fig. 4. — De sleutel van het slot.

Daarentegen zal ik trachten het inwendige van dit huis zoo nauwkeurig mogelijk te beschrijven, des te meer daar het ons tegenwoordig bijna onmogelijk geworden is, ons er een gedachte van te vormen, hoe het er eertijds in eene werkmanswoning uitzag, daar de tegenwoordige welstand geen enkele der vroegere eigenaardigheden heeft overgelaten.

De ingangsdeur (l'huche d' d'avant), welke zich boven eenen dorpel (montée) van twee treden uit ruwen zandsteen

verhief, en bij gebrek aan deurstijlen aan twee haken hing, waarop zij bij middel van hengsels draaide, gaf toegang tot een klein portaaltje (l'allée), dat juist groot genoeg was om de deur vierkant open te zetten. Deze ingangsdeur kon men langs buiten sluiten met een grooten zwaren sleutel, immers het slot had geene veren zooals tegenwoordig, doch bestond enkel uit eene ijzeren stang (pène) welke in eene groef van eenen eikenblok rustte en bij middel van den sleutel vooruit en achteruit kon verschoven worden (fig. 3 en 4). Overdag echter werd deze deur slechts dicht gehouden door eene lat (clitchéte), welke in de dikte der deur was ingewerkt en bij middel van een houten klink kon op- en neergelaten worden. Een houten spie, welke als grendel dienst deed, hing met een koordje vastgemaakt aan den binnenkant dezer voordeur.

Een andere deur (l'huche d'el maugeo') in het portaaltje tegenover de ingangsdeur, gaf toegang tot het voornaamste woonvertrek van het huis (maugeo' of maugeonne); in deze kamer brachten de bewoners het grootste deel van den dag door, zij maakten er het eten klaar, namen er hunne maaltijden en zaten er bij de lange gezellige winteravonden (sise) rond de kachel, doch ook moesten zij in deze plaats het veevoeder (l'abuer, le cabolée, le tchaur'née) zooals aardappelen, beeten, loof, haver of klaverkaf afkoken.

De vloer van deze voorkamer was uit leem (le beigne). Slechts in den linkerhoek tegenover de deur bemerkte men eene kleine plek met rooden baksteen geplaveid, om het water, dat door het druiprek (le d'gott'resse), (fig. 5) een soort bak met kleine openingen, zijpelde bij het afdruipen der afgewasschene borden en schotels, gemakkelijk langsheen de steenen goot (courotte) naar buiten te laten vloeien. Tegen den aanpalenden muur hing een schotelrek (le potère), (fig. 6.) waarop de schotels uit geel aardewerk, met bruine randen en groene banden versierd, alsook de borden met blauwe bloemen rechtstonden, juist alsof zij tentoongesteld waren. Op het bovenste schap echter stonden twee of drie tinnen schotels, welke helaas op zekeren dag opgesmolten werden door den ouden Jacques, die nu en dan, maar voornamelijk tegen den kermis, het dorp rondging om de lepels en de vorken te vertinnen.

Nabij het druiprek vond men steeds een emmer met drinkbaar water en aan een haak van de aan-

rechtbank hing er altijd een groote gele of bruine pint om het water uit den emmer te scheppen. Naast deze pint hing ook gewoonlijk den stamper (batt' rou) van den hoogen dikbuikigen boterpot met zijne breede opening (fig. 7 en 8).

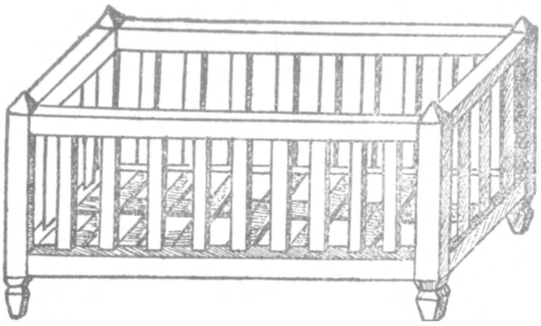

Fig. 5. — Druiprek. (Dgottresse)

De zoldering van dit woonvertrek was tamelijk laag. Een zware vierkanten balk (soumi), welke de plaats als het ware in twee verdeelde, reikte van den eenen muur tot aan den tegenovergestelden. Op dezen grooten balk rustten, op regelmatigen afstand van elkander verwijderd, dunnere leggertjes (gîtes), waarop men breede naast elkander gelegde planken had vastgemaakt. De smalle langwerpige openingen, welke men vond tusschen den grooten balk, de leggertjes en de planken dienden tot bergplaats voor het zaad der moesplanten, alsook voor alles wat niet onder het bereik der kinderen mocht vallen. Door de jaren en den rook van den vroegeren haard had deze eeuwenoude zoldering een donkerbruin, bijna zwart uitzicht gekregen, zoodat zij ten zeerste afstak bij de witte helderheid der vier wel niet al te loodrechte muren, welke nochtans met de grootste zorg gewit werden.

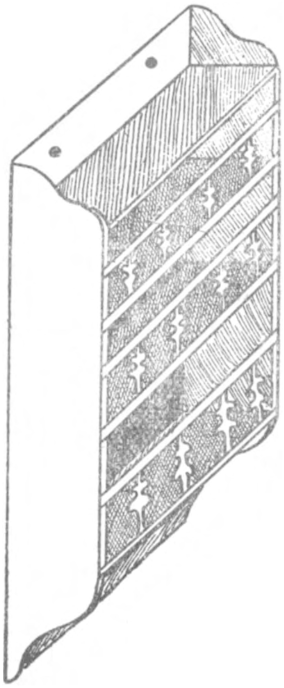

Fig. 6. — Schotelrek. (Potère)

Wanneer men deze woonkamer betrad, mocht men omtrent zeker zijn er Marraine Thérèse te vinden. Eene zwarte kap uit merinos met gebekte floers afgezet (fig. 9) op het hoofd, zat zij daar meestal op eenen ouden stoel (fig. 10) met hooge rugleuning, welke van boven met bollen versierd was, niet verre van het dubbele venster, dat op de koer uitzicht gaf; zij bracht er den tijd door met inslagdraad op de daartoe bestemde spoelen te winden.

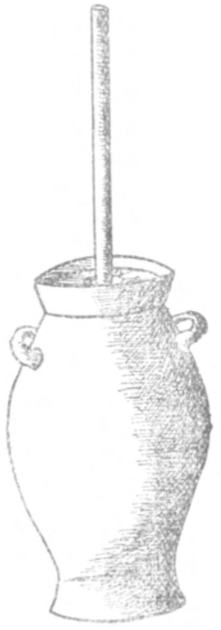

Fig. 8.
Kroeg gebruikt om botcr te karnen.

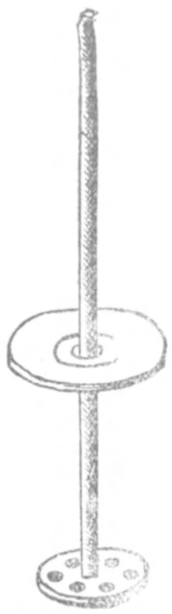

Fig. 8.
« Stooter » of zuiger der boterkarn

Niettegenstaande haren hoogen ouderdom was zij waarlijk eene onvermoeibare spoelster. Met de rechterhand bracht zij het *spoelrad* (moulin aux trames 11 fig.) in beweging en liet den draad door de linkerhand heen glijden, om hem te richten, wanneer hij van den *haspel* (tournette, dévidoir) op de *spoel* (tuyau, bobine fig. 15) gewonden werd, welke geplaatst was op een ijzeren spil, die slingerend in hare lederen kussens ronddraaide. Viel het voor dat de draad (coron) brak, dan legde zij de twee uiteindjes op elkander, nam ze tusschen den duim en den wijsvinger, welke zij na ze nat gemaakt te hebben, over elkander wreef en zette vervolgens haar werk voort.

Nu en dan stond Marraine op om eens eventjes naar de kachel te zien (fig. 12) en zoo het noodig was er een «otchet», d.i. fijn gruis dat bij middel van klei tot een klont vermengd werd en na gedroogd te zijn als brandstof diende, op het vuur te leggen. Voor de kachel immers droeg Marraine Thérèse de grootste zorg en al was deze nog zoo versleten, toch werd zij met de grootste zorg opgepoetst, zoodat het breede deksel, de ijzeren vierkantige staafjes, de voet en

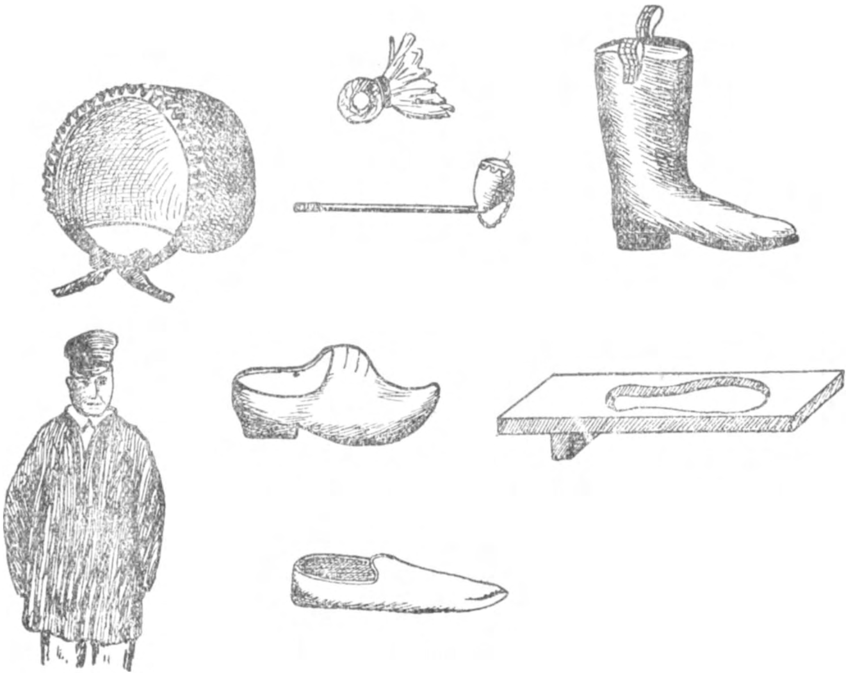

Fig. 9. — Muts met geplooiden boord, vervaardigd uit zwarten merinos. — Zuigpropje. — Aarden pijp met kettingje. — Gewone laars. - Laken kiel en zijden pet. — Holleblok. — Moltonsok. — Schoentrekker.

aschbak als een spiegel blonken, ja zelfs zorgvuldig onderhield zij de ijzeren plaat (platine), welke zich op de hoogte van den pot bevond en diende om de appelen te bakken, die er onder den invloed der hitte heen en weer schokten, uitspatten en poften (brot'tchent) zoodanig dat de menschen bij dit zicht onwillekeurig het volgende versje herhaalden :

Roum' dou' doum'
Les cutt' ès poum's
D'Jacques Trolin lés r'toun'
Es Dodê les maugn.

Waarvan de beteekenis ongeveer als volgt kan wedergegeven worden : Roum, dou' doum' — de gebakken appelen Jacques Trolin keert ze om — en Dodê (zijne vrouw ?) smult ze op.

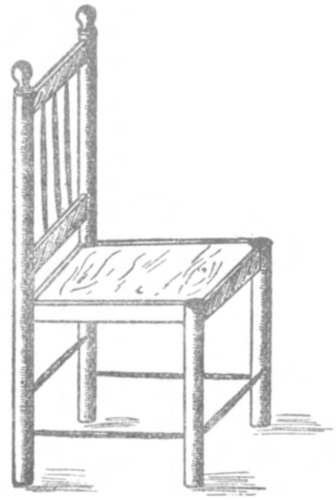

Fig. 10. — Gewone stoel.

Rechts van den schoorsteen (le d'jivau) hing een houten zoutbakje (sauni) om het grof zout, waarmede de soep en andere gerechten bereid werden, te bewaren ; aan den linkerkant zag men eene blikken bus, waarvan het scheel steeds openstond, omdat de lepels en vorken, die als pijlen in eenen koker rechtstonden, er een weinig boven uitstaken.

Wanneer Hermance, de schoondochter, buitenhuis werkte, hetzij bij een of ander landbouwer ; hetzij om voor de koei voeder te gaan halen, dat zij na het in een voorschoot geknoopt te hebben, bij hare terugkomst in evenwicht op het hoofd droeg (trosse de faurrée) ; hetzij dat zij tijdens den oogst de nalezing (mechner) deed. Verder moest Marraine ook nog op het kindje passen, dat in de naastgelegene kamer ingebakerd (fachi) in eene wijmen wieg sliep, zoodat zij, wanneer het kindje wakker werd en begon te schreien, haar werk moest laten staan om haar kleinkind het linnen

zuigpropje (sucette fig. 9). met geweekt brood en meelsuiker (sucre de pot) in den mond te stoppen en het terug in slaap te wiegen, terwijl zij ondertusschen het volgende neuriede :

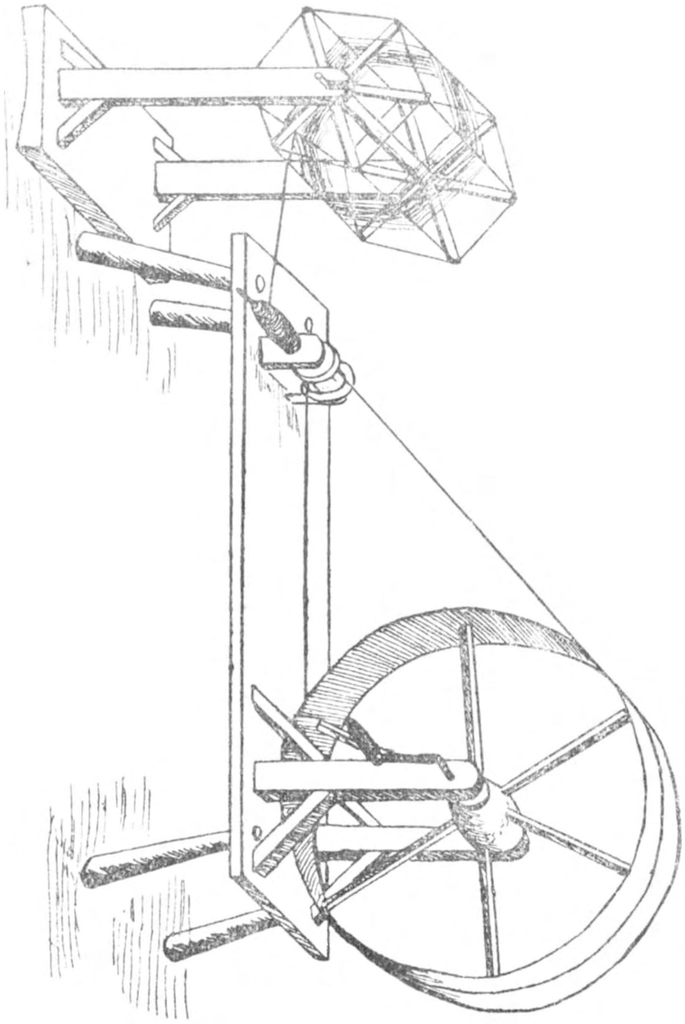

Fig. 11. — Haspel en spoelrad.

Nan né paupau Ladjot	Dormez l'enfant Ladjot ?
Qu'a mongui des tchitch es pot	Qu'a mangé du sucre de pot
Voss aro on gros tête	Vous aurez une grosse tette
Quand voss mam r'vairet d'au [bwés	Quand votre mère reviendra [du bois.

of ook nog :

Bingn' baw qui ess qu'est [mwart ?
C'est Jean Lazard.
Qui es' que l'a det ?
Le p'tête sore.
Ou ess t elle ?
Padri l' t chapelle.
Que fait elle ?
Den dintelles pos les
Monsieurs es les mam'zelles
de Bresselles.

ofwel het volgende :

Auss que sont totes mes pteteses [poijettes ?
Elle sont stèvoye à messe.
Quand ess qu'elles revairont ?
Dimegne après bass'messe.
De quoi s'qu'elle rapportront ?
Des couques es des mastelles.
Es oús qu'elles les mettront ?
Padri l'tchapell sint Roch
Es des mouchons que 't chippel'ront
a l'copette des Paradis, dis, dis

In den namiddag om vier uur moest Marraine het brood voor den dag halen, want weldra zouden de kinderen uit de school terugkomen, en dan konden zij toch zoo smakelijk eten van dat brood met kaas bestreken, daar zij er van overtuigd waren dat niemand in den omtrek beter dan Marraine zulke boterhammen kon gereedmaken.

Het voedsel bij de wevers was overigens zeer eenvoudig, doch hierop komen wij terug, wanneer wij over hun loon zullen handelen, omdat wij nu eerst met de beschrijving van het voornaamste woonvertrek willen voortgaan. Deze kamer besloeg, zooals in alle oude woonhuizen, de geheele diepte van het huis. In den muur aan de linkerzijde bemerkt men twee deuren, waarvan de eene toegang tot den kelder verleende, de andere tot de kelderkamer ; in den muur echter tegenover de ingangsdeur had men een klein venster, hetwelk op den hof uitzicht gaf, en waarin men in de onderste ruit rechts, een kleine opening gemaakt had om er in den winter een touw door te trekken, dat in verband stond met de vogelnetten, die men in den hof gespannen had om vinken, musschen en vlasvinken te vangen. Immers, er bestond alsdan onder de inwoners een groote liefhebberij om vinken op te houden en niet zelden werden er wedstrijden uitgeschreven, waarbij die vink, die op een vooraf bepaalden tijd het meeste sloeg, den eersten prijs behaalde.

Van dit volksgebruik is ons tot nu toe het volgende gezegde overgebleven : « Il n'en pense pas moins, il ressemble le pinson du Tuteu » ? De zin dezer uitdrukking kan men gemakkelijk begrijpen wanneer men weet in welke omstandigheden zij ontstaan is. Naar men zegt bezat « Tuteu » (?) eene zoo buitengewone vink, dat hij op de zang-

wedstrijden zoodanig zeker was van met deze vink, welke den ganschen dag door onophoudelijk sloeg, den eersten prijs te behalen, dat hij het waagde 100 tegen 1 te wedden. Maar wat gebeurde er? Gedurende een ganschen wedstrijd uitte zijne vink geenen enkelen slag! Men begrijpt wel dat de andere vinkenliefhebbers met dit voorval nog al flink lachten en hem spottend toeriepen : « Ehwel Tuteu, daar hebt gij nu uwe beroemde vink, ze piept niet eens! » Neen », antwoordde Tuteu, die waarlijk het hart ingetrapt was

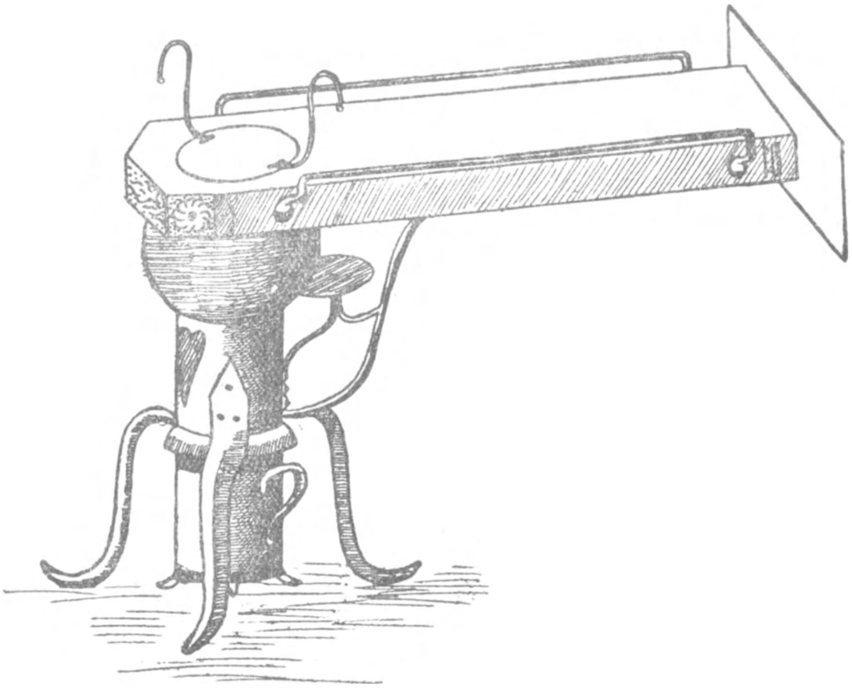

Fig. 12. — Oude kachel.

doch bijwijze van uitvlucht er bij voegde : « Il n'en pense pas moins ». Voor eens dat zulks voorvalt is mijne vink daarom toch niets minder waard, want schijn bedriegt !!

Doch laat ons nu verder het huis binnengaan en de plaats betreden, welke zich rechts van de voornaamste woonkamer bevond. Hier rook men al aanstonds den eigenaardigen reuk van de verf waarmede men de draden kleurde evenals van de pap waarmede men ze sterkte (pâte à parer), want in deze kamer is het dat de wevers hunnen stiel uitoefenden en dat de weefgetouwen te vinden waren.

De beide zonen bij Bosman hadden ieder hun getouw ; dat van Charles stond naast de deur aan den kant van den hof, dat van Eugène stond er tegenover aan den kant van de koer, zoodat gansch het vertrek door deze twee weefgetouwen ingenomen werd. Iemand, die met het weversambacht onbekend is, zou bij het eerste zicht, dat hij op zulk een weversvertrek werpt, zich kunnen inbeelden dat er aldaar eene onmogelijke verwikkeling bestaat van balken, stijlen, dwarstangen, touwen en draden, welke, wanneer zij voor het bewerken der stof in beweging gebracht worden, een onbeschrijfelijk terlik, terlak, perchtik, perchtak gerucht doen ontstaan.

Het weefgetouw. Daarom acht ik het nuttig eenen kleinen uitleg te geven over het handweversgetouw, zooals ik het in mijne jonge jaren gezien en gekend heb. Nochtans, om zoo duidelijk mogelijk te zijn, en gemakkelijk te doen inzien waartoe ieder onderdeel van het weefgetouw bij het vervaardigen der stof dient, zal ik slechts zulk weefgetouw beschrijven, dat gebruikt werd tot het vervaardigen van effen stoffen ; daarenboven zal ik een schets van zulk een getouw (fig. 13) hier weergeven.

De draden, die evenwijdig loopen aan de lengte eener stof, noemt men *ketting- of scheringsdraden* (chaîne B). Alvorens men het kettinggaren op den *garen- of kettingboom* (ensouple A) kan leggen moet eerst het *aanslaan of scheren* (ourdissage) van den ketting plaats grijpen, d. w. z. er moeten zooveel draden naast elkander gelegd worden als er in de breedte van het stof zullen voorkomen. Deze bewerking echter werd ten dien tijde noch te Piétrain noch in de omliggende plaatsen gedaan, doch meestal werd de ketting en de inslag of scheutdraden door den werkbaas geleverd, die ze onder den vorm van strengen of kluwen in een baal gewikkeld afstuurde. Daarna had het *opboomen* (rentrée) plaats ; hierdoor verstaat men het opwinden der kettingdraden op den garen- of kettingboom, waarbij men zorg moet dragen, dat alle draden gelijkmatig verspreid liggen en eene vlakte bedekken welke iets meer dan de breedte van de te weven stof bedraagt.

Het *opboomen* (rentrée) had gewoonlijk plaats op de koer van het wevershuis (fig. 2.) alwaar twee stevige palen geplant waren, waarop de as van den kettingboom in potten

rustte. Voor de regelmatige uitbreiding van de draden bediende men zich van den *scheikam* (rateau, peigne C) uit hout vervaardigd. Het opboomen was een voornaam werk, waarbij de geburen elkander bereidwillig hielpen.

Wanneer de ketting op den garenboom gewonden was, werd deze in het weefgetouw terug geplaatst, waarna eene bewerking moest aangevat worden welke het grootste geduld vereischte, vermits alsdan de ketting, draad voor draad, door een aantal lissen of ringetjes geleid werd welke

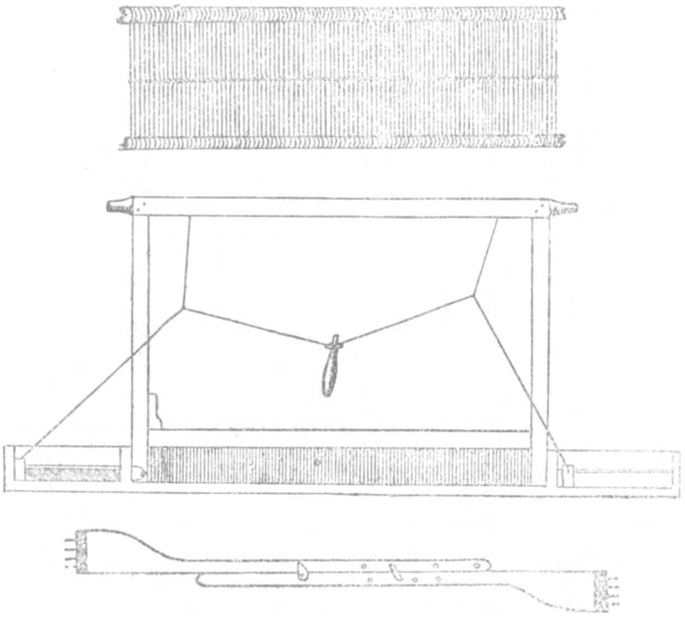

Fig. 14. — Details van het getouw : 1. Eenvoudige kam met scheringen (lissen). Elk getouw heeft twee kammen, een voor de evendraden en een voor de oneven draden. — 2. Lade met riet. spoelbak, schietspoel en bestelinrichting. — 3. Breekhouder of tempel.

aan de *kammen* (lames D) vast zitten. *Kammen* (lames D) in in het weversbedrijf is de naam dien men geeft aan een raam bestaande uit twee horizontale dunne houten latten of staven, welke enkele centimeter van elkander verwijderd liggen, en uit vele daartusschen vertikaal gespannen dikke getweernde grijze draden waarvan elk een metalen *ringetje, oog of lis* (lisses fig. 14) draagt, waardoor de ketting van de te weven stof loopt. Om nu een stuk stof te weven was

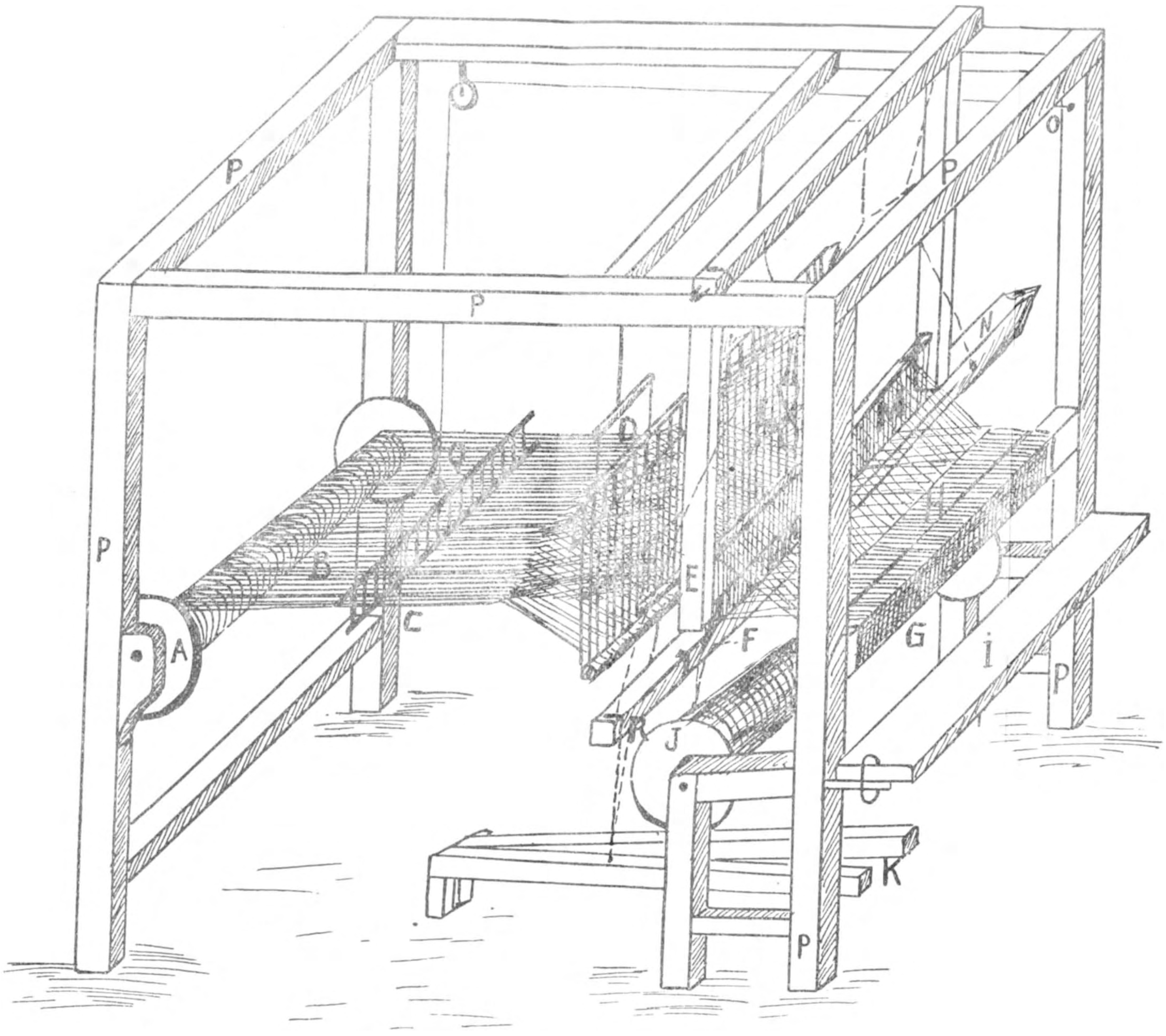

Fig. 13. — Het Weefgetouw.

A. Kettingboom. — B. Scheringsdraden. — C. Scheikam (Rateau). — D. Kam (Lame). — E. Lade. — F. Schietspoel. — G. Geweven gedeelte. — H. Tempel. — I. Zitplaats van den wever. — J. Kam. — K. Trede van de kammen. — L. Handvat om de schietspoel weg te doen. — M. Kam (Peigne) der lade. — N. Schietspoelbak. — O. Springveer van den kettingboom. — P. Steun van het getouw. — Q. Tegengewicht der springveer. — R. Mecanisme om den schietspoel weg te doen.

het niet voldoende, dat de draden der ketting door de kammen geleid werden, zij moesten daarenboven ook nog geregen worden tusschen de geringe *tusschenruimte der lade* (ros de la chasse) en daarna vastgemaakt worden aan een tweeden boom *doekboom of omlooper* (crête I) geheeten, die tevens tot het opnemen van het afgeweven doek diende.

Deze voorbereidende werkzaamheden werden zeer dikwijls door vrouwen, die men « rentreuses » noemde, verricht. Nadat men met dit werk klaar was, nam het eigenlijk weven een aanvang.

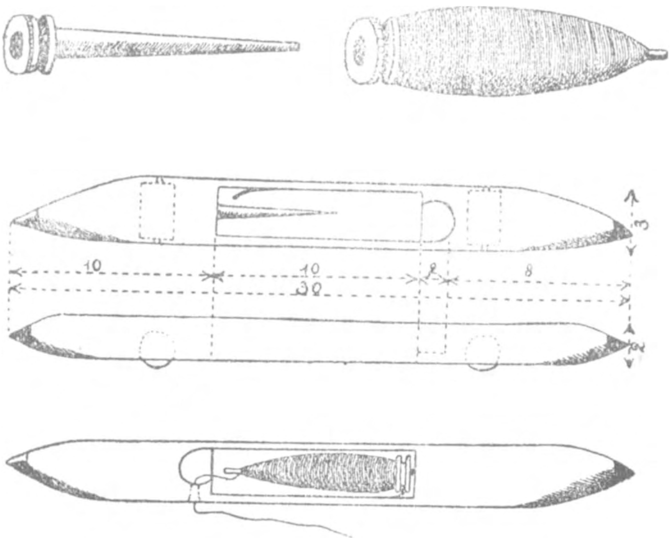

Fig. 15. — Ledige buis (19 centimeter). — Gevuld spoel op de buis. Schietspoel. — Gevuld en begonnen schietspoel.

Fig. 16. — Weversknoop.

De kammen (lames), waarvan er minstens twee noodig zijn, en waardoor bij effen stoffen de onevendraden door den eenen de evendraden door den anderen kam geregen worden, zijn zoo met elkander verbonden, dat de eene daalt als de andere rijst en omgekeerd, zij zijn bij middel van touwen aan de *treden of voetschabellen* (marches K) bevestigd. De wever, op eene bank gezeten, trapt de

schabellen een voor een naar beneden, terwijl na elke beweging het inslaggaren door het *vak* of *ruimte* wordt bewogen. Deze beweging van het inslaggaren noemt men *inschieten*, *doorschieten* of *inslaan*. Het inslaan geschiedt met behulp van een voorwerp *spoel* of *schietspoel* (navette F) genaamd, bestaande uit een palmenhouten bakje waarin het *pijpje* of *klosje* (bobine) met het *inslaggaren* (fil de trame) of den draad, dien evenwijdig loopt aan de breedte, bevestigd is (fig. 15). De *spoel* beweegt zich over het blok van de *lade* (chasse E et fig. 14), daarom vindt men aan elk uiteinde der lade een *schietspoelbak* (tiroir N) waarin zich een zoogenaamd *pikker* of *drijver* (taquet L) bevindt, die in de richting van de lade heen en weer kan schuiven. De *pikkers* (taquet L) van beide schietspoelbakjes zijn door een touw, *zweep* genaamd, verbonden. Midden in dit touw bevindt zich een handvat. Door een ruk aan het handvat wordt de pikker in beweging gebracht en drijft de spoel door het vak. — Voor een goed weefsel wordt er vereischt, dat de inslagdraden onmiddellijk naast elkander en evenwijdig komen te liggen ; hiervoor dient eene bijzondere inrichting van de *lade* (chasse), welke uit twee deelen bestaat : den *ladeboom* of het *blok* en het *ladedeksel* of de *kap* ; tusschen deze beide deelen bevindt zich het zoogenaamde *riet* (ros) dat bestaat uit twee paar houten latjes, tusschen dewelke een groot aantal dunne platte staafjes bevestigd zijn met gelijke geringe tusschenruimten. Door deze tusschenruimtens worden de kettingdraden geleid nadat zij door de kammen zijn geregen. De *lade* (chasse) is zoodanig met het raam verbonden dat zij vooruit en achteruit kan bewegen. Wanneer de wever de lade naar zich toetrekt, slaat het *riet* (ros) aan, dat is het drukt de inslagdraad tegen het reeds geweven goed.

Hoe talrijk deze verschillende bewegingen ook blijken, toch worden zij allen, als het ware, samengevat in één werktuigelijke beweging van den wever, die op een bank of stoel gezeten met de voeten de *treden* beweegt, terwijl hij met de rechterhand het *spoel* (navette) door het *vak* schiet en met de linkerhand de *lade* naar zich toe trekt of doet terugslaan. Dit alles nochtans belet niet, dat die werkman onophoudelijk de *kettingdraden* in het oog houdt, want valt het voor dat er een dezer draden breekt, dan is hij verplicht zijn werk een oogenblik te staken. Hij staat alsdan

van zijne bank of stoel op en verbindt den gebroken draad met een weversknoop, in de volkstaal « *Nik de techeu* » genoemd. Het is wel eigenaardig, dat men nu nog in onze streek, waar nochtans het weversambacht geheel verdwenen is, om te kennen te geven dat iets sterk is vastgebonden, zegt, dat het met een weversknoop is vastgemaakt (1).

Wanneer de *spoel* afgeloopen is moet de wever insgelijks voor enkele oogenblikken zijn arbeid stil leggen om eene gevulde spoel in het getouw te brengen, doch hiervoor moet hij van zijne plaats niet opstaan ; met de linkerhand trekt hij dan de *lade* naar zich toe, wijl alzoo de inslagdraad tegen het geweven goed drukt, daarna geeft hij met de rechterhand een ruk aan de zweep en de gedweëe spoel is daar om gevuld te worden. Het ledige klosje wordt door een gevulde bobijn vervangen, met den duim drukt de wever op de afgeronde uitsnijding, eene vlugge zuiging volgt daarop en de gevulde spoel wordt door het vak heen terug in den schietspoelbak gedreven.

Eindelijk is de wever ook nog verplicht zijn werk te staken wanneer de *breedhouder of tempel* (timbre fig. 14), die gebruikt wordt om het doek in de breedte strak te spannen en het te sterk inweven in de breedte te voorkomen, moet verplaatst worden. Hiervoor moet de wever met een koord, die rechts boven hem hangt, de pal van den kettingboom losmaken, waarna hij den doekboom moet ronddraaien zoodat het geweven goed er op gewonden wordt.

Bij sommige stoffen werd tijdens het w ven de kettingdraad *gesterkt, gepapt of gelijmd* (parrer) door middel van twee lange stijve borstels, waarmede de wever de kettingdraad zoowel van onder als van boven bestreek, vanaf den kettingboom tot aan de lade, met een soort pap uit roggebloem of boekweitmeel samengesteld. Door deze bewerking kon de arbeider tevens zien, hoeveel tijd hij noodig had om een gedeelte van zijn stuk stof (coupe) af te werken, en kon hij bijgevolg uitrekenen, wanneer hij het gansche stuk naar alle waarschijnlijkheid zou kunnen afleveren.

---

(1) *Weversknoop*, in den engeren zin van het woord genomen, mag niet gebezigd worden om gelijk welke soort van knoop te beduiden, doch alleen om te kennen te geven dat men twee touwen van ongelijke dikte, ofwel een strik of lus aan een touw bevestigd heeft.

Zag de wever dat het werk gunstig en vlot vooruit ging, dan had hij natuurlijk goeden zin en floot of neuriede alsdan onder zijn werk allerhande liedjes, waarvan wij er ons nog enkelen herinneren :

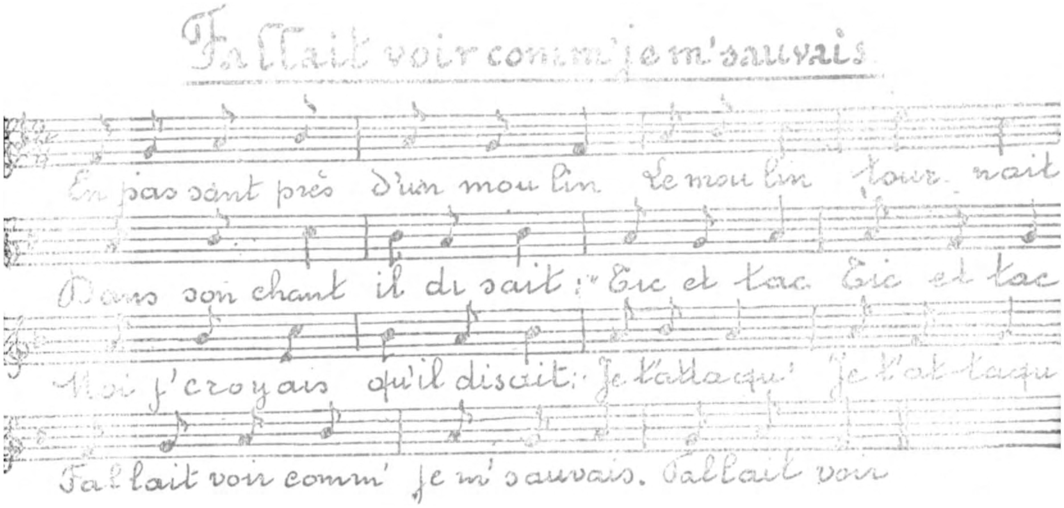

En passant près d'un moulin,
Le moulin tournait,
Dans son chant disait :
Tic et tac, tic et tac !
Moi j'croyais qu'il disait :
Je t'attaque, je t'attaque.

En passant près d'une église,
Le curé chantait,
Dans son chant il disait :
Te Deum et Te Deum
Moi j'croyais qu'il disait :
Tuez cet homm', tuez cet homm'.

Refrain

Fallait voir comme je m'sauvais
Fallait voir !

Deze liedjes bestonden niet zooals de tegenwoordige straatdeuntjes uit twee of slechts drie strofen, wel integendeel, zij waren gewoonlijk tamelijk lang ; desniettegenstaande heb ik van het bovenstaand gedicht, na veel zoeken en vragen bij de bekende zangers uit dien tijd, enkel deze twee strofen terug kunnen samen stellen ; van de overige stroofjes herinneren zij zich wel enkele woorden, doch niet genoeg om er een onderling verband en samenhang van te vinden. Buiten dit liedje zongen de wevers ook nog andere straatliedjes, welke alsdan in zwang waren. Ook deze bleven alsdan veel langer in gebruik dan het met de tegenwoordige het geval is, welke wel is waar vlug opduiken,

doch ook op enkele uitzonderingen na zooals bijvoorbeeld : La Tokinoise, Vous êtes si jolie, Caroline, Ma Jeannette, La Madelon, Lison Lisette, Dolorosa, even vlug verdwijnen. De rede hiervan is, dat men in dien tijd niet zooveel op reis ging gelijk nu ; ook had men die dancings en cinemas niet, die tegenwoordig bijna overal te vinden zijn.

Een der straatliedjes, dat wij zeer dikwijls door de wevers bij het open ramen onder het terlik terlak der spoelen en pikkers hooren zingen hebben is het volgende :

Adèle prit une échelle
Vive la rose !
Et son panier au bras
Vive ci ! vive là !
Et son panier au bras
Vive la pomme du rosa.

Elle va ceuillir des pommes
Vive la rose.
Et son panier au bras
Vive ci ! vive là
Et son panier au bras
Vive la pomme du rosa.

Elle ceuille les plus mûres
Vive la rose ! enz.
Et son panier au bras
Vive ci ! vive là !
Et son panier au bras
Vive la pomme du rosa !

Les vertes elle les laisse là
Vive la rose !
Et son panier au bras
Vive ci ! vive là !
Et son panier au bras.

Elle descendit de l'arbre
Vive la rose !
Et son panier au bras
Vive ci ! vive là !
Et son panier au bras.

On compte et on recompte
Vive la rose !
Et son panier au bras
Vive ci ! vive là !
Et son panier au bras.

Le cadre n'y est pas
Vive la rose !
Et son panier au bras
Vive ci ! vive là !
Et son panier au bras.

Nous y mettrons Adèle
Vive la rose !
Et son panier au bras
Vive ci ! vive là !
Et son panier au bras.

Le compte y sera
Vive la rose !
Et son panier au bras
Vive ci ! vive là !
Et son panier au bras

Nu en dan zongen de wevers ook een der volgende liedjes, waarvan wij na dertig jaar nog slechts deze brokkelingen weten aan te halen :

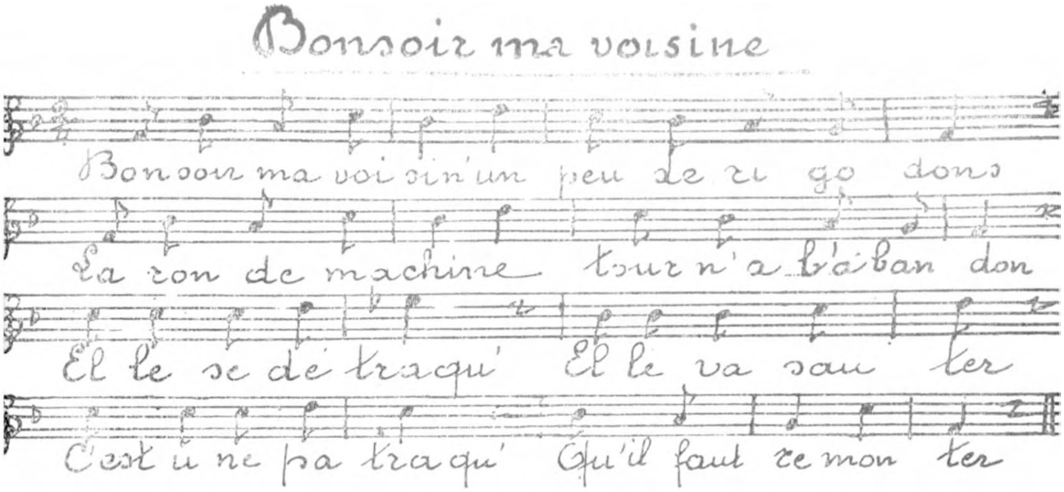

Bonsoir ma voisine
Uu peu de rigodons
La ronde machine
Tourne à l'abandon.

Elle se detraque
Elle va sauter
C'est une patraque
Qu'il faut remonter.

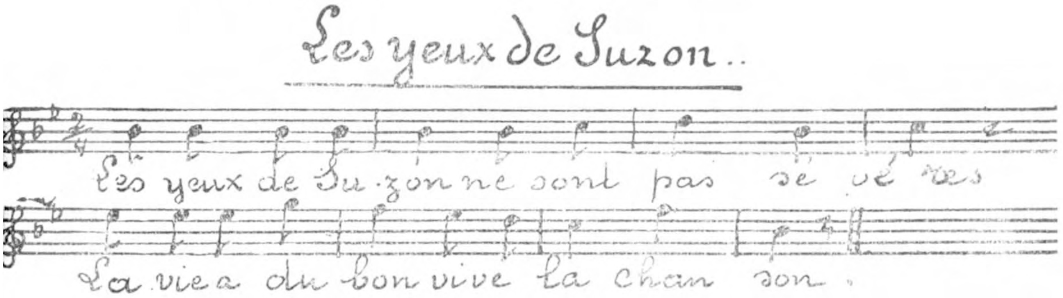

Les yeux de Suzon
Ne sont pas sévéres
La vie a du bon
Vive la chanson

Puisqu'on n'est pas mort
Remplissons les verres
Puisqu'on n'est pas mort
Nous boirons encore.

C'est le p'tit Piton Meyon
Qui fait voir ses roses
Avec son p'tit bleu morbleu
Ce n'est plus la même chose (1)

(1) De muziek dezer drie liedjes werd geschreven door den heer **Frans Ovart, van Neerheylissem.**

Al hetgeen wij tot hiertoe aangehaald hebben is niet alleen toepasselijk op de wevers van Piétrain, maar ook op al de wevers van den omtrek. In dit verhaal nochtans spreek ik met voorkeur over de wevers van Piétrain, omdat ik deze in het bijzonder gekend en met hen geleefd heb. Zij waren zeer talrijk zooals blijkt uit de volgende opsomming, waardoor men eens te meer zal opmerken, hoe inderdaad het volk behept was om aan eenieder een bijnaam te geven :

François Potet, Constant mon l'Ramoneu, D'Jean et Louwè Quetquet, Baron mon Lilie, Douward mon D'Jacques, Dof mon Goffin, Pierre Boulette, le Blanc mon Dèfacqz, Lou Djosef mon Latour, Châles mon Félique, Prosper Rome, Twène Chéchére, Henre mon DJean Buré, Batesse Busti, Lorint el Blanc mon Smiss, Gestav' mon Calotte, Le Gros mon l'Baï, Fisses Tossint mon l'Cawet, Châles es Ugène mon Phlepp D'Jacques, Albeer mon l'D'Jean, Pol mon Herpin, D'Josef Gauthy, Yaume mon Dandenne, le p'tet Phonche, Mon Romette, Louis mon Louwe des Clercs, Zavier mon D'Jauspers, le Clitchot, Pol es Châles mon l'Coiin, Pierre le Gweïe, Constant mon Barette, Châles es Batesse mon Lorint, enz.

Het was alsdan ook een gebruik, dat manspersonen zeer dikwijls twee voornamen droegen, zoo had men bijvoorbeeld : Philippe-Jacques, Pierre-Charles, Jean-Pierre, Jean-Joseph, Jean-Louis, Louis-Joseph, Henri-Joseph, Henri-Charles, Charles-Louis, Jean-Michel, François-Xavier enz., dit zelfde was ook het geval bij de vrouwen ; onder hen immers trof men er aan, die een van de volgende dubbele voornamen droegen : Marie-Anne (Maïane), Marie-Joseph (Mardjo), Marie-Thérèse (Téche), Marie-Agnes (Maragness) Marie-Louise, Marie-Catherine (Tatène) enz. Men noemde alsdan de personen met hunne beide voornamen, en niet met slechts één naam zooals tegenwoordig gewoonlijk gedaan wordt, niettegenstaande dat er in het register der geboortens of doopboeken drie ja vier voornamen naast den familienaam zijn opgeteekend. Nochtans schijnt het gebruik, om de meisjes Marie-Louise, Anna-Marie, Marie-Joseph, Marie-Thèrese, Marie-Jeanne te noemen terug in zwang te komen, doch ook de mode om ze met die eigenaardige vreemdklinkende namen van Gaby, Mary, Jenny, Katty, Nelly en wat weet ik nog aan te duiden, vind tegenwoordig

ook nogal navolgers. Vele ouders doen aan hunne kinderen den naam van Ghislain geven, opdat zij door de voorspraak van den H. Gislenus van de stuipen mogen bevrijd blijven.

Wij moeten ook doen opmerken, dat er verscheidene wevers in de gehuchten van Piétrain woonden. Zoo zag men te Piétremeau den weverstiel uitoefenen bij Bonvalet, Gauthy, Ovart, Pereau en te Herbais een ander gehucht, in ieder huis op drie of vier uitzonderingen na.

Alleen de wevers van Noduwez droegen een algemeenen bijnaam en werden «*Berlondis de Nodwé*» genoemd. Waarom men hen dien bijnaam gaf heb ik niet kunnen achterhalen, nochtans denk ik dat hij hen gegeven werd om rede der bewegingen, welke de wevers moeten doen tijdens het weven, immers in het Waalsch komt het werkwoord *Berlonder* voor in de volgende uitdrukking : « *Berlonder al vallée des montées* », waarin dit woordje ongeveer de beteekenis heeft : „ van de trappen afrollen „. Niemand echter kent den oorsprong dezer uitdrukking.

Wauters in zijne geschiedenis « *Histoire des communes du Canton de Jodoigne* » zegt op bladz. 17 1ste kolom, dat men in 1752 te Geldenaken 5 gilden vond : namelijk de „ Landbouwersgilde, de slachtersgilde, de leerloeiersgilde, de gilde der Birlandi en de smedersgilde „. Volgens mij moet de gilde der Birlandi aanschouwd worden als zijnde de weversgilde. Ongetwijfeld waren er te Geldenaken ook wevers vermits men er volgens denzelfden schrijver eene lakenhalle aantrof « *une halle aux draps située en la Bruyère* » (1).

Voorwaarden waarop den arbeid aangevat werd. Het is voorzeker niet zonder belang, dat wij in deze verhandeling ook eens even nagaan onder welke voorwaarden de wevers hun werk moesten verrichten en hoe zij het aanlegden om met hun schamel loon in hunne dagelijksche behoeftens te voorzien.

Gewoonlijk bedroeg de lengte van het stuk, dat zij moesten afwerken, ongeveer 54 ellen, de breedte daarentegen wisselde af van 1/4 el tot 9/4, welke maat zij echter

---

(1) Wij bezitten over Geldenaeken eenen anderen tekst, waaruit men zoude kunnen opmaken, dat de kenteekens der gilden uit deze plaats Birlandi's genoemd werden N. D. R.

nooit overschreed. Het loon dat de wevers hiervoor ontvingen was 7 of 8 fr. soms 9 fr. ; nochtans trof men er sommigen aan die 18 frs verdienden, men begrijpt wel dat zulk een

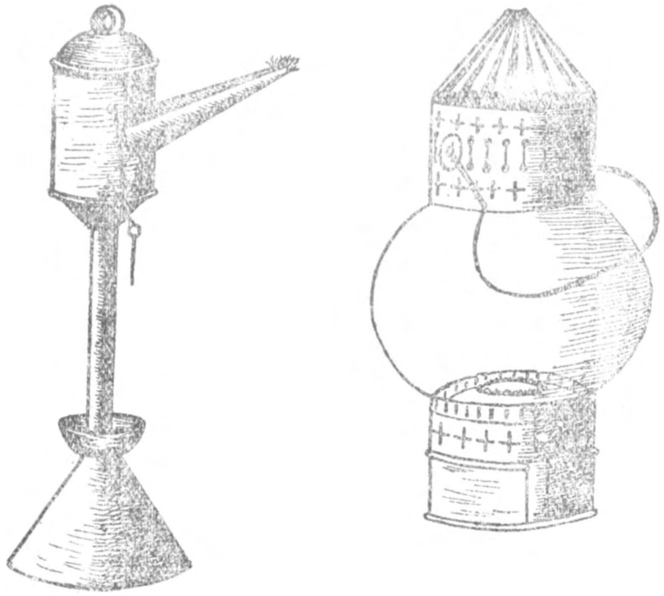

Fig. 17. – Olielamp en draaglantaarn.

loon slechts bij uitzondering verdiend werd door enkele bekwame vaklieden die alsdan geene gewone effenstoffen te

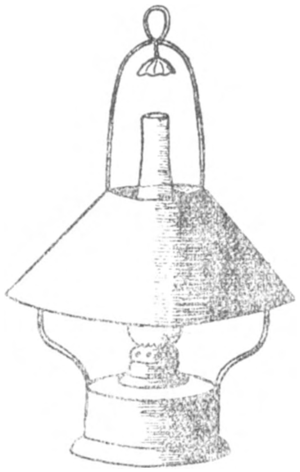

Fig. 18. — Hanglamp met zinken lichtscherm.

vervaardigen hadden, doch volgens aangegeven patronen moesten werken. Immers voor zulk een werk moest men weten om te gaan met verscheidene treden en kammen, omdat men op die wijze alleen de verschillende figuren en inslagdraden van verschillend kleur in de stof kan aanbrengen. Nochtans van achter af beschouwd was zelfs dit loon ook niet zoo buitengewoon, daar deze wevers meer tijd noodig hadden om een stuk stof af te werken en insgelijk meer aandacht aan hun werk moesten besteden, des te meer daar de

wevers niet betaald werden volgens de uren arbeid welke zij aan het vervaardigen van een stuk stof besteed hadden, doch slechts volgens hetgeen zij afleverden, zoodat bijgevolg die 7 of 9 fr. of zoo gij wilt die 18 fr. welke zij verdienden, het werkloon waren voor het weven van 54 ellen goed, samen met het opklossen van alle spoelen die daarvoor noodig waren. Wilden de wevers al dat werk op acht dagen af maken dan waren zij verplicht van den vroegen morgend tot den laten avond te arbeiden, zoodat zij in den winter licht moesten gebruiken om aan het werk te kunnen blijven. Of het werk alsdan wel vlug vooruitging, weet ik niet, daar het licht dat zij gebruikten zeer zwak was, immers gedurende langen tijd hebben zij zich moeten tevreden stellen met een olielampje (Lamponnette ou crasset à l'huile) (fig. 17) totdat eindelijk rond de jaren 1864-65, toen de petroleum stilaan in gebruik kwam, de werkgever Herman Benoît eene petroleumlamp uitvond, welke hij door Felix Stordeur, loodgieter en blikslager te Neerheylissem, deed vervaardigen. Zulke lampen werden kort daarop door bijna al de wevers gebruikt onder den naam van « *Quinquet de Técheu* » of weverslamp. (fig 18) (Inlichtingen door Henri Benoît verstrekt).

Deze weverslamp, uit blik vervaardigd, had een lichtscherm uit hetzelfde metaal, met eenen uit ijzerdraad vervaardigden band, dien aan de lamp was vast gesoldeerd ; zij werd vastgehaakt aan een ijzerdraad zoodat zij van den eenen kant van het getouw naar den anderen kon verschoven worden. Tijdens het avondmaal brachten de wevers hunne lamp naar het woonvertrek, waar zij samen met hun huisgezin het avondmaal namen. Was dit afgeloopen dan zegde de werkzame arbeider tot zijne huisgenooten : « kom laat mij voortwerken, want er blijft mij nog heel wat te doen wil ik tegen Zaterdag mijn stuk afhebben ».

Het laat zich verstaan, dat de wevers (vermits zij geen groot werkloon ontvingen) een armoedig leven hadden te leiden. Hun manier van leven was dan ook uiterst sober, zij aten grof brood (pöin Bayard),..... (seigle cuit sur le carreau ?) aardappelen, Amerikaansch spek, waarvan zij bij wijze van zinspeling zegden dat hun slachter in Amerika verbleef ; dat spek lieten zij dan zoodanig uitbakken, dat het meer op uitgedroogde kanen geleek dan wel op gebakken spek, immers het vet dat uit het spek uitgebakken werd

moest dienen om de « sauce au diable » (duivelsause) te bereiden, die verkregen werd door dit vet met azijn en ajuin te vermengen en daarna opgediend werd in eene groote aarden schotel welke men te midden der tafel plaatste.

Wat de kleeding betreft moet er opgemerkt worden dat de mannen zoowel als de vrouwen hunne kleederen bleven dragen totdat zij tot op den naad versleten waren; ook de mode bleef onveranderlijk dezelfde. De wevers droegen holleblokken (fig. 9) zonder bovenleder als schoeisel, en daar zij bij het weven steeds in het droog stonden gaven deze blokken niet alleen een eigenaardig holklinkend geluid, doch ook konden zij deze afdragen totdat zij door en door afgesleten waren, ja zelfs totdat zij er met den teen of den hiel door staken.

Bij zekere omstandigheden maakten de wevers ook gebruik van laarzen (fig. 9), welke van geslacht tot geslacht overgeëerfd werden, deze waren ten langen laatste zoodanig versleten dat zij niet meer konden gedragen worden; dan gebruikte men ze ofwel om er eenen lap van in de broek te zetten ofwel om ze als zolen onder de blokken te slaan. De vrouwen maakten sokken uit dikke witte vilten moleton « Baie » genaamd, welke zij met eene roode of groene liskoord omzoomden.

Beschouwt men nu dit leven volgens de tegenwoordige omstandigheden dan moet men waarachtig bekennen, dat die menschen waarlijk een ellendig bestaan hadden. Weliswaar kende men alsdan zulke hooge prijzen voor de levensmiddelen niet als het tegenwoordig het geval is, desniettegenstaande nochtans dachten die wevers er nooit aan of liever gezegd konden zij zich niet veroorloven gebruik te maken van boter, welke alsdan slechts ongeveer 2 fr. kostte; ook was het voor hen al heel wat bijzonders wanneer zij er steeds in gelukten hun boterham hetzij met plattekaas te bestrijken hetzij er een gebakken appel op uit te breiden.

Desaangaande verhaalt men dat, wanneer « Baron mon Lilie » een arme wever het geluk had een weinig kaas op zijnen boterham te kunnen plekken, dat hij dan voor zijn huis wandelend zijnen boterham op at en aan allen die er voorbij gingen naar zijnen boterham wijzend toeriep: « La ce que 't n'a ni » Hé! dat hebt gij niet!

Op de vraag of die menschen om reden van dit armoedig bestaan ongelukkig waren, moet men ontkennend

antwoorden, omdat voor hen het geluk niet alleen bestond in het bezit van een groot vermogen, maar vooral in het tevreden zijn met hun lot, alhoewel zij daarom den natuurlijken drang om een gemakkelijker leven te leiden niet uitsloten, zooals blijkt uit het volgende versje :

Quand noss père esteu techeu
No viquignes comme des brebeux
as t'heur' qu'il est maiss ovri
Nos viquam comme des sincis.

De zin van dit versje kan men als volgt weergeven :

Toen onzen vader nog wever was, leefden wij als bedelaars ; nu echter dat hij is een meestergast, leven wij als een landbouwer.

Het is wel eigenaardig dat die menschen alsdan in hunne redeneering den boerenstand boven den weverstand achtten en zoodoende eene vergelijking maakten tusschen twee standen der maatschappij, die om zoo te zeggen rechtstreeks tegenover elkander staan. Maar wat is er sedertdien gebeurd ? Als het ware door de omstandigheden gedreven, zijn die vroegere wevers samen met hun huisgezin tot den boerenstand overgegaan, zoodat op die plaatsen waar dertig jaar geleden de weefnijverheid bloeide, thans een middenpunt te vinden is van landbouw ; in één woord zij die vóór dertig jaar wevers waren zijn de tegenwoordige landbouwers, die dank aan hunne werkzaamheid het zooverre gebracht hebben, dat zij geen « *Cincis sins crauche, des laboureûx sins terre* » landbouwers zijn, die niet alleen een schoonen veestapel bezitten en grondeigenaars geworden zijn, maar daarenboven goed van geld voorzien zijn, wat niet minder van pas komt na de ongelukkige jaren, welke wij beleefd hebben. Waarlijk mag men van hen zeggen dat de vroegere niet-bezitters zich hebben weten op te werken tot de klas der vermogenden.

Ontwikkeling en vooruitgang der wevers. — Dezen omkeer, dien wij bij de wevers hebben kunnen constateeren, moet men grootendeels toeschrijven aan de uitvinding der mekanieke weeftouwmachines, immers het handweefgetouw was hiertegen niet opgewassen en al wilden de handwevers slechts door den nood gedwongen de spoel laten varen, zooals blijkt door het feit, dat alhoewel de firma

Allard van Eigen-Brakel, voor dewelke vele onzer wevers werkten reeds in het jaar 1877 de mekanieke weefgetouwen bezigde, en bijgevolg geen handwevers meer gebruikte, toch is het slechts in 1892, dat de meesten van hen aan het weefgetouw vaarwel zegden, omdat slechts in dit jaar de handweefnijverheid na een zeker getal jaren gekwijnd te hebben, geheel en al vernietigd werd.

Hierdoor vielen de ongelukkige wevers zonder werk, en er bestond voor hen geen hoop, dat dien toestand in de toekomst ooit zou veranderen, willens willens zagen zij zich wel verplicht naar een ander ambacht of werk uit te zien. Vol wilskracht hebben zij zich aan de omstandigheden weten aan te passen en op te werken tot de tegenwoordige welvaart, welke zij inderdaad aan hunnen onvermoeiden arbeid te danken hebben.

Immers de meeste wevers bewerkten destijds slechts een lapje grond, dat hen door een of ander groot landbouwer was afgestaan als dagloon voor het werk dat zij te verrichten hadden wanneer er in het landbouwersbedrijf te veel werk is, zooals bij het planten der aardappelen, het uitstrooien der meststoffen, het uitdoen van aardappelen, het steken van peën en rapen enz. Enkele uitzonderingen bezaten daarenboven eene koei.

Wanneer dan de handweefnijverheid te niet was, stonden zij bijgevolg zonder middelen van bestaan en waren verplicht zich te wenden tot den landbouw, die zooveel menschen, ja ons allen voedt. Niet zelden zag men alsdan twee buren elkander helpen, met koeien het land beploegen en als het ware landbouwer spelen, zooals sommige menschen glimlachend zegden, daar zij nog nooit gezien hadden dat koeien eene ploeg vooruit trokken en dachten dat voor dit werk alleen paarden konden gebruikt worden, maar zooals altijd werd ook hier de spreuk bewaarheid dat « hij lacht best, wie lacht lest ».

Mocht er nu een kenner zich bezighouden met het nagaan dezer ontwikkeling en den vooruitgang der vroegere wevers, zooals wij het hier in het kort hebben weergegeven, wat een schoon, ja vruchtbaar veld zou hij hier niet aantreffen, vermits het volk zijne levenswijze, zijne gedachten ja zelfs zijne woningen aan de tijdsomstandigheden heeft aangepast, niet alleen te Piétrain zooals men misschien geneigd zou zijn te denken bij het lezen dezer verhandeling, waarin

ik voornamelijk over de wevers van Piétrain gehandeld heb, doch ook heeft dit verschijnsel zich voorgedaan in alle omliggende dorpen dezer streek, alwaar de landbouw de plaats van den weefambacht heeft ingenomen.

De Werkgevers. — Door werkgevers verstond men bij de wevers de personen, die hun den kettingdraad evenals den spoeldraad leverden en bij wien de gewevene stof werd afgeleverd. Bij middel van spoeldraden van andere kleur dan diegenen welke voor het te weven goed gebruikt werden, duidde men het begin en het einde van de gewevene stof aan, immers de ketting kon onmogelijk van het begin tot het laatste eindje gebruikt worden, daar zij steeds onder het weven strak moet gespannen staan en om dit de verkrijgen moet bij het begin eerst een eindje door het getouw geregen worden om ze aan den doekboom vast te kunnen maken, hetzelfde deed zich voor bij het eindje van het stuk want eens dat zij van den kettingboom afgewonden was kon zij niet langer meer strak gehouden worden. Na het afweven van het stuk sneed men er de ongeweven eindjes kettingdraad af en hiermede vervaardigden de kinderen zweepjes (scorie) ofwel vlochtten zij er lintjes van om tusschen hunne schoolboeken te leggen.

Wanneer de wever zijn werk af had, werd de stof even nagezien en opgeplooid om ze bij den werkgever af te leveren. Daarna tooide de wever zich op, want voor dien enkelen keer dat hij buiten huis kwam, wilde hij toch fatsoenlijk gekleed zijn. Hiervoor trok hij zijnen kiel van Sart-Moulin (fig. 9) aan, deed zijne laarzen aan of soms ook gebruikte hij zijne schoone zwart-verniste blokken, welke dan des te meer uitkwamen omdat hij witte sokken aan de voeten droeg; dan ook zette hij de hooge zijden must met blinkende klep op het hoofd, bezag eventjes of zijnen halsdoek goed in de plooien lag, onderzocht den knoop waarmede hij de lintjes van zijnen kiel had vastgemaakt, stak zijn pijpje aan, nam de geweven stof onder den arm en begaf zich op weg naar den werkgever, van wien hij meestal in ruil voor zijn werk levensmiddelen naar huis bracht, ofwel er de levensmiddelen mede betaalde, welke zijne vrouw in den loop der week er had opgehaald. Nochtans alvorens de werkgever aan den wever zijn loon toekende werd de afgewevene stof aan een soort kapstok gehangen, waaraan slechts

twee pinnen bevestigd waren op 1.05 m. afstand van elkander om de stof des te nauwkeuriger te kunnen nazien, meten en keuren. Vondt dan de werkgever iets af te keuren dan trok hij 50 centiemen soms 1 fr. van het loon af, ja zelfs wanneer de stof op sommige plaatsen beschadigd of verbrand was, dan sneed de werkgever eenvoudig het beschadigde gedeelte af en verplichte den wever het te betalen.

Zekeren dag kwam eens een werkgever bij zijn wever, wanneer deze juist bezig was met een teeken aan de ketting draden te maken. De werkgever vroeg hem daarom : « zeg eens wat doet gij daar ?» « Och ! hernam de andere wel een weinig verlegen, ik moest een weinig stof hebben om een mutsje voor mijn jongen te maken. » « Wat ! zegde de werkgever, met het stuk dat gij daar aangeteekend hebt, kunt gij voor uw jongen niet alleen een mutsje vervaardigen, maar daarenboven ook nog een kostuum ».

Al gaf het afleveren der afgewevene stof nu en dan aanleiding tot geschil met den werkgever, van den anderen kant was het ook zeer dikwijls een gelegenheid van braspartijen en grappige voorvallen. Gewoonlijk waren de vrouwen alsdan, zooals wel te begrijpen valt, ongerust over het lang wegblijven van hunnen echtgenoot, gedurigaan kwamen zij bij de voordeur zien of zij hem in de verte niet zagen aankomen, herhaalden wel duizenmaal hun beklag aan iedereen, die voorbij hun huis kwam, totdat ten langen laaste hun geduld uitgeput was en zij zelf hunnen man gingen opzoeken, dien zij alsdan oogenblikkelijk naar huis deden komen, maar in welken toestand ? De kiel waarvoor zij zooveel zorg droegen was met slijk besmeurd of soms (wat nog erger was) verbrand aan de zakken, daar hun man onvoorzichtig genoeg, er zijn brandende pijp had ingestoken.

Het verhaal van deze bijkomende voorvallen wekt tegenwoordig niet meer zooveel belang als vroeger, immers om er het grappige van in te zien moet men bekend zijn met zekere omstandigheden en eigenaardigheden der personen aan wien zij voorgevallen zijn, en dat alles weten de vroegere wevers, die nu en dan wel eens gaarne het een en andere uit dien tijd aanhalen, niet meer zoo goed te verhalen en voor te stellen.

Van tijd tot tijd had men aan het weefgetouw, dat om zoo te zeggen in zijn geheel genomen onverslijtbaar was, sommige kleinigheden en onderdeelen te vernieuwen.

Daarom vond men naast de wevers nog andere vaklieden, die zich met het vernieuwen dezer onderdeelen bezig hielden. Zoo werden bijvoorbeeld de ***kammen*** (lames) gewoonlijk door vrouwen vervaardigd, de ***spoelen*** (navettes) en de ***scheikammen*** (ros) daarentegen, welke juist op maat moesten gemaakt worden, werden slechts door bekwame vakkundige lieden gemaakt. Gustave Massart van Noduwez en Jean Joseph Bailly, D'Jean de Baï genaamd soms ook wel Monsieur Jean, te Piétrain hadden den naam dat zij het best de ***schietspoelen*** (navettes) uit palmenhout vervaardigden. Pir Léopold van Hampteau echter was bekend voor het maken van ***scheikammen*** (ros), welke in het begin uit riet vervaardigd werden, doch later vervangen werden door stalen staafjes, die men uit Maaseyk liet komen. De bobijnen voor het inslaggaren, welke de werkgevers moesten leveren, waren uit hout; later verving men ze door papieren buisjes (fuseaux) van 10 tot 15 cm. lengte met eene doorsnede van 1 cm. De laatste jaren nochtans, dat de handwevers werkten, werd de inslagdraad niet meer in strengen zooals vroeger afgezonden, doch op bobijntjes gewonden, zoodat hij zonder meer voor het gebruik beschikbaar was.

Tot nu toe ben ik er slechts in gelukt enkele onderdeelen van het weefgetouw terug te vinden, onder andere de schietspoel met klosje en den scheikam, het overige wordt al meer en meer zeldzaam, doch niettegenstaande hoop ik eenmaal een weefgetouw in zijn geheel met al de voornaamste onderdeelen bijeen te krijgen en het in het Museum van Folklore te mogen plaatsen.

Een der oudste werkgevers van Piétrain werd « l'Allemand » genoemd; tegenover hem woonde een schoenmaker door het volk « Major » genoemd, en die zooals het bij mannen van zijnen stiel behoort den ganschen dag door zong. Een van zijne liedjes was het volgende :

Y n'aveut on contremaît' qu'aveut [des ovris	Een werkbaas had werkvolk
Quand rappoirtignes leu côpe	Wanneer zij hem het stuk goed [afleverden
Y'n troveuve pondcaurs po les [paï.	Had hij geen geld om ze te beta- [len.

Men begrijpt wellicht dat de werkbaas zoo iets niet kon laten voorbijgaan zonder hem een gepast antwoord al zingende terug te sturen :

C'es'steu on ptet saf'ti	Er was een kleinen schoenmaker
Qui fieur des solés	Die schoenen maakte
Qui n'avign' ni gezi	Maar deze hadden nog vorm
Qui n'avign' ni geza.	En ook geen fatsoen.

Als laatste werkgevers worden de familie Benoît van Neerheylissem en Xavier Chanchet (Plompteux) van Piétrain genoemd ; achtereenvolgens hebben zij voor de volgende huizen werk besteld : het huis Collard Wolvengrachtstraat, Brussel, de huizen Dumonceau en Dambremé welke in dezelfde straat als het vorige gelegen waren, het huis Lorent in de Zwaluwenstraat, het huis Lahaye in de Vaartstraat n° 53, het huis Hasman in de Fabriekstraat n° 18 en ten laatste voor de firma Allard van Eigen-Brakel.

Honoré Gerondal werkte voor het huis Masson Aîné van Brussel. De familie Pilée en Sia (Benoit) van Herbais waren ook werkgevers; te Noduwez hebben wij Paul Delande als werkgever gekend en te Geldenaken Auguste Gille, die er in de St-Medardstraat woonde en werk bestelde voor de firma Anciaux van Geldenaken.

Onder de wevers van Piétrain waren er enkelen, die voor het huis Fontaine van Thienen gearbeid hebben en Henri Bonvalet, die het laatste van allen aan het weefgetouw is gebleven werkte voor de firma Montulet van Luik.

Tegenwoordig is er nog altijd een enkel weefgetouw te Piétrain in werking, de onderdeelen echter van dit getouw zijn niet meer zooals bij de vroegere getouwen uit hout en touwen, doch uit ijzer en ijzerdraad, omdat dit getouw niet meer gebruikt wordt om lijnwaad te weven, maar slechts om een zeker stalen weefsel te vervaardigen, dat in de weverijen van Verviers en omstreken gebruikt wordt. Hubert Cassel een oud wever houdt zich hiermede bezig zoodat van hem mag gezegd worden, dat hij nooit opgehouden heeft den weverstiel uit te oefenen.

De Beschermheilige der Wevers. — Zooals ieder ambacht had ook de weversstiel een beschermheilige. Daaromtrent wisten sommige menschen ons een klein vertelsel aan te halen, want, zegden zij, gij begrijpt wel dat de

wevers, die St-Sylvester als patroon vereeren zich hadden te haasten, wilden zij nog een beschermheilige bekomen. Daarenboven, de commissie, die aangesteld was om den beschermheilige van ieder ambacht vast te stellen, was in het begin wel een weinig te vrijgevig geweest met aan sommige ambachten niet één H. patroon te geven doch twee ja zelfs meer nog, zoodat op den duur de geheele lijst uitgeput was en er slechts St-Sylvester overschoot. Tot overmaat van ongeluk waren er twee ambachten, namelijk de wevers en de paardenvilders, die nog geen beschermheilige hadden. Aan deze beide ambachten denzelfden H. patroon geven, kon toch niet gaan, daarom ten einde raad stelde de commissie een loopwedstrijd voor tusschen de afgevaardigden van beide ambachten ; zij die het wonnen mochten St-Sylvester als beschermheilige vereeren.

De geschiedenis zegt wel niet, waar dien wedstrijd plaats gegrepen heeft, doch in ieder geval begrijpt men, dat de wevers, die onder hun werk gewoon zijn te zitten, niet veel kans hadden om de overwinning te behalen tegenover de paardenvilders, die steeds op de baan zijn, om op hunnen post te wezen, zoohaast er ergens een of ander dier gedood of gestorven is. Niettegenstaande dat alles wilden de wevers het toch wel eens wagen, zij lieten voor eenige oogenblikken hunne blokken achterwege, namen den wedstrijd aan en, wie had het kunnen vermoeden, zij bereikten het eerst het voorgestelde doel en mochten van dat oogenblik af den H. Sylvester als patroon van hun ambacht vereeren.

De eerste tijden vereerden zij vurig hunnen beschermheilige, maar stilletjes aan verflauwde hunnen ijver, zoodanig dat zij zelfs niet eens meer wisten, dat St-Sylvester de patroon der wevers is, alhoewel zij steeds gemeend hebben dat dien Heilige het beste paste voor menschen die hun werken al zittende (sur leur vesse) verrichten. (1)

---

(1) Toen men aan den schrijver deed opmerken, dat de beschermheilige der wevers, de H. Severus is en niet St-Sylvester, zooals hij het opgeeft, heeft hij zich de moeite gegeven, om nogmaals desaangaande een onderzoek in te stellen.

De uitslag van dit onderzoek was, dat St-Sylvester wel degelijk te Piétrain en omstreken als patroon der wevers vereerd is geworden, niet alleen door het volk doch zelfs door de geestelijken, die op dien dag eene plechtige H. Mis opdroegen, welke de wevers getrouw bijwoonden.

Ontstaan van de weefnijverheid in Brabant

Niemand kan juist bepalen wanneer de weefnijverheid in onze streek werd ingevoerd. Bejaarde wevers hebben mij meermalen herhaald, dat men in deze streek sedert onheugelijke tijden lijnwaad uit vlas en kemp vervaardigde, en slechts op lateren tijd begonnen is met katoenstoffen te weven, hetgeen zich gemakkelijk laat verstaan door het feit dat de katoen nog niet betrekkelijk lang ingevoerd wordt. Vroeger sprak men ook over het draadspinnen met een spinnewiel en het bleeken van het lijnwaad, dat uit vlas doch vooral uit kemp vervaardigd werd.

Welk verschil tusschen de tegenwoordige malsche bedden met wollen matrassen op veren en met zachte beddelakens overtrokken, tegen de vroegere harde stroozakken met lang strooi of haverkapsel opgevuld en bedekt met groffe ruwe beddelakens (lissous) uit kemp vervaardigd (toile de tchène). Nochtans moet men rechtuit bekennen dat deze, voor wat de sterkte betreft, veruit op de tegenwoordige de bovenhand hadden.

Dit feit is zeer eigenaardig, des te meer daar de H. Sylvester niets met het weversambacht tijdens zijn leven heeft uit te staan gehad, en slechts op sommige plaatsen vereerd wordt als beschermheilige van den veestapel om reden van zekere afbeeldingen, welke eene legende weergeven en waarop hij afgebeeld wordt met een os naast hem liggende. (Vollständiges Heiligen-Lexikon oder Lebensgeschichten von Dr. Joh. Evang. Stadler-Augsburg. 5de d. blz. 858.

De H. Severus daarentegen moet waarlijk als patroon der wevers beschouwd worden, omdat hij inderdaad gedurende een ruimen tijd van zijn leven den weverstiel heeft uitgeoefend. Ziehier een korte legende welke Mgr. Paul Guerrin in zijn werk « Les petits Bollandistes, Vie des Saints », Tome IIe, page 205, 1er février, desaangaande aanhaalt.

« St-Severus Aartsbisschop van Ravenna 284 † 348. Feestdag 1ste Februari.

De legende, welke betrekking heeft op de bisschopkeuze van den H. Severus is wel de moeite waard om te hooren. Wever van stiel leidde Hij samen met zijne huisvrouw de H. Vincence een heilig en kuisch leven. Toen er na het overlijden van den bisschop moest overgegaan worden tot de verkiezing van eenen nieuwen bisschop voelde de H. Severus zich getrokken om aan deze verkiezing deel te nemen. Zijne echtgenoote daarentegen deed hem opmerken, dat men best zonder hem eenen bisschop kon kiezen, en hij beter zoude doen, met door zijn werk de inkomsten voor het huishouden een weinig te ver meerderen. Al deze redenen, welke de H. Vincence opgaf, konden niet baten om den H. Severus van zijn voornemen te doen afzien, wel integendeel, meer en meer drong hij er op aan om de verkiezing bij te

Toen ik nog jong was speelden de kinderen onder elkander met het oude spinnewiel het spel « scharenslijper », het was er dan maar om te doen wie van hen het spinnewiel het vlugste kon doen draaien en het langste in beweging houden, totdat het op den duur van ouderdom ineenviel (fig. 19). Terwijl ik nu over het spinnewiel spreek, herinner ik mij, hoe tijdens den laatsten oorlog van 1914-1918 alle wol door de Duitsche bezetters was aangeslagen, en het ons hierdoor onmogelijk geworden was, vermits alles toch zoo duur werd, nog verder onze kousen te doen stoppen of er nieuwe te laten breien ; alsdan echter zag men de afgedankte spinnewielen terug voor den dag komen en de grootmoeders legden er zich op toe, om zooals weleer den wol tot draad te spinnen (fig. 19). Deze heropkomst van het spinnewiel was niet naar den zin van den overweldiger, die daarom een bevel uitvaardigde, waardoor het aan allen op straf eener boete van 10.000 mark verboden werd te spinnen, een spinnewiel te bezitten of te vervaardigen. Zulke zware boete joeg de menschen den schrik op het lijf en daar het vroegere spinnewiel te groot was om gemakkelijk kunnen verborgen te worden moesten zij er van afzien en trachten

---

wonen, zoodat op den duur zijne huisvrouw toegaf en hem min of meer spottender wijze toevoegde : « Wel ja, ga er naar toe, want zoodra gij er aankomt zal men u voorzeker tot bisschop uitroepen ! » Zoodoende voorzegde de H. Vincence, zonder het zelfs te vermoeden hetgeen inderdaad gebeuren zou, vermits de H. Severus kort na zijne aankomst in de vergadering, door alle deelnemers als hun bisschop werd toegejuicht. Ter herinnering aan deze onverwachte gebeurtenis beeldt men den H. Severus af, als een wever gekleed, bij wien enkele spoelen boven den zak uitsteken, ofwel met een stuk afgeweven goed onder den arm, juist alsof hij zijn werk bij den werkgever ging afleveren. Aan zijne voeten plaatst men een mijter, om ons het voorval, dat aan de scherts zijner echtgenoot beantwoordde, in het gedacht te brengen.

Om reden van zijn vroeger ambacht vereeren de wevers, de lakenhandelaars, de spinners en de zijdewevers den H. Severus als hun beschermheilige. »

Dit moet echter ook in het Vlaamsche gedeelte van ons land het geval geweest zijn, vermits Ulysse Chevalier in zijn « Répertoire des Sources Historiques du Moyen-Age » Bio Bibliographie, vol II, pag. 4222, melding maakt van een boekje in 1767 te Antwerpen uitgegeven, hetwelk voor opschrift droeg : « Leven van den H. Severus, Bisschop van Ravenna, Patroon der Lijn en wolle wevers. »

De hierboven gemelde legende is ook met enkele wijzigingen te vinden in de Acta Sanctorum Bollandiana — Februarii, Vol I, pag 88.

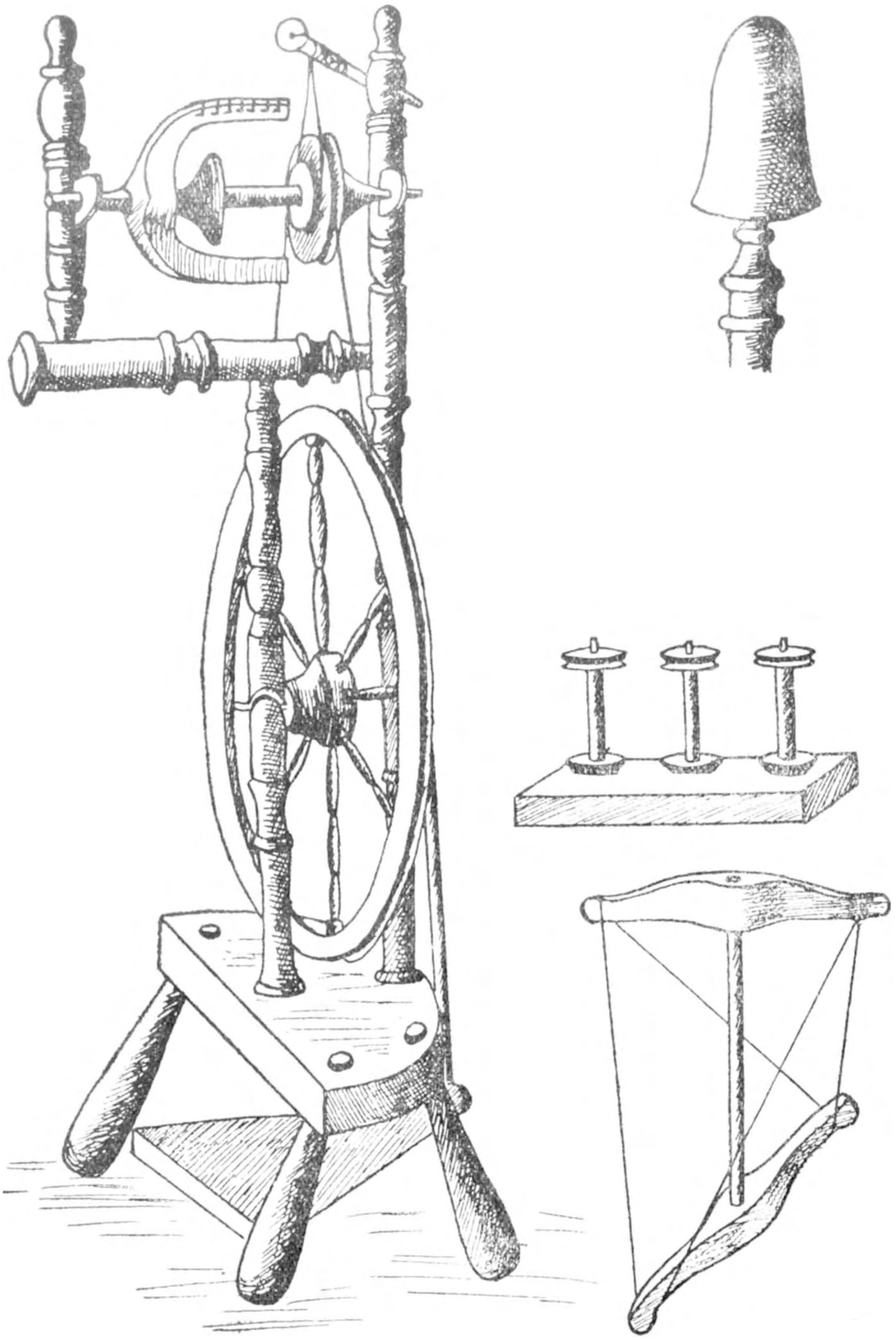

Fig. 19. — Het spinnewiel onzer grootmoeders. — Rechts boven, spinrokken ; daaronder, plankje met bobijnen ; onder, de haspel.

op een andere manier den wol te spinnen, zonder dat de bezetter achterdocht had. Daarom heb ik voor mijn eigen gebruik een klein spinnewiel weten te vervaardigen, dat zich aan de tafel van eene naaimachine aanpastte en alhoewel het betrekkelijk klein was, toch een bevredigende uitslag opleverde, zoodat ik tijdens den oorlog geen gebrek aan kousen geleden heb. (fig. 20)

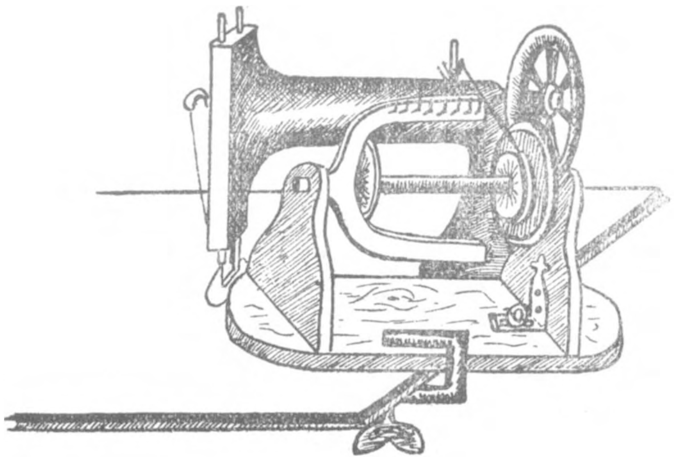

Fig. 20. — Naaimachine ingericht tot spinnewiel, tijdens de Duitsche bezetting (1914-1918).

Alhoewel wij om zoo te zeggen weinig of niets weten aangaande den oorsprong van de weefnijverheid in onze streken, moet men toch aannemen dat het werkhuis « Tisserie Tiberghien » van Heylissem bij Thienen niet zonder invloed geweest is op den huiselijken weefarbeid. Heylissem immers behoort samen met Noduwez, Piétrain, Marilles en Linsmeau tot een en dezelfde nijverheidsstreek, want al is inderdaad de naam dezer gemeente Vlaamsch getint, toch zijn zijne inwoners oprechte Walen, daarenboven weten de meeste bejaarde menschen te Piétrain en omstreken u te zeggen dat de Tiberghiens eene weverij te Opheylissem bezaten. Daaromtrent schrijft A. Wauters in zijn werk : « *Géographie et histoire des Communes Belges* » *Canton de Tirlemont,* bladz. 98 op de 2de kolom onder het opschrift : « Nijverheid en handel » dat na de opheffing der Abdij van Heylissem op 3[den] floreal V (22 April 1797) werden de uitgestrekte gebouwen van dit klooster tot werkhuizen herschapen, welke rond het jaar X uitgebaat werden door

de broeders Tiberghien uit Parijs, die er eene spinnerij en katoenweverij opgericht hadden, waar bij de 200 arbeiders werk vonden. Hunne gewevene katoenstoffen evenals hunne katoenzijde en tafellinnen maar vooral hun bombazijn of streepjesgoed vond overal grooten bijval en bekwam de gouden medalie op de tentoonstelling van Parijs, welke in het jaar 1806 gehouden is geweest.

Bij het nalezen van het gemeentearchief van Opheylissem hebben wij het bericht terug gevonden, waardoor de onderprefekt van het departement der Dijle liet weten, dat er te Parijs in 1806 eene tentoonstelling, waaraan de firma Tiberghien deel genomen heeft, zoude plaats hebben. Van dezen brief door Duchastel geteekend en op 26 Februari 1806 verzonden, achten wij het nuttig den eersten volzin weer te geven :

Le Décret de sa majesté Imperiale et Royale, qui fixe l'époque du mois de mai pour donner à Paris une fête aux Braves de la Grande Armée, ordonne qu'à la même époque il y ait à Paris une exposition générale des produits de l'industrie française.

„ De verordering van zijne Koning- en Keizerlijke Majesteit waardoor er vastgesteld wordt dat er in de maand Mei te Parijs een feest zal gegeven worden als hulde aan de getrouwen van het „ Groot Leger ”, schrijft ook voor dat er rond dienzelfden tijd een algemeene tentoonstelling der Fransche nijverheidsprodukten insgelijks te Parijs zal gehouden worden. ”

* * *

Bij het nagaan van het gemeentearchief hebben wij ook enkele onnauwkeurigheden in de geschiedenis van Wauters aangetroffen.

Ziehier wat wij er aangaande het werkhuis der gebroeders Tiberghien gevonden hebben :

RAPPORT INDUSTRIEL DU PREMIER JANVIER 1812.

Désignation des établissements : *Tissus de coton.*

Nombre des ouvriers travaillant pour les établissements : *400.*

Prix moyen des journées qui leur sont payées : *1 franc.*

On indiquera si les ouvriers sont disséminés dans les communes rurales, s'ils ne travaillent qu'une partie de l'année et dans ce cas quel est le nombre de jours : *Les ouvriers sont réunis dans le même local et travaillent toute l'année.*

Epoque de l'établissement des différentes industries et si depuis 10 ans, leur prospérité a augmenté ou diminué : *An neuf.*

NIJVERHEIDSVERSLAG VAN DEN 1ste JANUARI 1812.

Aanduiding van de nijverheids inrichting : *katoenweefsels.*

Getal werklieden die er arbeiden : *400.*

Gemiddeld dagloon dat hun uitbetaald wordt : *1 fr.*

Zijn de werklieden over de gemeentens verspreid, of werken zij slechts een gedeelte des jaars en in dat geval hoeveel dagen hebben zij ongeveer te werken : *De werklieden arbeiden samen in éénzelfde lokaal en hebben gansch het jaar door werk.*

Sedert wanneer is de nijverheids inrichting opgericht en is zij de laatste 10 jaar uitgebreid of verminderd : *Jaar negen.*

Felix Thiry van Hampteau heeft mij bevestigd, dat hij bij Gustaaf Trolin, tinnen borden, met bloemen en opschriften versierd, gezien heeft, welke door de firma Tiberghien aan het werkvolk als aanmoediging gegeven werden. Het valt wel te betreuren dat deze schalen verdwenen zijn, zoodat ik ondanks alle opzoeking er zelfs geen spoor meer van kunnen ontdekken heb.

In de werkhuizen van Opheylissem hebben de wevers den bijnaam van « Sornoms » gekregen, vandaar is dien bijnaam naar de andere gemeenten, waar er wevers gevonden werden, overgegaan en is hij er hun bijgebleven.

Wauters verhaalt ook in zijne geschiedenis dat om rede der gebeurtenissen van 1815 de firma Tiberghien te niet gegaan is en de werkhuizen verkocht werden aan M. Louis Van den Bossche, dien er in 1821 eene stokerij inrichtte.

Wij weten echter niet op welken grond hij deze bewering steunt, daarentegen hebben wij aangaande het sluiten der weverij Tiberghien het volgende briefje in het gemeentearchief aangetroffen :

Op-Heylissem, le 17 Mai 1814.

Monsieur le Maire,

Nous vous informons que le manque de débit des articles de notre fabrication nous a forcé à stater tous travaux. A dater du premier janvier de cette année tous nos ouvriers ont été congédiés, ainsi qu'il en est à votre connaissance. Nous ne vous donnons cet avis qu'afin de n'être plus considérés comme fabri(qu)ants ou commerçants et de n'être point portés cette année sur la liste des patentables.

Dès que nous pourrons redonner de l'activité à notre établissement, nous vous en instruirons, mais bien décidément ce ne pourra être dans le courant de 1814.

Nous avons l'honneur d'être,
Monsieur le Maire,
Vos très humbles et obéissants serviteurs.
(S. TIBERGHIEN Frères & C°.

A Monsieur Bouvier, maire de la commune d'Op-Heylissem.

Op-Heylissem, 17 Mei 1814.

Mijnheer de Burgemeester !

Wij brengen u ter kennis dat de onvoldoende aflevering onzer voortbrengselen, ons genoodzaakt heeft het werk in onze werkhuizen stil te leggen. Sedert 1 Januari van dit jaar zijn, zooals U reeds vernomen hebt, al onze werklieden afgedankt. Dit bericht hebben wij U laten geworden opdat gij ons niet langer meer als nijveraars en handelaars zoudt beschouwen en bijgevolg ook niet op de lijst der patentplichtigen aanschrijven.

Zoodra wij onze werkhuizen wederom in werking zullen kunnen brengen, zullen wij u desaangaande inlichten, nochtans naar alle waarschijnlijkheid zal dit binnen het jaar 1814 niet plaats hebben.

Met achting groeten wij U
Heer Burgemeester
en blijven wij uwe nederige en getrouwe onderdanen.
(G) TIBERGHIEN Broeders en C°.

Aan den Heer Bouvier, Burgemeester van Op-Heylissem.

Daar er later nog slechts maar éénmaal in het gemeentearchief melding gemaakt wordt van de weverijen der firma Tiberghien namelijk op de lijst der patentplichtigen van het jaar 1816, als werkende met een honderdtal arbeiders, en er verder nergens bekend gemaakt wordt wanneer en waarom dit werkhuis voor goed is gesloten geworden, hebben wij de verkoopakten van na het jaar 1816 geraadpleegd, doch ook hierin hebben wij daaromtrent niets gevonden, ja, wat nog meer eigenaardig is, in deze verkoopakten komt er nergens niet de minste melding voor over het bestaan van wevers in deze gemeente.

Dit echter is nochtans voor mij geen bewijs dat er in deze gemeente alsdan geene wevers meer te vinden waren, daar men eerst en vooral wel moet weten dat meestal de wevers tot die klas van volk behoorden, welke niet gewoon was eigen goederen te bezitten of te koopen, daarentegen vind ik ze wel degelijk vermeld in de boeken van den burgelijken stand, welke men van af het jaar 11 van staatswegen verplicht was op te maken en zoodoende ben ik er in gelukt de volgende lijst samen te stellen, welke ik opgemaakt heb naar gelang de wevers voorkwamen hetzij in de overlijdens akten hetzij in de huwelijksakten als echtgenoot of getuigen van af het jaar XI dit is 1803 tot het jaar 1812.

Naast den naam van ieder wever vermeld ik zijnen ouderdom zoodat men gemakkelijk zal inzien tot welke klas der bevolking de meeste onder hen behoorden.

Ghemar Louis Joseph, 25 jaar.
Carmaux Jean Joseph, 28 jaar.
Dessaussois Jean Franç 21 jaar.
Cartigny Toussaint, 23 jaar.
Dubois Denis Joseph, 25 jaar.
Delibe Jean Joseph, 23 jaar.
Poncelet Jacques, 26 jaar.
Counart Guillaume, 21 jaar.
Delvaux Joseph, 27 jaar.
Renquin Gabriel, 30 jaar.
Pirsoul Pierre Joseph, 24 jaar.
Dussaussoix Clement, 33 jaar.
Gerondal Guillaume, 22 jaar.
Quaisse Antoine, 25 jaar.
Carmaux Jean Bapt., 46 jaar.
Duchêne Pierre, 28 jaar.
Renquin Jean Joseph, 24 jaar.
Pellegrin Pierre Joseph, 39 jaar.
Lurquin Jacques, 23 jaar.
Martinquet Marcel, 28 jaar.
Delande Pierre Joseph, 32 jaar.
Trolin Walter, 29 jaar.
Closse Philippe, 24 jaar.
Dendoven Godefroid, 22 jaar.
Detiège François, 35 jaar.

Insgelijks heb ik de namen vermeld gevonden van : Jean-Baptiste Castel, Trolin Jean-François, Dieudonné Gérondal, wevers te Piétrain, alsook de namen van Jacob Jean-Baptiste et Pellegrin Etienne wevers te Noduwez en Motti Henri, wever te Gossoncourt.

In hetzelfde register heb ik eveneens de volgende doopakten gevonden, waaruit blijkt dat de firma Tiberghien vreemde wevers, waarschijnlijk wel bekwame vaklieden, naar Heylissem had doen komen ; immers in het boek van het jaar 1804 wordt ons de geboorte gemeld van : *Marguerite Alexandrine Wilson,* dochter van *Jacques Wilson,* (apprêteur) toebereider van beroep, 35 jaar oud, geboren te *Maryport* in Engeland en van *Marguerite Lasnier* 32 jaar oud, geboren te *Sourdons* (Seine en Marne). Als getuigen zijn opgetreden : Marguerite Wehttnall Tiberghien, handelaarster van beroep, 33 jaar oud, woonachtig te Parijs in de Vivienne straat, en Nicolas Pierre Lejouan, handelaar, 27 jaar oud.

Het register van 1805 vermeldt de geboorte van : *Anne-Alexandrine Praxel,* dochter van *Joseph Praxel* wever van beroep, oud 33 jaar, geboren te *Markt-Kalsehing* (Oostenrijk) en van *Marie-Madeleine-Sophie Saguet,* 33 jaar oud, geboren te *Amiens*, departement der Somme. Getuigen waren Lejouan en Emmanuel Tiberghien, fabrikant, 23 jaar oud.

Doch het bestaan van dit werkhuis te Heylissem had niet alleen voor gevolg, dat vreemde lieden er zich vestigden, maar ook dat er verscheidene wevers der naburige dorpen, die er dagelijks naar hun werk moesten komen, kennis aanknoopten met meisjes uit het dorp en na gehuwd te zijn er woonachtig werden. Hiervan is de volgende lijst, welke ik naar de huwelijksakten van het jaar 1803 tot het jaar 1812 heb opgemaakt, wel een bewijs van :

Naam der wevers uit de naburige gemeentens.	**Hun ouderdom**	**Hunne geboorte plaats**
Sente François	24 jaar	Noduwez
Pellegrin Jean-Joseph	35 jaar	Noduwez
Detiège Louis Joseph	25 jaar	Linsmeau
Closse Philippe	24 jaar	Jandrain
Dendoven Godefroid	22 jaar	Autchard
Trolin Walter	29 jaar	Piétrain
Renquin Jean	24 jaar	Neerheylissem
Gérondal Guillaume	22 jaar	Perwez
Staes Jean Joseph	27 jaar	Noduwez

Op de lijst der patentplichtigen van de gemeente Op-Heylissem voor het jaar 1815 vinden wij, dat op de 61 personen die er op aangeteekend staan 22 wevers voorkomen en verder 11 dagloonarbeiders, 5 landbouwers, 4 metsers, 7 dienstboden, de 12 overigen voor een ander ambacht.

De Firma Tiberghien die hare werkhuizen in 1814 gesloten had komt ook niet vóór op de lijst van 1815, doch wel op de lijst van 1816 alwaar men tevens vermeld dat er 100 werklieden in hunne werkhuizen gebezigd worden. Op diezelfde lijst van 1816 treffen wij : George Delibe als wever aan met de melding dat zes werklieden voor hem arbeiden, eveneens Latinne Gabriel als werkgever en handelaar, Carmaux Jean-Baptiste als wever, die voor eigene rekening werkt, Delibe Jean Joseph als vervaardiger van rieten kammen (ros) voor de wevers en ten laatste Delibe Jeanne en Delferrière Barthelemy voor hetzelfde beroep.

In het bevolkingsregister, dat dertig jaar later opgemaakt werd, namelijk in 1847, tref ik de volgende wevers aan :

Toubac Libert, 57 jaar.
Renquin Jean Joseph, 56 jaar.
Dewaelhens Jacques, 42 jaar.
Vedrin Jean-Baptiste, 33 jaar.
Gilis Charles, 33 jaar.
Renquin Joseph, 34 jaar.
Vedrin Gregoire, 42 jaar.
Minsart Jean Joseph, 51 jaar.
Moureau Jean Joseph, 36 jaar.
Laroche Charles, 42 jaar.
Dupont Godefroid, 37 jaar.
Renquin Jean-Baptiste, 25 jaar.
Bolly Jean-François, 38 jaar.
Bronckart Max, 32 jaar.
Corthouts Toussaint, 33 jaar.
Dussossoix Jean Joseph, 28 jaar.
Dessart Michel, 55 jaar.
Gérondal Charles, 28 jaar.
Gérondal Guillaume, 64 jaar.
Staes Jean Joseph, 62 jaar.
Trolin Charles, 57 jaar.
Hub, Antoine, 48 jaar.
Pirsoul Joseph, 45 jaar.
Branchotte Jean Nicolas, 42 jaar
Noret Jean Hubert, 54 jaar.
Evrard Ferdinand, 30 jaar.
Lambert Jean Baptiste, 68 jaar.
Mouton Michel, 34 jaar.

Buiten de wevers wier naam ik in de voorgaande lijst onderlijnd heb, komen nog de vier volgende wevers voor in in het bevolkingsregister van 1867, te weten :

Evrard Alexandre, 25 jaar.	Vedrin Guillaume, 43 jaar.
Hup Joseph, 43 jaar.	Massart Louis, 32 jaar.

Zoodat er bijgevolg in dit register nog 13 katoenwevers voorkomen, zij waren de laatste.

Nadat de weverij der firma Tiberghien opgeheven was, werden de weefgetouwen aan verminderden prijs aan de wevers verkocht. Het is uit de werkhuizen dezer firma dat de schoone eikenhouten weefgetouwen, welke hier overal in den omtrek gebezigd werden, afkomstig zijn.

* * *

Deze korte verhandeling over de weefnijverheid in de omstreken van Piétrain heb ik samengesteld, niet alleen volgens hetgeen ik mij nog uit mijne jeugd herinner, doch ook volgens de inlichtingen, welke Eugène Bosman van Piétrain en Henri Benoît, zoon van een werkgever uit Neerheylissem mij gegeven hebben. Daarenboven heb ik ook het werk van A. Wauters « *Géographie et Histoire des Communes Belges* », de eenige geschiedkundige bron voor wat de geschiedenis onzer gemeente betreft, geraadpleegd, alsook het archief der gemeente Opheylissem. Alhoewel dit archief zeer onvolledig is, moet men toch bekennen, dat het voor wat de geschiedenis de gemeente aangaat belangwekkend is ; het valt nochtans te betreuren, dat al de stukken, welke men er bewaart, niet gerangschikt en geordend zijn.

Meestal heb ik de schetsen, welke ik bij deze verhandeling voeg, insgelijks volgens de herinneringen, die mij uit mijne jeugd zijn bijgebleven, samengesteld. *De Brabantsche Folklore* heeft enkele zichten uitgegeven van het kasteel van Opheylissem (1), waar de firma Tiberghien gevestigd was en hare werkhuizen bezat. Het geheel van dit bouwwerk is om zoo te zeggen sedert de opheffing der abdij onveranderd gebleven. Slechts in 1860 heeft de bouwmeester Balat er enkele veranderingen doen aanbrengen, onder andere : hij heeft van den koepel het bolvormige gedeelte,

---

1) *Brabantsche Folklore*, 1ste jrg. 1921-1922, blz. 148 ; *id*, 2de uitgave, blz. 97 en 112. (Prijs : 15 fr.)

waarin de klokken der abdij hingen, evenals den torenspits doen afnemen om er het tegenwoordig plat dak op aan te brengen. Bij de grille aan den ingang van het park stonden er aan weerskanten tusschen de zijpilaren een soortvan portierswoning, waarin Pierre Hombrouckx oud jachtwachter nog gewoond heeft. Achter het kasteel bevindt zich de oude hoeve waarvan de stallingen tot weefvertrekken gediend hebben, dit gedeelte wordttegenwoordig bijna geheel door het suikerfabriek in beslag genomen.

Telkens ik deze bijdrage aan vroegere wevers en andere bekenden voorlas, heb ik tot mijne voldoening kunnen waarnemen, dat zij met groote belangstelling de lezing er van volgden, doch wat een vreugde zou ik niet smaken mocht ik er nu in slagen de lezers van den Brabantschen Folklore aan te sporen om insgelijks belang te stellen in hen, mijne bejaarde vrienden, die zachtjes aan één voor één uitsterven en verdwijnen, zooveel te meer, daar men zich geen gedachte kan vormen met hoeveel genoegen de inwoners eener kleine plaats opmerken, dat men belang stelt in hunne manier van leven en dat men tot hen komt, zooals de dienst van den Brabantschen Folklore dit sinds enkele jaren doet. Immers op zulke wijze helpt men hen opstaan uit hunne geestelijke gevoelloosheid en leert men hen het schoone inzien van al wat hen omringt.

Armand PELLEGRIN,
Onderwijzer te Opheylissem.

Onze Wedstrijd van 1926.

Voor den wedstrijd van Geschiedkundige en Folkloristische opzoekingen van 1926 werden vijf werken aan de Jury voorgelegd : twee Fransche en drie Vlaamsche :

1. *Histoire des Etats du Brabant de* 1383 *à* 1494.
2. *Histoire des Amis Réunis de Vilvorde de* 1825 *à* 1925.
3. *Geschiedenis van Saventhem.*
4. *Volkstaal en Volksgebruiken in Brabant.* (Z. W.)
5. *Vertelsels en Legenden in Brabant* (N. O.)

Nummer 2 werd niet in aanmerking genomen omdat het niet beantwoordde aan het doel van den wedstrijd en nummer 5 was eerder een zuiver verbeeldingswerk.

De Jury besloot M. Lousse, schrijver van het eerste werk, als laureaat uit te roepen, hem een premie toekennende van 1700 fr. Ze verlangt, dat dit werk zou uitgegeven worden.

Een premie van 300 fr. werd geschonken aan M. De Ceuster, gepensioneerde hoofdonderwijzer te Saventhem, schrijver van het derde werk, voor de twee hoofdstukken handelende over de *Geschiedenis van het Onderwijs, sinds de XIV*e *eeuw* en aan de *Geschiedenis der locale Nijverheid.* Deze twee kapittels zullen uitgegeven worden in den *Brabantschen Folklore.*

Het vierde werk werd niet verworpen door de jury. De schrijver er van is bezig met het te verbeteren en zal het waarschijnlijk opnieuw aanbieden zoo het rekening houdt met de critische opmerkingen der jury.

De Bestendige Afvaardiging heeft de beslissingen van de commissie bekrachtigd.

Onze Uitgaven.

We vragen aan onze lezers van rekening te houden met de aanduidingen, die we hieronder geven nopens de nummers onzer uitgaven, die we hen nog kunnen verschaffen.

1ste Jaargang, 1921-1922, 2de uitgave. Vlaamsche en Fransche tekst samen. Prijs : 15 fr.

Zij, die zich deze uitgave willen aanschaffen, moeten dit zoohaast mogelijk doen, daar het aantal beschikbare exemplaren beperkt is.

2de Jaargang, uitgeput, uitgenomen drie exemplaren van nr 11. Prijs : 3 fr.

3de Jaargang, Fransche uitgave, uitgeput. Er blijven nog eenige exemplaren beschikbaar van de nummers 13, 16, 17 en 18. Prijs per nummer : 3 fr.

Vlaamsche uitgave, volledig stel. Prijs : 15 fr.

4de Jaargang, volledig ; 30 beschikbare exemplaren. Prijs : 15 fr.

5de Jaargang, volledig. Prijs : 15 fr.

Van de eerste uitgave van den eersten jaargang hebben we nog volgende afleveringen beschikbaar aan 3 fr. stuks : nr 4, 2 exemplaren ; nr 5, 6 exemplaren waarvan twee verschoten ; nr 6, 4 exemplaren.

BIJZONDERE UITGAVEN : *Monographiën der Gemeenten.*

Zout-Leeuw, 160 blz., 78 illustraties. Prijs : 12 fr.

('t Zelfde werk bestaat in het Fransch.)

Nivelles, 208 blz., 125 illustraties. Prijs : 25 fr.

Sterrebeek, 100 blz. 48 illustraties, door A. Cosyn, Prijs : 10 fr. (in 't Fransch).

Thollembeek, (in 't Vlaamsch), 250 blz., 50 illustraties, door M. Peremans. Prijs : 20 fr.

M. GESSLER, *Légende du Chevalier voué au démon et sauvé par sainte Gertrude,* 90 blz., 24 illustraties en genummerd, luxe-uitgaven op extra glanzend papier. Prijs : 20 fr. (6 exemplaren).

VERHULST. *L'Entre-Senne-et-Dendre,* 300 blz. 25 illustraties. Prijs : 12 fr. (7 exemplaren)

* * *

BROCHUREN AAN 3 FRANK.

BRULE. *Le Chapitre de Sainte-Gertrude à Nivelles.*
» *Le vieux Nivelles.*

BETTE. *La Boulangerie nivelloise.* Studie over den bakkerstiel vóór het gebruik der mekanieke werktuigen.

GOFFIN. *L'Héraldique nivelloise.*

HERMAN. *La Psychologie populaire.*
» *Le Fantastique dans l'imagination populaire.*
» *Rêve de Bonneteurs bruxellois.*

MARINUS. *Le Folklore, son utilité historique et nationale.*

VANDERUSE. *La Promenade infamante sur un âne.*

WOUTERS. *Plaatsnamen van Steenhuffel.*

Catalogen der tentoonstelling van Zout-Leeuw : Prijs : 1 franc.

Catalogen der tentoonstelling van Nijvel : Prijs : 1.50 frank.

* * *

TER STUDIE :

De Windmolens. Algemeene studie over de windmolens, gevolgd door een nota over de molens in Brabant.

Volksgeneeskunde. Algemeene studie steunend op feiten die genoteerd werden in Brabant.

Voorhistorische plaatsen van Brabant. Kaarten. — Te beschermen landstrooken. — Legenden en volksgeloof aan deze plaatsen verbonden.

De Prijs van ons Tijdschrift.

De belangrijke stijging der prijzen in de boeknijverheid en de overgroote verhooging der prijzen van het papier (60 p. h.), plaatsen ons in moeilijke omstandigheden. Moeten we den prijs van ons tijdschrift verhoogen ? Zouden we eerder onze nummers op minder bladzijden laten verschijnen ? We vragen aan onze lezers, van ons zoo gauw mogelijk hun meening hierover mede te deelen. Er zal rekening gehouden worden met hun verlangen en we zullen dankbaar zijn tegenover diegenen, die ons vrij en vrank hun meening zullen te kennen geven.

DE REDACTIE.

6de Jaar. — Nr 35 April 1927

De Brabantsche Folklore

INHOUD

Astrid. — De bedevaart naar Hakendover. — De Folklore in het werk van Adenès li Rois. – Kerstliederen uit vroeger tijden. — De Tentoonstelling van Nijvel. — Ditjes en Datjes. – Varia.

ASTRID.

De geschiedenis der prinses Astrid, zooals Selma Lagerlöf ze ons vertelt in zijn boek « *De Koninginnen van Kungahälla* » is, voor wat den hoofdinhoud betreft, dezelfde als deze die ons verhaald wordt door den bekenden IJslandschen historicus Snorre Sturlason (†1241), indien we tenminste geen rekening houden met eenige poëtische motieven, die in het werk van eerstgenoemden voorkomen. Het zijn om zoo te zeggen brokstukken uit het beroemd werk van Snorre, dat op zich zelf genomen reeds zoo rijk is aan dramatische tooneelen uit den strijd der tweede decade van de XIde eeuw, tusschen den koning van Zweden, Olof Skötkonung, en dezen van Noorwegen (later als een heilige vereerd) Olof Haraldsson. Talrijke opzoekingen, hedendaags gedaan in de Noorsche geschiedenis, bewijzen echter alle dat het verhaal op verscheidene plaatsen mag beschouwd worden als een zuiver episch verdichtsel van Snorre. Zeker is het nochtans, en de overlevering bevestigt zulks, dat het ongetwijfeld een geschiedkundige kern bevat. Vergelijkingen met andere bronnen leerden ons dat dit het geval is met de episode van Astrid. De verscheidene handschriften nochtans, waarin ze voorkomt, geven uiteenloopende en min of meer omstandig beschreven verhalen.

De Zweedsche Middeleeuwsche bronnen schijnen geen Astrid te kennen. Het dient ook gezegd, dat deze totaal ontbreken voor wat de eerste periode betreft, die ons bezighoudt. Adam van Bremen, de voornaamste bron voor de

Zweedsche geschiedenis uit de XI^de^ eeuw, spreekt evenmin van een Astrid. Hij geeft ons nochtans belangrijke inlichtingen betreffende de verwantschap en de kinderen van Olof Skötkonung (uitg. Schmeidter. 1917, II, 37, II, 39, III, 15). Koning Olof huwde een jong Slavisch meisje uit den stam der Obodriten, genaamd Estrith. Uit dit huwelijk sproten twee kinderen : een zoon, Jacob en een dochter, Ingrad. Deze laatste huwde wettelijk den heiligen koning van Rusland Gerzlef. Van een bijzit had Olof nog een anderen zoon, namelijk Emund. Jacob is Anund Jacob, die zijn vader als koning van Zweden opvolgde. Ingrad is de Ingegerd die in het huwelijk trad met Jaroslaw, groothertog van Kiev en Novgorod. Emund is de Emund, bijgenaamd « de Oude », die koning van Zweden werd na Anund. Zijn volgens de kerk nochtans onwettige geboorte, was volgens de opvatting die alsdan in Zweden heerschte, geen beletsel voor de troonsbeklimming ; even goed als zijn, door Adam niet gekende, zuster Astrid ging hij bij het volk door als koningskind. Genoemde Adam van Bremen is nochtans de eenige, die den naam van Olof's vrouw aanhaalt. Alhoewel ze volgens hem van Vendsche afkomst was, (waarschijnlijk de dochter van een prins uit het tegenwoordige Noord-Duitschland) wordt ze ons nochtans voorgesteld met den Zweedschen naam Estrid, die klaarblijkend dezelfde is als Astrid. Mogelijk is het dat Adam haar verwarde met de dochter van Olof.

De bronnen waaruit we de meeste inlichtingen over de prinses Astrid putten, zijn de Noorsch-IJslandsche, die ontstaan zijn uit een steeds rijker wordende Noorsche traditie. Eerst en vooral is het niet mogelijk op historisch gebied, het bestaan van Astrid in twijfel te trekken ; nog steeds wordt een lied bewaard van den dichter Sigvat, dat haar ter eere werd opgesteld. Daaruit vernemen we dat ze de dochter was van koning Olof van Zweden, dat ze de weduwe was van koning Olof van Noorwegen en dat ze, weduwe zijnde, al haar krachten had ingespannen om Magnus, onwettige zoon van Olof, den troon te doen bestijgen. Verder vertellen nog eenige bronnen uit het einde der XII^de^ eeuw (de koninklijke legenden van Noorwegen en insgelijks Theodoricus Monachus) heel in 't kort, dat de zuster van Astrid, Ingegerd, in den beginne beloofd was aan Olof Haraldsson, doch dat Olof Skötkonung die belofte had ver-

broken in een oogenblik van gramschap ; ook nog dat Ingegerd later huwde met Jaroslav van Rusland, terwijl haar zuster Astrid in haar plaats koningin van Noorwegen werd. De *Historia Norvegiae*, iets of wat later gedateerd, vult het voorgaande aan met te zeggen dat de oorlog tusschen de twee koninkrijken, op het punt stond uit te breken, toen de wijze zuster (sapientissima soror) van Margareta (= van Ingegerd), de goede verstandhouding herstelde en huwde met Olof van Noorwegen.

De overlevering wordt kleurrijker en schooner naarmate we verder gaan ; dit merken we reeds op in de bronnen uit het begin der XIII^de^ eeuw. Indien we Fargskinna mogen gelooven, dan staat 't vast dat een groote oorlog woedde tusschen Zweden en Noorwegen. Op aanraden van machtige personen werd tot het huwelijk van Ingegerd besloten, daar het volk den oorlog moe was. Olof, koning van Zweden, weigerde echter, zich onder zulke voorwaarde met den koning van Noorwegen te verzoenen en hij stelde integendeel in de plaats zijn onwettige dochter Astrid voor, met een volledigen koninklijken bruidsschat. Koning Olof van Noorwegen nam dit aan, daar hij in deze omstandigheden de hulp der Zweden noodig had tegen Knut den Grooten van Denemarken. Al wat we tot hiertoe vonden, schijnt te bevestigen, dat de hoofdinhoud dezer overlevering geschiedkundig waar is.

De zgz. legendarische saga van Olof (uitg. Keyser en Unger 1849) vertelt de feiten op een heel andere manier. De Noorsche koning Olof deed uit IJsland Hjalte Skäggesson roepen, om vrede te sluiten met koning Olof van Zweden. Hjalte, vergezeld van den schildknaap Björn, vertrok en kwam aan het verblijf van den koning van Zweden ; hij kwam er prinses Ingegerd tegen en slaagde er in haar gunst te winnen zoodat ze er zelfs in toestemde een huwelijk goed te keuren, dat een einde zou stellen aan den strijd. Ten langen laatste gaf koning Olof zelf zijn toestemming en er werd besloten dat de twee koningen mekaar zouden ontmoeten op de oevers der « Göta älf » ; daarna keerde Hjalte terug naar zijn land. Bij deze samenkomst vroeg Olof de hand van Ingegerd en vierde men ook de verloving. Korten tijd nadien echter toen koning Olof en zijn dochter terug in Zweden kwamen, viel alles in duigen door een onverwachte gebeurtenis. Terugkeerend

van jacht roemde de koning uitermate op zijn rijken buit; in een booze gril vergeleek Ingegerd haar vader met Olof Haraldsson wat ten nadeele van eerstgenoemden uitviel. « Nooit zult ge met hem huwen! » riep de koning in gramschap uit. Zweden trad in onderhandeling met Rusland; koning Olof huwde zijn dochter uit en schonk haar talrijke goederen. Toen de koning van Noorwegen dit vernam voelde hij groot spijt en verdriet, weigerde voedsel en drank en begon een eenzaam en droomerig leven. Heel zijn omgeving was er door terneergeslagen.

Op zekeren dag nochtans, zoo vertelt de legendarische saga verder, kwam de Zweedsche prinses Astrid aan het hof van Olof aan, vergezeld van den rijken bevelhebber Egil, haar opvoeder. Ze ging recht naar den koning toe, groette hem en trachtte door liefelijke woorden opnieuw den levenslust in hem op te wekken. Alhoewel ze hem nieuws bracht van Ingegerd kreeg ze geen antwoord en was verplicht onverrichter zake weer te keeren. Bij een tweede bezoek bood ze den koning een met goud bestikt kleed aan vanwege Ingegerd, doch eveneens zonder uitslag. Olof zweeg halsstarrig. Een derde maal kwam ze terug. Om de ontvangen beleediging te herstellen en niet meer te zien hoe Olof tevergeefs wachtte, beloofde ze met hem te trouwen zonder de toestemming van haar vader. Toen ze zag dat Olof hardnekkig bleef zwijgen stond ze op om heen te gaan. Niet langer bewaarde de koning het stilzwijgen; hij vroeg haar dat ze niet zou weggaan. Ze spraken samen met elkaar en verwisselden ringen; weinig tijds daarna vierde hij zijn huwelijk met Astrid.

Een variante dezer legendarische saga vooral is belangwekkend. Haar historische waarde wordt ten zeerste betwijfeld; ze geeft ons nochtans een volksopvatting weer die aan Astrid tegenwoordigheid van geest, overtuiging en zielskracht toekent. Heel waarschijnlijk is het dat deze opvatting in menig opzicht de werkelijkheid zeer nabij komt.

Met veel kunstzin heeft Snorre Sturlason een groot historisch drama vervaardigd uit de episode van Astrid's huwelijk; de strijd tusschen de twee Scandinavische koninkrijken vormt er den achtergrond van. Snorre, de zaken uit een Noorsch oogpunt beschouwend, veronderstelt dat de toestand van Olof zeer hachelijk is tengevolge van de anti-oorlogsche gezindheid die in Zweden heerschte en

in hooge mate tot uiting kwam op de vergadering van Upsala. Voornamelijk de inwoners van Vestrogothie, de buren der Noren, waren ten zeerste tegen den oorlog gekant. De eerste raadsheer van den koning, de « Jarl » Ragnvald, knoopte onderhandelingen met Noorwegen aan die moesten uitloopen op een overeenkomst voor een huwelijk tusschen Ingegerd en Olof. In alle geval stelde Olof van Zweden in die verbintenis geen vertrouwen en de zaak verslechtte nog door den hooger aangehaalden twist, die voorviel op zekeren morgen bij den terugkeer van de jacht (Die episode wordt zeer levendig en uitvoerig verhaald door Snorre); koning Olof brak zijn woord en begunstigde in de plaats Jaroslav als pretendend.

Dan laat Snorre Astrid op het tooneel verschijnen. Volgens hem was ze de dochter van Edla. Hij stelt ze voor als een meisje van edelen bloede dat, als oorlogsgevangene in Zweden gebracht, de verliefde des konings werd (of zijn vrouw met de linkerhand). Emund, een broeder van Astrid werd na Olof, koning van Zweden. Astrid was schoon en zeer begaafd. Snorre looft in haar de aantrekkelijkheid harer woorden, haar opgeruimde vroolijkheid en haar milddadigheid. Het nieuws van de eer die den Russischen prins te beurt viel bereikte eindelijk het hof van Ragnvald en beiden waren van meening dat na al het gebeurde, het niet noodig was de toestemming van Olof Skötkonung te vragen, zoo Olof Haraldsson Astrid werkelijk wilde huwen. De dichter Sigvat, gastheer van Ragnvald, kwam terug in Noorwegen met dit antwoord. Een gedicht van Sigvat dat we bewaard hebben en dat deze reis beschrijft, inspireerde waarschijnlijk Snorre voor onderwerp. Er wordt nochtans geen melding in gemaakt van Astrid. Sigvat beschreef aan zijn meester de schoonheid en geestesgaven der prinses. Naar algemeen gevoelen, verklaarde hij, moest zij in niets ten achter staan bij haar zuster. Dit beviel Olof Haraldsson; hij stuurde boden tot Ragnvald en op Lichtmis van 't jaar 1019 kwam hij terzelfdertijd als Astrid naar Sarpsborg, waar het huwelijk met groote vreugde gevierd werd. Na die gebeurtenissen echter was de verhouding van Ragnvald tegenover den koning Olof van Zweden dusdanig, dat hij niet langer in dit land kon blijven; daarom vertrok hij naar Rusland, vergezeld van Ingegerd.

Het verhaal dezer gebeurtenissen komt niet gansch overeen met de schoone beschrijvingen van Snorre. In de manier, waarop deze de feiten voorstelt, komt hij in menig oogpunt aan de historische waarheid te kort. Nochtans wordt ze sinds lang reeds door allen aangenomen voor dit tijdperk der Noorsche literatuur. Uit den echt met Olof Haraldsson had Astrid een dochter, Ulfhild, die later trouwde met Otto, hertog van Saksen. De gegevens, voor het verder verloop der geschiedenis van Astrid ontbreken. We weten nochtans dat ze haar aandeel had in de wisselvalligheden van Olof's lot; aldus volgde zij hem in ballingschap, volgens sommige bronnen der overlevering tot in Rusland, waar ze Ingegerd weervond; volgens anderen slechts tot in Zweden, waar ze zich bijna zeker bevond toen haar schoonzoon Magnus uit Rusland terugkeerde om den troon zijner vaderen te bestijgen.

De koninklijke echtgenoot van Astrid werd als een heilige vereerd, bijna oogenblikkelijk na zijn dood, den 29sten Juli 1030, op het slagveld van Steklastad, niet ver van Trondhjem. Hij werd de patroon van Noorwegen en de grootste nationale heilige van Scandinavië. Gedurende de katholieke periode in Zweden onderhield het volk een grooten eeredienst voor hem. Ook buiten de grenzen telde hij vereerders zoo bv. in 't Noorden van Duitschland, in Engeland en in Nederland. St Olof, in werkelijkheid een moedige strijder die zijn jeugd doorbracht met Vikingstochten, werd voor het nageslacht een toonbeeld van mannelijken heldenmoed gepaard met godsvrucht. Saga's en legenden bewaren van hem ontelbare verhalen, waarvan sommige door geschiedkundige feiten gestaafd worden. De koningin, zijn gemalin, de Zweedsche prinses Astrid, werd naar alle waarschijnlijkheid insgelijks door het volk ten zeerste bemind, zelfs nog lang na haar dood.

Nils Ahnlund

Professor aan de Hoogeschool van Stockholm.

(Vertaald door Fr. Hendrickx).

* * *

M. Emile Boisacq, leeraar aan de Hoogeschool van Brussel, heeft in de *Revue Belge de philologie et d'Histoire* (tome V, 1926, blz. 933-939) uitvoerig den naam *Astrid* uit etymologisch oogpunt behandeld.

De Scandinavische voornaam *Astrid* is de moderne vorm van een zeer oude Germ. naam. In het Oudnoorsch zegde men *Astrîdhr,* en uit het Russisch tijdperk hebben we het woord *Asrîdhr,* dat zelf voortkomt van *A^{n}sfrîdhr,* bestaande in de X^{e} eeuw. We hebben heel zeker een Germ. samenstelling *Ansu-frîdi.* Hier herkennen we een *ansu-* « God » dat, naargelang tijd en dialecten onder verschillende vormen voorkomende, talrijke sporen heeft nagelaten in persoons- en plaatsnamen van Germaansche landen en van het Noorden van Frankrijk (bv. *Osborn, Oskar, Osmund, Oswald, Oswin, Oslo ; Anger, Angot, Anquetil ;* een der best bewaarde is *Anselmus* « De beschermeling der goden », vandaar ook *Selma ;* in 't Waalsch *Ansé,* vanwaar *Ancion* « kleine Ansé »).

Het tweede element der samenstelling, veel voorkomend in vrouwennamen uit het Noorden (hedend. *Sigrid, Ingrid,* enz.) is verwant met een Germ. bn. *frîda* « beminnelijk, schoon », waarvan de oorspronkelijke beteekenis wel kan geweest zijn « bemind ». Aldus zou men als eerste beteekenis bekomen « Beminde der Goden, Godelieve » (verg. het Grieksch *Théophile*) ; deze verklaring is met evenveel recht te verdedigen als de reeds elders voorgestelde « goddelijke schoonheid ». Er dient onderscheid gemaakt te worden tusschen *frîda-* en het verwante *frithu-* « liefde, vrede ». Dit laatste woord komt veel voor in mannelijke persoonsnamen, zooals (lat.) *Ansfredus* (X^{e} eeuw ; fr. *Anfry*) Duitsch : *Gottfried,* vanwaar *Godefroi* en de andere afleidingen ; Gotisch *Frithareiks* « Vredeprins » ; Duitsch, *Friedrich,* Fransch, *Frédéric, Ferry, Fréry* e. a.

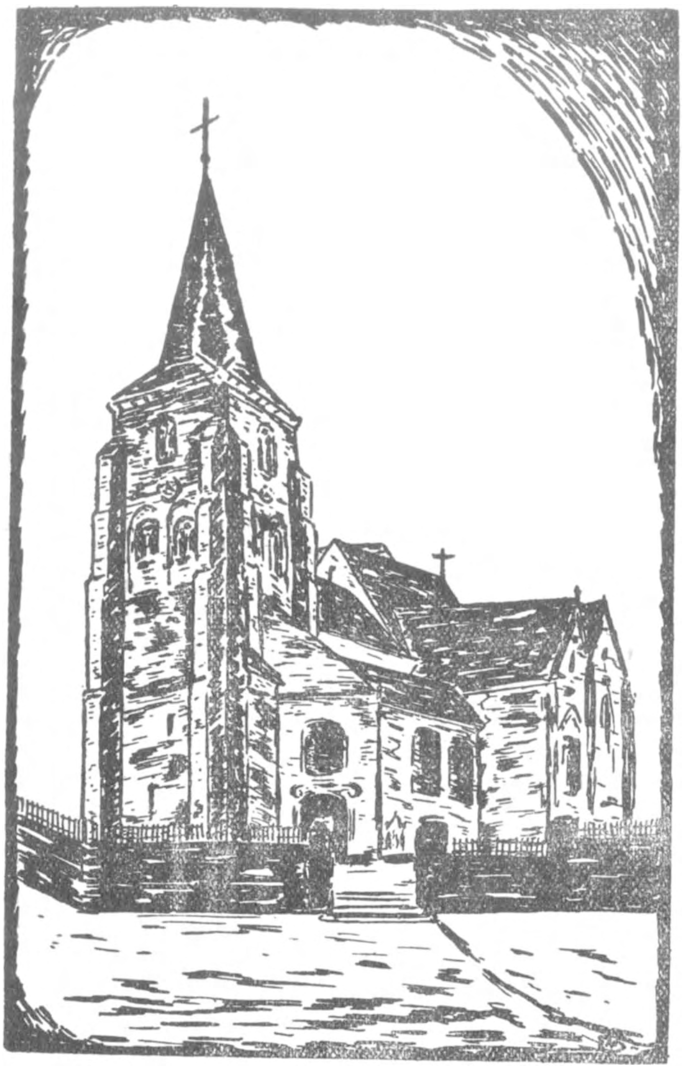

HAKENDOVER. — De Kerk.

(Teekening door F. Hendrickx).

HAKENDOVER

Godsdienst & Folklore.

Veel, zeer veel werd er reeds geschreven over Hakendover en de bedevaarten, die er gedaan worden zijn heinde en ver bekend. Desondanks bleven er toch onopgemerkte feitjes genoeg over om in ons den lust doen op te komen deze vermaarde processie te beschrijven, te meer daar dit onderwerp nog niet in dit tijdschrift behandeld werd 1).

Meer dan klaarblijkend is het immers dat de lezer, die later « De Brabantsche Folklore » in handen krijgt, niet tevergeefs zal mogen zoeken naar Hakendover : de plaats in Brabant waar we misschien wel de meest interessante bedevaarten der provincie, zooniet van heel België vinden.

In den beginne dachten we slechts alleen de processie van Paaschmaandag te beschrijven. Al zoekend nochtans (in boeken en voornamelijk ter plaatse zelf) vatten we het plan op terzelfdertijd als die processie, ook de godsdienstige en folkloristische eigenaardigheden van dit dorp, en voornamelijk het Dertienmaal te beschrijven ; dit alles staat immers heel natuurlijk met mekaar in verband.

Dan ontstond nochtans de groote moeilijkheid van het ziften. Bij verschillende auteurs vonden we steeds dezelfde herhalingen en deze zouden we in dit artikel graag zooveel mogelijk vermijden, zonder daarom echter onvolledig te worden.

Er zijn noodzakelijke herhalingen, doch waar we deze doen, gaan we er zoo vlug mogelijk over heen. 't Is alleen bij ongenoteerde feitjes dat we wat langer blijven staan. Dit legt de schijnbare disproportie uit tusschen de verschillende deelen van dit artikel.

---

1) Hiermede bedoelen we dat dit onderwerp hier nog niet *in extenso* behandeld werd. Wel vinden we hier en daar een bijzonderheid over Hakendover aangegeven o. a. :
III[de] Jrg. blz. 62. waar we een belangwekkende nota vinden over de paardenprocessiën.
IV[de] Jrg. blz. 37. Heel juist is 't hier echter niet. Het eigenlijk *Dertienmaal* geschiedt immers op 17[den] Januari en niet op Paaschmaandag, alhoewel dan ook veel menschen die bedevaart doen. (Zie verder).

We hielden er aan vooraf deze enkele opmerkingen te maken, alhoewel we niet denken dat een lezer, die het onderwerp kent, zoo veeleischend zal zijn niets dan nieuwigheden te vragen. Daarop maken we ten andere absoluut geen aanspraak.

Ziehier, hoe we om samen te vatten, ons doel nader omschrijven :

a) De Processie en het Dertienmaal doen kennen zooals ze tegenwoordig bestaan.

b) Eenige ongenoteerde feiten aanteekenen en ontleden.

c) Niet genoeg gekende of slecht gekende details beter doen kennen.

Voor den lezer, die volledig dit onderwerp zou willen instudeeren, geven we op het einde van dit artikel de lijst der door ons geraadpleegde werken. Dit gezegd zijnde willen we, vooraleer ons onderwerp eigenlijk aan te vatten, eenige noodzakelijke algemeenheden over het dorp, de legende en de kerk meedeelen, die het volgende beter moeten doen vatten.

* * *

Hakendover is een lief, oud dorpje, gelegen op 'n 3 1/2 Km. Z-O-O van Thienen, dat grenst aan Oplinter, Wommersom, Overhespen, Elixem, Esemael, Goidsenhoven en Thienen. Volgens de legende bestond het vóór 690, datum aanneembaar gemaakt door historische ontdekkingen 2). Bij Hakendover behoort het gehucht Wulmersum, dat vroeger ook een eigen kerk bezat. Dat de toestand er niet steeds rooskleurig uitzag, bewijst ons de Geschiedenis. In de XVIde en XVIIde eeuw vooral had Hakendover veel te lijden, 't zij van oorlogen, 't zij van besmettelijke ziekten.

Steeds bleef Hakendover een kleine localiteit. De oorzaak waarom het gedurende zijn eeuwenlang bestaan geen grootere uitbreiding nam, is waarschijnlijk te vinden in het driedubbele feit, dat de inwoners voornamelijk leven van den landbouw, dat er slechts tweemaal per jaar (Paaschmaandag en 17den Januari) groote bedevaarten plaats hebben

---

2) O. a. Tumuli, Romeinsche weg. Zegel uit het Romeinsche tijdperk. Cfr. BETS. Gesch. v. Hakend. blz. 12.

en dat Thienen, door zijn nabijheid, al de activiteit der omstreken opslorpt. Volgens de laatste optelling (31sten December 1920) telde het dorp (Hakendover + het gehucht Wulmersum) 1190 inwoners 3).

Gaan we nu over tot de legende. Best is het, wegens haar belangrijkheid, den oorspronkelijken volledigen tekst aan te halen. Deze legende was het immers, die het ontstaan gaf aan de processie ; zij was het ook die er verschillende andere deed ontstaan en meer dan één kunstwerk inspireerde, zooals we later nog zullen zien. Den latijnschen tekst vinden we in het werkje van Bets 4), waaraan we insgelijks de volgende vertaling ontleenen :

Omtrent het jaar 690 leefden drie godvruchtige maagden, voortgesproten uit het edel geslacht van koning en keizer Octavianus. Overwegende dat zij sterfelijk waren, aan God opdragende hare zuiverheid en voor al wat vergankelijk is vol verachting zijnde, namen zij door goddelijke inspraak het besluit van op hare kosten eene kerk ter eere van den Zaligmaker der wereld en tot zaligheid van alle geloovigen te bouwen. Gekomen in het dorp Hakendover bij Thienen, begonnen zij de stichting der kerk op eene plaats *Hooibout* geheeten en in gezegd dorp gelegen. Maar het scheen, dat die stichting op die plaats aan God niet aangenaam was : want al hetgeen des daags door de werklieden gemaakt was, werd des nachts door de engelen des Heeren omvergeworpen. Dit ziende, verkozen de gezeide maagden eene andere plaats, *Steenberg* genoemd en van het zelfde dorp deel makende. Aldaar hebben zij voor de tweede maal de stichting eener kerk willen voltrekken. Edoch het gebeurde hier zooals op de eerste plaats : al wat gedurende den dag gemaakt was, werd den volgenden nacht door de Engelen des Heeren afgesmeten.

Dus ziende dat het ondernomen werk geene voltrekking kon bekomen, werden de maagden grootelijks bedroefd, daar zij dachten dat zij met zware zonden beladen waren, door welke zij in het bereiken harer begeerte belet werden. Zij smeekten dus God ijverig en ootmoedig, dat indien zij aan eenige zonde plichtig waren om welke zij het voorgesteld werk niet konden uitvoeren, hij haar die in zijn oneindige bermhertigheid zou gelieven te vergeven, alsook eene tot het bouwen der kerk allerbekwaamste plaats aanwijzen.

De bermhertigheid God's die nooit ware bedroefden ongetroost laat, verhoorde haar verlangen en gebed door het afzenden van eenen

---

3) Zie nadere bijzonderheden over de geschiedenis van het dorp in Bets. op. cit. blz. 11 tot 24.

4) Bets. op. cit. blz. 55 en vgd. Bij het aanhalen der vertaling van de legende veranderen we *niets* aan spelling noch zinsbouw van den schrijver.

engel die haar zeide : *Maagden, God heeft uw gebed verhoord, staat op en volgt mij, ik zal u eene God aangename plaats aanwijzen, alwaar gij uwe kerk moet bouwen.*

Dit gebeurde den dertienden dag na de feestdag van drie Koningen, en het was hard gevrozen en dik gesneeuwd. Nochtans als zij tot de plaats kwamen waar de tegenwoordige kerk nog staat, zagen zij vele goddelijke teekenen en mirakelen. Want zoo wijd en breed, als de tegenwoordige kerk zich nog uitstrekt, zagen zij eenen zijden draad die uitgestrektheid afmetende, en binnen den draad, gras en verscheidene andere soorten van kruiden in vollen groei en bloei, en verfrischt door eenen overvloedigen dauw. Maar buiten den draad was de grond met sneeuw bedekt en door eenen aanhoudenden vorst zeer hard geworden, naar het seizoen des tijds, vermits het winter was. Daarenboven op de plaats waar nog heden het hoogaltaar der voorzeide kerk staat, zagen zij eenen struik, in 't Nederlandsch eenen *spikdoorn,* groen en vol bloemekens aangenaam riekende. Daarop zagen zij in de gedaante van vogelen de engelen des Heeren welluidend en liefelijk zingende. Een van hen droeg in zijn recht klauwken een papier, waarop in gulden letteren de volgende woorden geschreven stonden : *Deze plaats is de plaats van God uitverkoren en aan drie maagden door God aangewezen tot de stichting eener kerk in den naam van den goedertieren Zaligmaker, Onzen Heer Jezus-Christus.* Dezelfde engel de maagden leidende tot gezegde plaats, sprak ze aan in dezer voege : *Maagden, deze is eene plaats door God boven alle andere uitverkoren, doet ons hier eene kerk maken, daartoe verkiezende niet meer dan twaalf werklieden, immers God zal de dertiende wezen.* Dit gezegd hebbende, verdween de engel.

De maagden dus verblijd zijnde, verkozen tot het bouwen van voorzeide kerk de twaalf beste werklieden, welke alsdan te vinden waren. Met die twaalf werklieden begonnen zij het maken der verlangde kerk op voorzeide plaats. Zoo lang het bouwen der kerk duurde, werden dagelijks dertien werklieden door alle menschen opgemerkt. Nochtans op de maaltijden en als er betaling was, waren er slechts twaalf te zien. Deze wisten niet noch konden achterhalen wie van hen ontbrak. Want hun scheen altijd of zij waren allen gedurig tegenwoordig.

Wanneer nu eindelijk de kerk op gemelde wijs voltrokken was, werd zij door Gods gezegenden mond op volgende manier gewijd : *Deze is de plaats, welke ik in mijnen naam wijd of heilig verklaar, dusdanig dat zij anderszins niet meer zal worden gewijd ; verleenende aan eenieder, die deze plaats bezoeken, een oprecht berouw verwekken en eene goede biecht spreken zal, zoo vele groote gratiën en aflaten, als iedere zondaar of zondares zoo naar ziel als naar lichaam voor zijne zaligheid zal behoeven.*

Later kwamen twee eerbiedwaardige bisschoppen, vurig verlangende om, naar het gebruik der Christenen, deze kerk te wijden. De eene begon met water te wijden. Maar gedurende die wijding werd hij door goddelijke straf van zijn gezicht beroofd. Als nu de andere met zijne hand den wijwaterkwispel opnam om er mede te besproeien, werd hij ook erg geslagen, want hij bleef met de handen en armen uitgestrekt, zoodat hij die niet meer kon verroeren.

Deze kerkvoogden die zaak wel overwegende en erkennende, dat zij door Gods hand geslagen waren, vermits zij tegen Gods schikking of gebod wilden ingaan, vroegen hem ootmoedig vergiffenis hunner zonden en gratie door zijne liefdevolle bermhertigheid; zij beloofden, dat zoolang zij zouden leven, zij met raad en daad gemelde kerk voorstaan, alsook dezelve bezoeken zouden. De allergoedertierendste God, door bermhertigheid bewogen, verhoorde hun gebed, hun overvloedig verleenende zijn gratie, mitsgaders de vorige gezondheid zoo naar ziel als naar lichaam. Gemelde bisschoppen kregen alzoo de goddelijke genade en de gezondheid terug, hielden gezeide kerk in eer en achting en begunstigden ze alle dagen van hun leven volgens hunne beloften.

Sedert zijn hier menigvuldige andere wonderlijke zaken geschied en nog dagelijks geschieden er, zooals velen weten. Maar kortheidshalve gaan wij dit allemaal voorbij.

Dit is dus de stichting onzer kerk beknoptelijk verhaald. Tot getuigenis der waarheid hebben wij, Walterus van Binkom, schildknaap, Thomas Thomas en Nicolaus Zauwels, bestuurders der kerk van den Goddelijken Zaligmaker te Hakendover, den zegel des kerksfabrieks aan dees schrift gehangen. Gedaan in het jaar des Heeren 1432, den 24n der maand September.

In deze legende vinden we volgens J. Chalon 5) « une dose de merveilleux que je qualifierai simplement de record » en dit is niet overdreven. Nochtans willen we er op wijzen met M. E. van Heurck, dat we al de bovennatuurlijke motieven van dit verhaal insgelijks op andere plaatsen in België terugvinden 6).

Verscheidene geschiedschrijvers o. a. Cartuyvels en Bets schijnen niet het minste te twijfelen aan de echtheid van hetgeen in deze legende verteld wordt. J. Chalon daarentegen schijnt alle waarheid er van te negeeren en beschouwt het, in zijn hooger aangehaald werk, als een zuiver product der volksverbeelding 7).

---

5) J. Chalon. Id. Fét. Am. blz. 76.

6) E. van Heurck. Le Merv. dans lég. Hakend.

7) We houden er aan te wijzen op het feit dat J. Chalon klaarblijkend zeer partijdig spreekt en schijnt uit te gaan van dit eenig principe : « De bestaande gebruiken afbreken ». Veel beter deed hij misschien, bij het aanhalen der legende, niet Deken Bets te citeeren, daar zijn verhaal (op. cit. I, blz. 76) bijlange niet den juisten inhoud weergeeft van wat we in Bets' werk lezen. Mogelijk is het echter, dat Chalon de zuiver hypothetische en goed gegrondveste veronderstelling aangaande deze kwestie niet goed verstond, wijl ze in 't Vlaamsch geschreven was. Zoo verstaan we ook de verwarring van Hooibout met Hooibouw.

Wij spreken er ons niet over uit, doch wijzen op het gekend feit, dat er steeds met groote voorzichtigheid dient te werk gegaan bij het critisch onderzoeken van bijna alle, zelfs goedgekeurde teksten die ons uit de Middeleeuwen overkwamen. Wij houden den middenweg en denken dat er in deze legende een moeilijk vast te stellen geschiedkundige ondergrond is, verloren en verward geraakt tusschen de later, van elders bijgekomen legendarische motieven, gedurende de periode 690-1432, data van het vermoedelijk ontstaan der kerk en van het opstellen van den hooger gelezen tekst der legende.

Die geschiedkundige ondergrond laat sporen na op twee plaatsen. Ten eerste is de aangegeven datum 690 niet heelemaal onwaarschijnlijk, vermits er ernstige vermoedens bestaan dat Hakendover reeds vroeger bevolkt was. We vinden immers op het grondgebied van het dorp sporen terug van een Romeinschen weg en van nog bestaande of verdwenen tumuli. Men vond er eveneens een zegel met het opschrift : *C. Lentulus* 8).

Een tweede geschiedkundig motief leveren ons de drie edele Romeinsche maagden, waarvan we de grafkelders nog zouden terugvinden in de kapel van O. L. V. ten Steen te Grimde 9). We hebben nog meer lust om langs dezen kant te zoeken, daar ook de opstellers der legende zelfs den naam van het geslacht Augustus-Octavianus, eersten keizer van Rome, specifieeren. Naar een volksgeloof zouden de drie tumuli de begraafplaatsen zijn der drie maagden. Een onderzoek laat toe te veronderstellen dat er werkelijk vrouwen begraven geweest zijn, daar men in de kelders allerlei vrouwengerief terugvond.

J. Chalon (Les arb. fét. d. l. Belg.) begrijpt evenmin, waarom de engelen op het altaarstuk voorgesteld worden, als bezig zijnde met het omhakken van den « Spikboom ». Dit is heel eenvoudig om plaats te maken voor het altaar. Volgens de legende immers, duidde hij heel bijzonder de plaats van het altaar aan, en niet in 't algemeen deze van de kerk, zooals Chalon het schijnt te verstaan.

8) Zie over deze kwestie P. V. Bets op. cit. blz. 12.

9) Zie hierover meer in Bets op. cit. blz. 38-39. Hij steunt op de overlevering en op Van Gestel's *Historia archiepiscopatus Mechlin.* I. 281.

Meer durven we hiervan voor het oogenblik nog niet zeggen, daar onze opzoekingen op dat gebied nog weinig of niets opleverden. Meer interessante zaken vonden we over de kerk.

Alhoewel deze, volgens hooger aangehaalde legende, van 690 zou moeten dateeren, rangschikken we haar toch, te oordeelen naar haar plan, bij de Gothiek uit het eerste tijdperk. Daarin zien we nochtans geen bewijs tegen de waarheid der legende, vermits het goed mogelijk is dat de primitieve kerk gansch verdwenen was, vooraleer men begon te bouwen aan de nu bestaande. Het koor dagteekent volgens Maere 10) uit het tweede kwart der XV^{de} eeuw ; volgens Bets uit de XIV^{de}. De eerste geeft eveneens het jaartal 1225 aan voor den dwarsbeuk, terwijl de tweede dezen terugplaatst tot in de twaalfde eeuw. Toen de kerk van Hakendover vernield werd door den grooten brand van 1604 bleef alleen de toren ongeschonden ; deze brandde nochtans af eenige jaren vóór den oorlog en werd dan hersteld in Romaanschen stijl. In 1914 werd de gånsche kerk prachtig gerestaureerd en nu nog wordt er jaarlijks veel gewerkt 11).

Deze kerk was parochiekerk in 1139. Tot 1559 behoorde ze tot het bisdom Luik, nu tot dit van Mechelen. In dit jaar ook ging ze over van de dekenij Zout-Leeuw naar deze van Thienen.

In Zout-Leeuw noteerden we, met betrekking tot deze kerk, de twee volgende vertellingen, ons meegedeeld door een man, die beweerde ooggetuige geweest te zijn van het eerste :

„ 't Was rond de jaren 1865. Ik en twee mijner kameraden, (één leeft nog en ge moogt het hem vragen) gingen met koeien naar de markt van Thienen. De groote steenweg was verboden en voorzichtigheidshalve gingen we dus langs Hakendover rond.

Daar was men juist bezig met aan den toren te werken. Heel natuurlijk keken we naar het werk en juist zagen we een „ diender „ (werkman) van den toren vallen. We liepen naderbij om zijn lijk op te rapen. Toen we ter plaatse kwamen stond de man springlevend gereed om met een nieuwe partij schaliën naar boven te gaan. Dat heb ik vóór mijn eigen oogen zien gebeuren „.

---

10) R. Maere. Le rétable d'Hakend. etc....

11) Zoo bv. werd in 1916 het koor hersteld ; in 1925 het gedeelte vóór het koor en in 1926 werd een gothiek raam bijgeplaatst aan den N-W kant. Men werkte ook aan het transept.

De tweede vertelling heeft betrekking op het ontstaan der kerk :

„ Toen men de kerk van Hakendover bouwde, lag er te veel aarde en iedere boer, die daar met een ledige kar voorbij kwam, moest van deze aarde opladen en meenemen.

Twee mannen kwamen aan met een ledige kar en moesten langs de kerk voorbij. Graag aarde meenemen deden ze nochtans niet. « Wacht, zegt de eene, ik zal me op de kar leggen en gij zegt dat ge een doode moet wegvoeren ; aldus zult ge niets moeten laden ». Alles ging goed. Toen ze een beetje voorbij de kerk waren zegde de voerder « Kom er nu maar af ! ». Oordeel echter over zijn verbazing toen hij zag dat zijn maat werkelijk dood lag ».

We betwijfelen ten zeerste of deze twee legenden, voornamelijk de tweede, oorspronkelijk zijn. We geven ze weer zooals ze ons verteld werden.

Het meerendeel der merkwaardige stukken die we in de kerk aantreffen, worden hierna besproken 12) ; hier dient de aandacht slechts gevestigd te worden op het altaarstuk, een veertiende eeuwsch kunstwerk van een onbekenden meester, dat in 1919 zeer goed gerestaureerd werd te Leuven door M. Uytvanck. Op folkloristisch gebied heeft dit stuk een heel bijzondere beteekenis. Het bewijst namelijk dat de mensch houdt aan iets, wat hem feitjes uit zijn legendenschat materieel weergeeft. Al de verschillende tooneelen der legende komen immers voor in dit beeldhouwwerk. Volgens P. V. Bets is dit stuk een bewijs voor de echtheid der legende. In alle geval mogen we zeggen dat het grootendeels meewerkt tot het ongeschonden bewaren van het verhaal der stichting van de kerk.

Van den anderen kant kunnen we ook zien hoe een legende in haar ontwikkelingsgang kan tegengehouden worden, daar men nu nog steeds hetzelfde vertelt als vóór 600 jaar. Dit is grootelijks te wijten aan den officieelen tekst der legende en aan dit altaarstuk.

* * *

---

12) We vinden ze alle aangegeven in den *Invent. des Obj. d'art.* Een gedetailleerde studie van het altaarstuk, met goede reproducties geeft ons R. Maere op. cit. Schoone reproducties van de verschillende deelen van dit beeldhouwwerk vinden we insgelijks in het boek van L. De Koninck. *De Wonderkerk v. Hakend.*

HAKENDOVER. — De processie van Paaschmaandag naar een schilderij van FR. VAN LEEMPUTTEN.
In 't midden : De Processie op den heuvel. — Rechts : Paardenprocessie rond de kerk. — Links : Bedevaart naar O. L. V. ten Steen.
(Deze schilderij behoort toe aan M. Van Riels-Hens, Antwerpen).
(Cliché van M. Guil. Campo, Antwerpen).

HAKENDOVER. — Onderdeel van het altaarstuk.
De Maagden en de vogel der legende.

HAKENDOVER. — Onderdeel van het altaarstuk.
Engelen die bezig zijn de kerk te Hooibout af te breken.

(Cliché's in bruikleen afgestaan door de Belgische Koninklijke Academie voor Oudheidkunde).

HAKENDOVER. — Medaille van het Dertienmaal.

HAKENDOVER. — Onderdeel van het altaarstuk. De betaling der werklieden. (Cliché in bruikleen afgestaan door de Belgische Koninklijke Academie voor Oudheidkunde).

HAKENDOVER. — De « Spikboom » der legende.

(Naar J. Chalon : Idoles, fétiches et amulettes).

Een eerste bedevaart, die we te bespreken hebben, is het DERTIENMAAL.

Van wanneer dit volksgebruik eigenlijk bestaat konden we niet vaststellen. Over de oorzaken van het ontstaan loopen de meeningen uiteen.

Algemeen wordt verteld door het volk, dat deze bedevaart gedaan wordt ter eere van den dertienden werkman aan de kerk, dus ter eere van Kristus zelf.

Cartuyvels geeft de volgende veronderstellingen :

De bedevaart zou geschieden :

a) ter eere van Christus zelf.

b) ter eere van de twaalf werklieden, waarbij Christus zich voegde.

c) omdat het terrein waarop de kerk staat den 13den dag na Driekoningen aan de drie maagden aangeduid werd 13).

Volgens Chalon zou het gedaan worden als herinnering aan de drie zusters in den sneeuw. Hij schijnt te denken dat het Dertienmaal geschiedt om St. Hilarius (14den Januari) te vieren. Deze laatste verklaring schijnt ons wat gezocht alhoewel ze niet mag over het hoofd gezien worden, daar ze het gebruik uit meer wetenschappelijk oogpunt beschouwt. De meest aannemelijke schijnt ons nochtans de eerste, omdat deze verklaring algemeen aangenomen wordt door het volk en omdat insgelijks de dertiende werkman uitdrukkelijk in de legende vernoemd wordt. 't Getal dertien mag niet vergeten worden ; daarbij schijnt het ons beter een uitleg te zoeken in overleveringen die ter plaatse zelf voortleven, te meer daar het Dertienmaal niet op 14den maar wel op 16den Januari gedaan wordt, feest van den H. Antonius, insgelijks een zeer populaire Heilige 14).

---

13) Buiten de « troubele Oorlogs-tyden, en gemeyne sterfte zyn de rechte, gefondeerde redenen niet te vinden, in welken tyd eene secrete plaetze is verborgen gebleven door de subite dood van den Heere pastoor ende koster, waar in was liggende den rooden zyen Draed die de breede en lengde dezer Kerke omliep, gelyk is gezegt in de historie der voorsz. Kerke » Fr. Cartuyvels. Kort Klaer enz.....

14) Hier dient er onderscheid gemaakt te worden tusschen Fransche en Vlaamsche Folklore. In 't Vlaamsch zijn de zgn. « Harde Koppen » : St. Hilarius, St. Antonius en St. Sebastiaan (14, 17 en 20 Januari).

Zeggen we echter vooraleer verder te gaan waarin het Dertienmaal eigenlijk bestaat.

Gedurende den nacht van 16den op 17den Januari vergaderen de bedevaarders in de kerk van Hakendover. Op middernacht houdt een pater een korte aanspraak in 't Vlaamsch en in 't Fransch en dan wordt de benedictie gegeven met het H. Sacrament. Nu begint het Dertienmaal. De bedevaarders vertrekken naar de kapel van O. L. V. ten Steen te Grimde ; daar knielen ze vóór het kerkje neer, bidden wat, en gaan terug naar Hakendover. Hier is dan insgelijks de kerk gesloten en hetzelfde spel herbegint als in Grimde. Zoo doen de bedevaarders dertienmaal den weg : Hakendover-Grimde, Grimde-Hakendover. Vele menschen blijven nuchter tot 's morgens om zoogauw als de kerk geopend wordt te kunnen communiceeren. Men verzekerde ons dat dit nogal moeilijk was. Heen en weer wordt dezelfde baan gevolgd, wat natuurlijk het gaan bemoeilijkt en den weg soms zeer slecht maakt. Zoo gebeurt het dat men op harde baan vertrekt om ten langen laatste door de modder terug te keeren. Sommige bedevaarders doen den weg, die 8 tot 9 uren duurt, in eenmaal ; anderen, voornamelijk de ouderen, rusten een paar keeren. Om twaalf uur 's middags wordt opnieuw de benedictie gegeven en het Dertienmaal wordt gesloten.

Velen, die niet graag 's nachts het Dertienmaal doen of zij die belet zijn, komen terug gedurende het octaaf. Anderen doen het gedurende 't jaar, voornamelijk de inwoners van Hakendover zelf. De vreemdelingen die van zeer ver komen, slaan twee vliegen in één klap. Zij komen Paaschdag reeds in Hakendover aan en doen dan het Dertienmaal. 's Anderendaags nemen ze deel aan de processie. Naar het schijnt doet er op dezen dag meer volk deze bedevaart dan wel op 17den Januari.

Niettegenstaande de toelating gevraagd werd door de kerkelijke overheid, werd het Dertienmaal in 't begin

---

Sommigen noemen in de plaats van St. Hilarius, St. Paulus bekeering (25sten Januari). Het volk zegt dat het de drie strengste Winterdagen zijn.

In 't Fransch noemt men als « Saints de glace » : de HH. Mamertius, Pancratius en Servatius (11, 12 en 13 Mei). Gekend voor de bruske temperatuurveranderingen. (Cfr. Almanach du Soir 1926, blz. 32.)

van den oorlog door de Duitschers verboden. Ook kwam er in 1915 of 1916 bijna niemand meer. Daarna begon men opnieuw. Na den oorlog nam het getal bedevaarders weer toe, zoodat er in 1926 ongeveer 'n 200 bedevaarders waren. In 1927 telde men er omtrent 40. 15)

In vroeger jaren kwam er nochtans veel meer volk. In 1827, 28 en 29 telde men meer dan 500 personen. Volgens het zeggen van Arn. Pieraerts, pastoor van 1650 tot 1693, kwamen er meer dan 200 bedevaarders, toen men nog ging tot aan het klooster der Witte Vrouwen 16).

Niet altijd was de gevolgde weg dezelfde. Zooals we juist zegden ging men in den beginne van Hakendover tot aan de kapel van het klooster der Witte Vrouwen te Thienen, waar een kruisbeeld vereerd werd, genoemd « Lieven-Heer der Witte Vrouwen 17).

---

15) Hier volgen eenige cijfers, die het getal handteekeningen op het boek aangeven. Die cijfers zijn niet absoluut, daar er veel menschen zijn die het Dertienmaal doen zonder te teekenen. In 1911-185; in 1914-100; in 1915-5; in 1916-21; in 1926-38; in 1927-35. Zie ook verder, nota 33.

16) Uit het boekje van CARTUYVELS op. cit. geven we het volgende als documentatie :

« .... worden gevonden veele menschen, de welke derthien-mael, met groote devotie, gaan van deze Kerke tot het Capelleken, staende aen het Klooster der Witte-vrouwen tot Thienen, gaende en weder-keerende den heelen nacht, tot derthien mael toe, niet-tegenstaende het saisoen van den tijd, wanneer het dikwils grootelijks regent, sneeuwt, oft vriest, etc... namentlijk in de voorgaende jaeren 1701-1702., en in 't jaer 1703 zynder voor het minste, wel vyftig geweest die dezen grooten Ommegang met groote devotie hebben volbracht, niet-tegenstaende het perykel van den Oorlog. Zoodat ik mag zeggen, dat deze devotie meer en meerder toe-neemt, gelijk het in 't voorsz. jaer 1703 heeft gebleken : want noyt in mynen tyd meerder Communicanten hebbe gezien, niet-tegenstaende de groote perykelen van den Oorlog. Mynen voor-zaet schrijft in zyn boekxken, dat hy in zynen tyd, in deze Octave, heeft gehad 14. 15. 16. 17. honderd Communicanten en ik kan getuygen, dat ' er in deze Octave, in 't jaer 1703 geweest zijn over de 22 honderd zonder die van de Stad Thienen..... »

Men vergete niet, dat vroeger nog geen treinen reden en dat de bedevaarders (die soms van heel verre kwamen) dan nog daarbij den langen weg naar huis heen en weer te voet moesten afleggen.

17) We knippen letterlijk volgende interessante nota uit de « Bloemlezing uit de Hagelander » :

Over den oorsprong van dit kruisbeeld leeft in Thienen de volgende legende :

Men doet voornamelijk het Dertienmaal tegen de ziekten van het vee. Een man verzekerde ons dat aldus drie zijner koeien genazen, die reeds door den veearts verloren gegeven waren.

De kanonikken van het kapittel van St-Germanus droegen de kerk van Hakendover eene groote vereering toe, en zij besloten den tempel met een kostbaar geschenk te begunstigen en kochten derhalve een groot kruisbeeld.

De geestelijken van St-Germanus wilden het beeld stoetsgewijze van deze kerk naar Hakendover dragen. Aan het klooster der *Witte Vrouwen* gekomen, hielden zij een oogenblik stand om te rusten, en zij plaatsten het kruisbeeld tegen eenen muur van het klooster.

Na eenige stonden wilden de kanonikken hunnen weg vervoorderen, doch welk was hunne verbazing, toen het hun teenemaal onmogelijk was, het kruisbeeld weder op te heffen.

Die eerwaarde heeren herkenden in dit wonder eene schikking Gods ; de Heer — dit was duidelijk — gaf op een mirakelvolle wijze te kennen, dat Hij aldaar wilde vereerd worden.

Derhalve keerden zij naar de stad terug.

Ruimen tijd bleef het wondere kruisbeeld tegen den muur staan in de opene lucht zonder eenige beschutting tegen de wisselvalligheden der jaargetijden.

Het wonderbare beeld verwekte de vereering van vele godvruchtige zielen.

Zekeren dag, dat er wederom talrijke menschen rond het beeld vergaderd waren, kwamen de aartshertog Albrecht en zijne edele gemalin Isabella met hun gevolg aldaar voorbij. Dezen grooten toeloop van volk ziende, vroegen zij daar de reden van. Toen die godvruchtige en edelmoedige vorsten de wondere geschiedenis van dit Kristusbeeld vernamen, besloten zij aldaar rond het kruisbeeld eene kapel te bouwen, waaraan zij ook een gunstig gevolg gaven.

Onder het Fransche Schrikbewind, als het klooster der *Witte Vrouwen* werd aangeslagen en verkocht, bracht de commissaris der stad Thienen dit kruisbeeld op zijnen rug naar de kerk van den H. Germanus, alwaar het nu nog berust in de Kruiskoor ; het is een groot en zwaar houten kruis, waaraan een Kristus, van mansgrootte en met een lang purper kleed gespijkerd is.

Nog immer draagt dit beeld onder de bevolking van Thienen den naam van *Lieven Heer der Witte Vrouwen,* en wordt zeer vereerd, onder andere op de drie eerste Vrijdagen der Lentemaand, door tallooze geloovigen, van wijd en breed naar St-Germanus' kerk gekomen.

Na de Fransche Omwenteling deden de Dertienmalers eenige jaren de bedevaart van in de kerk van Hakendover tot in de St-Germanus' kerk van Thienen naar den *Lieven Heer der Witte Vrouwen ;* doch, daar die tocht te uitgebreid was, heeft men de bedevaart verkort, en thans gaat men slechts tot aan het kerksken van Onze Lieve Vrouw ten Steen.

Het doen van het Dertienmaal staat in hoog aanzien. Paus Pius IX vergunde op 18den Maart 1873 een vollen aflaat aan hen die het deden 18). De meesten houden er aan dertien achtereenvolgende jaren het Dertienmaal te komen doen, waarvoor ze dan een diploma of medallie ontvangen. Om te bewijzen dat ze aanwezig geweest zijn, moeten ze jaarlijks teekenen op een daartoe bestemd boek. Eenige lieden vertelden ons dat zij, die dertien achtereenvolgende jaren het Dertienmaal doen, één dag op voorhand weten dat ze zullen 's anderendaags sterven. Anderen nog vertellen dat zij die het doen zeker mogen zijn van in den Hemel te komen. Wij kennen persoonlijk verschillende menschen die drie termijnen van dertien jaar elk, deden. We weten zelfs een man, die 52 achtereenvolgende jaren het Dertienmaal deed; een andere deed 26 toeren op één dag. De diploma's of medailles worden later door de familie zorgvuldig bewaard en met fierheid getoond aan de bezoekers, die er naar vragen. Hij, die het diploma inlijstte schreef gewoonlijk een korten uitleg er onder. De teksten verschillen van diploma tot diploma. Meestal zijn ze heel eenvoudig en in sappige volkstaal opgesteld. Heden worden geen diploma's meer gegeven, alleen nog medailles.

***

Ongetwijfeld is het Dertienmaal een diep ingeworteld gebruik, daar het zich zoo staande houdt, niettegenstaande het gewoonlijk geschiedt bij het ongunstigste weder.

Heel anders is het immers gesteld met het meerendeel der andere bedevaarten.

De Winter is het doode jaargetijde; de Lente baart het nieuwe leven. Niet alleen voor de natuur is dit waar, maar ook de mensch, die toch zoozeer onder den invloed van het midden staat, ondergaat op dit tijdstip een verjongingskuur. En is het een feit, dat we in de Lente meer voelen dat we leven en dat we, als oogenblikkelijk gevolg daarvan, meer de behoefte ondervinden dit leven te uiten,

---

18) Zie het stuk in Bets op. cit. blz. 51.

Hulde aan Henricus Baets!

de godvreezende man dien dertien jaren lang den dertien maalschen bedeweg gedaan heeft tusschen de Kerk van Hakendover en de Kapel van O. L. V. ter Steen.

HAKENDOVER. — Verkleinde reproductie van het diploma dat gegeven werd aan de bedevaarders, die dertien achtereenvolgende jaren het Dertienmaal deden.

dan is dit ook het geval met gansch een volk, m. a. w. de trek, die we opmerken bij het individu, vinden we terug, en wel op grootere schaal, bij de collectiviteit. Kermissen en groote beevaarten komen weerom en brengen een schat van actueele, levende Folklore mede. Nergens toch kunnen we het hart van het volk, van *ons* volk, beter en warmer voelen kloppen dan bij deze gelegenheden.

Dit alles is ten volle toepasselijk op de bedevaart van Paaschmaandag te Hakendover, een der eerste bedevaarten en kermissen der Lente.

Vóór 'n twintig jaar, vóór den oorlog zeggen de menschen, zag men reeds gedurende den nacht van Paschen op Paaschmaandag, dichte groepen bedevaarders, voornamelijk uit de Kempen en uit Hollandsch Limburg, voorbijtrekken 19). Nu echter zijn de verkeersmiddelen veranderd en verbeterd en daardoor zijn er natuurlijk oude gebruiken te loor gegaan en nieuwe in voege getreden. Paaschmaandag, van 's morgens vroeg, zien we tegenwoordig op den steenweg Thienen-St. Truiden, lange rijen fietsers voorbijtrappen. Mannen op hun Paaschbeste ; mooie meisjes, als splinternieuwe vlinders in Lentekleedij. Het bergen van al die rijwielen is waarlijk een niet te versmaden bron van inkomsten geworden voor de jeugd van Hakendover. Het spreekt van zelf dat auto's, moto's, autobussen en trams niet ontbreken.

Over de kleedij op de bedevaart van Hakendover zou wel een woordje meer hoeven gezegd te worden, want zonder overdrijven mogen we beweren, dat we er al de modes van de laatste vijftig jaar terugvinden. Voor zoo'n gelegenheid wordt immers « alles » nog eens uit de kast gehaald en opnieuw om het lijf gehangen. Al het goud komt voor den dag en hangt te bengelen aan ooren en hals. Meer dan één buitenmensch komt hier nog naartoe met zijn trouwkleederen aan, die toch steeds als de beste blijven gelden. Rokken met een fantastische breedte zijn er geen

---

19) Dat er nu nog altijd veel Nederlanders naar Hakendover komen bewijst het volgende : dit jaar (1926 schonken bedevaarders van Breda aan de kerk een vaandel, als herinnering aan het feit, dat ze reeds 25 jaar in groep aan de processie deelnamen.

zeldzaamheid alhoewel het moderne modepopje er insgelijks goed vertegenwoordigd wordt. 't Is er een zotte mengeling van kleuren en vormen, die alle verbeelding te boven gaat en waarlijk een specialist in het vak vraagt om nauwkeurig, van folkloristisch standpunt uit, beschreven te worden.

We bevinden ons tusschen een groepje bedevaarders. In het dorp hoort men nog niets dan een dof gedommel, 'n eigenaardig gezoem, als van een reusachtigen bijenzwerm, die boven de woelende en krioelende menigte hangt. Vooraleer de processie voorbij is mag de muziek nog niet beginnen te spelen.

Dit is echter van weinig belang voor ons; wij zijn immers niet gekomen om te kermissen, maar om ons volk af te kijken dat ter beevaart komt. Laat ons daarom dat groepje daar, die Kempische boerkens met wijde broek en zijden pet en die boerinnekens met groote wit-kanten vleugelmutsen, eventjes naar de kerk volgen. Moeilijk, wegens het gedrang, geraken we de trappen op die ons binnen de omheining van het heiligdom brengen.

Daar trekt vooreerst de schoone « Spikboom », een afstammeling van den hagedoorn van 690, (vertelt de legende) onze aandacht. Iets of wat gebogen en met breed opengespreide takken, die welhaast een teer groene bladerkroon met witte bloemen zullen vormen, staat hij daar met een sterk ijzeren traliewerk omgeven, dat hem moet beschutten tegen schennende handen. Op 'n drie meter boven den grond ontplooit hij zich.

Of het traliewerk er rond noodig was zien we maar al te wel. In de schors bemerken we verscheidene sporen van vroegere insnijdingen, door bedevaarders gedaan, die aldus een grootere ontwikkeling van den struik beletten. Zelfs nu, niettegenstaande er twee manden vol takskens onder den boom staan, zien wij er nog die zeker willen spelen en persoonlijk iets afsnijden zoo het mogelijk is. 's Zaterdags vóór Paschen wordt de boom gewoonlijk gesnoeid en de manden met takskens gevuld. Vóór den oorlog zat er Paaschmaandag zelfs een man in den boom, wiens werk het was takskens te geven aan dezen die ze hem vroegen. Een interessante en opmerkenswaardige bijzonderheid is het, dat de bedevaarders voornamelijk een twijgje trachten vast te krijgen, waaraan een doorn te

HAKENDOVER. — Bedevaartvaantje Nr 4 (recto). Naar een schilderij van A. Ost.
(Uitgaven « Brabantsche Folklore » Nr 35, April 1927).

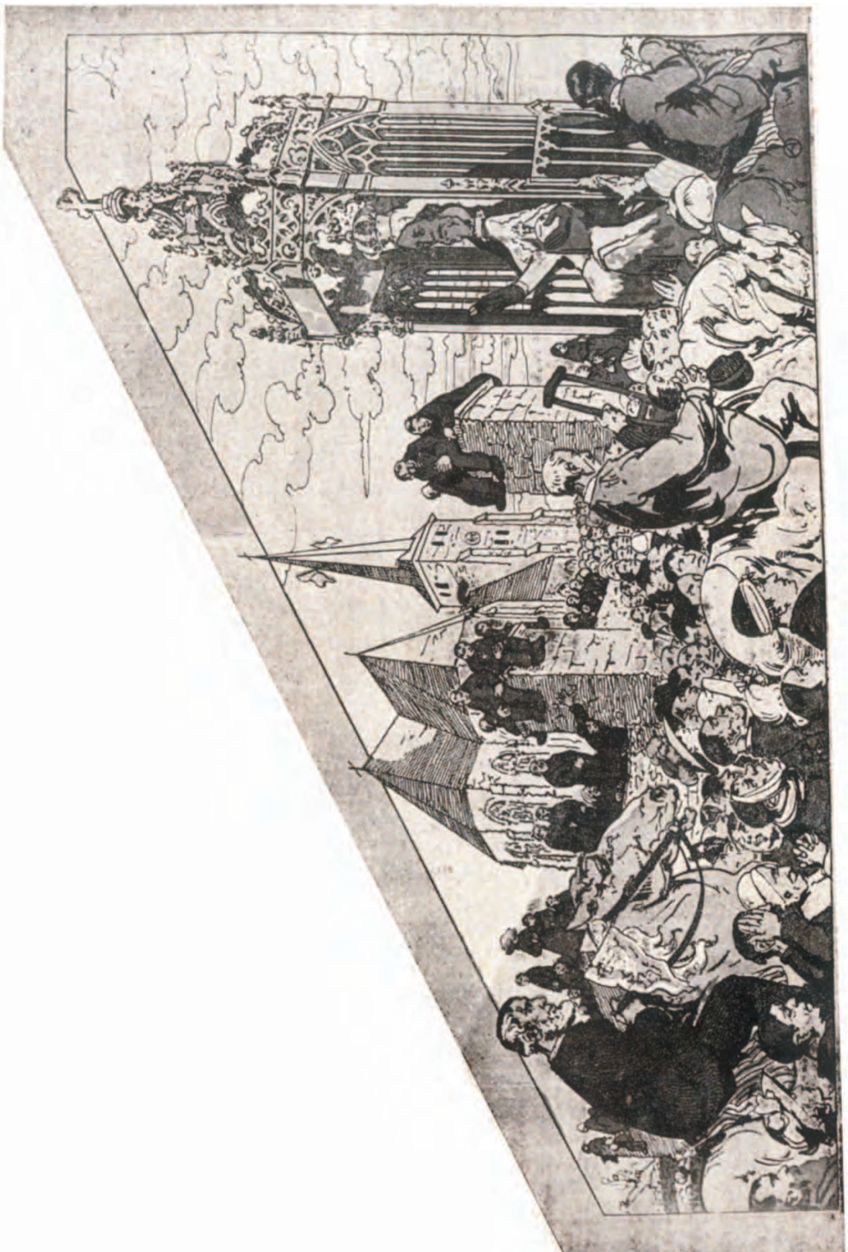

HAKENDOVER. — Bedevaartvaantje Nr 4 (verso). Naar een schilderij van A. Ost.

vinden is 20). De ouderdom van dezen boom konden we moeilijk vaststellen ; we schatten hem op 'n 150 jaar 21).

Zeker is het nochtans dat het de moeite waard is aangeteekend te worden, ter oorzake van het volksgeloof dat er aan verbonden is. De tekst der legende samen met het altaarstuk en dezen boom zijn immers de drie voornaamste factoren, die medewerken tot het frisch en onge schonden bewaren der legende in den geest van het volk. Eens te meer bewijst ook deze struik, dat de mensch een houvast, een materieel voorwerp zoekt, waarrond hij de overleveringen, die hem kwamen uit vroegere tijden, kan concentreeren 22).

We volgen steeds ons groepje en gaan mee rond de kerk, want velen doen dit 13 maal vooraleer binnen te gaan. In een daartoe afgesloten hoekje zien we een man aarde uitgraven, die hij aan de voorbijkomende bedevaarders aanbiedt. De menschen nemen ze aan, bergen ze zorgvuldig weg en offeren in de plaats wat geld.

Deze aarde wordt opgegraven op het kerkhof zelf, op een plaats waar vroeger menschen begraven werden. Ook in den loop van het jaar komen veel bedevaarders er halen. Nochtans vertrekken er op bovengemelde wijze op Paasch-

---

20) Vgs. J. Chalon (Fét. Id. & Am. blz. 71), zouden deze takskens dienen om de menschen te vrijwaren tegen de bekoringen. Nergens konden we hierover juiste gegevens vinden.

Wat dezelfde schrijver in hetzelfde werk echter zegt over het verkoopen der takskens is niet gansch juist. Wel gebeurde het een paar jaren, dat de man, die gelast was takskens aan de menschen te geven, geld daarvoor vroeg. Dit gebeurde echter zonder toelating der geestelijke overheid, die zoodra zij het te weten kwam, het dan ook streng verbood. De menschen offeren hier naar beliefte wat geld ; er wordt *niets* gevraagd.

21) L'épine d'Hakendover est certainement centenaire. Ce sont les pèlerins qui l'ont empêché de se développer davantage. Il est fort probable que l'arbre du VIIme siècle représentait un arbre fétiche antérieur au christianisme et marquait déjà l'existence et le prétexte de certains rites païens. J. Chalon. Arb. remarq. d. l. Belg. blz. 207. Même auteur. L. Arb. fét. d. l. Belg., blz. 58.

22) Naar het schijnt zou deze boom zijn naam gegeven hebben aan het dorp. Het oorspronkelijke woord zou na verschillende vormveranderingen, in den loop der tijden ondergaan (Haechedor, Haghedorne) Hakendover geworden zijn. Zie ook P. V. Bets op. cit. blz. 36.

maandag alleen twee volle karren uit Hakendover. Dit vernamen we persoonlijk uit den mond van den E. H. Pastoor, of we zouden het niet hebben kunnen gelooven.

Waartoe dient dan die aarde? zult u ons vragen.

In 't algemeen antwoorden we hierop, dat ze gebruikt wordt tot alle mogelijke doeleinden. We geven eenige bijzondere gevallen op. Men werpt ze bv. onder het graan dat in de schuren getast wordt, opdat er gedurende den Winter noch ratten noch muizen zouden aankomen; men strooit ze rond den haard om kinderen van het vuur af te houden; men gebruikt ze om op de velden te smijten, die onvruchtbaar gemaakt werden door heksen; zeer veel wordt ze

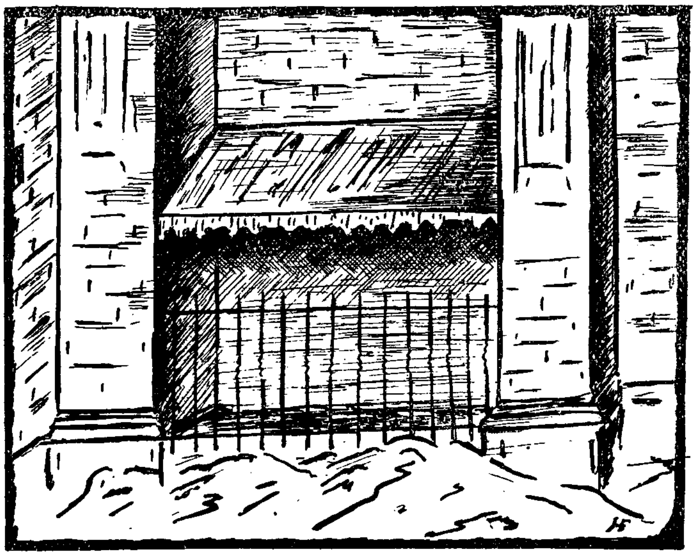

HAKENDOVER. — Afgesloten hoekje waar de bedevaarders de gewijde aarde komen halen.
(Teekening door den schrijver).

gebezigd om tusschen het voedsel der zieke dieren te mengen, want naar het schijnt is het geven van die « beroemde gewijde aarde van Hakendover » een onfeilbaar middel om de gewenschte uitslagen te bekomen. Voornamelijk wordt ze te eten gegeven aan te driftige paarden en aan zwijnen die verstopt zijn. Nooit zal men zien, dat een inwoner van Hakendover iets zaait of plant zonder er wat gewijde aarde over te strooien, opdat het goed zou gedijen en niet geraakt zou worden door de kwade hand.

Eigenaardiger nog. In die aarde zijn beentjes te vinden van geraamten. Een mensch van Hakendover verzekerde ons, dat zijn vader meer dan eens op middernacht was moeten opstaan om, voor zijn vrouw die tandpijn had, zoo een beentje te gaan zoeken in die aarde op het kerkhof. Met dit beentje raakte zij den bedorven tand aan en beloofde een novene te doen en iets te offeren. Oogenblikkelijk verdween de pijn 23).

Vroegertijds, nu veel minder, zag men meer dan één bedelaar langs den weg zitten. Hij raapte de aarde naast zich op en trachtte ze aan de voorbijgaande bedevaarders te verkoopen. Elk jaar wordt die aarde vóór Paschen gewijd 24).

Gaan we nu binnen. De kerk zit reeds gestampt vol volk dat zich verdringt om het mirakuleus beeld en gedurig aan geld werpt in de twee overgroote offerblokken. Op gevaar af van regenscherm of wandelstok te verliezen, wringt ieder op zijne beurt zich zoo dicht mogelijk bij het beeld om het rood vloeren kleed eens even aan te raken « als om de aandacht des Zaligmakers te vestigen en hem te zeggen : ,,Ik ben hier ook'' » schreef D. Claes zoo schoon 25). Driemaal gaan de bedevaarders rond het beeld

---

23) In Zout-Leeuw noteerden we (4-10-26) een gelijksoortig gebruik. Men raakt den zieken tand aan met het beentje van een geraamte en men bidt terzelfdertijd voor den doode aan wien het beentje toebehoorde. Naar men zegt rot dan die tand en valt uit.

Vergelijk hiermede nog dit gebruik, om de genezing te bekomen van wratten :

Als 't tampt voor een doode neemt men wat aarde uit den hof. Men wrijft daarmede kruisgewijze over de wrat, terwijl men zegt ;

Ik bid voor den doode in 't graf,
En ik wasch er mijn wratten mee af.

Naarmate het doode lichaam zich ontbindt in het graf, verdwijnt ook de wrat. (Zout-Leeuw 4 Oct. 1926 — id. Zonhoven-Limburg 5 Oct. 1926).

24) Aug. Hock vermeld een analoog gebruik te Houthem bij Maastricht en te St-Brigitte d'Amay. *Croyances et remèdes populaires au pays de Liége.* 1888 blz. 13.

Vgs. Chalon (Fét. Id. & Am.) zou de plaats van de gewijde aarde het vroegere Sacrarium zijn, waarin men eertijds het, met geconsacreerden wijn gemengd water uitgoot, waarmee men na de mis den kelk uitspoelde.

25) Zie Dietsche Warande en Belfort II Jrg. N° 4.

of rond het voetstuk er van zoo het beeld weg is met de processie. Dezen Zaligmaker eens zien, Hem bidden en iets offeren is waarlijk de kern, het doel der bedevaart.

Het is een veelkleurig houten Kristus in zittende houding, die in de linkerhand een wereldbol houdt en twee vingers der rechterhand plechtig omhoogsteekt, als om het volk te zegenen. Het hoog doch smal voorhoofd, de groote starkijkende oogen, de pijnlijke trek om den mond, de eigenaardige gekrulde baard en de slecht weergegeven knevels schenken aan dat beeld die mystieke, stil-kalme uitdrukking, die we bij zooveel Middeleeuwsche mirakuleuze beelden aantreffen.

Dit beeld is 1m25 hoog en dateert waarschijnlijk uit de dertiende eeuw. Groot is zijn kunstwaarde niet en de moderne polychromie heeft het waarlijk niet veel schoonheid bijgezet. Nochtans mag het goed vergeleken worden met het meerendeel der andere heiligenbeelden uit hetzelfde tijdperk.

Aan het rechter zijaltaar staat nog een ander beeld, waarrond zich veel volk verdringt. Het is een Godsnood, gemaakt om tegen een muur geplaatst te worden. De lijdende Kristus zit op een steen ; de handen zijn samengebonden en in de rechterhand houdt Hij een rietstok. De oogen zijn scheef getrokken en met dikke randen omgeven ; er ligt iets angstigs in dien blik. De mond is half geopend en het lijf gansch bebloed. De neus is weinig afgewerkt ; nochtans zien we dat de beeldhouwer, zonder er nochtans wel in te slagen, getracht heeft een groote smart voor te stellen ; we bemerken ook een strekking tot het weergeven der spieren ; de beenen en de voeten van het beeld zijn vuil en verbrokkeld.

Toen we dit laatste feitje voor de eerste maal opmerkten, dachten we oogenblikkelijk dat de oorzaak er van te vinden was in het dikwijls aanraken van die voeten door het volk. Dit veronderstelt ten andere ook M. E. van Heurck 26). Volgens J. Chalon 27) zou de oorzaak er van zijn, het afbreken en splijten van de verf. Bij nadere be-

---

26) In Les Drap. de Pèl. blz. 169.

27) Fét. Id. & Am. blz. 73.

schouwing nochtans, bevredigde die uitleg ons niet en we gingen op zoek. Zoo vernamen we dat deze verbrokkeling van beenen en voeten nauw samenhing met de « gewijde spelden » die men vroeger op de foor te Hakendover verkocht. Deze spelden, die men in den eenen of anderen winkel ging koopen, werden namelijk gewijd met ze eens in de beenen of de voeten van dien Godsnood te steken. Het is een artikel dat hedendaags bijna gansch uit de kermiskramen verdwenen is. Menschen, die nog gewijde spelden noodig hebben, komen ze op bovenvermelde wijze zelf wijden. Het is derhalve goed verstaanbaar dat een halve linkervoet van het beeld verdwenen is.

Deze spelden worden gebruikt tot alle mogelijke doeleinden, voornamelijk om zweren open te steken en om windels vast te maken. Insgelijks worden ze gebezigd om tegen de tanden te steken als men tandpijn heeft. Deze Godsnood wordt ook aangeroepen, om de genezing te bekomen van breuken. Dit is opvallend, daar we zien dat rond zijn handen een lederen breukband gewonden is.

We merken op dat hier insgelijks veel geofferd wordt. In deze streek is de godsvrucht tot dit soorten beelden waarlijk groot 28).

In verband met het voorgaande noteerden we nog analoge gebruiken op andere plaatsen. In de begijnhofkerk te Tongeren bestaat er een schilderij, de martelie van den H. Erasmus voorstellend. Deze Heilige wordt aanroepen tegen buikpijn. Op de schilderij bemerken we ontelbare speldeputjes en nog eenige ingeprikte spelden. Als een kind buikpijn heeft komt de moeder hier bidden, neemt een van de spelden die op de schilderij steken en zet in de plaats een speld, die aan de buikwindels van haar kind gediend heeft. Deze nieuwe ingeprikte speld zal op haar beurt door andere moeders gehaald worden 29).

---

28) Cfr. Beelden van Godsnood door J. Dewert, J. Ch. Peeters enz., Brab. Folk. II, 99, 209. III, 75. IV, 295. V. 88.

29) 't Daget in den Oosten V[de] Jrg. 1889 blz. 56. Ons medegedeeld door M. J. Gessler.

J. Chalon haalt hiervan meerdere voorbeelden aan in zijn werk 30). Hij citeert o. a. den Christus van Leuven (verbrand in 1914), den H. Christoffel van Hoei, een paar voorbeelden uit Bretagne e. a. Wat Hannuit aangaat is zijn veronderstelling niet heel juist. Het dicht traliewerk werd er vóór het beeld van den grooten H. Christoffel gezet, niet omdat men ook dezen Heilige spelden of nagels in de beenen prikte, maar alleen omdat hij veel te veel stampen te verduren had van de schooljeugd, die daar eenige keeren daags voorbij moest en in 't voorbijgaan ook al wel eens het geld dat er geofferd werd, door de vroegere wijdopen traliën naar buiten trachtte te trekken. 'n Reden dus van heel practischen aard,

Dit voegden we hierbij om te bewijzen, dat hetgeen we in Hakendover aanteekenden, op verre na geen alleenstaand feit is. Waarschijnlijk is dit gebruik een overblijfsel van oude heidensche practijken en kan men het rangschikken bij een ander, dat bestaat in het slaan van spijkers in boomen of afgodsbeelden.

Naast dien Godsnood zien we ook een paar andere opmerkenswaardige beelden van de H. Maagd en van den H. Johannes. Wat ons echter meer rechtstreeks aanbelangt is het volgende : onder het beeld van den boven beschreven Godsnood ligt een Kristus in het graf, die eveneens een groot deel der belangstelling en der offergaven van de bedevaarders tot zich trekt. Alleen het vuile en bijna onkennelijk geworden hoofd steekt uit boven den ouden stofferigen mantel. Het alles wordt beschut door een dicht versleten traliewerk, dat uit alle soorten draad is samengesteld en dat juist openingen laat die groot genoeg zijn om het offergeld door te laten vallen, dat op en nevens het kleed verspreid ligt tusschen andere offergaven.

Toen we laatstmaal in Hakendover kwamen, maakten we 'n kleinen inventaris van die offergaven op. Tusschen een aantal geldstukjes lagen hier en daar haarspelden, lintjes

---

30) Fét. Id. & Am. I blz. 17, 24, 32, 34. 69, 73, 89, 146, 353, 355, 614.
II blz. 44, 98, 119, 120, 136, 151, 181.

Arbr. Fét. blz. 9 tot 14. Tourments infligés au Dieu qu'on implore.

Niet al deze citaten hebben betrekking op het inprikken der spelden in de beelden. De meesten spreken slechts over het offeren van gewone spelden of haarspelden.

(waarvan sommige aan het traliewerk vastgebonden), kleine wassen beeldjes, drukknoopjes, koordjes, stukjes stof, een lok haar van een kind en ander haar dat scheen te komen van de manen van een paard. 't Zou ons verwonderen zoo we dien keer alles gezien hadden.

In zijn geciteerd werk (Id. Fét. Am.) vraagt J. Chalon naar de beteekenis der haarspelden als offergaven. In Raatshoven (Racour), waar we zeer veel haarspelden bemerkten, door bedevaarders aan de ijzeren kronen gehangen, vernamen we dat de haarspelden voornamelijk geofferd werden om verlost te worden van hoofdkwalen, voornamelijk van hoofdpijn. De beteekenis der andere opgenoemde zaken is verschillend. Meest altijd gebeurt het, dat ze herkomstig zijn van den persoon of het dier waarvoor men bidt 31).

In 't portaal der kerk staat 'n koffer, dat tegenwoordig niet veel aantrek meer schijnt te hebben. Daarin wierp men voornamelijk offergaven voor zieke dieren en veldvruchten. We bemerken er in wat tarwe en wat beestenhaar.

Steeds onverpoosd gaat het woelen en dringen van weggaande en pas aankomende bedevaarders voort, totdat de mis begint. Het volk zit tot in de sacristie, ja tot boven op den predikstoel staat 'n typiek Hollandsch heiboerken. Nu wordt alles min of meer stil.

Na de mis begint de omgang.

Rond de kerk is 't een gewoel om nooit meer uit te geraken. Langzamerhand vormt zich de processie met in 't midden, hoog boven het volk uit, het zegevierend miraculeus Christusbeeld. Verder merken we niets op dan nog een beeld der H. Maagd en eenige vlaggen 32).

---

31) Cfr. analoge gebruiken aan het klein kapelleken van Wommersom nabij de hoeve « Boschellen » en aan de kapel van O. L. V. ter Koorts (Bethaniëkapel) te Zout-Leeuw. Zie Brab. Folk. IV, 175.

32) Wat Chalon er ook van denke, dit Mariabeeld is niet miraculeus, alhoewel het volk er een groote godsvrucht voor heeft. Die twee beelden bemerken we ook op het bedevaartvaantje N° 2.

Vroeger was die processie veel schooner. Omtrent 1635 werden al de kostelijke stukken, die in de processie gedragen werden, door soldaten vernietigd. Cfr. P. V. Bets op. cit. blz. 35. Het miraculeus beeld werd eertijds gedragen door leden van de boogschuttersgilde van Thienen... Veel zinnebeeldige wagens reden in die processie. Fr. Cartuyvels op. cit. blz. 33.

Langzaam en biddend wringt dit alles het dorp uit. Eenigen tijd nog volgen we den veldweg maar dan, zonder het jonge teere graan te ontzien, trekt al het volk dwars door de velden naar het altaar toe, dat daarboven op den heuvel staat te glinsteren in het helle zonnelicht. Komt! Laat ons eventjes vooruitloopen om van ginder het schoon en eigenaardig schouwspel beter te kunnen bewonderen.

Als de baren eener kleurenrijke zee onder zonnegetintel, komt het volk den heuvel opgegolfd, onduidelijk nog en zonder bepaalde vormen. Evenals alle jaren zijn talrijke boeren te paard gekomen om de processie op te luisteren. Stilaan omringen ze dan een gedeelte der menigte die zich in een kring samentrekt en nu, zoohaast alles van den weg af is, beginnen de paarden te loopen. In volle vaart gaat het rond dien drom menschen; hoog vliegt de aarde in de lucht en toch steeds schuift alles dichterbij 33). Van langzamer-

33) Volgens Fr. Cartuyvels op. cit. blz. 34 namen er in zijn tijd 600 à 700 ruiters deel aan die processie. Dikwijls nochtans wordt dit getal, evenals het getal bedevaarders zeer overdreven Zoo telde « Het Handelsblad » dit jaar nog 400 à 500 paarden en tienduizenden en tienduizenden bedevaarders, als er in werkelijkheid 'n 100 à 200 paarden en 'n 25 à 30.000 bedevaarders konden zijn. Hetzelfde geschiedt dikwijls als men spreekt van het Dertienmaal waarvoor de Hagelander (1901) ook *duizenden* aangaf. Zooals we reeds zegden waren er in 1927 35 handteekeningen; bijna iedereen teekende. We denken dat het getal 200 voor 1926 eveneens als overdreven mag aangezien worden.

Volgens aloud gebruik moeten de paarden 13 keeren rond de processie loopen. Over dit getal is men het verre van eens. Sommigen zooals Schayes en De Reinsberg zeggen 3 maal; anderen beweren 9 maal (bijgedachte novene?). Het meerendeel zegt 13 keeren. Practisch loopen de paarden driemaal rond de processie, daar ze den tijd niet hebben om dit dikwijler te doen. Vroeger liepen de paarden 13 maal rond de kerk, op het kerkhof zelf. Nu maakt men met de paarden een veel grooteren toer rond het heiligdom, insgelijks 13 keeren. Dit gebruik is heelemaal onafhankelijk van het loopen der paarden rond de processie; het bestaat op zich zelf. Nooit hoorden we dat de bedevaarders te paard geweerscheuten losten, zooals Schayes en De Reinsberg zeggen.

In alle geval, het is een zeer oude en eigenaardige gewoonte, die wel wat gevaar oplevert. Het volk is er echter van overtuigd dat er. door mirakuleuze tusschenkomst van den Kristus, geen ongelukken zullen gebeuren. Het doel van dit gebruik is, de dieren gedurende het jaar tegen besmettelijke ziekten te behoeden. Zie ook Brab. Folkl. III Jrg. blz. 63.

Als een merrie in Hakendover einde dracht is, gaat men er dertien maal mee rond de kerk, opdat alles goed zou afloopen.

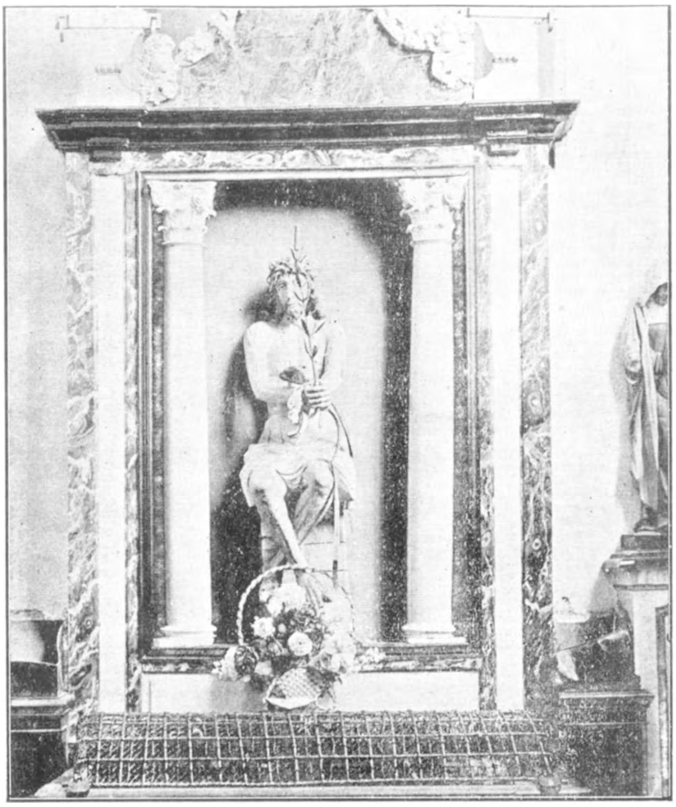

HAKENDOVER. — De Godsnood en de Christus in het graf.

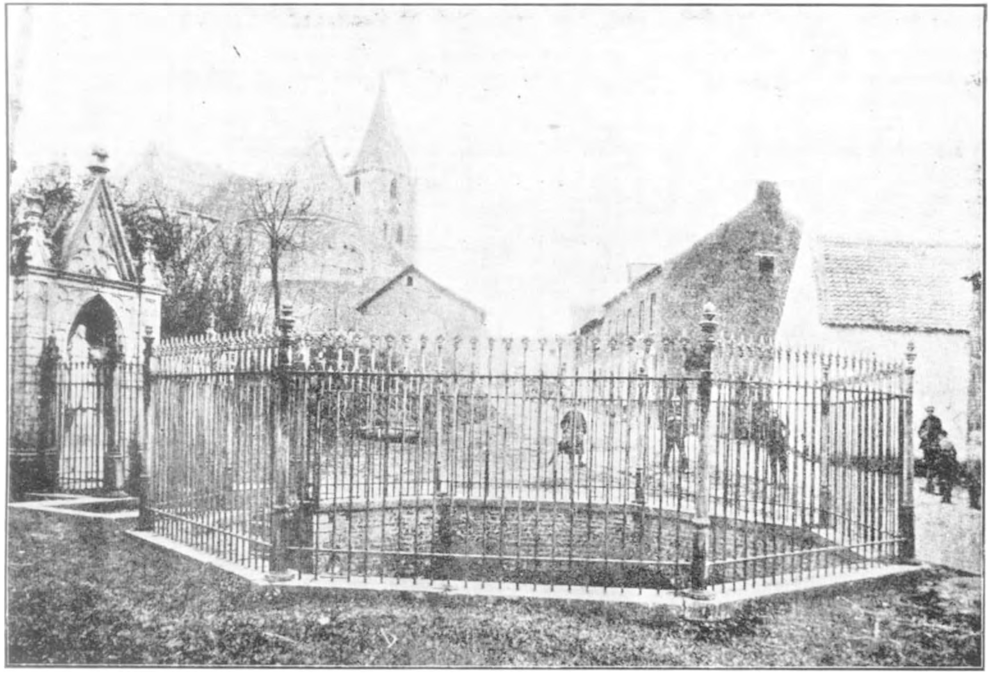

HAKENDOVER. De Bron.
(Naar J. Chalon : Idoles, fétiches et amulettes).

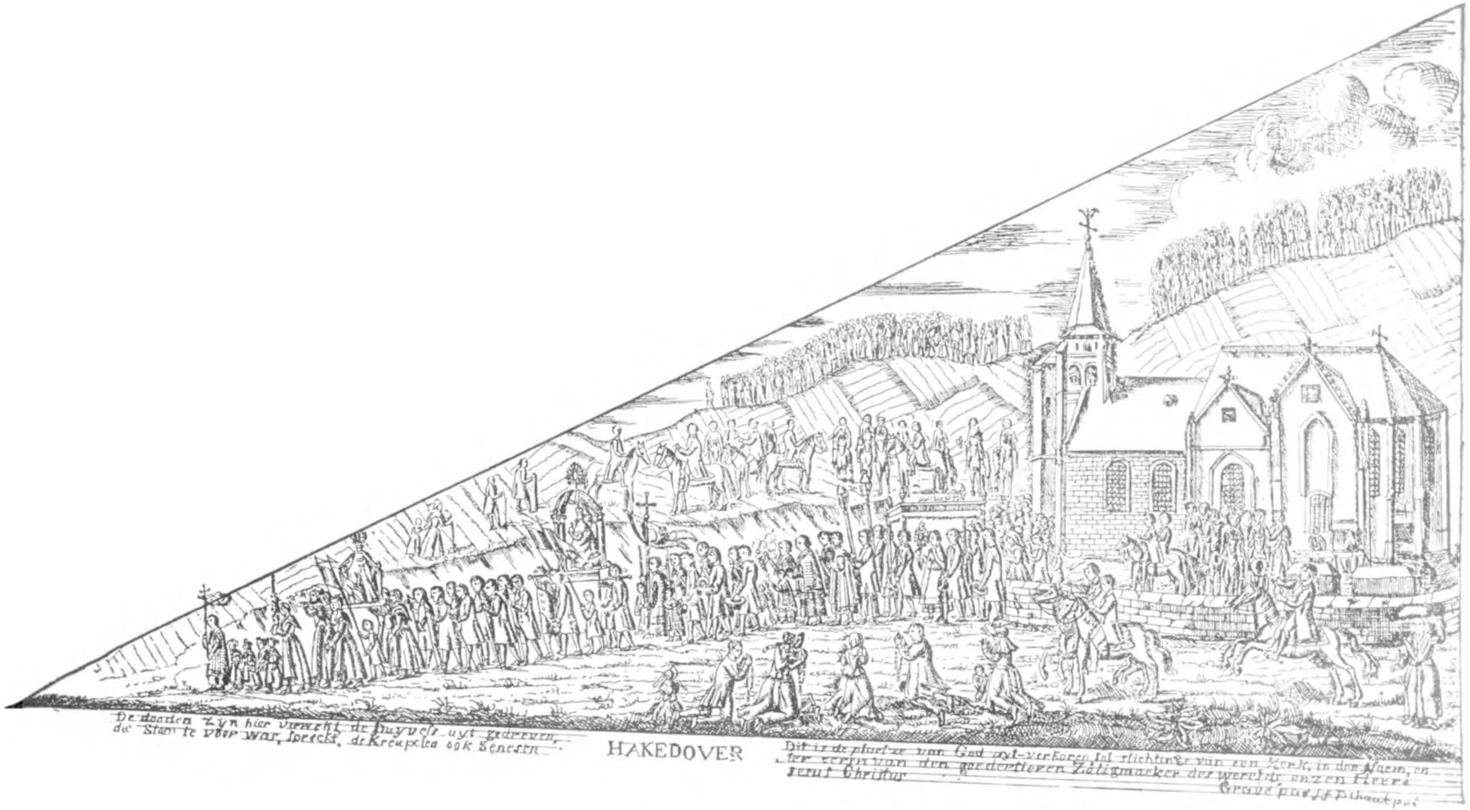

HAKENDOVER. — Bedevaartvaantje Nr 2. (Cliché in bruikleen afgestaan door M. E. van Heurck).
Interessant ets uit het einde der XVIIde eeuw, zonder handteekening. De koperen plaat behoort toe aan het Museum van Brugge.
(Zie Drapelets de pèlerinage blz. 163).

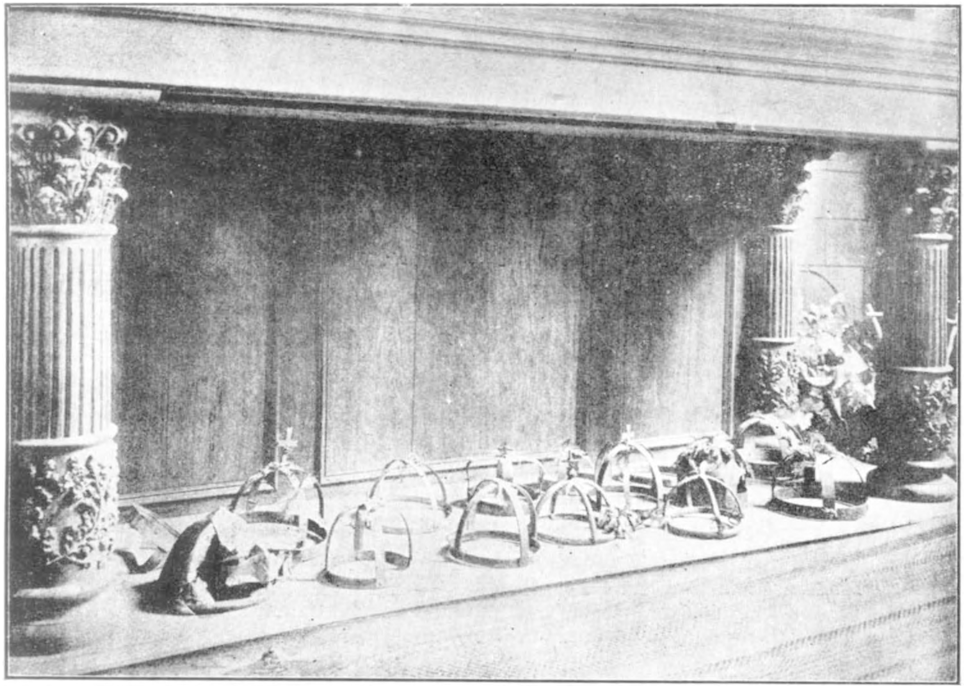

De ijzeren kronen in de kapel van O. L. V. ten Steen te Grimde.
(Naar J. Chalon : Idoles, fétiches et amulettes).

hand worden de kleuren duidelijker; het gedommel der menigte begint op een bidden te lijken. Nu naderen ze het altaar.. Al die lijvige kloekgebouwde Brabantsche paarden scharen zich er rond terwijl het volk blijft staan. De priester met de monstrans in de hand bestijgt de trappen; het koor heft een *Tantum ergo* aan, dat trillend wegdeint in de stille ijle lucht.

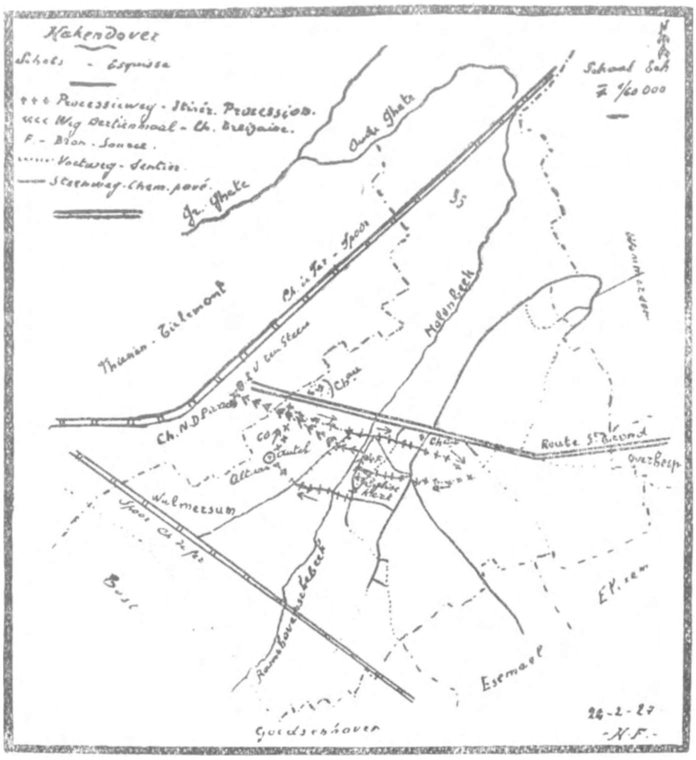

Hakendover. — Wegen gevolgd door de bedevaarders op 17^{den} Januari en op Paaschmaandag.

(Schets door den schrijver).

Nu komt de schoone stond der benedictie.

Allen liggen geknield op den malschen mullen grond, in het jonge koren of in de donkergroene klavervelden; de paarden staan stil en stijf als beelden; heel hoog in de lucht hangen er ergens een paar leeuweriken te fluiten, verder is alles stil. Kijkt eens even boven die hoofden uit; allen zijn gebogen als zware korenaren op een zomerveld. Vreemd trilt een schel en zegenend gaat het kruis door de lucht....

Nu staan allen weer recht en stilaan komt de processie terug op den stofferigen zonnigen veldweg.

'n Schoon weertje getroffen dit jaar, oprecht warm ; zoo heeft men het altijd niet. 'n Zeker jaar vertelt het volk, was het een echt Winterweer op Paaschmaandag en daarom werd de processie uitgesteld. Tot groote verwondering van allen stond echter 's anderendaags 's morgens, het beeld gansch bemodderd in de kerk ; gedurende den nacht had het zelf den omgang gedaan. Sinds toen gaat de processie uit door alle weer.

Ditzelfde legendemotief vinden we terug in de legenden der Lieve Vrouwen van Werchter (Brabant), van Hanswijck (Mechelen) en van Tongeren (O. L. V. met den Druiventros) 34).

Vandaag viert de Lente hoogtij. Langzamerhand verwijdert zich het volk opnieuw door de velden. Om één uur komt het terug in de kerk. Wij volgen echter niet meer en keeren terug naar het dorp langs den weg dien we daar juist genomen hebben.

Is dat nu nog het schoone veld van daar straks. Ziet, hoe plat dat jonge graan hier getreden werd ; 't is toch precies een straat ! Geen vrees nochtans ; binnen enkele dagen zal dat alles opnieuw frisch en jeugdig staan groeien en bloeien 35). Dit jaar zal 't niet gebeuren als bij den boer der legende. Deze verbood eens de processie van over zijn akkers te gaan en voor zijn straf oogstte hij eenige maanden later niets dan slecht strooi en ledige aren.

Wij komen aldus opnieuw aan de eerste huizen van het dorp.

Al de folklore der kermisvierders en der bedevaarders vinden we hier in de straten bijeen. Eigen aan het dorp merken we het gekend water van Onzen-Lieven-Heer van Hakendover op, dat, verkocht in fleschjes van 0,50 fr.,

---

34) Cfr. Bloemlezing uit « De Hagelander » blz. 16. en WICHMANS' *Brabantia Mariana*, Lib II Cap IV.

35) Het volk ziet hierin een tusschenkomst van God. Ook FR. CARTUYVELS op. cit. blz. 34 kan zich niet onthouden van uit te roepen : « Ziet het wonder werk des Heeren ! ». Wat er ook van zij, zeker zal de Lente, die toch elk jaar en overal het wonderwerk der herleving doet in de natuur, er voor een groot deel tusschen komen. De Walen noemen deze processie : « Le Grand Pardon ».

door godvruchtige menschen mee naar huis genomen wordt. Het is herkomstig uit de beroemde fontein, die we ook eens eventjes gaan bezoeken.

De gothieke constructie, waarin het beeld des Zaligmakers staat, en het ijzeren hekken rond deze bron, werden in 1876 vervaardigd. We lezen dit jaartal op een blauwen steen. Het hekken omsluit een vergaarbak met vuil en stilstaand water van de fontein. Het water echter, dat de menschen komen halen om te gebruiken is zeer zuiver.

Hier is 't een geloop en geplas dat het schoon is om zien. Met volle emmers wordt het water opgehaald. Sommige menschen maken er hun zakdoek nat en wasschen zich het aangezicht er mee; anderen nog komen er hun paarden drenken.

Dit water wordt gebruikt om aan zieke dieren te geven doch voornamelijk om oogziekten te genezen. Of het werkelijk een genezende kracht bezit is ons onbekend. Men bezigt het insgelijks om de oogen der blinden te wasschen. Voor veel andere zaken nog wordt dit water aangewend, naargelang de omstandigheden en het geloof der personen, die het gebruiken. Hier ook gevoelt men dikwijls lust om den oorsprong van dit gebruik te zoeken in overblijfselen van oude heidensche practijken. Wij denken eerder, dat sommige teksten uit het Evangelie tot soortgelijke gebruiken zouden kunnen aanleiding gegeven hebben 36).

Nu beginnen de eigenlijke bedevaarders stilaan naar huis te trekken en de rij fietsers van dezen morgen vormt zich opnieuw. Mooier is ze echter geworden, want meer dan één heeft een bedevaartvaantje op het stuur van zijn rijwiel steken. Hier en daar zien we ook ruiters naar huis rijden, die hun paard met zoo een vaantje versierd hebben. Zonder een woord meer gezegd te hebben over deze vaantjes, mogen we Hakendover niet verlaten.

Vroeger waren ze veel schooner dan hedendaags. Het waren driehoekige papieren vlaggetjes. In den loop der tijden veranderden de teekeningen, die er op voorkwamen, zooals de cliché's waarvan sommigen ons goedwillig door den Heer E. van Heurck afgestaan werden het aanduiden. Deze welgekende auteur van « *Les Drapelets de Pèlerinage*

---

36) Zie o. a. Joh. IX. vs. 7.

en Belgique et dans les Pays voisins » geeft van elk vaantje een gedetailleerde ontleding. Voor hier ontbrekende bijzonderheden verwijzen we naar dit standaardwerk.

Zeer moeilijk is het, nog een van die oude bedevaartvaantjes te vinden. Ze werden immers uit papier vervaardigd en ten andere bijna alle gebruikt om in de stallen gehangen te worden. Dit deed men om de dieren te behoeden tegen besmettelijke ziekten.

HAKENDOVER. — Het mirakuleus Christusbeeld, volgens het hedendaagsch bedevaartvaantje. De ge ijkenis met het diploma van het Dertienmaal is opvallend. Verkleinde reproductie.

Tegenwoordig zijn het eenvoudige stoffen Belgische vlaggetjes (22,5 cm × 19,5 cm.), die heelemaal van den traditioneelen vorm afwijken Op de gele kleur er van vinden we de hiernevenstaande teekening. Het gelaat van den Kristus is nogal primitief weergegeven. We zien er insgelijks den ouden troonhemel op. De vier steunpilaren er van werden vóór 'n dertig jaar, bij het in gebruik komen van den nieuwen troonhemel 37), in kandelaars veranderd. Deze staan tegenwoordig nog steeds op het hoogaltaar. Onder de teekening van het vaantje staat gewoonlijk gedrukt « HAEKENDOVER » ; ook bemerkt men er waarop staat «DE GODDELIJKE ZALIGMAKER». Dit vaantje kan vergeleken worden bij deze, die tegenwoordig in Scherpenheuvel verkocht worden. Zou het een min of meer ingrijpende hervorming zijn, die de bedevaartvaantjes in dienst wil doen treden van het vaderland ?

---

37) Deze staat op het bedevaartvaantje, geteekend door A. Ost. Nr 4 (recto). Er bestaat nog een ander bedevaartvaantje dat hier niet weergegeven werd.

HAKENDOVER. — Bedevaartvaantje Nr 3. (Cliché in bruikleen afgestaan door M. E. van Heurck).

Houtgravure met lijst, zonder handteekening, met als adres van den uitgever : Thienen. — Ed. Noël, Wolmerkt, 11. (Zie : *Les Drapelets de pèlerinage*, blz. 164).

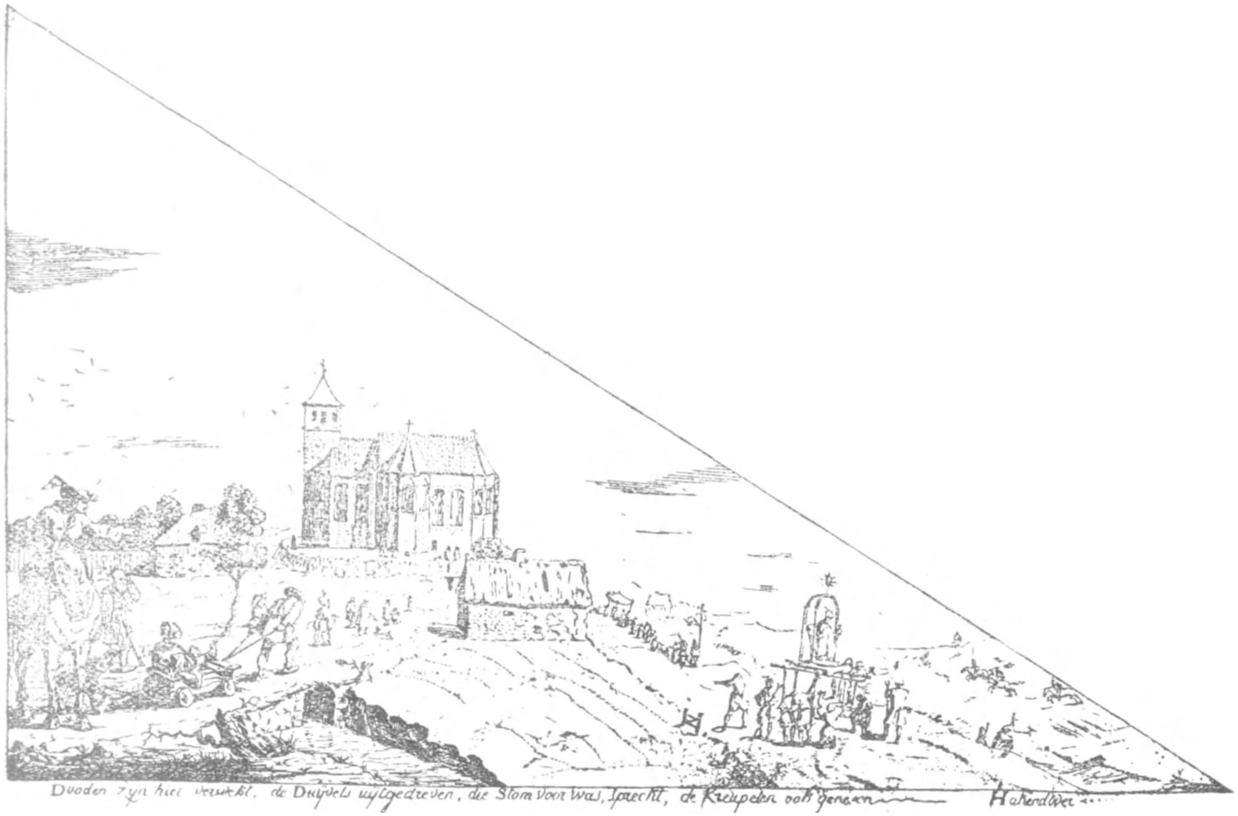

HAKENDOVER. — Bedevaartvaantje Nr 1. (Cliché in bruikleen afgestaan door M. E. van Heurck).
Interessant ets uit het einde der XVIIde eeuw, omlijst, zonder handteekening, zonder adres van den uitgever.
(Zie : *Drapelet de pèlerinage*, blz. 162).

Stilaan vertrekken dus de bedevaarders ; de overigen, de meesten zelfs blijven kermissen, ten minste nog 's namiddags. De zes groote danstenten (zeer populair op de kermissen in deze streek) en al de herbergen, zitten opgepropt van 't volk. Lustig zwieren en dwarrelen daar onze Vlaamsche jongens en onze zwartgelokte meisjes uit het Walenland dooreen ; in vreugde en plezier wordt daar een pint gedronken.

Steeds is tweede Paaschdag in Hakendover, terzelfdertijd als een bedevaartsdag, ook een echte Vlaamsche kermisdag geweest waar gedanst wordt om er bij te vallen en waar men drinkt met volle kruiken. Om er een bewijs van te hebben hoeven we slechts het boekje van Cartuyvels te lezen. Ook deze haalt reeds de bekende woorden van den H. Thomas aan : « *Qui multum peregrinatur, raro Sanctificatur* 38). Dit schreef hij, evenmin als de kleine preek op het einde van zijn werkje, niet zonder reden. Heden zoowel als vroeger zijn groote bedevaarten nog steeds gelegenheden tot sommige misbruiken 39).

De zon daalt naar 't Westen. De heuvel, waarop dezen voormiddag het nu afgebroken altaar stond, ligt thans te droomen in zachte zonneweelde. Heel stil zien we verliefde paren wandelen langs groenende veldwegen, waar daar straks nog de processie ging. In het dorp schreeuwt het Lenteleven zich uit ; heel de lucht hangt vol kermisgedreun en gezwier.

* * *

Heel nauw in verband met de twee beschreven bedevaarten staat de bedevaart naar St. Maurus, in de kapel van O. L. V. ten Steen, te Grimde. Daarom mogen we niet nalaten hier nog eenige woorden over te zeggen.

't Is immers tot aan deze kapel dat de bedevaarders gaan, die het Dertienmaal doen, en het meerendeel der

---

38) « Die vele Bede-wegen doet, zal zelden Heylig worden : om dat men vèel misbruyken ziet geschieden van de gene die Bede-wegen doen. Voornamentlijk in het weder keeren naar hunne woningen ». Cartuyvels blz. 65.

39) Onwillekeurig denken we hier aan : De Bedevaart naar St-Cornelis-ten Hove door C. Buysse (uit « Tusschen Leie en Schelde »). Een stuk, dat wel waarde heeft op folkloristisch gebied.

personen, die op tweeden Paaschdag naar Hakendover komen, laat niet na van in 't voorbijgaan eens gaan te bidden vóór den H. Maurus te Grimde 40).

In dit tijdschrift verschenen reeds een paar goede reproducties, van het buiten- en binnenzicht der kapel 41).

De reiziger, die van Thienen naar St. Truiden spoort, bemerkt bij het eerste stilstaan van den trein, dit eenvoudig kerkje aan zijn rechterkant. Ons interesseert voornamelijk het volgende.

In deze kapel, genoemd « Kapel van O. L. V. ten Steen » 42) wordt de H. Maurus aangeroepen om genezing te bekomen van hoofdkwalen. Hiermede in verband staat het gebruik der ijzeren kronen 43). De bedevaarders die hier komen om genezen te worden, zetten zich zoo 'n kroon op het hoofd, bidden wat en offeren iets. Soortgelijke gebruiken bestaan op verschillende plaatsen o. a. te Racour, te Hoves-lez-Enghien enz., 44). Alle werden reeds in detail elders besproken. Op 26sten Januari ll. bezichtigden we nog de ijzeren kronen in de kapel van Grimde. Het verschil van vorm, model en grootte valt op te merken. In 't algemeen zijn ze eenvoudig ; men vindt er nochtans die fijner afgewerkt en schooner zijn 45).

Vooraleer te eindigen, willen we echter wijzen op den oorsprong der ijzeren kronen. Iemand die hoofdpijn heeft, gaat stukjes ijzer bedelen bij de geburen en draagt ze dan naar den smid om er zoo 'n kroon laten van te smeden. Deze kroon wordt dan geofferd in de bewuste kapel.

---

40) Zoo slaan de bedevaarders twee vliegen in één slag. Vergelijk hiermee ook de bedevaart naar Zout-Leeuw (St-Leonardus) op tweeden Sinksendag. Vele bedevaarders gaan dan insgelijks naar O. L. V. van den Ossenweg. Vergelijk eveneens Scherpenheuvel-Averbode.

41) Zie Brab. Folkl. Vde Jaar, Nr 27-28.

42) Zoo genoemd naar een steenen Lieve Vrouw beeldje dat men er vereerde, na de rampen die de streek in 1635 teisterden.

43) Cfr. E. van Heurck. La thérapeutique des couronnes en fer forgé.

44) Cfr. J. Chalon. Fét. Id. & Am. blz. 235.

45) Als aanvulling van de lijst der gekende pastoors, gegeven door P. V. Bets op. cit. voegen we hier nog bij : *Joseph van Hemelen*, geboren te Morkhoven den 29sten Mei 1860. Professor aan 't Sint-Gommarus College te Lier. Onderpastoor te Assche. Pastoor in Hakendover sinds 7den Mei 1908.

Waarschijnlijk bestaan er nog andere manieren om die kronen te verkrijgen, doch we zochten er niet naar, vermits dit eigenlijk van ons onderwerp afwijkt.

Ongetwijfeld zullen er hier en daar, niettegenstaande onze ernstige opzoekingen, nog feilen en missingen in dit artikel voorkomen. De lezer gelieve ons er over te verontschuldigen. Steeds zullen we met groot genoegen de terechtwijzingen aannemen.

Zout-Leeuw, Januari 1927. FR. HENDRICKX
Regent.

Bibliographie.

P. V. BETS. Geschiedenis der Gemeente en mirakuleuze kerk van Hakendover. Thienen 1873 — Turnhout, Proost 9de uitgave, 1925. (Geraadpl.) 't Zelfde werk bestaat in 't Fransch.

FR. CARTUYVELS. Kort Klaer en Waerachtig Verhael van den Oorsprong en voortgang der Stichtinge van de mirakeleuze Kerke van den Zaligmaeker des Werelds in de Parochie van Haeckendover oft Haeckendoren, volgens de oude Registers van St. Lambrecht tot Luyck, en d' oude schriften van het Rood-Klooster by Brussel enz.... Thienen, L. Fauconier z. d. 1704.

FR. CARTUYVELS. Récit bref, clair et vrai de l'origine, progrès et fondation etc....(Traduit du Flamand). Tirlemont P. J. Merckx, s. d.

J. CHALON. Les Arbres fétiches de la Belgique. Antwerpen, 1912, blz. 58 à 61.

J. CHALON. Fétiches, Idoles et Amulettes. St. Servais. 1921. T. I. blz. 67 & vgd.

J. CHALON. Les arbres remarquables de la Belgique blz. 207, N° 497.

D. CLAES. Paschen. Dietsche Warande en Belfort. IIde Jaarg. N° 4, blz. 349 en vgd.

CH. J. COMHAIRE. Le pèlerinage de Hakkendover près de Tirlemont. Luik, 1897.

G. CORNELIS. Beschrijving der bedevaarten van O.-L.-V. ten Steen en van den Heiligen Maurus. Thienen z. d. (Nog in den handel).

L. DE KONINCK. De Wonderkerk van Hakendover. Volkslegende uit de 7de of 8ste eeuw. Mechelen, 1896.

BARON DE REINSBERG-DÜRINGSFELD. Traditions et Légendes de la Belgique T. I. blz. 251. Brussel 1870.

R. MAERE. Le retable d'Hakendover. Annales de l'Académie royale d'Archéologie. Antwerpen, 1920.

Abbé J. NÈVE. Deux mille ans de l'histoire des Belges. T. I. 2de uitgave. Brussel, De Lannoy, 1924.

ARN. PIERAERTS. Een cort, claer ende waerachtigh verhaal van den oorspronck ende voortganck der stichtinghe (mitsgaeders oock) van die gheduerige devotie der miraculeuze kercke des Salichmaeckers des Werelts in de parochie van Haeckendover : boven Thienen.... Leuven 1660.

SCHAYES. Essai Historique sur les Usages, les croyances etc.... des Belges Anciens et modernes. Leuven, 1834, blz. 168-169.

EMILE VAN HEURCK. Les drapelets de pèlerinage en Belgique et dans les pays voisins. Antwerpen, Buschmann 1922. (blz. 162 tot 170).

EMILE VAN HEURCK. La thérapeutique des couronnes en fer forgé. Antwerpen 1921.

EMILE VAN HEURCK. Le merveilleux dans la légende d'Haekendover. Annales de l'Académie royale d'Archéologie. Antwerpen 1920.

Almanak 1925 H. Jozef, blz. 30 tot 38. Uitg. Paters der HH Harten, St Antoniusberg, 9, Leuven.

Tijdschrift « *De Hagelander* » Jrg. 1901 K. Peeters, of Bloemlezing uit het tijdschrift « De Hagelander »1893-1901, z. d. blz. 20 tot 29.

Het Handelsblad, 13den en 14den Mei 1926. D. P.

Province de Brabant. *Inventaire des Objets d'Art* existant dans les édifices publics des communes de l'arrondissement de Louvain. blz. 44 & 90. Brussel, Guyot, 1906.

Touring Club de Belgique. 1924, blz. 528.

Aan ons lezers. — Wij bezorgden ons een 25 tal reeksen van 6 postkaarten, geteekend door Ost, die ook het vaantje N° 4 vervaardigde. Deze kaarten zijn in vijf kleurendruk en zullen niet meer uitgegeven worden. — Wij kunnen ze enkel aan ons abonnenten afstaan tegen den prijs van 5 frank per reeks. Deze kaarten verbeelden de bijzonderste scènes van de bekende beëvaart in dit artikel beschreven.

Enkele voor den folklore belangwekkende nota's, getrokken uit de werken van Adenès li Rois.

De schrijver der gedichten waaruit wij de volgende nota's genomen hebben is een zeer eigenaardig persoon.

Adenès blijkt de verkorting te zijn van Adam. Waarom men aan dien persoon den bijnaam gaf van « li Rois » is tot nu toe niet uitgemaakt. Zeer waarschijnlijk nochtans heeft men dien naam ontleend hetzij aan zijn ambt van hoofd der minnezangers, hetzij aan den titel van koning, welken hij droeg als voorzitter eener letterkundige vereeniging of rederijkerskamer. 1)

Zijne geboorteplaats is ons eveneens onbekend, toch is het bijna zeker dat hij van Brabantsche afkomst is. Zijne loopbaan als minnezanger begon hij aan het hof van Hendrik II, hertog van Brabant, daarna ging hij over naar het hof van Jan den Eersten en volgde nadien Gwijde van Dampierre. Hij overleed op het einde der 13de eeuw.

Vier voorname werken hebben wij hem te danken :
1) *les enfants Ogier*; in den loop dezer verhandeling duiden wij het met eene O. aan.
2) *Berthe aux grans piés* dat wij met eene B aanduiden.
3) *Beuvon de Commarchis* » » » BC. »
4) *Cleomadès* » » » » C. »

De lezers van den Brabantschen Folklore zullen met belangstelling vernemen hetgeen wij als opmerkenswaardig voor den folklore in deze dichtwerken hebben aangetroffen.

Zooals iedereen in zijnen tijd hechtte Adenès ook geloof aan hekserij en tooverij. In den folklore der verbeelding is er zeer dikwijls spraak van een tooverpaard, dat zijn ruiters door de luchtruimte heen voert. Het is niet onwaarschijnlijk dat dit een oude Oostersche opvatting is, die men

---

1) Volgens Vandereuse zou men hem naar de meening van Roquefort dien bijnaam gegeven hebben omdat hij een prijs of kroon verworven had op een prijskamp, welke door een andere letterkundige maatschappij onder de dichters was uitgeschreven. (*Biographie Nationale*, I deel, blz. 65.)

ook aantreft in de « *Duizend en één Nacht* », doch welke reeds vroeger gebruikt is geweest in den roman *Pierre de Provence et la belle Maguelonne*, evenals in onzen *Reinaert den Vos* II 5598 en volgende verzen, alsook door Chaucer in zijn *Squier's tale* en door Cervantes in het boek *Don Quichotte* x b. 45.

Van dit paard, dat Adenès ons voorstelt als van ebbenhout zijnde, zegt hij :

Quant il vouloit, il estoit
Assez tost où estre vouloit
Et tout aussi tost retournés
Ert arrière quant c'ert ses grés. (C. 1614-8.)

Zoodra de aanvoerder zich had omgekeerd :

Li chevalès s'en ala
Si très tost, que cil qui le virent
Mouvoir, assez tost le perdirent
Ne sorent qu'il fu devenus. (C 2452-5)
Ceci est fait par nigromancie
Qui est merveilleuse clergie
Car mainte merveille en a on
Faite pieça, bien le set on. (C. 1645-3)

Men geloofde aan toovervorstinnen en aan de daden welke dezen verrichtten ; immers Cleomadès, om zich aan eenen benarden toestand te onttrekken, verhaalt :

Tous jours, au chief de III années
Me prennent en mon dormant fées
Seur I cheval de fust me metent (C. 3649-52)

De toovergodinnen waren zeer schoone wezens, ja schooner dan de vrouwen ; daarom ook werden de meest begunstigden dezer er bij vergeleken :

La damoisele, qui plus bele ert que fée (O. 8154)

Volgens de legendarische overlevering der middeleeuwen wordt Virgilius voorgesteld als een buitengewoon toovenaar, voor wien Heliodorus de toovenaar de plaats moest ruimen ; daarom is het niet te verwonderen dat onze dichter sommige zijner kunststukken beschrijft en ons weet te vertellen : dat Virgilius een kasteel op twee eierdoppen te midden der zee vestigde, waarmee het kasteel van den eierdop te Napels bedoeld wordt ; dat het aan Virgilius te danken is dat er te Pouzzoles baden bestonden welke de kracht bezaten om welke ziekte ook te genezen ; dat er te Napels een paard op een paal stond, hetwelk alle

Et la raison pour quoi on connaissoit
K'est messagiers, c'estoit ce qu'il portoit
Devers le fer, sa lance et pourmoiroit

(Teekening door L. Counhaye).

Uitgave van « Brabantsche Folklore », N° 35. April 1927.

soort van paardenziekten genas, zoodra de zieke paarden aan dien paal gebonden werden ; dat er te Rome een spiegel bestond, waarin allen die tegen de stad verraad wilden plegen te zien waren ; dat er te Napels eene vlieg was, welke alle andere vliegen uit de stad weerde ; dat er te Rome een eeuwig vuur brandde, hetwelk echter is uitgegaan toen men den koperen gerechtsdienaar die voor het onderhoud van het vuur moest zorgen met een stok heeft geslagen ; dat men ook nog te Rome vier mannen vond, die ieder op een toren van de stad gehuisvest waren, er de vier jaargetijden voorstelden, en bij den aanvang van ieder jaargetij aan elkander een koperen appel toewierpen, welke zij dan het gansche jaargetij door bij zich hielden.

De droomuitlegging was eveneens in gebruik ; immers terwijl Clarmondinne rustte op de knieën van Cléomadès, die haar in haren slaap wilde omhelzen, zag zij in een droom het gebeurde onder zinnebeeldigen vorm ; zij hechtte geloof aan den droom, en trachtte te ontkomen. (C. 14539 en volg.)

Eveneens had Blanchefleur, koningin van Hongarië en moeder van Berte aux grans piés, een droom : terwijl zij sliep kwam het haar voor dat een woeste beer

> Li menjoit le bras destre, la coste et la nage (de dij)
> Et un aigles venoit seoir sur son visage. (B. 1678-10)

Ontsteld over dezen droom ontwaakt de koningin, verklaart haren droom en wil oogenblikkelijk hare dochter zien, die het slachtoffer eener wraakgodin was geworden.

Het hart is het middenpunt der teedere innerlijke aanschouwingen en gevoelens.

De koningin Blanchefleur voelt zich geenszins aangetrokken door de zoogenaamde kleinkinderen, die men haar voorstelde :

> Car li cuers ne l'i trait (B. 1938).

De droefheid wordt vergeleken bij een bloedende wonde des harten, hetwelk in den schoot (le ventre) gelegen is. (1)

---

1) Ende trake mi uten buke dat herte (Ferguut 214). Deze voorstelling, welke zeer oud is, komt ook voor in den Bijbel (Hoogl. I 7 I. Jerem. xxx 6).

Il m'est avis que j'aie
Parmi le cuer dou ventre d'un coutel une plaie (B. 216) (1).

Op het oogenblik dat Simon de ongelukkige en terneergedrukte koningin eenzaam in het bosch ontmoet wordt hij door diep medelijden getroffen.

Si que l'aigue (water) dou cuer sus sa face descent (B. 1189) (2).

Van een edelmoedig mensch zegt men dat hij « le cuer entier » heeft. Is iemand overgelukkig, dan, zooals de hoofdman der Muzulmannen Karatuus aan zijne vriendin Gloriande verhaalt :

Li cuers dou ventre me rit quant je vous voi. (O. 2032).

of wel :

Li cuers de joie ou ventre l'en hauçoit.

of ook nog :

Li cuers de son ventre de joie en soushauça (BC. 3632).

Integendeel wordt het door groote droefheid verbrijzeld, immers Ermengars merkt op :

C'est merveilles que n'ai de duel (droefheid) le cuer crevé (BC. 1668).

Er vallen ook nog sommige gevoelsuitdrukkingen aan te teekenen, toen Berthe aux grans piés in het bosch verdwaald rondliep :

En crois sur l'erbe douc doucement se couchoit
La terre moult souvent piteusement baisoit (B. 751-2) (3).

Ook ten dien tijde, zooals immer en overal, had men een grooten eerbied voor al hetgeen aan een bemind wezen, dat verdwenen is, heeft toebehoord ; daarom ook verhaalt de dichter dat koning Pepin een of ander overblijfsel van Berte in het bosch heeft doen opzoeken :

S'aucune chose en ai......
De li ou de la robe que ele ot portée
Sachiez, je l'ameroie assez plus que riens née (B. 2468-70)

---

1) Dit is een algemeen gebezigde uitdrukking : In het Duitsche dichtwerk van *Walter en Hildegarde* IX wordt de droefheid van Attilla vergeleken bij eenen scherpen ijzeren priem die hem het hart doorboort.

2) Deze geijkte uitdrukking vindt men ook terug in het werk *Le chatelain de Vergi* dat hoogstwaarschijnlijk van Bourgondischen oorsprong is.

3) Verscheidene volkeren, onder andere de negers in Congo, drukken thans nog hunne droefheid uit door zich met het aangezicht plat ter aarde te werpen.

De verontwaardiging eens vaders tegenover zijn volwassen zoon komt ons wel wat overdreven en ruw voor. Toen immers Bueves zijn zoon ontmoette, die tegen zijnen wil in de Sarazenen bestreden had, riep hij hem toe :

Si n'estoit pour la gent que ci voi assamblée
Je vous donroie ja merveilleuse jocé (kaakslag) (BC. 2997-8).

Het is inderdaad waar dat de menschen alsdan, niettegenstaande de veredeling der liefde en het kristen geloof, ruw waren en niet zelden zonder eenig medelijden :

Car bien savez que pieça est usé
Que quant gent d'ost sont par leur force entré
Soit en chastel, en vile ou en cité
Kanqu'il encontrent est tout mort et tué
Pou i voit on nului qui aii pitié (O. 6656-70).

Het zelfde feit komt ook voor in een Brabantsch heldendicht, dat ongeveer rond denzelfden tijd als de dichtwerken van Adenès opgesteld werd en waarin de gevechten der inwoners van Grimbergen tegen die van Vilvoorden beschreven worden :

Dat die van Grimbergerlant
Daer quamen ende wouden verbeuren
Wat sij vonden sonder merren
Ende dootslaen mans, wijfs ende kinder
(Grimbersche oorlog I 5561-4).

Wat de Brabanders betreft, zij ook op hunne beurt behandelden de inwoners van Grimbergen op dezelfde wijze. II 620-3.

Wanneer een afgezant het vijandelijk leger naderde gaf deze te kennen dat hij als gezant gekomen was door de punt van zijn wapen naar zich toe te keeren.

Et la raison pour quoi on connaissoit
K'ert messagiers, c'estoit ce qu'il portoit
Devers le fer sa lance et pourmoisoit (in de handen hield) (O. 2060-63).

Van een ander gezant wordt er gezegd :

Le fer de son espiel (zwaard) par devers lui torna (BC. 3261).

Ook nog werd zulke houding van het wapen gebruikt als teeken van onderwerping, zooals blijkt uit hetgeen de dichter verhaalt over den Sarazeen Karatuus, toen deze zich bij Karel den Groote aanbood :

Parmi la pointe prit son brant (wapen) d'acier clere (O. 3164) (1)

Wanneer de afgezant bij het vijandelijk leger was aangekomen wierp hij zijn wapen over de schouders :

Lors a son hiaume dislacié et osté
Par ses épaules l'a arrière geté (O. 2093-4).

Ging men eene verbintenis aan of legde men een eed af, waardoor men te kennen gaf dat men de bepaalde overeenkomst trouw zoude naleven, dan gebeurde dit op die wijze, welke de dichter te kennen geeft wanneer hij van een Turkschen ridder zegt dat deze :

Leva le doit à son dent (2) le hurta
Ce senefie que loiaument lenra
Les convenances k'en convenant leur a (O. 2095-7).

Bij wijze van beleediging deed de koningin van Denemarken den baard der afgezanten van Karel den Groote afscheren. (O. 307) (3).

---

1) Het was een algemeen gebruik dat « bien senefiait, misericorde ou mort ou il sumelioit » rom. van Alexandre le Carpent. f. v. Gladius Tristan biedt zijn wapen aan terwijl hij het met den punt vasthoudt. (Le morte Darthur VIII-27-4.).

2) *Dent* man. enk. in plaats van *dents* (tanden). Et n'est de blanc fors que le dent (Verg. 62-63) in het vlaamsch den tand (Verguut 1752). Deze manier van handelen, op de overlevering gegrond, bestond reeds in het begin der XIIIe eeuw en komt voor in « Le jeu de St Nicolas du trouvère » van Jean Badel, waarin een Sarazeensche seneschalk tot zijnen koning zegt :

Sire bien vous croi seur les Dieux :
Mais assez vous querroi mieux (ik zal u des te meer gelooven)
Si vous l'ongle heurtiés au dent (198-200).

Een ander voorbeeld hiervan vinden wij in het « Chanson de gestes du Cycle de Guillaume d'Orange, le Mariage Rainouort.

Par l'otroier, fiert son doi à son dent.

(Mededeeling welke wij aan den Heer G. Charlier, professor aan de Brusselsche hoogeschool, te danken hebben).

Ook weten wij dat men in vroegere eeuwen zwoer bij de tanden van een of anderen heilige zoo bijv. : « bij de tanden der H. Maagd » (Combat de St Pol contre les Carnois 258).

Over een dertigtal jaren was nog onder de Gentsche scholieren de gewoonte in zwang, de tanden aan te raken om de waarheid van een gezegde te staven.

3) Iemand den baard of het haar afscheren beteekende zooveel als iemand beleedigen of onteeren, voornamelijk wanneer zoo een persoon een vrij man was, omdat de haartooi een teeken was van gezag, daarom ook werd door de Burgondische wet het afsnijden van het haar op de strengste wijze gestraft.

Reconstitutie van een oude dorpsherberg.
(Tentoonstelling van Nijvel 1926. Zaal Georges Willame).

Reconstitutie eener oude eetkamer van den burgersstand.
(Tentoonstelling van Nijvel 1926. Zaal Tinctoris).

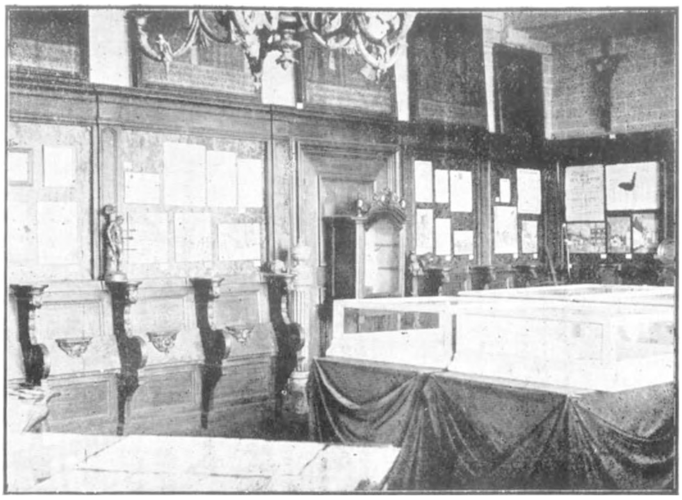

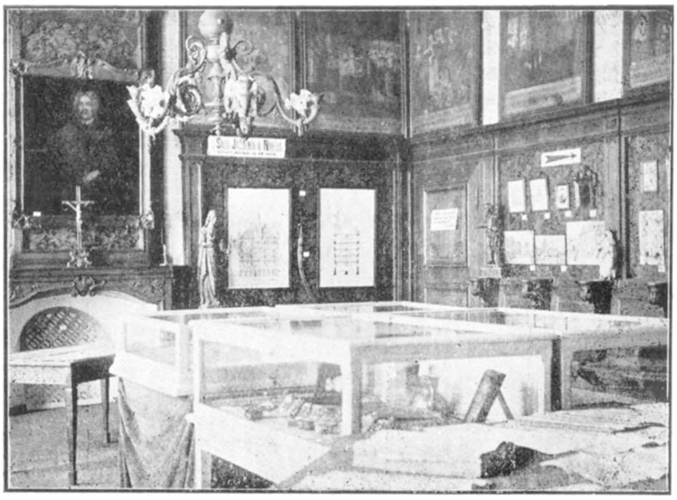

Twee zichten in de Jacquemonzaal te Nijvel : Geschiedenis en Oudheidkunde der stad. (Tentoonstelling van Nijvel in 1926).

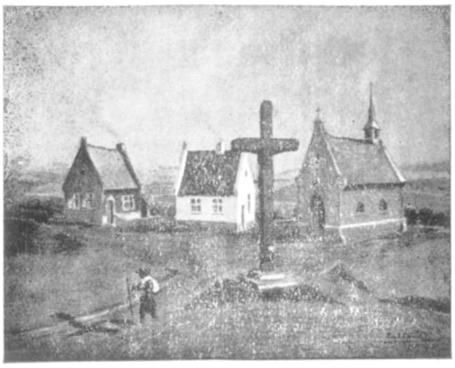

M. Paul Collet stelde in de Jacquemonzaal te Nijvel een reeks teekeningen ten toon, hoekjes van het oude Nijvel voorstellende. We reproduceerden er reeds verscheidene in de nummers 31 en 32 van de « Brabantsche Folklore » handelend over Nijvel. Hierboven geven we er nog 'n paar. Boven : De kapel en het toevluchtsoord van O. L. V. der Zeven Weeën in 1740. Beneden : Hotel der Abdis (links) en romaansch gewelf zoools het nog bestond in 1640.

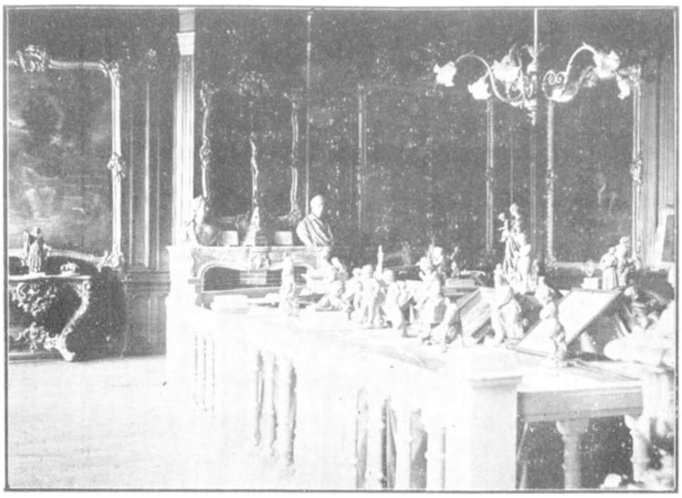

Een hoekje uit de zaal Laurent Delvaux, waarin een vijftigtal beelden en een zestigtal teekeningen van dien kunstenaar tentoongesteld werden. (Tentoonstelling van Nijvel in 1926).

De schat der Sint-Gertrudis collegiaal, tentoongesteld in een kapel der kerk. (Tentoonstelling van Nijvel in 1926).

Een hoekje van de oude slaapzaal van het edel kapittel van Sint-Gertrudis, (Archeologisch Museum) gedurende de tentoonstelling van Nijvel in 1926.

Voorstelling der volksspelen op de Sint-Paulusplaats, gedurende de tentoonstelling te Nijvel in 1926. He spel « cross au mur ».

Het spel met het klein ijzer.

Het spel met het groot ijzer.

Binnenkort zullen we over deze en andere spelen een gedetailleerd artikel geven. Een lijst der gebruikte uitdrukkingen wordt opgemaakt.

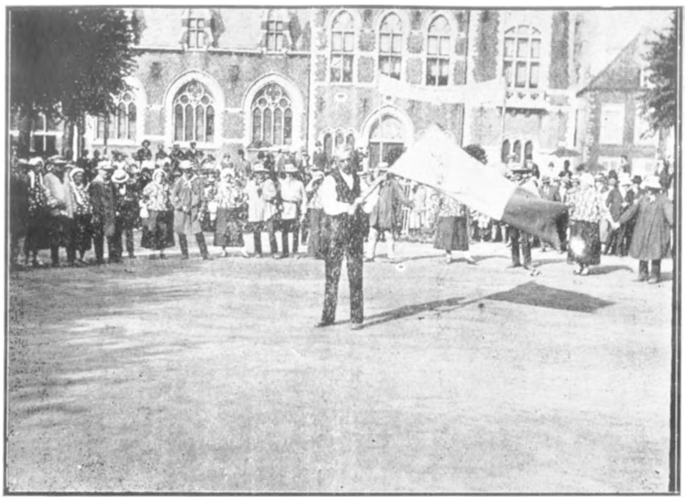

Het vaandelspel uitgevoerd door Joseph Pergloute, van Hévillers, op de Sint-Paulusplaats, gedurende de tentoonstelling van Nijvel in 1926.

Hetzelfde spel uitgevoerd door Joseph Abs van Baurieux (Court Saint Etienne).

Voorstelling van oude volksdansen op de Sint-Paulusplaats ter gelegenheid van de tentoonstelling te Nijvel. Twee tooneeltjes van een boerenkadriel uitgevoerd door de « Compagnie des Vis Tchapias » van Hévillers.

Adenès spreekt ook over zekere liturgische gebruiken welke plaats hadden vóór de strijd aangegaan werd ; hieromtrent zegt hij :

Devant la messe fu l'ensaigne aportée
De saint Denis qui moult estoit aimée
De crétiens et de paiens doutée
Desur l'autel fu couchée et posée
Tant que la messe fu par loisir chantée (O. 659-662).

De kerkelijke plechtigheid bij een huwelijk beschrijft hij als volgt :

S'en vont vesque (bisschoppen) et abé pour le lit bénir.

Bij de blijde intrede van den Paus in Rome kwamen, volgens Adenès, de koningen zelf hem te gemoet :

Nu piéz en langes estoient (O. 7336).

Om den eed te bevestigen zwoer men bij het lichaam (cors) van een of ander heilige, bijvoorbeeld van den H. Clemens, den H. Vincentius, den H. Omarus, den H. Richardus ; er valt nochtans op te merken dat voor de heiligen, welke de dichter desaangaande opnoemt, hij zich meer door het rijm heeft laten leiden dan wel door het volksgebruik.

Opmerkenswaardig is het feit dat soms aan een of ander heilige een adelijken titel toegekend wordt ; zoo spreekt de dichter onder andere van St Petrus den Baron.

De volksfeesten uit den tijd van Adenès schijnen niet veel met de tegenwoordige te verschillen ; zoo hadden er in de steden dansen, wagenspel en andere spelen plaats (C. 17515). Daaromtrent zegt de schrijver, sprekend over de aankomst van Berthe te Parijs :

....n'ot rue en la ville, par le mien escient
Ne fust toute couverte de dras richement
Et les rues jonchies d'erbe tres nettement (B. 261-263).

Eveneens te Mans

Les chaucées jonchies dessus le pavement
De fresche herbe et de jons partout expressement (B. 3273-4).

Bij de aankomst der koningin van Hongarie te Parijs zegt hij dat :

Trestoute la grant rue estoit encourtinée (B. 1988).

Sprekend over de openbare spelen bij het huwelijk van Cleomadès meldt hij dat :

A quoi se devoient esbatre
A la feste li chevalier
Li damoisel, li escuier
De lancier de leur gavelos (C. 15986-9).

Dit spel werd te paard gespeeld en aan den overwinnaar kende men een « Esprevier » toe (C. 17505).

Ziehier nu enkele geijkte spreuken of liever gezegd spreekwoorden. Om te beginnen geven wij een uitdrukking welke ongetwijfeld van Brabantschen oorsprong is : zij die overleden zijn :

Ne ne chaceront cers en la forest de Soingne (BC. 341).

Om zijn verachting tegenover de eerloozen (vilain) uit te drukken zegt Adenès :

Car li vilains par droit ne crient (vreezen)
Honte quant de vilain lui vient
Ne vilain ne savent crémir (vreezen)
Honte, quant il cuident (gelooven) morir (C. 145-8).

Voor zulke personen heeft zelfs het geld geen aantrekkelijkheid, zegt hij :

Riches vilains ne serviroit
Jamais, se non preu n'i savoit
Car sa nature a ce le coite
Que plus a et plus il convoite
Pou li touche de quel part viengne (C. 151-5).

Zij kunnen zelfs de rechtschapenheid noch waardeeren noch prijzen :

Car jâ vilain ne loeront
Nule honnour, puis qu'il i verront
Que seur aus en puist escheoir
Pariex, ne de cors ne d'avoir. (C. 165-168).

En nochtans is de eer een gewichtige zaak want :

Miex vaut hom mors et preudons apelés
Que ne fait vis qui est déshonnorés (O. 2923-4).

of ook nog :

Cors sans honnour rien ne vaut (C. 8578).

Dit alles nochtans belet niet dat schrijver op eene andere plaats zegt :

Cie qui pert la vie tout pert. (C.1284).

Volgens Adenès verkrijgt men de waarde niet, daar deze ingeboren is :

Car pieça com diet ce proverbe
De pute racine pute herbe (C. 167-8).

Ook is het noodzakelijk dat men wijze en dappere lieden tot gezellen kiest :

Qui laisse le grain pour la paille
Et lait le noiet pour l'eschaille
Quant la noisette est depecie
Il m'est avis que il fait folie (C. 16085-9).

Daarenboven moet men zorg dragen dat onze bezigheden en betrekkingen nuttig zijn :

Pou vaut semers sans receuillir
Et bien oyr sans retenir (C. 17177-8).

Eveneens is het onvoldoende van wel te spreken en goeden raad te geven :

Tex set bien conseillier autrui
Qui pas ne set conseillier lui (C. 13859-60).

't Is niet zoo zeer noodig dat men verstandig kan redeneeren om door het leven te komen ; van grooter belang is het beslist door te tasten :

Ja nus hom qui trop doute ne venra en avant
ne poera conquierre non de pronuece grant (BC. 3398-9).

In sommige gevallen nochtans moet men weten te deinzen :

On doit bien reculer por le plus loing saillir (B. 368).

Zooals men van nood een deugd moet weten te maken :

Mais il couvient (het betaamt) souvent laissier ester
à maint home ce qu'il ne peut amander (O.3881-2 — C. 13847-8).

Hetgeen neerkomt op deze andere uitdrukking van dezelfde beteekenis :

Qui ne puet (Wie niet kan), ne peut (C. 1274) (1).

Daarom ook is het voorzichtiger te wachten totdat de kansen gekeerd zijn en dan pas naar vermogen te handelen :

Chacuns ne fist pas ce qu'il vot
Ainsi fist chascun au mieux qu'il pot (C. 1289-90).

Men moet het kwaad mijden vermits :

Qui malice veut maintenir
Rien doit a male fin venir (C. 7021-2).

---

1) In een Brab. heldendicht van hetzelfde tijdperk « De Grimb. oorlog » v. 1808-9 leest men : Die met zijn hooft wil dor den muur
heeft dicke aventure suer.

Eveneens moet men zich van allen hoogmoed onthouden daar :

Humilitez fait hausier
Et outrecuidance abaissier (C. 8101-2).

Slechte tijdingen komen altoos te vroeg :

Trop a tans entre en la porte
Cui qui males nouveles porte (C. 14705-6.

Adenès geeft in zijn werken twee voorschriften waardoor men de ware liefde van alle andere kan onderscheiden :

Au besoing connoist on l'ami (1)
mais entre savoir et cuidance
Sachiez a moult grant differance (C. 1231-2).
.... Amis doit pour son ami veiller
et l'avoir mettre (geldelijk steunen) et le cors traveillier
ou il n'a pas en lui cuer droiturier (2). (0.91-93)

Hij hekelt insgelijks de praatzucht der vrouwen, zeggende :

Maintes femmes sont qui celer
Ne peuvent riens, ne qui garder
Ne se peuvent de ce retraire
Qui puis lors retorne à contraire (C. 10485-8).

Om te eindigen halen wij nog enkele eigenaardige uitdrukkingen aan :

Faire compinge (modderpoel) d'une clère fontaine (B 1785).
Trahir en poire ou en cerise (B 1832).
(De vluchteling)..... et sa pensée
As esperons assez plus n'a s'espée (O. 961-2).
Raison vaut mieux c'outrages (O. 1245).
Et qui bien cuident trouvé avoir cokaigne (O. 5621).
(Cokaigne of cocagne beteekent een goede vangst of buit).
Bonne estrine (handgift) a ce commencement (BC. 261).

Paul HERMANT.

---

1) Ter noet prijst (proeft) elc sinen vrient (Ferguus 4340). (Grimb. Oorl. II 5413). En besoing voit on l'ami (Gillebert de Berneville 12).

2) Bij Reinaert de Vos leest men :
Een trouwe vrient sel lijf ende goet
voor sinen vriend setten, alst nood doet (Reinaert II 4554-5).

Kerstliederen uit vroeger tijden.

Zoo er voorheen een soort van volkslied veel gezongen werd, was het wel het Kerstlied. Het klimt op tot den tijd van de allereerste lettervoortbrengselen in de volkstaal. Was Kerstmis trouwens niet het godsdienstig feest dat het meest in eere was? Niet alleen beteekent het voor den Christen de verlossing van het menschelijk geslacht, gelijk het voor de heidenen het feest was van de herleving van het licht, in den kalender geplaatst op het oogenblik van den winterzonnestilstand ; maar Kerstmis is eveneens de dichterlijkste der godsdienstige plechtigheden door haar mystiek en landelijk karakter.

Men zou kunnen zeggen dat heel het dichterlijke van het Christendom draaide rond die prachtige legende van het kind-God, die de volksverbeelding zoo sterk trof, daar zij een nauw verband legde tusschen de natuur en de godheid. Dat pas geboren kind, in de krib liggende tusschen de hoevedieren, wordt begroet door de drie wijzen door een geheimzinnig gesternte er heen geleid ; heel dat landelijk leven en dat eenvoudig dekor rond de geboorte van een God, wat was er meer noodig om het volk aan te lokken? Die ezel en die os, die in den kouden winternacht het kindje met hun adem verwarmden! En die herders die bij het krieken van den dag toegeloopen kwamen, omringd van hun schapen, zich spoedend om den pas geboren God in zijn luiers te zien. De middeleeuwen omving ze allen in één liefde en lijfde ze in bij de heilige familie.

Ook wanneer men die verzamelingen van oude liederen overschouwt, blijft men lang doordrongen van den wierook van het oud, naief en sterk geloof. Rabelais heeft ons gesproken van die « beaulx et joyeulx Noëls en langage poictevin », die wel de bewonderenswaardigste zijn. Die voortbrengselen, lyrische of verhalende, geven trouw den zielstoestand van die verdwenen geslachten weer. De eene verhalen, met roerende anachronismen, de feiten van de vlucht naar Egypte, den angst van Jozef en Maria op zoek naar een nachtverblijf, samen sprekende in den nacht met barsche woorden en ten slotte aankomende in een ellendige schuur. Dat is het onderwerp van het bekende lied : « *nous voici dans la ville* » waarvan er lezingen bestaan in alle oude dialecten.

Andere verhalen van het waken der herders, het verschijnen van de ongekende ster en de aankondiging van den Messias, op blijden of droomerigen toon :

Il est né, le divin Enfant,
Jouez, hautbois ! Résonnez, musettes !

Bach heeft in zijn Kerst-oratorio in mooie kleuren dat schilderachtig tafereel van het waken der herders opgehangen en heeft Yvette Guilbert in hare bewerkingen van oude liederen voor het tooneel niet met reden het blijde lied : « Les anges dans nos campagnes » tot zijn recht doen komen, waarvan het refrein in twee stemmingen kettingzang zoo wel den hemelschen klank van de wijze weergeeft ?

In muzikaal opzicht is door zijn verouderden smaak en zijn naïeve wending de « Noël nouvelet » een der schoonste kerstliederen.

Noël nouvelet, Noël chantons ici.
Dévotes gens, disons à Dieu : Merci !
Chantons Noël pour le Roi nouvelet,
Noël nouvelet, Noël chantons ici !

Hoeft het gezegd dat de eenvoud van het lied heel de waarde ervan uitmaakt ?

En het lied dat als volgt aanvangt « voisin, viens à la crêche : en dat gelijk de hymne : « Venite adoremus » ons een zoo juisten indruk geeft van de broederlijke overeenstemming der volkeren in de goddelijke aanbidding. getuigt het niet van de teedere bezorgdheid der geloovigen voor het kind in de krib ? Men treft er roerende bedoelingen in aan :

Il faut avoir des langes
Et quelque fin drapeau
Faisons au petit ange
Un tour de lit fort beau
L'on garnira de franges
Le ciel de son berceau ! etc...

De Middeleeuwen leverden ons tal van voorbeelden van die ruwe en naïeve teederheid.

Wat eveneens die volksliederen kenmerkt, is het eindeloos aantal koepletten.

Het geduld van het volk voorheen was onuitputtelijk en is het niet juist dat geduld dat moet bewonderd worden ? Naar aanleiding daarvan kan herinnerd worden dat sommige voorstellingen van « mysteriën » en kerkelijke drama's vele dagen duurden. Een van deze die in Frankrijk b. v. gespeeld werden en als onderwerp had

« l'adoration des Rois » telde duizenden verzen die negen uren achtereen op dezelfde wijze gezongen werden. Het lied van Jehan Michel op de Passie bevatte een-en-veertig duizend verzen, verdeeld in 86 bedrijven !

Een andere belangrijke bijzonderheid ten opzichte van de geschiedenis van het volkslied, is dat dezelfde wijze soms toegepast wordt op verschillende teksten of omgekeerd, wat verwarring doet ontstaan in de opzoekingen naar den oorsprong ervan.

Onze voorouders hadden zoo weinig den zin van den kunsteigendom dat de dichter soms een godsdienstigen tekst toepaste op een reeds bekende wereldsche wijze, ofwel daar hij er geen betere vond, ofwel daar hij vooraf bijval van zijn gewrocht verwachtte.

Talrijke praktijken, verschillend volgens de gewesten, ontstonden uit het kerstfeest, zonder van de koningen te spreken, waaraan onze dorpen lang de herinnering bewaard hebben ; door allerlei zangen in plaatselijke volkstaal, werd de middernachtmis min of meer plechtigheid bijgezet en zij werd op zekere plaatsen afgebroken door wereldsche zangen en zelfs door een binnentreden der herders en der Wijzen. Te Rouen was het een dramatisch tooneel waar Joden na langen twist over bijbelsche teksten, beschaamd werden en den Messias erkenden. Te Reims was het de processie der kanunniken ; het was schier overal het feest der gekken, gevierd door de klerken den 26 December, op St Stevensdag, hun patroon, waar boertige koepletten gezongen werden en parodieën van kerkdiensten. Het was ook het bekende feest van den ezel, als herinnering aan de vlucht naar Egypte en dat slechts in de 16ᵉ eeuw verdween. Het was een dienst gedurende denwelken het schoonste meisje van de stad op een ezel verscheen. Een bijzonder proza, door heel het volk herhaald, werd door den officiant opgezegd en de mis eindigde met een luid klinkend en gerekt : hi ! ha !

Maar de godsdienst nam in dien tijd genoegen met wereldsche praktijken en de kluchtige versieringen aan sommige kathedralen getuigen nog van het grof maar naïef geloof in vroeger eeuwen.

V. Hallut.

De Tentoonstelling van Nijvel.

Is het niet te laat om er nog over te spreken ? Is het niet betes de toekomst in te kijken dan onze blikken op dingen te laten rusten die voorbij zijn ? Duizende personen hebben ze immers bezocht en er een levendige herinnering van behouden. Velen hebben ons brieven geschreven om ons op dien ingeslagen weg doen voort te gaan !

Zout-Leeuw en Nijvel hebben het belang dier tentoonstellingen bewezen en ons terzelfdertijd een kliënteel verschaft voor onze volgende ondernemingen. Ook zullen we er mee voortgaan.

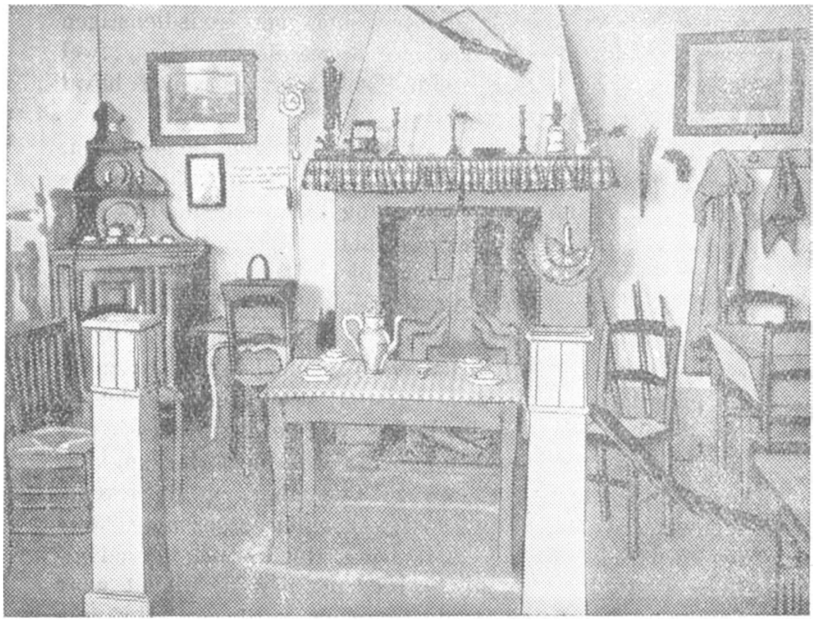

Voorstelling eener oude keuken.
(Nijvel : Tentoonstelling 1926. Zaal Georges Willame).

In dit nummer geven we gevolg aan het verlangen door vele bezoekers uitgedrukt. We geven nl. ter illustratie een reeks foto's der zalen, voorstellingen en volksspelen die er te zien waren.

En is het niet onze plicht de namen van hen die er voor werkten te behouden ; van hen, die er het welgelukken van verzekerden en die terzelfdertijd als hun goeden smaak en wetenschap bewezen hebben dat ze ten uiterste gehecht zijn aan onzen Dienst en aan ons geliefd Brabant ? Daarom geven we volgend besluit weer van de Commissie der Geschiedkundige en Folkloristische Opzoekingen, genomen in de zitting van 27sten November 1926 :

« De Commissie, na kennis genomen te hebben van een beknopt en voorloopig verslag over de tentoonstelling van Nijvel, besluit dat de inrichters, waarvan de namen hierachter volgen, recht hebben op onze gelukwenschen. Van dit besluit zal melding gemaakt worden in het proces-verbaal ».

Ziehier nu de namen der medewerkers aan dit opvoedingswerk : HH. Henri Bosquet, ondervoorzitter aan het Gerechtshof van eersten aanleg, E. H. Mary, pastoor-deken van Sint-Gertrudis, Leon Tamine, advokaat, Ed. Parmentier, doctor in de rechten, Emmanuel Despret, gemeentesecretaris te Monstreux, Louis Castagne, bibliothecaris van de Oudheidkundige Maatschappij te Nijvel, Paul Collet, advokaat te Nijvel, Albert Marinus, schrijver van den Dienst der Geschiedkundige en Folkloristische Opzoekingen der provincie Brabant.

Hierbij dient de naam gevoegd te worden van M. S. Bette, die alhoewel geen deel uitmakende van het Comité, onophoudelijk met veel iever en toewijding gewerkt heeft aan de voorbereiding en de inrichting der tentoonstelling.

We brengen ter kennis van onze lezers dat we waarschijnlijk in 1929 een tentoonstelling zullen inrichten in een der steden Thienen of Hal.

De Redactie.

Ditjes en Datjes.

De rubriek Ditjes en Datjes *is voor al onze lezers open gesteld. Wij nemen er in op de terechtwijzigingen die zij ons toesturen op verschenen artikels, de aanvullende inlichtingen, de bewijsstukken, enz ; op hun verzoek lasschen wij ook de vragen in, die zij stellen met het oog op hun persoonlijke opsporingen.*

Wij bekommeren ons niet om de wetenschappelijke waarde der Ditjes en Datjes. *Soms is een verkeerde of naïeve uitlegging van een feit of van een woord toch een bijdrage tot wetenschappelijke verklaring, die slechts na veel tasten ontstaat.*

Op een nieuw gebied als de folklore, kan niemand beweren alleen de juiste werkwijze te volgen en de goede opvattingen te huldigen. Er is in de Folklore nog geen onfeilbare leer. Waarom zou men dan bijdragen van zoekers verwerpen ? Wie weet of nieuwe gezichtspunten hen later niet in 't gelijk zullen stellen ? Hebben overigens de naïeve volksuitleggingen van waargenomen feiten hun folkloristischen smaak niet, al missen zij soms wetenschappelijke waarde ?

Om die reden toont de Redactie zich zeer ruim voor het opnemen van bijdragen in die rubriek, maar zij houdt er aan te verklaren dat zij niet vooraf instemt met alle gedachten, die de medewerkers uiten mochten.

Tolstoï en het Onderwijs in de Folklore en de Ethnographie. — Dat veel groote denkers het belang van de Folklore en de Ethnographie voor de opvoeding van den mensch ingezien hebben hoeft geen betoog. Tolstoï aanziet zelfs de studie van deze wetenschappen, na godsdienst en zedenleer, als eerste voorwerp van alle opvoeding.

In zijn beroemden brief aan zijn vriend secretaris Boulgakof, (1) geschreven in 1909, zet de groote Russische wijsgeer zijn gedachten over opvoeding uiteen, en daar hij gestorven is in 1910, mag die brief als zijn pedagogisch testament aanschouwd worden.

Eerst betoogt Tolstoï breedvoerig, dat de godsdienst en de zedenleer de basis van alle opvoeding en onderwijs wezen moeten. Van deze twee vakken zal de studie van alle andere afhangen. Dan zegt hij verder :

« Indien men een dergelijken gedacht gang volgt, is het zeer waarschijnlijk, dat na godsdienst en zedenleer, het eerste voorwerp van alle studie zal wezen de studie van het leven van de menschen, die in onze nabijheid wonen, het leven van ons volk, van de rijke en arme standen, van de vrouwen, van de kinderen, de studie van hun bezigheden, van hun bestaansmiddelen, van hun zeden, van hun geloof, van hun levensopvatting. Ik denk, dat bij een wel geregelde inrichting van het onderwijs, na de studie van het leven van ons volk, het zeer gewichtig wezen zal dat van meer verwijderde volkeren, hun geloof, hun staatsinrichting, hun zeden en hun gewoonten te bestudeeren. »

F. Van Es.

De legende van den dorren boom. — Deze legende, welke wij in een der voorgaande nummers (1) aangehaald hebben, vertelt men ook op een andere manier, zoodat het vorige verhaal hier en daar een weinig gewijzigd wordt.

Volgens deze lezing bestaat er te Assche eene bron, waaraan de menschen gaan drinken en waarnaast men eene kapel heeft opgericht. Naar men zegt, zou het op deze plaats zijn dat de joden, die er op uit waren eene H. Hostie te bemachtigen, gewoond hebben.

Om dit doel te bereiken, hadden zij zich gewend tot eene oude vrouw, die op zekeren morgend naar de kerk ging, er tot de H. Tafel naderde en de H. Hostie in haar zakdoek uitspuwde.

Wanneer zij zich nadien naar de joden begaf, om hen de H. Hostie te overhandigen, werd zij ongerust over hare daad en in plaats van de H. Hostie aan de joden te bezorgen, legde zij ze neder in de holle opening van een boom, welke niet verre van de plaats stond.

Doch zie, niettegenstaande dat het volop Winter was, begon deze boom uit te botten en te groeien. Hierdoor werd de aandacht van het volk getrokken, en vele menschen wilden dit wonder van nabij zien De landbouwer echter, wien de grond, waarop die boom groeide, toebehoorde, vreesde dat hij door den toeloop van al dat volk groote schade zoude lijden, en besloot daarom den boom uit te hakken, maar wat gebeurde er? bij ieder bijlslag kwam er bloed uit den boom gevloeid.

Later hebben de geestelijken uit het hout van dien boom een kruis doen vervaardigen, hetwelk nu nog in de kerk van Assche te

(1) Mémoire à Boulgakof sur l'Education, traduit du russe par Lonia Lorié et précédé d'un essai de L. Ch. Baudouin sur l'œuvre éducative de Tolstoï (Anvers, Editions « Lumière »).

(1) Zie Brabantsche Folklore N° 27 en 28 bladz. 144.

zien is en het « *heilig kruis* » genoemd wordt. De inkerving welke men op dit kruis bespeurt, zoude volgens het gezegde der menschen de plaats aanduiden waar de H. Hostie gerust heeft.

Op den 3de Mei feest der Kruisvinding en 14 Septemberdag der Kruisverheffing is het kermis te Assche.

P. HERMANT.

De Zwarte Lieve Vrouw. — Sommige zeer vereerde beelden van Onze-Lieve-Vrouw zijn door ouderdom, of door den rook der kaarsen vóór het beeld ontstoken, zwart geworden, vooral het aangezicht. Dit was het geval met het beroemd beeld van O-L-V. van Hal. Tot nog vóór eenige jaren was O-L-V. op prent, steen of andere stof, steeds met een zwart gelaat verbeeld. Thans bijna niet meer.

Het beeld van O-L-V. van Tongeren heeft nog altijd een zwart aangezicht. Men noemt ze dan ook de *Zwarte Onze Lieve Vrouw*.

De naam van Zwarte Onze-Lieve-Vrouwstraat (rue de la Vierge noire) te Brussel, schijnt voort te komen van een O-L-Vrouwbeeld met zwart gelaat, misschien eene O-L-V. van Hal, die in die straat in een kapelleken prijkte.

J. L. D. C.

— Beeld door apostel Lucas gemaakt, door H. Petrus naar Spanje overgebracht. In 880 teruggevonden. Moet nu berusten onder den naam van H. Maagd van Montserrat te Ornat en is een groot bedevaartsoord der Spaansche vrouwen.

— In de kerk der Miniemen moet een beeld berusten onder den naam van O-L-V. van Montserrat.

Zie het boek « Mon clocher » van M. Simon, advokaat bij het Beroepshof en kerkmeester der Miniemenkerk.

JAC. WOUTERS, Steenhuffel.

Het wegen in de kerken. — Het Nederlandsch tijdschrift *Pogen*, Jacob Louis straat, 10e, Rotterdam, schrijft op blz. 53 van zijn tweede nummer van 1924, dat men in de *Voyage aventureux de Fernand Mendos Pinto* (Parijs, 1645) leest dat deze beroemde reiziger in Tinagogo (Oost-Indië), zes schoone en zeer lange straten zag, waarin een groot getal weegschalen stond. Een menigte menschen kwam er zich wegen, 't zij om een belofte te volbrengen in geval van ziekte of tegenspoed gedaan, 't zij om vergiffenis hunner zonden te bekomen.

Hetzelfde gebeurt in Egypte en Perzië ; eertijds ook bij de Joden, Grieken en Romeinen.

Vóór korten tijd nog, bestond dit gebruik te Gheel, in de Sinte-Dymhnakerk, en nu nog wordt het gevolgd in de Sint-Gommaruskerk te Lier zoowel als in sommige Brabantsche plaatsen. Een schotel der waag had den vorm van een stoel, de andere dien van een graanzak. Zoo offerde men bv. voor een zinnelooze, zooveel graan als het gewicht van den bewusten persoon bedroeg.

N. B. — Zou een onzer lezers ons geen inlichtingen of uitleg kunnen verstrekken over dit aloud gebruik ?

De Redactie.

Plaatselijke kleederdrachten. — Men schrijft ons uit Zeeland :

Het is van algemeene bekendheid, dat het dragen der Zeeuwsche kleeding op het platteland sterk afneemt. Cijfers hieromtrent beston-

den evenwel tot voor kort nog niet. Eenigen tijd geleden stelde de commissie van Zeeuwsche folklore een enquête in bij de hoofden der scholen op Zuid-Beveland en Walcheren, ten einde de beschikking te hebben over betrouwbare getallen in deze.

Van 96 hoofden der scholen op het platteland kwamen antwoorden in, waardoor de commissie gegevens kreeg betreffende ruim achtduizend schoolkinderen. Acht gemeenten op Zuid-Beveland bleken geen enkelen leerling in nationale dracht te hebben, terwijl in elf gemeenten nog geen tien, en dan meisjes, het Bevelandsche costuum droegen. Iets gunstiger waren de resultaten in de overige gemeenten, vooral in die met een katholieke bevolking.

In totaal droegen van de 2442 op Zuid-Beveland schoolgaande meisjes 420 of bijna 16 procent gewestelijke kleedij, van de 2612 jongens 62 of bijna 2 1/2 procent. Gunstig steken hierbij de cijfers af, die de commissie voor Walcheren boekte. Daar bleken van de 1439 meisjes 935 of 65 procent, van de 1637 jongens 527 of 32.2 procent nog aan de traditie getrouw.

Het ligt in de bedoeling van de commissie voor Zeeuwsche folklore, deze enquête op geregelde tijden te herhalen.

(Zou een onzer lezers geen gelijkaardige enquête kunnen doen in Brabant. Hier en daar noteeren we overblijfselen van oude kleederdrachten. Wij kunnen aanduidingen geven aan den persoon, die een systematisch onderzoek zou willen instellen).

Bibliografische bewijsstukken. — Hier volgen nota's die mijn broeder, advokaat te Dinant mij toezend betreffende nr 26 van de Brabantsche Folklore van October 1925 (5e jaar).

Blz. 65. Over het *Ganssteken*. Zie het spel der « Gansridders » in G. Eekhoudt « Kees Doorick » verteld volgens een tooneeltje dat hij in de Kempen bijwoonde.

Blz. 95. *Prendre des cailles* (kwakkels vangen). Verteld door de Ombiaux onder een titel : « La chasse à la Lurcette » in « La Belgique artistique et littéraire ». Deel I.

Blz. 97. *Pijpen aan môte geven.* Pijp aan mettes geven (Mettes = Matthias) ; het beteekent : zieltogen.

M. Ruttiens.

Pot de vin. — Bij het doorsnuffelen van oude papieren vind ik het volgende document :

J'ay reçu le parfait payement de *pot de vin* du sieur Hubert Frederié Dumon pour quittance de son nouveau bail dont quittance ce premier mars mil sept cents soixante et neuf.

Condray.

S. M. le Commandeur de Rupière.

Het geldt hier een pachtvernieuwing van de hoeve bij hei Sint-Jansbosch te Thy, toehoorende aan de Orde van Malta.

Zou een briefwisselaar juist kunnen zeggen wat die *pot de vin* was, toegestaan ter gelegenheid van een pachtvernieuwing en wien die ten goede kwam ? Ik houd het stuk ter beschikking van degenen, die er belang mochten in stellen.

Edouard Brunard (Baisy-Thy).

Recht van den eersten bezetter (1). (Uittreksel uit « Kwajongens » door Dokter Wilfried Broeckaert, Antwerpen 1925, blz. 218). — Nooit bleef een « peersrote » in onze gemeente — hygiëne en strondrapers ten bate — langer dan vijf minuten aan 't daglicht blootgesteld. Wie evenwel de hand op de versche rote heeft gelegd, treedt in 't bezit van de gansche reke duurbare meststof ; zulks staat hem zijn mededingende maat gulhartig toe ; want de gilde der Wettersche strontrapers heeft hare wetten en overeenkomsten, die gewoonlijk geëerbiedigd worden. Hen onderling zien vechten, om eene ten onrechte veroverde vlaai, zult ge zelden zien ; doch met andere jongens, die van 't vak niet zijn, om één enkel onaangenaam woord, één spottenden wenk, 'nen niemendal, dagelijks. R. Cornette.

Eenige gebruiken aan het Hof van Brussel in 't begin der XVIIIe *eeuw*. — H. H. Marie Elisabeth van Oostenrijk, gouvernante der Nederlanden, begeleidt het H. Sacrament van Mirakel. Op Witten Donderdag wascht zij de voeten van twaalf arme, oude vrouwen. Op haar verjanrdag hangt zij een beurs met geld aan den hals van zoovele jonge meisjes als H. H. jaren telt.

Op het Galafeest eet zij in 't openbaar.

H. H. schiet op 't blazoen.

(Volgens het werk van Birterham). P. H.

Sint-Pietersdag te Galmaerden. — Op 29 Juni, feestdag der Apostelen Petrus en Paulus, gewoonlijk Sint-Pietersdag genoemd, bestaat er in Galmaerden bij de kinderen een zonderling gebruik.

Van vroeg in den morgen hangen ze — jongens en meisjes — kronen over de voornaamste straten. Deze kronen zijn vervaardigd met twee kruiswijze verbonden reepen en versierd met loof en bloemen, den vorigen dag in de huizen rondgehaald. Onder de kroon staat gewoonlijk een tafeltje met een of meer borstels en eene schaal (soms een spaarpot).

Wie onder de krone doorgaat, wordt de schoenen gevaagd. De kinderen ontvangen als belooning een geldstuk.

Van tijd tot tijd danst de groep knapen en meisjes rond het tafeltje, zingende :

Sinte Pieter, kom alhier,
Onder onz' krone, onder onz' krone ;
Sinte Pieter, kom alhier
Onder onz' krone van pleizier.

Vreemdelingen vinden die doenwijze aardig en laten de kinderen goedwillig begaan.

Wanneer in den namiddag de voorbijgangers zeldzaam worden, haalt men de krone neer en men verdeelt de verzamelde gelden.

Hoe is dit gebruik ontstaan ? Niemand weet het. Sint Pieter is de patroon der parochie, en den 29 Juni valt de jaarlijksche gedurige aanbidding. P. Depester

Rustend onderwijzer.

---

1) Zie : *Recht van den eersten bezetter*, Br. Folklore, 1e jaar, blz. 47.

Naar aanleiding van de taalgrens. — Geknipt uit VICTOR TOURNEUR "*Esquisse d'une histoire des études celtiques*" (1905, blz. 29) :

" Ten Oosten is de grens, die het Bretonsch van het Fransch scheidt, *schier een rechte lijn,* ten Noorden uitgaande van de gemeente Croixanvec om aan le monding van de Vilaine uit te komen ".

Een rechte lijn ! Net als in België. Dat dient tot staving van onze theorie der niveleering die wij schetsten in de taalgrens (1).

A. DE MARNEFFE.

Het zegel van de gemeente Herne. — Onder de belangwekkende zegels van de gemeenten van Brabant mag men dat van de gemeente Herne noemen. Het werd reeds in de 14de eeuw gebruikt. Het verbeeldt een man (de baljuw van het hof), den rechterarm uitgestrekt en houdende een stok in de linkerhand. Hij zit met gekruiste beenen op een steenen blok. Men ziet op zij een maan en een zon. Het zegel draagt het opschrift : S. Scabinorum de Herinnes (2).

Volgens den H. E. Van Cauwenberghs, gewezen deken te Herne, verbeeldt het zegel niet den baljuw, maar den burgemeester van de gemeente (3). Deze houdt het teeken van de rechterlijke macht, den stok. Het zegel beteekent ook dat de rechtbank zetelde tusschen de zon en de maan, dat wil zeggen tot aan het ondergaan van Phebus (4).

Bij een koninklijk besluit van 25 Maart 1924, mede-onderteekend door den minister van Binnenlandschee Zaken en door den minister van Buitenlandsche Zaken wordt de gemeenteraad van Herne gemachtigd gebruik te maken van het zegel dat die gemeente vroeger bezat en waarop afgebeeld is : " een zittende man, blootshoofds en barvoets, met gekruiste beenen. De rechterarm is uitgestrekt en de linkerhand is met een stok gewapend. De man schijnt een orakel uit te spreken. Hij zit op een steenen bank (gerechtsbank), waarvan de punt uitkomt. Rechts ziet men een maan en dicht daarbij een ster met zeven stralen " (5).

Oorsprong der fruitteelt. Een vraag. — Kan iemand mij aanwijzing van of mededeeling doen uit bronnen, betrekking hebbende op het ontstaan en de ontwikkeling der fruitcultuur in de landen tusschen Rijn en Schelde ? Eveneens van publicaties op dit onderwerp betrekking hebbende ?

Waar de kloosterlingen ook in dezen oudtijds de dragers der cultuur waren, bevatten hun archieven mogelijk wel een en ander, dat voor mij dienstig zou kunnen zijn.

J. D. H. VAN UDEN
Konijnenwal, Tiel (Holland).

---

1) Zie *Brabantsche Folklore*, 3e jaar, blz. 136.

2) Annales du cercle archéologique de Mons, Deel XXXIV.

3) Annales du cercle archéologique d'Enghien, Deel VI, blz. 314.

4) Le régime seigneurial dans le comté de Hainaut du XIe siècle à la révolution par Léo Verriest, blz. 348.

5) Zie *Moniteur Belge*, 24 April 1924, blz. 25-26.

Schepenenhandteekens. — Het is bekend dat in den ouden tijd, het onderwijs niet ontwikkeld was ; overal genoten enkele lieden het zeldzaam voorrecht te kunnen lezen en schrijven en veel burgemeesters en schepenen waren ongeletterden ; de akten werden door den griffier opgesteld. Zij die een akte moesten onderteekenen, zetten slechts een kruis ; hier zijn er eenige uit oude handschriften getrokken :

A. MINNE.

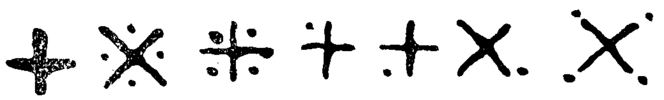

Bezwering tegen brandwonden (1). — De formule is zeer bekend. Vijftig jaren geleden was er te Genappe een oude metselaar, met name Justin Mahy, die de brandwonden wegnam. Alvorrens zijn gebed aan te vangen, zei hij : « Avé la fwé ? (Hebt gij het geloof ?) en men mocht niet lachen. Heel zijn buurt was wel overtuigd van de doelmatigheid der doenwijze en leverde er de bewijzen van. In 1886, dus veertig jaren geleden, gaf men mij te Namen een oud stukje papier uit de 18e eeuw, gevonden in een oud register, waarop de formule geschreven stond. Een twintigtal jaren geleden werd zij in de *Mémoire de la Société d'Emulation de Cambrai* bekend gemaakt door Dr Coulon, wiens werken, in die *Mémoires* opgenomen ik aanprijs aan allen die in de de geneeskundige folklore belang stellen.

De formule is nog bekend door verschillende personen, namelijk door een dame uit de omstreken van Charleroi, wie ik ze eenige maanden geleden uit de bedoelde Mémoires voorlas. En die dame is nochtans vijftig jaar oud en is geen oude « makralle ».

J. DEWERT.

Volksweerkunde. — Toevallig gehoord uit den mond van een zeer ouden wattman der Brusselsche trams, die volgens zijn tongva uit Waalsch-Brabant afkomstig was :

« Mijn grootvader zei me dikwijls : op 21 Maart moet ge opletten welk weer het is en ook de twee volgende dagen. Blijft het weer goed gedurende die drie dagen, dan zal zulks het geval zijn voor heel de daarop volgende maand. Maar keert de wind den tweeden of den derden dag en wordt het weer slecht, dan zal dat gedurende een maand het geval zijn. Zie op Kerstmis van waar de wind komt. Op Paschen zal hij uit denzelfden hoek waaien.

A. DE MARNEFFE.

Het Klooster en de Kerk van Nijvel. — In den loop van het bezoek in Juli j. l. aan de tentoonstelling van Nijvel gebracht door den Bond der oud-leerlingen van de nijverheidsscholen van Groot-Brussel hield de h. Daniël Francken de deelnemers een voordracht over de klok van de kerk, waaruit wij het volgende knippen :

Nauwelijks een eenw geleden besloeg het klooster een grooten vierhoek, waarvan de zuidzijde de hoofdkerk was ; het abdijhuis was het huidig stadhuis, het overige is verdwenen.

---

1) Zie *Brabantsche folklore,* 5e jaar, blz. 153.

Van het oud klooster blijft nog enkel de kloostergang over, waarvan de echie bestemming was het de monniken mogelijk te maken te wandelen of in de stilte te bidden.
Het is ongeveer de schikking van het oude atrium der Romeinen, behalve dat het impluvium vervangen is door een tuin en dat de vier zijden bezet zijn door de verschillende lokalen van het klooster.

Het klooster, een der schoonste van het land, is van zuiveren cisterciaanschen stijl volgens den regel van Sint Benedictus in tegenstelling met den Clunisiaanschen Romaanschen stijl van den regel van Sint Hugo, die in midden- en Zuid-Frankrijk zeer in eere was. Het is gebouwd met materialen ontleend aan den Brabantschen bodem (zandsteen van kleine afmetingen). In 1846 werd het hersteld door den bouwmeester DUMONT, die het heelemaal verminkte ; een enkele zuilenrij werd bewaard. Men kan vergelijken.

Eene kapel van Onze-Lieve-Vrouw van de Goede Tijding komt uit ; zij herinnert door een grafsteen aan Louisé Récame, die ze inhuldigde. Die edele dame met de acht adelvakken zooals uit de acht schilden blijkt, overleed als maagd volgens de geschiedenis.

De kerk (collegiale of stiftkerk, daar zij bediend wordt door een college van stiftdames of domjufvrouwen en kannunikken) is van denzelfden stijl als het klooster ; zij werd in 1046 gewijd in tegenwoordigheid van keizer Hendrik III van Duitschland. Zonder den datum te kennen waarop de bouw aangevangen werd, mag men hem toeschrijven aan het einde der 10e eeuw. Het zou dus een der oudste van het land zijn en zeker de oudste van Brabant. Inderdaad :

O-L-Vrouwkerk te Doornik werd begonnen omtrent 1030.

Te Luik werd de Sint-Jacobskerk begonnen in 1016 ; de Sint-Bartholomeuskerk in 1011.

Te Gent werd de Sint-Baafscrypte begonnen in 942 ; de abdij in de 11e en 12e eeuw ; de Sint Niklaaskerk werd gebouwd van 912 tot 1051.

De legende vertelt dat de collegiale van Nijvel opgericht werd op hel puin van een oudere kerk, die door een brand vernield was en toen de brand aan het graf van Sint-Gertrudis kwam, gebeurde er een mirakel : de heilige, omhuld door hare lijkwade, stond op en nam hare vlucht ten hemel.

Het buitenste gedeelte van het groot kerkschip, dat niet minder dan 100 m. lengte meet op 29 m. breedte is nagenoeg ongeschonden gebleven ; het is heel en gansch in Brabantschen zandsteen gebouwd en vertoont een reeks arcades en openingen met rondbogen, colonetten en andere Romaansche bijzonderheden, die zeer eigenaardig zijn.

Maar bijzonder merkwaardig is het oud portaal dat heden uitkomt op het magazijn van bijhoorigheden. In een rondbogige arcade ziet men een breede vierkante deur met breede platte posten waarover een hoekigen bovendrempel ligt, die versierd is met beeldhouwwerk, herinnerend aan de bijbelsche legende van Samson die een leeuw overwint. Samson verbeeldt natuurlijk het Christendom, dat de heidenen overwint. Naïeve beelden omringen de deur en steunen het gewelf. De steenen zijn in rooden zandsteen ; zij hebben groote afmetingen. Misschien komen zij voort uit de streek van Waver-Leuven.

Het voorkomen van den zwaren toren en van den hoofdgevel, beide uit de 15e eeuw steken zeer op het geheel af. Het gebruik van kalksteen van Feluy-Arquenne waarschijnlijk, verving den kalkachtigen zandsteen en ontsierde het geheel met de zoo lieve en bijzondere kleuren onzer monumenten in België. Daarbij, de spits van den toren werd herhaalde malen door den wind of door het vuur verwoest. In 1859 ontstond op vetten Dinsdagavond een geweldige brand en vernielde de spits heelemaal. De klokken en de beiaard smolten in den brand.

Mijn voorganger, de provinciale bouwmeester COULON werd gelast de schade te herstellen ; hij bouwde een nieuwen klokketoren met metalen getimmerte. Die spits is er nog en zij is van op grooten afstand zichtbaar.

Aan beide zijden van den hoofdtoren rijzen twee torentjes uit het primitieve tijdperk op, maar zij werden op onbehendige wijze hersteld Een van deze bevat den bekenden Jacquemart uit de 15e eeuw, verbeeldend Jean de Nivelles ; de andere draagt den naam van « tour Madame ».

Evenals vele kerken uit de Middeleeuwen was de collegiale of stiftkerk omringd door huizen, die er tegenaan gebouwd waren. Die bijzonderheid bleef bewaard en ondanks het modernisme en het alledaagsche van die woningen, is het geheel toch indrukwekkend, wanneer men te midden van die lage gebouwen, den tempel in al zijn Romaansche schoonheid ziet oprijzen.

Onder voorwendsel van vrijmaking was het overal zoo niet en tal van kerken verloren hun aloud karakter wegens die ongepaste nieuwigheden.

* * *

Het binnenste der kerk was oorspronkelijk zeer streng en indrukwekkend van voorkomen ; dikwijls werd het veranderd en heden heeft het schier zijn gansche bouwkundige waarde verloren.

Elke eeuw bracht haar deel van vervormingen, maar de genadeslag werd in de laatste plaats in het begin dezer eeuw toegebracht door een onbekend en onkundigen bouwmeester die het eerbiedwaardig gebouw herstelde en verfraaide (?) met *nieuwe* materialen en volgens *nieuwe* doenwijzen, onbekend in de 12e eeuw, toen de bouwkunde nog in de kindsheid was. Daardoor ging het eerbiedwaardig en grootsch karakter van de Kerk te loor.

Hoeveel schoone en oude monumenten werden niet op zulke wijze geschonden door onwetende en verwaande bouwmeesters !

D. Francken.

Tentoonstellingen, Congressen en Wedstrijden.

Tentoonstellingen van Windmolens. — De Maatschappij : *Vereeniging tot Behoud van Natuur- en Stedenschoon*, heeft in Februari ll. te Antwerpen in den Kunstkring, een tentoonstelling van schilderijen, teekeningen, foto's en archief gehouden, betrekking hebbende op de windmolens ; het meerendeel waren nochtans schilderijen. De voorgestelde molens waren meestal deze uit de provincie Antwerpen of uit de Kempen. Insgelijks eenige watermolens. Uitstekend !

We houden er aan bij onze lezers deze maatschappij aan te bevelen.

Deze vereeniging die als doel heeft de schoonheid van onze natuur, van onze steden en dorpen te vrijwaren, doet een dringenden oproep tot alwie zich aan dit werk interesseert, opdat ze zich als lid zouden laten inschrijven.

De minimumbijdrage werd vastgesteld op 6 fr. per jaar. De leden ontvangen maandelijks een geïllustreerde uitgave.

De bijtredingen worden samen met de vragen om inlichtingen aangenomen in het Secretariaat der Vereeniging : Vondelstraat, 22, Antwerpen.

Het Tooneelleven. — Het gemeentebestuur van Mechelen heeft ter gelegenheid van het V^de^ Landjuweel eén tentoonstelling ingericht van het Mechelsch Tooneelleven in het verleden. In deze tentoonstelling werden met betrekking tot de tooneelvoorstellingen, opgemerkt : archief, prenten, medailles, banieren, gulden boeken, portretten enz., vanaf de Middeleeuwen tot heden. We betreuren het, niet vooraf deze uitstekende tentoonstelling aan onze lezers te kunnen aanbevelen hebben.

Een bijzondere vermelding verdienen de documenten die betrekking hadden op de oude Rederijkerskamers.

Aan de HH. *H. Dierickx* archivaris der stad Mechelen en *Coninckx* conservator van het Museum, dient bijzondere hulde gebracht, daar zij de spil waren der gansche tentoonstelling.

Het Congres van Bergen. — In Augustus e. k. zal in Bergen het Archeologisch Congres plaats hebben. We weten niets van datum noch programma, doch hierover zullen we onze lezers inlichten. In dit Congres bestaat sinds twee jaar een Folkloreafdeeling. Zij die verlangen er nota's vóór te brengen of er een thesis te verdedigen kunnen ons van nu af aan verwittigen, opdat we het programma voor die afdeeling zouden kunnen samenstellen.

Sint-Hubert : Bedevaart en Tentoonstelling. — Tusschen O. H. Hemelvaart en Sinxen zullen dit jaar in Sint-Hubert groote kerkelijke plechtigheden plaats hebben. De kleine Oudheidkundige en Folkloristische kring van deze localiteit maakt van deze gelegenheid gebruik om in de lokalen der oude abdij een tentoonstelling in te richten, betrek

hebbende op de Geschiedenis der stad, het leven van Sint-Hubert en zij de vereering en de jacht waarvan hij de beschermheilige is. De Jachtvereeniging van Sint-Hubert en de Koninklijke Kring Sint-Hubert verleenen hun welwillende medewerking. Gedurende de tentoonstelling zal men de jachthorens hooren. Men denkt zelfs een jacht met windhonden in te richten met de zeldzame jachthondengroepen die in Frankrijk en België nog bestaan.

We wenschen veel bijval aan onze vrienden van Sint-Hubert.

Een internationaal Congres van Volkskunst. — Onder bescherming van den Volkerenbond zal het internationaal Congres van intellectueele samenwerking in de Lente 1928, te Praag een internationaal Congres van Volkskunst inrichten.

Ten einde het welgelukken van dit Congres te verzekeren werden Nationale Comités in de verschillende landen samengesteld.

Het Belgisch Comité werd voorloopig gevormd als volgt : *Voorzitter :* M. JULES DESTREE ; *Leden :* HH. Kan. PUISSANT, DE BRUYN, CLOSSON, VAN HEURCK, DE MEYERE, IS. TEIRLINCK, REMOUCHAMPS, ROUSSEAU, L. CRICK, DE VADDER, MAX ELSKAMP, M. SABBE ; *Schrijver :* M. A. MARINUS.

Daar het Congres algemeen is werd er insgelijks een Congoleesche afdeeling ingesteld, die zich zal bezighouden met Negerkunst. Haar schrijver is M. GASTON DENIS PERRIER.

Ziehier een uittreksel uit een omzendbrief, de voorbereiding van dit Congres aankondigende :

I. — Doel van het Congres van Volkskunst.

Toen de commissie van intellectueele samenwerking van den Volkerenbond tot het bijeenroepen van een Congres van Volkskunst besloot, dacht ze terzelfdertijd een dienst te bewijzen aan de wetenschap en aan het ideaal : de volkeren waarmede ze zich bezighoudt dichter bij elkaar te brengen.

Ze dacht dat dit congres, door het samenbrengen en vergelijken van idieën en documenten waarvan het de oorzaak zou zijn, het voordeel zou hebben van tusschen de bijdragen en bijzondere hoedanigheden die de oorspronkelijkheid van elke natie bevestigen, algemeene gemeenschappelijke grondmerken te vinden. Dit congres zou de aardrijkskundige verspreiding van de uitvinders der volkskunst trachten na te gaan en een repertorium van nog bestaande traditiën opmaken ; het zou trachten het middel te vinden om de nu nog beoefende volkskunst in gebruik te doen blijven.

Deze beschouwingen bewijzen dat zijn doel niet alleen wetenschappelijk doch ook practisch is.

II. — Studiegebied van dit Congres.

Een theoretisch resultaat van dit Congres zal het juist omschrijven zijn van de notie der volkskunsten waarover men niet 't akkoord is. Het zou onvoorzichtig zijn vooraf een bepaling, die een natuurlijk besluit moet worden, trachten te formuleeren. Noodzakelijk is het nochtans van nu af aan het karakter en het gebied dier ondernomen studiën te bepalen.

Rekening houdende met de betrekking die er bestaat tusschen volkskunst en de vraagstukken van anthropologie, ethnograpie, taalkunde, voorhistorie, oudheidkunde en folklore, zal dit Congres in 't bijzonder het werk der traditie bij den arbeider nagaan (vorm, gebruikte stoffen, techniek, beweging). Dit zal schoonheidselement en uitdrukking bijvoegen aan het nuttigheidskarakter van het voorwerp of aan den rol dien het vervult in het maatschappelijk leven.

Zijn werking zal bepaald worden door de beeldende en decoratieve kunsten door het volk verwezenlijkt, door de muziek, het volkslied, den dans en de dramatische vertooningen.

Deze kwesties zullen beschouwd worden in al de streken waar ze geconstateerd werden : in Europa, Amerika, Azië, Afrika en Oceanië.

III — Programma

A. — Op wetenschappelijk gebied is het van belang eerst en vooral de voorkomende vragen onder de volgende oogpunten te beschouwen :

1° Plaats van herkomst; verspreidingsstreek der beschouwde uitingen.

2° Data, overblijfselen der oude vormen en in voege brengen der nieuwe vormen.

3° Studie der techniek. Wederzijdsche invloeden (grondstoffen, manier van werken).

4° Studie der decoratieve elementen, van de evolutie en het overleveren der zinnebeelden en versieringsmotieven.

5° Wederzijdsche invloeden van het midden; invloedsstreek; verbindingswegen.

B. — Men zal vervolgens trachten de overblijfselen van volkskunstindustrieën op practisch gebied te beschouwen.

Is de uiting der beschouwde volkskunst een voor- of een achteruitgang ?

Welke zijn de oorzaken van dezen voor- of achteruitgang ?

Werden er maatregelen getroffen of aanbevolen om aan deze schoonheidsuiting haar werking en haar volkskarakter te behouden ?

Wedstrijden. — Onzen Dienst blijft niet ongevoelig voor de aanhoudende stijging der prijzen. Daarom zien we ons verplicht onze uitgaven te verminderen. Ook zullen we dit jaar geen Wedstrijd voor Geschiedkundige en Folkloristische werken inrichten. Zij die dachten een werk voor te stellen kunnen het schaven tot in 1928.

De Oudheidkundige Maatschappij van Brussel kondigt nochtans een wedstrijd aan. De graaf d'Arschot-Schoonhoven, de studie van de oude heerlijkheden van Brabant willende begunstigen, looft een prijs uit van 2500 fr. voor het beste werk dat zal uitgegeven worden over de *Heerlijkheid van Wesemael.* Nadere inlichtingen kunnen verkregen worden bij den Schrijver der Maatschappij, M. Hacoir, Museum der Hallepoort, Brussel.

Herinneren we ook aan het feit dat de Société de Géographie (Egmontpaleis, Wolstraat, Brussel.) een prijs van 800 fr. uitlooft, gegeven door M. Bovy, voor het beste werk over « *La superposition des races* ».

Onze eerstkomende nummers. — Ons 30ste nummer, 't laatste van den zesden jaargang zal een belangrijke studie over een gilde van Diest, door M. Van Weddinghen bevatten en eveneens een artikel van M. Wauters over de miraculeuze bronnen. Ter dezer gelegenheid zullen we trachten twee reproducties te geven van het nog onuitgegeven bedevaartvaantje der H. Genoveva van Oplinter. M. de Munck zal een nota geven over de oude Steenhouwers te Steenockerzeel enz... Nummer 37, dat in Augustus zal verschijnen zal handelen over de Folklore in het werk van Ch. De Coster, wiens eeuwfeest we dit jaar vierden. De artikels zullen geschreven worden door : van Heurck, Pol Hermant, Gessler, Herdies en een tiental oorspronkelijke teekeningen van de hand onzer beste kunstenaars.

Brabantsche Tentoonstellingen. — Op het laatste oogenblik vernemen we dat de *Geschied- en Oudheidkundige Kring van West-Brabant* in den Zomer een tentoonstelling zal inrichten te Merchtem. Voorstellingen van dorpsbinnenhuisjes ; documenten over de Geschiedenis van Merchtem ; antiquiteiten ; beroemde mannen uit de streek. Te Steenockerzeel-Humelghem zal op initiatief van den « *Vlaamsche Toeristenbond* » een gelijkaardige tentoonstelling ingericht worden.

Later zullen we nopens deze tentoonstellingen nadere inlichtingen geven doch van nu af aan willen we onze tevredenheid uitdrukken omdat het voorbeeld dat wij gaven nagevolgd wordt. Dit alles kan niet anders dan onze opzoekingen en de volksopvoeding bevorderen.

De Prijs van ons Tijdschrift

Als antwoord op de vraag die we in ons vorig nummer stelden, hebben we van geen enkel lezer den raad ontvangen de belangrijkheid van ons tijdschrift te verminderen doch wel van den prijs te verhoogen.

Algemeen heeft men ons deze prijsvermeerdering aangeraden. Al onze lezers hebben echter niet geantwoord, verre van daar. Daarom nemen wij de vrijheid hen een nieuwe vraag te stellen.

Rekening houdende met de huidige onkosten der uitgaven, moeten we om ons tijdschrift te behouden zooals het was, zijn prijs brengen tusschen 20 en 25 frank. *Indien wij hem brengen op 25 fr. zult U ons dan blijven steunen?* Met dezen prijs kunnen we een weinig verbeteringen toebrengen. Met 20 fr. moeten we verminderen. Daar ons tijdschrift geen « zaak » is, vermits wij het niet zouden kunnen laten verschijnen zonder tusschenkomst der Provincie en daar gansch de verkoopprijs aan de uitgaven ten goede komt is het enkel en alleen in het belang der lezers dat wij werken ; daarom vragen wij hun oordeel.

Hierna volgen de vertalingen van twee der brieven, die we na ons vorig nummer ontvingen :

« Ik denk dat het ten zeerste zou te betreuren zijn moest U de belangrijkheid van uw belangrijk bulletijn verminderen. Wel integendeel zoudt U moeten trachten maandelijks te verschijnen. Het oogenblik is er echter niet toe geschikt.

« Ongetwijfeld ben ik dus voor een verhooging van den abonnementsprijs tot 20 of 25 fr. en zelfs tot 30 fr. Inderdaad 5 fr. van 1914 staan tegenwoordig gelijk met 35 fr. en wat had men in 1914 voor 5 fr. ? De « Brabantsche Folklore » verdient onze gelukwenschen daar zij met zulke kleine inkomsten een tijdschrift in stand gehouden heeft, waarvan het belang door iedereen erkend wordt ; omdat dit tijdschrift aan velen de rijkdommen van Zout-Leeuw, Nijvel enz.. leerde kennen ; omdat het onze medeburgers belang doet stellen in hun land.

« Ik hoop dat er vele vrienden van de « Brabantsche Folklore » zullen zijn, die den toestand beschouwen als ik.

« Aanvaard, bid ik U enz... »

MAURICE RUTTIENS,
Brussel.

« U vraagt de meening uwer lezers ten opzichte van den prijs ? — Ik antwoord met volle overtuiging : « Verhoog liever den prijs dan uw aantal bladzijden te verminderen, want verminderen is het verschijnen van veel artikels uitstellen, die we met ongeduld verwachten. Ongetwijfeld zullen onze achterkleinkinderen ze lezen, maar... toch zouden ook wij ze graag hebben ! ».

R. HOTTELET,
pastoor te Boneffe.

6de Jaar. — Nr 36 Juli 1927

De Brabantsche Folklore

INHOUD

De « Christus-oogen » van Diest. — De steenhouwers der streek van Steenockerzeel. — Bijdrage tot de geschiedenis van de Brusselsche potbakkerskunst. — Het Suikerbrood te Linsmeau. — De kapel van O.-L.-V. van Neerwaver te Assche. — Over gewijde bronnen. — De uithangborden der herbergen op den buiten. — Ditjes en Datjes. — Varia.

De « Christus-oogen » van Diest.

Benevens drie bloeiende schuttersgilden (1) kwamen te Diest, gedurende de XVe en XVIe eeuw, ook een viertal rederijkerskamers tot stand, die door hunne *Spelen van Sinnen,* hun *Schriftuurspelen,* hun *Esbattementen* en « *Zotte Kluyten* » bij menig landjuweel of haagspel, den roem van 't vrije Diest wisten hoog te houden. Twee dezer gewaardeerde gezelschappen hebben schier spoorloos den weg der vergetelheid ingeslagen ; het zijn : de Sint-Jacobs- en Sint-Lazaruskamers, die, naar allen schijn, in het oude Vetterbroeck — het huidige Sint-Jobkwartier — hun vergaderingen hielden. Beter gekend en, wellicht ook van rijker gehalte, waren de twee andere kamers : de *Leliebloem* en de *Christus-oogen* : « Poëtarum collegia duo — zegt Gramaye — totâ Brabantiâ celeberrima et frequenter in solemni omnium Brabanticarum urbium concursu palmam adepta » (2).

Over de *Leliekamer* zullen wij bij een volgende gelegenheid handelen. Thans willen wij eenige regels wijden aan de kamer der *Christus-oogen,* hier destijds door wijlen den heer vrederechter Rutgeerts, in zijn belangwekkende bijdrage over « De oude Gilden van Diest », ten onrechte als « *Œil du Christ* » bestempeld (3). De beteekenis der

(1) St Joris, St Barbara en St Sebastiaan.

(2) *Wij vertalen :* « Twee dichterkringen, de beroemdste van gansch Brabant en die in den plechtigen wedstrijd van al de Brabantsche steden dikwijls den palm verwierven ».

(3) Zie *Brabantsche Folklore,* 2e jaargang blz. 75.

Christus- of Jezusoogen — in 't fransch œillets en Œillets-dieu (*lychnis coronaria ; Dominarum rosa*) — wordt door Dodonœus, in zijn befaamd Cruydtboek (4) volgenderwijze omschreven : « Dese schoone bloemen, zijn soo wel by de « ouders als in onse tijden in grooter weerden ghehouden « gheweest, die om haer schoonheydt ende fraeye verwe in « tuylkens ende hoeykens ghebruyckt werden. Dan sy sijn « by de ouders *Lychnides* gheheeten gheweest, om de vierighe « ende klaer-roode verwe van de bloemen, al ofmen seyde « blinckende ende klaere bloeme. Elcke bloeme komt bijson-« der uyt langhachtighe gheribde buyskens, seer schoon « blinckende, groot ende gloeyende, soo datse somtijdts 't « ghesichte verblinden ghelijck eenen Balais of Robijn ».

Onze rederijkerskamer voert als mooie kenspreuk : « *Christusoogen doorsien 't al* ». Haar blazoen — thans in de sakristij der O. L. Vrouw-kerk bewaard (XVIe eeuw) — vertoont den Zaligmaker aan het kruishout hangende ; achter het kruis ontplooit zich een wimpel met de zinspreuk « Doorsient al ». Het kruis is omsloten door een houten omheining waarachter tal van christusoogen in vollen bloei te prijken staan. Aan de rechterzijde : het wapen van den toenmaligen koning, Philips II ; links, dat van den « hoofdman », wijl men onder het kruis het wapen van Diest aantreft. Op den achtergrond rijst, meer nog in verbeelding, een vergezicht der stad Diest ; aan beide zijden der heining knielen de Hoofdman der Kamer en zijne gade.

Omtrent den oorsprongsdatum dezer Kamer ontstond menige pennetwist, daar er op zeker oogenblik beweerd werd dat onze Diestsche Kamer de oprechting, in 1323, der Fransche « Jeux floraux » of « La très gai compagnie des sept Troubadours » van Toulouse, met enkele jaren zou voorafgaan. Gramaye, van de Diestsche rederijkerskamers gewagende, zegt in een randnota (5) : « Unum cui Lychnis « coronaria nomen, institutum anno 1302 ». Het is van deze aanhaling dat verschillende schrijvers zich bedienden, om aan te toonen dat deze dichtminnende gezelschappen in ons land ouder waren dan die onzer zuiderburen. Na onderzoek is evenwel gebleken dat Gramaye — misschien wel met den oprichtingsakt in handen — een **3** in stede van een **5** in

(4) Dodonœus : *Cruydtboek*, Antwerpen 1644, blz. 254.

(5) Brabant. antiq.

zijn jaartal liet sluipen — en deze missing veroorzaakte de chronologische dwaling!

Blijkens den oprechtingsbrief door den magistraat op 22 September 1502 aan de kamerbroeders verleend, werd de Christusoogen-kamer in O. L. Vrouw-parochie in 1502 opgericht. Ook, volgens datzelfde charter, werd door de Kamer besloten « dese Rethorycke te houden ter Eeren van het H. Cruys hetwelcke wij houden voor onsen Patroon, en voor onsen Divisen nemen wij Bloemmekens, geheeten Christus-oogen, om te dragen op onse mouwen, ter eere Godts en den H. Cruys.... ». Verder bepaalt het charter dat op den feestdag der H. Kruisvinding (3 Mei) het jaarfeest der kamer zal gevierd worden. Sindsdien lieten de Christusoog-broeders op dien dag en ook op de H. Kruisverheffing (14 September) in de O. L. Vrouwkerk een plechtige mis zingen aan het altaar van het H. Kruis, welke door al de leden met hunne « tabbaerden ende divisen » werd bijgewoond.

Evenals op vele andere plaatsen waren de leden der Kamer verdeeld in *Hoofden* en *Kamerbroeders*. De Hoofden vormden het bestuur dat bestond uit een *Prins,* een *hoofdman,* twee *dekens,* twee *valuatiemeesters,* twee *rentmeesters* en een *facteur* of dichter. Voorts had de Kamer een *fiescael,* tot handhaving der goede orde, een *vaandeldrager* en een *nar* of zot, die bij elke openbare vertooning, door zijn gekke gebaren en spreuken, het volk wist te vermaken. Alle twee jaren kozen de « gemeene gesellen » — de werkende leden — op H. Kruisvinding, een nieuwen Prins, wijl de Hoofdman, de Dekens, de Valuatiemeesters en de Rentmeesters 's Zondags na « Onser Vrouwkermis van Munster » (6) herkozen werden.

Al diende men geen hooger onderwijs genoten te hebben om als lid der kamer opgenomen te worden, toch moest men kunnen lezen en schrijven met daarbij « eenigerhande groote konste, Rhetorycke aengaende ».

Bij 't huwelijk van een der gildebroeders werd hem door de andere leden eene « schootel speyse ende nog tien stuyvers gelde » aangeboden, wijl door de Kamer ter zijner eer, een Esbattement werd opgevoerd. Verder vinden wij in den stichtingsbrief een omstandig reglement van inwen-

(6) Thans de « Abaliekermis » 's Zondags na half Oogst.

dige orde waaruit duidelijk blijkt dat een strenge tucht er al de werkzaamheden beheerschte.

In 1518 kwam de Christusoogenkamer in bezit van een lokaal op de Abalie — de tegenwoordige Schaffensche straat — ter plaatse thans door den « Bazar De Christusoog » in gebruik. Dit eigendom hoorde de Kamer toe tot in 1795.

Dat het ons gezelschap aan degelijkheid niet mangelde staat buiten kijf. Zoo vinden wij het in 1535 te Mechelen op een wedstrijd, geopend door de plaatselijke Kamer « De Peoene » waar onze rederijkers den eersten prijs behaalden, en datzelfde jaar kaapten zij in het Landjuweel van Gent den opperprijs weg. In 1561 traden zij op bij het weergaloos landjuweel van Antwerpen. Hun plechtige intrede, te dier gelegenheid in de Scheldestad, wordt ons door Hendrik Van Velthem volgenderwijze geschetst (7) : « Zij waren XXXVIII te peerde, elck met een toortsse in de handt, in rauwaensche oft goutgheele rocken, hoeyen ende coussen root, wambuysen blauwe, met guldebroeders ende vierspannen, eenen speelwagen toegherust nader antiquer maniere met personnagien ; den Sot sat te peerde, hebbende eenen boeck die vol brillen gheschildert was en seyde : *Ick lese al brille* ». Onze mannen vertoonden er een Spel van Stinne op de voorgestelde vraag : « *Dwelck den Mensche aldermeest tot Consten verwect* », voor titel voerende « De Liefde » en bekwamen, voor 't Esbattement, den 5e prijs.

In 1562 zien we de Christusoogen-Kamer andermaal optreden te Antwerpen, in een wedstrijd uitgeschreven door de plaatselijke « Corenbloemme ». Welke plaats werd hun hier bij de algemeene rangschikking toegekend ? Alleszins niet de 1ste, noch de 2de, daar deze opvolgenlijk « De Ongheleerden » van Lier en de « Violieren » van Antwerpen te beurt vielen.

De beroerten van het einde der XVIe eeuw brachten onze Kamer in zeer ongunstigen toestand. Tijdens het twaalfjarig bestand, onder Albert en Isabella, kende onze Kamer opnieuw een periode van opbloei. Zoo vinden wij haar terug in 1620 op een *Blazoenfeest* te Mechelen, waar het ging over « *Der Philosophen, hun schriften en belijden* ». Hier geschiedde alles met veel minder pracht dan voorheen : het getal wagens was onbeduidend geworden terwijl het paardenvolk er geheel en al ontbrak. Ook was het Blazoen-

(7) Van Velthem : « *Spelen van Sinnen* ». Ant. W. Silvius 1561 in-4°.

feest van Mechelen het laatste aanmerkelijk rederijkersfeest hier te lande. Na den dood van aartshertog Albrecht ontvlamde het oorlogsvuur opnieuw en doemde onze Kamer tot langzaam verval. Bij het sluiten van den Vrede van Munster (1648) was, bij onze rederijkers, de zucht naar wedstrijden geheel en al verdwenen.

Gedurende de XVIIIe eeuw zagen we onze Christusoog-broeders evenwel nog optreden bij openbare feesten ter stede gehouden ; tijdens het Winterseizoen grepen de vertooningen plaats in de Hallezaal.

Het bestuur van Maria Theresia schonk onze rederijkers weer wat nieuw leven. Op 13 en 14 Juli 1750 werd een treurspel van langen adem opgevoerd : « *De dood van Brutus en Cassius* » in vijf deelen, gevolgd van eene *Naerreden* (klucht) « tot meerdere eere en Glorie Godts ».

In 1796 werd de Christusoog-kamer afgeschaft en in 1804 opnieuw ingericht. In 1830 vernieuwde men het reglement dat meteen bij den eisch des tijds werd aangepast. Een « vrouwkens-hoofdman werd het bestuur toegevoegd.

Ten huidigen dage nog, leeft de gilde der Christusoogen voort, tenminste bij name, want van haar roemrijk verleden bleef zelfs geen spoor over. Schijnt het niet onwaarschijnlijk wanneer men bedenkt dat het Diestsche volk zelfs de beteekenis van dit kunstminnend gezelschap heeft ontleerd ? Enkel en alleen is « Christusoog » nog, voor den man-in-de-straat, kortweg eene « gilde », wat voor hem beteekent, eene maatschappij die op 1^en^ Meizondag haar jaarlijksch dansfeest geeft, met den volgenden Donderdag een « vrouwkens-avond », waarop het de vrouwliê zijn die de mannen ten dans gaan vragen. Van het eens zoo diep godsdienstig karakter dezer Kamer blijft evenwel nog aan te stippen dat de Christusoogen-leden tegenwoordig nog de groote ijveraars zijn bij den jaarlijkschen rondgang der mooie O. L. Vrouw-processie op 15 Augustus. Door hen nog worden de meeste vaandels en beelden rondgedragen, terwijl de « gilde » zelf er in vertegenwoordigd is met braak, standaard en houten kruis met purper omsluierd.

Deze beknopte verhandeling zou gansch onvolledig zijn, zoo wij, om te eindigen, niet enkele woorden repten over den zoo eigenaardigen ommegang van « Kreupelen Duynen ».

Zoodra bij pasgenoemd dansfeest, de « pauze » aanvangt, - d. i. tusschen 11 u. en middernacht, - spoeden de

muzikanten zich, gevolgd door de jubelende feestvierenden — die zich voor de omstandigheid hebben verkleed — naar de Groote Markt, het vertrekpunt van den nachtelijken uitstap. Weldra weerklinken de tonen van 't liedjé van « Kreupele Duynen » (8) en gansch de stoet volgt hinke-pinkend en zingend de muzikanten op.

Liedje van den « Kreupele Duynen »

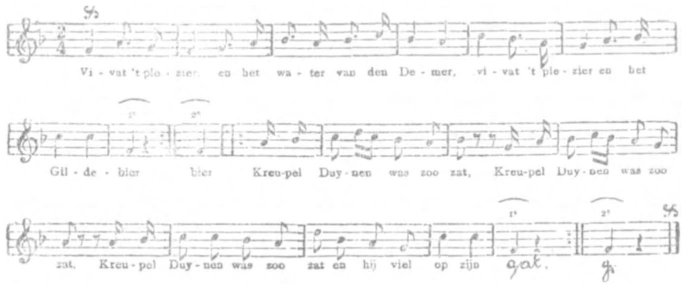

Na de bijzonderste straten der stad aldus luidruchtig te zijn doorgetrokken — af en toe halt houdend om de muzikanten te laten drinken, want de « knaap » met de kanne « gildenbier » is er bij ! — keert het vroolijk gezelschap naar de feestzaal terug en 't tweede deel der danspartij neemt een aanvang.

Oorsprong en beteekenis van dit leutig « intermezzo » bleven steeds raadselachtig De wijs van 't liedeke zou, tenminste voor een deel ervan, bewaard zijn gebleven uit de XVIIe eeuw. Sommigen beweren dat de woorden zinspelen op een vroegeren hoofdman die Duynen of Daenen zou geheeten hebben en die, ofwel kreupel, ofwel dikwijls dronken zou geweest zijn....

Of is het misschien een overblijfsel van de vroegere « Esbattementen » of « Zotte Kluiten » waarin onze gildebroeders hun faam als « *Faxenaers* » of « *Loterbollen* » (9) wisten te verwerven en hoog te houden ?

R. Van Weddingen.
Leeraar.

---

(8) Uit het « Parochieblad. Geschiedkundige bijdrage » der parochie van O. L. V. — Van de Velde, pr.

(9) Twee spotnamen der Diestenaars : *Faxenaers* (farcenaars, farceurs) ; *Loterbollen* (gekken). Zie : De Raedt « *Sobriquets des Communes Belges* ».

De steenhouwers der streek van Steenockerzeel.

(Vertaling).

Zonder te spreken van de schoone gebouwen waarvoor in de streek van Saventhem, Steenockerzeel, Humelghem, Nosseghem, Sterrebeek, Wesembeek bij voorkeur zandsteen gebruikt werd, ziehier eenige bijzonderheden betreffende gothieke zaken, voor welke die uitmuntende steen gekozen werd.

Verscheidene schrijvers hadden het over de doopvont van Steenockerzeel, maar ze behandelden het onderwerp te kort, gezien het groot belang dat zij oplevert ten opzichte van den oorsprong en het verstandig gebruik van onze voortreffelijke bouwstoffen.

Zoo had Wauters bij voorbeeld het mis voor toen hij schreef dat de doopvont gemaakt is uit een mooie marmerblok (1).

In werkelijkheid, zooals ik reeds sedert lang bewees, is het geenszins een blok marmer, maar het zijn verschillende blokken zandsteen, die de makers van onze beroemde middeleeuwsche Brabantsche gebouwen met zooveel behendigheid benuttigden.

Die blokken komen ongetwijfeld voort uit de talrijke groeven, vroeger gemaakt in de Lediaansche laag der streek van Saventerloo of van Steenockerzeel.

In de kerk van Humelghem evenals in die van die gemeente is er eveneens een zeer belangwekkende gothieke doopvont in Lediaansche zandsteen en in mijne verzamelingen bezit ik een wijwatervat in zandsteen, voortkomende van de kapel van « Vos-Capelle » (Nosseghem-Sterrebeek), die, volgens Wauters (2) omstreeks de XIIe eeuw opgericht werd door de familie Vulpe of De Vos uit Brussel.

Zooals blijkt uit een kapiteel in Lediaansche zandsteen, behoorende tot het haaktype en dat ik vond in de nabijheid der kerk van Wesembeek, werden de groeven der

---

(1) A. Wauters, *Histoire des environs de Bruxelles*, tome III, blz. 140.

(2) A. Wauters, *Histoire des environs de Bruxelles*, tome III, blz. 173. Zie ook *Brabantsche Folklore*, 5^e jaar, blz. 241.

streek reeds in ruime mate ontgonnen in het Romaansch tijdperk. Het is zelfs waarschijnlijk dat zij nog veel vroeger ontstonden, want ik vond blokken grof behouwen Lediaanschen zandsteen onder de overblijfselen van Belgo-Romeinsche grondvesten, die ik ontdekte op het grondgebied van Saventhem (1) en van Nosseghem (2).

Wat er ook van zij, het lijdt voor mij geen twijfel dat de doopvont van Steenockerzeel het werk is van een steenkapper der streek, zooals overigens de talrijke en soms kunstvolle omlijstingen van deuren der 17e en 18e eeuw die men te Steenockerzeel en in de naburige gemeenten aantreft.

Volgens eene plaatselijke traditie, die men niet naar de letter opnemen mag, was elke inwoner van Steenockerzeel destijds steenkapper.

In alle geval het uithalen van Lediaansche zandsteen gebeurde in die gemeente gedurende vele eeuwen en het was eerst rond 1886 dat de laatste steenhouwer van Steenockerzeel Louis Van der Linden zijn groeve van het « Boschveld » verliet.

Het zal volstaan hier te herinneren dat Van der Linden alleen de steen leverde voor den bouw en de herstelling van kerken en openbare gebouwen o. a. te Schaerbeek (St Servatius) te Tervueren, te Lier alsook te Leuven (Stadhuis) om een denkbeeld te geven van het groot belang dat vroeger aan het gebruik van de Lediaansche zandsteen van Steenockerzeel gehecht werd in bouwwerken in onze steden en dorpen.

Op minder dan 2 Km. van de oude groeve van Van der Linden en nabij de aloude en zeer belangrijke verlaten groeven van den « Kalckhoven » (Saventerloo) bestaat een veld, genaamd « Winkelland ». Die teekenende benaming herinnert ongetwijfeld aan het bestaan ten tijde van den grooten voorspoed der zandsteengroeven van Saventerloo, van een min of meer tijdelijk gebouw, waarvan er wel is waar, geen spoor meer over is, maar dat waarschijnlijk

---

(1) Zie bulletijn *Brabantsche Folklore,* 1e jaar, nr 4, blz. 125.

(2) De overblijfselen van de Belgo-Romeinsche woning te Nosseghem liggen op ongeveer 260 m. en ten Westen van de oude herberg « *Au Prince Cardinal* » en tegen den ouden aarden weg van Saventhem naar Everberg.

voor de steenhouwers tot schuilplaats of voor den arbeidsleider tot bureel diende.

Gezien den grooten afstand tusschen de dorpen van de streek mag men veronderstellen dat de keus van den steen door de klanten, de overeenkomsten plaats hadden en dat de rekeningen vereffend werden in den winkel, gelegen in de nabijheid van de groeven van Kalckhoven.

Te Steenockerzeel aan n^r^ 27 van den steenweg van Mont St Jean naar Mechelen kan men nog een deuromlijsting in zandsteen zien, die met de grootste zorg, ja met kunst gehouwen is door Louis Van der Linden, den laatsten vertegenwoordiger van een reeks gewestelijke ambachtslieden, wier veelal lieve werken te lang miskend werden.

E. De Munck.

Bijdrage tot de geschiedenis van de Brusselsche potbakkerskunst.

Het kruisje, merk van gleiswerk.

(Vertaling)

Op de *Nationale Tentoonstelling van Brussel van 1880* vond men op n° 455 een ovalen soepkom met symetrische versiering met borduursels in Romaanschen stijl. Op het deksel was een groene artisjok aangebracht. Dat stuk, dat toen den h. Fétis toebehoorde, draagt van onder het merk ✱ N. Eenige jaren later had in 1888 te Brussel een *tentoonstelling van de geschiedenis der nijverheidskunst* plaats. Onder n^r^ 2041 kwam daar voor, een Vlaamsche blauwe schotel, toehoorende aan Mevr. Van Vinckeroy. In 't midden van dien schotel ziet men het tooneel van de overspelige vrouw, volgens Maarten de Vos, en op den boord ziet men pauwen en eenden. Aan den bovenkant bemerkt men twee kruisjes ✱✱, die men als fabriekmerk beschouwde.

Het *Dictionnaire des marques et monogrammes* de Ris-Paquot geeft in deel II onder de nummers 7760 en 7761, als merk van Brusselsch gleiswerk, het kruisje, gevolgd van eene N. Het eerste van die nummers is het merk van de soepkom, die bij den aanvang van dit artikel vermeld

wordt en het tweede dat van een ander voorwerp in het koninklijk museum van oudheden van Brussel bewaard.

Het kruisje ✠ ziet men ook dikwijls op pinten in gewoon gleiswerk onder de woorden KAN of LITRE. Dan is het zeker een fabrieksmerk, want vele voorwerpen van die soort vertoonen op die plaats voorletters van namen van fabrikanten : M (Mombaerts, Morren), S (Stevens), VB vereenigd en een monogram vormend (Van Bellinghen), BT (Bettignies, Tournai) (1).

Wie mag wel de fabrikant zijn, die als merk het kruisje gekozen had? Het is waarschijnlijk dat het een Artoisenet is. Het kruisje komt voor in het wapen van de stempels, waarmee het omslag verzegeld was van het testament dat Joseph-Philippe Artoisenet, burger van Brussel en zijne echtgenoote Cornelie Steps aan een notaris overhandigden den 14 December 1718 (2). Het geslachtswapen van die stempels is het volgende :

EDG. DE MARNEFFE.

Het Suikerbrood.

(VERTALING)

Te Linsmeau bestaat heden nog het oude gebruik, den pastoor een suikerbrood aan te bieden den dag der Eerste Communie, die gewoonlijk plaats heeft op Palmzondag. Dit geschenk wordt aangeboden door de kinderen die hun Paschen houden, of, zooals men heden zegt, die hun Eerste Communie doen.

Het suikerbrood is versierd met witte, blauwe, gele, roode, groene bandjes in zijdepapier, gansch bezet met

---

(1) Zie de verzamelingen van den h. Victor De Munter te Leuven ; van den h. De Blauw te Mechelen en vroeger die van den h. baron de Radzitsky, eveneens te Mechelen.

(2) Algemeen Rijksarchief te Brussel. Algemeen notariaat van Brabant, register n° 4003.

rozen of met strikjes ; bovenaan draagt het een bloemenruiker rustend op mos.

De handelsvorm van den suiker, bekend onder den naam « suikerbrood » tegenwoordig uitsluitend voor den uitvoer bestemd zijnde, zoo vind men niet meer aan de uitstallingen der kruideniers die kegelvormige suikerbrooden in blauw papier gehuld of met tulle overdekt. Ook scheen het gebruik een suikerbrood aan te bieden te loor te gaan, het gebeurde echter niet, de kinderen zouden niets vermoeden en den pastoor niets verliezen, daar hij in plaats van de suiker in brood te krijgen hij thans kleine klompjes ontvangt.

Het huis Desirand, dat sedert jaren de versierde suikerbrooden leverde, vond een behendige oplossing ; de kegelvorm werd gemaakt in kartonnen doos van

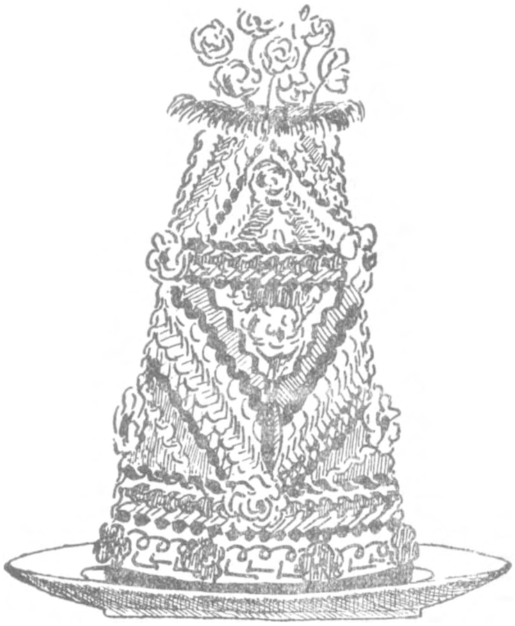

Het Suikerbrood van Linsmeau (Teekening van den schrijver).

boven open, van onder toegemaakt ; hierin worden de klompjes suiker gelegd, de doos is bekleed met grijs papier waarop de gebruikelijke versiersels aangebracht zijn. Gansch opgesmukt wordt de doos goed in 't zicht ter winkelvensters

uitgestald. En kinderen en ouders weten te zeggen : wat is hij schoon ! schooner dan verleden jaar ! Nooit lukte men het beter ! wist een vrouwtje er bij te voegen. Toen ik mijn Paschen hield was hij wel zoo dik, maar toch zoo schoon niet, zegde een jong meisje. « Le cûré aret co des souk po fé ses galaies, quand minme il est tcheir », deste l'vix Panche qu,ach'tée on paquet de toubac.

Tijdens de Vespers wordt het suikerbrood op O. L. Vrouwaltaar gezet en na de plechtigheid door de communicanten, jongens en meisjes, naar de pastorij gedragen, waar het den heer pastoor aangeboden wordt. Het ligt in de traditie dat alsdan koffie en taart opgediend wordt en de Eerste Communiecanten een glaasje wijn geschonken wordt.

Vóór 25 jaar bestond te Piétrain eveneens dit gebruik en wordt nu nog steeds gevolgd.

Het ware belangwekkend te weten of dit gebruik in andere gemeenten nog bestaat (1).

ARM. PELLEGRIN.

De Kapel van O.-L.-V. van Neerwaver te Assche.

Ongeveer een half uur ten oosten van Assche's parochiekerk, op het hoogste punt van den kerkberg, staat eene kleine kapel, aan Onze-Lieve-Vrouw van Neerwaver toegewijd.

Over den oorsprong van dit kapelleken vernam ik op een zoelen lenteavond, in het huizeken van Jan C. de oude schaapboer, de volgende legende. Jan zat in zijn rooden hemdrok, dien hij winter en zomer droeg, in den hoek bij 't vuur. Uit zijn zijden klak bortelden over ooren en kraag lange grijze haarklissen. Hij was een man van

---

(1) Op Passiezondag wordt te Norduwez de Plechtige Communie gehouden. Binst de Vespers als men het « *Magnificat* » zingt brengen twee meisjes — de eene uitgekozen door den jongen de andere door het meisje, eerst in de Catechismus gerangschikt — een met wimpers en papier versierd suikerbrood, en zetten dit neer op de Communiebank. Dit suikerbrood is voor den pastoor bestemd.

(Yvonne Lallemand, Noduwez).

rond de tachtig, maar nog kras voor zijn jaren. Hij pafte aan een baardbranderken en speekte bij geregelde poozen in het vuur, dat het kiste.

Lang, zeer lang geleden, vertelde Jan, woonde op 't eenzaam en wildbeboscht landgoed « *d'Hoogpoort* » een simpel herdertje. Dagelijks leidde het zijn kudde te grazen in het ongekapt en duisterig « *Moretteboschi* ». Vele grillige wegekens wentelden, tusschen hooge boomen en breede weien, naar 't uiteinde van 't bosch, waar een steenen Lieve-Vrouwbeeldje aan eenen boom hing.

Voor dit beeldje bad het herdertje elken dag devotelijk drie weesgegroetjes en zijn vrome en kinderlijk-naïeve ziel was heel den dag verward in schoone legenden van het zoete Lieve-Vrouwken.

Maar op een keer betrapte de heer van het landgoed hem in zijn gebed, terwijl zijn schapen in het bosch verdoold liepen. De heer ontstak hierover in een hevige gramschap en joeg hem uit zijnen dienst.

Dit triestig voorval bracht het herdertje in danig verdriet. Wel vond het eenen nieuwen dienst te Neerwaver, doch het plotse afscheid van de zoete Moeder viel hem pijnlijk.

Op den dag van zijn vertrek bad het dan ook dubbel voor het beeldje en zie... de schoone Maagd wenkte hem .. en dat leek zoo vriendelijk dat het herdertje nu blij vooruittrad, de Lieve-Vrouw van den boom pakte en haar meedroeg naar Neerwaver.

Den eersten dag te Neerwaver was het herdertje ook in blijde hoop gaan slapen om de vreugde die de volgende dag zou brengen en het droomde... van de engeltjes en de heiligen en bijzonder van de zoete Lieve-Vrouw.

De wekbel klonk galmend over de hoeve en het herdertje werd uit zijnen droom geschud. Het wreef even den vaak uit zijn oogen, wipte het bed uit en wou zich neerwerpen voor het Lieve-Vrouwken, maar o wee !... het was verdwenen.

« Gestolen kan het nochtans niet zijn », sprak het herdertje bij zich zelven » maar misschien, wie weet, was het naar Assche weergekeerd ».

Nog denzelfden dag zette het uit naar zijn voorgaande woonstede, waar het, o wonder ! de Lieve Vrouw op hare vroegere plaats weervond. In zoete hemelvreugd viel het

voor de schoone Maagd op de knieën en vroeg haar vergiffenis om zijne roekelooze daad.

Uit dankbaarheid en ter herinnering aan het wonder deed het herdertje met zijn spaarcenten een kapelleken bouwen, waar het mirakuleus beeldje werd ingeplaatst.

Zonder twijfel, schrijft de heer D. De Grave in zijn « Geschiedenis van Assche » werd het kapelleken in den loop der XVIe en XVIIe eeuw meer dan eens verwoest, daar het dicht bij de groote baan lag. Uit de kerkrekeningen van 1720 blijkt dat het in de oorlogen der XVIII eeuw, die Assche zoo fel teisterden, ook niet gespaard is gebleven. Tijdens de Fransche revolutie van 1797 werd het kapelleken totaal verwoest en afgebroken en het beeldje verbrijzeld. Ondanks de vernieling verminderde de volkstoeloop niet en kwamen vrome bedevaarders neerknielen voor den puinhoop.

Toen de toenmalige dorpsherder, de Eerw. Heer Vandersaeken, die devotie zag der geloovigen, besloot hij het kapelleken te doen heropbouwen. Maar het Lieve Vrouwbeeldje was verloren geraakt. Na vele vruchtelooze opzoekingen vond de pastoor eindelijk het hoofd van het beeldje terug bij boer Antoon Moorsel, die het uit de puinen had opgerakeld. Met groote plechtigheid werd het in 1809 terug in het kapelleken geplaatst.

Het kapelleken heeft niet altijd gestaan waar we het ten huidige dage vinden. Toen men in 1845 den steenweg legde van Assche op Edingen, is het moeten verplaatst worden op den berg, waar het heden met zijne witte baksteentjes zoo lief tusschen de boomen prijkt.

Ten slotte mag nog gezegd zijn, dat de brave bewoners van de Morette hunne Lieve Vrouw en haar kapelleken zeer liefhebben en in eere houden, in de Mei en zomermaanden met frissche bloemen versieren en er gezamenlijk 's avonds hun Rozenhoedje gaan bidden.

VICTOR VAN DIEVOET.

Over gewijde bronnen.

Men kan niet meer betwisten dat 'n zekere invloed van het heidendom op het kristendom heeft ingewerkt en nog voortleeft onder den vorm van bijgeloof nevens kristelijke godsdienstplechtigheden. Bijzonder op bedevaartplaatsen ziet men bij het volk dit synkretisme van heidendom en kristendom doorschemeren.

In de huidige folklore hooren we steeds die onschuldige nagalmen uit den heidenschen voortijd nog zachtjes voorttrillen.

De Kerk heeft de Germaansche beschaving zonder dwingelandij, maar met een zacht gezag weten te veranderen of liever te « *verkerstenen* », omdat al wat de Kerk rein *natuurlijks* aantreft in de samenleving of bij den éénling, Zij dat niet vernietigt ; maar het onder den louterenden en verheffenden invloed der genade laat voortbestaan.

Alzoo vinden wij dat de wijding van bronnen, putten, fonteinen — voor het meerendeel van heidenschen oorsprong — met den heidenschen eeredienst in verband stond. Doordat er in die bronnen gedoopt werd, zijn ze gekerstend en in dienst van Kristus gesteld en het heidensche « sacrarium », nevens die bronnen opgericht, is in kapellen veranderd.

Vandaar het groot getal Bonifacius- en Willebrordusputten of putten toegewijd aan de H. Maagd of andere heiligen.

Eenige aanhalingen bepaaldelijk voor *Brabant* zullen wellicht deze inwerking van den kristelijken godsdienst der kultureel hoogstaande zendelingen op de inwoners onzer streek, staven. De stichting der kerk van *Sint-Jans-Molenbeek,* naar de overlevering, is toe te schrijven aan de Heilige Geertruid ; daar is een put bij die kerk aan die heilige toegewijd ; het water van dezen put is *met een bovennatuurlijke kracht bedeeld* (A. WAUTERS, *Hist. des env. de Brux.* I. D. blz. 323.

Te *Tervuren* vond men vroeger eenen put ook aan de H. Geertruid toegewijd. Het water er van werd gedronken *tegen de koorts* (A. WAUTERS, idem III Deel, blz. 404.

Te *Laken,* vóór Sinte Anna's kapel bestaat er nu nog de Sint Anna's bron.

Vroeger ontsprong daar eene bron aan den voet van

eenen eik waaraan het beeld van Sint Anna hing. In 1625 wierd deze wonderbare bron opgesmukt tot eenen sierlijken bronput. De zijwanden van deze diepte zijn afgezet met blauwen steen, en de bron ontspringt boven een schoon vat langs vijf openingen. Dan werd deze bron genaamd, de bron van Sint Anna of der vijf Heilige Wonden.

Het was de Infante Isabella van Spanje die deze bron versierde, en wanneer men nu langs den arduinen trap in den put daalt kan men nog lezen in witten marmer gebeiteld door wien en waarom deze bron werd hersteld.

Het water dezer bron wordt gebruikt tegen de koorts en andere ziekten (1).

Te *Hekelgem* gaan de kinderen kijken in het kluizeputteken van O. L. Vrouw-ter-Kluis, om te zien of er geen kindje in ligt.

Te *Steenhuffel* is de kerk toegewijd aan de H. Genovena. Te midden der straat die voor de kerk loopt, staat er een kleine kapel eveneens Sint Genoveva toegewijd. Onder deze kapel bestaat er een put (bron), waaruit de bedevaartgangers water putten om de kleine kinderen te genezen van « *het wit in den mond* », en door de menschen van Steenhuffel en omstreken ook nog « *het Steenhuffel in den mond* » geheeten (2).

Ik lees het volgende in pastoor J. B. van den Eynde's handboek (blz. 41), geschreven op 't einde der XVIIIe en begin der XIXe eeuw.

« Ten jaere 1796 het oud waterputteken van de H. Genoveva in den boomgaert ofte weyde achter de kerke teenemaal vervallen zijnde ende qualijk geplaetst, isser ten koste van de kerke een nieuw steenen waterputteken gebouwt ende met een ijzeren deurken gesloten, dit is nu met consent van Jacobus van Acoleyen geplaetst op zijnen grond ende erve. Dit water van oude tijden word jaerelijkx geweyd ende dient voor de Pelgrims die de H. Genoveva hier komen aenroepen ». — 't Is spijtig dat de E. H. Pastoor J. B. Van den Eynde niet zegt op welken dag de bron

(1) Zie *Eigen Schoon*, bladz. 101, 4e jaargang. *Brab. Folklore*, bladz. 104, 1e jaargang.

(2) Dit is een kinderziekte. Kleine zwammen zijn te zien in den mond en op de tong van kleine kinderen, door melk veroorzaakt. Fr. le muguet. Nederl. de spruw. Bij het pluimvee bestaat ook dergelijke ziekte en wordt « de spruw » geheeten, in gewestspraak « 't spraâ of 't sprêi ».

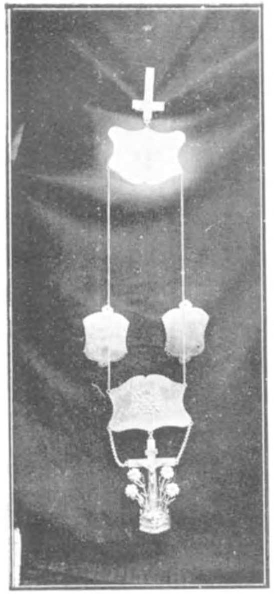

De « breuk » in gedreven zilver. Platen met « Christusoog ». Onderaan : prachtig kruisje met vier Christusoog-bloemen. Achter : kleine vergulde omheining.

Bi̦ hoorigheden der « Christusoogen »

Achteraan : naambord-kastje der leden met opschrift « Hoofdman Jan Juchtmans » en kenspreuk. — ***Tegenaan*** : het mooie houten Christusbeeld met purperen lint getooid, dat door een gildebroeder in de processie wordt gedragen. — *Voorgrond* : fraaie koffiepotten in bruin geglazuurd aardewerk, gebruikt bij het jaarlijksch koffiefeest der vrouwen en kinderen. — ***In' t midden*** : ruiker van « Christusoogen »; daarachter : twee groote tinnen kannen voor 't schenken van 't beroemde gildenbier.

Hoofdman Jan Juchtmans met « breuk » en staf. Achter hem de standaard met opschrift : « *Christusoogen* — ***1502*** — *Diest*. De hoofdman — trouw lid der gilde sinds bijna een halve eeuw telt reeds 77 jaar.

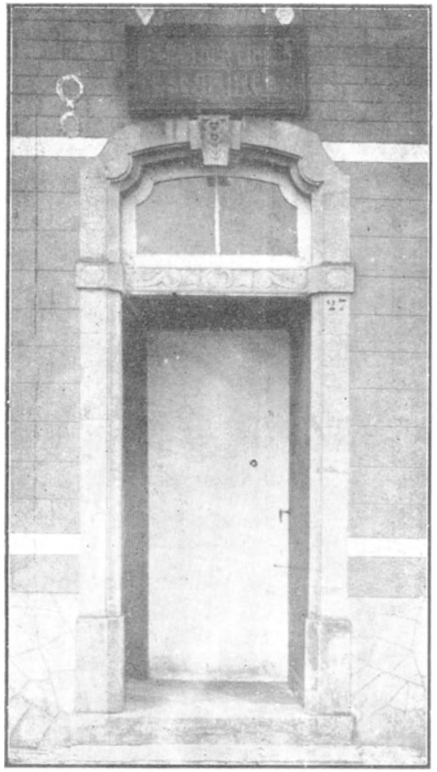

Ingangsdeur van het huis nr 27 van den steenweg van Mont-Saint-Jean naar Mechelen te Steenockerzeel, rond 1886 gekapt door **Van der Linden**, de laatste steenhouwer **uit de streek. Een schild draagt zijn naamletters J. V. D. L.**

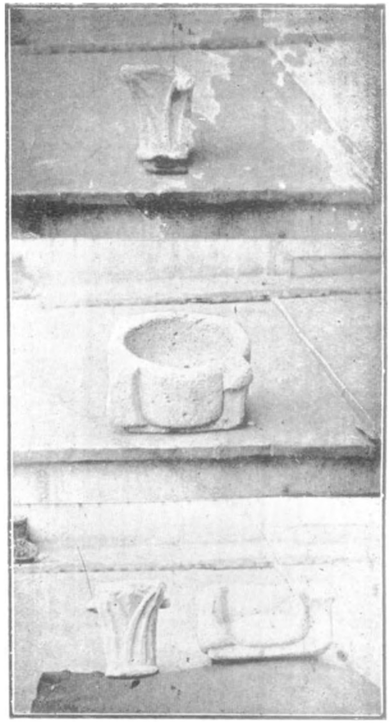

1e Kapiteel in zandsteen (Lédien) door M. de Munck nabij de kerk van Wesembeek gevonden.

2e Oud gothiek wijwatervat uit de eerste periode, insgelijks in zandsteen (Lédien). Voortkomende uit de oude Vos Capelle van Nosseghem-Sterrebeek.

3e Dezelfde voorwerpen van een andere zijde gezien.

Kapel van O. L. V. van Basse-Wavre te Assche.

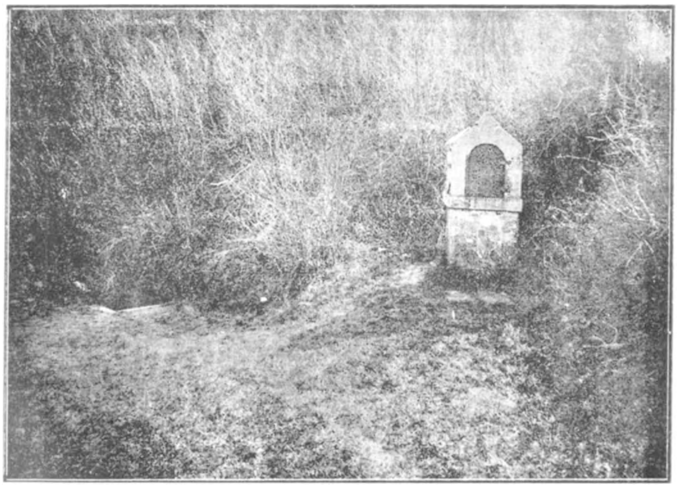

Kapel en bron van Sint-Germanus te Couture Saint-Germain.

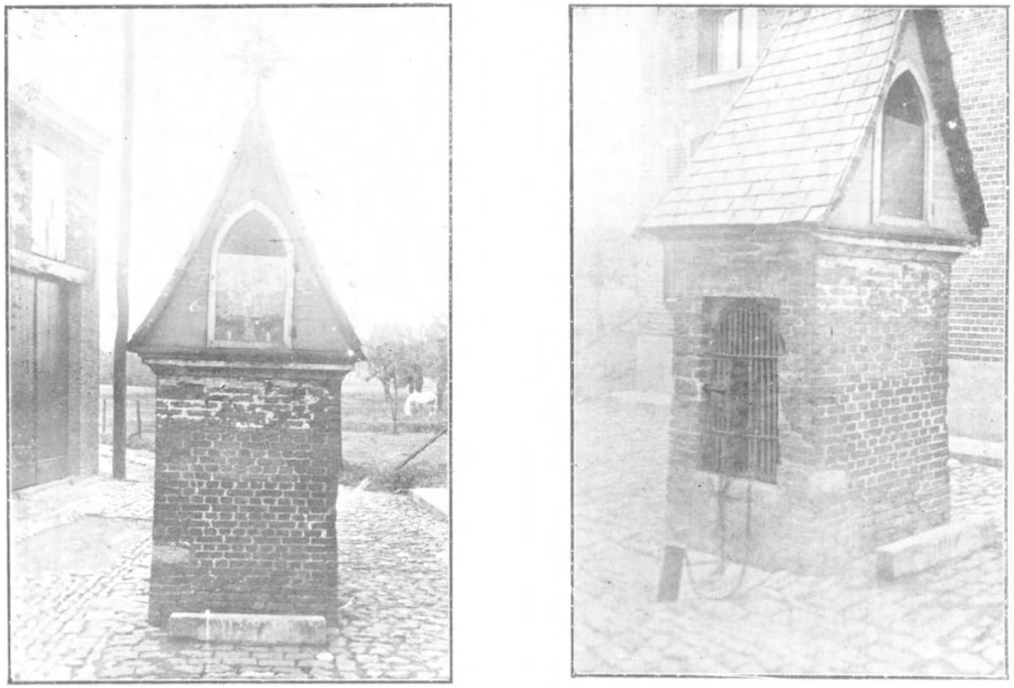

Sint-Genovevakapel te Steenhuffel.

a) Voorgevel met kleine kapel b) zijgevel, de bron en de flapkan die dient om water te scheppen.

gewijd werd, en tegen welke ziekte de H. Genoveva aanroepen werd.

A. De Cock (1) teekent in zijn boek aan dat het volk beêwegen gaat tegen « *den grooten ouden man* » (2) naar Weysbeek (gehucht van Quenast), naar Akkergem-Gent (H. Fiacrius), naar Steenhuffel of het Theresianenklooster van Antwerpen.

Voor deze bedevaartplaatsen moet men een hemdje en een mutsje van het zieke kind meêdragen, en beide stukken in een nabijzijnden put werpen. Zinken die, dan zal het kind binnen de negen dagen sterven ; drijven ze boven, zoo zal het kind herstellen. Alleen te Antwerpen schijnt van het indompelen der kleederen geen sprake te wezen ; deze worden daarentegen gewijd enz.

Zoodus besluit De Cock dat deze gewoonte van het mutsje (kappeken of potsken) in het water te dompelen ook in Steenhuffel zou bestaan hebben.

Mogelijk is het dat het in Steenhuffel bestond, edoch na onderzoek bij oude Steenhuffelenaren kon ik tot de bevestiging van De Cock's aanhaling niet geraken.

Ik weet echter dat deze gewoonte tegen « *den ouden man* » te Strombeek bij Brussel bestaan heeft en wellicht nog bestaat.

De bron te Steenhuffel wordt heden gewijd op 2den Sinksendag d. i. eersten kermisdag. De feestdag van Sint Genoveva valt op 3e Januari en genaamd bij 't volk, « biddag of den 3den dag van 't jaar ».

Edoch te *Oplinter* wordt de bron « *Fontein van Sinte Genoveva* » plechtig gewijd op Ons Heer Hemelvaartdag, tien dagen voor Sinksen.

De plechtige wijding dezer putten, toegewijd aan Sinte Genoveva heeft eene bijzondere beteekenis. Want de wijding geschiedt « ter gedachtenisse, zegt Ambrosius Van Cuyck (3), der fonteyne van Nanterre aen het huys der ouders van Genoveva, welk water zooveel kragt hadt, dat onse H. Maget aen hare moeder met hetselven te ghebruycken haer gesight hadde wederom ghegeven ».

---

(1) *Volksgeneeskunde in Vlaanderen*, bladz. 82.

(2) De Oude Man = Rachitisme of Engelsche ziekte geheeten.

(3) Ambrosius van Cuyck, *Leven der H. Genoveva*. Handschrift toebehoorende aan Ridder de Wouters d'Oplinter.

Er bestaan nette en kunstige vaantjes van deze begankenis te Oplinter, vervaardigd door den vermaarden plaatsnijder, Peeter-Balthazar Bouttats (1).

Op een der vaantjes ziet men de fontein, omringd van kuipen, waaruit koeien en schapen drinken (2).

Dit zijn enkele sprokkelingen over bronnen en putten, waaraan zoovele herinneringen verbonden zijn, dewelke als kleine steentjes kunnen dienen ter voltooiïng van het folkloristisch prachtgebouw.

Steenhuffel 25-12-1923 WOUTERS JAAK.

De uithangborden der herbergen op den buiten.

(VERTALING)

Om de aandacht van de landelijke klanten te trekken, vergenoegde de herbergier er zich vroeger gewoonlijk mede boven de ingangsdeur van zijn woning een tak van een brem of van een jeneverstruik uit te hangen. Dat noemde men in het Walenland « on pèquet ». Dat gebruik is niet heelemaal verdwenen.

Zeldzaam waren later degenen die in Waalsch-Brabant in den muur een blauwen steen inmetselden, waarop een opschrift of beeldhouwwerk. Zoo ziet men nog zulken steen met het opschrift « *Le Chariot d'Or* », geplaatst boven een ingangsdeur van een huis aan de Groote Markt te Perwez. Oorspronkelijk geplaatst te Warêt-la-Chaussée,

(1) Geboren te Antwerpen omtrent 1681, leeraar der academie aldaar in 1745, in 't zelfde jaar deken der Sint-Lucasgilde; overleden den 7 Februari 1756.

(2) Zie ook *Drapelets*, VAN HEURCK, blz. 358.

Aan te stippen dat als te Zout-Leeuw een kind aangetast is door een ongeneesbare ziekte, scheurt men een stuk van een hemdje van dat kind. Deze stukken worden in een emmer water geworpen, die tegen strooming geschept werd. Telkenmale men een stuk in 't water werpt noemt men een heilige; als 't doorweekt vodje boven blijft moet men beevaarten naar den heilige die genoemd werd, opdat het kind geneze.

N. D. R.

werd de steen naderhand overgebracht waar men hem thans ziet. Dat uithangteeken, dagteekenend van 1702, is voor zoo ver wij weten, het oudste dat in het oosten van Waalsch-Brabant bestaat.

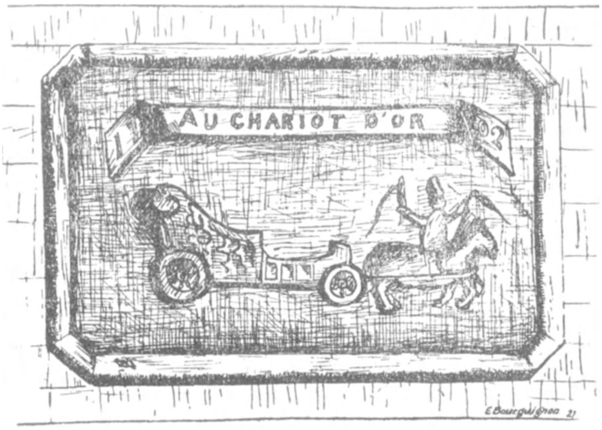

AU CHARIOT D'OR
Oud uithangbord van 1702 (Teekening van den schrijver)

Daarna kwamen de geschilderde uithangborden in zwang. Die uithangborden zijn zeer verschillend van afmetingen en zeer zelden zijn zij in verhouding tot de oppervlakte van den gevel, dien hij in den geest van den eigenaar versieren moet. Die uithangborden verschenen in de steden reeds in de 14e eeuw, veel later eerst op de dorpen. In tal van gemeenten zijn er zulke uithangborden of schilden slechts sedert een vijftigtal jaren. Tal van dorpsbewoners zouden zelfs het geschrift niet hebben kunnen lezen. Soms was het centrum van het uithangbord verfraaid met een halven cirkel in hout, waarop grof geschilderd was het voorwerp, waarvan er in het opschrift spraak was. Wij herinneren ons een herbergier, die zelf het schilderwerk had willen verrichten ; hij zorgde er niet voor, vooraf de afmetingen der letters aan de oppervlakte van het uithangbord aan te passen ; hij begon met al te groote letters en moest eindigen met lettertjes, die men enkel met een microscoop zien kon.

De schilden in ijzerwerk, op den muur uitstekend, zijn zeer zelden ; wij kennen er slechts eenige, die in den laatsten tijd aangebracht zijn.

Wij hebben in Waalsch-Brabant in de streek liggende tusschen Waver, Geldenaken, Perwez en Gembloers naïeve

geschriften van vele schilden verzameld. Wij geven er hier een opsomming van. Vele van die schilden zijn sedert een tiental jaren verdwenen. Over 't algemeen waren de herbergiers nooit schitterende letterkundigen. Ook vertoonen de opschriften het karakter van een eigenaardige folklore. De herbergen ontvangen dikwijlder den naam van een dier dan een plant. Wij kennen : *Au Coq Rouge, Au Canari, A l'Agace,* (In de Ekster). Op vele plaatsen leest men *Au Chant des oiseaux,* soms voorkomend met de spelling *Au Champ des Oiseaux, Au Baudet, Au Corbeau, Au Mouton, Au Mouton Blanc, A l'Hirondelle, Au Premier Prix de Rome* (duif die den eersten prijs behaalde in den duivenwedstrijd van Rome), *Au Lion d'Or, A l'Quèwe de Paile,* (in den Kwikstaart), *Au Cheval Blanc, Au Cheval.*

Sommige deelen van het lijf van een dier hebben eveneens als titels gediend, zooals *A l'Linwe de Via* (in de Kalfstong), *A l'Quèwe de Via* (in den Kalfsteert).

Het plantenrijk is zelden vertegenwoordigd. Ziehier nochtans eenige voorbeelden : *A mon Prene* (in de Pruim), *A la Rose d'Or, Au Chêne Vert, Au Gros Chêne, A la Ronce.*

Het delfstoffenrijk is niet vertegenwoordigd ; de rivieren zijn het wel. Ziehier eenige staaltjes : *A la Vallée du Train, Au Bords de l'Orne, A la Houssière, A la Gette, Aux Echos de la Gette, A l'Escaut.*

Het getal is dikwijls gebruikt : *Au trois Frères, Au Trois Rois, Au trwé Dgente* (in de drie luiaards).

Soms ontleenen de schilden hun titel aan de plaats, waar de herbergen staan : *Au Moulin, A la Fechère,* (moeras), *Hôtel de la Fôret, Café de la Poste, A tos Vins* (in alle Winden), *A la Croisette* (kruispunt), *Au long Fossé, A la Carrière, Au repos des promeneurs, A la Belle-Voie, Au Bois de Buis, Au 4 Coins, Au Bois de Boulogne, Au Champ d'Asile, A Ratinto* (aan de Romeinsche baan), *Au Maugré to, A la Porte de Namur, Au Culot.*

De herbergiers zijn soms geestig. Tot voorbeeld degenen die vonden : *Le Soleil luit pour tout le monde* ; *Demain on boit pour rien* (onnoodig te zeggen dat die morgen nog steeds komen moet) *Au Grandes Cottes* (in de breede japonnen), *A la Fortune du Pot, Au Dernier Patard* (in den laatsten stuiver dien men te verteren heeft), *A la Ronce* (de braamstruiken evenals de herberg houden de voorbijgangers tegen), *A mon tere bouse* (waar men zijn geld, zijn beurs uithaalt), *Au trwé Bauyaux* (in drie lui-

aards, een ezel een ander dier en degene die het opschrift leest) *A midi on boit pour rien* (daarop is een uurwerk en de wijzers staan altijd op 5 minuten vóór 12 uur), *Ouch quene boune bire* (Ha, welk goed bier), *A la Broque* (in den goeden ingang), *Au port de Mer* (nabij een beekje), *A la Réunion, A la Réunion des Amis, Au Bon Vieux Temps, Au Petit Paris, Au Crau Stofé* (in den vetten kaas), *Au Courtes Bottes, Au Rotch Nez* (in den rooden Neus).

Er zijn ook herbergiers die weinig vriendelijk zijn voor hun gebuur : *Mieux vaut ici qu'à côté, Mieux vaut ici qu'ailleurs.*

Er is een anti-féministisch herbergier te Gilly met zijn *A la Bonne Femme,* een schild dat navolging vond en een vrouw met afgehakt hoofd verbeeldt.

De verkozen kleuren zijn : goudgeel, rood, wit, groen. Het kwam er op aan de aandacht te trekken.

De politiek mengde er zich ook mede en gaf ons : *Au Cercle Catholique, Café de la Maison du Peuple, Au Démocrate.*

Sommige herbergiers zijn soldaat geweest. Zij doen er aan denken : *Au Tambouri, Au Guide, Au Sergent, Au Chasseur.* Er zijn ook philosofen onder, zooals de herbergier aan den weg naar de begraafplaats met zijn schild : *Au Chemin de l'Egalité.*

Het goud heeft voor velen aantrekkingskracht gehad. We ontdekten : *Au Lion d'Or, A la Roue d'Or, A la Scie d'Or, A la Clef d'Or, A la Botte d'Or.* Als afgietsel daarvoor leest men : *A la Botte Rouge.*

Een godsdienstige zaak gaf ons wellicht de oudste opschriften : *A St Antoine, A l'Ange Gardien,* A *St Michel, Au Pélerin, A St Roch, A Ste Adèle, A l'Espérance, A St Joseph, A St Eloi.* Sommige schilden herinneren aan het sport : *Café du Sport, Au Cycliste, Au Rendez-vous des Chasseurs.* De kunsten werden evenmin vergeten ; we kennen een *Café des Arts.* De sterrekunde heeft ook haar deel ; we kennen een opschrift : *Aux Cinq Etoiles.* De stielen of bedrijven zijn er ook : *Au Coutonnier, Au Charron, Au Marchand.*

Soms wilden de herbergiers hun naam, hun bijnaam, hun afkomst te kennen geven : *Au Marchau d'Magne* (Méhaigne), *Chez Léo, Chez Louise, Au Chwé* (kous), *A mon Cône, A mon Quellaire* (bijnamen), *A mon l'Titi* (bij den kleine), *A Didi* (Bij Diederik), *A mon fé* (bij den zoon),

A la Baraque, Au Bwé (in 't bosch) *A mon Qwèklin* (bijnaam).

De herinnering aan een ongeluk is misschien wel in verband met : *Aux enfants Rouges, Au pavillon Rouge.*

Er kan ook een geschiedkundige oorzaak voorhanden zijn : *A la Chaussée* (Romeinsche steenweg), *A la Tombe, Café des Caves* (kelders van Folx), *A la Gatte d'Or* (voorhistorische legende ?), *Hôtel des Ruines, A Malakof, A Sebastopol* (Krimoorlog), *A Sedan, A la Crimoline* (tijd van het tweede keizerrijk), *Aux Etats* (herinnering aan de leenroerigheid), *Salle du Manoir* (versterkt kasteel), *A Van Damme* (naam van een Franschen generaal, gekwetst in den slag bij Waver en er geopereerd), *Au Pont d'Arcole, A l'Empereur, Au Transvaal* (Boerenoorlog), *A l'Yser, Au Repassage de la Tugela* (gehouden door een herbergierster, strijkster, die dacht aan den overtocht der Tugela door de Engelschen, die voor de Boeren weken) *Au Patriote* (1830), *Au Combattant, Café tenu par Lempereur Napoléon, Au Roy d'Espagne, A l'Empereur.*

Een mythologist koos als opschrift : *Au Forges de Vulcain.*

Soms speelt de herbergier ook wel den dichter. Voorbeelden :

Au Petit Pierre
Vend vins, liquers et bières.

Verder : *A ptit bonheur*
Moules et vrite a touteur.
(Zoo gespeld)

en : *A l'bonne idée*
Passants avant d'aller pu long
Waiti su vo caurs suront.

In den goeden inval
Voorbijgangers eer ge verder [gaat
Zie of ge nog geld hebt.

De beteekenis van sommige opschriften vatten we niet, zooals : *A la Picaude* (misschien : à la plus Courte), *A Boute-Boute* (bouter is in 't Waalsch handelen), *Au Phare, Cafe Trop-Tard, Au Monico, A mon Keklain, A Stroo* (misschien het Vlaamsch stroo).

Ten slotte zullen we een herbergier-barbier vermelden, die sterker dan God, in groote letters op zijn schild had doen zetten :

Dieu fait pousser la barbe et les cheveux,
Moi, je les coupe.
God doet baard en haren groeien
Ik snijd ze af.

E. BOURGUIGNON.

Ditjes en Datjes.

De rubriek Ditjes en Datjes *is voor al onze lezers open gesteld. Wij nemen er in op de terechtwijzigingen die zij ons toesturen op verschenen artikels, de aanvullende inlichtingen, de bewijsstukken, enz ; op hun verzoek lasschen wij ook de vragen in, die zij stellen met het oog op hun persoonlijke opsporingen.*

Wij bekommeren ons niet om de wetenschappelijke waarde der Ditjes en Datjes. *Soms is een verkeerde of naïeve uitlegging van een feit of van een woord toch een bijdrage tot wetenschappelijke verklaring, die slechts na veel tasten ontstaat.*

Op een nieuw gebied als de folklore, kan niemand beweren alleen de juiste werkwijze te volgen en de goede opvattingen te huldigen. Er is in de Folklore nog geen onfeilbare leer. Waarom zou men dan bijdragen van zoekers verwerpen ? Wie weet of nieuwe gezichtspunten hen later niet in 't gelijk zullen stellen ? Hebben overigens de naïeve volksuitleggingen van waargenomen feiten hun folkloristischen smaak niet, al missen zij soms wetenschappelijke waarde ?

Om die reden toont de Redactie zich zeer ruim voor het opnemen van bijdragen in die rubriek, maar zij houdt er aan te verklaren dat zij niet vooraf instemt met alle gedachten, die de medewerkers uiten mochten.

We dringen ten zeerste aan bij onze lezers opdat ze ter gelegenheid van elk Ditje en Datje, de kleinste détails, verbeteringen of opmerkingen zouden bijvoegen. Elke bijdrage hoe klein zij ook weze, kan nuttig zijn. We publiceeren daarom niet alles, maar alles zal in het archief benoemd worden. Hoe meer medewerkers hoe spoediger we zullen vooruitgaan.

Bedevaartvaantje van Sint-Hubert. — Zeker en vast stelt Luxemburg meer belang in den H. Hubertus dan wel Brabant. Nochtans vinden we in onze provincie meer dan een kapel aan dezen Heilige toegewijd, terwijl ook bijzondere gebruiken bestaan voor zijn vereering op den dag van zijn feest (3 November). We aarzelen niet een reproductie te geven van het schoon bedevaartvaantje, dat in gothischen stijl geteekend werd door Van de Sande. Men bemerkt er op de verschijning van het hert, de jachthoren en den boom der legende, een gevel der kerk, een wapen der oude abdij en een gebed tegen de razernij en de zenuwziekten.

Het wegen in de kerken. — De ritus van het wegen der zieken in de heiligdommen (1) werd door den Heer E. Van Heurck in detail uiteengezet in zijn : *Le contrepoisage et le rite des offrandes substitutives et votives*, verschenen in het *Bulletin de la Société française d'Histoire de la Médecine*, Parijs 1923 blz. 97-113. Een vlaamsche vertaling van dit werk werd gepubliceerd in *Volkskunde* 1923, blz. 18-34.

De Zwarte Lieve Vrouw. — Ziehier enkele nota's van den heer Vandereuse ter aanvulling van het artikel « De Zwarte Lieve-Vrouw »

(1) Zie *Brabantsche Folklore*, 6e jaar blz. 361.

verschenen in Nr 35 blz. 361.

Volgens de overlevering zou in het begin der XIIIde eeuw een brand uitgebroken zijn in de kerk van Walcourt. Het miraculeus beeld der H. Maagd werd door engelen, voorafgegaan door een blanke duif, weggedragen. *Na door de vlammen gedragen te zijn* werd het nedergezet op een boom, op korten afstand van daar, waar Thierri, graaf van Rochefort en Heer van Walcourt, het terugvond.

Om die reden, zegt men, wordt het aangezicht der Lieve-Vrouw van Walcourt en dit van het kindje Jezus dat ze op den arm draagt, steeds zwart voorgesteld.

(*Jules Vandereuse, Le Pèlerinage à Notre-Dame de Walcourt*, Luik 1909, blz. 33.

Te Chêvremont staat een eenvoudig kapelleken, verdoken tusschen eeuwenoude lindeboomen. Daar staat een kleine zwarte Lieve Vrouw met een Jezuskind op den rechterarm. Het beeldje is in gansch de streek bekend. Bij het kleinste ongeluk loopt men er heen om den bijstand der H. Maagd af te smeeken.

(*Bulletin de l'Institut Archéologique Liégeois*, T. I. p. 50).

Zoo ook het tijdschrift *Jadis* (Zoningen) T. V. VIII, 117.

Het voortleven van godsdienstige ritussen buiten den godsdienst. — Twee vrouwen van ongeveer vijftig jaar, geboren te Antwerpen, thans te Brussel levende, beoefenen geen godsdienst; hun moeder, onlangs overleden, werd niet voorzien van de Sacramenten der stervenden en zij werd burgerlijk begraven. Die vrouwen zullen nochtans nooit op Goede Vrijdag vleesch eten.

Ik doe hun opmerken : maar het is een bevel der Katholieke Kerk en gij overtreedt aanhoudend de geboden der Kerk.

— Daarom is het niet.

— Waarom dan ? Om niet tegen God te zondigen ?

— Is er wel een God ?

— Waarom dan ?

— Dat is een zaak van gevoel. Geloovig of niet geloovig, Goede Vrijdag is een bijzondere dag. Het brengt ongeluk dien dag vleesch te eten. *Zelfs in het leger wordt met Goeden Vrijdag visch gegeten.*

In die zelfde familie is men aan tafel en er worden sigaretten, aangeboden. Ik wrijf een lucifertje aan en bied vuur aan twee personen. Ik wil mijn eigen cigaret ontsteken, maar een der twee dames grijpt mij de hand.

— Nooit drie sigaretten of drie sigaren met hetzelfde lucifertje.

— Waarom ?

— Dat doet sterven.

Volgens die personen moet men ook nooit een vrees uiten, want die uiting verwekt het ongeluk dat nadert. Om ongeluk te weren moet men hout aanraken. Zeg nooit : ik ben nooit ziek, want dan zult gij het weldra worden.

De tooneelwereld is zeer bijgeloovig. De beste tooneelspelers, de verstandigste kunstenaars ondergaan de besmetting en zijn bevreesd voor : het omgeworpen zout, de kruiswijze gelegde messen, het

doorgaan onder een ladder, het getal 13, sommige kostbare steenen die ongeluk brengen als opaal b. v., den Vrijdag, ongeluksdag, de aanwezigheid van sommige personen die de kwade hand werpen, enz.

Nooit mag men het woord « koord » uitspreken op het tooneel ; dat is alleman in het ongeluk brengen. Men zegt « draad, kabel » enz. (Bijzonderheden verstrekt door den beheerder van den Alhambra-schouwburg te Brussel.

Kort voor den oorlog was er nog een heks te Ter Hulpen ; de kinderen wierpen er met steenen naar. Misschien leeft zij nog.

Om het ongeluk af te wenden, die den jongeling zou kunnen treffen die zijn soldatendienst gaat doen, moet men water gieten op den eersten persoon, die in het huis treedt op den dag van het vertrek, indien die persoon een vrouw is. De mannen brengen geen kwaad aan.

(Ter Hulpen, 1914).

In 1914 bestond in sommige familiën nog de gewoonte een been van een vledermuis als amulet in een zakje te naaien. Men kan ook met groot voordeel wat aarde, van onder de voortrap van de pastorij of van de kerk in een zakje doen

JEANNE COLIN
(Instituut voor sociologie).

Een eigenaardige tekst op den weerwolf. — De Heer Frankignoulle, eere-archivaris der Burgerlijke Godshuizen van Brussel, vond onlangs in het archief der stad Diest een proclamatie van het magistraat van 21 Augustus 1594, waarbij een belooning van 25 carolussen beloofd werd aan dengene, die er zou in slagen de mannen te vatten, die zich door de list (artificie) van den duivel in wolven veranderen en die hun razernij toonen tegen jonge kinderen en allerlei dieren.

« Om te obvieren die furie ende rasernye van zekere wolffven, die men heet *weerwolfven,* die welcken menschen zijnde, door dartificie vanden duyvel kon veranderen ende verkeren in wolfven, hen houdende nu ter tyt in dit quartier, thoonende hen razernije teghen die jonge kinderen voer bij passerende, schapen, koyen ende andere bestiaillen. Soo is geordineert byden Heer ende vander Magistraet dat die gene alsulcke duyvelsche gedierte konnende met listen oft met gewalt van wapenen overcomen sal daer doer winnen ende terstont vander stadt weghen ontfanghen de somme van xxv kg. cens. Ende onder andere middelen om tvoorschreven gedierte te overcomen is het principaelste is te weten te moghen achterhalen die cleederen vanden ghene die hen vertrecken in holen, aldaer hon cleederen vuuytschuddende, die welcke zy aldaer weten te vinden willende wederom hon figuer van eenen wolf transformeren in hon oude gedaente van eenen mensche, waarop ende desgelyck middelen een yegelyck practizerende ende achterhalende tvoers. gedierte levende of doot sal begifft worden met die voers. vyffentwintich kg. ende met meer, na gelegentheyt vander saecken ».

Publicatum den 21 Augusti 1594

STAD DIEST. ARCHIEF. *vol. N° 23, Registrum publicationum fol. 241 verso.*

Wij danken den heer Frankignoulle, daar hij ons dien tekst mededeelde die zeker de belangstelling wekt van allen die de geschiedenis van het volksgeloof bestudeeren.

Heksengeschiedenissen. — Op de grens van Thorembais St-Truiden. Thorembais-den-Begijnen en Perwez ligt bij het kruispunt van den weg een soort monoliet, waarop eertijds de heksen verbrand werden.

Er bestaat ook nog eene plaats « Heksenboschje » genaamd, alwaar de heksen des nachts vergaderden ; nochtans hunne voornaamste vergaderplaats bevond zich in de nabijheid der vier wegen tusschen Thorembais en Perwez, daar voerden zij de heksendansen uit zoodat men zeer dikwijls des avonds in het dorp de muziek der heksen hoorde. Zekeren dag heeft men een inwoner van Thorembais gevonden, die door de heksen verwurgd was, omdat hij zijn ambt van weerwolf niet naar behooren had vervuld.

Er bestond ook nog te Thorembais de « molen van den wijsgeer » wiens eigenaar wijsgeer genoemd werd omdat hij eene geheimzinnige aantrekkingskracht bezat voornamelijk om bloedworsten aan te trekken. Iedereen kon getuigen dat er op den molen nooit te kort aan bloedworsten was. Ongelukkig echter de huishoudster die vergeten had een teugje wijwater in den ketel te doen, waarin de bloedworsten moesten gekookt worden, want zij mocht zeker zijn, dat zoo niet alles dan toch een groot gedeelte zou verdwenen zijn.

Ketelmuziek. — Het weze mij geoorloofd een kleine aanmerking te maken naar aanleiding van de mededeeling over ketelmuziek bij het huwelijk van de weduwnaars en weduwen. Dat gebruik heeft stellig zijn oorsprong in de tooverritussen. Het is er om te doen de ziel van den overledene te beletten het nieuw huishouden te komen storen. Te allen tijde en bij alle rassen werd oorverdoovend lawaai als een middel gebruikt om booze geesten en duivels te verjagen.

Een ton bier is het loon, in natura natuurlijk, van degenen, die de nieuwe echtelingen helpen, zich van kwade invloeden te bevrijden.

L. Kéon.

De douk-douk. — Twee maal maakte de *Brabansche Folklore* gewag van de Melanesiaansche douk-douk : 5ᵉ jaar, blz. 155. A. de Marneffe, *De Reuzendans,* 5ᵉ jaar (1926) blz. 190. Th. Poodt : *Mohammedt en Ketelmuziek.*

De douk-douk is door de volkenkundigen goed gekend. Buiten Melanezië bestaat hij onder verschillende vormen. Het zijn gebruiken, nauw verbonden aan het bestaan van geheime maatschappijen, bangmakerijen, waarbij gespeculeerd wordt op de lichtgeloovigheid der niet ingewijden, bijzonder van de vrouwen en kinderen, om ze schrik aan te jagen en ze onderdanig te houden.

Ik denk niet dat ze kunnen vergeleken worden met de mohammeds of de reuzen ten onzent.

G. Smets.

Terechtwijzingen en andere inlichtingen. — In de « *Brabantsche Folklore* » wordt in de bijdrage : « Onteerende tocht op een ezel » (blz. 183) een Grieksche tekst aangehaald, dien de schrijver aantrof in Grimm, Deutsche Rechtsaltertiëmer, 3e uitg. 1881, blz. 723.

Grimm haalt den tekst aan met de gewone verkorting van den naam van den schrijver « Nicol. Damasc. » dat is Nicolaus Damascenus, in het Fransch Nicolas de Damas, bekende geschiedschrijver uit den tijd van Augustus, geboren omstreeks 64 v. J. Ch. en die ten minste leefde tot aan de christelijke tijdrekening. — Zie den tekst in Jacoby, Fragmente der grieckischen Historiker, 90, 103. L. D. 2 blz. 355.

De onderstelling van den schrijver, die in hem den wijsgeer Damascius ziet, geboren 480 j. na Chr., is dus verkeerd.

Het uittreksel uit het woordenboek van Corneille, dat onmiddellijk voorafgaat, is slechts een slechte vertaling van den tekst van Nicolas de Damas. Ik weet niet waarom de schrijver er aan toevoegt : 4e eeuw.

G. S.

De trouwring. — Onlangs werd mijn aandacht gevestigd op een feit, dat ik niet kende. Ik dacht dat in gansch België het gebruik bestond, den trouwring aan de rechterhand te dragen, terwijl men hem in Frankrijk aan de linkerhand draagt. Er werd mij verzekerd dat het gebruik desaangaande van stad tot stad verschilt. Het ware misschien nuttig eenige aanduidingen dienaangaande te verzamelen ; het is niet onmogelijk dat een blik op de kaart, die men zou kunnen maken met betrekking tot de aardrijkskundige verdeeling van die gebruiken, ons in de mogelijkheid stellen zou den oorsprong ervan na te gaan en de wijze waarop zij zich verspreidden.

GEORGES SMETS

Wij hebben abonnenten in gansch het land. Zouden zij geen inlichtingen over bedoeld gebruik kunnen inwinnen en ze ons toezenden, ons tevens zeggende :

1e Aan welke hand draagt men den trouwring in uwe streek ?

Draagt men hem aan een bepaalde hand, of is het gebruik onvast op dat punt ?

2e Welke uitlegging geeft men betreffende de keus van die hand in plaats van de andere ?

3° Wisselt het gebruik af volgens de omstandigheden van het leven : weduwschap, tweede huwelijk, enz. of volgens de geslachten ?

De Redactie.

Het klokkenspel. — Men zou graag weten waartoe een ivoren teerling gebruikt werd, kubus zonder afgeronde hoeken. Ongeveer 11 mm. zijde.

In fijne ondiepe trekken is een klok gegraveerd op een der zijden. Dit voorwerp werd gevonden ter plaatse genaamd « Hastedon » Saint-Servais (prov. Namen) in 1880.

M. Lecatte, Naamsch archeoloog, veronderstelde te dien tijde, dat deze teerling diende tot het « Spel der klok » (18de eeuw) (?) waarover hij niets bijzonders wist.

Heeft dit spel geen sporen achtergelaten in d'een of d'ander streek van het land?

L. VAN DAMME.

Kinderspel. — In den tijd speelden meisjes een allegorisch spel, waarbij dikwijls de woorden gezongen werden :

« Zij kwam van onder de aarde
« En ze was zoo schoon ».

Meer heb ik er nooit van kunnen te weten komen. Volgens mijne oude grootmoeder had zij dit spel in haren jongen tijd (rond 1800) ook gespeeld. DE CEUSTER.

Kinderspel. Koorddansliedje. — Vóór 'n vijftig jaren zongen de kleine meisjes het volgend liedje bij het koorddansen :

A l'age de seize ans, ma mère m'a enfermée
Dans un triste couvent
Chez les sœurs de charité
Et moi, pauvre fillette
Je me mis à pleurer (bis).
Toen ik zestien jaar oud was, heeft m'n moeder me opgesloten
In een treurig klooster
Bij de zusters van liefde
En ik, arm klein meisje
Ik begon te weenen.

Folkloristische kalender van Thorembais. De « Tchernée ». — 's Maandags voor vastenavond gingen de behoeftige inwoners der gemeente, als dominos gekleed en gemaskerd, met eene lange spitsige roede in de hand van pachthoeve tot pachthoeve om er eene « tchernée » (dit is een stuk spek) te vragen. Reeds 's avonds te voren verdeelde de pachteres een goed stuk spek in tchernées en gaf daarvan een tchernée aan ieder bedelaar, die dan aanstonds dat stuk spek aan zijne roede reeg. Was het een voorspoedig jaar geweest en de pachteressen nog al vrijgevig, dan gebeurde het wel dat de gansche roede tot boven toe met tchernées was gevuld.

Het Sint-Gregoriusfeest. — Op den feestdag van den H. Gregorius zaaiden de meeste landbouwers den ajuin, zelfs al had het dien dag nog gesneeuwd. Dien dag ook vereenigden zich de straatjongens, waarvan er een gekleed was met een overhemd dat om de lenden met eenen rooden gordel was vastgemaakt; ook droeg hij een mijter op het hoofd, om toch maar goed den H. Gregorius te verbeelden. Twee andere jongens droegen een korf, waarin zij de eieren legden, welke zij hier en daar ontvingen bij hun rondgaan in het dorp, alwaar zij van deur tot deur het volgende half-Fransch half-Waalsch liedje zongen :

C'est aujourd'hui la Saint Grégoire
Qui vous vient voir
C'est pour célébrer sa fête
Ou bien
C'est pour demander la quête
Si vous m'entendez bien.
Au glorii, au gloria.

On cautron d'ous din'noss' tchina	Een twintigtal eiers in onzen
C'est po fer des aufs et des [galettes.	[korf
	't Is voor wafels en mastellen.
Of nog	Of nog
Et po fer des om'lettes	En om eierkoeken te maken
Si vous m'entendez bien.	Als gij mij wel aanhoort.

Gaf men daarna een ei dan bedankten de kinderen al roepende : « Des bias agnons, des bias agnons ». Daarentegen zoo men hen niets gaf, dan trokken zij af al wenschend « Des poures agnons, des poures agnons ».

Wanneer die kinderen dan geheel het dorp waren afgeweest brachten zij de eieren, welke zij verzameld hadden, bij de onderwijzeres, die zich oogenblikkelijk aan het werk zette om pannekoeken te bakken, welke de kinderen ter plaatse opaten.

De nalezing. — De dag waarop den oogst ingezameld werd, vergaderden zich de naleesters op het veld, waarvan den oogst weggevoerd werd. Op een teeken van den pachter, die in hun midden stond, liepen allen naar het uiteinde van het veld en staken hunne rijf met den stok in den grond tusschen twee rijen mandels of hoopen van tien schoven. Het gedeelte tusschen twee rijen op de geheele lengte van het veld werd na den inoogst aan ieder naleester ten deel gegeven. De grenslijn tusschen ieder naleester werd stipt nageleefd.

Astrid (1). — De Heer Boisacq vraagt ons onze lezers te verwittigen dat hij houdt aan den eersten zin « Goddelijke schoonheid » met uitzondering van « bemind door de Goden ». Cfr. een andere Noorsche vrouwennaam *Armfrîdhr* « Schoon als de Arend ». *Astrid* « Schoon als een Ase » t. t. z. als een godin. De Asen waren de Scandinaafsche Goden. Men telde er 32, 14 goden en 18 godinnen.

Een artikel van « *De Standaard* » (12 November 1926), aangehaald door M. Boisacq in de studie die hij aan den naam *Astrid* wijdde in de *Revue Belge de Philologie et d'Histoire* (T. V. N° 4, 1926) zegt dat de naam *Astrid* in België niet onbekend is. Guido Gezelle spreekt van *Vrouw Astride* en nu nog bv. in 't Arrondissement Rousselare, werd *Astrid* als vrouwenaam gebruikt.

De « Bistoques » (besteek) (2). — Te Genappe of te Bousval beteekent het werkwoord « bistoque » of « bistoqui » iemand ter gelegenheid van zijn naamfeest geschenken bieden. Schertsend wordt zelfs gezegd :

Djè vo bistoque
E d'j'vo rabistoque
Ténévo bé
Vo n'tchoiré né !

Ik besteek u. Ik lap u. Houd u goed. Ge zult niet vallen.

J. Dewert.

---

(1) Zie Brab. Folkl., 6e jaar, blz. 254.
(2) Zie Brabantsche folklore, 5e j., blz. 153.

De « brandons » (brandstok, stroofakkel) (1). — In *l'Art de vérifier les dates* leest men het volgende : *brandones, dies brandonum, Dominica ad brandones* ; dat zijn benamingen van den eersten Zondag van den Vasten en *Dominica ante brandones*, dat is de Zondag vóór den Vasten.

Ik weet niet of het woord verwant is met het Vlaamsch «*branden*» maar ik merk op dat het goed Fransch is (de uitdrukking « brandon de discorde » — fakkel der tweedracht — is een volksuitdrukking gebleven. In 't Fransch bestaat overigens nog « brande » (heide), brand (zwaard) brandir (zwaaien), woorden die volgens Littré van het Duitsche woord « Brand » komen.

J. DEWERT.

Pee Kiek (2). — Ik denk dat een grafdelver bedoeld wordt, bij analogie met hetgeen te Ath gezegd wordt, waar de grafdelver Gauniaux heet. « Il est dallé à Gauniaux (hij is dood). En schertsend zegt men van iemand, die zeer ziek is en het niet meer lang trekken zal : « Gauniaux a d'ja bu ène pinte su s' compte » (Gauniaux heeft reeds een pint op zijn begraving gepakt).

Wonderdoktersgeschiedenis. — Opgeteekend in de School voor verpleegsters in de Bijënkorfstraat te Schaerbeek op het uur van de kostelooze raadpleging voor de kinderen van de kindertuinen van Schaerbeek op Vrijdag, 9 October 1926.

Verschillende vrouwen praten, terwijl zij naar den dokter wachten. Al de kinderen komenom hun oogen te laten onderzoeken en ieder vertelt zijn ervaringen.

Een der vrouwen vertelt dat haar meisje gedurende een gansch jaar blind was. De kleine schijnt zeer zwak van oogen te zijn, maar zij ziet uit een oog en de moeder vertelt dat het ander oog misschien ook genezen kan.

— En wat heeft de dokter gedaan !

— Ho, niet de dokter heeft mijn kind genezen ; de dokters weten niets. Ik kom hier, omdat ik wel moet, wegens de school, maar ik zal zeker niets doen van hetgeen de dokter zegt. — De dokters zoeken niet te genezen ; zij hebben het enkel op uw geld gemunt.

— Maar, Madame, de raadpleging is kosteloos.

— Ja voor mij, maar de school betaalt, niet waar, en dat is hetzelfde.

— En wie heeft uw kind genezen.

De vrouw aarzelt en antwoordt daarna : het is een oude vrouw van 86 jaar. Zij woont te Stockel, maar ik zal haar adres niet zeggen, daar de dokter haar zeker een part bakken zou.

— En wat deed die vrouw ?

— Zij gaf mij zalf, die in de hoeken van de oogen 's morgens en 's avonds dient gestreken te worden. Zij geeft u dat in een mosselschelp.

(1) Zie Brabantsche folklore, 5e j., blz. 155.

(2) Zie Brabantsche folklore, 5e j., blz. 56.

— Moet dat volstrekt in een mosselschelp zijn ?

— Ja, opdat de zalf goed bewaard blijve.

— En is dat alles ? Moet er niets anders gedaan worden ?

— Gij meent misschien dat de vrouw gebeden prevelt, maar dat is het niet ; zij maakt geen gebaren. Zij doet mij eenvoudig de zalf gebruiken, die zij zelf bereidt.

— Zoo, anders niet ! En verzorgt zij vele menschen ?

— Dat geloof ik wel. Daar komen er van alle kanten om haar te raadplegen. Zij vraagt niets. Het is kosteloos. Men geeft wat men wil en wie niets heeft, geeft niets.

— Ik, roept een andere vrouw er aan toe, ik ken.... zij aarzelt — ik geloof dat men dat een wonderdokter noemt.

— Ja, een wonderdokter....

— Wel, die geneest ook de zieken goed. Nooit zal een dokter de hand aan mijn kind steken om het te opereeren.

(Juiste vertolking van mijn gesprek met drie vrouwen).

JEANNE COLLIN
Verbonden aan het Solvay-Instituut.

Lotelingslied. — Ziehier een variante, voorkomend te Longueville, van een lotelingslied dat ons werd medegedeeld door M. Strale.

Variante van *Longueville* ·

I

Conscrit, quand tu partiras,
Ne pleur'ras-tu pas,
En quittant ta mère ?
Conscrit, quand tu partiras,
Ne pleur'ras-tu pas
Au service du Roi ?

Suite :

Ah ! si je pleure, ce n'est pas pour ma mère,
Mais c'est pour ma « chère »,
Qui est « dans l'embarras » !

II

Si le Roë a dangi d'soudards,
Que nos amène ses filles ;
Nos l'zi f'rans des bastards,
Nos l'zi è f'rans des bias,
Nos l'zi è frans des bias,
Nos l'zi è f'rans des noërs è des rouchas.

Boekbeoordeeling

Daar onze provinciale dienst voor geschiedkundige en folkloristische opzoekingen niet ingericht is om een volledige boekbeoordeeling op te maken over de werken, welke hetzij op den folklore in het algemeen, hetzij op den folklore van ons land betrekking hebben, is het ons eveneens onmogelijk er eene ontleed- of oordeelkundige beoordeeling van te geven, dit behoort feitelijk tot de Vereeniging van den Belgischen Folklore, welke alle andere Belgische vereenigingen omvat, die zich met folklore onledig houden.

Enkel en alleen maken wij hier melding der werken, die men aan ons tijdschrift heeft opgezonden, evenals van andere nieuwe werken, welke wij voor onze bibliotheek hebben aangeschaft.

Welwillende lezers geven op onze aanvraag den indruk weder, welke zij hebben opgedaan bij het lezen van een of ander werk, dat zij ons ontleend hebben, en het is hun oordeel dat wij de lezers van ons tijdschrift mededeelen.

In dezen geest moet men de stof opvatten, welke wij onder het opschrift « Boekbeoordeeling » aangeven, ook hopen wij eenmaal er te zullen in slagen grooter uitbreiding en tevens ook meer nauwkeurigheid aan deze stof te kunnen geven.

Volkskunst in Europa door Bossert H. Th. — Berlijn Ernst. Wasmuth. A. G. — 1926. XII en 36 bladz. tekst, 132 platen waarvan 100 in kleurendruk de overigen in zwarten druk.

Dit belangwekkend werk, dat ongetwijfeld gedurende verscheidene jaren allerhande opzoekingen gevorderd heeft, wordt nu onder de beste voorwaarden in den handel gebracht. Het is een ware studie waardoor wij in staat gesteld worden een vergelijk te maken tusschen de potbakkerskunst, de metaal en hout bewerking, de schilderkunst en beeldhouwkunst, de weverskunst (kleedingstoffen, kant- en tapijtwerk) der verschillende landen van Europa. Het leidt ons als het ware rond in al de voornaamste musea's der volkskunst.

In het voorwoord laat de schrijver ons verstaan dat hij zich noodzakelijker wijze heeft moeten beperken niettegenstaande de 2100 afbeeldingen waardoor hij zijn werk opluistert, ook zegt hij dienen er verschillende voorwerpen, welke in dit boekdeel voorloopig behandelt zijn, hernomen te worden. Aan dit verlangen hoopt de schrijver te voldoen in het tweede boekdeel waaraan hij nu bezig is. — Liefhebbers en kenners van volkskunst kunnen zich slechts hierover verheugen, des te meer daar men bij middel van dit werk kan nagaan en onderzoeken welke afwijkingen en verwantschappen er bestaan in de gedachten en het leven der verschillende volkeren van Europa.

Bij iedere plaat wordt er een boekenlijst van werken aangegeven welke handelen over de voorwerpen die er op voorgesteld zijn. Nauwkeurige tafels verduidelijken die platen en onderrichten ons ontrent het juiste of ten minsten het nabijkomende tijdstip waarop de voorgestelde voorwerpen vervaardigd zijn geweest, dit tijdperk nochtans loopt van af de 16de tot de 20ste eeuw. De schrijver duidt daarenboven

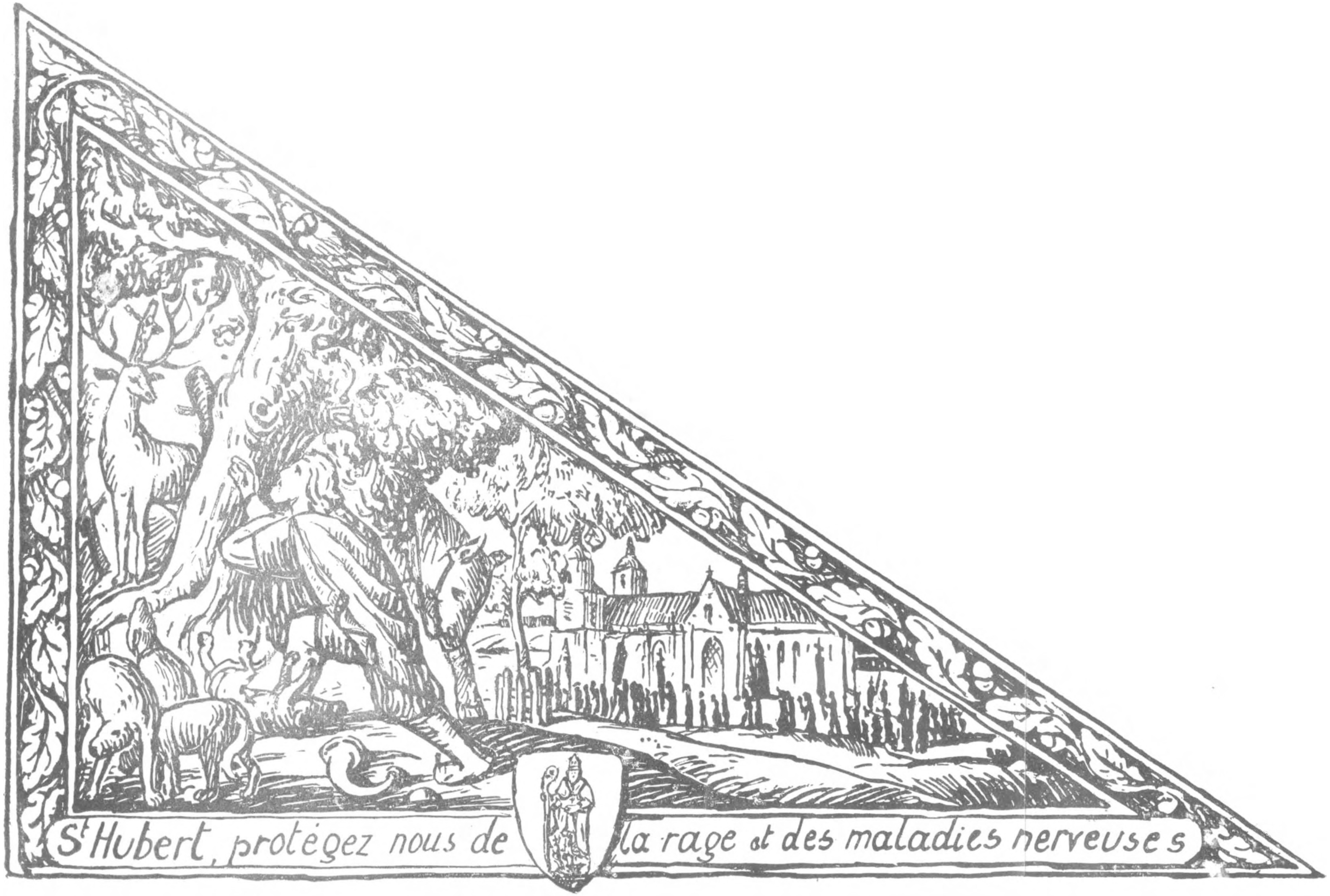
St Hubert, protégez nous de la rage et des maladies nerveuses

ook nog de plaatsen aan waar die voorwerpen vervaardigd werden en of zij deelmaken van een openbaar of privaat museum.

De platen, die dit werk opluisteren zijn allerbest gelukt, daar zij de verschillende voorwerpen met de grootste getrouwheid van kleur wedergeven. Onder de afgebeelde voorwerpen zijn er enkele uit ons land afkomstig zooals bijvoorbeeld de blokken, de vormen om speculatie te bakken, het Brusselsch en Thouroutsch porselein en nog veel andere.

De firma Wasmuth verdient den grootsten lof voor de zoo verzorgde uitgave van dit voor den folklore belangrijk werk.

Lucien Crick.

Voyage autour de ma bibliothèque, door Emile Van Heurck, 138 bladz.. 12 afdeelingen. 1927. Prijs 30 fr.

De zoo verdienstelijke schrijver der boekwerken « *L'Imagerie populaire flamande* » en « *Les drapelets de pèlerinages en Belgique* » geeft in dit nieuw werk de beschrijving van enkele oude vlaamsche volksuitgaven en schoolboeken in-4°, welke hij in zijne ruime bibliotheek bezit.

De 59 boeken, welke de schrijver aanhaalt, beschrijft hij als een ware boekenkenner met de grootste nauwkeurigheid, ja zelfs tot in de kleinste bijzonderheden. Daarenboven geeft hij ook nog inlichtingen over de andere uitgaven dezer werken.

Als voorwoord aan zijn boek geeft M. Van Heurck een algemeen geschiedkundig overzicht aangaande de manier van uitgeven dezer volksboeken in België.

De fantastische verhalen welke de schrijver verder in den loop van zijn werk aanhaalt geven een gedachte van de manier waarop onze voorouders aan hunne verbeelding de vrije teugels gaven, om de groote daden van Alexander den Groote, Julius Cesar, Keyser Karel als het ware aanschouwelijk voor te stellen, even zooals de heldendaden der vier Heemskinderen, de mirakelen der Heiligen en andere geschiedkundige feiten zoowel uit de gewijde als uit de ongewijde geschiedenis genomen.

Sculptures conservées au pays Mosan door Graaf Joseph de Borchgrave d'Altena, toegevoegde aan het koninklijk Museum van het Jubelpark, XLVI + 228 bladz.. 116 illustraties, 1926. Uitgegeven bij G. Leens, Collegestraat 95, Verviers. Prijs 60 fr.

Sinds vier jaar dat de schrijver zich in het bijzonder bezig houdt met de streek door de Maas besproeid, heeft hij er een overgroot getal zichten van kerken en andere merkwaardigheden genomen. Onder deze verschillende zichten heeft hij een keuze gedaan en geeft nu de afbeelding der schoonste zichten en der eigenaardigste gebeeldhouwde kunstvoorwerpen in een boekdeel uit.

Bij iedere afbeelding geeft de schrijver een diepgaande ontledende beschrijving, waardoor hij in de mogelijkheid gesteld wordt om zijne gezagvolle beweringen te staven omtrent het tijdperk waarin en de wijze waarop deze kunstvoorwerpen zijn vervaardigd, alhoewel de kunstenaars meestendeels onbekend zijn. Ook zullen wij, dank aan dit werk een grooten vooruitgang kunnen maken, voor wat de vereenzelving en de kenmerken der meesters betreft.

Doch niet alleen heeft de schrijver zich tevreden gesteld met dit ontleedkundig werk, ook heeft hij getracht de algemeene kenmerken van de beeldhouwkunst der Maasstreek te doen kennen, zoodat hij op de vijftig bladzijden welke zijn werk beslaat een uitmuntende geschiedkundige bijdrage aanbiedt, welke ongetwijfeld van groot belang zal zijn voor de geschiedenis der kunst in België. De schrijver immers toont ons ook den invloed welke het buitenland uitoefende op het werk onzer meesters en weerlegt aangaande deze stof, sommige stellingen, welke tot hiertoe van gezag waren.

Melden wij nog dat dit boek slechts het eerste is eener reeks, welke de geschiedenis der kunst en beeldenkennis in ons land zal behandelen.

Flament Maurice, *Le Beau Brabant*, 20 etsen aangeboden door Henri Liebrecht. 100 genummerde exemplaren op Japansch papier, geparafeerd door een der auteurs. Elke ets geteekend door den kunstenaar. Prijs 200 fr. Edition Gauloise, Brussel.

Ziehier de lijst der kunstplaten, gevolgd van een letterkundige uitleg : St Gudula, St Marie, Hallepoort, Kerk van Nijvel, Diest, O-L-V van Troost te Vilvoorde, Kerken van Peuthy, Meysse, Grimbergen, Rhode-St-Genèse des avonds, Dr Robinson te Linkebeek, Overyssche, Puinen te Beersel, Molen te Machelen, Karnaval te Hal, Brabantsche hoeve, Kegelspelers, De twist, Brabantsche boer en boerin.

De Vlaamsche vertelselschat, door Victor de Meyere, 1ste deel, 312 bladz., 1926. Uitgave *De Sikkel* Antwergen. Met teekeningen opgeluisterd door Victor Struyvaert. Prijs 32 fr. 50.

In dit eerste boekdeel van zijn werk geeft dezen zoo goed bekenden schrijver 49 vlaamsche volksverhalen, waarvan verscheidene oorspronkelijke, de overige onder een andere lezing, dan deze welke tot hiertoe gekend was.

In het voorwoord somt de schrijver de gedachten op der voornaamste folkloristen, die zich met deze stof hebben bezig gehouden. Zijn boek echter sluit hij met een opeenvolging van nota's waardoor hij voor ieder der 49 verhalen de verschillende biographische aanteekeningen aanduidt, alsook de bronnen, welke hij gebezigd heeft voor het opstellen van zijn werk en de verschillende lezingen welke men aantreft.

Deze verdeeling van dit boek heeft het dubbel voordeel van eenerzijds de lezing der verhalen te vergemakkelijken voor hen die zich slechts met het lezen dezer verhalen tevreden stellen, terwijl van den anderen kant zij die deze stof verder willen bestudeeren ruim 40 bladzijden aanteekeningen in kleinen tekst aantreffen, waardoor zij alle noodige inlichtingen over deze verhalen kunnen inwinnen.

Carnoy Albert, *Oorsprong der plaatsnamen van de omstreken van Brussel*, 186 + XVI blz. en een kaart, 1927, bij Bieleveld, Brussel. Prijs 28 fr.

De spreker spreekt over plaatsen die ver van Brussel afgelegen zijn : Rupel, Dyle, Ghete, grens van Brabant de provincie Namen, Zoningen, Ath, Dender, Dendermonde.

Na over het belang van de studie der plaatsnamen gesproken te hebben spreekt de schrijver over de moeilijkheden die er mede gepaard gaan. Hij ontleedt de keltische, romeinsche en germaansche elementen die men terugvindt in onze plaatsnamen. Na aldus den lezer op de hoogte gebracht te hebben gaat hij met hem door de valleien der rivieren en beken onzer verschillende streken ; Brabantsche Kempen, Payottenland. Klein Brabant enz.... Het boek eindigt met een dubbel index, het eene voor den uitleg der namen, het andere voor de uitgangen.

Les noms de lieux de la Belgique, door Aug. Vincent 184 bladz. 1927. Librairie générale 29-31, Naamschestraat, Brussel. Prijs 10 fr.

Reeds verscheidene jaren is de schrijver van dit werk gekend als leeraar aan het Instituut van hoogere studiën, alwaar hij les geeft over de plaatsnamen.

In het eerste deel van zijn boek geeft hij de algemeene regels volgens welke de plaatsnamen gewoonlijk ontstaan, daarna veranderen om eindelijk vergeten te worden. In het tweede deel deelt hij de verschillende plaatsnamen in, naar gelang het tijdperk waarin ieder type of model gebruikt is geweest. De schrijver heeft er niet voor terug gedeinsd om over de namen welke in de middeleeuwen gebezigd waren te behandelen, iets wat tot hiertoe nooit op ontleedkundige wijze gedaan is geweest, overigens gaat hij ook voor de eerste maal verschillende namen na over gansch hun verloop.

De toponymie van Mechelen met een historische inleining door Vaast Steurs en J. Uytterhoeven, boekhandel « Regenboog » Van Daelstraat 51, Borgerhout, 224 bladz., 1926. Prijs 10 fr. 50.

Dit is een werk over plaatsnamen van Mechelen, dat voorzeker door elk geschoolde toponymist en liefhebber van geschiedenis, folklore en plaatsnaamkunne met gretigheid zal ter hand genomen worden. Voor beiden heeft dit werk eene aantrekkelijkheid en een gemak van verstaan en genieten.

De Inleiding is bijzonder goed gesteld, waarin de schrijvers het doel en streven van hun werk samenvatten. Daarna volgt een onderzoek naar de bakermat van (de stad) Mechelen zelf.

Verder wijden zij uit over de beteekenis van den naam « Mechelen » en trekken het besluit dat de « Melane » (een bijrivier van de Dijle) zijn naam niet gaf aan de plaats « Mechelen » geheeten ; maar dat « Mechelen » de hedendaagsche naam is van het oud-Vlaamsche of Frankische woord « Mahalina ».

Hierin nemen de schrijvers wel de beste stelling aan ; dewijl zij echter verder voor andere plaatsnamen enkel gissingen geven over den oorsprong van sommige plaatsnamen, en geen besluit trekken.

Mogen we echter nog aanmerken dat er wel een bladwijzer aan het boek zou mogen toegevoegd worden ; en dat het heel spijtig is dat er telkens geen aanduiding gegeven wordt met aanhaling van bladzijde enz. onder aan de bladzijde van dit boek, van het geraadpleegde werk ; dit voor het gemak van andere toponymisten. De boekhandel « Regenboog » zorgde voor een mooie uitgave.

Wij zijn ervan overtuigd dat dit boek reeds in vele handen van toponymisten en folkloristen berust, en dat het hun een waar genoegen zal doen dit boek te kunnen raadplegen en ervan te genieten.

Weldra zullen andere boekjes over Toponymie van steden en gemeenten ons komen vergasten, b. v. over Opwijk enz... Alzoo zullen deze werken veel bijdragen tot het opmaken van de geschiedenis onzer voorzaten.

J. Wouters

Dialectatlas van Klein Brabant, door Dr E Blanquaert, 22 + 239 losse bladen en 150 kaarten. Uitgave « De Sikkel » Antwerpen 1926. Prijs 370 fr. 50 de twee deelen.

Voor ieder gemeente van klein Brabant, waarvan de schrijver voor elk afzonderlijk de grenzen opgeeft, leert hij ons de wijze waarop men er eene keuze van 139 uitdrukkingen uitspreekt, duidt hij aan hoe de naam der gemeente door de inwoners uitgesproken wordt en welken bijnaam men den inwoners geeft.

Hij beschrijft de bevolking (inboorlingen en vreemdelingen) der gemeente, noemt de ambachten welke er uitgeoefend worden alsook de naam der personen, die zich ter plaatse met dit onderzoek belast hebben.

De kaarten duiden de wijze aan waarop de 139 uitdrukkingen worden uitgesproken in ieder gemeente welke er op voorkomt.

De streek van Klein Brabant wordt omschreven door den loop van de Schelde vanaf Aalst tot de monding van Rupel; verder loopt de grens langsheen den Rupel en de Dijle tot aan Mechelen, gaat van daar rechtstreeks op Vilvoorde en van Vilvoorde op Aalst.

L'Ardenne mystérieuse door Louis Banneux. Werk bekroond met den prijs van letterkunde der provincie Brabant in 1925. 270 blz. Opgeluisterd met letters, afhangend loofwerk en omslag naar de teekening van Alfred Martin, 1926. Office de publicité, Brussel. Prijs 10 fr.

De talrijke oude legenden en andere vertelsels, welke eertijds in de Ardennen in omloop waren, en als het ware een nalatenschap uitmaakten van eenen folklore rijk aan geheimzinnige geschiedenissen, geraken al meer en meer in vergetelheid. Om nu echter te voorkomen dat zij geheel en al zouden verloren gaan heeft M. Banneux met groot geduld en kinderlijke liefde bezield, enkele der nog overblijvende verzameld.

Bij middel van dit boek « *L'Ardenne Mystérieuse* » vervolgt de schrijver een vorig werk « Les Fées du Hultaï ». In eene vloeiende taal geschreven, bevatten deze boeken mooie aangename verhalen waardoor ze niet alleen de kinderen, voor wien ze ten zeerste gepast zijn, zullen weten te boeien en bezighouden, maar ook nog diegenen die iets voelen voor de natuurlijke volksdichtkunst.

M. Banneux is er in gelukt den oorspronkelijken tekst der verhalen te ontdekken niettegenstaande de verschillende lezingen, die men er van geeft, en niettegenstaande de menige veranderingen, welke verhalen noodzakelijkerwijze in den loop der tijden en bij mondelinge overlevering ondergaan.

Vele verhalen, waardoor onze voorouders zich tijdens de lange winteravonden vermaakten, worden, dank zij het werk van M. Ban-

neux, voor altijd bewaard.

De levendige teekeningen van den gekenden Luikschen schilder Alfred Martin luisteren dit schoon werk bevallig op.

Limburgsche Volkskunde, door Jules Frère, 1ste reeks 194 bladz., 1926. Limburgsche drukkerij N. V. Hasselt. Prijs 5 fr.

Dit werk over de zoo rijke doch helaas zoo weinig onderzochten Limburgsche folklore verdient aller aandacht. Het is om zoo te zeggen de uitslag van langdurige dikwijls met moeilijkheden gepaard gaande navorschingen. De schrijver haalt ons aan de verschillende opmerkingen, welke men hem op verscheidene Limburgsche plaatsen heeft gemaakt; ook duidt hij de biographische bronnen aan voor wat de stof betreft, die hij behandelt en daarenboven geeft hij een geschiedkundig algemeen overzicht.

Drie Brusselsche Kluchten uit de zeventiende eeuw van Johan de Griek, 186 bladz., 1926. Uitgave « De Sikkel » Antwerpen. Prijs 27 fr. 50.

Dr Paul de Keyser leidde dat werk in met een blik op land en volk in de Spaansche Nederlanden, in 't bijzonder te Brussel, om vervolgens een hoofdstuk te wijden aan de Zuid-Nederlandsche rederijkerij in de XVIIe eeuw en de beteekenis van de Brusselsche « Vrije Liefhebbers der Rymerkonste ».

De « Vrije Liefhebbers » waren een gezelschap van uitstekende geesten, die te Brussel, in de 17de eeuw een soort Akademie vormden voor tooneel. Claudius de Grieck, boekhandelaar en treurspeldichter, en zijn broeder Joan de Grieck, boekhandelaar en kluchtspelschrijver maakten er deel uit.

Johan de Grieck 's Brusselsch Kluchttooneel» bestaat uit drie stukken « Klucht van de Ghedwonghe Griet » — 't spel van de kwade vrouw die de broek draagt; « Klucht van Lemmen met syn Neus » — 't spel tusschen den fel geneusden Lemmen en Heyltje, zijn « wijf »; en « Klucht van meester Coenraedt Bierborst, heer van Kannen en Pinten » — 't spel van Coenraeet, den « satterick », zijne vrouwe Lijsken en den duivel.

Het boek sluit met « Aanteekeningen » en een « Woordenlijst ».

Deze « Drie Brusselsche Kluchten » doen een blik werpen in 't volksleven van Brussel tijdens de 17de eeuw.

M. P.

Histoire de l'abbaye de Valduc door J. Lavalleye, 192 bladz. met platen opgeluisterd. Dewit Brussel. Prijs 15 fr.

M. Lavalleye, die om dit werk op te stellen, de nauwkeurigste bronnen heeft nagegaan, verhaalt in dit boek de geschiedenis dezer beroemde abdij, welke tijdens de XIIIe eeuw door Hendrik II van Brabant gesticht werd en nabij het Meerdaelbosch in het kanton Geldenaken gelegen was.

Deze geschiedenis is haast zoo belangwekkend als zij tot hiertoe onbekend was. De schrijver immers is er in geslaagd de opvolging der abdissen vast te stellen evenals de voornaamste karaktertrek van hun bestuur. De beschouwing over de abdisssen als grondslag nemende

stelt hij ons het gewone dagelijks leven voor der kloostergemeente, welke hij insgelijks beschouwt van uit godsdienstig, zedelijk, huishoudkundig en financieel oogpunt. Daarna brengt de schrijver de geschiedenis der abdij van Valduc in verband met de ontwikkeling der Cisterciënser orde in het algemeen, toont den invloed, welke de orde op dit klooster in het bijzonder uitoefende, om op die wijze de eigenaardigheid en persoonlijkheid er van des te beter te doen uitkomen.

Ongetwijfeld zal dit werk er toe bijdragen om de gedachtenis van deze godsdienstige en belangrijke stichting voor altijd te bewaren, terwijl de schrijver door dit boek een nieuw licht doet opgaan over de zoo belangwekkende geschiedenis der Cisterciënserorde in België.

« *Liber Mortuorum* » *de l'abbaye de Dilighem* door Jacques Lavalleye, 102 bladz., 1926. Drukkerij der abdij van Tongerloo. Uittreksel der « Annalecta Praemonstratenzia » T. II, 1926.

In dit uittreksel geeft de schrijver de aanteekeningen welke opgenomen zijn in het handschrift 6963 der « archives générales du Royaume ». Dit handschrift van het einde der XVIIIe eeuw bevat een in het latijn opgesteld jaargetijdenboek, waarin de namen van 51 abten voorkomen, alsook de namen van een overgroot getal kloosterlingen der abdij van Dilighem.

De opsteller dezer doodenlijst, die ongetwijfeld zelf behoorde tot de kloostergemeente van Jette vermeld insgelijks de bijzonderste feiten, welke in deze abdij zijn voorgevallen.

Essai historique sur le Stévenisme door M. J. Van den Weghe, 1927, 114 bladz. Van den Broek, Langen steenweg 63, Hal. Prijs 12 fr.

Dit boek, enkel en alleen opgesteld naar de oorspronkelijke bewijsstukken en volgens inlichtingen ter plaatse zelf ingewonnen, is van het grootste nut voor wat de kerkelijke geschiedenis van het land betreft.

Het is een algemeen bekend feit dat, nadat de Paus een concordaat met Napoleon had aangegaan, verschillende geestelijken weigerden zich hier bij neder te leggen en door hun gedrag een ware scheuring onder de geloovigen verwekten. Deze scheuring heeft voornamelijk in het zuiden der provincie Brabant gewoed, wel is waar is zij stilaan afgenomen en is er toenadering gekomen doch tot heden toe vindt men nog steeds hare aanhangers in Brabant.

Het leerzaam werk van M. Van den Weghe is vooral besteed aan het opmaken der geschiedenis van deze scheuring.

Onze Hollandsche Molens door C. Visser. A. Ten Bruggencate, J. Schregardus, 112 bladz. een vijftigtal afbeeldingen, 1926. Uitgave « De Spiegel » Amsterdam. Prijs ongeveer 25 fr.

In dit werk geven de schrijvers de geschiedenis der Hollandsche windmolens, en het nut dat men er uit trok in de verschillende takken der nijverheid. Zij beschrijven daarna in eene reeks notas de meest typische windmolens waarvan er insgelijks afbeeldingen gegeven worden.

Onze Molens door Amand de Lattin, secretaris der vereeniging tot behoud van Natuur- en Stedenschoon. Antwerpen 3 frs. 50.

Dit bevallig met platen opgeluisterd boekje, dat slechts 38 blz. bevat, is uitgegeven geweest ter gelegenheid van de tentoonstelling der molens te Antwerpen. De schrijver maakt van deze korte studie over de wind- en watermolens gebruik om een vurigen oproep te doen tot het behouden der nog bestaande windmolens. Hij vraagt dat de Staat en de Provincie toelagen zouden geven, telkens dat er noodzakelijke herstellingen voor het behoud der windmolens moeten gebeuren. Immers wanneer een windmolen goed gelegen is, kan hij als een geschikt waarnemingspunt dienen voor de toeristen.

M. P.

Thienen „ Hooge Scoel „ door F. De Ridder. Afzonderlijke afdruk.

De schrijver van dit artikel geeft menige bijzonderheden omtrent de ontwikkeling eener hooger onderwijsinrichting, welke te Thienen tot aan het einde der XVIIIe eeuw bestaan heeft.

M. P.

Over Loonsche en andere „ Geltbrulachten „ door Dr. Jean Gessler. Afzonderlijken afdruk.

Onder voorgaande opschrift geeft de schrijver een zeer eigenaardige studie omtrent de schikkingen, welke genomen werden bij het inrichten van een bruiloftsfeest. M. P.

Het voormalig dorpstooneel in Brabant door Maurits Sacré. Afzonderlijke afdruk. Prijs 4 fr. 50.

In dit werkje, dat in zijn geheel 46 blad. telt, en bewerkt is naar onuitgegevene oorkonden, geeft de schrijver belangwekkegde inlichtingen omtrent het oude dorpstooneel van verschillende gemeenten uit het vlaamsch gedeelte van Brabant.

M. P.

Folkloristische kalender van Brabant door Maurits Sacré 236 blz met platen versierd, 1626. Verkrijgbaar bij den schrijver te Merchtem. Prijs 20 fr.

Dag voor dag van af den 1sten Januari tot den 31ste December heeft de schrijver tot in de minste bijzonderheden de folkloristische gebruiken van het vlaamsche gedeelte der provincie Brabant opgeteekend. Zoo heeft hij onder anderen de godsdienstige feestdagen aangehaald alsook de processies, de bedevaarten, de volksfeesten, de stoeten, de eigenaardige kermissen, de gebruiken bij sommige ambachten op hun patroonfeest, enz.

Un soldat de Xénophon a éternué door Dr J. Gessler, 12 bladz. Afzonderlijken afdruk uit het tijdschrift : „ Bulletin Bibliographique et Pédagogique du Musée Belge „.

Dit eigenaardig opschrift heeft de schrijver boven een aangenaam alhoewel wetenschappelijk folkloristisch verhaal geplaatst. Deze studie handelt over het bijgeloof dat er vroeger bestond wanneer iemand nieste en van hetwelk er nu nog sporen te vinden zijn in den folklore der hedendaagsche volkeren.

La Haute Cour de justice souveraine de Herstal door André Collart, 276 bladz. 1924. Uitgegeven bij Alfred Vool, Hoyouxstraat 93, Herstal.

Alhoewel Herstal onder de poorten der stad Luik gelegen was, toch heeft deze heerlijkheid langen tijd deel gemaakt van het Brabantsch grondgebied. Het gerechtshof oordeelde er volgens het Brabantsche recht en paste er de Brabantsche costumen of gebruiken toe. Dit is de rede waarom wij aan onze lezers dit boek vermelden, dat overigens zeer nauwkeurig met bewijzen gestaafd ten zeerste aan te bevelen is.

Les Jodoignois et la Révolution de 1830 door Oscar Duchesne, oud-onderwijzer, 68 bladz., geïllustreerde uitgave van « La Fourragère » Musée Royal de l'Armée, 1926.

De opmerkzame onderwijzers, die om zoo te zeggen gansch hun leven op den buiten doorbrengen, kunnen niet alleen grooten dienst bewijzen aan de geschiedkundige wetenschappen, doch beter dan wie ook kunnen zij den dienst van folkloristische opzoekingen behulpzaam zijn. Een voorbeeld hiervan zien wij in M. Duchesne. Sedert lange jaren inderdaad onderzoekt hij het verleden van Geldenaeken, nu is hij er in geslaagd desaangaande eene studie uit te geven, waarin hij verhaalt welke deelneming deze stad in de gebeurtenissen van 1830 heeft gehad.

Hij heeft ons onlangs een handschrift ter hand gesteld, waarin hij de geschiedenis van Geldenaeken tijdens de Duitsche bezetting heeft aangeteekend. Het ligt in ons verlangen deze geschiedenis in dit tijdschrift te mogen overdrukken, opdat men later een en ander zoude kunnen vinden over het leven eener kleine stad tijdens den oorlog.

Le Triptyque Eucharistique de Thierry Bouts à l'église Saint-Pierre de Louvain door Ferd. Peeters S. J. 3de uitgave 64 bladz. met prachtige toeplooiende plaat buiten tekst, 1926. Charles Peeters, Zout-Leeuw. Prijs 10 fr.

De geschiedenis en de uiterst wel gelukte beschrijving van dit meesterstuk verschijnt nu voor de derde maal doch meer uitgebreid dan tot hiertoe het geval is geweest. Nogmaals echter verzwijgt de schrijver hoe men heeft kunnen uitmaken het eigendomsrecht te bezitten over de luiken van dezen drieluik om ze krachtens het verdrag van Versailles terug te eischen en welke persoon het geweest is die van achteraf bewerkt heeft dat er daaromtrent op het vredesverdrag van gesproken werd. De schrijver nochtans schijnt desaangaande meer te weten dan hij in zijn boek te kennen geeft.

Zeer waarschijnlijk, denken wij, wacht hij tot een vierde uitgave om hierover meer inlichtingen te verstrekken.

Oud Brussel door G. Des Marez opgeluisterd met teekeningen van R. Van de Sande 32 bladz. 1926.

Brusselsche kermis, de Ommeganck, Mirakuleuze processie, Mieke en Janneken door Cypriaan Verhaver, 14 bladz.

De Tspaeverke 's uitgave, 148 Anspachlaan Brussel, geven een reeks plaatjes uit, waarvan de prijs 2 tot 5 fr. bedraagt. Bij de uitgave

van deze reeks behandelt men voornamelijk de geschiedenis van Brussel, alsook de bijzonderheden der stad en hare veranderingen. De twee aangehaalde nummers maken deel uit van deze reeks.

Eigenschoon en De Brabander nr 2-3 April-Mei 1927, 64 bladz., 44 illustraties waarvan 8 buiten tekst, bij Maurits Sacré, drukker te Merchtem.

Het dubbel nummer van dit tijdschrift handelt bijna over niets dan over de gemeente Goyck. Het bevat een lang artikel over de kerk met talrijke teekeningen, een studie over de kapel aan de Woestyn, geïllustreerd door den auteur, Luc. De Weerdt.

We bevelen ten zeerste dit tijdschrift aan aan hen die belang stellen in het verleden van Brabant, aan hen die graag reizen door minder bekende streken en de plaatsen die ze bezoeken zouden willen kennen.

Dienst voor Geschiedkundige en Folkloristische Opzoekingen der provincie Antwerpen. Verslag over de werking van den Dienst in 1926. Deze Dienst, van gelijken aard aan den onzen en voor twee jaar ingesteld, publiceert een geïllustreerd verslag (20 bladz. 3 illustr. bij De Dos-Van Kleef, Antwerpen) over zijn werking in 1926. Dit verslag geeft ons de lijst der bezochte gemeenten door M. Cornelissen, schrijver, en de uitslagen zijner reizen, samengebrachte documenten, gemaakte opmerkingen over het karakteristieke der dorpen en der inwoners, bijzondere gebruiken, vertelsels en legenden, lokale humor.

Oostvlaamsche Zanten, driemaandelijksch tijdschrift der provincie Oost-Vlaanderen, Albertlaan 5 Aalst. Abonnementsprijs 12 fr.

Verleden jaar mochten wij het oprichten van een folkloristische vereeniging in Oost-Vlaanderen melden, nu echter kunnen wij mededeelen dat deze vereeniging nauwelijks samengesteld, bij middel van het voormeld tijdschrift hare werkzaamheid te kennen geeft. Bij het doorloopen der tot hiertoe verschenen afleveringen vinden wij er menige bijdrage van de HH. De Keyser, Celis, Van Es, Blancquart enz.

Dit nieuwe tijdschrift weze welkom! ten langen laatste zal ieder provincie haar eigen folkloristisch tijdschrift bezitten.

Memoires du Cercle Historique et Archéologique de Hal, 3de deel, 1926, 158 bladz. Drukkerij O. Van den Broek, Hal.

Met waar genoegen prijzen wij telken jare de uitgaven van dezen geschiedkundigen kring aan omdat zij steeds oorspronkelijke goed verzorgde artikels over de stad Hal bevatten. De geschiedkundige en oudheidkundige kring der stad Hal heeft voor doel de stad en de omliggende streek te bestudeeren zoowel uit geschiedkundig als uit folkloristisch oogpunt.

Paginæ Bibliographicæ, Fransch-Vlaamsch maandschrift. Prijs 35 fr. Ernest Discaillestraat 11, Brussel.

Wij aarzelen niet dit tijdschrift aan te bevelen, waarin men regelmatig een ontleding geeft over de in België uitgegeven boeken en tijdschriften, welke de geschiedenis der letterkunde, de taalweten-

schap, de beeldende kunst, het tooneel, de muziek, de penningkunde, de staatkundige geschiedenis en aardrijkskunde behandelen en bovendien eene ruime plaats aan den folklore voorbehoudt.

De bibliographische notas zijn slechts op den voorkant van ieder blad gedrukt om kunnen uitgeknipt te worden. De achterkant nochtans wordt ook gebruikt zooals bijvoorbeeld voor het weergeven van den inhoud van buitenlandsche tijdschriften of andere nuttige werken.

Tentoonstelling, Societeiten, enz.

Monumenten en Landschappen. — Op 20 October 1924 werd te Brussel (Middenzetel Montoyerstraat 22) een maatschappij zonder winstgevend doel gesticht onder de benaming : *Les Amis de la Commission Royale des Monuments et des Sites.*

Deze vergadering heeft ten doel de door de Koninklijke Commissie der Monumenten en Landschappen geklasseerde monumenten, gebouwen en landschappen van België te bewaren, door ze te koopen ; deze goederen of gekochte voorwerpen te besturen en te onderhouden, voordrachten te doen geven, bibliotheken te vormen die betrekking hebben op kunstgeschiedenis, bouwkunst, oudheidkunde en iconographie, op alles wat monumenten, openbare of private bouwwerken, oude of moderne huizen, meubelen en landschappen aangaat.

Ze kan insgelijks lokalen aan de Koninklijke Commissie van Monumenten en landschappen verschaffen : zalen voor zittingen en algemeene vergaderingen, bureelen, kabinet van den Voorzitter, secretariaat, boekerij, verzamelingsmusea, samen met al de meubels en voorwerpen dezer plaatsen.

Eindelijk mag ze het bewaken en het onderhoud verzekeren van de geklasseerde gebouwen die haar eigendom worden, of die ter harer beschikking gesteld werden door verhuring of anderzins. Dit om aan de toeristen en het aan algemeen publiek aangenaam te zijn.

De vereeniging verbindt er zich toe, in haar naam en in den naam van elk harer leden nooit inbraak te doen op de plichten, rechten of voorrechten der Koninklijke Commissie van monumenten en landschappen.

Op aanvraag van het Comité dezer vereeniging, duiden we haar graag aan aan onze lezers, ja terzelfder tijd aanbevelende. Ze kunnen een exemplaar van het statuut verkrijgen met zich te wenden tot den zetel der vereeniging.

Folklore Museum te Gent. — De lokalen die vroeger gebruikt werden door het Gentsch Museum voor Archeologie en nu vrij zijn, worden door de stad Gent ter beschikking gesteld van de Folkloristen der provincie Oost-Vlaanderen, ten einde er een Folklore Museum te laten inrichten. De Eerw. H. G. Celis werd conservator benoemd van dit Museum.

Reconstitutie van oude spelen. — Ter gelegenheid van de jaarlijksche kermis te Steenockerzeel denken de Vlaamsche Folkloristen er niet alleen een kleine lokale tentoonstelling in te richten zooals we vroeger reeds zegden, maar ook de reconstitutie te geven van oude spelen. Andere gemeenten van Brabant werken met een gelijkaardig initiatief. In Peuthy nl. zou er in dien zin gewerkt worden. Het initiatief dat we namen tijdens de tentoonstelling te Nijvel vindt gelukkig navolgers (1).

De Compagnie des Vis Tchapias van Hévillers heeft sinds verleden jaar een groote uitbreiding genomen. We vernemen dat een gelijksoortige « Compagnie » zou tot stand komen te Beaurieux, gehucht van Court-Saint-Etienne, te Mont-Saint-Guibert en nog in andere gemeenten.

Vertelde men ons voor 'n paar jaar niet dat we er nooit zouden in lukken de oude volksspelen terug in het leven te roepen ?

De iever welke getoond wordt door deze dorpen is waarlijk groot en een goed voorteeken. Wie weet of er binnen enkele jaren geen wedstrijden zullen ingericht worden tusschen de verschillende « Compagnies ».

We mogen evenmin vergeten dat sommige kringen die zich bezig houden met de Vrije uren van den Werkman, beginnen met oude dansen opnieuw aan te leeren.

Een Folkloristische stoet. — Overal zien we het Folkloristisch idee doordringen en zich verpreiden. Onze pogingen tot reconstituties — heel bescheiden ten andere daar de noodige middelen totaal faalden — die verleden jaar te Nijvel gedaan werden, hebben sporen achtergelaten in de geesten en dit jaar zien we een rijk organisme de gedachte in het groot opnieuw opvatten te Brussel. De reuzen van het gansche land nemen er deel aan, al de karakteristieke vereenigingen worden voorgesteld en voeren spelen of dansen uit. We moeten uit ganscher harte de Rotary Club gelukwenschen om het stoute van haar onderneming en om de groote folkloristische propaganda die ze ter dezer gelegenheid doet.

Folkloredag te Namen. — Op het einde der maand Juni zal de Broederschap « Espère en Mieulx » van Namen een folkloredag organiseeren. Op het programma : Voordrachten, kino, concert enz... Zij die het initiatief hiervoor namen denken op dezen dag al dezen die zich in de provincie aan Folklore interesseeren te vereenigen ten einde samen het middel te bestudeeren dat zou toelaten de folkloristische opzoekingen in deze heel interessante streek te bevorderen.

---

(1) Daareven ontvingen we het programma der tentoonstelling en der feesten te Merchtem (28 Mei of 6 Juni) en we lezen er dat de volksspelen zullen voorgesteld worden evenals te Nijvel. Tusschen de voordrachten merken we er een op over de Windmolens, een onderwerp waarmede onze Dienst zich reeds sinds drie jaar bezig houdt en waarover we een buitengewoon groote en rijke documentatie bezitten. De publicatie van het werk zal niet achterblijven. Alleen de prijzen weerhouden ons.

Te Leuven. — Op initiatief van M. Jos. De Clerck zal het St Albertuspatronaat van Leuven, dat dit jaar zijn zestigste jaardag viert, ter dezer gelegenheid gedurende de eerste Septemberdagen een kleine folkloretentoonstelling organiseeren. Het wordt waarlijk een mode voor de maatschappijen, ze wezen dan ook wetenschappelijk, voor het volk, opvoedkundig of voor het aangenaam, hun verjaringsfeesten te vieren door folkloretentoonstellingen. De eertijds miskende folklore komt langzamerhand in den belangstellingskring van iedereen.

Te Mechelen. — In deze stad hebben we 'n paar aangename uurtjes gesleten met de folkloretentoonstelling te bezoeken die door den archéologischen, letterkundigen- en kunstkring ingericht werd ter gelegenheid van de veertigste verjaring zijner stichting. We hebben er prachtige verzamelingen oude beelden bewonderd, rijke en afwisselende geheelen van gewone voorwerpen met smaak gerangschikt; eveneens zagen we er den schat der lokale gilden. Nu eens met vreugde dan weer met ontroering was het dat we onder den blijden blik der Mechelsche reuzen die achteraan in de feestzaal stonden, in deze tentoonstelling rondwandelden. Aan den uitgang scheen Op-Signoorken, sterk vastgemaakt op zijn zetel, uit vrees waarschijnlijk dat de Antwerpenaars hem zouden stelen. zich op zijn gemak te herstellen van de kneuzingen die hij bekwam toen hij op de tentoonstelling van Nijvel verbleef.

Onze beste gelukwenschen aan den E. H. Kan. Laenen en den H. H. Coninckx, de inrichters dezer tentoonstelling.

Belgische Folkloremaatschappij. — Deze maatschappij hield haar algemeene jaarlijksche vergadering op 24[sten] April ll. Ze hield zich vooral bezig met het opmaken van het plan van haar driemaandelijks Bulletijn en met het voorbereiden der Belgische deelneming aan het internationaal Congres van Volkskunst, ingericht door den Volkerenbond. Na den middag hebben de aanwezigen een leerrijke voordracht gehad van M. Gessler met als onderwerp : *Antichrist en Schinderhannes* en een tweede met verheven gedachten door M. P. Saintyves : *Apologie du Folklore.* De volledige tekst van deze laatste voordracht zal in het tweede nummer van het Bulletijn der Maatschappij verschijnen.

De Prijs van ons Tijdschrift.

Daar al de lezers (1) die onzen oproep beantwoord hebben, liever de prijs van ons tijdschrift zien stijgen dan de belangrijkheid er van verminderen, brengen wij het abonnement op 25 fr. voor den 7e (reeds) jaargang, die met het Augustusnummer begint.

Hieronder geven we nog drie brieven die ons toekwamen :

(1) Behalve een.

« Ga knap vooruit en breng den prijs van *Brabantsche Folklore* zonder aarzelen op 25 en zelfs 30 fr. Ge zult nuttig werk leveren, waarvoor de zoekers u dankbaar zullen zijn ».

(get.) Graaf de Renesse
Gouverneur van Limburg.

« We denken dat het beter is de belangrijkheid van uw tijdschrift te vermeerderen dan te verminderen. Wij blijven u getrouw, welke ook de prijs weze die u door de omstandigheden opgelegd wordt ».

(Comité local d'Éducation ouvrière van Brussel).

Anderzijds stuurt een onzer abonnenten, M. Van Trappen van Gent terwijl hij ons aanraadt van te vermeerderen, ons de som van 35 fr. als bijdrage van zijn abonnement voor den 6[den] jaargang, omdat hij denkt dat al de nummers bijeen zeker deze waarde hebben. We danken hem ten zeerste.

Gift. — Naar aanleiding van een dienst, die we zoo gelukkig waren hem te bewijzen, heeft M. Koning, Brugmanlaan 128, die opzoekingen deed over de oude wijngaarden van ons land, aan ons tijdschrift *honderd frank* geschonken. Onzen oprechten dank !

Errata. — De legende van den cliché blz. 289 is fautief Te lezen : Ets uit het begin der XIX[de] eeuw, met omlijsting. Rechts van onder : Gravé par J. F. Duhautpré.

Ons eerstkomend nummer

Ons Augustusnummer zal buitengewoon belangrijk zijn. Handelend over de Folklore in het werk van De Coster, zal het geïllustreerd zijn met twaalf oude houtsneden en met een twaalftal origineele teekeningen, vervaardigd door onze beste kunstenaars , Oleffe, Cockx, Verburgh, Counhaye, Lemaire, P. Collet, Flament, J. Canneel, Jules Marie Canneel, Wery, Damien enz.

De artikels zullen de handteekeningen dragen van : Van Heurck, Gessler, Herdies, Pol Hermant enz. t. t. z. een medewerking van eersten rang.

Het nummer zal een honderdtal blz. tellen. We kunnen het slechts sturen naar onze lezers die bij het verschijnen ervan, hun abonnement zullen betaald hebben 7e Jaargang, n[rs] 37 à 42, Augustus 1927 tot Juni 1928.

Boekbeoordeeling.

Banneux Louis. L'Ardenne mystèrieuse 414
Blanquaert E., Dialectatlas van Klein Brabant . . . 414
Bossert H. Th., Volkskunst in Europa 410
Carnoy Albert, Oorsprong der plaatsnamen van de omstreken van Brussel 412
Collart André, La Haute Cour de Justice souveraine de Herstal 418
de Borchgrave d'Altena, graaf Joseph, Sculptures conservées au pays Mosan 411
De Griek Johan, Drie Brusselsche kluchten uit de zeventiende eeuw 415
De Lattin Amand, Onze Molens 417
De Meyere Victor, De Vlaamsche Vertelselschat . . . 412
De Ridder F., Thienens „ Hoghe scoel „ 417
Des Marez G., Oud Brussel 418
Duschesne Osc., Les Jodoignois et la révolution de 1830 . . 418
Flament Maurice, Le beau Brabant 412
Frère Jules, Limburgsche Volkskunde 415
Gessler J., Over Loonsche en andere Geltbrulochten . . 417
„ Un soldat de Xénophon a éternué 417
Lavalleye J., Histoire de l'abbaye de Valduc 415
„ Liber Mortuorum de l'abbaye de Dilighem . . 416
Peeters Ferd. S. J., Le Triptique Eucharistique de Thierry Bouts à l'église Saint-Pierrr de Louvain . . 418
Sacré Maurits, Het voormalig dorpstooneel in Brabant . . 417
„ Folkloristische kalender van Brabant . . 417
Steurs Vaast en Uytterhoeven J., De toponymie van Mechelen . 413
Van den Weghe M. J., Essai historique sur le Stévenisme . 416
Van Heurck E., Voyage autour de ma bibliothèque . . . 411
Verhavert Cypriaan, Brusselsche kermis, de Ommeganck, Mirakuleuze processie, Mieke en Janneken 418
Vincent Aug., les noms des lieux de la Belgique . . . 413
Visser C., Schregardus J. en Ten Bruggencate A., Onze Hollandsche molens 416

Tijdschriften.

Eigenschoon en De Brabander 419
Dienst voor Geschiedkundige en Folkloristische Opzoekingen der provincie Antwerpen 419
Oostvlaamsche Zanten 419
Memoires du Cercle Historique et Archéologique de Hal . . 419
Paginae Bibliographicae 419

Inhoudstafel der Platen.

Thollembeek.

Wapenschild der familie Van Ophem		27
Plattegrond eener oude groote pachthoeve . . .		28
De Mark buiten haar oevers	I	32
De Molenbrug		
Hof Oudendries	II	
Hof Daminet		
Een landelijk tafereel (Hof Daminet)	III	
Oude woning		
Oude woningen	IV	33
Oude woningen	V	48
Het Karthuizersklooster te Herne		48
Heetveldemolen	VI	
Flietermolen		
Herboutmolen	VII	
Oude molen (St-Pieters-Kapelle)		
De Scheebeekmolen	VIII	49
Molen Wielant		
Kaart der gemeente Thollembeek		56
Kasteel Heetvelde 1864		77
Wapenschild der familie Van Heetvelde . . .		79
Wapenschild der familie Van Etten		79
Wapenschild der familie Pennant . . .		80
Wapenschild der familie Herpigny		80
Het kasteel Heetvelde	IX	120
De oude kapel van het kasteel		
De kerk (voorzijde)	X	
De kerk (achterzijde)		
De kerk (binnenzicht)	XI	
De preekstoel		
Twee paneelen van den preekstoel	XII	
Wapenschild der gemeente Thollembeek . . .		121
Zegel der schepenbank van Herne		125
Oude kerk (*naar een schets van J. B. Cosyns*) . .		132
Plattegrond der plaats		135
De monstrans	XIII	136
De ciborie		
De H. Martinus	XIV	
Een houten beeld van O. L. V		
Het beeld van O. L. V. in de processie	XV	
Het beeld van Ste Anna in de processie		
St-Lenaartskapel	XVI	
Kapelleken (Molenbaan)		
Kapelleken (Dries)	XVII	152
Wit kapelleken		
Sinter-Wijen-kapel	XVIII	153
Een Kalvarie		

Harmonie « Ware Vrienden » . . . . . XIX 168
Gilde van O. L. V. in de processie
Het voeren van den standaard XX
Braak (St Maartensgilde)

De handweefnijverheid.

Weverswoning rond 1890 240
Grondplan van een weverswoning 241
Houten slot met ijzeren stang, zonder veer 242
De sleutel van het slot 242
Druiprek 244
Schotelrek 244
Kroeg gebruikt om boter te karnen 245
Stooter of zuiger der boterkarn 245
Muts met gebekte rand, zuigpropje, aarden pijp met kettingje, gewone laars, laken kiel en zijden pet, holleblok, moltonsok, schoentrekker 246
Gewone stoel 247
Haspel en spoelrad 248
Oude kachel 250
Details van het getouw : 1e eenvoudige kam met scheringen, 2e lade met riet, spoelbak, schietspoel en bestelinrichting, 3e breedhouder 252
Het weefgetouw 252
Ledige buis, gevulde spoel op de buis, schietspoel, gevulde en begonnen schietspoel 253
Weversknoop 253
Olielamp en draaglantaarn 261
Hanglamp met zinken lichtscherm 261
Het spinnewiel, spinrokken, plankje met bobijnen, haspel . 273
Naaimachien ingericht tot spinnewiel 274

Hakendover.

Het altaarstuk in de kerk van Hakendover, de verschillende feiten in de legende verhaald voorstellende 292
De Kerk. (*Teekening door F. Hendrickx*) 292
De processie van Paaschmaandag. (*Naar een schilderij van Fr. Van Leemputten*) 301
Onderdeelen van het altaarstuk. De Maagd en de vogel der legende 302
Engelen die bezig zijn de kerk te Hooibout af te breken . . 302
Medalie van het Dertienmaal 303
De betaling der werklieden 303
De « Spikboom » der legende 304
Verkleinde reproductie van het diploma dat gegeven werd aan de bedevaarders die dertien achtereenvolgende jaren het Dertienmaal deden 310
Bedevaartvaantje nr 4 (recto) (*naar een schilderij van A. Ost* . 313
Bedevaartvaantje nr 4 (verso) 314
Afgesloten hoekje waar de bedevaarders gewijde aarde komen halen 316

De Godsnood en de Christus in het graf 323
De bron 324
Bedevaartvaantje nr 2 325
De ijzeren kronen in de kapel van O. L. V. ten Steen te Grimde 326
Wegen gevolgd door de bedevaarders op 17den Januari en op Paaschmaandag (*schets door den schrijver*) 327
Het mirakuleus Christusbeeld, volgens het hedendaags bedevaartvaantje 330
Bedevaartvaantje nr 3 331
Bedevaartvaantje nr 1 332
Een afgezant te paard (*Teekening door L. Counhaye*) . . 342

Tentoonstelling van Nijvel.

Reconstitutie van een oude dorpsherberg 343
Reconstitutie eener oude eetkamer van den burgerstand . . 343
Twee zichten in de Jacquemonzaal : Geschiedenis en oudheidkunde 344
De kapel en het toevluchtsoord van O. L. V. der Zeven Weeën in 1740 (*Teekening door P. Collet*) 345
Hotel der abdis en romaansch gewelf zooals het nog bestond in 1640 (id.) 345
Hoekje uit de zaal Laurent Delvaux, beelden en teekeningen van dezen kunstenaar 346
De schat der Sint-Gertrudis collegiaal 346
Een hoekje van de oude slaapzaal van het edel kapittel van St-Gertrudis tijdens de tentoonstelling 347
Voorstelling der volksspelen op de Sint-Paulusplaats ; het spel « cross au mur » 347
Het spel met het klein ijzer 348
Het spel met het groot ijzer 348
Het vaandelspel uitgevoerd door Jos. Pergloute van Hévillers 349
Het vaandelspel uitgevoerd door Jos. Abs van Baurieux (Court-Saint-Etienne) 349
Twee tooneeltjes van een boerenkadriel uitgevoerd door de « Compagnie des Vis tchapias » van Hévillers 350
Voorstelling eener oude keuken 358

Wapenschild van Joseph-Philippe Artoisenet-Steps . . . 384
Het suikerbrood te Linsmeau 385
Breuk der « Christusoogen » te Diest 391
Bijhoorigheden der « Christusoogen » 391
Hoofdman der « Christusoogen » met « breuk » en staf . . 391
Ingangsdeur te Steenockerzeel 392
Kapiteelen in zandsteen gevonden te Wesnmbeek . . . 392
Oud gothiek wijwatervat voortkomende uit de oude Vos-Capelle 392
Kapel van O. L. V. van Basse-Wavre te Assche . . . 393
Kapel en bron van Sint-Germanus te Couture Saint Germain . 393
Sint Genovevakapel te Steenhuffel 394
Au chariot d'or (uithangbord van 1702) 397
Klok op een teerling gegraveerd 405
Bedevaartvaantje van Sint Hubert 411

Volksliederen.

De Thollembeeksche knieën 197
Fallait voir comm' je m'sauvais 256
Bonsoir ma voisine 258
Les yeux de Suzon 258
Liedje van den « Kreupele Duynen » te Diest . . . .

Inhoudstafel der Schrijvers.

BOISACQ EMILE. — Astrid Etymologie . . . 291-407
BOURGUIGNON. — De uithangborden der herbergen op den buiten 396
BRUNARD EDOUARD. — Pot de vin 362
COLLIN JEANNE. — Het voortleven van godsdienstige ritussen buiten den godsdienst 402
» Beentje eener vledermuis als alumet . 403
» Wonderdoktersgeschiedenis . . . 408
CORNETTE R. — Recht van den eersten bezetter . . . 363
CRICK L. — Volkskunst in Europa door Bossert. . . . 410
DE CEUSTER. — Kinderspel 406
D. C. J. L. — De Zwarte Lieve Vrouw 361
DE MARNEFFE A. — Naar aanleiding van de taalgrens . 364
» Volksweerkunde 365
DE MARNEFFE EDG. — Bijdrage tot de geschiedenis van Brusselsche potbakkerskunst . . . 383
DE MUNCK E. — De steenhouwers der streek van Steenockerzeel 381
DEPESTER P. — Sint Pietersdag te Galmaerde . . . 363
DE REDACTIE. — Voorrede bij de handweefnijverheid in een gewest van Brabant 287
» Onzen Wedstrijd van 1926 282
» Onze uitgaven 282
» De prijs van ons tijdschrift . . . 283
» De Tentoonstelling van Nijvel 285
» Het wegen in de kerken 361
» Vragenlijst aangaande het dragen van den trouwring 401
DEWERT J. — Bezwering tegen brandwonden . . . 365
» De « Bistoques » 408
» De « Brandons » 408
FRANCKEN D. — Het klooster en de kerk van Nijvel . . 365
HALLUT V. — Kerstliederen uit vroeger tijd 355
HENDRICKX FR. — Hakendover. Godsdienst en Folklore . 293
HERMANT PAUL. — Enkele voor den folklore belangwekkende nota's getrokken uit de werken van Adenès li Rois 337
» De legende van den dorren boom . . 360
» Eenige gebruiken aan het hof van Brussel
» in 't begin der XVIIIe eeuw . . . 363

KÉON L. — Ketelmuziek 404
MINNE A. — Schepenhandteekens 365
NILS AHNLUND. — Astrid. Geschiedenis, legende . . 285
PELLEGRIN A. — De handweefnijverheid in een gewest van Brabant 239
» Het suikerbrood 384
PEREMANS MAURITS. — Thollembeek : Landkunde, geschiedenis, volkskunde 1
P. M. — *Boekbeoordeeling ;*
» Drie Brusselsche kluchten uit de 17e eeuw . . 415
» Onze molens 417
» Thienen, « Hooge scoel » 417
» Over Loonsche en andere Geltbrulochten . . . 417
» Het voormalig dorpstooneel in Brabant . . . 417
RUTTIENS M. — Bibliografische bewijsstukken . . . 362
SMETS G. — De « Douk-douk » 404
» Terechtwijzingen en andere inlichtingen . . 405
» De trouwring 405
STRALE. — Lotelingslied 409
VAN DAMME L. — Het klokkenspel 405
VAN DIEVOET VICT. — De kapel van O. L. V. van Neerwaver te Assche 386
VAN ES. — Tolstoï en het onderwijs in de Folklore en de Ethnographie 359
VAN UDEN J. — Oorsprong der fruitteelt 365
VAN WEDDINGEN R. — De Christusoogen van Diest . . 375
WOUTERS J. — De Zwarte Lieve Vrouw 361
» Over gewijde bronnen 389
» Boekbeoordeeling : « De toponymie van Mechelen 413

Lijst der vermelde brabantsche gemeenten

Affighem, 224
Alsemberg, 147
Anderlecht, 153-224
Assche, 44-61-79-149-335-360-386 387
Audenaken, 52-109
Autchard, 279
Averbode, 334
Beersel, 408
Bellingen, 70
Bierk, 48-70
Bogaarden, 97-109.
Borgt-Lombeek, 52
Bousval, 403
Brussel, 11-45-52-60-73-88-93-98-101-103-106-109-144-156 225-269-361-363-365-381 383-402-403-412-413-415 418-420-421-422
Campenhout, 77
Corbais, 76
Court-Saint-Etienne, 349-417
Diest, 371-375-399-408
Dilbeek, 76
Dilighem, 412
Eigen-Brakel, 265-269
Eppeghem, 76
Esemael, 294

Everberg, 382
Gaasbeek, 52
Galmaarden, 11-12-13-15-30-32-40-41-42-44-45-46-47-50-52-53-58-66-76-77-78-80 81-82-85 86-88-92-97-105-106-119-123-124-126-131-144-146-149-158-172-363
Geldenaeken, 260-269-393-415-418
Genappe, 365-407
Goyk, 52-61-76-108-109-145-419
Grimberghe, 79-412
Grimde, 298-306-333-334
Goidsenhoven, 278-294
Hakendover, 292-335
Halle, 11-12-62-65-94-95-96-97-104-105-109-110-131-144 146-359-361-408-415
Heikruis, 53-48-70-90-92-97-105, 119-131-144-146
Hekelgem, 390
Herfelingen, 14-33-44-48-52-53-61-62-70-82-87-90-92-97-105-131-147-207
Herbais (Piétrain), 269
Herne, 11-12-13-14-15-16-17-25-27-30-33-41-42-44-45-46-48-50-52-53-61-65-66-67-68-70-82-83-84-85-86-88-90-91-92-93-95-105-106-107-109-113-117-124-128 130-131-133-139-142-144 145-146-147-158-190-204 205-207-364
Hévillers, 349-350-421
Heylissem, 237-274-278
Hoegaarde, 144
Huissingen, 146
Humelghem, (Steenockerzeel) 371-381
Jandrain-Jandernouille, 145-279
Jette, 416
Kokiane (Herne), 131
Keldergat (Hal), 109
Kester, 12-16-17-48-61-62-64-65 70-90-97-146
Laken, 389
Leerbeek, 47-61-97-109
Lennik, 43-47-109
Leuven, 52-68-75-77-103-141-145-224-320-366-382-384-418 422
Liedekerke, 144-147
Linkebeek, 408
Linsmeau (Noduwez), 274-279-384
Lombeek, 87
Lovenjoul, 224
Machelen, 412
Marilles, 274
Meerbeek, 87-108
Merchtem, 371-421
Meysse, 412
Mont-Saint-Guibert, 421
Mont-St-Jean (Eigen-Brakel) 383
Neerheylissem, 262-269-279-280
Neerwaver, 386-387
Nieuwrhode. 147
Nijvel, 52-97-145-208-358-359-365 366-408-417
Noduwez, 260-268-269-274-278-279-386
Nosseghem, 381-382
Oetingen. 48-51-52-53-62-70-87-90-92-97-108-131-158-159
O. L. V. Lombeek, 53
Opheylissem, 275-276-277-279-280-281
Oplinter, 294-371-391-395
Opwijk, 414
Overijssche, 412
Paemele, 87
Pamel, 53
Pepingen, 48-70-97
Perwez, 279-392-397-404
Peuthy, 146-412-421
Piétrain, 237 tot 280-386
Quenast, 13-391
Rebecq, 13
Ruisbroeck, 145
Sart Moulin (Eigen Brakel), 266
Saventhem, 282-381-382
Schaerbeek, 224-382-408
Schepdaal, 45-53
Scherpenheuvel, 145 334

's Gravenbrakel, 13-45-46
Sint-Agatha-Berchem, 144
Sint-Genesius-Rhode, 144-408
Sint-Jans-Molenbeek, 389
Sint-Kwintens-Lennik, 11 52-53-76
Sint-Laurens-Berchem, 52
Sint-Martens-Lennik, 52-61-72
Steenhuffel, 390-391
Steenockerzeel, 371-381-382-383-421
Sterrebeek, 283-381
Stockel (Crainhem), 404
Strijtem, 53-87
Strombeek, 391
Ter Hulpen, 403
Ternath, 61-87-109-145
Tervueren, 382-389
Thienen, 144-269-274-294-299-307 308-359-417
Thollembeek, 1 tot 236-283
Thorembais, 400-402
Thorembais den Begijnen, 400
Thorembais-Sint-Truiden, 400
Vilvorde, 145-282-341-412-414
Vlesembeek, 53
Vollezeele, 9-11-12-14-15-17-33-44 45-46-47-48-50-51-52 53-70-82-87-92-105-106-107-108-109-119 131-143-207-223
Vorst, 66-71-87
Wambeek, 53-87-109
Waterloo, 98-137
Wautier, 109
Waver. 366-397
Werchter, 328
Wesemael, 370
Wesembeek, 381
Wommersom, 31-294
Zout-Leeuw, 145-283-299-317-321 334-335-358-396

Ontledende Inhoudstafel

In deze inhoudstafel zijn de vakken gerangschikt volgens het plan van het Folkloristisch onderzoek vermeld 1ste jaar, blz. 8.

Algemeen overzicht

Ken uw dorp 5
Zedelijk portret van den Tholembekenaar 186
De tentoonstelling van Nijvel 358
Het klooster en de kerk van Nijvel 365
Tolstoï en het onderwijs in de Folklore en de Ethnographie . 359

A. — *Volksgeloof.*

I. — *Kultus en folklore :*

1. (Volksprenten en beelden, betreffende volksgeloof en legenden, godsdienst en kultus) :

Legende omtrent den H. Severus, patroon der wevers . 269
Legende over het ontstaan der kerk van Hakendover . 296
Het altaarstuk te Hakendover de legende voorstellende . 300
Legende aangaande den oorsprong van het kruisbeeld « Lieven Heer der Witte Vrouwen » te Thienen . . 307
Het beeld van den Zaligmaker te Hakendover . . 318

Legende over dit beeld 328
Het beeld van den Godsnood te Hakendover . . . 318
Schilderij van den H. Erasmus te Tongeren . . . 319
Kristus in het graf te Hakendover 320
Bedevaartvaantje te Hakendover 329
Beeld van den H. Maurus in de kapel van O. L. V. ten Steen te Grimde 333
Christusbeeld te Leuven 320
De Zwarte Lieve Vrouw 361-401
Het wegen in de kerken 361-401
Sint-Hubert bedevaart en tentoonstelling . . . 368
Bedevaartvaantje van den H. Hubertus 401
Stevenisme 416
Voortleven van godsdienstige gebruiken buiten den godsdienst 402

2. (Lokale processiën en bedevaarten).

Thollembeek, jaarlijksche bedevaart 150
Hakendover. Het Dertienmaal 305
Bedevaart op tweede Sinxendag te Zout-Leeuw . . 334
Processie van 15 Augustus te Diest 370
Mirakuleuze processie van Brussel 414

3. (Kapellen en gebruiken die er mede verbonden zijn).

Thollembeek : Wit kapelleken 9
St-Martenskerk 9
Kapel van St-Leonardus 149
Godsdienstige gebruiken 151
Oude kapellekens : 't wit kapelleken . 152
't kapelleken van den Dries,
't kapelleken aan de Molenbaan en
't kappelleken van Sinter Wyen
De Kerk van Hakendover 295
De kapel van O. L. V. ten Steen te Grimde . . 306-333
O. L. V. ter koorts (Bethanie kapel) te Zout-Leeuw . 321
Klein kappelleken van Wommersom 321
Het wegen in St-Dymphna's kerk te Gheel en in de Sint-Gommaruskerk te Lier 361
De kapel van O. L. V. van Neerwaver te Assche . 386
Kappelleken te Chèvremont 402

4 (Wonderbare bronnen, steenen, dieren of boomen)

De spikboom te Hakendover 312
De gewijde aarde te Hakendover 315
Gewijde spelden te Hakendover 319
Haarspelden als offergave 321
De bron van Hakendover 328
IJzeren kronen in de kapel van O. L. V. ten steen Grimde 334
De legende van den dorren boom te Assche . . . 360
Over gewijde bronnen 389

II.— *Duivelwereld.*

Ketelmuziek 404

III.— *Tooverwereld.*

1. (Tooverformulen, tooverboeken)

Hekserij en tooverij in de werken van Adenes li Rois . 337

2. (Daden en vergaderingen van tooveraars en tooverheksen gedaante welke deze aannemen).

Heksengeschiedenissen 404
De heks te Ter Hulpen 403

IV. – *Geestenwereld.*

1. (Luchtgeesten)

De toovervorstin in de werken van Adenes li Rois . . 328
Een eigenaardige tekst op den weerwolf 402

B. — *Volksleven.*

I. — *Bijgeloof.*

Om het ongeluk af te weren van een jongeling tijdens den soldaten dienst 303
Bijgeloof onder de tooneelspeler 392
Bijgeloof op sommige bedevaartplaatsen. . . . 391

1. (Bijgeloof aangaande het menschelijk lichaam)

Beendje van een overleden om tandpijn te verdwijnen . 317
Bijgeloof aangaande het hart in de werken van Adenes li Rois 340
Bijgeloof over het niezen 413

2. (Voorteekens van geluk of ongeluk).

Vleesch eten op Goeden Vrijdag 402
Drie cigaretten met hetzelfde lucifertje aansteken. . 402
Zijn vrees uiten. 402

3. (Bijgeloof aangaande dieren, planten en delfstoffen).

Beentje van een vledermuis 403
Aarde van onder den voortrap der pastorij of kerk. . 403
Om ongeluk af te weren hout aanraken 403

II.— *Folklore en liefde.*

Voorschriften waardoor men de ware liefde van alle andere kan onderscheiden volgens de werken van Adenes li Rois . 354

III.— *Folklore en droom.*

De droom in de werken van Adenes li Rois . . . 339

IV.— *Volkzeden en Volksgebruiken.*

Thollembeek volkszeden en volksgebruiken . . . 161
Volkszeden in de werken van Adenes li Rois . . . 340

1. (Gebruiken betreffende de geboorte, het huwelijk, den dood enz).

Wafels of flasjes bakken bij een volkshuwelijk te Thollembeek 178
Een steen voeren 179
Gebruik bij 't huwelijk van een Gildebroeder van de « Christus-oogen » te Diest 377
Het dragen van den trouwring. 401
Ketelmuziek 400
Het suikerbrood (1ste Communie) 384

2. (Volksfeesten, kermissen, fooren, jaarmarkten, stoeten, volksspelen, enz).

Thollembeek : Weekmarkt 29
Jaarmarkt 30
Viering van Napoleon's feest . . . 96
Verschillende kermissen 189
Balspelers 176
Boldervereeniging, Markzonen en karnavalvereeniging 178
Mei kermis. 180
Het kermisvieren te Hakendover 333
Volksfeesten uit den tijd van Adenes li Rois . . . 351
Eenige gebruiken aan het hof van Brussel in 't begin der XVIIIe eeuw 363
De « Christus-oogen » van Diest 375
De onteerende tocht op een ezel (terechtwijzing) . . 405
Brusselsche Kermis. De Ommeganck. Mieke en Janneke 418
Reconstitutie van Oude spelen 421
Een Folkloristische stoet. 421

3. (Kleeding en sieraad)

Kleeding van den hoofdman bij het « Steen voeren » . 179
Kleeding der wevers te Piétrain 263-266
De kleedij op de bedevaart van Hakendover . . . 311
Plaatselijke kleederdracht in Zeeland 361
Kleeding van een Oud schaapboer 386

4. (Versiering van straten en huizen op feestdagen)

Den blauwen voorschoot uithangen. 181
Versiering der straten in de werken van Adenes li Rois. 351

5. Bijzondere gebruiken in elken stiel)

Kantnijverheid te Thollembeek 34
Linnenweverij te Thollembeek. 35
Gebruiken bij de Gildebroeders van Onze-Lieve-Vrouw te Thollembeek . . . . . . 168 tot 172-216-221
Inhalen van den Mei. 178
De handweefnijverheid in een gewest van Brabant. . 239
Bijdrage tot de geschiedenis van de Brusselsche potbakkerskunst 383
De nalezing 407

6. (Jurisdische Folklore)

Doode hand. — Beste Katteel 63
Sauvegarde of schutswacht 86
Gerecht 124
Gezant volgens de werken van Adenes li Rois. . . 341
Pot de vin. 362
Schepenenhandteekens 365
Eigenaardige tekst op den weerwolf. 399
De onteerende tocht op een ezel 401

7. (Handelsgebruiken)

Oude gebruikte landmaten te Thollembeek . . . 23
Arbeidstoestanden te Thollembeek 38
Uithangborden 189
Voorwaarden waarop den weefarbeid aangevat werd . 260
Het afleveren van de stof aan den werkgever . . . 266
Het sluiten van een overkomst in de werken van Adenes li Rois 332
De uithangborden der herbergen op den buiten . . 396

8. (Tafelgebruiken, voedsel enz.)

Rijstpap bij het inhalen van den « Mei ». . . . 178
Wafels of « flasjes » bakken 178
Bescheid doen 182
Faro met mastellen 182
Een slaapmuts nemen 182
Mattetaarten 189
Het namiddag eten om 4 uur te Piétrain. . . . 249
Voedsel der wevers 262
Het suikerbrood 384

V. — *Het kind in de Folklore.*

Vroegere onderwijs toestanden te Thollembeek . . 159
Sint-Gregoriusfeest 183
Oudejaarsdag. — Nieuwjaarsliedje 184
Walmen branden 185
De zorg van groot moeder voor haar kleinkind . . 247
De kinderen gebruiken de ongewevene eindjes kettingdraad 266
Kinderspel met het spinnewiel. 272
Hoe de scholieren te Gent een eed staafden . . . 342
Recht van den eerste bezetter 363
Sint-Pietersdag te Galmaarden. 363
Eerste Communie gebruik te Linsmeau 384
Kinderspel. 406
Koordedansliedje 406
Het Sint-Gregoriusfeest liedje door de kinderen op dien dag gezongen 406

VI.— *Folklore en Almanak.*

De Mei kermis te Thollembeek 180
Vogelschieting op St-Maria-Magdalenadag te Thollembeek 166
Verloren Maandag te Thollembeek 173

St-Gregoriusfeest te Thollembeek 183
Oudejaarsdag 184
Op Vastenavonddag « Walmen Branden » . . . 185
16 Januari. Het dertienmaal te Hakendover . . . 305
Paaschmaandag te Hakendover 311
Kerstmis in vroegertijden. 355
26 Dec. Feest der gekken. 357
Sint-Pietersdag te Galmaarden. 368
1ste Mei Zondag viering door « De Christus-oogen » van Diest 370
's Maandags voor vastenavond de Tchernée . . . 406
St-Gregoriusfeest 406
De « Brandons ». 408
Folklorische kalender van Brabant. 417

C. — *Volkslitteratuur.*

I. — *Vertelsels.*

P. J. die optrok om het vaderland te bevrijden . . 98
De Beschermheilige der Wevers te Piétrain . . . 270
Vertelsels omtrent de kerk van Hakendover . . . 299
De Vlaamsche vertelschat. 412

II.— *Sagen en Legenden.*

Hoe Van den Neucker ten onderging (nota) . . . 26
Legende aangaande het hof ter Hellen 27
Volksoverlevering en legende aangaande de St-Leonarduskapel te Thollembeek 151
Legende omtrent de kerk van Hakendover . . . 295
Astrid 287
De legende van den dorren boom te Assche . . . 360
Legende over de O. L. V. Kapel van Neerwaver te Assche 386
L'ardenne Mystérieuse 410

III. – *Anecdoten.*

Baron mon Lilie eet zijn boterham op 263
Een werkgever bij zijn wever 267
Voorvallen waartoe het afleveren der stof aanleiding gaf 267
Het spinnewiel tijdens den oorlog 272

IV.— *Spreekwoorden en zegwijzeu.*

't jaar één toen de uilen predikten 92
Zijn grammen halen of van zijn grammen leven . . 106
Boer X heeft zijnen « Mei » 178
Den blauwen voorschoot uithangen. 182
Katuit 188
Il n'en pense pas moins il resemble le pinson du Tuten. 249
Berlonder al vallées des montées 260
Pypen aan môte geven 362
Spreekwoorden getrokken uit de werken van Adénes Li Rois 352
Het Steenhuffel in den mond 390

D. — *Volkswetenschap en Volkskunst.*

I. — *Volkstaal.*

Heerenstraten 73

De Witte broeken van St-Lenaarts 150
Trapganzen vangen 182
Bijnamen te Piétrain gebruikt. 259
« Sornoms » bijnaam der wevers 276
Astrid 291-403
Naar aanleiding van de taalgrens 364
Faxenaars of Loterbollen van Diest. 380
De douk-douk. 404
De Brandons 408
De Bistoques 407
Pee kiek 408
Oorsprong der plaatsnamen der omstreken van Brussel. 412
De plaatsnamen in België 412
De toponymie van Mechelen 413
Dialectatlas van klein Brabant. 414

II.— *Geschiedenis en Aardrijkskunde.*

Thollembeek 1
Oude pachthoeven te Thollembeek 23
Belangrijke verdwenen pachthoeven of gebouwen te Thollembeek 25
Graanmolens te Thollembeek 30
Verdwenen watermolens 33
Wapenschild der Van Ophems. 27
Wapenschild der Van Heetvelde 78
» Van Etten 78
» Penant 80
» Dupont 80
Jan, Bapt. Peremans (Karoel) 190
De Handweefnijverheid in een gewest van Brabant . 239
Onstaan van den weefnijverheid in Brabant . . . 271
Astrid 285
Hakendover 294
Adènes Li Rois 337
Het zegel der gemeente Herne. 364
Oorsprong van den fruitteelt 364
De Zwarte Onze-Lieve-Vrouwstaat te Brussel . . . 361
De « Christus-oogen » van Diest 375
Blazoen der Rederijkerskamer de « Christus-oogen » van Diest 376
Wapenschild van Joseph Philippe Artoisenet . . 384
De uithangborden der herbergen op den buiten . . 396
Geschiedenis der Abdij van Valduc 415
Het Stevenisme 416
Thienens « Hooge scoel » 417
La Haute Cour de Justice souveraine de Herstal . . 418
Geldenaeken en de omwenteling van 1830 . . . 418

III.— *Volksgeneeskunde.*

Remedie tegen tandpijn 317
Remedie tegen wratten 317
Om een kind van buikpijn te verlossen 319

Bezwering tegen brandwonden. 365
Wonderdoktersgeschiedenis 408

IV.— *Volksastronomie, volksmetorologie.*

Harde koppen en les « Saint de glaces » 305
Volksweerkunde 365

V. — *Volkskunst.*

Liedje bij het inhalen van den « Mei » 178
Meilied 181
Liedeken van de Boerenmeid 190
Jagerslied 191
Het vergiftig Poeder 193
Gelegenheidsgedichten en kluchtliederen . . . 194
De Nieuwe Klok 194
De Thollembeeksche Beiaard 195
De Thollembeeksche knieën 197
Jubelzang bij het 50 jarig bestaan der harmonie : Ware Vrienden 200
Faillait voir comm'je m'sauvais 256
Adèle prit une echelle 257
Bonsoir ma voisine 258
Les yeux de suzon 258
Liedje van een schoenmaker te Piétrain 268
Kerstliederen uit vroeger tijd 355
Liedje van « Kreupele Duynen » 380
Lotelingslied 409
De rym-minnende ieveraars van Thollembeek. . . 161
De Christus-oogen van Diest 375
Dansfeest der gilde « De Christus-oogen » van Diest . 379
Drie Brusselsche Kluchten uit de 17e eeuw . . . 415
Enkele voor den folklore belangwekkende nota's getrokken uit de werken van Adènes Li Rois. . . . 337
Volkspelen : Gansteken en Kwakkels vangen . . 362
Het klokkenspel 405
Oude pachthoeven te Thollembeek 23
Woningen te Thollembeek 28
Graanmolens te Thollembeek 30
Woning en huiselijk leven der wevers te Piétrain . . 241
Kasteel van Opheylissem 280
Tentoonstelling van Windmolens 368
Het tooneelleven 368
Het klooster en de kerk van Nijvel 365
De steenhouwers der streek van Steenockerzeel . . 381
Bijdrage tot de geschiedenis van de Brusselsche potbakkers 383
Volkskunst in Europa 410
De beeldhouwkunst in de Maasstreek 411
Vlaamsche volksuitgaven en schoolboeken . . . 411
Het voormalig dorpstooneel in Brabant . . . 417
Windmolens 416-417
Oud Brussel 418

Systematische inhoudstafel.

AFLEVERING 31-33

Thollembeek, Landbouw, Geschiedenis, Volkskunde. — *Maurits Peremans* 1

AFLEVERING 33-34

De handweefnijverheid in een gewest van Brabant. — *Arm. Pellegrin* 237
Inleiding 239
Woning en huiselijk leven der wevers 241
Het weefgetouw 251
Voorwaarden waarop den arbeid aangevat werd . . . 260
Ontwikkeling en vooruitgang der wevers 264
De werkgevers 266
De beschermheilige der wevers 269
Ontstaan van de weefnijverheid in Brabant. 271
Onze wedstrijd van 1926 282
Onze uitgaven 282

AFLEVERING *35*.

Astrid, geschiedenis en legende. — *Nils Ahnlund* . . . 285
Astrid, etymologie. — *Emile Boisacq* 291
Hakendover, Godsdienst en Folklore. — *Fr. Hendrickx* . . 293
Enkele voor den folklore belangwekkende nota's getrokken uit de werken van Adenès li Rois. — *P. Hermant* . . . 337
Kerstliederen uit vroeger tijden. — *V. Hallut* 355
De tentoonstelling van Nijvel. — *De Redactie* 358
Ditjes en Datjes 359
Tentoonstellingen, Congressen en Wedstrijden . . . 368
De prijs van ons tijdschrift 372

AFLEVERING 36.

De „ Christus-oogen „ van Diest. — *R. Van Weddingen* . . 375
De steenhouwers der streek van Steenockerzeel. — *E. de Munck* 381
Bijdrage tot de geschiedenis der Brusselsche potbakkerskunst. — *Edg. de Marneffe* 383
Het suikerbrood. — *Arm. Pellegrin* 384
De kapel van O. L. V. van Neerwaver te Assche. — *Victor van Dievoet* 386
Over gewijde bronnen. — *Wouters Jaak* 389
De uithangborden der herbergen op den buiten — *E Bourguignon* 396
Ditjes en Datjes 401
Boekbeoordeeling 410
Tentoonstelling, sociëteiten, enz. 420
Inhoudstafelen 424
Inhoudstafel der platen 425
Inhoudstafel der volksliederen 428
Inhoudstafel der schrijvers 428
Inhoadstafel der vermelde Brabantsche gemeenten . . 428
Ontledende inhoudstafel 431
Systematische inhoudstafel 439